

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 10 (12)
2025**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

10

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2025

UDK: 818.213

BBK: 84.61

B- 29

Butun kuch va salohiyatimizni yagona ulug‘ maqsadimiz – Yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaratamiz.

Yangi O‘zbekiston – bu, avvalo, yangi iqtisodiy munosabatlar, yangi iqtisodiy dunyoqarash demakdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti
Shavkat Mirziyoyev

Все свои силы и потенциал мы направим на достижение нашей общей великой цели - построение нового Узбекистана. Новый Узбекистан – это, прежде всего, новые экономические отношения, новое экономическое мировоззрение.

Президент Республики Узбекистан
Шавкат Мирзиёев

© Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti

© «KLASSIC PRINT» nashriyoti

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Ilmiy-uslubiy jurnal 1.09.2022-yildan boshlab chiqa boshlagan, yiliga 6 marta chop etiladi.

Ta’sischi:

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

Bosh muharrir

Bosh muharrir o‘rinbosari

Mas’ul kotib

i.f.d., prof. A.Qodirov

DSc, prof. X.X.Rejapov

DSc. K.A.Muxitdinova

Jamoatchilik kengashi:

Prof. I.U.Madjidov (rais), prof. Sh.Toshmatov, PhD E.Yodgorov, i.f.n., dots. A.T.Umarov, i.f.d., prof. A.Qodirov

Tahrir hay’ati:

Prof. Sh.O.Toshmatov, prof. A.Qodirov, prof. A.V.Vaxabov, prof. F.T.Egamberdiyev, prof. Sh.G.Yo‘ldashev, prof. A.M.Sodiqov, prof. Q.Muftaydinov, prof. K.Ubaydullayev, prof. Q.K.Mambetjanov, prof. I.Y.Umarov, prof. X.X.Rejapov, prof. B.Tagayev, i.f.d. A.T.Umarov, i.f.d. B.B.Baxtiyorov, i.f.d. K.A.Muxitdinova, prof. X.I.Azimov dots. Sh.S.Nasretdinova, dots. B.B.Mullaboyev, dots. Z.Jumaqulov, dots. N.A.Artiqov, dots. D.I.Ro‘ziyeva, dots. A.Ambartsumyan, dots. R.Abdullayeva, dots. A.Boboyev, dots. Z.T.Abdulxakimov dots. N.A.Kudratxodjayeva, dots. M.I.Saidkarimova, dots. D.M.Yakubova, dots. N. Umarova, dots. Raxmatova M.D.

Tahririyat manzili:

10095, Toshkent - 95, Universitet ko‘chasi, 4. tel: (+99899) 821-20-72

Журнал сайти: **<https://journal.econuu.uz>**

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administrasiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikasiyalar agentligi tomonidan 17.07.2022-yilda № 4715-son bilan ro‘yxatga olingan.

Buyurtma: ISSN 978-9943-5256-3-4

Jurnal OAK ro‘yxatiga 2023 yil 1 iyuldan kiritilgan (OAK rayosat qarori 04.07.2023 yil № 340/5).

Jurnalda ma’lumotlar bosilganda dalillar ko‘rsatilishi shart. Jurnalda chop etilgan ma’lumot va keltirilgan dalilarning aniqligi uchun muallif javobgardir.

“Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti” №10. 2025

MUNDARIJA

Хасанхонова Н.И. Билимлар иқтисодиёти ва инновациялар.....	7
Abdumutalov Sh.B. O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tishi sharoitlarida mehnat bozorining amal qilish xususiyatlari.....	15
Olimova N.X. Yashil ish o‘rinlarini moliyalashtirish mexanizmlari: xalqaro tajriba va milliy istiqbollari.....	19
Sotvoldiyev N.N. O‘zbekistonda yashil moliyalashtirishning joriy holati va rivojlanish tendensiyalari.....	23
Ortiqov A.B. Mamlakatimiz kichik sanoat zonalarida xavf-xatarlarni boshqarish va ularni pasaytirish imkoniyatlari.....	27
Muxtorova F.O. O‘zbekistonda yashil tadbirkorlikni rivojlantirish asosida barqaror bandlikni ta’minlash masalalari.....	31
Jurayeva N.Q. Problems of management of investment processes in oil industry enterprises...	35
Axmadaliyev D.X. Developing a mechanism for rational distribution of production resources in industrial clusters.....	40
Raximova K.N. Aloqa, axborotlashtirish va raqamli texnologiyalari sohasi faoliyatini boshqarish metodologiyasini takomillashtirish.....	47
Goziyev M.Sh. Qurilish materiallari sanoatida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning asosiy yo‘nalishlari.....	52
Turg‘unov M.M., Maxammadov D.M. Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda tijorat banklarida yashil kreditlash tizimini boshqarish istiqbollari.....	57
Jasurbek A.J. Enhancing Uzbekistan's logistics: the role of artificial intelligence and data analytics in boosting efficiency, decision-making, and operational transparency.....	62
Maxsudov Sh.S. O‘zbekistonda to‘qimachilik sanoati korxonalarida boshqarish samaradorligini oshirish.....	66
To‘xtasinova D. Investitsion faoliyatni rivojlantirishda moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish.....	72
Yulchiyev A.O. Turistik xizmatlar sifatini boshqarishda six sigma usulidan foydalanish mexanizmi.....	76
Mirzayev A.T. Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	79
Turg‘unov M.M. Raqobatbardosh oziq-ovqat sanoatini shakllantirishda boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish.....	83
Mamatqulova O.Y. O‘zbekiston turizm sohasining iqtisodiy omillar ta’sirida barqaror transformatsiyasi.....	87
Mirsodiqov A.T. “Hududiy qurilish infratuzilmasining rivojlanish tendensiyalari (Farg‘ona viloyati misolida)”.....	92
Teshabayeva O.N. Turistik biznesning raqobatbardoshlik omillari va samarali boshqaruv mexanizmlari.....	96
Райимджанова Г.Х. Ўзбекистонда аёллар, бизнес ва қонун: WBL индекси таҳлили ва ҳуқуқий ислохотлар.....	99
Xonkeldiyeva G.Sh. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarini strategik boshqarishning dolzarbligi.....	103
Xusanova G.X. Oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini boshqarish masalalari.....	107
Nematova Sh. Xizmatlar sifatini oshirishda innovatsion boshqaruv yondashuvlari.....	111
Isakov A.Y. Milliy iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni ta’minlashda davlat siyosati orqali ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish.....	115
Abdullayeva K. Biznes yuritishda raqobat strategiyalari.....	121
Otayev Sh.Q. Davlat qarzi va uning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri: muammolar va istiqbollari.....	124
Odilbekov Sh.Sh. Moliyaviy inkluzivlikni oshirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni.....	128

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Хакимов Д.Р., Хикматжонов Д. Совершенствование организационно-правовых и экономико-финансовых механизмов работы в разрезе махаллей.....	132
Абдуллаев Ж.О. Инновационное развитие цифровых услуг в Республике Узбекистан..	139
Fozilova O.B. Ayollar tadbirkorligi: imkoniyat va to‘siqlar.....	143
Abdulloyev A.J., Ibodulloyeva Z.S. O‘zbekiston mintaqalarida barqaror rivojlanish darajasini baholash tizimi.....	147
Nuritdinov B.K. Namangan viloyatida sanoat korxonalarini joylashtirishning hozirgi holati va mintaqaviy muammolar tahlili.....	151
Xikmatov R.M. Neft va gaz sanoati korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirishning xorijiy davlatlar tajribalari.....	156
Muftaydinov B.K. Korxonalar moliyaviy barqarorigini ta’minlash strategiyalari va yo‘nalishlari.....	160
Навруз-Зода З.Б. Туризм соҳасини кластерли усулда ривожлантиришнинг илмий асослари таҳлили.....	164
Абдухаттов Ш.И. Туризм соҳасини ривожлантиришнинг хорижий тажрибаси ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш имкониятлари.....	169
Jumakulov Z.I. Soliqlarning davlat budjeti daromadlaridagi o‘rnini tahlili	173
Baxtiyorov I.B. Innovatsion iqtisodiyot talablari asosida oliy ta’lim muassasalari boshqaruvini tashkil etish strategiyasi	177
Nigmatova D.Z., Amanov E.G’. Davlat boshqaruvini takomillashtirishda axborot texnologiyalarining o‘rni.....	180
Akramova G.A. Цифровая трансформация бизнеса: современные тенденции и перспективы развития.....	184
Yakubova M.A. Issiqlik energetikasi korxonalarida iqtisodiy resurslarning nazariy asoslari..	187
Shakirova F.B. Yangi O‘zbekiston sharoitida milliy innovatsiya tizimini rivojlanishi.....	190
Мирзаева Н.С. Роль государства в развитии туристического потенциала регионов Узбекистана.....	196
Сафарова Ф.А. Адаптация маркетинговых стратегий под культуру разных стран.....	200
Санокулова Ш.Д. Цифровая трансформация туристического маркетинга: стратегические направления развития Бухары.....	204
Sattarov A.U. Mintaqa yashil transformatsiya modelini shakllantirish omillari.....	207
Sattarov I.R. To‘qimachilik sanoatida innovatsion klasterlar asosida korxonalarni tashkil etish va rivojlantirish	215
Ходжаев Ф.С. Кадрларни танлаш ва юқори лавозимга тайёрлаш масалалари (Германия тажрибаси)	219
Tursunov O.B. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda transport infratuzilmasini boshqarishning innovatsion yondashuvlari.....	226
Jo‘raxonov M.E. Kichik biznes sub’yektlari faoliyati barqarorligini ta’minlashda moliyaviy munosabatlarni samarali tashkil etish	230
Djabbarov R.A. O‘zbekiston Respublikasida aholi bandligini ekonometrik modellashtirish va prognozlashtirish.....	236
Karimov Sh.X. Raqamli texnologiyalar: o‘zbekiston iqtisodiy taraqqiyotining yangi bosqichi.	242
Rejapov S.X. Mamlakatda ijtimoiy tabaqalashuv tendensiyalarining doimiy monitoring tizimini yaratish.....	245
Mambetjanov Q.Q. Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida ishchi kuchining samarali bandligini ta’minlash muammolari	250
Murtazayev I.B. Zarafshon mintaqasi hududlarida xizmat ko‘rsatish sohalari o‘rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash yo‘nalishlari	254
Аминов А.А. IT-мутахассислар меҳнат бозорининг амал қилиш хусусиятлари.....	259
Mamadiyorova M.Z. Aholini ijtimoiy himoya qilishning moliyalashtirilishi: amaliyot va rivojlanish istiqbollari	264

БИЛИМЛАР ИҚТИСОДИЁТИ ВА ИННОВАЦИЯЛАР

ЭКОНОМИКА ЗНАНИЙ И ИННОВАЦИИ

KNOWLEDGE ECONOMY AND INNOVATIONS

Хасанхонова Нодира Исаметдиновна

Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
“Иқтисодиёт назарияси” кафедраси доценти, DSc.

Аннотация

Мазкур мақолада билимлар иқтисодиётининг моҳияти, хусусиятлари ва унинг инновациялар билан ўзаро боғлиқлиги таҳлил этилади. Билимлар иқтисодиётининг асосий драйверлари сифатида илм-фан, таълим, технологиялар ва инновацион фаолиятнинг роли кўриб чиқилади. Шунингдек, мақолада инновацияларнинг иқтисодий ўсишга, рақобатбардошликка ва жамият фаровонлигига таъсири баҳоланади. Инновацияларнинг турли шакллари (технологик, ташкилий, маркетинг ва бошқалар) ва уларни яратиш, тарқатиш ва ўзлаштириш жараёнлари ўрганилади.

Калит сўзлар: билимлар иқтисодиёти, инновациялар, иқтисодий ўсиш, рақобатбардошлик, илм-фан, таълим, технологиялар, инновацион фаолият.

В статье анализируются сущность, особенности экономики знаний и её взаимосвязь с инновациями. Рассматривается роль науки, образования, технологий и инновационной деятельности как основных драйверов экономики знаний. Также оценивается влияние инноваций на экономический рост, конкурентоспособность и социальное благополучие. Изучаются различные формы инноваций (технологические, организационные, маркетинговые и др.) и процессы их создания, распространения и внедрения.

Ключевые слова: экономика знаний, инновации, экономический рост, конкурентоспособность, наука, образование, технологии, инновационная деятельность.

This article analyzes the essence, characteristics of the knowledge economy and its relationship with innovation. The role of science, education, technology and innovative activity as the main drivers of the knowledge economy is considered. The article also assesses the impact of innovations on economic growth, competitiveness and social well-being. Various forms of innovations (technological, organizational, marketing, etc.) and the processes of their creation, dissemination and adoption are studied.

Keywords: knowledge economy, innovations, economic growth, competitiveness, science, education, technology, innovative activity.

Глобаллашув ва технологияларнинг жадал ривожланиши шароитида билимлар ва инновациялар замонавий иқтисодий тараққиётнинг ҳал қилувчи омилларига айланмоқда. Жаҳон иқтисодиёти тобора билимга асосланган шаклга ўтиб, ҳар бир мамлакат ўзининг илғор тажрибасини умумжаҳон тараққиёт жараёнига татбиқ этмоқда[1]. Билиш ва янгиликларга таянган иқтисодиёт модели – билимлар иқтисодиёти – барқарор ўсиш, рақобатбардошлик ва юқори қўшимча қиймат яратишнинг манбаи сифатида эътироф этилмоқда. Шунингдек, инновациялар – яъни янги ғоя ва технологияларни амалиётга жорий этиш жараёни – бугунги кун иқтисодиётининг муҳим ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб, давлатлар тараққиётида ғоят катта аҳамият касб этмоқда[2]. Ушбу мақолада замонавий иқтисодиётнинг ушбу икки тушунчаси – билимлар иқтисодиёти ва инновациялар – моҳияти, уларнинг ўзаро боғлиқлиги, дунё тажрибасидаги намунавий жараёнлар ва Ўзбекистон шароитидаги ислохотлар таҳлил

килинади. Мақола илмий услубда баён этилган бўлиб, келтирилган фикрлар ишончли манбаларга таянган ҳолда асосланади.

Билимларга асосланган иқтисодиёт ғояси илмий-назарий асосларга эга бўлиб, унинг концепцияси XX-асрнинг ўрталарида шаклланди. “Билимлар иқтисодиёти” атамасига илк марта 1960-йилларда эътибор қаратилган ва у иқтисодчи Фриц Махлуп томонидан илмий муомалага киритилган ғояларга [3] таянади. Кейинчалик менежмент соҳаси мутахассиси Питер Друкер 1969-йилда чоп этилган “Diskontinuitet asri” (The Age of Discontinuity) китобида мазкур атамани оммалаштириб, уни кенг жорий этгани маълум [4]. Назарий жиҳатдан билимлар иқтисодиёти пост-индустриал жамият концепцияси билан боғлиқ: унга кўра, индустриал иқтисодиётдан кейинги босқичда хизмат кўрсатиш ва билим талаб қилувчи соҳалар устунлик қилади. Иқтисодчилар илм-фан ва технологияларнинг иқтисодий ўсишга таъсирини (эндоген ўсиш назариялари, инсон капитали назариялари ва ҳ.к.) ўрганар эканлар, билимлар иқтисодиётида юқори малакали кадрлар, инновацияларга сармоя ва маълумот-коммуникация технологиялари ҳал қилувчи аҳамиятга эга экани ҳақида ҳулосага келишган. Жаҳон банки экспертлари билимга асосланган тараққиётни баҳолаш учун махсус тўрт устунли модель таклиф қилган: 1) иқтисодий ва институционал режим (билим ва тадбиркорликни рағбатлантирувчи сиёсат); 2) малакали ва таълимли аҳоли; 3) самарали миллий инновация тизими; 4) ахборот-коммуникация технологиялари инфратузилмаси [5].

Кўплаб тадқиқотлар билимлар иқтисодиёти ва инновациялар ўзаро бир-бирини тўлдирувчи жараёнлар эканини исботлаган. Лундвалл (B.-Å. Lundvall) ва Нельсон (R.R. Nelson) миллий инновация тизими назариясида билимлар оқими, илмий-тадқиқот ва ишлаб чиқариш кооперацияси инновация жараёнида ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканини таъкидлайди [6].

Адабиётлар таҳлили шундан далолат берадики, билимлар иқтисодиёти ва инновациялар назарияси илмий жиҳатдан етук асосларга эга ва халқаро амалиётда унинг самарадорлиги исботланган. Ўзбекистонда ҳам мазкур концепцияни амалга жорий қилиш бўйича ислохотлар олиб борилмоқда, бироқ уларни самаралилаштириш учун илмий-таълим салоҳияти, инновация инфратузилмаси ва хусусий сектор иштирокини янада ривожлантириш зарур.

Тадқиқотнинг методологик билимлар иқтисодиёти ва инновацияларни таҳлил қилишда комплекс ёндашувни қўллаш ҳисобланади. Билимлар иқтисодиётини тадқиқ қилиш даражасини белгилашда илмий билишнинг фундаментал методологияси асосида шаклланган бўлиб, индукция ва дедукция, диалектик бирлик, назария ва амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги, таққослаш ва ўхшашлик усуллардан фойдаланилган. Таҳлил натижалари асосида билимлар ва инновациялар ўртасида боғлиқлик батафсил баҳоланган.

Билимлар иқтисодиёти – интеллектуал капиталга асосланган истеъмол ва ишлаб чиқариш тизими бўлиб, у илм-фан ютуқлари ҳамда амалий тадқиқотлар натижаларини иқтисодий фаолиятга жалб этиш қобилиятини англатади. Бошқача айтганда, билимлар иқтисодиётида қиймат яратишнинг асосий манбаи сифатида билим ва маълумотларга эга инсон капиталидан фойдаланилади. Иқтисодиётнинг бундай моделида ташкилот ва корхоналар ўзининг билим ҳамда инновациявий ғояларини ишлаб чиқариш жараёнига татбиқ этиш орқали бизнес ривожланишини таъминлайди. Шу боис анъанавий жисмоний ресурслар ва хомашёларга боғлиқлик нисбатан камайиб, номоддий активлар – ходимларнинг билим ва кўникмалари, ноу-хау, патентлар ва шу каби интеллектуал мулк асосий бойликка айланади. Жумладан, иқтисодиёти юксак ривожланган мамлакатларда корхоналар қиймати ва миллий ялпи маҳсулотдаги улушининг катта қисмини айнан уларнинг ходимлари билими, инновацион ишланмалари каби номоддий активлар ташкил этмоқда.

Бу назарий асослар билимлар иқтисодиётининг моҳиятини тўлиқроқ тушуниш ва уни амалиётга жорий этишда муҳим методологик асос бўлиб хизмат қилади.

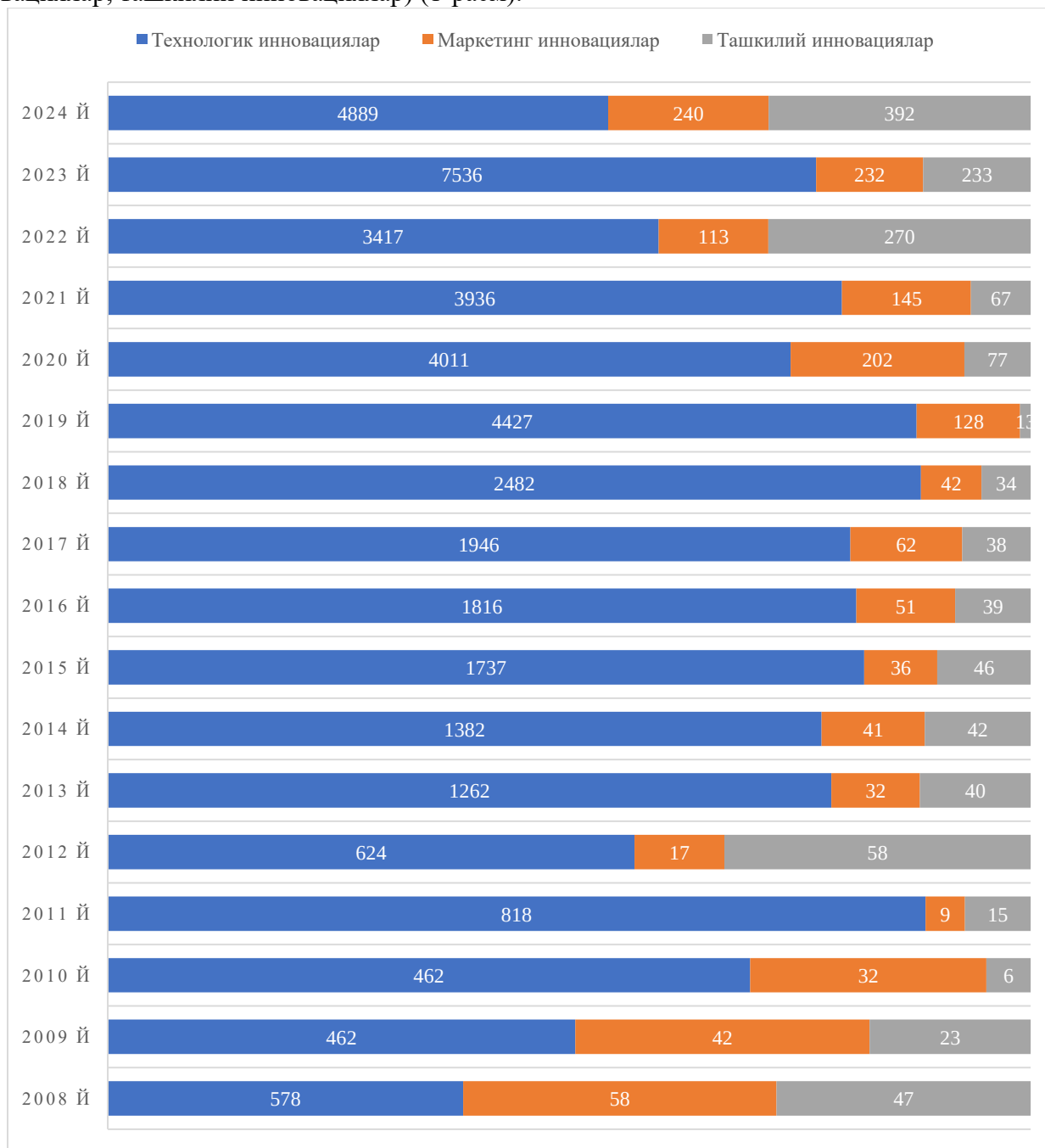
Инновация тушунчаси илк назарий тадқиқотларда XIX-аср охири – XX-аср бошларидаёқ учрайди. “Инновация” атамаси инглизча “innovation” сўзидан келиб чиқиб, луғавий маънода “янгилик киритиш, ихтиро” деган маънони англатади. Илмий адабиётларда инновацияга турлича таърифлар берилган. Энг кенг қўлланиладиган таърифга мувофиқ, инновация – бу

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

янги ёки сезиларли даражада такомиллаштирилган маҳсулот (товар ёки хизмат) яратиш, янгича ишлаб чиқариш жараёнини жорий қилиш, шунингдек янги маркетинг усули ёки ташкилий усулни амалга оширишдир. Бошқача айтганда, илк бор янгича ғояни ҳаётга тадбиқ этиш (коммерциялаштириш) инновация ҳисобланади.

Инновация тушунчасини иккита жиҳат – янгиликни яратиш ва уни амалиётга жорий этиш бирлигида қараш лозим. Ихтиро ёки янгилик фақат лаборатория доирасида қолса, у иқтисодиётга таъсир қилмайди; фақат жорий этилган янгиликгина инновация сифатида қўшимча қиймат яратади.

Мамлакатда 2008-йилдан 2024-йиллар давомида жами 45113 та инновациялар амалиётга жорий этилганлигини кўришимиз мумкин (технологик инновациялар, маркетинг инновациялар, ташкилий инновациялар) (1-расм).

1-расм. Ўзбекистонда 2008-2023-йилларда амалга оширилган инновациялар, сонда [7]
[8] [9]

1-расм маълумотларидан кўриш мумкинки, 2008-2024-йиллар даврида технологик инновациялар энг юқори кўрсаткичга эга бўлиб, бу Ўзбекистонда технологик янгиликларга асосланган инновациялар устунлигини кўрсатади. Технологик инновацияларда энг катта ўсиш 2023-йилда (120,54 фоиз) ва 2019-йилда (78,36 фоиз) кузатилган, 2009, 2012, 2020, 2021 ва 2022-йилларда пасайишлар кузатилган, айниқса, 2009-йилда -20.07 фоиз пасайиш қайд этилган, 2023-йилдаги кескин ўсиш ўтган йиллардаги пасайишдан кейин тикланиш ёки янги имкониятларнинг юзага келиши билан боғлиқ бўлиши мумкин.

Маркетинг инновациялари сонида йилдан йилга кескин ўзгаришлар кузатилмоқда. Бу иқтисодий шароитлар, рақобат, истеъмолчиларнинг ўзгариши ва бошқа омиллар билан боғлиқ. Пасайиш давлари 2009, 2010, 2011, 2014, 2017, 2020 ва 2021-йилларда маркетинг инновациялари сонида кузатилди. Бу даврларда маркетинг соҳасидаги фаоллик сусайган бўлиши мумкин. Айниқса, 2011-йилда кескин пасайиш (-71.88 фоиз) қайд этилган. Ўсиш давлари 2012, 2013, 2015, 2016, 2019 ва 2023-йилларда кузатилган. 2019-йилда энг юқори ўсиш кўрсаткичи (380.95 фоиз) қайд этилган. 2023-йилда ҳам сезиларли ўсиш (138.94 фоиз) бўлган. Турғунлик даври 2018 ва 2022-йилларга тўғри келиб, маркетинг инновациялари сонида ўзгариш бўлмаган (0.00 фоиз). Хулоса қилсак, маркетинг инновациялари соҳаси барқарор ўсиш тенденциясига эга эмас. Аммо, 2023-йилдаги сезиларли ўсиш бу соҳага янгича ёндашувлар ва инвестицияларнинг натижаси бўлиши мумкин.

Ташкилий инновациялар сонида йилдан йилга кескин ўзгаришлар кузатилмоқда. Бу, маркетинг инновациялари сингари, иқтисодий шароитлар, рақобат ва бошқа омиллар таъсиридан далолат беради. Кескин пасайишлар 2009 ва 2010-йилларда кузатилган, 2010-йилда энг паст кўрсаткич қайд этилиб, пасайиш 73,91фоиз ни ташкил қилган. Кескин ўсишлар 2011, 2012 ва 2019-йилларда сезиларли даражада кузатилган, 2021-йилда энг юқори ўсиш кўрсаткичи қайд этилиб, 302,99 фоизга етган. Турғунлик даври 2018-йилда кузатилиб, ташкилий инновациялар сони ўзгармаган (0.00 фоиз). Умумий хулоса қилсак, ташкилий инновациялар соҳасида барқарор ўсиш тенденцияси йўқ. 2021-йилдаги кескин ўсиш эҳтимол, ўша даврда амалга оширилган ислохотлар ёки янги имкониятлар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Кейинги йилда пасайиш қайд этилган ва 2023-йилда ҳолат ўзгармаган. 2023-йилда инновацион фаолликнинг сезиларли даражада ошиши ижобий тенденция ҳисобланади, бу мамлакатда инновацияларга бўлган эътиборнинг ортганини кўрсатади. Бу кўрсаткичлар келажакда Ўзбекистонда инновацион фаолиятни янада ривожлантириш учун стратегияларни ишлаб чиқишда қўлланилиши мумкин.

Билимлар иқтисодиёти ва инновация тушунчалари бир-биридан ажралмасдир. Билимга асосланган иқтисодиёт, аввало, инновацион фаолият учун мустаҳкам замин яратади. Билимлар иқтисодиёти шароитида илмий тадқиқотлар ва янги билимлар кадрланади, уларнинг натижасини ишлаб чиқаришга жорий этиш – инновацияларнинг келиб чиқишига олиб келади. Масалан, илм-фан ва тадқиқотларга асосланган янгиликларни патентлар ва бошқа интеллектуал мулк шакллари орқали товарга айлантириш билимлар иқтисодиётининг асосий хусусиятидир.

Демак, билимлар иқтисодиёти доирасида “билим – инновация – бозор” занжири шаклланади: тадқиқот ва билим яратилади, сўнг инновация орқали улар амалиётга жорий этилиб, иқтисодий қиймат касб этади. Айни вақтда, инновациялар учун энг зарур омиллар ҳам айнан билимлар иқтисодиёти элементларидир. Юқори малакали кадрлар, кучли илмий-тадқиқот базаси, самарали инновацион инфратузилма ва институционал муҳит – буларнинг барчаси билимлар иқтисодиёти шарт-шароитида шаклланади ва инновацияларни рағбатлантиради.

Жаҳон банкининг билимларга асосланган иқтисодиёт моделида ҳам миллий инновация тизими асосий устунлардан бири сифатида қайд этилгани бежиз эмас. Яъни, билимлар иқтисодиётини шакллантириш учун мамлакат самарали инновация жараёнларини таъминлайдиган тизимга эга бўлиши лозим. Шу нуқтаи назардан, билимлар иқтисодиёти ва инновациялар ўзаро симбиоз ҳосил қилади: билимлар иқтисодиёти инновациялар учун замин

яратса, инновациялар эса билимлар иқтисодиётини ривожлантиради ва уни мазмун билан тўлдиради.

Билимлар иқтисодиётида инсон капитали ва инновацион фаоллик иқтисодий юксалишнинг икки томонлама муҳаррики бўлиб хизмат қилади. Инновациялар орқали илмӣ ва интеллектуал салоҳият реал иқтисодий натижаларга айланади – янги маҳсулотлар, хизматлар, технологиялар шаклланади ва бозорга чиқади. Шу боис кўплаб ривожланган мамлакатлар билимлар иқтисодиётини яратишда инновацияларга катта эътибор қаратадилар. Илмий тадқиқот натижаларини тижоратлаштириш даражаси юқори бўлган мамлакатлар билимлар иқтисодиётида етакчи ўрин эгаллаб, жаҳон бозорида илғор позицияга эришмоқда. Умуман олганда, билимлар иқтисодиёти ва инновациялар бир бутун тизимнинг компонентлари сифатида бир-бирини тўлдиради: билимлар инновацияларнинг “ёқилғиси” бўлса, инновациялар билимларнинг амалдаги самарасини намоён этади.

Билимга асосланган иқтисодиётни барпо этиш кўплаб ривожланган давлатлар тараққиёт стратегиясининг негизига айланган. Илғор мамлакатларда иқтисодиёт таркиби сезиларли даражада ўзгариб, хизмат кўрсатиш ва юқори технологияли тармоқларнинг улуши ошиб бормоқда, анъанавий қишлоқ хўжалиги ва саноат улуши эса пасаймоқда. Жумладан, АҚШ, Европа Иттифоқи мамлакатлари, Япония, Жанубий Корея сингари давлатларда илм-фан, таълим, ахборот технологиялари, молиявий хизматлар, консалтинг ва тадқиқот каби билим талаб қилувчи соҳалар ялпи ички маҳсулотнинг катта қисмини таъминламоқда. Бундай соҳаларда эса узлуксиз инновациялар муҳим роль ўйнайди – янги дори воситалари, янги дастурий таъминот, янги материаллар, янги бизнес-моделлар ва ҳоказолар тез-тез пайдо бўлиб, бозорни драйвер сифатида олға силжитади. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, билимлар иқтисодиётига ўтиш учун давлат томонидан кенг қамровли сиёсат ва инвестициялар зарур. Аввало, инсон капиталини ривожлантиришга катта эътибор берилади – таълимнинг сифати оширилади, кенг қамровли олий таълим ва касбий тайёргарлик тизими яратилади. Масалан, Европа ва АҚШда ҳам, Шарқнинг Сингапур, Финляндия каби кичик мамлакатларида ҳам таълим ва R&D (илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари)га сармоялар улуши юқори.

Жаҳон миқёсида ўртача илмий тадқиқот харажатлари ЯИМнинг 1,7 фоизни ташкил этса, ривожланган иқтисодиётларда бу кўрсаткич 2–3 фоиз ва ундан юқорини ташкил этмоқда (масалан, Жанубий Кореяда 4 фоиздан ортиқ). Илмий фаолиятга бундай инвестициялар инновациялар оқимини таъминлаб, иқтисодиётнинг технологик устунлигини мустаҳкамлайди. Натижада мазкур давлатлар халқаро инновацион рейтингларда юқори поғоналарни эгалламоқда. Халқаро ташкилотлар мамлакатларнинг билимлар ва инновациялар соҳасидаги ютуқларини махсус кўрсаткичлар орқали баҳолаб боради. Жаҳон банки томонидан ўтган даврда қўлланилган Билимлар иқтисодиёти индекси (Knowledge Economy Index) рейтингларида Европанинг кичик давлатлари етук натижаларга эришган. Жумладан, 2015-йилда мазкур индекс бўйича дунёда 1-ўринни Дания (KEI=9.58), 2-ўринни Швеция (9.52), 3-ўринни Финляндия (9.37) эгаллаган эди.

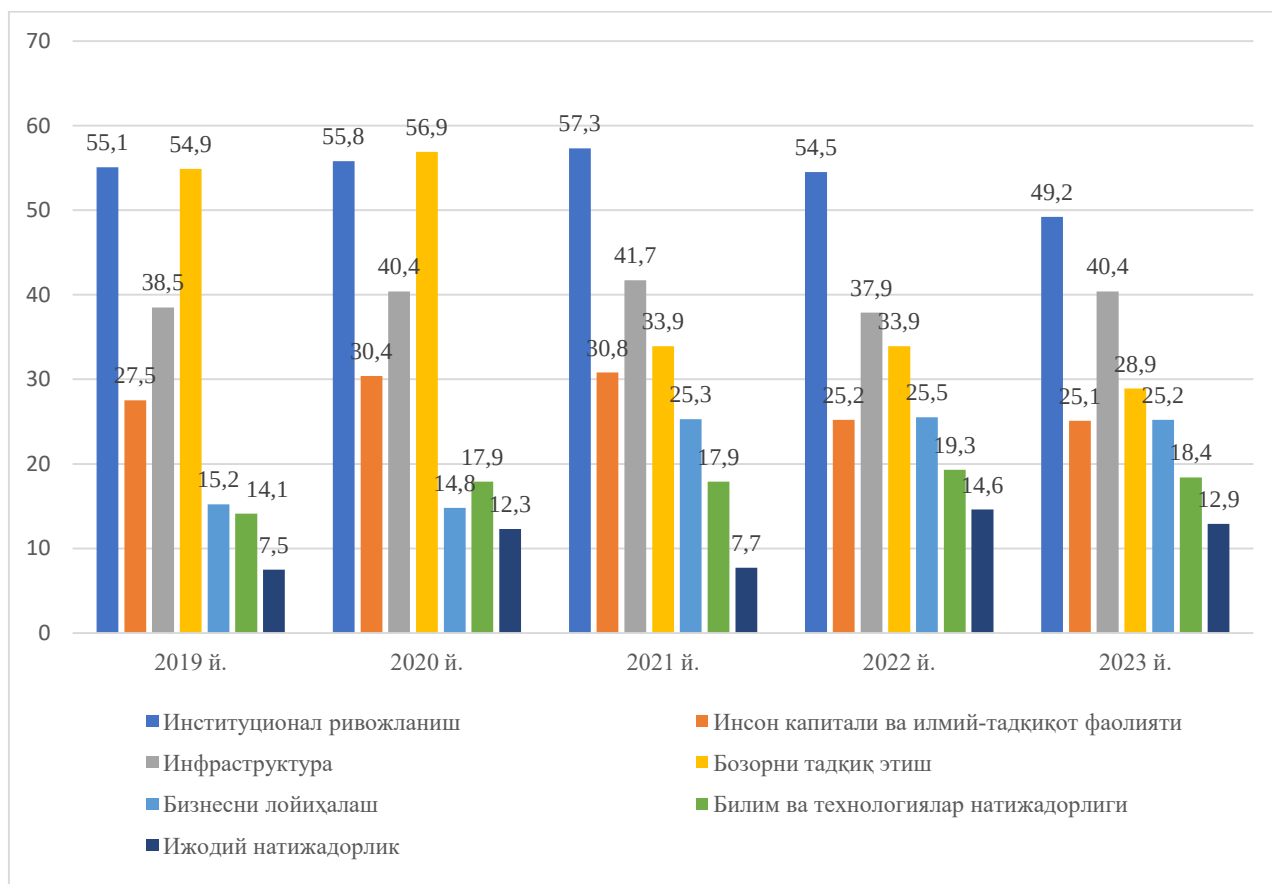
Шунингдек, Нидерландия, Норвегия, Швейцария, Сингапур, Канада каби мамлакатлар ҳам доимий равишда билимлар иқтисодиётининг юқори кўрсаткичларига эга мамлакатлар сифатида тилга олинади. Бу давлатларда иқтисодий тараққиёт драйвери сифатида инновациялар ва технологияларга асосланган миллий инновация тизими самарали ишлайди. Жумладан, Сингапур ва Жанубий Корея каби мамлакатлар қисқа муддатларда таълим сифати ва илмий салоҳиятни ошириш орқали юқори технологияли саноатни ривожлантиришга эришди – бу билимлар иқтисодиётини шакллантиришнинг ёрқин намунасидир. Умуман олганда, жаҳон тажрибаси кўрсатмоқдаки, билим ва инновацияга инвестиция киритган давлатлар узоқ муддатда барқарор ва юқори суръатли иқтисодий ўсишни таъминлаётти, аҳоли фаровонлиги ва мамлакат рақобатбардошлиги ошмоқда.

Ўзбекистон ҳаётида кейинги йилларда билимлар иқтисодиёти ва инновацион тараққиёт устувор йўналишлардан бири сифатида белгиланган. 2017-йилда Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони билан алоҳида Инновацион ривожланиш вазирлиги ташкил этилди, бу

эса мамлакат раҳбариятининг илм-фан ва технологияларга таянган иқтисодиёт барпо этишга интилишидан далолат беради [10]. Ушбу қарор асосида давлат бошқарувида инновацияларни рағбатлантириш ва мувофиқлаштиришга масъул тузилма пайдо бўлди. Шунингдек, яқин йилларда қатор стратегик дастур ва ҳужжатлар қабул қилинди: масалан, 2018-йилдан илк бор “Илм-фан 2020”, “Инновацион ғоялар ҳафталиги – InnoWeek” анъанаси йўлга қўйилди, 2019–2021-йилларда Инновацион ривожланиш стратегияси амалга оширилди ва унинг давоми сифатида 2022–2026-йилларда инновацион ривожланиш стратегияси тасдиқланди. Натижада сўнгги йилларда илм-фан ва инновацияларга ажратилаётган бюджет маблағлари сезиларли ошди, илмий фаолият инфратузилмаси қайта кўриб чиқилмоқда, чет эл илмий марказлари ва венчур фондлари билан ҳамкорлик фаоллашди.

Давлат томонидан инновацияларни рағбатлантириш учун бир қатор махсус жамғармалар ва институтлар тузилди, технопарклар ва инновацион марказлар ташкил этилмоқда. Жумладан, 2008-йилда Навоий эркин индустриал зонаси, 2012-йилда Ангрен ва 2013-йилда Жиззах эркин зоналари ташкил этилгани ҳудудларда юқори технологияли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни рағбатлантирди. 2018-йилда Иннополис (Inha University in Tashkent) ҳамкорлигида Ахборот технологиялари университети очилиб, юқори малакали ИТ мутахассислар тайёрлаш йўлга қўйилди.

Бундай қадамлар билимли кадрлар тайёрлаш ҳамда инновацион инфратузилмани шакллантиришга хизмат қилмоқда. Кўрилган чора-тадбирлар маълум натижалар бера бошлади. Жаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (WIPO) рейтингларида акс этадиган Глобал инновация индексида (Global Innovation Index) Ўзбекистоннинг кўрсаткичлари кейинги йилларда яхшиланди. Жумладан, 2023-йил якунларига кўра Ўзбекистон 133 та давлат орасида 24,7 кўрсаткич билан 83-ўринни эгаллади (2-расм)

2-расм. Ўзбекистоннинг Global Innovation Index 2019-2023 йиллар давомидаги кўрсаткичлари [11]

Ўзбекистон 2019-2023-йиллар мобайнида Глобал инновацион индекснинг институционал ривожланиш, инсон капитали ва инфратузилма субиндеклари бўйича ижобий ўзгаришлар қайд этди. Жумладан, институционал ривожланиш бўйича 95-ўриндан 62-ўринга кўтарилиши мамлакатда сиёсий барқарорлик, қонунчилик ва бизнес соҳаси бўйича муҳитни яхшиланганидан далолат берди. Инсон капитали ва илмий-тадқиқот фаолияти кўрсаткичини яхшиланиши ёшларни олий таълим билан қамраб олиш даражаси юқорилаганидан, инфраструктура субиндексида яхшиланиш эса инновацион инфраструктурани кенг қўллай бошланганидан далолат бермоқда.

Ўзбекистон Глобал инновацион индекснинг 2023-йил ҳисоботи бўйича бизнес бошлаш қулайлиги, ўқитувчи ва талабалар нисбати, табиий ва техник мутахассиликлар битирувчилари, ҳукуматнинг электрон хизмати, ЯИМга нисбатан ялпи капиталнинг шаклланиши, соғлом рақобатчилик шароити ва ишчи кучи унумдорлигининг ўсиш даражаси каби кўрсаткичлар бўйича дунёда етакчи мамлакатлар қаторидан ўрин эгаллади.

Янги қабул қилинган 2022–2026-йиллар стратегиясида эса Ўзбекистоннинг мақсади 2026-йилга бориб инновация индексида дунёнинг биринчи 50–60 талик қаторидан жой олиш экани белгиланди. Илм-фан ва инновацияга ажратилаётган давлат маблағлари ҳажми сўнгги 5 йилда 3 бараварга оширилди, ёш олимлар сони ҳам бир ярим бараварга кўпайиб 10 мингдан ошди.

Бу кўрсаткичлар илм-фан соҳасида фаоллик ортганини билдиради. Бирок, шу ерда таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон ҳали билимлар иқтисодиётини тўлиқ шакллантириш йўлида бир қатор муаммоларни ҳал этиши керак. Амалда мавжуд муаммолардан бири – илм-фан, таълим ва ишлаб чиқариш ўртасидаги узвий боғлиқликнинг етарли эмаслигидир. Олий таълим қамрови 2016-йилдаги 9 фоиздан 2023-йилда 38 фоизга ошгани ва яқин йилларда 50%га етказилиши кутилаётгани иқтидорли битирувчилар сони ортишини англатади. Бу эса ўз навбатида ҳар йили меҳнат бозорига кириб келаётган 600–700 минг нафар ёшларни уларнинг билимларига мос юқори технологияли иш ўринлари билан таъминлашни талаб этади. Айни пайтда иқтисодиётнинг реал секторида илмий-танқидий инновацияларни тижоратлаштириш даражаси пастлигича қолмоқда – яъни илмий ишланмалар корхона ва тармоқлар практикасида узишган. Миллий инновация экотизими ҳали тўлиқ шаклланмаган: таъбир жоиз бўлса, илм-таълим муассасалари, тадқиқот институтлари ва ишлаб чиқариш корхоналарини бирлаштирувчи яхлит механизм ҳали тўлиқ йўлга қўйилмаган, бу соҳадаги жараёнлар тарқоқ ҳолда кечмоқда.

Шунингдек, инновацияларни молиялаштиришда хусусий сектор улушини ошириш, венчур капитал бозорини ривожлантириш зарур. Инновацион стартапларни қўллаб-қувватлаш инфратузилмаси (бизнес-инкубаторлар, акселераторлар, технопарклар) ҳали пайдо бўлиш босқичида, уларни кўпайтириш талаб этилади. Илмий-тадқиқот харажатлари ЯИМга нисбатан 0,4 фоиз атрофида қолмоқдаки, бу жаҳон ўртача даражасидан паст (таққослаш учун: дунёнинг ўртача кўрсаткичи 1,7 фоиз, баъзи ривожланган мамлакатларда 2–3 фоиздан юқори). Демак, Ўзбекистон илм-фан ва инновацияга сармояни ҳали етарли даражада ошириш ва унинг самарадорлигини таъминлаш устида ишлаши керак. Белгиланган истиқболлар шундайки, келгуси йилларда Ўзбекистон тубдан янги инновацион иқтисодиётга ўтишни мақсад қилган. 2022–2026-йиллар инновацион ривожланиш стратегиясида кадрлар салоҳиятини ошириш, инновацион фаолиятни рағбатлантириш ва тартибга солишнинг институционал асосларини такомиллаштириш, ҳудудларнинг инновацион ихтисослашувини ривожлантириш каби йўналишлар аниқ белгиланди. Шунингдек, ҳар бир йил учун “йўл харитаси” ишлаб чиқилиб, стратегия босқичма-босқич амалга оширилмоқда.

Давлат раҳбарияти инновацияларни жорий этиш орқали иқтисодиёт таркибини диверсификация қилиш ва қўшимча қийматни оширишга қатъий бел боғлаган. Агар белгиланган ислохотлар тўлиқ ҳаётга татбиқ этилса, яқин келажакда Ўзбекистон иқтисодиётида билим ва инновацияларга асосланган янги тармоқлар пайдо бўлиши, меҳнат унумдорлиги кескин ошиши ва мамлакатнинг глобал рақобатбардошлиги юксалиши кутилмоқда. Президент таъбири билан айтганда, “Янги Ўзбекистон” тараққиётининг устувор

йўли – инновацион иқтисодиётга ўтиш ва илм-фан ютуқларига таянган ҳолда халқ фаровонлигига эришишдир.

Яқунлайдиган бўлсак, билимлар иқтисодиёти ва инновациялар замонавий иқтисодий ривожланишнинг икки устуни сифатида намоён бўлмоқда. Билимга асосланган иқтисодиётда билимнинг ўзи қиймат яратувчи асосий ресурсга айланар экан, инновациялар ана шу ресурсни амалиётга жорий этиб, иқтисодий самарага айлантиради. Жаҳон тажрибаси кўрсатадики, инновация ва билимларга инвестиция қилган мамлакатлар стратегик устунликка эга бўлиб, узоқ муддатли барқарор тараққиётни таъминлай олади. Ўзбекистон ҳам шу йўналишда илғарилаб, миллий иқтисодиётни диверсификациялаш ва юқори қўшимча қиймат яратиш учун билимлар иқтисодиётига ўтишга интилмоқда. Албатта, бу жараёнда кадрлар тайёрлаш, илмий изланишларни рағбатлантириш, инновацион инфратузилмани шакллантириш ва бозор механизмларини такомиллаштиришга доир бир қатор вазифаларни ҳал этиш талаб этилади.

Мамлакатда олиб борилаётган ислохотлар ва стратегиялар ушбу йўналишда муҳим қадамлардир. Билимлар иқтисодиёти ва инновацияларнинг ўзаро уйғунлигига эришиш орқали Ўзбекистон ўз миллий тараққиёт мақсадларига – иқтисодиётни юқори технологияли, рақобатбардош ва барқарор ўсувчи ҳолатга келтиришга эришиши мумкин. Бу эса аҳоли фаровонлиги, мамлакатнинг халқаро миқёсдаги имижиси ва позицияларини мустаҳкамлашга хизмат қилади. Зеро, XXI-аср – билим ва инновациялар асридир, ва бу чинакам тараққиётга эришиш учун мазкур омилларга таяниш ҳар бир мамлакатнинг стратегик танловидир.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Bilimlar iqtisodiyoti. https://uz.wikipedia.org/wiki/Bilimlar_iqtisodiyoti#:~:text=muzokaralar%20olib%20borish%20imkonini%20berdi
2. OECD (2015). The Innovation Imperative: Contributing to Productivity, Growth and Well-Being. oecd (2015), The Innovation Imperative: Contributing to Productivity, Growth and Well-Being, oecd Publishing, Paris.
3. Machlup, F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton University Press.
4. Drucker, P. (1969). The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society. Harper & Row.
5. Knowledge Economy Index – Wikipedia – Жаҳон Банки билимлар иқтисодиёти индексининг етакчи мамлакатлари (2012). https://en.wikipedia.org/wiki/Knowledge_Economic_Index#:~:text=,dissemination%2C%20and%20processing%20of%20information.
6. Lundvall, B.-Å. (1992). National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. Pinter Publishers.
7. Бюллетень НТП за 2014 год. Ўзбекистонда илм-фан ва инновацион фаолият. Т.: 2015 й. 133-б.
8. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. 2015-2019. Т. 2020. 65-б.
9. Ўзбекистонда илм-фан ва инновацион фаолият. Ўзбекстон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. 2020-2023. Т. 2024. 73-б.
10. Norma.uz – “Innovatsion rivojlanish vazirligi tashkil etildi” (29.11.2017) – Ўзбекистонда Инновацион ривожланиш вазирлигини тузиш тўғрисидаги хабар ва изоҳ.
11. Global innovatsion index ҳисоботлари асосида Муаллиф тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.

**O‘ZBEKISTONNING YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISHI SHAROITLARIDA MEHNAT
BOZORINING AMAL QILISH XUSUSIYATLARI**

**ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА В УСЛОВИЯХ
ПЕРЕХОДА УЗБЕКИСТАНА К ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ**

**FEATURES OF THE LABOR MARKET FUNCTIONING IN THE CONTEXT OF
UZBEKISTAN'S TRANSITION TO A GREEN ECONOMY**

Abdumutalov Sh.B. Farg‘ona sh., FDU, talaba

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonlari va uning mehnat bozoriga ko‘rsatayotgan ta’siri tahlil etiladi. O‘zbekiston misolida ko‘rinadiki, ta’lim tizimi va kasbiy qayta tayyorlash dasturlarini modernizatsiya qilish, yashil sertifikatlash infratuzilmasini yaratish, xususiyl investitsiyalarni jalb etish va institutsional moslashuvchanlikni ta’minlash yashil mehnat bozorini shakllantirishning asosiy shartlari hisoblanadi. Tadqiqot natijalari yashil iqtisodiyotga o‘tish faqat ekologik siyosat emas, balki mehnat resurslarini boshqarishning yangi modeli sifatida qaralishi lozimligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, mehnat bozori, barqaror bandlik, qayta tiklanadigan energiya, norasmiy bandlik, yashil ish o‘rinlari, resurs samaradorligi.

В данной статье анализируются процессы перехода к зеленой экономике в Узбекистане и ее влияние на рынок труда. Основными условиями формирования зеленого рынка труда являются модернизация системы образования и программ профессиональной переподготовки, создание инфраструктуры зеленой сертификации, привлечение частных инвестиций и обеспечение институциональной гибкости. Результаты исследования показывают, что переход к зеленой экономике следует рассматривать не только как экологическую политику, но и как новую модель управления трудовыми ресурсами.

Ключевые слова: зеленая экономика, рынок труда, устойчивая занятость, возобновляемые источники энергии, неформальная занятость, зеленые рабочие места, эффективность ресурсов.

This article analyzes the processes of transition to a green economy in Uzbekistan and its impact on the labor market. The example of Uzbekistan shows that the main conditions for the formation of a green labor market are the modernization of the education system and professional retraining programs, the creation of a green certification infrastructure, attracting private investment and ensuring institutional flexibility. The results of the study show that the transition to a green economy should be considered not only as an environmental policy, but also as a new model of human resource management.

Keywords: green economy, labor market, sustainable employment, renewable energy, informal employment, green jobs, resource efficiency.

Global barqaror rivojlanishga o‘tish sharoitida yashil iqtisodiyot ko‘plab mamlakatlar uchun ustuvor yo‘nalishga aylanib bormoqda. «Yashil» iqtisodiyot nafaqat ekologik zarurat, balki chuqur ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarish bo‘lib, jamiyat taraqqiyotining barcha jabhalariga ta’sir qiladi. Yashil moliyalash iqtisodiy faoliyatni moliyalashtirish jarayonida ekologik barqarorlik, tabiatni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishiga qarshi kurash tamoyillariga asoslangan moliyaviy vositalardan foydalanishdir. Uning asosiy mazmunini ekologik yo‘naltirilgan investitsiyalar tashkil qilib, qayta tiklanadigan energiya, energiya tejamkor texnologiyalar, chiqindilarni qayta ishlash, suvni tejash

loyihalariga sarmoya yo‘naltirishni qamrab oladi. O‘zbekistonda yashil moliyalashga o‘tish zarurati quyidagi omillar bilan izohlanadi:

- ekologik muammolarning kuchayishi, jumladan, havo ifloslanishi, suv resurslarining cheklanganligi, chiqindilar hajmining ortishi;
- iqlim o‘zgarishiga moslashish, birinchi navbatda, qishloq xo‘jaligi, suv xo‘jaligi va energetika tarmoqlari iqlim o‘zgarishidan sezilarli ta‘sir ko‘radi;
- xalqaro majburiyatlar, jumladan, O‘zbekiston Parij kelishuvi va BMTning 2030-yilga mo‘ljallangan Barqaror rivojlanish maqsadlariga qo‘shilgan;
- innovatsiya va texnologik yangilanish ehtiyoji an‘anaviy energetikadan qayta tiklanadigan energiyaga o‘tish bilan belgilanadi;
- investorlar talabini namoyon qiladigan xalqaro moliya institutlari va yirik sarmoyadorlar ekologik yo‘nalishdagi loyihalarni moliyalashtirishga ko‘proq qiziqishmoqda.

Yashil moliyalashga o‘tishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ahamiyati energiya va resurslarni tejash hisobiga ishlab chiqarish xarajatlarining kamayishi, yangi “yashil” ish o‘rinlarining yaratilishi, chiqindilar va zararli moddalar chiqarishning kamayishi, tabiiy resurslarning asrab-avaylanishi, aholi salomatligining yaxshilanishi, yashash muhitining qulaylashishi kabilarda namoyon bo‘ladi [2]. Erishilgan natijalarga qaramay, 2022-yilda dunyo bo‘yicha 2,2 milliard kishi xavfsizlik talablariga muvofiq, tashkil etilgan ichimlik suvi xizmatlaridan, 3,5 milliard kishi xavfsizlik talablariga muvofiq, tashkil etilgan sanitariya xizmatlaridan va 2,0 milliard kishi asosiy gigiyena xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lmadi. 140 ta davlatdan olingan ma‘lumotlarga ko‘ra, 2022-yilda maishiy oqava suvlarining 58 foizi xavfsiz tarzda tozalangan. O‘zbekistonda ushbu ko‘rsatkich 2023 yilda 92,5% ni tashkil etgan [5].

Dunyoning ko‘p joylarida elektr energiyasi va toza yoqilg‘idan foydalanish imkoniyati yaxshilandi, biroq 675 million kishi hali ham tarmoqdan tashqarida, 2,3 milliard kishi esa ovqat tayyorlash uchun xavfli va ifloslantiruvchi yoqilg‘idan foydalanadi. O‘zbekistonda elektroenergiyadan foydalanish imkoniyatiga ega aholi shahar va qishloq tarkibining tahlili shuni ko‘rsatadiki, ushbu ko‘rsatkich shahar va qishloq bo‘yicha 2010-yildagi 99,4% dan 2024-yildagi 100% gacha oshgan hamda deyarli bir xilda to‘liq ta‘minlangan. Umumiy ishlab chiqarilgan elektroenergiya hajmida qayta tiklanadigan energiya manbalari hisobidan ishlab chiqarilgan elektr energiyaning ulushi va birlamchi energiya sarfini yalpi ichki mahsulotga (YaIM) nisbati orqali hisoblanadigan energiya sig‘imi ko‘rsatkichi, mos ravishda, 2010-yildagi 15,8% va 0,426 koeffitsiyentni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda bu ko‘rsatkich 9,7% va 0,126 ga pasaygan [5]. Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar umumiy hajmida energetika sohasi asosiy kapitaliga kiritilgan investitsiyalarning ulushi respublika bo‘yicha 2010-yildagi 5,4% dan 2024-yildagi 12,2% gacha oshdi, Jizzax (10,7% dan 18,6% ga), Sirdaryo (13% dan 52% ga), Navoiy (24,8% dan 18,1% gacha) viloyatlarida respublika ko‘rsatkichidan yuqori bo‘ldi.

O‘zbekiston hukumati past uglerodli rivojlanish strategiyasida uchta sektorni: elektr energiyasini ishlab chiqarish, issiqlik ta‘minoti va binolarning energiya iste‘moli va issiqxona gazlari chiqindilarini hisobga oladigan ustuvor yo‘nalish sifatida belgilab berdi. Aholining kutilayotgan barqaror o‘shishini hisobga olgan holda, yangi qurilishlar, turar-joy binolarida energiya iste‘moli o‘shishi bilan birga, chiqindilar 2050-yilga borib, 30 foizga ko‘payishi kutilmoqda [5].

Jahon banki nashrlarining tahlili shuni ko‘rsatdiki, ommaviy axborot vositalarida yashil ish o‘rinlari haqidagi eslatmalar 2009-yildagi 44 ta maqoladan 2023-yilda 162 tagacha ko‘paygan, bu esa masalaga global qiziqish ortib borayotganini aks ettiradi. O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tishi mamlakat mehnat bozoriga sezilarli ta‘sir ko‘rsatib, yangi imkoniyatlar va muammolarni yuzaga keltirmoqda. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) ma‘lumotlariga ko‘ra, 2020-yilda iqtisodiyotda band bo‘lgan 13,23 million kishidan atigi 5,7 millioni rasmiy sektorda ishlagan, bu esa mamlakatda norasmiy bandlik darajasi yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Ekologik barqaror texnologiyalar va amaliyotlarni joriy etish yashil iqtisodiyotga yo‘naltirilgan tarmoqlarda yangi ish o‘rinlarini yaratishga olib kelishi mumkin. O‘zbekiston iqtisodiyoti iqlim o‘zgarishiga moslashmasa, 2050-yilga borib, 10,0 foizga qisqarishi mumkin, bu esa bandlik va uy xo‘jaliklari daromadlarining sezilarli darajada pasayishiga olib keladi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va u bilan bog‘liq bandlik sohasidagi o‘zgarishlar muhimligini bir necha bor ta’kidlagan. Xususan, 2025-yilda Abu-Dabidagi Barqaror rivojlanish haftaligi sammitida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti O‘zbekistonning strategik maqsadi resurslarni tejovchi, “yashil” rivojlanish modeliga o‘tish orqali ekologik barqarorlikni va iqtisodiy o‘sishni ta’minlash ekanini ta’kidladi. Prezident kelgusi besh yilda investitsiya loyihalarida “yashil” tarkibiy qismlar 50,0 foizga yetkazilishi, bu yangi ish o‘rinlari tashkil etilishini, iqtisodiyotning yangi tarmoqlarida ishlash uchun malakali kadrlar tayyorlashni taqozo etishini alohida ta’kidladi [4].

O‘zbekistonning “yashil” iqtisodiyotga o‘tishi nafaqat ekologiya va iqtisodiy sohalarida, balki mehnat bozori va kadrlar tayyorlash tizimida ham katta o‘zgarishlarni nazarda tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda 436-sonli “O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilga qadar “yashil” iqtisodiyotga o‘tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, energiya samaradorligini oshirish, resurslarni tejash va iqlim o‘zgarishiga moslashish bilan bog‘liq yangi tarmoqlar va yo‘nalishlarni rivojlantirishning fundamental asoslarini belgilab berdi. Xususan, umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishda qayta tiklanadigan energiya manbalarining ulushini 30,0 foizdan ortiq oshirish, ishlab chiqarishning energiya samaradorligini 20,0 foizga oshirish, yalpi ichki mahsulotning energiya quvvatini 30,0 foizga kamaytirish, 1 million gektargacha bo‘lgan maydonda suvni tejaydigan sug‘orish texnologiyalarini joriy etish kutilmoqda [1].

O‘zbekiston ko‘plab davlatlar qatori, nafaqat “yashil” texnologiyalarni integratsiyalash, balki ekologik barqarorlikka yo‘naltirilgan to‘laqonli bandlik tizimini barpo etish vazifasini ham zimmasiga oldi. Atrof-muhit bilan bog‘langan tarmoqlardan qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligida amalga oshirilayotgan modernizatsiyalash islohotlari ta’sirida bandlarning soni 2010-2024-yillarda 3118,1 ming kishidan 3240,1 ming kishiga oshgan bo‘lsa, tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlashda 2 baravarga, suv bilan ta’minlash; kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig‘ish va utilizatsiya qilish tarmoqlarida 15% ga kamaygan (1-jadval).

1-jadval

O‘zbekiston iqtisodiyotining yashil sohalarida bandlikning taqsimlanishi [5]

Iqtisodiyot tarmoqlari	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022	2024
Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi	3118,1	3251,7	3528,9	3646,7	3537,2	3499,2	3438,7	3240,7
Tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash	121,4	126,0	128,6	133,2	78,7	92,5	57,5	63,2
Elektr, gaz, bug‘ bilan ta’minlash va havoni konditsiyalash	86,9	88,9	96,9	97,8	69,5	72,3	73,5	68,1
Suv bilan ta’minlash; kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig‘ish va utilizatsiya qilish	58,3	60,9	62,8	63,7	56,4	47,0	49,5	49,7

O‘zbekistonda ishsizlik darajasi 2010-yildagi 5,4% dan 2024-yildagi 6,8% ga qadar oshdi, shu jumladan, ayollar orasida 6,3% dan 10,4% ga qadar oshgan bo‘lsa, erkaklar orasida esa 4,6% dan 4% ga pasaydi (2-jadval).

2-jadval

O‘zbekistonda ishsizlik darajasi, jinsi va yoshi bo‘yicha [5]

	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022	2024
Jami, shu jumladan:	5,4	4,9	5,1	5,2	9,3	10,5	8,9	6,8
a) ayollar	6,3	4,7	4,9	5,0	11,6	14,1	13,4	10,4
b) erkaklar	4,6	5,0	5,2	5,3	7,7	7,9	5,4	4,0
d) 16-30 yosh					15,1	16,4	14,4	12,1
e) 30 yoshdan kattalar					6,8	7,6	5,9	3,9

Aholi farovonligini oshirish ko‘p jihatdan uning barqaror bandlikni o‘stirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga qodirligiga bog‘liq bo‘ladi. 2030-yilga borib, O‘zbekistonning o‘rtacha darajadan yuqori daromadga ega davlatlar qatoriga kirishining muhim tarkibiy qismi ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va mehnat unumdorligini oshirish asosida yuqori qo‘shilgan qiymatli ish o‘rinlarini yaratishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun hukumat yangi ishlab chiqarishlarni yaratishga, mavjudlarini texnik modernizatsiyalashga, infratuzilmani rivojlantirishga va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltirilgan tashqi va ichki investitsiyalarning salohiyatini kengaytirish orqali faol investitsiya siyosatiga asoslangan tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirishga qaratilgan siyosatni amalga oshirmoqda.

O‘zbekistonda yashil moliyalashga o‘tish nafaqat ekologik barqarorlikni ta‘minlaydi, balki iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishni ham qo‘llab-quvvatlaydi. Bu jarayon xalqaro hamkorlik va investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini oshirib, mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyasida muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, yashil moliyalashning tizimli yo‘lga qo‘yilishi qayta tiklanadigan energiya manbalari ulushini oshirish, resurslardan samarali foydalanish, aholi farovonligini yuksaltirish va mamlakatning ekologik imidjini kuchaytirishga xizmat qiladi. Demak, yashil moliyalashga o‘tish - bu kelajak avlodlar uchun sog‘lom va barqaror muhit yaratishning eng samarali vositalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda 436-sonli “O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilga qadar “yashil” iqtisodiyotga o‘tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. // <https://lex.uz/docs/6303230>
2. Эргашев А.Х., Олимова Н.Х. Инновацияларни яратиш ва уларни саноат корхоналари фаолиятига жорий этишнинг асосий масалалари. “Минтақа иқтисодиётини инвестициялашнинг молиявий-ҳуқуқий ва инновацион жиҳатлари” мавзусидаги ИАА материаллари. Фарғона, ФДУ, 27.05.2020й., 487-490б.
3. <https://www.ilo.org/resource/record-proceedings/ilc/102/resolution-concerning-sustainable-development-decent-work-and-green-jobs>
4. <https://president.uz/uz/lists/view/7815>
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat statistika agentligi ma’lumotlari. // www.stat.uz

**YASHIL ISH O‘RINLARINI MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARI: XALQARO
TAJIRIBA VA MILLIY ISTIQBOLLAR**

**МЕХАНИЗМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ ЗЕЛЕННЫХ РАБОЧИХ МЕСТ:
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ**

**FINANCING MECHANISMS FOR GREEN JOBS: INTERNATIONAL EXPERIENCE
AND NATIONAL PERSPECTIVES**

Olimova N.X. Farg‘ona, FDU, i.f.n., prof.

Annotatsiya

Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tishning mehnat bozoriga ta’siri, yangi “yashil” ish o‘rinlarining paydo bo‘lishi va an’anaviy tarmoqlarda bandlikning qisqarishi tahlil qilinadi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, qayta tiklanadigan energiya, chiqindilarni boshqarish va barqaror qishloq xo‘jaligi kabi yo‘nalishlarda ish o‘rinlari jadal ortmoqda. Yashil transformatsiya samarali bo‘lishi uchun qayta tayyorlash dasturlari, ekologik kompetensiyalarni ta’lim tizimiga joriy etish hamda yoshlar va ayollarni jalb etish muhim. O‘zbekiston uchun ham yashil moliyalashtirish va mehnat bozorini moslashtirishga qaratilgan kompleks milliy strategiyalar ishlab chiqish zarurdir.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, mehnat bozori, yashil ish o‘rinlari, qayta tiklanadigan energiya, bandlik transformatsiyasi, ekologik kompetensiyalar, qayta tayyorlash dasturlari, xalqaro tajriba, gender tengligi, yashil moliyalashtirish.

В этой статье анализируется влияние перехода к зеленой экономике на рынок труда, появление новых “зеленых” рабочих мест и сокращение занятости в традиционных секторах. Рабочие места стремительно растут в таких областях, как возобновляемые источники энергии, Управление отходами и устойчивое сельское хозяйство. Чтобы зеленая трансформация была эффективной, необходимы программы переподготовки, внедрение экологических компетенций в систему образования и вовлечение молодежи и женщин. Узбекистану также необходимо разработать комплексные национальные стратегии, направленные на зеленое финансирование и адаптацию рынка труда.

Ключевые слова: зеленая экономика, рынок труда, зеленые рабочие места, возобновляемые источники энергии, трансформация занятости, экологические компетенции, программы переподготовки, международный опыт, гендерное равенство, зеленое финансирование.

This article analyzes the impact of the transition to a green economy on the labor market, the emergence of new “green” jobs and the decline in employment in traditional sectors. International experience shows that jobs are growing rapidly in areas such as renewable energy, waste management, and sustainable agriculture. For the green transformation to be effective, retraining programs are needed, the introduction of environmental competencies into the education system, and the involvement of youth and women. Uzbekistan also needs to develop comprehensive national strategies aimed at green financing and labor market adaptation.

Keywords: green economy, labor market, green jobs, renewable energy sources, employment transformation, environmental competencies, retraining programs, international experience, gender equality, green financing.

Ijtimoiy tartibdagi ilg‘or tadbirlarning amalga oshirilishi mehnat muhofazasini ta’minlash va barcha uchun munosib mehnatni siljitish bo‘yicha sa‘yi-harakatlari bilan birga, ijtimoiy rivojlanish va atrof-muhitni muhofazalash dasturlarini integratsiyalamay turib, mumkin emas. BMT ning Atrof-

muhit bo‘yicha dasturi (YUNEP), Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT), Ish beruvchilarning xalqaro tashkiloti (MOR) va Xalqaro kasaba uyushmalari konfederatsiyasi (XKK) bilan birgalikda “Yashil ish o‘rinlari” nomi ostida kompaniyani amalga oshirmoqdalar. Bu kompaniya hukumatlar, ish beruvchilar va kasaba uyushmalarining iqlim muammosiga duch kelgan dunyoda ekologik barqaror va bosqichma-bosqich siyosat hamda “yashil” ish o‘rinlarini yaratish va barcha uchun munosib mehnatning amal qilishiga qaratilgan samarali dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish bo‘yicha kelishilgan sa‘yi-harakatlarini qo‘llab-quvvatlaydi [3].

Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) rivojlanish Dasturi o‘zining “Yashil iqtisodiyot va yashil ish o‘rinlari: Yevropa va Markaziy Osiyo dagi chaqiruvlar va imkoniyatlar” nomli munozarali hujjatida “yashil ish o‘rinlari”ni turli iqtisodiyot tarmoqlarida va ular bilan bog‘liq faoliyat turlarida yaratiladigan, ushbu sohalar va faoliyat turlarining atrof-muhitga ta‘sirini kamaytiradigan va oxir-oqibat uni atrof-muhit uchun zararsiz darajaga qadar pasaytiradigan bevosita bandlik sifatida ta‘riflash mumkin ekanligini qayd etadi [5].

Mamlakat va uning taraqqiyot darajasidan kelib chiqib, munosib mehnat darajasini oshirish dastlab fundamental masalalarni jalb qilgan, so‘ngra esa boshqa tegishli sohalarini rivojlantirgan holda, bunda yuqori manfaatdorlik darajasini ta‘minlab, bosqichma-bosqich amalga oshirilishi mumkin. Ekologik barqaror iqtisodiyotga o‘tish “yashil” ish o‘rinlari - korxonalar va iqtisodiyotni yashillashtirishda muhim rol o‘ynaydigan yangi turdagi ish o‘rinlari sonining o‘sishiga olib keldi. Yashil ish o‘rinlarini aniqlash va ularni baholashni o‘tkazish ekologik barqarorlik va mehnat bozori o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushunishga olib keladigan vosita hisoblanadi. Yashil ish o‘rinlari iqtisodiyotning energiya ta‘minotidan chiqindilarni qayta ishlashga qadar hamda qishloq xo‘jaligi va qurilishdan transportirovkalashga qadar iqtisodiyotning ko‘plab tarmoqlarida yaratildi.

Yashil ish o‘rinlari atrof-muhitga iqtisodiy faoliyat ta‘sirining oqibatlarini qisqartirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu qisqarish bosqichma-bosqich hisoblanadi va turli xildagi ishlar bunga turlicha hissa qo‘shadi. Masalan, yoqilg‘i samarali yoki gibril avtomobillar ishlab chiqarishida band ishchilarning transport chiqindilarini kamaytirish bo‘yicha hissasi jamoat transporti tizimida ishlaydiganlarning hissasiga qaraganda, past bo‘ladi. Bundan tashqari, bugungi kunda yoqilg‘i samarali hisoblansa, o‘n yildan keyin bunday bo‘lmaydi. Shunday qilib, yashil ish o‘rni tushunchasi mutloq hisoblanmaydi, balki yashil rang soyasi bo‘ladi va vaqt o‘tishi bilan ushbu tushuncha rivojlanadi. Faoliyatga mos bo‘lmagan atrof-muhit keltiradigan zarar tufayli amalda shunday hisoblanmagan ko‘plab ish turlari prinsip jihatdan yashil hisoblanadi.

Iqtisodiyotni ekologiyalashtirish jarayonining barcha bosqichlarida yaratiladigan ish o‘rinlarining soni talab va investitsiyalar hajmiga, tovar aylanmasiga (bunda tovarlar yoki ishlab chiqarish omillari import qilinadi, ichki talab hajmi yoki eksportdan chegirib tashlanadi va shu tariqa, ichki talab va u bilan bog‘liq bandlik oshadi) va bandlik egiluvchanligiga (talab birligiga to‘g‘ri keladigan, yaratiladigan yoki saqlanadigan ish o‘rinlari soni) bog‘liq bo‘ladi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) mehnatda bandlik sohasidagi xatarlarni baholashda quyidagi masalalarga e‘tibor qaratadi:

1. “Yashil” iqtisodiyotga iqtisodiy jihatdan samarali, ijtimoiy adolatli va ekologik qabul qilinadigan o‘tishni ta‘minlash bo‘yicha birgalikdagi kuchlarni kengaytirish.

2. “Yashil” ish o‘rinlarini yaratish va barqaror korxonalarni rivojlantirish.

3. “Adolatli o‘tish” uchun institutsional va siyosiy asoslarni rivojlantirish.

4. Ijtimoiy muhofaza tizimining kengayishi va “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasida ijtimoiy integratsiyani rivojlantirish.

5. Ishchilar va ish beruvchilar tashkilotlari hamda mehnat bozori institutlarini boshqaruv va amalga oshirish mexanizmiga integratsiyalash [2;4].

Mehnat bozorida o‘zgarishlar milliy rivojlanish strategiyalariga, jumladan, ta‘lim, bandlik va ijtimoiy himoya tizimlariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Nafaqat hozirgi o‘zgarishlarga javob bera oladigan, balki ekologik barqaror va ijtimoiy inklyuziv jamiyatga o‘tish bo‘yicha uzoq muddatli yo‘nalishlarni shakllantirishga qodir, moslashuvchan institutsional muhitni yaratish zarurati vujudga keladi [2]. Muhim prognoz Jahon banki tomonidan taqdim etilgan (2022): 2030 yilga borib, 24 milliondan ortiq yangi “yashil” ish o‘rinlari yaratilishi kutilmoqda [3]. Bu jarayon malakali kadrlar

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

bilan ta'minlash bo'yicha strategik chora-tadbirlarni talab qiladi, bu esa ta'lim sohasidagi islohotlarning rolini kuchaytiradi. YUNESKO va Yevropa kasbiy ta'limni rivojlantirish markazi (Cedefop) kasbiy ta'lim tizimlariga ekologik kompetensiyalarni joriy etish strategiyalarini tahlil qiladi. Global tendensiyalar ta'lim tizimini isloh qilish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va barqaror iqtisodiy o'sishga qaratilgan davlat siyosatini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatmoqda.

XMT (2021) va Yevropa Ittifoqining Yashil bitimi (2022) statistik ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 2020-2023 yillarda yashil ish o'rinlari soni yiliga o'rtacha 8,4 foizdan oshib borgan. Yashil texnologiyalarga faol sarmoya kiritayotgan mamlakatlarda bandlikning o'sish sur'atlari an'anaviy iqtisodiyotga ega mamlakatlarga qaraganda, ancha yuqori (1-jadval).

1-jadval

“Yashil” ish o‘rinlari eng ko‘p o‘sgan Top-5 ta davlat (2020-2023yy.) [8]

№	Mamlakat	Ish o‘rinlarining o‘sishi, % da	Asosiy yo‘nalishlari
1.	Xitoy	12,1	Quyosh energiyasi, elektr transport vositalari ishlab chiqarish
2.	Germaniya	10,3	Shamol energiyasi, yashil vodorod
3.	AQSh	9,8	Barqaror qurilish, chiqindilarni qayta ishlash
4.	Fransiya	8,6	Ekologik muhandislik, energiya tejash
5.	Hindiston	7,9	Qayta tiklanadigan energiya, bioqishloq xo‘jaligi

Yashil ish o'rinlarini rivojlantirish barqaror iqtisodiyotga o'tishning muhim jihati bo'lib, bu nafaqat atrof-muhitga ta'sirni kamaytiradi, balki ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni yaxshilaydi ham. Germaniya va Buyuk Britaniyadan Xitoy va AQShgacha bo'lgan turli mamlakatlar «yashil» sanoatni faol rivojlantirmoqda, yangi ish o'rinlarini yaratmoqda va yangi, ekologik toza tarmoqlarda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirmoqdalar (2-jadval).

Germaniyada Federal Bandlik Agentligi ekologik muvozanatni muhofaza qilish bilan bog'liq bo'lgan kasbiy bandlik turini qayd etadi. Ushbu tadbirlar atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslarni saqlash, barqaror tabiatni boshqarish amaliyoti va chiqindilarni qayta ishlash bilan bog'liq sohalaridagi ishlarni o'z ichiga oladi.

2-jadval

Sanoatning butun dunyo bo‘ylab to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita qayta tiklanadigan energiya bo‘yicha ish o‘rinlari, 2023 (ming birlik) [1]

	Dunyo bo‘yicha	Xitoy	Braziliya	AQSh	Hindiston	YEI
Quyosh fotovoltaiq panellar	7107	4590	264	279	319	720
Suyuq bioyoqilg‘i	2803	60	994	342	35	150
Gidroenergetika	2324	788	177	68	453	71
Shamol energiyasi	1457	745	80	131	52	282
Quyosh isitishi va sovutishi	765	200		47,4	58	333
Biogaz	316	165			85	49
Geotermal energiya	160	94		9		7
Konsentratsiyalashgan quyosh energiyasi	118	98				5
Umumiy	16235	7388	1567	1056	1019	1812

Prognozlarga ko'ra, 2030-yilga borib, qayta tiklanuvchi energiya sohasida 30 milliondan ortiq kishi (2021-yilda - 12 million) band bo'ladi. Eng katta o'sishni quyosh energiyasi kabi sohalar ko'rsatadi - 4,9 million ish o'rni; bioenergiya - 3,6 million ish o'rni; shamol energiyasi - 1,3 million ish o'rni [8]. Shu bilan birga, mehnat bozorida tarkibiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, AQSh va

Yevropa Ittifoqida ko‘mir sanoatida bandlik 25 foizga qisqardi [6]. Ko‘mir, neft va gaz, ichki yonuv dvigatellari sanoati dekarbonizatsiya tufayli ish joylarini yo‘qotmoqda. Yevropa Ittifoqi 2035 yilgacha barcha ko‘mir konlarini yopishni rejalashtirmoqda, bu esa 250 ming ishchiga ta’sir qiladi [8]. Uzoq muddatli istiqbolda kam uglerodli iqtisodiyotga o‘tish Osiyo-Tinch okeani mintaqasida 2050 yilga borib, 180 million ish o‘rni yaratilishini ta’minlaydi. Ish o‘rinlariga ta’sir qayta tiklanadigan energiya, barqaror qishloq xo‘jaligi va baliqchilik, chiqindilarni boshqarish va sohil turizmi kabi muhim tarmoqlarda jamlanadi. Avstraliya va Yaponiyada energetika sohasida qazib olinadigan yoqilg‘iga tayanadigan ish o‘rinlarining ulushi doimiy ravishda kamayib bormoqda, bu yashil iqtisodiyotga o‘tishda erishilgan yutuqlarni aks ettiradi. Ba’zi mamlakatlarda, jumladan, Bangladesh va Vietnamda, qazib olinadigan yoqilg‘i sanoatida bandlikning o‘sishi sekinlashmoqda, qayta tiklanadigan energiyada esa tez sur’atlar bilan o‘sib bormoqda, bu energetika sektorini diversifikatsiya qilish davom etayotganidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Абдулазизова Н. Зеленая экономика и трансформация рынка труда: анализ глобальных тенденций. // International scientific and practical conference sustainable economic growth: integrating green economy principles and practices April 12, 2025. – С.31
<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2339328>
2. Бакаева Ф.А. Влияние развития «зелёной» экономики на занятость населения в Узбекистане // International scientific and practical conference “the impact of economy, tourism and business management on the development of the country”, may 23, 2025
3. Martinez, Cristina, and et al. 2010. Greening Jobs and Skills: Labour Market Implications of Addressing Climate Change. Public: OECD.; Зеленые рабочие места для сельского и лесного хозяйства Республики Узбекистан. Май 2024 г. -С.32
4. Шакаров З.Г. Рынок труда в условиях формирования зелёной экономики: вызовы и перспективы// International scientific and practical conference sustainable economic growth: integrating green economy principles and practices april 12, 2025
5. Зеленые рабочие места для сельского и лесного хозяйства Республики Узбекистан. Май 2024 г. - с.32
6. IEA. Coal 2022: Analysis and Forecast to 2025. 2022. <https://www.iea.org>
7. World Bank. Jobs in Green Economy: A Global Perspective. 2022. <https://www.worldbank.org>
8. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2339328>

**O‘ZBEKISTONDA YASHIL MOLIALASHTIRISHNING JORIY HOLATI VA
RIVOJLANISH TENDENSIYALARI**

**ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕНОГО
ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ**

**CURRENT STATUS AND DEVELOPMENT TRENDS OF GREEN FINANCE IN
UZBEKISTAN**

Sotvoldiyev N.N. - Farg‘ona, FDTU, tadqiqotchi

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida mehnat bozori va moliyalashtirish tizimidagi o‘zgarishlar tahlil qilingan. Yashil ish o‘rinlarining ko‘payishi, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni boshqarish kabi yo‘nalishlarning rivojlanishi hamda ularni qo‘llab-quvvatlashda davlat budjeti, xalqaro grant va obligatsiyalar roli yoritilgan. Tadqiqot yashil transformatsiya uchun kadrlar tayyorlash, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va barqaror moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, yashil ish o‘rinlari, mehnat bozori, yashil moliyalashtirish, qayta tiklanuvchi energiya, davlat budjeti tasnifi, yashil obligatsiyalar, ekologik islohotlar, xususiy sektor, milliy strategiya.

В статье проанализированы изменения рынка труда и системы финансирования в процессе перехода к зеленой экономике в Узбекистане. Освещаются рост зеленых рабочих мест, возобновляемые источники энергии, развитие таких областей, как Управление отходами, а также роль государственного бюджета, международных грантов и облигаций в их поддержке. В исследовании обосновывается необходимость обучения персонала для зеленой трансформации, расширения участия частного сектора и улучшения механизмов устойчивого финансирования.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленые рабочие места, рынок труда, зеленое финансирование, возобновляемые источники энергии, классификация государственного бюджета, зеленые облигации, экологические реформы, частный сектор, национальная стратегия.

The article analyzes the changes in the labor market and the financing system in the process of transition to a green economy in Uzbekistan. The growth of green jobs, renewable energy sources, the development of areas such as Waste management, as well as the role of the state budget, international grants and bonds in their support are highlighted. The study substantiates the need for staff training for green transformation, increased private sector participation, and improved sustainable financing mechanisms.

Keywords: green economy, green jobs, labor market, green financing, renewable energy sources, classification of the state budget, green bonds, environmental reforms, private sector, national strategy.

O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotni shakllantirish va ushbu sohada moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. O‘zbekistonda yashil moliyalashtirishning huquqiy va institutsional asoslari bosqichma-bosqich shakllanib bormoqda. Bunda qonunlarni amaliyotga tatbiq qilish, xususiy sektorni jalb etish va moliyaviy vositalarni diversifikatsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqlim o‘zgarishi siyosatini amalga oshirish bo‘yicha asosiy milliy strategiyalar quyidagilar:

1. 2021-2050 yillarga mo‘ljallangan iqtisodiyotni karbonsizlantirish bo‘yicha uzoq muddatli strategiya ishlab chiqilmoqda.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktyabrdagi PQ-4477-sonli “2019-2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori bilan barqaror iqtisodiy o‘tish bo‘yicha strategik yo‘l xaritasi belgilab berilgan, ko‘plab yo‘nalishlarni qamrab olgan, masalan, suv resurslarini barqaror boshqarish, yashil xo‘jalik boshqaruvi, irrigatsiya loyihalari, energiya samaradorligi, tabiiy ofatlar xavfini boshqarish, yashil bandlikni rag‘batlantirish va iqtisodiyotni karbonsizlantirish uchun innovatsion metodologiyalarni ishlab chiqish ko‘zda tutilgan.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-sonli “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori [1] mazkur jarayonlarning mantiqiy davomi sifatida Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarning o‘z vaqtida ijrosini ta‘minlash, “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi doirasida “yashil” va inklyuziv iqtisodiy o‘tishni ta‘minlash borasidagi chora-tadbirlar samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish hamda iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejash yo‘lidagi muhim tarixiy hujjat bo‘ldi. Ushbu Qaror bilan tasdiqlangan 2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va “yashil” o‘tishni ta‘minlash dasturida bir qator muhim strategik maqsadlarga erishish ko‘zda tutilgan.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 avgustdagi PQ-362-sonli “Iqlim o‘zgarishi va tabiiy ofatlar xavfiga nisbatan milliy harakatlar rejasini ishlab chiqish hamda samarali amalga oshirishni tashkil etish to‘g‘risida” gi Qarori bilan Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha Prezident Kengashi orqali Milliy harakatlar rejasini ishlab chiqish va amalga oshirish, shu jumladan, 2-MDCni amalga oshirish vazifasi yuklatilgan [2].

Iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq muammolar mamlakatda olib borilayotgan islohotlar samaradorligida, xususan, iqtisodiy o‘tish va kambag‘allikni qisqartirish kesimida hamda ekologik va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda salbiy aks etadi. Shu bilan bog‘liq ravishda, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish va “yashil” iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirish hamda “yashil” va inklyuziv iqtisodiy o‘tish modeliga siljishga yordam berish maqsadida ularga moslashishga katta e‘tibor qaratilmoqda. 2021-yil dekabridan 2024-yil sentabrigacha bo‘lgan davrda “yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha strategik maqsadlarga erishishni moliyaviy ta‘minlash uchun quyidagi huquqiy asos yaratildi.

O‘zbekistonda yashil moliyalashtirish tizimi hali to‘liq shakllanib ulgurmagan bo‘lsada, so‘nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida mazkur yo‘nalishda muayyan qadamlar qo‘yildi. Davlat siyosatida “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda ekologik loyihalarni moliyalashtirish ishlari yo‘lga qo‘yilgan. Shunday bo‘lsada, ichki moliya bozorida yashil obligatsiyalar, bank kreditlari va investitsiya vositalari hali yetarlicha rivojlanmagan. Kelgusida meyoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, moliyaviy institutlarning ekologik mas‘uliyatini kuchaytirish va xususiy sektor ishtirokini kengaytirish orqali O‘zbekistonda yashil moliyalashtirishning imkoniyatlari sezilarli darajada oshishi kutilmoqda.

Iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq muammolar mamlakatda olib borilayotgan islohotlar samaradorligida, xususan, iqtisodiy o‘tish va kambag‘allikni qisqartirish kesimida hamda ekologik va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda salbiy aks etadi. Shu bilan bog‘liq ravishda, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish va “yashil” iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirish hamda “yashil” va inklyuziv iqtisodiy o‘tish modeliga siljishga yordam berish maqsadida ularga moslashishga katta e‘tibor qaratilmoqda. 2021 yil dekabridan 2024 yil sentabrigacha bo‘lgan davrda “yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha strategik maqsadlarga erishishni moliyaviy ta‘minlash uchun quyidagi huquqiy asos yaratildi.

2023-yilda BMTTD hamda FTA bilan hamkorlikda “O‘zbekistonda Davlat budjeti xarajatlarini yashil tasniflash” uslubiyoti ishlab chiqilgan. Davlat budjeti xarajatlarining 2023-2025-yillardagi ko‘rsatkichlarini “yashil” budjetlashtirish tamoyillari asosida tasniflash natijalari shuni ko‘rsatadiki,

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

“A” toifadagi xarajatlar ulushi 2023-yildagi 13,9% dan 2024-yildagi 10,2% ga pasaygan bo‘lsa, “D” toifadagi xarajatlar ulushi esa 83,2% dan 86,7% ga oshgan (1-jadval).

1-jadval

Davlat budjeti xarajatlarining 2023-2025 yillardagi ko‘rsatkichlarini “yashil” budjetlashtirish tamoyillari asosida tasniflash natijalari, trln. so‘m [4]

Toifalar	2023 ijro	Foiz	2024 ijro	Foiz	2025 tasdiqlangan	foiz
Jami	281,1	100	312,9	100	344,6	100
«A» toifa	39,1	13,9	32	10,2	26,4	7,7
«V» toifa	7,2	2,6	7,4	2,4	8,5	2,5
«C» toifa	0,9	0,3	2,4	0,8	1,3	0,4
«D» toifa	233,9	83,2	271,4	86,7	308,4	89,4

2020-2024 yillarda iqlim bo‘yicha budjet xarajatlari quyidagicha bo‘ldi: 2020-yildagi 14,878.9 mlrd.so‘mdan 2024-yildagi 729,3 mlrd.so‘mgacha kamaydi. Bu iqlim loyihalari uchun budjet mablag‘lari o‘rniga xalqaro grantlar, kreditlar va xususiy sektor investitsiyalari jalb etilganligi, loyihalarining siklik xususiyati, ya’ni qurilish va asbob-uskunalar xaridlarining dastlabki yillarda ko‘p mablag‘ talab qilishi kabi omillar bilan bog‘liqdir. Iqlim-ijobiy xarajatlarining davlat budjeti umumiy xarajatlari va YaIMdagi ulushi 2020-yildagi 10,3 va 2,5 foizdan 2022-yilda 11,1 va 3,0 foizgacha o‘sgan bo‘lsa, 2022-2024-yillarda bu ko‘rsatkichlar 0,2 va 0,05 foizga tushib qoldi hamda 729,34 milliard so‘mni tashkil etdi (2-jadval).

2-jadval

2020-2024 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston davlat budjetining iqlimga bog‘liq xarajatlari [4]

	2020	2021	2022	2023	2024
Davlat budjeti xarajatlari, jami (mlrd. so‘m)	144,143.0	188,257.0	236,579.0	282 133	312 921
Iqlimni muhofaza qilish xarajatlari, jami (milliard so‘m)	14,878.9	16,809.8	26,302.4	753,7	729,3
YaIM (mlrd. so‘m)	602,193.0	738,435.0	888,342.0	1204,485.4	1454,573.9
Iqlimni muhofaza qilish xarajatlari (umumiy budjet xarajatlarga nisbatan % da)	10.3	8.9	11.1	0,3	0,2
Iqlimni muhofaza qilish xarajatlari (YaIM ga nisbatan % da)	2.5	2.3	3.0	0,06	0,05
Davlat budjeti xarajatlari jami, yillik o‘zgarish, % da		130.6	125.7	124,0	126,0
Iqlim jihatdan ijobiy xarajatlar		113.0	156.5		

Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni yanada kengaytirish va iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida resurslarni tejash, xalq xo‘jaligining tabiiy ofatlar va iqlim o‘zgarishiga chidamliligini oshirish masalalariga e’tibor kuchaytirilgan holda, tasdiqlangan chora-tadbirlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan davlat budjeti xarajatlari ko‘paymoqda. Iqlim budjetini belgilash ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilga mo‘ljallangan jami xarajatlarning 35060,1 milliard so‘mi yoki 11,2 foizi iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq xarajatlarga to‘g‘ri keladi. Biroq BMTTD hisob-kitoblariga ko‘ra, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini yumshatish bo‘yicha chora-tadbirlar uchun zarur bo‘lgan moliyalashtirish 5,8 milliard AQSh dollaridan ortiqni tashkil etadi, 2030-yilgacha iqlimga moslashish bo‘yicha chora-tadbirlar uchun zarur bo‘lgan umumiy moliyalashtirish esa besh tarmoq (suv, qishloq xo‘jaligi, sog‘liqni saqlash, favqulodda vaziyatlar va binolar) va uchta hududiy moslashish rejasi (Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Buxoro va Xorazm viloyatlari) ning taxminiy moliyaviy ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda 18 milliard AQSh dollarini tashkil etadi.

2030-yilgacha iqlimga moslashish bo‘yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar uchun budjetdan ajratilgan davlat moliyasi taxminan 8 milliard AQSh dollarini tashkil etishi, ayni paytda

BMTTD tomonidan amalga oshirilayotgan loyiha doirasida ishlab chiqilgan va Yashil iqlim jamg‘armasi tomonidan uning Tayyorgarlik dasturi doirasida moliyalashtiriladigan Moliyaviy va investitsiya strategiyasida qayd etilganidek, 10 milliard AQSh dollari jalb etilishi kerak.

O‘zbekiston yashil iqtisodiyotga o‘tishni moliyalashtirishga intilayotgan sharoitda bir nechta aniq afzalliklarga ega bo‘ladi, mavzuli obligatsiyalar davlat tomonidan chiqariladigan qarz vositalari (suveren obligatsiyalar) ni o‘zida mujassamlashtirib, u bo‘yicha obligatsiyalarni qoplash muddati kelgunga qadar qarz majburiyatlarini ushlab turganlar tomonidan qayd qilingan foiz stavkasi (kupon stavkasi) bo‘yicha muntazam to‘lovlar amalga oshiriladi [5].

Xulosa sifatida aytish mumkinki, O‘zbekistonda yashil moliyalashtirish tizimi hali to‘liq shakllanib ulgurmagan bo‘lsada, so‘nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida mazkur yo‘nalishda muayyan qadamlar qo‘yildi. Davlat siyosatida “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish, qayta tiklanadigan energiya manbalarini rivojlantirish va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikda ekologik loyihalarni moliyalashtirish ishlari yo‘lga qo‘yilgan. Shunday bo‘lsada, ichki moliya bozorida yashil obligatsiyalar, bank kreditlari va investitsiya vositalari hali yetarlicha rivojlanmagan. Kelgusida meyoriy-huquqiy bazani takomillashtirish, moliyaviy institutlarning ekologik mas‘uliyatini kuchaytirish va xususiy sektor ishtirokini kengaytirish orqali O‘zbekistonda yashil moliyalashtirishning imkoniyatlari sezilarli darajada oshishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. <https://lex.uz/ru/docs/6303233>
2. <https://lex.uz/ru/docs/-7044889?otherlang=1>
3. Финансирование перехода Узбекистана к «зеленой» экономике. © OECD 2024. – С.65
4. https://api.mf.uz/media/document_files/Budjet_P_25_uz.pdf
5. <https://lex.uz/ru/docs/6303233>
6. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-12/ocenochnyy_otchet_o_progresse_v_realizacii_ndc2_respubliki_uzbekistan_0.pdf
7. https://api.mf.uz/media/document_files/Budjet_P_24_uz.pdf
8. https://api.mf.uz/media/document_files/Budjet_P_25_uz.pdf

**MAMLAKATIMIZ KICHIK SANOAT ZONALARIDA XAVF-XATARLARNI
BOSHQARISH VA ULARNI PASAYTIRISH IMKONIYATLARI**

**ВОЗМОЖНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ И ИХ СНИЖЕНИЯ В МАЛЫХ
ПРОМЫШЛЕННЫХ ЗОНАХ СТРАНЫ**

**RISK MANAGEMENT AND MITIGATION OPPORTUNITIES IN SMALL INDUSTRIAL
AREAS OF THE COUNTRY**

Ortiqov A.B. - Farg‘ona, FDU, tadqiqotchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston kichik sanoat zonalarida faoliyat yuritayotgan korxonalar moliyaviy barqarorligini baholash va risk zonasini aniqlash masalalari tahlil qilingan. “MNG-GROUP S” MChJ misolida likvidlik, moliyalashtirish va barqarorlik koeffitsiyentlari asosida korxonaning xavf darajasi hisoblab chiqilib, uning “ruxsat etilgan risk zonasi”da joylashgani aniqlangan. Tadqiqot natijalari kichik sanoat zonalarida risklarni boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash uchun aktiv va passivlar tuzilmasini optimallashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kichik sanoat zonolari, risklarni baholash, moliyaviy barqarorlik, likvidlik koeffitsiyenti, moliyalashtirish koeffitsiyenti, xavf zonolari, korxona barqarorligi.

В данной статье проанализированы вопросы оценки финансовой устойчивости предприятий, работающих в малых промышленных зонах Узбекистана, и определения зоны риска. На примере ООО “MNG-GROUP S” на основе коэффициентов ликвидности, финансирования и устойчивости рассчитывается уровень риска предприятия, определяется его расположение в “зоне допустимого риска”. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости оптимизации структуры активов и пассивов для обеспечения управления рисками и финансовой устойчивости в малых промышленных зонах.

Ключевые слова: малые промышленные зоны, оценка рисков, финансовая устойчивость, коэффициент ликвидности, коэффициент финансирования, зоны риска, устойчивость предприятия.

This article analyzes the issues of assessing the financial stability of enterprises operating in small industrial zones of Uzbekistan and determining the risk zone. Using the example of “MNG-GROUP S” LLC, the company’s risk level is calculated based on the coefficients of liquidity, financing and sustainability, and its location in the “acceptable risk zone” is determined. The results of the study indicate the need to optimize the structure of assets and liabilities to ensure risk management and financial stability in small industrial areas.

Keywords: small industrial zones, risk assessment, financial stability, liquidity ratio, financing ratio, risk zones, enterprise sustainability.

Mamlakatimiz sanoat sohasi taraqqiyotida muhim tashkiliy tuzilma sifatida e’tirof etiladigan kichik sanoat zonalarini kengaytirish jarayonida yuzaga kelishi ehtimol bo‘lgan xatarlarni inobatga olish, bir tomondan, mazkur zonalar tarkibida faoliyat yuritayotgan subyektlar faoliyatida paydo bo‘lishi mumkin bo‘lgan ijobiy yoki salbiy tavakkalchiliklarni oldindan baholash orqali ularning barqaror faoliyatini ta’minlash imkonini yaratsa, ikkinchi tomondan, ushbu korxonalarni o‘zida birlashtiruvchi KSZlarning umumiy rivojlanish darajasining izchil saqlanishiga xizmat qiladi.

Moliyaviy mustahkamlikda aniqlanayotgan ko‘rsatkich moliyaviy mustahkamlik yoki balans likvidligi, ya’ni korxonalarning olingan qarzlarini qaytarib berish qobiliyatiga egaligi hisoblanadi. Ushbu alohida xususiy modellar yordamida riskni baholash uchun, avvalo, modelda foydalaniladigan

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

asosiy element ko‘rsatkichlarni Farg‘ona viloyati Toshloq tumanidagi “Taraqqiyot” kichik sanoat zonasida faoliyat olib borayotgan “MNG-GROUP S” MChJning 2024-yil balansi asosida aniqlandi.

“MNG-GROUP S” MChJning 2024-yildagi moliyaviy barqarorligi holati asosidagi risklarni baholash uchun, avvalo, uslubiyot bo‘yicha korxonaning moliyaviy barqarorligini baholashda qo‘llaniladigan aktivlar va passivlarning guruh bo‘yicha qiymatlarini aniqlab olamiz (1-jadval).

1-jadval

“MNG-GROUP S” MChJning 2024-yil bo‘yicha aktiv va passivlarining guruhlar qiymati [6]

AKTIVLAR	PASSIVLAR
A1 - eng tez likvidli aktivlar 110,1 mln. so‘m	P1 - tezkor majburiyatlar 508,9 mln. so‘m
A2 -tez likvidli aktivlar 1891,8 mln. so‘m	P2 - qisqa muddatli majburiyatlar 2316,6 mln. so‘m
A3 - past likvidli aktivlar 11389,9 mln. so‘m	P3 - uzoq muddatli majburiyatlar 5975,8 mln. so‘m
A4 - qiyin sotiladigan aktivlar 3649,7 mln. so‘m	P4 - doimiy passivlar (jami xususiy kapital 2650,6 mln. so‘m

Kichik sanoat zonasidagi korxonaning moliyaviy barqarorligi alohida xususiy va barqarorlik ko‘rsatkichlari orqali baholanib, risk zonasi aniqlashga harakat qilindi. “MNG-GROUP S” MChJning moliyaviy barqarorlik riski likvidlik koeffitsiyentlari asosida quyidagi ko‘rsatkichlar orqali baholandi.

1. Umumiy to‘lovga qobillik koeffitsiyenti korxonaning majburiyatlarini bajarish qobiliyatini aks ettiradi. Uning 1,0 dan yuqori bo‘lishi korxonaning ishonchliligi va to‘lovga qobiliyati yuqoriligini bildiradi. [2].

$$Ktq = \frac{A1 + 0,5 \cdot A2 + 0,3 \cdot A3}{P1 + 0,5 \cdot P2 + 0,3 \cdot P3} \geq 1,0$$

$$Ktq = \frac{110,1 + 0,5 \cdot 1891,8 + 0,3 \cdot 11389,9}{508,9 + 0,5 \cdot 2316,6 + 0,3 \cdot 5975,8} = \frac{4472,97}{3459,94} = 1,29 \geq 1,0$$

Hisoblangan koeffitsiyentdan ko‘rish mumkinki, “MNG-GROUP S” MChJning umumiy to‘lovga qobillik ko‘rsatkichi 1,29 ga teng bo‘lib, uslubiyot bo‘yicha berilgan chegara (1,0)dan sezilarli darajada yuqori.

2. Mutloq likvidlik koeffitsiyenti korxonaning joriy majburiyatlarini pul mablag‘lari bilan qanchalik tez qoplay olishini ko‘rsatadi [2].

$$Kml = \frac{A1}{P1 + P2} \geq (0,2; 0,7)$$

$$Kml = \frac{110,1}{508,9 + 2316,6} = \frac{110,1}{2825,5} = 0,03 \leq (0,2; 0,7)$$

Hisoblangan koeffitsiyentga ko‘ra, korxona pul mablag‘lari qisqa muddatli majburiyatlarning atigi 3 % qismini qoplay oladi. Amaldagi me‘yor bo‘yicha bu ko‘rsatkich kamida 20 % bo‘lishi lozim.

3. Oraliq likvidlik koeffitsiyenti - eng tez va tez likvid aktivlarning joriy majburiyatlarni bir davrda to‘liq qoplash imkoniyatini bildiradi. Xalqaro me‘yor bo‘yicha uning qiymati 1,0 bo‘lishi lozim [9].

$$Kol = \frac{A1 + A2}{P1 + P2} \geq (0,9; 1,0)$$

$$Kol = \frac{110,1 + 1891,8}{508,9 + 2316,6} = \frac{2001,9}{2825,5} = 0,71 \leq (0,9; 1,0)$$

Oraliq likvidlik koeffitsiyenti korxonada me‘yordan past bo‘lib, eng tez va tez likvid aktivlar qisqa muddatli majburiyatlarni to‘liq qoplay olmaydi. Shuning uchun uni optimal darajaga yetkazish uchun ikki choradan foydalanish mumkin: A1 va A2 aktivlarini oshirish yoki P1 va P2 passivlarini kamaytirish.

4. Joriy likvidlik koeffitsiyenti - korxona tomonidan majburiyat (qarz)larning o‘z vaqtida uzilishi va xo‘jalik faoliyati uchun aylanma mablag‘lar bilan ta‘minlanganlik darajasini ko‘rsatadi [9].

$$Kjl = \frac{A1 + A2 + A3}{P1 + P2} \geq 2,0$$
$$Kjl = \frac{110,1 + 1891,8 + 11389,9}{508,9 + 2316,6} = \frac{13391,8}{2825,5} = 4,7 \geq 2,0$$

Aniqlangan koeffitsiyent korxonaning joriy likvidligi yaxshi ekanini va aktivlardagi ortiqchani oraliq likvidlikni pasaytiruvchi yo‘nalishlarga sarflayotganini ko‘rsatadi.

5. Qarz va xususiy kapital nisbati koeffitsiyenti korxonaning har bir birlik xususiy mablag‘iga qancha qarz to‘g‘ri kelishini bildiradi. Uning 1,5 dan oshmasligi ma‘qul, biroq tarmoq xususiyatiga qarab ko‘proq bo‘lishi ham mumkin [9].

$$Kqm = \frac{P1 + P2 + P3}{P4} \leq (1,0; 1,5)$$
$$Kjl = \frac{508,9 + 2316,6 + 5975,8}{2650,6} = \frac{8801,3}{2650,6} = 3,3 \geq (1,0; 1,5)$$

Hisob-kitoblarga ko‘ra, korxonada har bir birlik xususiy mablag‘ga 3,3 martadan ortiq qarz to‘g‘ri kelmoqda. Shu bois “MNG-GROUP S” MChJ majburiyatlarni qisqartirish orqali ushbu koeffitsiyentni kamaytirishi maqsadga muvofiq.

6. Xususiy mablag‘lar bilan ta‘minlanganlik koeffitsiyenti korxonaning moliyaviy barqarorligini aks ettiradi, uning darajasi esa tarmoq xususiyatiga bog‘liq [2].

$$Kxmt = \frac{P4 - A4}{A1 + A2 + A3} \geq (0,1; 0,5)$$
$$Kxmt = \frac{2650,6 - 3649,7}{110,1 + 1891,8 + 11389,9} = \frac{-999,1}{13389,9} = -0,07 \leq (0,1; 0,5)$$

Tahlil etilayotgan korxonaning 2024-yilni moliyaviy zarar bilan yakunlagani xususiy aylanma mablag‘lar bilan ta‘minlanganlik koeffitsiyentining manfiy tomonga og‘ishiga sabab bo‘lgan.

7. Moliyalashtirish koeffitsiyenti - moliyalashtirish koeffitsiyenti korxona faoliyatining qancha qismi xususiy vositalar, manbalar hisobiga va qancha qismi qarz mablag‘lari hisobiga moliyalashtirilishini ifodalaydi. Korxona o‘z faoliyatini 70 foiz xususiy manbalari hisobiga shakllantirishi yaxshi ko‘rsatkichdir. Ba‘zi tarmoqlarda bu ko‘rstakichning 70-60 foizdan ham pastroq bo‘lishi qoniqarli holat bo‘lib hisoblanadi.

$$Km = \frac{P4}{P1 + P2 + P3} \geq 0,7$$
$$Km = \frac{2650,6}{508,9 + 2316,6 + 5975,8} = \frac{2650,6}{8801,3} = 0,3 \leq 0,7$$

Aniqlangan moliyalashtirish koeffitsiyenti tahlil etilayotgan korxonada jami moliyaviy resurslarning 30 % dan ortiqrog‘i xususiy mablag‘lar hisobidan qoplanganligini va qolgan moliyaviy resurslar majburiyatlar hisobidan shakllantirilganligini ko‘rsatadi.

8. Moliyaviy barqarorlik koeffitsiyenti - ushbu ko‘rsatkich aktivlarning qancha qismi barqaror va uzoq muddatli manbaalar hisobiga moliyalashtirilishini ko‘rsatadi.

$$Kmb = \frac{P4 + P3}{jami\ balans} \geq 0,6$$
$$Kmb = \frac{2650,6 + 5975,8}{14397,2} = \frac{8626,4}{14397,2} = 0,6$$

Kichik sanoat zonasida faoliyat yuritayotgan “MNG-GROUP S” MChJning moliyaviy barqarorlik koeffitsiyenti 0,6 bo‘lib, bu uni eng maqbul darajada ekanini ko‘rsatadi. Ya‘ni korxona o‘z faoliyatini xususiy kapital va uzoq muddatli qarz mablag‘lari hisobiga barqaror davom ettira oladi. Ushbu uslubiyat asosida korxonaning moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlariga tayanib, uning moliyaviy risklar chegarasi va qaysi risk hududida joylashganini aniqlash mumkin. Buning uchun risk hududlari standart me‘yorlardan kelib chiqib belgilanadi. Hisoblangan koeffitsiyentlarning

me'yoriy chegaralar bilan solishtirilishi (2-jadval) korxonaning moliyaviy barqarorligi me'yordan yuqori ekanini tasdiqlaydi.

2-jadval

“MNG-GROUP S” MChJ ning moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari [6]

№	Koeffitsiyent	Optimal chegara	Munosabat	Real qiymat
1	Umumiy to'lovga qobillik koeffitsiyenti	1,0	<	1,29
2	Mutloq likvidlik koeffitsiyenti	0,2 - 0,7	>	0,03
3	Oraliq likvidlik koeffitsiyenti	0,9 - 1,0	>	0,71
4	Joriy likvidlik koeffitsiyenti	2,0	<	4,7
5	Qarz mablag'lari va xususiy kapital o'rtasidagi bog'liqlik koeffitsiyenti	1,0 - 1,5	<	3,3
6	Xususiy mablag'lar bilan ta'minlanganlik koeffitsiyenti	0,1 - 0,5	>	-0,07
7	Moliyalashtirish koeffitsiyenti	0,7	>	0,3
8	Moliyaviy barqarorlik koeffitsiyenti	0,6	=	0,6

“MNG-GROUP S” MChJning risk zonasi “ruxsat etilgan risk” toifasiga kiradi, chunki moliyaviy barqarorlik va umumiy likvidlik koeffitsiyentlari boshqa ko'rsatkichlarga nisbatan korxonaning moliyaviy holatini aniqroq ifodalaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, kichik sanoat zonalari faoliyat ko'rsatayotgan korxonalarning moliyaviy barqarorlik holatini mavjud uslubiyotdan kelib chiqib alohida ko'rsatkichlar orqali baholash hamda ushbu ko'rsatkichlar asosida moliyaviy risk zonasini aniqlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Иқтисодий таълимотлар тарихи. – Тошкент молия институти, Тошкент, “Fan va texnologiya”, 2007. 137 б.
2. Крылов С.И. Финансовый анализ: учебное пособие. / С.И.Крылов. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2016. - С. 124-127.
3. Макарова Н.Н. Риск-менеджмент: учебное пособие - Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2016. - С. 6.
4. Найт Ф.Х. Риск, неопределённость и прибыль. Пер.с англ. - М.: Дело, 2003. - С. 35.
5. Олимова Н.Х., Ортиков А.Б. (2019). Роль свободных экономических зон в развивающихся странах и анализ привлеченных инвестиций в их экономическое развитие. Тенденции развития мировой торговли в XXI веке: Материалы VIII, 349.
6. Ortiqov A.B. Kichik sanoat zonalari faoliyati samaradorligini oshirish va uning rivojlantirish istiqbollari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Farg'ona, FDU, 2024
7. Севрук В.Т. Банковские риски. Москва: Дело, 1995. - С. 3.
8. Ступаков В.С., Токаренко Г.С. Риск-менеджмент. Учебное пособие. - М.: “Финансы и статистика”, 2015 г.
9. Финансовый анализ: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. / под общ. ред. И.Ю.Евстафьевой, В.А.Черненко. - М.: Издательство Юрайт, 2016. - С. 76-104.
10. Ўлмасов А., Ваҳобов А. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. - Тошкент: Шарқ, 2006. - Б.192.

**O‘ZBEKISTONDA YASHIL TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA
BARQAROR BANDLIKNI TA’MINLASH MASALALARI**

**ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОЙ ЗАНЯТОСТИ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ
ЗЕЛЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ**

**ISSUES OF ENSURING SUSTAINABLE EMPLOYMENT BASED ON THE
DEVELOPMENT OF GREEN ENTREPRENEURSHIP IN UZBEKISTAN**

Muxtorova F.O. - Farg‘ona sh., FDU, talaba

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil tadbirkorlikni rivojlantirish orqali barqaror bandlikni ta’minlash yo‘nalishlari tahlil etiladi. Resurslarni tejash, chiqindilarni qayta ishlash va qayta tiklanuvchi energiya asosida yaratilgan “yashil biznes modeli”ning mehnat bozoriga ta’siri, xususan NKMK misolida yangi kasblar va ekologik xavfsiz ish o‘rinlarining paydo bo‘lishi ko‘rsatib o‘tilgan. Tadqiqot natijalari yashil tadbirkorlik iqtisodiy daromadlilik bilan birga ijtimoiy barqarorlikni ham ta’minlashini tasdiqlaydi. Shu bois, mamlakatda yashil bandlik infratuzilmasini kengaytirish uchun soliq imtiyozlari va grant mexanizmlarini kuchaytirish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: yashil tadbirkorlik, barqaror bandlik, barqaror biznes modeli, ekologik innovatsiyalar, qayta tiklanuvchi energiya, yashil ish o‘rinlari, multiplikator samarasi.

В данной статье проанализированы направления обеспечения устойчивой занятости посредством развития зеленого предпринимательства в Узбекистане. Показано влияние на рынок труда “зеленой бизнес-модели”, основанной на ресурсосбережении, переработке отходов и возобновляемых источниках энергии, в частности, появление новых профессий и экологически безопасных рабочих мест на примере НКМК. Результаты исследования подтверждают, что зеленое предпринимательство обеспечивает экономическую прибыльность, а также социальную стабильность. Поэтому предлагается усилить механизмы налоговых льгот и грантов для расширения инфраструктуры зеленой занятости в стране.

Ключевые слова: зеленое предпринимательство, устойчивая занятость, устойчивая бизнес-модель, экологические инновации, возобновляемые источники энергии, зеленые рабочие места, эффект мультипликатора.

This article analyzes the directions of ensuring sustainable employment through the development of green entrepreneurship in Uzbekistan. The impact of the “green business model” based on resource conservation, waste recycling and renewable energy sources on the labor market is shown, in particular, the emergence of new professions and environmentally friendly jobs using the example of NKMK. The results of the study confirm that green entrepreneurship provides economic profitability, as well as social stability. Therefore, it is proposed to strengthen the mechanisms of tax incentives and grants to expand the infrastructure of green employment in the country.

Keywords: green entrepreneurship, sustainable employment, sustainable business model, environmental innovations, renewable energy sources, green jobs, multiplier effect.

Barqaror rivojlanish modeli iqtisodiy va ekologik o‘shishning muvozanatiga asoslanib, biznes, jamiyat va tabiat manfaatlarini uyg‘un ravishda hisobga olishi lozim. Yashil iqtisodiyotga yo‘naltirilgan korxonalar ekologik barqaror texnologiyalarni qo‘llash orqali nafaqat xarajatlarni kamaytiradi, balki obro‘sin oshiradi, auditoriyasini kengaytiradi va daromadlarini ko‘paytiradi. Qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni boshqarish va ekoturizm kabi yo‘nalishlarda yangi biznes

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

imkoniyatlari ham yuzaga kelib, bu o‘z navbatida yangi bozorlar va ish o‘rinlarini shakllantiradi hamda iqtisodiy o‘shishni jadallashtiradi.

O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda 2025-yilning “Atrof-muhitni muhofaza qilish va yashil iqtisodiyot yili” deb e‘lon qilinishi doirasida mamlakatda qattiq maishiy chiqindilar (MSU)ni boshqarish tizimini takomillashtirishga qaratilgan kompleks islohotlar joriy etilmoqda. Respublikada har yili shakllanayotgan qariyb 14 million tonna chiqindi ekologik xavfsizlik nuqtayi nazaridan jiddiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Avvalgi yillarda ushbu chiqindilarning atigi 4-5 foizi qayta ishlangan bo‘lib, bu holat atrof-muhitga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan. Xususan, poligonlarda to‘plangan 7 million tonnadan ortiq issiqxona gazlari hamda 43 ming tonna zararli oqava moddalarning atmosfera va tuproqqa chiqarilishi aholi salomatligi hamda milliy ekotizimning barqarorligiga tahdid tug‘dirgan [3].

2022-yil avgustidan boshlab chiqindilarni yig‘ish, tashish, saralash va qayta ishlash bilan shug‘ullanuvchi korxonalar uchun 2026-yil 1-yanvargacha daromad solig‘i hamda ijtimoiy soliq stavkalari 1 foiz miqdorigacha pasaytirildi. Shuningdek, sanitariya-tozalash xizmatlari uchun to‘lovlarning 5 foiziga teng majburiy ajratmalar bekor qilindi, bu esa xususiy sektor faoliyati uchun investitsion muhitni yanada jozibadorlashtirdi. 2025-yil “Yashil iqtisodiyot yili” doirasida sanitariya-gigiyena xizmatlari samaradorligini monitoring qilish tizimi joriy etilib, maxsus texnikalarga GPS nazorat uskunalari va chiqindi yig‘ish punktlariga videokuzatuv moslamalari o‘rnatilishi rejalashtirilgan.

O‘zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash sohasida strategik maqsadlar belgilangan bo‘lib, 2030-yilga qadar barcha chiqindilarning 65 foizini qayta ishlash, aholini qattiq maishiy chiqindilarni chiqarib ketish xizmatlari bilan 100 foiz qamrab olish (jumladan, qishloq hududlarida ham), shuningdek, qayta ishlash obyektlarida muqobil energiya manbalari ulushini 40 foizga yetkazish vazifasi qo‘yilgan [3].

O‘zbekistonda tabiiy resurslardan oqilona va barqaror foydalanish masalasi dolzarb bo‘lib, bu jarayonda yashil tadbirkorlikni rivojlantirish ekologik yuklamani kamaytirish bilan birga “yashil” bandlikni kengaytirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. 2023-yilda issiqxona gazlari chiqindilarining umumiy miqdori 1115 ming tonna CO₂-ekvivalentni tashkil etib, 2022-yildagi 1085 ming tonnaga nisbatan 2,6 foizga oshdi. Bunga NKMKda yangi ishlab chiqarish quvvatlarining ishga tushirilishi va qimmatbaho metallar hajmining ortishi sabab bo‘ldi. NKMK tasarrufidagi barcha obyektlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri issiqxona gazlari chiqindilarining monitoringi va hisob-kitobi yo‘lga qo‘yilgan. Kompaniya o‘z faoliyatida muvaffaqiyatni jamoa ishining samaradorligi hamda xodimlarning malaka darajasi bilan chambarchas bog‘laydi. Inson resurslari bo‘limi mehnat munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy tuzilma bo‘lib, qulay mehnat sharoitlarini yaratish va kasbiy o‘shishni qo‘llab-quvvatlashda strategik ahamiyat kasb etadi. 2023-yil 31-dekabr holatiga ko‘ra, NKMKda 47 596 nafar xodim faoliyat yuritgan bo‘lib, shundan 9 921 nafari kvota asosida ishga qabul qilingan. Yil davomida xodimlar soni 2 foizga ortgan (1-jadval).

1-jadval

Yil oxiridagi xodimlar soni, kishi [2]

Ko‘rsatkich	2021	2022	2023
Jami xodimlar soni	45 221	46 643	47 596
Davr uchun o‘rtacha ishchilar soni	53 680	45 696	46 220

Ushbu o‘zgarishlar 2021-2023-yillarda kadrlar soni, tarkibi va almashinuviga ta‘sir ko‘rsatdi. Kompaniya faoliyati Navoiy, Zarafshon, Nurobod va boshqa mintaqalarni qamrab olgan bo‘lib, tog‘-kon sanoatini rivojlantirish orqali iqtisodiy o‘shishga sezilarli hissa qo‘shmoqda. 2023-yil statistik ma‘lumotlariga ko‘ra, ishlab chiqarish obyektlarida band bo‘lgan xodimlar soni ularning hududiy joylashuviga qarab mazkur shaharlar kesimida hisobga olingan (2-jadval).

2023-yilda xodimlarning 86,8 foizini erkaklar tashkil etgan (2021-yilda - 86,3 foiz). Gender tarkibi hududlar bo‘yicha farq qiladi: Navoiy (82,5%) va Uchquduqda (81,6%) erkaklar ulushi pastroq bo‘lsa, Zarafshon (87,8%) va Nurobodda (92,6%) yuqori ko‘rsatkich qayd etilgan.

2023 yil oxiriga mintaqalar bo‘yicha xodimlar soni, kishi [2]

Mintaqa	2023-yil
Navoiy	9 891
Zarafshon	23 840
Uchquduq	7917
Nurobod, Jizzax	5,885
Boshqa shaharlar (Toshkent, Moskva)	63

Xodimlarning 98,8 foizi muddatsiz mehnat shartnomasi asosida ishlaydi. Kadrlar almashinuvini baholashda xodim va ish beruvchi tashabbusi bilan ishdan bo‘shatilganlar hisobga olinib, 2023-yil uchun umumiy aylanma ko‘rsatkichi 2,9 foizni tashkil etdi. Shundan 0,3 foizi ayollar, 2,6 foizi erkaklarga to‘g‘ri keladi, eng yuqori almashinuv 30-50 yosh guruhida kuzatilgan. 2023-yilda 1445 ta yangi ish o‘rni yaratilib, uning 1354 tasi investitsiya dasturi doirasida, 91 tasi tarmoqni rivojlantirish dasturiga muvofiq, yaratildi. Investitsiya dasturi doirasida yaratilgan ish o‘rinlarining 88% ga yaqini chuqurquduq konida zahiralarni o‘zlashtirish hisobiga yaratilgan bo‘lsa, 93,4% tarmoqni rivojlantirish dasturiga muvofiq, yaratilgan ish o‘rinlari Markaziy kon boshqarmasi GMZ-5 dagi innovatsion loyihaga to‘g‘ri keldi (3-jadval).

2023-yilda yaratilgan ish o‘rinlari soni, kishi [2]

“NKMK” AJda 2023 yilda yaratilgan yangi ish o‘rinlarining umumiy soni		1445
Investitsiya dasturi doirasida		1354
1.	Chuqurquduq konida zahiralarni o‘zlashtirish	1 191
2.	«Balpantau» va «Tamdibuloq» konlari negizida kon karyerini qurish	43
3.	«Pistali» konidagi oltin tarkibidagi rudalarni (GMZ-6) qazib olish va qayta ishlash majmuasini qurish	882
4.	«Turbay» konlarini o‘zlashtirish uchun kon va qayta ishlash quvvatlarini kengaytirish	112
5.	Zarmitan oltin rudasi zonasi konlari (ufq 0,00 m gacha) ga asoslangan tog‘-kon kompleksining quyi gorizontlarini rivojlantirish	90
6.	«Muruntov» karerini o‘zlashtirish (V-bosqich) 1-bosqich	36
Tarmoqni rivojlantirish dasturlariga muvofiq		91
1.	Markaziy kon boshqarmasi GMZ-5 da innovatsion loyiha	85
2.	Boshqa tashkiliy-texnik tadbirlar	6

Navoiy kon-metallurgiya kombinati O‘zbekiston sanoatining yetakchi tarmoqlaridan biri sifatida raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayonini faol yo‘lga qo‘ymoqda. Bu jarayon nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirmoqda, balki yangi turdagi ish o‘rinlarini ham yuzaga keltirmoqda:

1. Raqamli konchilik texnologiyalari. Konlarni geoaxborot tizimlari (GIS) va dronlar yordamida o‘rganish amaliyotga joriy etilmoqda. Bu jarayon geoaxborot mutaxassisleri, dron operatorlari, raqamli geologlar uchun yangi ish o‘rinlari yaratmoqda.

2. Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari. NKMKda ishlab chiqarish jarayonlarini onlayn kuzatish va sensorlar orqali avtomatik nazorat tizimlari joriy etilmoqda. Shu asosda IT-injenerlar, dasturchilar, avtomatlashtirish bo‘yicha muhandislarga talab ortib bormoqda.

3. Raqamli xavfsizlik va ma‘lumotlar bazasi boshqaruvi. Yirik sanoat korxonasi sifatida NKMKda kibernetika xavfsizlik va raqamli ma‘lumotlarni himoya qilish dolzarb. Bu esa kibernetika xavfsizlik mutaxassisleri, server administratorlari, ma‘lumotlar analitiklari uchun ish o‘rinlari yaratishga xizmat qiladi.

4. Raqamli moliya va hisob-kitob tizimlari. Korxonada buxgalteriya, moliya va resurslar harakatini raqamli dasturlar orqali yuritish kengaymoqda. Bu jarayonda ERP dasturchilari, raqamli moliyachi va analitiklar ish o‘rinlari paydo bo‘lmoqda.

5. Yangi bilim va ko‘nikmalarga ega kadrlar. NKMKda raqamli iqtisodiyot sohasidagi islohotlar ishchilarning malakasini oshirishni talab qilmoqda. Shu bois, IT-bilimli muhandislar, raqamli ta‘lim trenerlari, o‘quv markazi instruktorlari kabi ish o‘rinlari yaratilmoqda.

2023-yilda mehnat munosabatlari tugatilgan xodimlarning umumiy soni 3030 nafarni tashkil etdi, shundan 1272 nafari NKMKning boshqa bo‘linmalaridan o‘tkazilishi kerak edi. Ular yosh toifasi bo‘yicha «30-50 yosh» guruhlariga bo‘lingan. Ular orasida yosh toifalari bo‘yicha «30-50 yosh» va «50 yoshdan oshgan» guruhlar ajralib turadi. Gender guruhlari bo‘yicha, eng ko‘p raqam Markaziy RUda ishlaydigan erkaklardir. 2023-yildagi xodimlar aylanmasini hisoblash uchun NKMK bo‘linmalari (shuningdek, tomonlarga bog‘liq bo‘lmagan sabablarga ko‘ra, ishdan bo‘shatish bundan mustasno), xodim va ish beruvchining tashabbusi bilan ishdan bo‘shatilganlik statistikasidan foydalanilgan (xodimlar o‘rtasidagi o‘zgarishlar bundan mustasno). Shunday qilib, 2023-yil uchun aylanma tezligi - 2,9%, ayollar orasida bu ko‘rsatkich 0,3%, erkaklar orasida esa 2,6% ni tashkil etdi, yoshi bo‘yicha 30-50 yosh oralig‘idagi aholi orasida yuqori.

2023-yilda «NKMK» OAJ Yagona aksiyadori qaroriga muvofiq, mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlikni boshqarish tuzilmasi o‘zgartirildi. «Mehnatni muhofaza qilish bo‘yicha direktor» lavozimi «Mehnatni muhofaza qilish, sanoat xavfsizligi va atrof-muhitni muhofaza qilish (ESG) direktori» bilan almashtirildi. Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik boshqarmasi NKMK Mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlik bosh boshqarmasi etib qayta tuzildi.

O‘zbekistonda yashil ish o‘rinlari bo‘yicha ayrim statistik ma‘lumotlar mavjud bo‘lsada, ularning YaIMga, ishsizlik darajasiga, eksport salohiyatiga hamda ijtimoiy barqarorlikka ta‘siri to‘liq baholanmagan. Shu sababli, milliy sharoitdan kelib chiqib “yashil multiplikator samarasi” tushunchasi ilmiy muomalaga kiritilib, bitta yashil ish o‘rni yaratilishi natijasida qo‘shimcha bandlik, qo‘shilgan qiymat, energiya tejallishi va ijtimoiy foyda ko‘rsatkichlari bilan baholanadigan yondashuv taklif etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi 436-sonli “O‘zbekiston Respublikasini 2030-yilga qadar “yashil” iqtisodiyotga o‘tkazishga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. // <https://lex.uz/docs/6303230>
2. Отчет об устойчивом развитии АО «НГМК» за 2023 год. Преобразования в действии, Навои - 2024. - С.94
3. <https://vzglyad.uz/ru/post/2025/01/14/proryv-v-upravlenii-othodami/>
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari. // www.stat.uz

PROBLEMS OF MANAGEMENT OF INVESTMENT PROCESSES IN OIL INDUSTRY ENTERPRISES

NEFT SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSIYA JARAYONLARINI BOSHQARISH MAMULLARI

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ НЕФТЯНОЙ ОТРАСЛИ

Jurayeva Nodirakhan Qurbanovna,
FarDU, head of the department, PhD

Annotation

The article covers issues such as the development and improvement of the efficiency of oil industry enterprises through investments, the main reasons for the low level of providing enterprises with investments, ways to accelerate the process of attracting investments to the enterprises of our country, and the analysis of the dynamics of changes in leasing processes in the industry of Uzbekistan.

Key words: investment, foreign cooperation, leasing, bank loans, investor, insurance companies, corporation.

Maqolada neft sanoati korxonalarini investitsiyalar hisobidan rivojlantirish va samaradorligini oshirish, korxonalarni investitsiyalar bilan ta'minlash darajasi pastligining asosiy sabablari, mamlakatimiz korxonalariga investitsiyalarni jalb etish jarayonini jadallashtirish yo'llari, O'zbekiston sanoatida lizing jarayonlaridagi o'zgarishlar dinamikasi tahlili kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: investisiya, tashqi hamkorlik, lizing, bank kreditlari, investor, sug'urta kompaniyalari, korporatsiya.

В статье рассматриваются такие вопросы, как развитие и повышение эффективности предприятий нефтяной отрасли за счет инвестиций, основные причины низкого уровня обеспечения предприятий инвестициями, способы ускорения процесса привлечения инвестиций на предприятия нашей страны, а также анализ динамики изменений лизинговых процессов в России. промышленность Узбекистана.

Ключевые слова: инвестиции, зарубежное сотрудничество, лизинг, банковские кредиты, инвестор, страховые компании, корпорация.

One of the main factors of the high rate of economic growth in Uzbekistan was the impact of investment. Attention was paid to rapidly increasing the level of investment in all branches and enterprises of our country. In addition, the improvement of the legal framework aimed at creating the legal basis of the necessary conditions for attracting investments was carried out consistently. A favorable investment environment has been created through a series of laws regulating foreign investment. In attracting investments to enterprises, it is necessary to maintain its standard at a high and stable level, to modernize and develop enterprises. This, in turn, requires having stable sources of investment financing. In this regard, it is desirable to increase the level of expansion of the activities of commercial banks first of all. However, analysis shows that there is a lack of long-term resources in some commercial banks. For example, in "Agrobank" - 60.2 percent, in "National Bank of Foreign Economic Activity" - 79.7 percent. But at the same time, it should be noted that the share of transaction deposits in the volume of gross deposits in "Uzsanoatqurilish Bank" is 90.7 percent.

At the same time, one of the main difficulties in providing Uzbek enterprises with investment is the problem of long-term foreign and domestic investments. Currently, the annual investment

potential of Uzbekistan is 5-6 billion. In terms of US dollars, the volume of foreign investments to be attracted is 3-3.5 billion. corresponds to US dollars.

In addition, in recent years, the amount of loans of local banks has been growing rapidly in absolute terms, but the investments necessary for the needs of the enterprise remain below the level of 5-6 percent.

The main reason for the low level of providing enterprises with investment is the low level of shares and limited resource base [1].

Table 1

Quantitative structure of assets in Uzbekistan

Names	Number (unit)	Assets (%)
Commercial banks	29	96.5
Insurance companies	20	3.0
Investment funds	11	0.05
Total	60	100

As can be seen from the data of Table 1, commercial banks form the basis of enterprise investment assets. In this regard, the level of involvement of insurance companies and investment funds is very low. Therefore, it is necessary to develop other financial sources and increase their importance in providing investment to enterprises in Uzbekistan.

In addition, the fact that the investment potential of enterprises is not strictly taken into account or insufficiently evaluated is that the information obtained from the reporting evidence of financial institutions does not refer to the primary market. For example, in 2017, out of 800 joint-stock companies in our country, only 149 enterprises applied to the stock market.

In general, the process of attracting investments to enterprises of our country is accelerating. In 2017-2021, the total value of the action strategy program for the five priority directions of the development of the Republic of Uzbekistan is 40 billion. Implementation of 649 investment projects in the amount of US dollars in network programs is set. As a result, in the next five years, the production of industrial products will increase by 1.5 times, its share in the gross domestic product will increase from 33.6% to 36%, and the share of processing enterprises will increase from 80% to 85%. Within this state program, only in 2017, the total cost of activities is 37,687.8 billion. soums and 8349.3 mln. was equal to the US dollar [2].

According to the analysis, at present, corporations, companies, enterprises use their funds and the world's largest and most famous US General Motors, Texaco, Germany MAN, Daimler Benz, Klass, Great Britain BAT, Spain Maksam, Japan's Isuzu, Itogu, Malaysia's Gneyronas, South Korea's Korean Air, CNOC, LG, China's CNPC, Russia's Lukoil, Gazprom, Asian Development Bank, the World Bank, the European Bank for Reconstruction and Development, the Islamic Development Bank, as well as the investment banks of South Korea, Japan, China and a number of Arab countries.

It is known that currently one-third of the equipment and facilities in industrial enterprises are outdated, their productivity has decreased, which in turn has a negative impact on product quality. At this point, the equipment required to be renewed or decommissioned mainly corresponds to the strategic sectors of the economy. Including this indicator, in Uzbekenergo DAK - 38.9%; "Navoi mining and metallurgical combine" DK - 9.6%; "Uzbekneftegaz" NSC - 8.6%; "Uzdonmahsulot" makes up 7.4% in AK and "Uzkimyosanoat" makes up 6.1% in DAK.

It is necessary to phase out of the production process equipment and equipment that is morally outdated and does not meet the requirements of the times. This issue should have been seriously addressed during the period of the adopted Action Strategy Program for 2017-2021 . According to the assessment of experts, it was appropriate to replace 50-60 percent of equipment and facilities with modern foreign technologies during this period. One of the main directions of its implementation was the implementation of the leasing policy in the country's economy. In this regard, almost no changes occurred in our economy (Table 2).

Table 2

The dynamics of changes in leasing processes in the industry of Uzbekistan in 2011-2022 [3]

Years	Share of investment in fixed capital in leasing, %	Leasing share of GDP, %	Leasing portfolio share of GDP, %
2011	2.7	0.6	1.6
2012	2.7	0.6	1.3
2013	2.8	0.7	1.3
2014	2.5	0.6	1.5
2015	2.3	0.6	1.5
2016	2.6	0.6	1.4
2017	2.7	0.7	1.6
2018	2.7	0.8	1.6
2019	2.8	0.6	1.5
2020	2.3	0.5	1.4
2021	2.5	0.7	1.6
2022	2.6	0.9	1.7

At the same time, we should mention that the amount of investment loans allocated by commercial banks in 2022 is 12 trillion. amounting to 0.5 trillion soums, and the volume of new leasing transactions. did not exceed soum or corresponded to 6.8 percent.

Attracting foreign investments to all sectors of the economy, including construction materials production, is of great importance. Direct investments are especially important in this. It is worth mentioning that the amount of direct foreign investments to be attracted to 849 projects in the coming years is 4 billion. is a dollar. Table 3 shows the dynamics of foreign investments and loans in the fixed capital of the Republic of Uzbekistan by economic sectors.

Table 3

Foreign investments and loans included in the main capital of the Republic of Uzbekistan in the section of sectors [4] (in billion soums)

	20 18 years	20 19 years	20 20 years	20 21 years	20 22 years	2022 in % compared to 2018
Total	687.0	748.3	1447.8	2863.9	4058.1	
Industry	318.6	349.4	829.9	1350.8	871.5	273.5
<i>from him:</i>						
fuel and energy	70.4	150.5	615.1	917.3	491.6	698.1
Chemical and petrochemical industry	7	13.6	11.6	28.8	75.6	1080.1
mechanical engineering	5.6	8.1	20.3	32.9	36.8	657.8
wood processing	4	1.8	5.7	6.3	5.6	140
building materials	10.4	5.4	26.2	43.5	112.3	1079.2
light	120.2	97.4	89.5	179.9	92.4	76.2
food	22	54.1	51.6	77.2	45.8	208.2
transport	83.7	45.7	85.2	114.3	1863.3	2226.3
contact	181.8	185.6	280.8	557.4	383.9	211.4
agriculture	20.8	37.2	53.7	37.0	26.9	129.3
communal economy	29.2	46.4	39.4	43.7	90.3	309.6
others	88.9	93.4	162.9	754.3	832.7	936.4

Currently, the introduction of modern management methods along with attracting investment to industrial enterprises is of great importance.

World experience shows that any country that has pursued an active investment policy has achieved stable growth of its economy.

That is why investment is the driver of the economy, in Uzbek terms, the heart of the economy, it is no exaggeration.

Along with the investment, new technologies, advanced experiences, and highly qualified specialists enter various industries and sectors, regions, and entrepreneurship develops rapidly.

Because through these methods, the quality of products in industrial enterprises will increase, its competitiveness, and the export potential of products will increase. In this regard, it is necessary to further develop the system of preferences for enterprises that produce products for export, to simplify customs procedures, and to shorten the terms of their implementation. The electronic form of formalization of all documents and authorization procedures related to the export of products should be introduced on a large scale.

There are three main features of investment attraction in Uzbekistan. First, the development of the real sector, including the establishment of free industrial economic zones. Secondly, technical and technological upgrading of enterprises. Thirdly, development of small business and private entrepreneurship.

In the implementation of these issues, state programs and various investment projects were adopted. It is worth mentioning that the programs adopted in the last 10 years had a narrow network description. Starting from 2017, in order to develop the country's economy on a large scale, the main focus is on attracting more investments to strengthen the policy of modernization and diversification, to rearm the production. As we mentioned above, as defined in the Strategy of Actions on five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021, the total cost is 40 billion. Programs involving 649 investment projects in the amount of US dollars have been implemented. These investments are different from the investments of the previous year, that is, they are aimed at increasing the domestic product. But at the same time, attention should be paid not only to the production sectors of the economy, but also to the investment of objects related to the development of social spheres. In general, it is advisable to pay attention to the following when developing and placing investments:

- further expansion of the diversification of the economy, increase of the nomenclature of goods and services, elimination of the leadership of certain branches of production in GDP and export;
- increasing the weight of production and employment of industries that are not quickly affected by the global market situation;
- achieving an increase in the contribution of national enterprises in providing raw materials and components to industries specializing in export to the production of highly processed and finished products;
- to increase the weight of industrial sectors, armed with advanced technology and modern equipment, competitive in the foreign market with cheap and high quality, in the overall industrial product production indicators;
- continuous improvement of the structural structure of production based on innovative approaches, rapid development of industries and sectors producing deeply processed finished goods with a high level of added value based on advanced technology, etc.

The existing favorable investment environment in our country with sufficient labor force, incentives, tax and customs systems provides ample opportunities for foreign investors to bring their investments to the country. This is an important basis for the development of joint ventures and small businesses.

Over the past period, Uzbekistan has been recognized as an attractive country for investment by foreign business circles. This shows the growing interest and confidence of foreign investors in the stability of the economy, most importantly, in the prospects of Uzbekistan's development. Because 8 billion dollars of direct foreign investments entered our economy this year.

It is known that the attraction of foreign investments is of great importance in the rapid development of the real sector of the economy. Foreign investments, especially direct investments, are an important factor in increasing the country's investment potential.

Summarizing the above, a comprehensive study of the problem related to the research of the effectiveness of the investment activities, proves that creating a favorable investment environment in the country is one of the urgent issues of today. From this point of view, expanding the attraction of foreign investments in the development of industrial enterprises may consist of the following factors:

- improvement of the system of effective use of foreign investments in manufacturing enterprises;

- comparative and critical study of advanced foreign experiences on the introduction of mechanisms for the effective use of foreign investments and application of their optimal aspects to the activities of branch enterprises;

- development of methods of attracting more foreign investments in the production process of branch enterprises;

- creation of practical developments on the coordination of attracting foreign investments in industrial sectors and improvement of their implementation mechanisms.

In general, an important issue related to the attraction of investments is to allocate and place investments, whether domestic or foreign investments, not according to the priority of their distribution, but according to the needs of our economy and ensuring their efficiency.

List of references:

1. Metyakubov A.D. State analysis of investment supply management in construction materials production industry. Magazine Business-Expert 2019. #2 40 p.
2. Burkhanov A.U. The priority directions of attracting investments in the modernization of the working sectors of the national economy "Mechanisms and application of the investment potential of Uzbekistan" Republican scientific conference. T. May 5, 2014, page 18
3. Kurbanovna, J. N. (2023, August). Effectiveness Of Introduction of Raw Material Management In Oil Enterprises. In The Role of Sciences in the Formation of Unusual Thinking Skills in Young Students: International Scientific-Practical Conference (Czech). (pp. 33-38).
6. Kurbanovna, J. N. (2023). The Experience of Foreign Countries In The Provision Of Raw Materials In The Effective Management Of Oil Enterprises. Role of Exact and Natural Sciences During the Renaissance III, 114-121.7.
7. Juraeva, NQ (2023). Foreign experiences of organizing and developing activities of the housing and communal sector. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3 (5), 144-149.
8. Kurbanovna, J. N. (2023). Econometric Assessment Of The Efficiency Of Enterprise Management Through The Supply Of Raw Materials In Oil Enterprises. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(6), 63-70.

**DEVELOPING A MECHANISM FOR RATIONAL DISTRIBUTION OF PRODUCTION
RESOURCES IN INDUSTRIAL CLUSTERS**

**SANOAT KLASSTERLARIDA ISHLAB CHIQUARISH RESURSLARINI OQILONA
TAQSIMLASH MEKANIZMINI ISHLAB CHIQUISH**

**РАЗРАБОТКА МЕХАНИЗМА РАЦИОНАЛЬНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ РЕСУРСОВ В ПРОМЫШЛЕННЫХ КЛАСТЕРАХ**

Axmadaliyev Dilmurod Xurmatilloevich
Farg‘ona davlat universiteti doktoranti

Abstract

Efficient distribution of production resources remains a key challenge for industrial enterprises operating in cluster-based economic systems. This study aims to develop a comprehensive mechanism for the rational allocation of material, financial, and labor resources within industrial clusters, emphasizing the integration of digital tools and economic-mathematical modeling. Using a combination of analytical and comparative methods, the research identifies factors influencing resource allocation efficiency and formulates a model that links enterprise productivity, cluster cooperation intensity, and resource utilization rates. Empirical observations from industrial enterprises in Uzbekistan demonstrate that rational resource distribution can increase production efficiency by 15–20 percent and reduce operational costs by up to 10 percent. The proposed mechanism contributes to sustainable industrial growth by optimizing inter-enterprise collaboration, minimizing redundancy, and enhancing competitiveness. The findings have practical implications for policymakers and industrial managers seeking to strengthen the resource management system in Uzbekistan’s regional clusters.

Keywords: resource allocation, industrial clusters, rational mechanism, production efficiency, resource management, digital economy, sustainable development.

Ishlab chiqarish resurslarini oqilona taqsimlash sanoat korxonalari faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada sanoat klasterlari doirasida moddiy, moliyaviy va mehnat resurslarini samarali taqsimlash mexanizmini ishlab chiqish masalasi ko‘rib chiqildi. Tahlil va taqqoslash usullari asosida, shuningdek, iqtisodiy-matematik modellash yo‘li bilan resurslardan foydalanish samaradorligiga ta‘sir etuvchi asosiy omillar aniqlandi hamda korxona ishlab chiqarish hajmi, klaster ichidagi hamkorlik darajasi va resurslardan foydalanish ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘langan model ko‘rinishida tavsiflandi. O‘zbekiston sanoat korxonalari misolida olib borilgan empirik tadqiqotlar resurslarni oqilona taqsimlash natijasida ishlab chiqarish samaradorligi 15–20 foizga oshirishini va xarajatlarni 10 foizgacha kamaytirishini ko‘rsatdi. Taklif etilgan mexanizm korxonalar o‘rtasidagi hamkorlikni optimallashtirish, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va raqobatbardoshlikni oshirish orqali barqaror sanoat rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Natijalar sanoat boshqaruvchilari hamda siyosat ishlab chiquvchilar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: resurslarni taqsimlash, sanoat klasterlari, oqilona mexanizm, ishlab chiqarish samaradorligi, resurslardan foydalanish, raqamli iqtisodiyot, barqaror rivojlanish.

Рациональное распределение производственных ресурсов приобретает важное значение в деятельности промышленных предприятий. В данной статье рассмотрен вопрос разработки механизма эффективного распределения материальных, финансовых и трудовых ресурсов в рамках промышленных кластеров. На основе методов анализа и сравнения, а также экономико-математического моделирования были определены основные факторы, влияющие на эффективность использования ресурсов, и охарактеризованы в виде взаимосвязанной

модели объем производства предприятия, уровень сотрудничества внутри кластера и показатели использования ресурсов. Эмпирические исследования на примере промышленных предприятий Узбекистана показали, что в результате рационального распределения ресурсов эффективность производства повышается на 15-20 процентов, а затраты снижаются до 10 процентов. Предложенный механизм будет способствовать устойчивому промышленному развитию за счет оптимизации сотрудничества между предприятиями, снижения накладных расходов и повышения конкурентоспособности. Результаты имеют практическое значение как для руководителей отрасли, так и для политиков.

Ключевые слова: распределение ресурсов, промышленные кластеры, рациональный механизм, эффективность производства, использование ресурсов, Цифровая экономика, устойчивое развитие.

The rational allocation of production resources is one of the most critical determinants of industrial efficiency and sustainable economic development. In an increasingly competitive global market, enterprises within industrial clusters must allocate financial, material, and labor resources in ways that maximize productivity and minimize waste. The effective management of these resources ensures not only profitability but also long-term competitiveness and sustainability [12; 13].

Industrial clusters — geographically concentrated networks of interconnected enterprises — play a vital role in regional industrialization and economic growth. According to Porter’s cluster theory, efficient collaboration among enterprises fosters innovation, reduces production costs, and enhances specialization. However, the benefits of clustering can only be fully realized when internal resource flows are optimized[7].

In many developing economies, including Uzbekistan, industrial clusters often face inefficiencies stemming from uneven resource distribution, low technological integration, and limited coordination among member firms [19]. The Uzbek government has prioritized industrial modernization through digital transformation and cluster-based development programs. Strategies such as Digital Uzbekistan 2030 and the Industrial Cooperation Program 2022 – 2030 emphasize automation, energy efficiency, and optimal use of production resources. Nevertheless, existing allocation practices in many enterprises remain fragmented, lacking analytical tools for evaluating efficiency and coordinating inter-firm cooperation[17].

Therefore, there is a pressing need to develop a rational mechanism that enables more efficient allocation of production resources across cluster participants. Such a mechanism should account for production interdependencies, technological complementarities, and digital management systems. This study addresses that need by proposing a conceptual and mathematical framework for resource allocation optimization, tailored to the conditions of Uzbekistan’s industrial enterprises.

The paper proceeds as follows: Section 2 reviews the theoretical foundations of resource distribution and cluster-based management; Section 3 outlines the proposed methodology; Section 4 presents analytical results; and Section 5 concludes with practical recommendations for industrial policy and management improvement.

The concept of resource allocation has long occupied a central position in economic theory. Classical economists such as Adam Smith[16] and David Ricardo [20] emphasized the efficiency of markets in allocating resources toward their most productive uses. Later, neoclassical theorists formalized the notion of optimal allocation by linking marginal productivity to factor distribution[15].

However, pure market mechanisms rarely ensure efficiency in complex industrial systems characterized by technological interdependence, imperfect competition, and externalities. As a result, contemporary research integrates coordination and institutional mechanisms into allocation theory [9; 13].

The idea of industrial clusters was popularized by Michael Porter [13], who defined clusters as geographically proximate groups of interconnected firms, suppliers, and institutions in related industries that compete but also cooperate. Clusters facilitate knowledge exchange, specialization, and collective efficiency [4;8;].

Empirical evidence shows that resource sharing within clusters enhances productivity and innovation. Belussi and Sedita [3] found that Italian manufacturing clusters achieved higher resource efficiency through cooperative logistics and shared procurement systems. Asheim and Isaksen [1] further highlighted that spatial proximity facilitates tacit knowledge circulation, indirectly improving resource utilization.

Nevertheless, cluster success depends on coordination quality. Without clear mechanisms for resource distribution, duplication and competition for inputs can negate potential benefits [5].

The fourth industrial revolution (Industry 4.0) has transformed resource management through digital technologies. The Internet of Things (IoT), big data analytics, and artificial intelligence now enable real-time monitoring and optimization of production processes [11]. Digital tools not only enhance intra-firm efficiency but also improve inter-firm coordination in industrial clusters. Bag et al [2] argue that blockchain and IoT technologies create transparency in resource exchanges, while Raimo et al [14] emphasize digital governance as a driver of sustainability in resource management.

While the digital-resource nexus has been extensively studied in developed economies, evidence from emerging regions remains limited. In Southeast Asia, Susanti et al [17] found that digital management adoption improved material utilization efficiency by 20 percent among SMEs. In Eastern Europe, Horvath and Szabo [6] reported that weak digital infrastructure and skill shortages hindered efficiency improvements.

In Uzbekistan, the Ministry of Investments, Industry and Trade [17] noted persistent inefficiencies in cluster-level resource allocation due to outdated planning tools. Despite progress under Digital Uzbekistan 2030, the absence of quantitative models limits cluster coordination and benchmarking.

A synthesis of previous studies reveals three gaps:

1. Integration gap — resource efficiency and cluster collaboration are studied separately, not within a unified framework.
2. Modeling gap — limited use of economic–mathematical modeling for cluster-level resource allocation.
3. Regional gap — scarce empirical research on Central Asia, particularly Uzbekistan.

This study addresses these gaps by designing an integrated, data-driven, and optimization-based mechanism for rational resource distribution tailored to Uzbekistan’s industrial clusters.

This research employs a mixed-method approach, combining qualitative analysis of industrial cluster dynamics with quantitative modeling of resource distribution. The conceptual framework integrates three key dimensions:

1. Production resources – labor, materials, energy, and capital;
2. Cluster coordination mechanisms – shared infrastructure, supplier–buyer linkages, and collaborative innovation;
3. Digital management tools – data analytics, monitoring systems, and optimization algorithms.

The mechanism is built on the principle of balanced resource flows: resources should be directed toward enterprises where their marginal productivity is highest. In a cluster setting, this balance improves not only firm-level efficiency but also aggregate output and sustainability [13; 8].

Empirical data were drawn from 18 enterprises located in Fergana, Navoi, and Tashkent industrial zones. Data include:

- Labor input (person-hours);
- Material input (tons);
- Energy use (MWh);
- Capital utilization (million UZS);
- Production output (UZS equivalent);
- Digitalization level (number of automated processes).

Sources include enterprise surveys (2022–2024), the State Committee of Statistics [17], and the Ministry of Investments, Industry and Trade [10].

Let the total production of enterprise i be expressed as a Cobb–Douglas function:

$$Q_i = a_i L_i^{\alpha_1} M_i^{\alpha_2} E_i^{\alpha_3} K_i^{\alpha_4}$$

(1)

where:

Q_i = total output of enterprise i ;

L_i, M_i, E_i, K_i = labor, material, energy, and capital inputs respectively;

a_i = efficiency coefficient;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ = output elasticities.

The objective is to maximize total cluster output Q_T :

$$\text{Maximize } Q_T = \sum_{i=1}^n Q_i$$

(2)

Subject to resource constraints:

$$\sum_{i=1}^n L_i \leq L_T, \sum_{i=1}^n M_i \leq M_T, \sum_{i=1}^n E_i \leq E_T, \sum_{i=1}^n K_i \leq K_T$$

(3)

The Lagrangian function is expressed as:

$$\begin{aligned} \mathcal{L} = & \sum_{i=1}^n a_i L_i^{\alpha_1} M_i^{\alpha_2} E_i^{\alpha_3} K_i^{\alpha_4} + \lambda_1 (L_T - \sum_{i=1}^n L_i) + \lambda_2 (M_T - \sum_{i=1}^n M_i) + \lambda_3 (E_T - \sum_{i=1}^n E_i) \\ & + \lambda_4 (K_T - \sum_{i=1}^n K_i) \end{aligned}$$

(4)

Differentiating (4) with respect to L_i, M_i, E_i, K_i and setting the partial derivatives equal to zero yields first-order conditions that determine the optimal resource-allocation ratios for each enterprise.

Three indicators are used to evaluate efficiency improvements.

1. Resource Utilization Efficiency (RUE):

$$RUE_i = \frac{Q_i}{L_i + M_i + E_i + K_i}$$

(5)

2. Marginal Resource Productivity (MRP):

$$MRP_j = \frac{\partial Q_i}{\partial R_j}$$

(6)

3. Cluster Efficiency Index (CEI):

$$CEI = \frac{\sum Q_i^{\text{opt}}}{\sum Q_i^{\text{base}}} \times 100$$

(7)

where Q_i^{opt} = optimized output and Q_i^{base} = baseline output. A CEI greater than 100 percent indicates enhanced cluster-level productivity.

Data analysis was performed using Excel Solver, Python (SciPy), and MATLAB for optimization. Regression analysis was used to estimate elasticity coefficients ($\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$), while sensitivity analysis assessed how variations in input parameters affect the CEI.

The model was applied to textile, chemical, and construction material enterprises within the Fergana Industrial Zone, representing key segments of Uzbekistan’s industrial cluster structure.

Using data from 18 enterprises in the Fergana, Navoi, and Tashkent industrial zones, regression analysis yielded the following Cobb–Douglas production function:

$$Q_i = 0.82L_i^{0.34}M_i^{0.29}E_i^{0.22}K_i^{0.15}(R^2 = 0.94)$$

(8)

Labor and materials exert the strongest influence on output, while energy and capital have moderate effects.

The high R^2 value of 0.94 confirms a strong model fit and demonstrates the suitability of the function for optimization analysis.

Applying the optimization model to reallocate resources among enterprises resulted in significant improvements in both productivity and cost efficiency.

Table 1. Comparison of Baseline and Optimized Resource Utilization

Indicator	Baseline Average	Optimized Average	Change (%)
Labor (L, person-hours)	100	93	– 7.0
Material (M, tons)	50	46	– 8.0
Energy (E, MWh)	12.5	10.7	– 14.4
Capital (K, mln UZS)	8.0	7.5	– 6.3
Output (Q, index)	100	118.5	+ 18.5
Cost per unit (UZS)	1.00	0.89	– 11.0
Cluster Efficiency Index (CEI)	—	118.5	—

The CEI increased by 18.5 percent, confirming that rational resource distribution raises total cluster productivity. Energy savings averaged 14.4 percent, while unit production costs fell 11 percent.

Using the national emission factor $g = 0.67 \text{ tCO}_2/\text{MWh}$ and the average energy reduction $\Delta E = 1.8 \text{ MWh}$ per enterprise, carbon-emission savings are:

$$\Delta \text{CO}_2 = \Delta E \times g = 1.8 \times 0.67 = 1.206 \text{ tCO}_2 \text{ per enterprise annually.}$$

(9)

Across 18 enterprises, total annual emissions declined by approximately 21.7 tCO₂, contributing directly to Uzbekistan’s Green Economy Strategy 2030.

The return on investment from digital optimization is calculated as:

$$\text{ROI} = \frac{(S_{\text{energy}} + S_{\text{materials}} + S_{\text{labor}}) - C_{\text{digital}}}{C_{\text{digital}}} \times 100$$

(10)

For Fergana textile firms:
 $S_{\text{energy}} + S_{\text{materials}} + S_{\text{labor}} = 145 \text{ mln UZS}$;

$$C_{\text{digital}} = 100 \text{ mln UZS}$$

$$\text{ROI} = \frac{145 - 100}{100} \times 100 = 45\%$$

(11)

Thus, the introduction of digital resource-optimization tools provides a 45 percent ROI, implying a payback period of less than one year—highly feasible for small and medium-sized enterprises (SMEs).

- Energy-price increase (+10 %) → CEI decreases by ≈ 3.5 %.
- Automation (+20 %) → compensates for ≈ 5 % labor reduction without lowering output.

- Material-recycling integration → CEI increases by $\approx 5\text{--}7\%$.

Digitalization combined with cooperative resource-sharing significantly strengthens the resilience and adaptability of industrial clusters to market volatility.

Implementation of the mechanism aligns with Digital Uzbekistan 2030 and supports:

- Real-time resource monitoring via IoT and ERP systems;
- Dynamic cost modeling at cluster management centers;
- Comparative benchmarking using CEI indicators.

The Ministry of Investments, Industry and Trade can deploy the model to plan resource allocations at the cluster level and establish regional Digital Cluster Hubs for data-driven policy decisions.

Figure 1. Average Energy Intensity by Group and Period

The study develops and validates a rational resource-distribution mechanism integrating economic–mathematical modeling and digital transformation. Empirical testing in Uzbekistan’s clusters shows CEI $\uparrow 18.5\%$, energy $\downarrow 14.4\%$, and cost $\downarrow 11\%$. The mechanism enhances both economic efficiency and environmental sustainability, extending Porter’s cluster theory by embedding quantitative optimization and digital feedback loops.

Recommendations

1. Institutional Integration: Embed digital resource-monitoring into national cluster policy.
2. Digital Infrastructure: Create Digital Cluster Hubs for real-time analytics.
3. Policy Incentives: Provide tax or credit benefits for digital optimization tools.
4. Capacity Building: Train managers in optimization and data analytics.
5. Expanded Research: Apply the model to metallurgy, construction, and agro-industry.
6. International Collaboration: Cooperate with UNIDO, OECD, and GIZ for best practices.

Adoption of this mechanism will accelerate Uzbekistan’s transition toward a competitive, resource-efficient, and sustainable industrial economy.

List of references:

1. Asheim, B. T., & Isaksen, A. (2019). Regional innovation systems and the geography of innovation: A review. *Regional Studies*, 53(9), 1235–1248. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1620300>
2. Bag, S., Pretorius, J. H., Gupta, S., & Dwivedi, Y. K. (2021). Role of digital technologies in enabling circular economy. *Business Strategy and the Environment*, 30(8), 3686–3708. <https://doi.org/10.1002/bse.2834>
3. Belussi, F., & Sedita, S. R. (2012). Industrial districts as open learning systems. *Regional Studies*, 46(2), 165–184. <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.607808>
4. Delgado, M., Porter, M. E., & Stern, S. (2014). Clusters, convergence, and economic performance. *Research Policy*, 43(10), 1785–1799. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.05.007>
5. Giuliani, E. (2013). Network dynamics in regional clusters: Evidence from Chile. *Research Policy*, 42(8), 1406–1419. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.04.002>
6. Horváth, D., & Szabó, R. Z. (2019). Driving forces and barriers of Industry 4.0. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 119–132. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.05.021>
7. Kamble, S. S., Gunasekaran, A., & Gawankar, S. A. (2018). Sustainable Industry 4.0 framework. *Sustainability*, 10(10), 3762. <https://doi.org/10.3390/su10103762>
8. Ketels, C. (2017). Cluster mapping and cluster-based economic policy. *Competitiveness Review*, 27(4), 382–395. <https://doi.org/10.1108/CR-08-2016-0049>
9. Krugman, P. (1991). *Geography and trade*. MIT Press.
10. Ministry of Investments, Industry and Trade of the Republic of Uzbekistan. (2023). Annual report on industrial cluster performance. Tashkent.
11. Müller, J. M., Kiel, D., & Voigt, K.-I. (2018). What drives the implementation of Industry 4.0? *Sustainability*, 10(1), 247. <https://doi.org/10.3390/su10010247>
12. OECD. (2020). *Clusters and industrial transformation*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/2605a0f4-en>

13. Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90.
14. Raimo, N., de Nuccio, E., Giakoumelou, A., Petruzzella, F., & Vitolla, F. (2023). Digitalization and sustainability. *Technological Forecasting and Social Change*, 190, 122343. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2023.122343>
15. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2009). *Economics* (19th ed.). McGraw-Hill.
16. Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Strahan & Cadell.
17. State Committee of Statistics of the Republic of Uzbekistan. (2023). *Statistical bulletin: Industrial production and resource use*. Tashkent.
18. Susanti, D., Soemohadiwidjojo, T., & Suryanegara, M. (2023). Digital transformation in manufacturing. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 34(3), 550–568. <https://doi.org/10.1108/JMTM-04-2022-0149>
19. UNIDO. (2022). *Industrial Development Report 2022: The future of industrialization in a post-pandemic world*. United Nations Industrial Development Organization.
20. Ricardo, D. (1817). *On the principles of political economy and taxation*. John Murray.

**ALOQA, AXBOROTLASHTIRISH VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARI SOHASI
FAOLIYATINI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В
ОБЛАСТИ СВЯЗИ, ИНФОРМАЦИИ И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ**

**IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR MANAGEMENT OF ACTIVITIES IN
THE FIELD OF COMMUNICATIONS, INFORMATION AND DIGITAL
TECHNOLOGIES**

Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi Farg‘ona davlat universiteti
Iqtisodiyot va turizm kafedrası PhD katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada raqamli iqtisodiyotni rivojlanishining nazariy xuquqiy asoslari o‘rganilgan. Shuningdek, raqamli xizmatlar, ularning iqtisodiyotni rivojlanishidagi ahamiyati, respublikada aloqa va axborotlashtirish xizmatlari hajmini dinamikasi ahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamlashtirish, raqamli xizmatlar, aloqa xizmatlari, axborotlashtirish

В статье рассматриваются теоретико-правовые основы развития цифровой экономики. Анализируются цифровые услуги, их значение в развитии экономики, а также динамика объёма услуг связи и информатизации в республике.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровизация, цифровые услуги, услуги связи, информатизация

The article studies the theoretical and legal foundations of the development of the digital economy. It also analyzes digital services, their importance in the development of the economy, and the dynamics of the volume of communication and information services in the republic.

Key words: digital economy, digitization, digital services, communication services, informatization

Jahonda global raqobatning keskinlashuvi sharoitida raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va xizmat ko‘rsatish sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng yoyilishi zamonaviy xizmatlarni, jumladan, elektron xizmatlarning jadal rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Xizmatlar sifatining oshishi va sohadagi raqobatbardoshlikning kuchayishi ta’sirida jahonda elektron xizmatlarning jami xizmatlar hajmidagi ulushi “2016-yilda 8,6 %ni tashkil etgan holda, 2022-yilda bu ko‘rsatkich 13,0 %ga yetgan. Mazkur ko‘rsatkichning AQSh va Xitoydagi holatiga ko‘ra, tegishli ravishda 2016-yildagi 8,2 % va 12,6 % dan 2021-yilda 9,0 % va 27,5 %ga yetgan” [1]. Jahonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish asosida xizmatlar sohasida sifatni oshirish tizimini takomillashtirishga e’tibor kuchayib bormoqda.

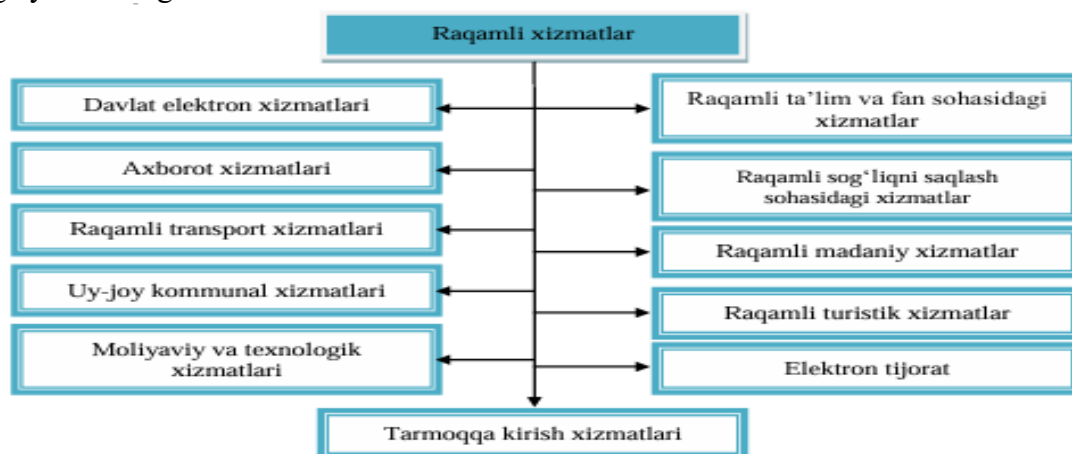
Jahonda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi hamda integratsiya jarayonlarining kengayishi sharoitida xizmatlar sohasida sifatni oshirishga oid ko‘plab ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Raqamli iqtisodiyot va xizmat ko‘rsatish sohasining o‘zaro integrallashuvi, raqamli xizmatlar ko‘rsatishga o‘tishda transformatsiyalashuv jarayonlari, elektron xizmatlarning rivojlanish omillari va ko‘rsatkichlarini baholashning uslubiy asoslarini ishlab chiqish, xizmat ko‘rsatish sohasida sifatni oshirishning zamonaviy modellarini aniqlash, mazkur sohada xizmatlar sifatini oshirishning institutsional asoslarini takomillashtirish, xizmatlar sifatini boshqarish tizimini takomillashtirish kabilar bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning ustuvor yo‘nalishlarini namoyon etmoqda.

Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotida xizmatlar sohasini yanada rivojlantirish sharoitida aholini mobil aloqa bilan qamrab olish darajasining oshishi, yildan-yilga internet tarmog‘iga ulanish imkoniyatining muntazam kengayib borishi xizmatlar sohasida raqamli xizmatlar ko‘rsatish va ularning sifatini oshirishga keng imkoniyat yaratmoqda. “Raqamli texnologiyalarni rivojlantirgan holda mamlakatni mintaqaviy “IT-HUB”ga aylantirish, IT xizmatlar va dasturiy mahsulotlar eksporti hajmini 5 milliard dollarga yetkazish” [2] kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu vazifalarni hal etishda respublikada raqamli xizmatlar ko‘rsatish xususiyatlarini aniqlash, elektron xizmatlarning rivojlanish ko‘rsatkichlarini baholash, xizmat ko‘rsatish sohasida sifatni oshirishning zamonaviy modellarini aniqlash, sohada xizmatlar sifatini oshirishning institutsional asoslarini takomillashtirish, integratsiyalashgan, qo‘shimcha va sof raqamli xizmatlarni alohida turlari bo‘yicha guruhlash asosida raqamli xizmatlardan foydalanish, raqamli va gibrid xizmatlar sifati tarkibiy elementlarini aniqlash asosida elektron xizmat tarkibiy qismlarining o‘zaro aloqadorligi modelini ishlab chiqish, raqamli xizmatlar hajmini oshirishning istiqbol ko‘rsatkichlarini baholash kabi yo‘nalishlarda ilmiy-tadqiqotlarni chuqurlashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi ““O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158 sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-maydagi “Elektron tijoratni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3724-sonli Qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 13-oktabrdagi VMQ-825-sonli “Elektron tijoratni amalga oshirish qoidalariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi Qarori hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me‘yoriy huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi. Raqamli xizmatlar quyidagi xususiyatlarni o‘z ichiga oladi:

- nomoddiylik (ko‘p hollarda);
- internet orqali yetkazib berish; qulay foydalanish imkoniyati;
- etkazib berish avtomatlashtirilgan yoki insonning minimal aralashuvi bilan amalga oshishi;
- shaxsiy va umumiy mulk huquqi; xaridor tomonidan xizmatlar ko‘rsatishning nazorat qilinishi; axborotni raqamli shaklda saqlash;
- birinchi navbatda xaridorning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilganligi;
- xizmatning tuganmasligi (ya‘ni, tegishli xizmat ko‘rsatish miqdoridan qat’i nazar, uning miqdoriy tavsiflari o‘zgarmaydi);
- xizmatlar ko‘rsatish
- va qabul qilishning asinxroniyasi.

Tadqiqot jarayonida muallif tomonidan raqamli tranzaksiyani amalga oshirish, virtual firmalar faoliyatini tashkil etish, elektron bozorlarga kirish, raqamli kompetensiyani shakllantirish, integratsiyalashgan, qo‘shimcha va sof raqamli xizmatlarni alohida turlari bo‘yicha guruhlash asosida raqamli xizmatlardan foydalanish modeli ishlab chiqildi. Bunda ham elektron, ham raqamli xizmatlarni rivojlantirish mamlakatda ham, global miqyosda ham raqamlashtirish darajasini oshirishga yo‘naltirilgan.

1-rasm. Raqamli xizmatlar tasnifi [3]

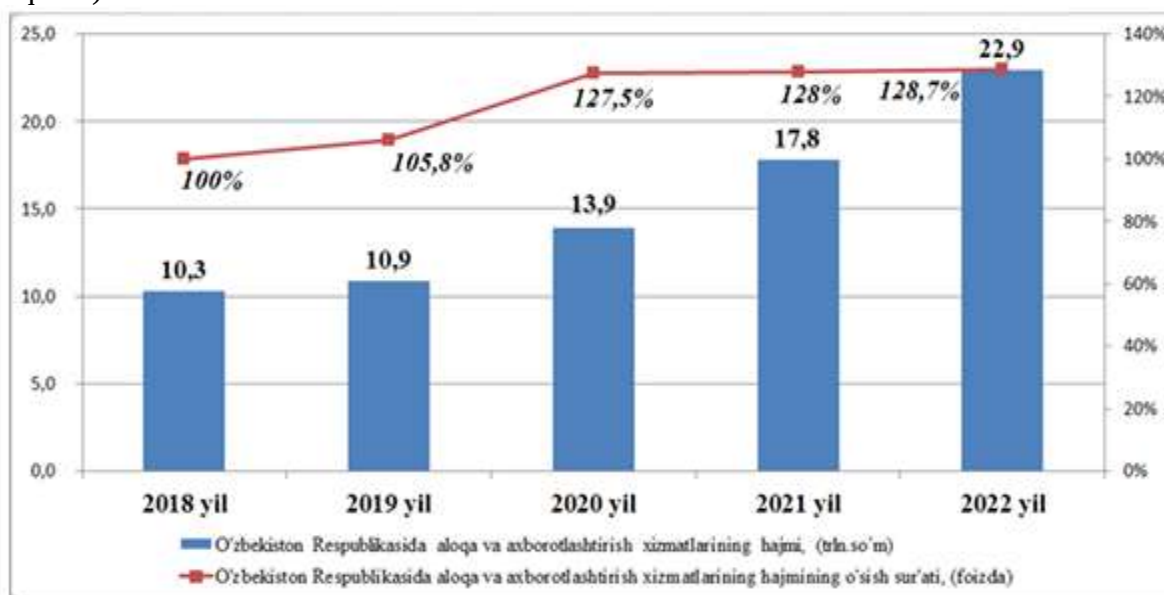
Shunga ko‘ra, elektron xizmatlarni raqamli xizmatlarning ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Raqamli xizmatlarning tasnifi uning 1-rasmda keltirilgan turlarini o‘z ichiga oladi. Raqamli xizmat ko‘rsatuvchilarning juda ko‘p raqamli xizmatlarni taqdim etishi ushbu tadqiqot uchun ma’lumotlarni tahlil qilish va tashkil qilishni murakkablashtirishi mumkin, shuning uchun raqamli xizmatlar turlarini hisobga olish kerak. Bizning fikrimizcha, raqamli xizmatlar quyidagi turlari bo‘yicha tasniflanishi mumkin:

1. Integratsiyalashgan raqamli xizmatlar: integratsiyalashgan raqamli xizmatlar ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarning ajralmas qismi bo‘lib, bepul taqdim etiladi. Biroq, ularning xarajatlari umumiy narxda hisoblanishi mumkin.

Ushbu xizmatlar qo‘shimcha xususiyatga ega va moddiy ko‘rinishdagi mahsulotning asosiy funksionalligi uchun zarurdir (masalan, telefon sotib olingandan so‘ng dasturiy ta’minotning muntazam yangilanishlari topiladi;

yangilanish ishlab chiqaruvchi tomonidan internet tarmog‘i orqali bepul taqdim etiladi).

2. Qo‘shimcha raqamli xizmatlar: qo‘shimcha raqamli xizmatlar ishlab chiqarilgan mahsulotlarning raqamli xizmatlarini kengaytirish shaklida taqdim etiladi va alohida to‘lanadi. Ushbu xizmatlar tabiatan ixtiyoriydir va moddiy ko‘rinishdagi mahsulot uchun muhim bo‘lmagan funksiyalarni bajaradi (masalan, qurilish firmasi mijozga g‘isht qo‘yish uchun to‘g‘ri burchakni hisoblashda yordam berish uchun g‘isht sotadi, firma to‘lov evaziga to‘ldirilgan reallik texnologiyasidan foydalanadigan ilovani taqdim etadi. Ilovaning o‘zi internet tarmog‘iga ulanishni talab qiladi).

2-rasm. O‘zbekiston Respublikasida aloqa va axborotlashtirish xizmatlari hajmi 9 (trln. so‘mda)

3. Sof raqamli xizmatlar: moddiy ko‘rinishdagi mahsulotga bog‘liq bo‘lmagan natijani beradi (masalan, kompaniya avtomobillar uchun diagnostika moslamalarini ishlab chiqaradi. Eng so‘nggi avtomobil ishlab chiqarilishi ham tarmoqlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ulanishi mumkinligi sababli, u internet xizmatini taklif qiladi, tarmoq ulanishi orqali avtomobildan ma’lumotlarni o‘qiydi va uni internetda tahlil qiladi. Xizmat obuna sifatida taqdim etiladi. Bu holda jismoniy qurilmaga ehtiyoj qolmaydi). Raqamli xizmatlar, avvalambor, ijtimoiy liftlar mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi, aholining ijtimoiy va moliyaviy inklyuziyasini osonlashtiradi hamda tibbiyot, ta’lim, davlat xizmatlari, madaniyat, fan kabi muhim sohalarda xizmatlar olishning qulayligi va sifatini oshiradi. Ikkinchidan, raqamli xizmatlar jamiyat hayoti uchun qulay va xavfsiz sharoitlar yaratish imkonini beradi. Uchinchidan, zamonaviy dunyoda kompaniyalar zudlik bilan raqamli savodxonlikka ega malakali kadrlarga, yashash va ishlash uchun joy tanlashga jiddiy yondashadigan iqtidorli kadrlarga muhtoj. Qulay yashash sharoitlarini yaratish yuqori sifatli mutaxassislar va yirik ish beruvchilarni, ayniqsa,

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarga jalb etishning majburiy talabiga aylanmoqda. Bugungi kunda hayotning yaxshi sifati biznes muhitining yaxshilanishi va iqtisodiy o‘rish bilan bevosita bog‘liq. To‘rtinchidan, raqamli xizmatlar davlat xizmatlaridan foydalanish imkoniyati va samaradorligini oshirish orqali biznes va investitsiya muhitini yaxshilashga yordam beradi.

2023-yilda respublikamizda “Aloqa va axborot” faoliyati bilan shug‘ullanuvchi korxona va tashkilotlar soni 12,2 ming birlikka yetdi, shundan 11,8 ming birligi kichik tadbirkorlik subyektlari hisoblanadi. Respublikada 2018-yilda aloqa va axborotlashtirish xizmatlari hajmi 10,3 trln. so‘mni, 2022- yilda esa 22,9 trln. so‘mni tashkil etgan (2-rasmga qarang). Tahliliy ma‘lumotlarga nazar solsak, mamlakatimizda 2018-2023 yillargacha AKT sohasi tarkibida telekommunikatsiyalar faoliyati ustunlik qilgan, biroq turli elektron xizmatlar ko‘rsatish bo‘yicha faoliyatni o‘z ichiga olgan axborot texnologiyalari tarmog‘ining ulushi asta-sekin o‘shib borishi AKT sohasi tarkibini jiddiy ravishda o‘zgartirdi.

1-jadval

O‘zbekistonda axborot iqtisodiyoti va elektron tijorat sohalarida yaratilgan yalpi qo‘shilgan qiymat hajmi [4] (mlrd. so‘m)

Ko‘rsatkichlar	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.	2018-2022 y.y.da o‘shish
Axborot iqtisodiyoti va elektron tijorat sektori	7732,1	8491,9	10777	16939,5	27791,2	3,6 marta
Axborot kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) sektori	6876,8	7323,0	9095,9	11567,6	16089,9	2,3 marta
AKT ishlab chiqarish	301,9	279,4	540,1	503,3	805,5	2,7 marta
AKT savdosi	236,2	293,3	252,3	367,8	594,0	2,5 marta
AKT xizmatlari	6338,7	6750,3	8303,5	10696,4	14690,4	2,3 marta
Kontent sektori va omma-viy axborot vositalari	750,1	908,9	1089,7	1464,6	1944,9	2,6 marta
Elektron tijorat	105,2	260,0	591,4	3907,3	9756,4	92,7 marta

Elektron xizmatlardan foydalanishni tavsiflovchi ko‘rsatkichlar uchta guruhni o‘z ichiga oladi: elektron xizmatlarning kirib borishi ko‘rsatkichlari (elektron xizmatlardan foydalanuvchi aholi yoki uning alohida guruhlari ulushi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar bilan ifodalanadi); elektron xizmatlardan foydalanish intensivligi ko‘rsatkichlari, shu jumladan internet-resurslar auditoriyasi hajmi to‘g‘risidagi ma‘lumotlar, xizmatlardan foydalanish chastotasi, tranzaksiyalar soni to‘g‘risidagi ma‘lumotlar; iqtisodiy faoliyatning ayrim turlarida elektron xizmatlarni sotish ko‘rsatkichlari.

Mamlakatimizda 2018-2022 yillarda ko‘rsatilgan aloqa va axborotlashtirish xizmatlarining hajmi 2,4 martaga oshgan holda, shundan, noshirlik xizmatlari hajmi – 2,7 martaga, televideniye dasturlari va kino-videofilmlar ishlab chiqarish bo‘yicha xizmatlar, ovoz yozish va musiqa asarlarini nashr qilish bo‘yicha xizmatlari hajmi – 3,3 martaga, teleradioeshittirish va dasturlar tuzish bo‘yicha xizmatlari hajmi – 2,2 martaga, telekommunikatsiya xizmatlari hajmi – 174,8 %ga, kompyuter dasturlashtirish, maslahat berish xizmatlari va boshqa yordamchi xizmatlar hajmi – 7,0 martaga, axborot sohasidagi xizmatlar hajmi – 10,4 martaga o‘sgan (2-jadval).

Xizmat ko‘rsatish subyektlarining rivojlanishiga ta‘sir etuvchi asosiy omillarni korrelyatsion-regression usullar orqali, regression modellarni tuzish yo‘li bilan rivojlanish istiqbolini belgilash maqsadga muvofiq. Mazkur uslubiy yondashuvni aniqlash uchun birinchi navbatda sanoat tarmog‘i subyektlari faoliyatining rivojlanishiga ta‘sir etuvchi barcha omillarini aniqlash va korrelyatsion-regression usullardan foydalanib, ulardan eng asosiylarini tanlab olishdan boshlanadi. Tadqiqot obyekti hisoblangan O‘zbekiston Respublikasida raqamli xizmat ko‘rsatish subyektlari faoliyati rivojlanishining ekonometrik modelini tuzish uchun unga ta‘sir etuvchi asosiy omillar tanlab olinadi.

O‘zbekiston Respublikasida ko‘rsatilgan aloqa va axborotlashtirish xizmatlarining hajmi [5] (amaldagi narxlarda, mlrd. so‘m)

Ko‘rsatkichlar	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.	2018-2022 y.y. o‘sinh
Jami	10332,6	10891,7	13852,3	17755,1	24508,1	2,4 marta
Shundan:						
noshirlik xizmatlari	584,1	617,8	741,3	836,2	1600,7	2,7 marta
televideniye va dasturlari kino-videofilmlar ishlab chiqarish bo‘yicha xizmatlar, ovoz yozish va musiqa asarlarini nashr qilish bo‘yicha xizmatlar	74,9	123,2	89,5	169,8	244,7	3,3 marta
teleradioeshittirish va dasturlar tuzish bo‘yicha xizmatlar	377,5	439,3	650,9	696,7	833,1	2,2 marta
telekommunikatsiya xizmatlari	8389,1	8624,0	10233,7	11957,3	14660,7	174,8
kompyuter dasturlashtirish, maslahat berish xizmatlari va boshqa yordamchi xizmatlar	666,1	698,2	1428,2	2721,5	4652,9	7 marta
axborot sohasidagi xizmatlar	240,9	389,2	708,7	1373,6	2516,0	10,4 marta

Tadqiqot ishida ko‘p omilli ekonometrik modelda qatnashadigan omillar sifatida – natijaviy omil etib, O‘zbekiston Respublikasida raqamli xizmatlar hajmi (mlrd.so‘m) hamda unga ta’sir etuvchi jami ko‘rsatilgan xizmatlar hajmi (trln.so‘m), internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni (ming birlik), korxona va tashkilotlarda shaxsiy kompyuterlarning soni (birlik), axborot iqtisodiyoti va elektron tijorat sohalarida yaratilgan yalpi qo‘shilgan qiymatning YaIMdagi ulushi (%), korxona va tashkilotlarda lokal tarmoqqa ulangan kompyuterlar soni (birlik), AKT sohasida faoliyat yuritayotgan yuridik shaxslarda ishlovchi xodimlar soni (kishi), asosiy iqtisodiy faoliyat turi “Axborot va aloqa” bo‘lgan yuridik shaxslarda ishlovchi xodimlarga hisoblangan o‘rtacha oylik nominal ish haqi (ming so‘m), internetga ulangan korxona va tashkilotlar ulushi (%), elektron tijorat hajmi (mlrd. so‘m), AKT xizmatlari eksporti (mln. AQSH dollari) kabi omillar, ya’ni jami 10 ta mustaqil omil tanlab olindi.

O‘zbekiston Respublikasi xizmat ko‘rsatish sohasida standartlashtirishni rivojlantirish yo‘nalishlari bo‘yicha quyidagilarni amalga oshirish zarur: birinchidan, xizmatlar ko‘rsatish bilan bog‘liq iqtisodiy faoliyat turlarini amaldagi milliy va xalqaro standartlar bilan qamrab olish darajasini oshirish kerak; ikkinchidan, xizmat ko‘rsatish sohasida qo‘llaniladigan standartlar turlarini aniqlashtirish kerak. Xususan, hozirgi vaqtda maxsus standartlar, umumiy qoidalar standartlari va talablar standartlari o‘rtasida faqat kichik farqlar mavjud. Shuning uchun, biz, ularni ikki guruhga ajratishni tavsiya qilishimiz mumkin – xizmatlar uchun umumiy texnik shartlar standartlari va xizmatlar uchun texnik shartlar standartlari; uchinchidan, xizmatlar sifati va raqobatbardoshligini oshirish, iste’molchilar huquqlarini himoyalash maqsadlariga erishish nuqtai nazaridan standartlar talablarining to‘liqligi va dolzarbligini ta’minlash uchun har bir standart turi bo‘yicha xizmat ko‘rsatish sohasida standartlashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish zarur; to‘rtinchidan, xizmatlar uchun milliy va xalqaro standartlarda kadrlarga qo‘yiladigan talablarni tegishli kasbiy standartlar talablariga muvofiqlashtirishni ta’minlash zarur. Shunday qilib, xizmat ko‘rsatish sohasida standartlashtirishning rivojlanishi to‘rtta yo‘nalish bilan bog‘liq: xizmatlar turlarini milliy va xalqaro standartlar bilan qamrab olishni kengaytirish; xizmat ko‘rsatish sohasida qo‘llaniladigan standartlar

turlari ro‘yxatini kengaytirish; xizmatlarning iste’mol xususiyatlarini, iste’molchilar va hamkorlar bilan munosabatlarini tartibga solish, xizmatlar xavfsizligini ta’minlash va ularning raqamli transformatsiyasiga ko‘maklashish nuqtai nazaridan xizmat ko‘rsatish sohasida standartlashtirishning murakkabligini ta’minlash va ularning yetuklik darajasini oshirish maqsadida standartlar talablarini takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abduraimov B.M. Improving the service sector in the context of the development of the digital economy // JournalNX — A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. – India. Volume 7, Issue 7, July-2021. – pp. 81-84. (ISSN: 2581-4230; Impact Factor: 8.075).
2. Abduraimov B.M. Prospects for the development of digital services in the field of service in a market economy // «Экономика и предпринимательство». №1 ч.18, – Москва, 2024. – С. 893-896. (08.00.00; №29).
3. Rakhimova, K. (2022). Socio-economic necessity of increasing the importance of green business. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 1034-1037.

UDK: 620.9:338.45:69

**QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI
JORIY ETISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI**

**ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В
ПРОМЫШЛЕННОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ**

**MAIN DIRECTIONS FOR THE INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES
IN THE BUILDING MATERIALS INDUSTRY**

Goziyev Murodjon Shokirjonovich

Fargona davlat universiteti Iqtisodiyot va turizm kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada qurilish materiallari sanoatida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning nazariy asoslari, amaliy yo‘nalishlari hamda O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada global tendensiyalar, ilg‘or texnologik yondashuvlar, ekologik barqaror materiallar, energiya samaradorligi, raqamli texnologiyalar, prefabrikasiyalashgan qurilish va chiqindilarni qayta ishlash sohalaridagi yangiliklar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, qurilish materiallari, geopolimer beton, energiya samaradorligi, raqamli texnologiyalar, barqaror rivojlanish, prefabrikasiyalash, O‘zbekiston iqtisodiyoti.

В статье анализируются теоретические основы, практические направления и стратегическое значение внедрения инновационных технологий в промышленность строительных материалов для экономики Узбекистана. В статье представлены мировые тенденции, передовые технологические подходы, экологически устойчивые материалы, энергоэффективность, цифровые технологии, новости в сфере сборного строительства и переработки отходов.

Ключевые слова: инновации, строительные материалы, геополимерный бетон, энергоэффективность, цифровые технологии, устойчивое развитие, сборное строительство, экономика Узбекистана.

This article analyzes the theoretical foundations, practical directions and strategic importance of the introduction of innovative technologies in the building materials industry for the economy of

Uzbekistan. The article presents global trends, advanced technological approaches, environmentally sustainable materials, energy efficiency, digital technologies, news in the fields of prefabricated construction and waste recycling.

Keywords: innovation, building materials, geopolymer concrete, energy efficiency, digital technologies, sustainable development, prefabrication, economy of Uzbekistan.

Zamonaviy dunyoda qurilish materiallari sanoati nafaqat qurilishning asosiy komponentlarini ta'minlash, balki iqtisodiy barqarorlik, ekologik tozalikka, energiya samaradorligiga katta hissa qo'shish lozim bo'lgan sektor hisoblanadi. Global o'zgarishlar, iqlim o'zgarishi, resurslar cheklanishi va energiya narxlarining oshishi qurilish materiallari ishlab chiqarish jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etishni zarur qiladi.

1. Qurilish materiallari sanoatining hozirgi holati

Global tendensiyalar – dunyo bo'yicha quyidagi asosiy tendensiyalar kuzatilmoqda:

➤ Barqaror materiallar va yashil texnologiyalar: CO₂ emanatsiyasini kamaytirish, qayta ishlangan materiallar (recycled materials), bio-materiallardan foydalanish, geopolimer betoni, karbonat ангидридни yutuvchi texnologiyalar.

➤ Energiya samaradorligi: materiallarning issiqlik izolyatsiyasi, past energiya sarfi bilan ishlaydigan qurilish jarayonlari, ishlab chiqarishda energiyani tejash texnologiyalari.

➤ Modulyar va prefabrikasiyalashgan qurilish: elementlar zavodda tayyorlanib, qurilish maydonchalarida yig'ilish, vaqt va mehnatni kamaytiradi.

➤ Raqamli texnologiyalar: BIM (Building Information Modeling), IoT (Internet of Things), avtomatlashtirilgan boshqaruv, sun'iy intellekt yordamida loyiha optimizatsiyasi.

➤ Nanotexnologiyalar va yangi qo'shimchalar: materiallarning mustahkamligi, chidamliligi, suvga chidamliligi, yong'inga qarshi xususiyatlar, zarba chidamlilik kabi parametrlari yaxshilanmoqda.

Holat O'zbekistonda - O'zbekiston qurilish materiallari sanoati so'nggi yillarda sezilarli o'sish ko'rsatmoqda:

➤ So'nggi yetti yilda qurilish materiallari sanoatiga 9 milliard AQSH dollari miqdorida investitsiyalar yo'naltirilgan, shu bilan birga 5000 dan ortiq yangi korxona tashkil etilgan va 94 mingdan ortiq doimiy ish o'rinlari yaratilgan.

➤ Ishlab chiqarish hajmi ikki barobarga oshgan, import nisbati 31% dan 25% ga tushirilgan.

➤ Mahalliyashtirish dasturi doirasida avtomatlashtirilgan gazbeton bloklari, basaltlik tolali izolyatsiya materiallari, dekorativ shisha va keramik plitkalar kabi mahsulotlar ishlab chiqarilmoqda.

➤ 2025 yil uchun qurilish materiallari ishlab chiqarish hajmi 50 trillion so'mga yetkazilishi rejalashtirilgan.

➤ Energiya sarfini kamaytirish bo'yicha misollar mavjud: “Qizilqumsement” zavodida issiqlik almashtirish texnikalari qayta tiklangan, natijada yillik elektr energiyasi sarfi sezilarli darajada kamaygan[1].

Bu ko'rsatkichlar O'zbekistonda qurilish materiallari sanoatida joriy texnologiyalar, ishlab chiqarish quvvatlari va bozor ehtiyojining moslashuvi yo'lida sezilarli zamin borligini ko'rsatadi.

2. Barqaror va ekologik toza materiallar.

Geopolimer betoni va qo'shimchalar - geopolimer beton an'anaviy Portland sementiga qaraganda CO₂ emissiyasini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Masalan, fly ash, slagger, metakaolin kabi materiallar qo'shimcha sifatida yoki asosiy material sifatida ishlatilsa, emissiya 40–80% gacha kamayishi mumkin. Shuningdek, betonning mustahkamligi, chidamliligi va yong'inga chidamliligi yaxshilanadi.

Bio-materiallar va tabiiy tolalar. Masalan, bambuk ichki konstruksiya elementlarida, tabiiy tolalar izolyatsiyada, yog‘och asosli plitalarda ishlatiladi. Ushbu materiallar qayta tiklanuvchi bo‘lib, ekosistemaga zarar kam, karbonat angidridni yutish xususiyatlari ham bo‘lishi mumkin.

Qayta ishlangan materiallardan foydalanish – Fly ash, po‘lat chiqindilari, plastik chiqindilari, tanneriya yoki yog‘-kimyo sanoat chiqindilari — bular beton va kompozit materiallarda qo‘shimchalar sifatida foyda beradi. Qayta ishlash orqali chiqindilar hajmi kamayadi, resurslar tejala boshlaydi.

Izolyatsiya materiallari va issiqlik samaradorligi

➤ Basalt tolalari (basalt mineral fiber) O‘zbekistonda ishlab chiqarilishi kengaymoqda. Izolyatsiya sifatida ishlatilganda binolarning issiqlik yo‘qotilishini kamaytiradi. Masalan, basalt tolalari uy va ijtimoiy binolarda energiya sarfini taxminan 20% ga kamaytirishga imkon bergan.

➤ Avtoklavlangan gazbeton bloklari (autoclaved aerated concrete – AAC) — ular engil, issiqlik izolyatsiyalash xususiyati yuqori, ovoz izolatsiyasi ham yaxshi. O‘zbekiston bo‘yicha 12 korxona AAC ishlab chiqarish imkoniga ega bo‘lgan va butun respublika bo‘yicha ko‘p qavatli uylar ushbu materialdan foydalanmoqda.

➤ Izolyatsion shisha, reflektiv qoplamalar: quyosh nurlari ta‘sirini cheklash orqali xona ichidagi issiqlik yukini kamaytiradi, konditsioner ishlashini kamaytiradi.

Innovatsion beton texnologiyalari

➤ Self-healing beton: beton tarkibida mikroorganizmlar yoki kimyoviy moddalar qo‘shiladi, ular yoriq paydo bo‘lganda faoliyatga kirishadi va yoriqni to‘ldiradi. Bu texnologiya betonning texnik xizmat muddatini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

➤ Nanobeton: nano-partikulalar (silika nano-kumush, nano-silika, karbon nanotublar) beton ichida porlanishni kamaytiradi, mustahkamlik va chidamlilik xususiyatlarini oshiradi.

➤ Elektron-konduktiv beton (concrete batteries): MIT tadqiqotlari betonda karbon qora (carbon black) kabi materiallar qo‘shilib, beton konstruktsiyalar energiya saqlovchi qurilmalarga aylanadi. QQCO (electron-conducting carbon concrete) kabi texnologiyalar energiya saqlash, qayta ishlatish va infrastrukturani ko‘p funksionallikka ega qilish imkonini beradi.

Ko‘rsatkichlar:

➤ Bosim kuchi (compressive strength): nanobetonda va geopolimer betonlarda an‘anaviy betonlarga nisbatan 20–50% ko‘proq bo‘lishi mumkin.

➤ Yorilish qarshiligi va porozlik darajasi kamayishi.

➤ Texnik xizmat muddatining oshishi: uzoq muddat yoriq paydo bo‘lmasligi yoki yoriqlar o‘z-o‘zidan yutilishi bilan[2].

Prefabrikatsiyalash va modullar qurilishi

➤ Zavodda tayyorlangan panellar, devor bloklari, pol panellar va polkastalar qurilish maydonchasidagi ishlarni kamaytiradi.

➤ 3D bosma qurilish (3D-printing): beton yoki kompozit plastmassa asosidagi bosma elementlar yordamida murakkab shakllar, tez yig‘iladigan modulolar tayyorlanadi. Ushbu texnologiyalar, ayniqsa favqulodda holatlar, arzon housing loyihalari va noodatiy dizaynlar uchun foydali.

➤ Modulli uylar va konteyner asosida qurilish: transport, yig‘ish tezligi, logistika xarajatlarini optimallashtiradi.

Raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish

➤ BIM (Building Information Modeling): loyiha bosqichidan boshlab material miqdorini aniqlash, logistika rejasini tuzish, budget nazorati, va keyinchalik qurilish davomida o‘zgarishlar kuzatilishini osonlashtiradi.

➤ IoT sensorlar: materiallarning holatini real vaqtda kuzatib borish, qurilish maydonchalarida namlik, issiqlik, deformatsiya kabi parametrlarning monitoringi.

➤ Sun’iy intellekt: optimal formulalar tuzishda (masalan beton qo‘shimchalari), sifat nazorat, nosozliklarni prognoz qilishda, ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirishda ishlatiladi.

➤ Raqamli laboratoriyalar va sinov stendlari: fizika, kimyo va mexanik testlarni avtomatlashtirish, materiallarning yangi formulalarini tezroq test qilish.

Samaradorlik ko‘rsatkichlari:

➤ Material isrofchiligini kamaytirish: foiz bilan (misol uchun 5–15%)

➤ Loyihaning kechikishining kamayishi: raqamli model ishlatib, loyiha ortiqcha o‘zgartirishlarga ketadigan vaqti qisqaradi

➤ Sifat nosozligi: qabul qilish bosqichida kamchiliklar miqdori (%) kamayadi

Energiya samaradorligi ishlab chiqarishda

➤ Qurilish materiallari zavodlarida va pechlarda energiya yo‘qotishlarini kamaytirish. Masalan, issiqlik almashtirish qurilmalari, zamonaviy yonish qozonlari, elektr pechlar.

➤ Quyosh energiyasi, bioyoqilg‘i, boshqa alternativ energiya manbalaridan foydalanish.

➤ Energiya auditlari: korxonalarda yuqori energiya sarfi tahlili qilib, tejovchi texnologiyalarni joriy qilish.

3. O‘zbekiston uchun takliflar va amaliy yo‘l xaritasi

Quyidagi takliflar O‘zbekistonda innovatsion texnologiyalarni kengroq joriy etishga yordam beradi:

Qo‘shimcha ilmiy-tadqiqot infratuzilmasini kuchaytirish

➤ Universitet va ilmiy-tadqiqot institutlarida qurilish materiallarini sinovdan o‘tkazish laboratoriyalarini modernizatsiya qilish.

➤ Xalqaro hamkorlikni kengaytirish, tajribali davlatlar bilan texnologiya almashish.

Mahalliy standartlar va normativ bazani yangilash

➤ Innovatsion materiallar uchun sanab chiqish, sertifikatlashtirish me‘yorlarini ishlab chiqish.

➤ Qurilish kodekslariga yangi materiallar va texnologiyalarni kiritish.

Moliyalashtirish va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari

➤ Subsidiyalar, soliq imtiyozlari innovatsion korxonalarga.

➤ Kreditlar, grantlar va davlat-xususiy sheriklik loyihalari (PPP) orqali investitsiyalarni jalb qilish.

Kadrlar salohiyatini oshirish

➤ O‘quv kurslari, malaka oshirish dasturlari, xalqaro sertifikatlar bo‘yicha tayyorlash.

➤ Ilmiy-praktik konferensiyalar va seminarlar.

Mahalliyashtirish va import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarish

➤ Asosiy materiallar: sement, izolyatsiya materiallari, keramika, shisha, tosh mahsulotlari, qo‘shimchalar.

➤ Qayta ishlangan materiallardan kengroq foydalanish.

Tajriba loyihalar va pilot loyihalar

➤ Innovatsion materiallar va texnologiyalarni sinov loyihalarida qo‘llash; natijalar asosida kengaytirish.

➤ Shahar infratuzilmasi, ijtimoiy obyektlarda yangi materiallardan foydalanish orqali namuna ko‘rsatish.

Energiya samaradorligi va ekologik monitoring tizimlarini joriy etish

➤ Barcha korxonalarda energetik auditlar.
➤ Qurilish materiallari ishlab chiqarish jarayonida chiqindi, ifloslanish va emissiyalar monitoringi.

Bozorni rag‘batlantirish va mijozlar xabardorligini oshirish

➤ Ekologik sertifikatlar (LEED, BREEAM, Green Building, ISO standartlari) bo‘yicha mahsulotlar ishlab chiqarish.

➤ Mahalliy va xalqaro ko‘rgazmalar, brending va marketing orqali yangi texnologiyalar afzalliklarini targ‘ib qilish.

Qurilish materiallari sanoatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning muhim, strategik vazifasi hisoblanadi. Global darajada ekologik barqarorlik, energiya samaradorligi, chiqindilarni kamaytirish kabi talablar kuchaymoqda. O‘zbekiston esa bu borada sezilarli yutuqlarga erishmoqda: ishlab chiqarish hajmi oshib bormoqda, import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar tayyorlanmoqda, eksport imkoniyatlari kengaymoqda.

Biroq, innovatsiyalarni keng joriy etish uchun yuqorida ta’kidlangan yo‘nalishlar bo‘yicha tizimli choralar ko‘rilishi lozim. Normativ huquqiy baza, moliyalashtirish, malakali kadrlar, ilmiy-tadqiqot infratuzilmasi kabi omillar kuchaytirilsa, O‘zbekiston qurilish materiallari sanoati zamonaviy, raqobatbardosh va barqaror rivojlanish yo‘lini bosib o‘tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qurilish materiallari va texnologiyalari instituti (Toshkent), “Innovatsion materiallar laboratoriyasi yillik hisobotlari”, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2023-yil 5-iyuldagi “Qurilish materiallari sanoatini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3839-sonli qarori.
3. Daryo.uz (2024). Uzbekistan invests \$9 billion in construction materials over seven years.
4. UzDaily.uz (2024). Uzbekistan plans to produce construction materials worth 50 trillion soums in 2025.
5. O‘zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo‘jaligi vazirligi hisobotlari, 2024.
6. Times of India (2024). IIT engineers create eco-friendly geopolymer concrete.
7. UNIDO (2023). Sustainable industrial development in Central Asia: Uzbekistan case study.

**IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TIJORAT BANKLARIDA
YASHIL KREDITLASH TIZIMINI BOSHQARISH ISTIQBOLLARI**

**ПЕРСПЕКТИВЫ УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ ЗЕЛЕННОГО КРЕДИТА В
КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ**

**PROSPECTS OF MANAGING A GREEN CREDIT SYSTEM IN COMMERCIAL BANKS
IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY**

Turg‘unov Muxriddin Mo‘ydinjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti Buxgalteriya hisobi va moliya kafedrası katta o‘qituvchisi (PhD)

Maxammadov Diyorbek Muxtor o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda tijorat banklarining roli hamda yashil kreditlash tizimini boshqarish masalalari tahlil qilingan. Yashil kreditlash orqali ekologik xavfsiz ishlab chiqarishni moliyalashtirish, energiya samaradorligini oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston tijorat banklarida yashil moliyalashtirish jarayonining hozirgi holati, mavjud muammolar va istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari ilmiy jihatdan o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari asosida yashil kreditlash tizimini rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni oshirishi, ekologik xavflarni kamaytirishi va moliyaviy tizimning barqaror ishlashiga xizmat qilishi ta’kidlangan. Shuningdek, banklarda ekologik risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, yashil kreditlash, tijorat banklari, barqaror rivojlanish, yashil moliya risklarini boshqarish, moliyaviy barqarorlik, qayta tiklanuvchi energiya, sun’iy intellekt.

В данной статье анализируется роль коммерческих банков в устойчивом развитии экономики и рассматриваются вопросы управления системой зеленого кредитования. Освещены возможности финансирования экологически чистого производства, повышения энергоэффективности и рационального использования природных ресурсов посредством зеленого кредитования. Также научно изучено современное состояние процесса зеленого финансирования в коммерческих банках Узбекистана, существующие проблемы и будущие направления развития. По результатам исследования подчеркивается, что развитие системы зеленого кредитования может повысить экономическую стабильность, снизить экологические риски и способствовать стабильному функционированию финансовой системы. Также выдвигаются предложения по совершенствованию механизмов управления экологическими рисками в банках.

Ключевые слова: зеленая экономика, зеленое кредитование, коммерческие банки, устойчивое развитие, управление зелеными финансовыми рисками, финансовая стабильность, возобновляемые источники энергии, искусственный интеллект.

This article analyzes the role of commercial banks in the sustainable development of the economy and the issues of managing the green lending system. The possibilities of financing environmentally friendly production, increasing energy efficiency and rational use of natural resources through green lending are highlighted. Also, the current state of the green financing process in commercial banks of Uzbekistan, existing problems and future development directions are scientifically studied. Based on the results of the study, it is emphasized that the development of the

green lending system can increase economic stability, reduce environmental risks and contribute to the stable functioning of the financial system. Also, proposals are put forward to improve environmental risk management mechanisms in banks.

Keywords: green economy, green lending, commercial banks, sustainable development, green financial risk management, financial stability, renewable energy, artificial intelligence.

Bugungi kunda global iqlim o‘zgarishlari, tabiiy resurslarning kamayishi va ekologik muammolarning kuchayishi natijasida “yashil iqtisodiyot” konsepsiyasi butun dunyoda dolzarb masalaga aylandi. Barqaror rivojlanishni ta’minlashda moliya tizimining, xususan tijorat banklarining roli beqiyosdir. Tijorat banklari iqtisodiyotni kreditlash orqali ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va infratuzilma sohaslarini moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlab kelmoqda. Shu jarayonda “yashil kreditlash” amaliyotini keng joriy etish nafaqat iqtisodiy o‘shishni, balki ekologik xavfsizlikni ham ta’minlash imkonini beradi. Kelajak avlodga toza havo, sof suv va yashil tabiatni qoldirish – bizning eng muhim burchimiz ekanligini his qilib, mamlakatimizda energetika siyosati tobora ekologik yo‘nalishga o‘tayotgani, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish davlat strategiyasining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 5-dekabrda “Yashil iqtisodiyotga o‘tishni jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida ham bu borada aniq vazifalar belgilab berilgan. Mazkur hujjatga muvofiq, 2030-yilga qadar mamlakatda energiya ishlab chiqarishda qayta tiklanuvchi manbalar ulushini 40 foizga yetkazish, energiya tejamkor texnologiyalarni keng joriy etish va yashil moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish ko‘zda tutilgan [1].

Shu sababli, ushbu maqolada tijorat banklarida yashil kreditlash tizimini boshqarishning hozirgi holati, muammolari va istiqbollari keng tahlil qilinib, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda ushbu yo‘nalishning strategik ahamiyati yoritiladi.

Ushbu tadqiqot yo‘nalishida xorijiy olimlar Nicholas Stern, Paul Krugman, Joseph Stiglitz va Amartya Sen banklarda yashil kreditlash jarayonlarini rivojlantirish, iqtisodiy barqarorlikni saqlashda ekologik siyosatning ahamiyatini, iqtisodiy o‘shishni baholashda ekologik omillarni hisobga olishni va shuningdek, yashil kreditlash jarayonida risklarni boshqarish bo‘yicha o‘z takliflarini berishgan. O‘zbekiston olimlaridan A. Ibragimov [6] o‘z tadqiqotlarida yashil iqtisodiyotning moliyaviy tizimdagi o‘rni va uning iqtisodiy barqarorlikka ta’sirini chuqur tahlil qilgan. D. G‘ulomov [5] esa, tijorat banklari faoliyatida ekologik risklarni boshqarishning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish zarurligini ta’kidlaydi. M. Qosimova [7] tomonidan olib borilgan ishda esa yashil kreditlash orqali energiya tejamkor texnologiyalarni qo‘llashning ijobiy makroiqtisodiy natijalari keltirilgan. Shuningdek, T. Mamatov [5] O‘zbekiston bank tizimida yashil moliyalashtirish siyosatini joriy etish uchun huquqiy asoslarni mustahkamlash, xalqaro tajriba va mahalliy ehtiyojlarni uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlagan. A. Karimov [7] o‘z tadqiqotida esa, O‘zbekistonda yashil kreditlash jarayonlarini kengaytirish uchun tijorat banklarida ekologik baholash tizimini joriy etish taklifini ilgari suradi.

Ushbu tadqiqotda analitik tahlil usuli, qiyosiy tahlil, statistik ma’lumotlarni tahlil qilish, sotsiologik yondashuvlardan foydalanildi.

Yashil kredit — bu atrof-muhitni muhofaza qiluvchi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantiruvchi, chiqindilarni kamaytiruvchi va energiya samaradorligini oshiruvchi loyihalarni moliyalashtirishga mo‘ljallangan kredit turidir. Ushbu tizimning asosiy maqsadi iqtisodiy o‘shish bilan bir qatorda ekologik xavfsizlikni ta’minlash, ya’ni ishlab chiqarish jarayonlarini “yashil” tamoyillar asosida yo‘lga qo‘yishdir [2].

Yashil kreditlash tizimi iqtisodiy barqarorlikka ikki asosiy yo‘l bilan ta’sir ko‘rsatadi:

Iqtisodiy samara: yangi texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, energiya tejamkorlikni oshiradi va resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi.

Ekologik samara: chiqindilarni kamaytirish, suv va energiya resurslarini tejash, atmosferaga chiqadigan zararli gazlarni kamaytirish imkonini beradi.

So‘nggi yillarda yashil boshqarish nazariyasi moliya tizimining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Yashil moliyaviy risklarni boshqarish nazariyasiga ko‘ra, banklar kredit berish jarayonida

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

nafaqat moliyaviy, balki ekologik omillarni ham baholashlari lozim. Ya’ni har bir loyiha ekologik xavflilik darajasi, chiqindi hajmi, suv va energiya sarfi bo’yicha tahlil qilinadi [3].

Bugungi kunda sun’iy intellekt (AI) texnologiyalari yordamida yashil kredit risklarini aniqlash va baholash tizimlari shakllanmoqda. AI asosida yaratilgan algoritmlar kredit oluvchilarning ekologik ko’rsatkichlarini (masalan, CO₂ chiqindilari, suv sarfi, qayta tiklanuvchi energiya ulushi) avtomatik tarzda tahlil qilib, bankka risk darajasini aniqlashda yordam beradi. Bu yondashuv banklar uchun “eko-reyting” tizimini yaratish imkonini beradi, natijada resurslar ekologik xavfsiz loyihalarga yo’naltiriladi.

Nazariy jihatdan bu jarayon “yashil risklarni intellektual boshqarish modeli” deb ataladi, u quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Ekologik ma’lumotlarni to’plash (sensorlar, monitoring tizimlari orqali);
2. AI yordamida tahlil qilish (riskni bashoratlash modeli);
3. Qaror qabul qilish (bank siyosatini moslashtirish);
4. Natijalarni baholash va qayta o’rganish (feedback loop).

Shunday qilib, yashil kreditlash tizimida sun’iy intellektdan foydalanish nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki ekologik xavflarni aniq aniqlash orqali moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi [4].

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlariga ko’ra, 2024-yilda mamlakatda berilgan umumiy kreditlarning 6,8 foizi yashil loyihalarga to’g’ri kelgan. Eng ko’p moliyalashtirilgan yo’nalishlar quyidagilardan iborat: quyosh panellari o’rnatish, chiqindilarni qayta ishlash, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish hamda elektr transport vositalarini ishlab chiqarish.

Hozirda “Asaka bank”, “Ipoteka bank”, “Agrobank” va “Orient Finans Bank” kabi yirik tijorat banklari xalqaro moliya institutlari — Osiyo Taraqqiyot Banki (ADB), Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki (EBRD), Xalqaro Moliya Korporatsiyasi (IFC) bilan hamkorlikda yashil kredit liniyalarini joriy etgan. Ushbu mablag’lar qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligi va chiqindilarni kamaytirish bo’yicha innovatsion loyihalarga yo’naltirilmoqda.

O‘zbekiston hukumati 2030-yilgacha quyosh va shamol energiyasining ulushini 25 foizga yetkazishni maqsad qilgan bo’lib, bu jarayonni qo’llab-quvvatlashda tijorat banklarining roli nihoyatda muhim. Shu sababli, yashil kreditlarni sun’iy intellekt asosida tahlil qilish tizimlari joriy etilsa, banklar har bir loyiha uchun ekologik risk darajasini aniq belgilab, qarorlarni yanada tez va ishonchli qabul qilishi mumkin bo’ladi.

Shuningdek, qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirishda riskni differensial baholash tamoyili joriy qilinmoqda. Bu esa ekologik foydasi yuqori, lekin iqtisodiy xavfi nisbatan past bo’lgan loyihalarga ustuvorlik berish imkonini yaratadi.

Natijada, O‘zbekistonda yashil kreditlash tizimi nafaqat ekologik xavfsizlikni ta’minlash, balki iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi bilan uyg’un holda rivojlanayotgan soha sifatida shakllanmoqda.

Yashil kreditlash tizimi bo’yicha raqamli ma’lumotlar yetishmasligi sabab, misollar sifatida banklar (Asaka, Agrobank) tomonidan ajratilgan ekologik kreditlar va iqtisodiy samaradorlik ko’rsatkichlari ishlatiladi. Markaziy bank ma’lumotlariga ko’ra, tijorat banklarining 2024-yil 1-yanvar holatida jami kreditlari 471 406 mlrd so’m ga teng bo’lishi qayd etilgan.

1-jadval

O‘zbekiston tijorat banklarida yashil kreditlar ulushi (2023-yil ko’rsatkichlari asosida) [9]

Bank nomi	Umumiy kredit portfeli (mlrd so’m)	Taxminiy yashil kreditlar (mlrd so’m)	Umumiy portfeldagi ulushi (%)
Milliy bank	101,652	6,1	6
Agrobank	59,430	2,967	5
Ipoteka-bank	35,090	1,754	5
Kapitalbank	31,580	1,579	5
Hamkorbank	19,180	959	5

O‘zbekiston tijorat banklarining umumiy kredit portfeli va yashil kreditlar hajmi tahlili shuni ko‘rsatadiki, banklarning aksariyati umumiy kredit portfelining 5–6 foizini yashil loyihalarga ajratgan. Eng katta portfelga ega bo‘lgan O‘zmilliybankning taxminiy yashil kreditlari 6 foizni tashkil etib, ekologik loyihalarni moliyalashtirishda yetakchi o‘rin egallaydi.

Agrobank va Ipoteka-bankning portfelli mos ravishda 59,430 mlrd so‘m va 35,090 mlrd so‘mni tashkil etadi, ularning yashil kreditlari esa umumiy portfelning 5 foiz atrofida. Bu banklar qishloq xo‘jaligi, uy-joy qurilishi va energiya samaradorligi loyihalarini moliyalashtirishga yo‘naltirilgan.

Kapitalbank va Hamkorbank kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash bilan birga, yashil kreditlar orqali ekologik loyihalarni rag‘batlantirmoqda. Ularning yashil kreditlari taxminan portfellarining 5 foizini tashkil qiladi.

Asosiy muammolar sifatida quyidagilar hisoblanadi:

1. Yashil kreditlar uchun yagona standart va mezonlar tizimi ishlab chiqilmagan. Hozirgi kunda O‘zbekistonda yashil kreditlash bo‘yicha yagona standart mavjud emas. Banklar o‘z ichki qoidalarida asosida loyiha ekologik xavfsizligini baholashadi, bu esa kreditlash jarayonida notekis baholash va kredit risklarining ortishiga olib keladi. Shu bilan birga, turli banklar tomonidan tasniflangan “yashil loyihalar” mezonlari bir-biriga mos kelmaydi, bu esa xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni murakkablashtiradi.

2. Tijorat banklarida ekologik risklarni baholash mexanizmlari to‘liq joriy etilmagan. Ekologik risklarni aniqlash va baholash tizimlari hozircha rivojlanmagan. Bank xodimlari uchun maxsus metodikalar, baholash indikatorlari yoki sun‘iy intellekt asosida modellar yetarli emas. Natijada, ba‘zi loyihalar ekologik xavf ostida moliyalashtiriladi yoki banklar ortiqcha xavf bilan ishlaydi, bu esa moliyaviy barqarorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

3. Mijozlar orasida ekologik ong past darajada. Ko‘plab tadbirkorlar va korxonalar yashil texnologiyalarni qo‘llashning iqtisodiy foydasi haqida yetarlicha ma‘lumotga ega emas. Shu sababli ular “yashil kredit” imkoniyatlaridan kam foydalanadi, bu esa banklar tomonidan ajratiladigan kreditlarni kamaytiradi va barqaror rivojlanish strategiyasining sekinlashishiga olib keladi.

4. Yashil loyihalar uchun garov bazasi yetarli emas. Yashil kreditlar ko‘pincha innovatsion texnologiyalarni qamrab oladi, ularning garov qiymati past yoki noaniq bo‘lishi mumkin. Bu banklar uchun xavfli bo‘lib, kreditlarni ajratishda ehtiyotkorlikni oshiradi. Shu bilan birga, garov bazasining yetishmasligi banklar va investorlar uchun moliyalashtirishni murakkablashtiradi.

Yuqoridagi muammolar asosida quyidagi yechimlar taklif qilinadi:

1. Yashil moliyalashtirish bo‘yicha milliy reyting tizimini yaratish. Banklar va loyihalarni ekologik mezonlar bo‘yicha baholash uchun yagona milliy reyting tizimi joriy etilishi kerak. Bu tizim loyihalarning ekologik va iqtisodiy samaradorligini aniqlashda yordam beradi, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni osonlashtiradi va investitsiya xavfini kamaytiradi.

2. Tijorat banklari uchun davlat kafolatlari va soliq imtiyozlarini kengaytirish. Davlat tomonidan yashil kreditlarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari — garov kafolati, foiz stavkasini subsidiyalash, soliq imtiyozlari — moliyaviy xavfni kamaytiradi va banklarni yashil loyihalarni moliyalashtirishga jalb qiladi. Shu bilan birga, xususiy sektor ham ekologik barqaror loyihalarga investitsiya qilishni rag‘batlantiradi.

3. Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda “Yashil fond” tashkil etish. Yashil fond orqali banklar ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun qo‘shimcha mablag‘lar oladi, shuningdek, xalqaro standartlarga muvofiq baholash va monitoring mexanizmlari joriy etiladi. Bu esa iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga katta hissa qo‘shadi.

4. Bank xodimlari va tadbirkorlar uchun trening va o‘quv dasturlarini yo‘lga qo‘yish. Bank xodimlari uchun ekologik risklarni baholash, yashil kreditlash standartlarini qo‘llash bo‘yicha malaka oshirish kurslari tashkil qilinishi kerak. Shuningdek, tadbirkorlar va korxonalar uchun yashil texnologiyalar, energiya samaradorligi va ekologik innovatsiyalar bo‘yicha seminarlar o‘tkazilishi, ularning ekologik ongini oshirishga yordam beradi.

Yashil kreditlash tizimi O‘zbekiston iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega. Ushbu tizimning joriy etilishi nafaqat iqtisodiy o‘sishga xizmat qiladi, balki ekologik

xavfsizlikni ta'minlaydi, energiya samaradorligini oshiradi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag'batlantiradi va ijtimoiy ta'sirni kuchaytiradi.

1. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil kreditlash orqali;
2. Korxonalarning ekologik xarajatlari kamayadi;
3. Yangi ish o'rinlari yaratiladi;

Barqaror rivojlanishning milliy va xalqaro standartlariga mos iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish mumkin bo'ladi.

Shuningdek, yashil kreditlash tizimi orqali O'zbekiston bank sektori xalqaro moliya institutlari bilan samarali hamkorlik qilish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va texnologik yangilanishlarni amalga oshirish imkoniyatini oshiradi.

Yashil kreditlashning samarali joriy etilishi uchun banklar ichki mexanizmlarni mustahkamlashi, ekologik risklarni baholash tizimini takomillashtirishi va mijozlar ekologik ongini oshirishi zarur.

Yuqoridagi xulosadan kelib chiqib tijorat banklarida kredit risklarini boshqarish bo'yicha quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

1. Yashil kredit siyosatini bank strategiyasining ajralmas qismiga aylantirish. Banklar o'z biznes strategiyalarida yashil kreditlashni markaziy o'rinlardan biriga qo'yishi, moliyalashtirish mezonlari va indikatorlarini strategik rejalashtirish jarayoniga kiritishi zarur. Bu uzoq muddatli barqaror rivojlanishga xizmat qiladi va bankning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi.

2. Xalqaro moliya tashkilotlarining arzon resurslarini jalb etish. Yashil kreditlar uchun xalqaro moliya institutlari, jumladan EBRD, ADB, IFC va AIIB kabi tashkilotlardan arzon resurslar, texnik yordam va treninglar jalb qilish banklarga ekologik loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Bu nafaqat moliyaviy xavfni kamaytiradi, balki banklarning xalqaro standartlarga moslashuvini ta'minlaydi.

3. Har bir bankda “Yashil moliya bo'limi” tashkil etish. Maxsus bo'lim orqali ekologik risklarni baholash, loyiha monitoringi, xodimlarni malaka oshirish va mijozlar bilan ishlash markazlashtiriladi. Bu bo'lim banklar uchun innovatsion texnologiyalarni baholash va moliyalashtirishda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrda “2030-yilgacha O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-436-sonli Qarori.
2. OECD. Green Finance and Investment Report, 2022.
3. World Bank. Green Credit in Developing Economies, 2021.
4. G'ulomov D. “Yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanish tamoyillari”, T.: 2022.
5. Ibragimov A. “Bank tizimida ekologik kreditlash mexanizmlari”, Iqtisodiyot va moliya jurnali, 2021.
6. Qosimova M. “O'zbekiston bank tizimida yashil kreditlash istiqbollari”, TDIU ilmiy to'plami, 2023.
7. Muallif hisob-kitoblari. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti — <https://www.cbu.uz>

ENHANCING UZBEKISTAN'S LOGISTICS: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DATA ANALYTICS IN BOOSTING EFFICIENCY, DECISION-MAKING, AND OPERATIONAL TRANSPARENCY

O‘ZBEKISTON LOGISTIKASINI MUVOFIQLASH: SAMARALIK, QAROR QABUL QILISH VA OPERATSIYON SHOFROFLIGINI ORTASHLASHDA SUN’IY INTELLEKT VA MA’LUMOTLAR TAHLILINING O‘RNI

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЛОГИСТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ: РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И АНАЛИТИКИ ДАННЫХ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ, ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ И ПРОЗРАЧНОСТИ ОПЕРАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Jasurbek Akhunov Jakhongirovich
second-year Master’s student, Faculty of Economics

Annotation

This article explores the transformative impact of artificial intelligence (AI) and data analytics on the logistics sector in Uzbekistan. As a landlocked country striving to enhance trade competitiveness, Uzbekistan faces unique logistical challenges that demand innovative solutions. The integration of AI and data-driven technologies has proven to be a catalyst for improving supply chain efficiency, optimizing inventory management, and increasing operational transparency. The study highlights how predictive analytics enables better decision-making, route optimization, and real-time monitoring, thereby reducing costs and improving service delivery. Furthermore, the paper discusses the challenges associated with implementing these technologies, including data quality, workforce readiness, and infrastructure limitations. Overall, the adoption of AI and data analytics positions Uzbekistan’s logistics system to meet global standards of efficiency, sustainability, and innovation.

Key words: Artificial Intelligence; Data Analytics; Logistics Efficiency; Supply Chain Optimization; Predictive Analytics; Digital Transformation; Uzbekistan; Industry 4.0; Operational Transparency; Sustainable Logistics; Smart Transportation; Decision-Making; Economic Competitiveness; Inventory Management; Real-Time Data.

Ushbu maqola sun'iy intellekt (AI) va ma'lumotlar tahlilining O'zbekistondagi logistika sektoriga o'zgartiruvchi ta'sirini o'rganadi. Savdo raqobatbardoshligini oshirishga intilayotgan dengizga chiqish imkoniga ega bo'lmagan davlat sifatida O'zbekiston innovatsion yechimlarni talab qiluvchi noyob logistika muammolariga duch kelmoqda. AI va ma'lumotlarga asoslangan texnologiyalarning integratsiyasi ta'minot zanjiri samaradorligini oshirish, inventarlarni boshqarishni optimallashtirish va operatsion shaffoflikni oshirish uchun katalizator ekanligini isbotladi. Tadqiqot bashoratli tahlillar qanday qilib yaxshiroq qaror qabul qilish, marshrutni optimallashtirish va real vaqt rejimida monitoring qilish imkonini berishi va shu bilan xarajatlarni kamaytirishi va xizmatlar ko'rsatishni yaxshilashiga urg'u beradi. Bundan tashqari, maqolada ushbu texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq muammolar, jumladan, ma'lumotlar sifati, ishchi kuchining tayyorligi va infratuzilma cheklovlari muhokama qilinadi. Umuman olganda, sun'iy intellekt va ma'lumotlar tahlilining joriy etilishi O'zbekiston logistika tizimini samaradorlik, barqarorlik va innovatsiyalarning global standartlariga javob beradigan holatga keltiradi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt; Ma'lumotlar tahlili; Logistika samaradorligi; Ta'minot zanjirini optimallashtirish; Bashoratli tahlillar; Raqamli transformatsiya; O'zbekiston; Sanoat 4.0; Operatsion shaffoflik; Barqaror logistika; Aqlli transport; Qaror qabul qilish; Iqtisodiy raqobatbardoshlik; Inventarizatsiyani boshqarish; Haqiqiy vaqtda ma'lumotlar.

В данной статье рассматривается преобразующее влияние искусственного интеллекта (ИИ) и аналитики данных на сектор логистики в Узбекистане. Будучи страной, не имеющей выхода к морю и стремящейся повысить конкурентоспособность в торговле, Узбекистан сталкивается с уникальными логистическими проблемами, требующими инновационных решений. Интеграция ИИ и технологий, основанных на данных, зарекомендовала себя как катализатор повышения эффективности цепочки поставок, оптимизации управления запасами и повышения прозрачности операционной деятельности. В исследовании подчеркивается, как предиктивная аналитика позволяет лучше принимать решения, оптимизировать маршруты и осуществлять мониторинг в режиме реального времени, тем самым снижая затраты и улучшая предоставление услуг. Кроме того, в статье рассматриваются проблемы, связанные с внедрением этих технологий, включая качество данных, готовность рабочей силы и инфраструктурные ограничения. В целом, внедрение ИИ и аналитики данных позволяет логистической системе Узбекистана соответствовать мировым стандартам эффективности, устойчивости и инноваций.

Ключевые слова: Искусственный интеллект; Аналитика данных; Эффективность логистики; Оптимизация цепей поставок; Прогностическая аналитика; Цифровая трансформация; Узбекистан; Индустрия 4.0; Операционная прозрачность; Устойчивая логистика; Умный транспорт; Принятие решений; Экономическая конкурентоспособность; Управление запасами; Данные в реальном времени.

In the contemporary context of Uzbekistan's economic landscape, the infusion of artificial intelligence (AI) and data analytics into logistics operations signifies a transformative shift towards greater efficiency and competitiveness. The critical role these technologies play in optimizing supply chains cannot be underestimated, providing the tools needed to optimize processes, improve responsiveness, and reduce operational costs. Logistics serves as the backbone of trade and commerce, especially in a landlocked country like Uzbekistan, where geographic limitations require an exceptional level of logistics planning and execution. By leveraging artificial intelligence algorithms and data analytics, companies can more accurately forecast demand, anticipate market fluctuations, and optimize inventory management. This technological evolution not only aligns with the principles of Industry 4.0, which emphasize automation, real-time data sharing and interconnectivity, but also favorably positions Uzbekistan on a global scale in terms of economic competitiveness [1].

Digging deeper into this topic, I find the urgency of digital transformation in Uzbekistan's logistics sector particularly compelling. The integration of artificial intelligence technologies facilitates real-time analysis, allowing logistics companies to monitor their operations with unprecedented transparency and agility. Insights gained from data analysis can optimize route planning, thereby reducing transit times and fuel consumption, two key factors that directly influence the operational efficiency and environmental impact of logistics operations. For Uzbekistan, where transport routes are essential for connecting markets and fostering trade relationships, the ability to leverage digital advances opens avenues for growth and improved service delivery. The shift from traditional logistics methods to data-driven practices reflects a necessary evolution in the face of growing market demands and competitive pressures. Furthermore, as countries adopt similar technologies around the world, Uzbekistan's commitment to these advancements will determine its position in the international logistics arena, underscoring the importance of embracing digital transformation in line with global trends.

However, challenges remain, as the adoption of AI and data analytics is not without obstacles. These include issues related to data quality, integration of existing systems, and the need for a trained workforce skilled in these technologies. The initial investment required can also be daunting for many logistics providers. However, the potential benefits far outweigh these challenges. Recognizing the importance of addressing these barriers is essential to foster a sustainable logistics framework that can support economic development. As I delve deeper, it becomes clear that by overcoming these obstacles and fully embracing artificial intelligence and data analytics, Uzbekistan can significantly

improve its logistics efficiency, thereby boosting its broader economic ambitions., The integration of artificial intelligence (AI) and data analytics into Uzbekistan's logistics system has significantly improved decision-making processes, a crucial factor in optimizing operations in a country that serves as a vital nexus for trade within Central Asia. By leveraging predictive analytics, logistics companies can forecast demand with a degree of accuracy that was previously unattainable, allowing them to align their inventory management practices accordingly. For example, using historical data, AI algorithms can identify patterns in customer behavior and seasonal fluctuations, resulting in more accurate demand predictions. This capability not only minimizes excess inventory but also mitigates the risks of stock-outs, which can lead to lost sales and decreased customer satisfaction [6].

Additionally, the application of these technologies allows logistics companies to make data-driven decisions that improve their ability to respond to market changes. By automating data collection and analysis, organizations can optimize their operations, making it easier to adapt to changes in consumer demand or supply chain disruptions. For example, a logistics company operating in Uzbekistan can adopt machine learning models to analyze transportation data in real time, facilitating faster adaptations to route selection based on traffic patterns or weather conditions. This ability to respond in real time is particularly vital in a rapidly evolving market, where consumer preferences and global supply chain dynamics change frequently.

Predictive analytics can influence inventory turnover rates, a critical metric for logistics efficiency. By applying algorithms that suggest optimal quantities and reorder points based on predictive demand insights, companies can improve their inventory management systems. This allows maintenance costs to be reduced while ensuring sufficient stock levels are maintained to seamlessly meet customer needs. An example of this in practice is seen in the operations of logistics providers in Tashkent, where companies have reported notable improvements in their service levels and inventory efficiency following the implementation of AI-based analytics solutions.

The availability of accurate data analysis tools improves collaboration between departments within logistics organizations. Decision makers in various segments of the supply chain (from procurement to distribution) are equipped with the same up-to-date knowledge, fostering a culture of transparency and collaborative problem-solving. This cohesion not only facilitates informed decision making but also strengthens the strategic alignment of operational objectives.

However, the path to fully realizing these advantages is not without challenges. The current digital divide and different levels of technology adoption in different regions of Uzbekistan pose significant barriers to broader implementation of artificial intelligence and data analytics. Additionally, concerns about data integrity and workforce competency to operate advanced technological systems further exacerbate these challenges. Despite these obstacles, the future prospects of AI and data analytics in Uzbekistan's logistics system are promising. As the local workforce becomes more skilled in using AI tools and digital infrastructure continues to improve, the potential for improved decision-making and operational effectiveness will undoubtedly expand., The integration of artificial intelligence (AI) and data analytics into Uzbekistan's logistics system plays a central role in improving operational transparency, an essential aspect for fostering trust between different stakeholders, including logistics providers, policy makers and consumers. By leveraging data analytics, businesses can gain real-time visibility into logistics processes, encompassing everything from inventory management to shipment tracking. This immediate access to data enables more informed decision-making, as stakeholders can monitor the flow of goods and identify bottlenecks with unprecedented precision. For example, through the use of AI algorithms, logistics companies can analyze data patterns to predict delivery times, which not only optimizes delivery but also improves customer satisfaction by providing accurate information on the status of shipments [3]. The ability to view operations in real time promotes a culture of accountability because all participants in the supply chain can access shared metrics, mitigating the risk of miscommunication and improving coordination.

The advancement of these technologies does not come without challenges. A significant concern is data privacy; As logistics operations become increasingly data-driven, the vast amount of personal and corporate information collected and analyzed raises critical questions regarding the

security and ownership of this data. Protecting sensitive information while ensuring compliance with evolving regulatory frameworks is essential to maintaining trust among stakeholders. Addressing this problem requires robust data governance frameworks that prioritize transparency in data use while protecting individual rights [4].

The successful implementation of AI and data analytics in logistics depends on the availability of personnel with the skills and knowledge required to manage these complex systems. Uzbekistan's current landscape reveals a skills gap that poses a significant barrier to the effective deployment of advanced technologies. Training programs and initiatives to upskill the workforce are key to closing this gap and ensuring staff are equipped to harness the potential of these innovations. Thus, investing in human capital not only enables organizations to effectively use AI and data, but also improves operational transparency by fostering a culture of innovation and continuous improvement.

So, while the adoption of AI and data analytics in the Uzbek logistics sector presents significant opportunities for increased operational transparency, it is imperative to address the challenges associated with data privacy and workforce readiness. Resolving these complexities will be crucial to harness the full potential of these technologies in logistics, paving the way for a more efficient, transparent and resilient supply chain in the future. Looking ahead, the integration of artificial intelligence (AI) and data analytics in Uzbekistan's logistics sector presents significant opportunities for innovation and competitive advantage. Sustained investment in digital technologies is essential, not only to improve efficiency and current decision-making processes, but also to promote a culture of resilience in the face of rapid technological advances [7]. As Uzbekistan increasingly positions itself in global supply chains, the need for robust logistics frameworks becomes critical; Thus, adopting AI and data analytics can provide the tools needed to navigate complex market demands. These technologies offer potential avenues for optimization, from predictive analytics that predict supply chain disruptions to machine learning algorithms that streamline operations and reduce costs.

Furthermore, there are considerable challenges that must be faced to fully take advantage of these advances. Current infrastructure limitations represent a significant obstacle to the widespread implementation of AI and data-driven solutions. It is essential that researchers and practitioners collaborate to develop adaptable models that take into account local market conditions while integrating global best practices. Potential areas for further research could include automating warehouse operations, improving last-mile delivery systems, and implementing smart transportation networks that use real-time data to improve reliability and efficiency [5]

Emphasis on sustainable logistics practices will be an integral part of the future scenario of Uzbekistan's logistics sector. As awareness of environmental impacts grows globally, leveraging AI and data analytics can drive solutions that reduce carbon footprints, optimize resource allocation, and promote recycling and waste reduction in supply chains. Promoting sustainable logistics not only aligns with global trends, but also increases the region's appeal to environmentally conscious investors and partners.

The intersection of AI, data analytics and logistics presents fertile ground for innovative approaches to long-standing challenges. Ongoing dialogue among stakeholders, including government agencies, private companies and universities, will be essential to address the complexities of implementation. By focusing on inclusive strategies that accommodate diverse economic actors, there is potential to create a logistics ecosystem that not only meets the demands of today, but also anticipates the uncertainties of tomorrow. Therefore, future prospects for Uzbekistan's logistics sector are promising, highlighting the importance of a proactive approach to investment in technology and infrastructure that encompasses ongoing research and development initiatives.

List of references:

1. Ravshan ON, Ogunmola GA. Assessing The Role of Digital Transformation in Enhancing Logistics Operation in Uzbekistan a Study of Industry 4. 0 Technology. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. 2025 Jan 23;6(1):26-40. <https://cajitmf.casjournal.org/index.php/CAJITMF/article/view/820>

2. Azizova M. The impact of innovation on the growth of economic competitiveness in Uzbekistan [Internet]. <https://pdfs.semanticscholar.org/7cbe/8a4f6a2c53bb7b8e9f0daec66168c33d20cf.pdf>
3. Pardayev S. Assessing The Competitiveness Of Logistics And Trade In Uzbekistan (In The Logistics Performance Index)(LPI). American Journal of Economics and Business Management. 2024 Dec 21;7(12):1656-62. <http://eprints.umsida.ac.id/15209/>
4. Akbaraliyevich XM. Sustainable development of logistics in Uzbekistan: digitization, environmental innovation and infrastructure problems. Advanced methods of ensuring the quality of education: problems and solutions. 2025 Apr 16;2(4):22-7. <https://incop.org/index.php/amoe/article/view/1197>
5. Aripova UK, Tulaganova SK, Chatterjee S, Aripova ZK. Use of Information Technologies in the Digitalisation of the Logistics Sector in Uzbekistan. In 2024 International Conference on Information Science and Communications Technologies (ICISCT) 2024 Nov 7 (pp. 283-287). IEEE. <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/10957216/>
6. Eshov M, Makhmudov S, Khamdamov SJ, Mamadiyarov Z, Benetti I, Jumaboyev A, Nigmatullayeva G. Predictive Analysis of Information and Communication Technology Service Exports within the Logistics Sector A case Study Pertaining to Uzbekistan. In Proceedings of the 8th International Conference on Future Networks & Distributed Systems 2024 Dec 11 (pp. 615-622). <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/3726122.3726209>
7. Makhmudov SB. Importance of Logistics Industry in the Economic Growth and Infrastructure Development of Uzbekistan. European Journal of Business Startups and Open Society. 2024 Jul 23;4(7):98-107. <http://eprints.umsida.ac.id/15185/>

UDK: 338.3

**O‘ZBEKISTONDA TO‘QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA BOSHQARISH
SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

**ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ
ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА**

**IMPROVING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT AT ENTERPRISES OF THE
TEXTILE INDUSTRY OF UZBEKISTAN**

Maxsudov Sherzod Solijonovich

Farg‘ona davlat universiteti i.f.f.d (PhD), v.b dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada milliy, tarmoq va hududiy darajada boshqaruv tizimi, raqobatbardosh muhit shakllanish, to‘qimachilik sanoati majmuasining rivojlanish tendensiyalari, boshqaruvning yangi mexanizmlarini shakllantirish, mahsulot raqobatbardoshligini oshirish, investitsion va texnologik yangilanishlar samarasi, tekstil korxonasida rentabellik darajasi, korxona rivojlanishining asosiy drayverlari, rivojlantirish strategiyasi, strategik boshqarish samaradorligi, to‘qimachilik korxonasining ichki, tashqi risklar, qo‘shilgan qiymati zanjirimon yaratish jarayonini, qo‘shilgan qiymat zanjirini shakllantirish bo‘yicha ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Ishlab chiqarish xajmi, ishlab chiqarish quvvati, ishlab chiqarish tannarxi, ichki va tashqi risklar, strategik maqsad, biznes-jarayonlar, qiymat zanjiri, strategik boshqarish samaradorligi, moliyaviy va nomoliyaviy ko‘rsatkichlar, innovatsion boshqaruv, xavf tahlili, inson kapitali, konseptual modeli, zamonaviy menejment, to‘qimachilik sanoatining klasterlash.

В данной статье рассматриваются система управления на национальном, отраслевом и территориальном уровнях, формирование конкурентной среды, тенденции развития

текстильно-промышленного комплекса, формирование новых механизмов управления, повышение конкурентоспособности продукции, эффект инвестиционных и технологических инноваций, уровень рентабельности текстильного предприятия, основные драйверы развития предприятия, стратегия развития, эффективность стратегического управления, внутренние и внешние риски текстильного предприятия, процесс создания цепочки добавленной стоимости, даны научные предложения и практические рекомендации по формированию цепочки создания добавленной стоимости.

Ключевые слова: объем производства, производственные мощности, себестоимость продукции, внутренние и внешние риски, стратегическая цель, бизнес-процессы, цепочка создания стоимости, эффективность стратегического управления, финансовые и нефинансовые показатели, управление инновациями, анализ рисков, человеческий капитал, концептуальная модель, современное управление, кластеризация текстильной промышленности.

This article examines the management system at the national, sectoral and territorial levels, the formation of a competitive environment, trends in the development of the textile and industrial complex, the formation of new management mechanisms, increasing product competitiveness, the effect of investment and technological innovations, the level of profitability of a textile enterprise, the main drivers of enterprise development, development strategy, the effectiveness of strategic management, internal and external risks of a textile enterprise, the process of creating a value chain, scientific proposals and practical recommendations on the formation of a value chain are given.

Keywords: production volume, production capacity, cost of production, internal and external risks, strategic objective, business processes, value chain, strategic management effectiveness, financial and non-financial indicators, innovation management, risk analysis, human capital, conceptual model, modern management, clusterization of the textile industry.

Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining yangi zamonaviy bosqichi milliy, tarmoq va hududiy darajada boshqaruv tizimini qayta tashkil etishga qaratilgan islohotlar majmuasi bilan xarakterlanadi. Bu islohotlarning samaradorligini ta'minlovchi eng muhim omillardan biri raqobatbardosh muhit shakllanish sharoitida sanoat majmuasini boshqarishga oid masalalarni hal etishdan iborat. O'z navbatida, shundan dalolat beradiki, iqtisodiyotni transformatsiya qilish jarayoni eng tez rivojlanayotgan tarmoqlardan boshlanishi lozim. Ayni shunday tarmoq to'qimachilik sanoati hisoblanadi, chunki bu yerda yalpi ichki mahsulotning katta qismi yaratiladi, mehnat resurslarining asosiy qismi to'plangan va barcha texnologik yangiliklar safarbar qilinadi. Raqobat muhitida to'qimachilik sanoati majmuasining rivojlanish tendensiyalari va qonuniyatlari boshqaruvning yangi mexanizmlarini shakllantirishni taqozo etadi. Bu mexanizmlar tuzilishda maqsadli o'zgarishlarni amalga oshirish, mahsulot raqobatbardoshligini oshirish va yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulot ulushini ko'paytirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, taraqqiyotga erishgan iqtisodiy tizimlarning samarali o'sish shakli klaster mexanizmi nazariyasi hisoblanadi. Korxonalarni to'qimachilik klasterlariga birlashtirishda sinergiya effekti oshadi, chunki xo'jalik yurituvchi turli subyektlarda ko'p funktsiyali omillardan foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi, bu esa tranzaksion xarajatlarni kamaytiradi. Shu sababli, klaster ishtirokchilari masshtab, qamrov va sinergiya effektlari ta'siri ostida qo'shimcha raqobat ustunliklariga ega bo'ladilar. Ya'ni, klasterdagi zarar ko'rayotgan korxonalar ixtisoslashuv hisobiga mehnat unumdorligini oshirish va mahsulot tannarxini pasaytirish orqali o'z foydasiga chiqishi mumkin.

O'zbekistonning to'qimachilik sanoati xalq xo'jaligining eng muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi va xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo'yicha yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqda. To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatining investitsion jozibadorligini va raqobatbardoshligini yanada oshirish, sohaning eksport salohiyatini kengaytirish, mahalliy to'qimachilik mahsulotlarining xorijiy bozorlarga kengroq kirib borishi uchun sharoitlar yaratish maqsadida:

2025 — 2027-yillarda to‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida qayta ishlash zanjirini rivojlantirishning asosiy maqsadli ko‘rsatkichlari etib quyidagilar belgilansin:

mahsulotlar eksportini 2025-yilda 4,0 milliard AQSH dollariga, 2026-yilda 5,0 milliard AQSH dollariga va 2027-yilda 7,0 milliard AQSH dollariga yetkazish;

AQSH va Yevropa davlatlari bozorlariga tayyor mahsulotlar eksportini 500 million AQSH dollariga yetkazish;

ilg‘or texnologiyalar va zamonaviy dizaynerlik ishlanmalarini keng joriy qilish hamda xalqaro brendlarni jalb qilish orqali jami eksportda tayyor tikuv-trikotaj mahsulotlari ulushini 70 foizga yetkazish;

ip-kalavani chuqur qayta ishlashni yanada rivojlantirish maqsadida 5,0 milliard AQSH dollari miqdorida xorijiy investitsiyalar va kreditlar jalb qilish [1].

Zamonaviy menejment texnologiyalaridan foydalanish sohaviy boshqaruv samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. To‘qimachilik sanoatini rivojlantirish strategiyasini belgilash bo‘yicha oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yordam beradigan xo‘jalik faoliyati samaradorligiga ta‘sir etuvchi tizimli xususiyatlarni baholashning metodik asoslarini aniqlashga qaratilgan keng qamrovli ilmiy tahlil zarurati bilan belgilanadi.

To‘qimachilik klaster nazariyasi integratsion jarayonlar, tarmoqli tuzilmalar va jahon xo‘jalik aloqalari globallashuvi sharoitida raqobatbardoshlik muammolarini o‘rganish asosida shakllangan. Bu masalalar yetakchi iqtisodchilar P. Druker, Y. Yoxanson, M. Kastels, R. Maylz, R. Patyurel, D. Rokart, Y. Ryuegg-Shtyurm, G. Torelli, X. Xakansson, D. Short va boshqalarning ishlarida ko‘rib chiqilgan.

Klaster mexanizmlari bilan bog‘liq ayrim jihatlar, strategik rivojlanish muammolarini o‘rganish asosi sifatida, strategik menejment yo‘nalishlarini tadqiq etgan olimlar – I. Ansoff, T. Koller, J. Kuinn, R. Linch, D. Norton, A. Tompson, E. Chandler, K. Endryus va boshqalarning ishlarida tahlil qilingan.

To‘qimachilik klaster yondashuvi va uning iqtisodiyot raqobatbardoshligini oshirishdagi o‘rni T. Anderson, YE. Bergman, YE. Daxmen, YE. Limer, A. Marshall, M. Porter, S. Rozenfeld, G. Svan, D. Solye, I. Tolenado, E. Fezer, V. Feldman, M. Enrayt, shuningdek, Pak Sok Som va Pok Tin Kto kabi tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan.

O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlarda klaster tashkil etish muammolari A.A. Migranyan, A.N. Kiselyov, M.V. Nikolayev, U.A. Tekenov, V.P. Tretyak, I.S. T.V. Sixan, D.A. Yalov va boshqalarning tadqiqotlarida yoritilgan.

Koreya Respublikasida to‘qimachilik sanoatini rivojlantirish masalalariga Myong Gin Xa va Yon Gi An asarlari bag‘ishlangan bo‘lib, ularda tarmoq tashqi va ichki omillar ta‘sirida yuzaga kelayotgan to‘rtta asosiy muammo tahlil qilingan.

O‘zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish, shuningdek, mahalliy mahsulotlarning jahon bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytirishga oid ayrim masalalar A.SH. Bekmuradov, M.R. Boltaboyeva, A.A. Isadjanov, A.T. Isaxo‘jayev, I.I. Iskanderov, G.G. Nazarova, A.F. Rasulev, G.K. Saidova, M.L. Tursunxo‘jayev, E.F. Trushin, Sh.A. Sharifxo‘jayev kabi olimlarning ishlarida aks etgan.

To‘qimachilik sanoatini rivojlantirish muammolari va istiqbollariga oid tadqiqotlar Iqtisodiy tadqiqotlar markazi mutaxassislari (BMT Taraqqiyot dasturi loyihasi ko‘magida), shuningdek, Ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar markazi (USAID granti) tomonidan amalga oshirilgan. Bu tadqiqotlarda to‘qimachilik sanoatining zamonaviy holati tahlil qilingan va uni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha tavsiyalar asoslangan.

Alohida e‘tibor O‘zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga a‘zo bo‘lishi to‘qimachilik va trikotaj tarmoqlariga qanday ta‘sir ko‘rsatishi masalasiga qaratilgan. Shuni ta‘kidlash lozimki, ushbu muammo mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan keng yoritilgan bo‘lsada, hozirgi vaqtda iqtisodiy adabiyotda to‘qimachilik sanoat klasterlari doirasida korxonalar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni shakllantirishning nazariy asoslari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Xususan, to‘qimachilik sanoatida klaster tuzilmasini tashkil etish va boshqarish shart-sharoitlarini ta‘minlash bilan bog‘liq masalalar yetarlicha tadqiq etilmagan.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” jurnali 10-son 2025 yil

To‘qimachilik korxonalarida boshqaruv samaradorligini ta‘minlash uchun korxonalarda ilmiy-texnikaviy, iqtisodiy va tashkiliy jarayonlarni yo‘lga qo‘yishga oid turli xil izlanishlarni amalga oshirish va shu asosda yangicha ish tamoyillarini kashf qilish va joriy etish uchun qulay muhit yaratish lozim. Bunda korxonalarning oldida turgan ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlash bo‘yicha maqsad va vazifalardan kelib chiqib, innovatsion faoliyatning ustuvor yo‘nalishlarini, bosqichlarini belgilab olish maqsadga muvofiqdir[2]. Korxonalarda innovatsion-investitsiyaviy loyihalarni yaratish va ishlab chiqarishga joriy etish muddatlarini hamda tugallanmagan qurilishlar hajmini keskin kamaytirish lozim. Buning uchun mazkur jarayonlarni parallel ravishda amalga oshirilishiga erishish zarur. Xususan, to‘qimachilik tarmog‘ida investitsion faollik va uning samaradorligini oshirish borasida korxonalarda innovatsion potensialni rivojlantirish hamda investitsion xarajatlar samaradorligini baholash uslubiy mexanizmlarini yaratish talab etiladi.

1-jadval

"FARG'ONA GLOBAL TEKSTIL" MCHJ (QO'SHTEPA TUMANI) 2020-2024

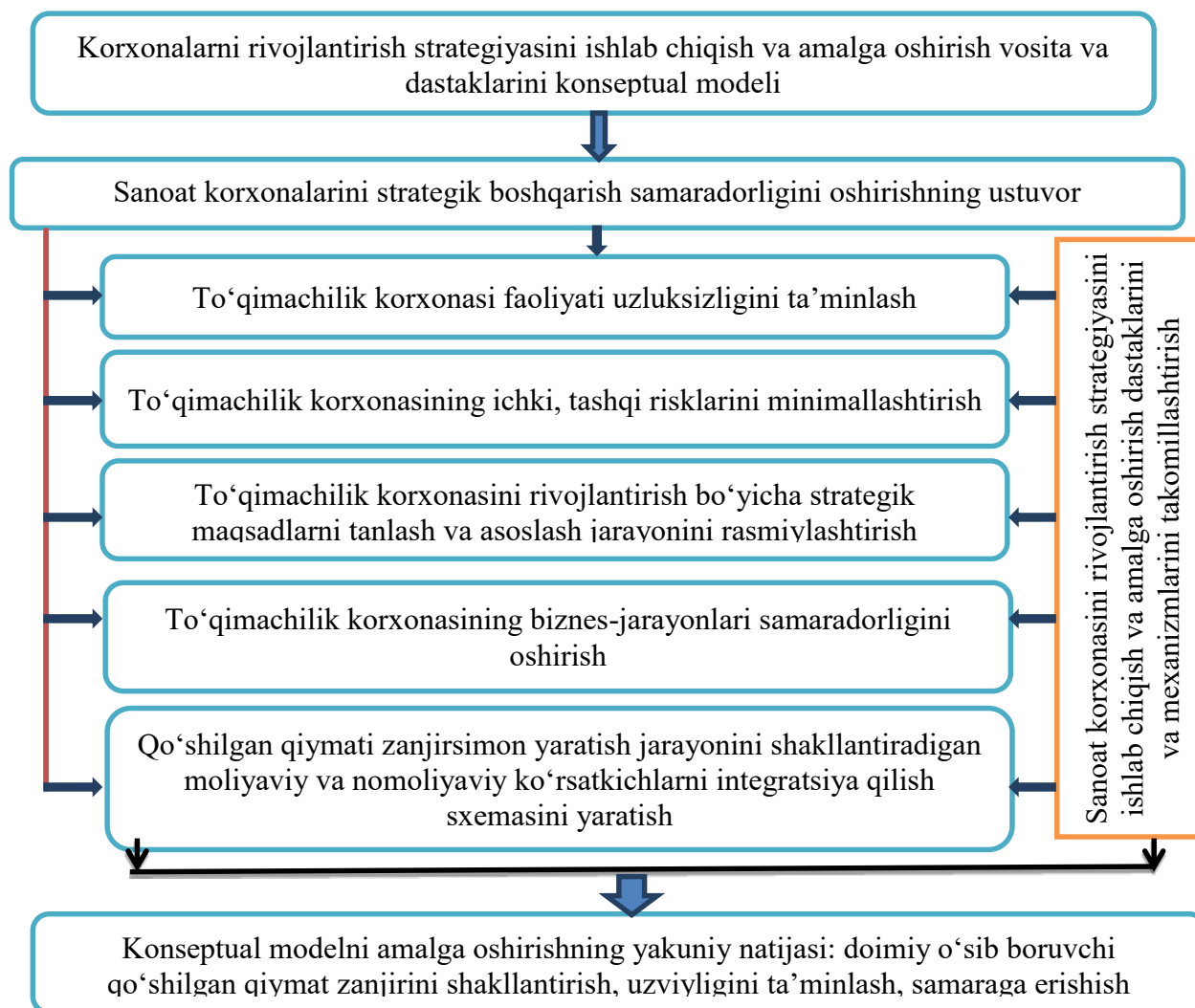
yillardagi iqtisodiy ko‘rsatkichlari [3]

Yil-lar	Ishlab chiqarish xajmi, ming so‘m	Ishlab chiqarish quvvati	Ishlab chiqarish tannarxi, ming so‘m	Foyda, ming so‘m	Rentabellik darajasi, %	Investitsiyalar xajmi, ming so‘m	Eksport xajmi, ming so‘m	Ishchilar soni, kishi	Ish xaqi, ming so‘m
2020	769319769,1	15914,9	733841248,8	1186342,6	60	9558834,5	30625585,1	872	48413544,5
2021	923183722,9	19097,9	880609498,6	1423611,1	72	11470601,4	36750702,1	902	58096253,4
2022	1107820467,5	22917,5	1056731398,3	1708333,3	62,5	13764721,7	44100842,5	1245	69715504,1
2023	1329384561,0	27501,0	1268077678,0	2050000,0	75%	16517666,0	52921011,0	1732	83658604,9
2024	1209115640,0	26852,3	1018123175,0	4467263,0	85%	41861358,0	179625728,0	1581	81992423,1

Jadvalda “Farg‘ona Global Tekstil” MCHJ faoliyatining ilmiy-iqtisodiy tahlili 2020-2024 yillar uchun taqdim etiladi. Bu tahlil korxona rivoji, samaradorlik va investitsiya siyosatiga oid iqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida amalga oshiriladi. Korxonaning ishlab chiqarish xajmi 2020 yilda 769,3 mlrd so‘mdan 2023 yilda 1,33 trln so‘mgacha o‘tib, 2024 yilda 1,21 trln so‘mga tushdi. Ishlab chiqarish quvvati ham shu davrda 15,9 mingdan 27,5 minggacha ortdi, ammo 2024 yilda uncha katta bo‘lmagan pasayish (26,8 ming) kuzatildi. Bundan ko‘rinib turibdiki, Farg‘ona global tekstil korxonasining ishlab chiqarish xajmining o‘sishi korxonada amalga oshirilgan investitsion va texnologik yangilanishlar samarasi bo‘lishi mumkin. 2024 yildagi pasayish iqtisodiy beqarorlik, tashqi talabning kamayishi yoki qayta qo‘rish ishlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu holat faqat statistik emas, balki jarayonli tahlilni ham talab qiladi. Ishlab chiqarish tannarxi 2020 yilda 733,8 mlrd so‘m bo‘lib, 2023 yilda 1,27 trln so‘mgacha oshgan, 2024 yilda esa 1,01 trln so‘mga tushgan. Foyda esa 2020 yilda 1,18 mlrd so‘mdan 2024 yilda 4,47 mlrd so‘mgacha ko‘tarilgan. Korxonada tannarxdagi o‘zgarishlar resurslardan foydalanishda optimallashtirish va texnologik modernizatsiya bilan izohlanishi mumkin. 2024 yilda foydaning keskin oshishi (qariyb 2 barobar) samarali boshqaruv, xarajatlarni kamaytirish va eksport hajmining oshishi bilan bog‘liq. Farg‘ona global tekstil korxonasida rentabellik darajasi 2020 yilda 60 foiz, 2021 yil 72 foiz, 2022 yil 62,5 foiz, 2023 yilda 75 foiz, 2024 yil 85 foizni tashkil etgan. Rentabellikni oshirish korxona faoliyatining samaradorligini aks ettiradi. Bu ko‘rsatkich – iqtisodiy barqarorlik, soliq to‘lovlari, investitsiya qaytimi va korporativ foydali ishlab chiqarish siyosatini baholashda muhim indikator hisoblanadi. 2024 yilda yuqori foyda va kamaygan tannarx - yuqori rentabellikni belgilagan asosiy omillari hisoblanadi. Eksport hajmi 2020 yil 30,6 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024 yilga borib 179,6 mlrd so‘m - deyarli 6 barobar oshgan. Bu o‘zgarish tashqi bozorlarda talabning oshib borishi, mahsulot sifatining xalqaro standartlarga mos kelishi va logistika tizimining yaxshilanganligidan dalolat beradi. Tashqi iqtisodiy faollik-milliy valyuta tushumlarini ko‘paytirishda muhim omildir.

Investitsiya xajmi 2020 yilda 9,5 mlrd so‘m tashkil etgan bo‘lib, 2024 yilda 41,8 mlrd so‘mga o‘sgan. Investitsiyaning ortishi asosiy fondlarning yangilanishi, texnologik quvvatlarni kengaytirish

va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishga yo‘naltirilganini anglatadi. Bu ko‘rsatkich korxona rivojlanishining asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi.

1-rasm. To‘qimachilik sanoati korxonalarini strategik boshqarish samaradorligini oshirish konseptual modeli[4]

To‘qimachilik sanoati korxonalarini strategik boshqarish samaradorligini oshirish konseptual modeli ning asosiy maqsadi — to‘qimachilik korxonalarini strategik boshqarish samaradorligini oshirish orqali ularning barqaror va uzluksiz rivojlanishini ta’minlash, raqobatbardoshligini kuchaytirish va qiymat zanjirini shakllantirishdan iborat. Modelda strategik rejalashtirish, risklarni boshqarish, biznes-jarayonlar samaradorligini oshirish, moliyaviy-nomoliyaviy ko‘rsatkichlar integratsiyasi kabi zamonaviy boshqaruv tamoyillari mujassam.

To‘qimachilik sanoati korxonalarini strategik boshqarish samaradorligini oshirish konseptual modeli quyidagi asosiy bloklardan tashkil topgan:

1. Strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirish vosita va dastaklari
2. Korxona faoliyati uzluksizligini ta’minlash
3. Ichki va tashqi risklarni minimallashtirish
4. Strategik maqsadlarni asoslash
5. Biznes-jarayonlar samaradorligini oshirish
6. Qiymat zanjirini shakllantirish uchun integratsion ko‘rsatkichlar tizimi
7. Takomillashtirilgan boshqaruv mexanizmlari

Bu yondashuv kompleks xarakterga ega bo‘lib, sanoat tizimining barcha elementlarini o‘zaro bog‘langan holda boshqarish imkonini beradi. Ayniqsa, “qiymat zanjiri”ni yaratishga qaratilgan

integratsion yondashuv - zamonaviy menejment konsepsiyalariga mos keladi. To‘qimachilik sanoati korxonalarini strategik boshqarish samaradorligini oshirish konseptual modelini amaliyotga joriy etilishi strategik, taktik va operativ darajalarda qaror qabul qilish imkonini beradi. Risklarni kamaytirish orqali uzluksiz faoliyatni ta‘minlaydi. Moliyaviy va nomoliyaviy ko‘rsatkichlarning integratsiyasi raqamlashtirish va innovatsion boshqaruv yondashuvlariga asoslanadi. Tashqi muhitdagi o‘zgarishlarga moslashish imkonini beradi. Ushbu model amaliyotga joriy etilishi uchun raqamli monitoring tizimlari (ERP, KPI, BI)ni integratsiyalash zarur.

Risklarni boshqarish blokida Xavf tahlili (SWOT, PESTEL, va boshqalar) kabi metodlarni chuqurlashtirish lozim. Strategik maqsadlarni asoslashda sifatli va miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan o‘lchanadigan SMART mezonlariga tayanish zarur. Modelda “inson kapitali” faktori alohida ko‘rilmagan, bu esa uni yanada mukammallashtirish imkonini beradi. To‘qimachilik sanoati korxonalarini strategik boshqarish samaradorligini oshirish konseptual modeli amaliyotga yo‘naltirilgan va zamonaviy menejment metodlariga mos bo‘lgan yondashuv hisoblanadi. Ayniqsa, u O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatining klasterlash, innovatsion rivojlanish va eksport salohiyatini oshirish kabi milliy ustuvor yo‘nalishlariga mos tushadi.

Xulosalar shuni ko‘rsatmoqdaki, to‘qimachilik sanoati korxonada iqtisodiy o‘shish va moliyaviy barqarorlik eksport xajmi o‘siishga, xalqaro bozorlardagi mavqeini mustahkamlanayotganini ko‘rsatadi. Korxonalarda rentabellik darajasining yuqori bo‘lishi – samarali boshqaruv va xarajatlarni optimallashtirish natijasi hisoblanadi. Innovatsion va investitsion faollik yuqori bo‘lishi mehnat unumdorligida o‘shish va avtomatlashtirish jarayonlari mavjudligidan dalolat beradi. To‘qimachilik sanoati korxonalarida eksport bozorlarini diversifikatsiya qilishni davom ettirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.01.2025 yildagi “To‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida qayta ishlash zanjirini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risi”dagi PF-6-son Farmoni.
2. Итигина А.А. Организационно-экономический механизм формирования интегрированных корпоративных образований в текстильной промышленности. Дисс. на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – М.: 2014. – С. 25.
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi ma‘lumotlar
4. Maxsudov Sh.S. To‘qimachilik sanoati korxonalarida investitsion muhit jozibadorligini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari, №12/1 (3)-2023. –Toshkent, 2023. –B.495-500.

**INVESTITSION FAOLIYATNI RIVOJLANTIRISHDA MOLIYALASHTIRISH
MEKANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ФИНАНСИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ
ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**IMPROVING THE FINANCING MECHANISM IN THE DEVELOPMENT OF
INVESTMENT ACTIVITIES**

To‘xtasinova Dildora dotsent (PhD), FarDU

Annotatsiya

Mazkur maqolada kraudfandingning respublika raqamli iqtisodiyoti rivojlanishidagi o‘rni yoritiladi. Kraudfanding moliyaviy resurslarni keng ko‘lamda jalb qilish imkonini beradi va raqamli iqtisodiyot loyihalarini qo‘llab-quvvatlaydi. Davlat boshqaruvi bu sohada muhim rol o‘ynab, kraudfandingni tartibga soluvchi qonunchilik asoslarini ta‘minlaydi.

Kalit so‘zlar: kraudfanding, resurs, raqamli iqtisodiyot, foyda, investitsiya, loyiha, biznes, Startaplar, moliyalash.

В данной статье освещается роль краудфандинга в развитии цифровой экономики республики. Краудфандинг позволяет широко привлекать финансовые ресурсы и поддерживает проекты цифровой экономики. Государственное управление играет важную роль в этой области, обеспечивая законодательную основу, регулирующую краудфандинг.

Ключевые слова: краудфандинг, ресурс, цифровая экономика, прибыль, инвестиции, проект, бизнес, стартапы, финансирование.

This article will cover the role of crowdfunding in the development of the digital economy of the Republic. Crowdfunding allows for a wide range of financial resources and supports digital economy projects. Public administration plays an important role in this area, providing the legislative framework governing crowdfunding.

Keywords: crowdfunding, resource, digital economy, profit, investment, project, business, startups, financing.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan ilk yillardan boshlab, ilm fanni rivojlantirish masalalariga e‘tibor qaratildi. Oxirgi yillarda kraudfanding kabi moliyalash usullari faol ommalashib bormoqda. U har xil turdagi loyihalarni amalga oshirish uchun keng ko‘lamli moliyaviy resurslarni jalb qilish mexanizmini o‘zida mujassamlashtiradi. Odatda mazkur mexanizm kompaniyalar o‘zlarining startaplari haqida ma‘lumotlarni joylashtiradigan internetmaydonchalarda amalga oshiriladi. Investor sifatida chiqadigan xususiy shaxslar loyihalar bilan tanishib, investitsion qarorlar qabul qiladilar. Kraudfanding moliya bozori tuzilmalarining ishtirokisiz zaruriy pul mablag‘larini jalb qilish imkonini beradi, bu mazkur tartiblarni birmuncha soddalashtiradi. Hozirgi vaqtda kraudfandingning uch modeli mavjud. mablag‘ in‘om qilish yoki xayriya, Kikstarter modeli va Kraudinventing modeli.

1. Mablag‘ in‘om qilish yoki xayriya investorlarga mukofotning mavjudmasligini ko‘zda tutadi va investorlarning moddiy manfaatlarisiz yordam berish tamoyili asosida amalga oshiriladi. Odatda mazkur turdan ijtimoiy ahamiyatli loyihalarda foydalaniladi.

2. Kikstarter modeli investorga nomoliyaviy mukofotlashni ko‘zda tutib, investitsiyalar o‘rniga kiritiladigan mablag‘lar tarkibi tovar yoki xizmatlarni mujassamlashtiradi, ular investorlarning mablag‘lari hisobiga yaratiladi, loyiha investorlari ishtiroki haqida eslatadi va nomoddiy mukofotlashning boshqa shakllaridan foydalanadi.

3. Kraudfanding moliyaviy mukofotlash mavjudligini ko‘zda tutib, uni investor startapga o‘z moliyaviy yordamini ayirboshlashdan oladi. Kraudininvesting kraudfandingning tarqalgan modeli hisoblanadi va uch shaklda amalga oshirilishi mumkin. royalti, xalq kreditlashi va aksionerlik kraudfandingi.

Royalti modelida nomoliyaviy mukofotlashdagi kabi investor daromadlar yoki foydadan ulushini oladi. Model ommaviy hisoblanib, unda moliyaviy motivlashtirishdagi kabi loyihani amalga oshirishda investorning bevosita ishtiroki hisobiga maksimal samaradorlikka erishish imkoni yaratiladi.

Aksionerlik kraudfandingi - kraudininvestingni yana bir shakli bo‘lib, unda investor mulkda ulush, korxona aksiyalarini hamda dividendlar va mulkdorlar yig‘ilishida qaror qabul qilishda ovoz berish imkoniyatini mukofot sifatida oladi. Mazkur shakl ziddiyatli hisoblanadi va mamlakatda amal qilib turgan qonunchilikka mos emasligi sababli ko‘p davlatlarda taqiqlangan. Aksionerlik kraudininvesting qonunchilikda belgilangan tartibda aksionerlik jamiyati sifatida startapni ro‘yxatdan o‘tkazishni ko‘zda tutadi.

Kraudfanding cheklanmagan doirada investitsiyalarni jalb qilish bilan bog‘liq ekan, kraudfanding sub‘ektlariga talablarni qonun bilan belgilab qo‘yish zarur. Bunday talablarni o‘rnatishni hukumat organlari me‘yoriy hujjatlari darajasida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘lib, quyidagi talablarni o‘rnatish zarur bo‘ladi:

1) kraudplatformalarga nisbatan (ochiqlik, xatarlarni baholash tizimiga, rahbarlar malakasiga, uskunalariga dasturiy-texnik talablar va h.k.);

2) investorlarga nisbatan (malakali va malakasiz investorlarni chegaralash, investitsiyalar cheklangan hajmlarini belgilash va h.k.);

3) kraudfanding doirasida investitsiyalar jalb qiladigan shaxslarga nisbatan (axborot yoritish, investitsiyalarning cheklangan hajmlari va h.k.).

Kraudfandingning asosiy ishtirokchilariga talablar o‘rnatishda kraudfanding doirasida investitsiyalarni jalb qilish hajmlariga cheklovlar o‘rnatish bunday ishtirokchilar himoyasini ta‘minlash mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Bunday cheklovlarni investorlarga nisbatan ham (ayniqsa, bu jismoniy shaxslarning shaxsiy huquqlarini himoyalash uchun muhim), moliyani jalb qiladigan shaxslarga nisbatan ham belgilash maqsadga muvofiq. Biroq bunday chegaralash kraudfanding bozorini rivojlantirishni ancha cheklashi, sustlashtirishi mumkin. Shu sababli rivojlanish cheklovlari va imkoniyatlari o‘rtasida muvozanatni saqlash maqsadga muvofiq.

Raqamli iqtisodiyot loyihalarini moliyalashtirish mexanizmi sifatida kraudfandingni rivojlantirish uchun bundan tashqari, loyihalarni moliyalashtirishning an‘anaviy shakllarinigina (zayomlar berish, aksiya, obligatsiyalar va kompaniya kapitalida ulushga ega bo‘lish) emas, raqamli iqtisodiyotga xos bo‘lgan, taqsimlangan reestr texnologiyasini qo‘llashga asoslangan zamonaviy shakllarini ham ko‘zda tutish muhim.

Kraudfanding munosabatlarining hozirgi rivojlanish bosqichiga xos bo‘lgan, taqsimlangan ma‘lumotlar bazasida investorlar nomiga yoziladigan ma‘lum mulkiy huquqlarni belgilaydigan, investitsiya loyihasi tokenlariga ega bo‘lish yangi shaklidan foydalanish taklif qilinmoqda. Kraudfanding doirasida moliyalashtirishning yangi shakllari kraudplatformalar sinishi holatida ham tokenlar tomonidan ko‘zda tutilgan huquqlarni bajarish imkoniyatini ta‘minlagan holda mavjud nomarkazlashgan platformalar bilan bog‘lanishlari zarurdir. Kraudfandingni tartibga solish xalqaro tajribasini hisobga olib, kraudplatformadan foydalanish orqali joylashtiriladigan emission qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalash imkoniyatini ko‘zda tutish hamda kraudplatformalarga qimmatli qog‘ozlar bozorining mohir ishtirokchisiga aylanish imkoniyatini berish maqsadga muvofiq. Bu kraudplatformalar negizida emissiya mexanizmlarini soddalashtirish hamda qimmatli qog‘ozlar mohir ishtirokchilari sektorini rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, hozirgi vaqtda kraudfandingni rivojlantirish – respublikada raqamli iqtisodiyotni shakllantirishning zaruriy shartlaridan biridir. O‘z afzalliklari tufayli raqamli iqtisodiyot loyihalarini moliyalashtirish uchun katta hajmdagi moliyaviy resurslarni jalb qilish imkoniyatini beradi. Bunda kraudfandingni rivojlantirish uchun zaruriy qonunchilik institutsional sharoitlarini ta‘minlaydigan davlat boshqaruvchilik rolini o‘ynaydi. Kraudfandingni davlat tomonidan tartibga solishning asosiy

vazifasi – bu sohani rivojlantirish va ular ustidan nazorat o‘rnatish o‘rtasida muvozanatni ta’minlaydigan tartibga solish shaklini o‘rnatish yo‘li bilan davlatning eng kam aralashuvidan iboratdir. Startaplar ham bank kreditlashidan foydalanishlari mumkin, biroq xatar darajasi yuqoriligi tufayli startaplarga bank kreditini olish muammolidir. Shu sababli bunday loyihalarni amalga oshirishda lizing operatsiyalari ko‘proq tarqalgan bo‘lib, lizing predmeti mulkchilik huquqida lizing beruvchiga tegishli bo‘lish hisobiga xatarni kamaytirish imkonini beradi va odatda har xil turdagi sug‘urta holatlaridan himoyalangan bo‘ladi. Ekspertlarning fikricha, jahon amaliyotida bank kreditidan kamdan-kam hollarda foydalaniladi?

Agar startap o‘z loyihasini amalga oshirish uchun etarli mablag‘ga ega, ammo rivojlanish yoki bozordagi ta’sirini kengaytirish uchun katta hajmdagi moliyaviy resurslar talab qilinayotgan bo‘lsa, u holda bevosita bozorga chiqqandan keyin kompaniya qo‘shimcha mablag‘larni jalb qilish uchun aksionerlashtirish dastagidan foydalanishi mumkin. Aksionerlashtirish – bu qimmatli qog‘ozlar bozorida o‘z aksiyalarini sotish yo‘li bilan cheklanmagan kishilar doirasidan mablag‘larni jalb qilish jarayonidir. Shunday qilib, hozirgi dunyoda startaplarni moliyalashtirishning ko‘plab ko‘rinishlari mavjud. Modellar tuzilgan kompaniya amal qilish sharoitlaridan kelib chiqib, turlicha samaradorlik darajasiga ega: bozor muhiti, iqtisodiy va siyosiy vaziyat, kompaniya faoliyat ko‘rsatayotgan tarmoq va boshqalar. Kompaniya egalari bu sharoitlarni puxta o‘rganib, aniqlagan holda modellardan birini tanlab olishlari kerak.

Innovatsion loyihalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan investitsiyalar bozori yangi moliyalash modellarini joriy etishga tortiladi. Agar loyiha startap ko‘rinishida amalga oshirilsa, u holda boshlang‘ich bosqichda u odatda xatarli bo‘ladi, bu esa uning umuman, amalga oshirilishi muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Agar loyiha mavjud korxona doirasida amalga oshirilsa, u muvaffaqiyatsizlikka uchragan vaziyatda, birinchidan, korxonaning o‘zi zarar ko‘radi, ikkinchidan, mazkur holat tufayli ko‘plab istiqbolli loyihalar yuqori xatarliligi oqibatida amalga oshirilmay qoladi.

Taklif qilinayotgan model texnologik spin-off korxonalar shaklida innovatsion loyihalarni moliyalashtirishni ko‘zda tutadi. Spin-off korxona, deganda qandaydir innovatsion loyihani amalga oshirish maqsadida investor-kompaniyaning moddiy va nomoddiy resurslaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lgan amaldagi bosh korxona negizida tuzilgan tashkilot tushuniladi. Spin-off kompaniya bosh kompaniya tomonidan yagona maqsad – ilmiy-tadqiqot faoliyati ob’ektini bozorga joriy etish maqsadida ishlanmalar yoki texnologiyalarga asoslanadi. Bunda loyihalar korxonaning asosiy faoliyati bilan to‘qnashishi hamda qaysidir boshqa sohaga kirishi mumkin. Moliyalash bunday modelni amalga oshirish quyidagi bosqichlarni ko‘zda tutadi (1-rasm):

1-rasm. Spin-off kompaniya faoliyatini tashkil qilishning bosqichli modeli

Amalda bunday model quyidagicha namoyon bo‘ladi: korxona uni qiziqtiruvchi innovatsion loyihalarni tanlab oladi, loyihalarni amalga oshirish uchun kompaniyaning xodimlari sifatida ham, chetdan kelgan shaxslar sifatida ham xodimlar jalb qiladi. Keyinroq investor-korxona spin-off korxonaga loyihani amalga oshirish uchun zaruriy resurslarni taqdim qiladi va muddatini o‘rnatadi. Shundan so‘ng erishilgan natijalar va kelajakda rejalashtirilgan harakatlar va istiqbollar, mablag‘lar

sarflanishi haqida to‘liq hisobot taqdim qilinishi zarur. Bu hisobot natijasida loyihani davom ettirish yoki yopish, tugatish haqida qaror qabul qilinadi. Investor-korxona spin-off korxonani xususiy resurslar hisobiga nafaqat moliyalashtiradi, balki mazkur vaziyatda innovatsion loyihani amalga oshirishda xatarlarni ajratgan holda, bir tomondan, moliyalashtirishga qarz manbalarini jalb qilishda topshiruvchi sifatida, boshqa tomondan, moliyalash qarz manbalarini innovatsion korxona uchun qulaylashtirgan holda chiqishi mumkin.

Investor-korxona uchun bunday model quyidagi afzalliklarga ega:

1. Bir qancha innovatsion loyihalarni bir vaqtda amalga oshirish yo‘li bilan faoliyatni diversifikatsiyalash imkoniyati;

2. Innovatsion tendensiyalar va innovatsion jarayonlarning tashkilot uchun qabul qilinuvchanligini oshirish;

3. Loyihani amalga oshirish ustidan nazorat qilish imkoniyati - bu loyihani amalga oshirishda xatarlarni pasaytiradi va shu bilan bir vaqtda investorning ishonchini oshiradi;

4. Innovatsiya loyihasiga mablag‘larni bosqichma-bosqich qo‘yish;

5. Innovatsion loyihani amalga oshirish xatarini bo‘lishib olish imkoniyati.

Spin-off korxona uchun moliyalashtirish mazkur modelining afzalligi quyidagilardan iborat:

1. Investor-korxona (masalan, boshlang‘ich bosqichlarda buxgalteriya, yuridik bo‘lim, kadrlar bo‘limi, ma‘muriy binolar va inshootlardan foydalanish mumkin) mavjud resurslaridan foydalanish;

2. Mavjud boshqaruv tajribasi va shaxsiy aloqalardan (investorkorxona bilan maslahatchi yoki rahbariyatni tayinlashda foydalanish imkoniyati:

3. Innovatsion mahsulot yoki xizmatni sotish uchun marketing bo‘limi ishi va aniqlanadigan brendidan foydalanish;

4. Klassik manbalarga qaraganda soddalashtirilgan mablag‘ olish chizmasi:

5. Mavjud aylanayotgan resurslar hisobiga loyihani tez amalga oshirish.

Innovatsion spin-off korxona samaradorligini baholashda quyidagi omillarni hisobga olish lozim: loyihani amalga oshirishga qo‘yilgan investor-korxona xususiy mablag‘lari miqdorini, jalb qilingan mablag‘lar miqdorini, innovatsion loyihani amalga oshirish natijasida korxona tomonidan olinadigan pul oqimini.

Taklif qilinayotgan innovatsion faoliyatni moliyalashtirish modelida samaradorlikni baholash, ya‘ni amalda innovatsion spin-off korxona faoliyatini yo‘lga qo‘yishni hisobga olgan holda erishilgan korxona natijalari taqqoslanadi hamda innovatsiyalarni joriy qilmagan holda joriy faoliyatni amalga oshirishda nazariy jihatdan mumkin bo‘lgan “with-without” tamoyilidan mantiqan foydalaniladi. Spin-off korxona faoliyatini yo‘lga qo‘yish samaradorligini baholash uchun o‘z resurs sarflarini va investor-korxona tomonidan zimmasiga olingan majburiyatlarni hisobga oladigan innovatsion korxonani yo‘lga qo‘yishga moliyaviy xarajatlar chiqarib tashlanadigan investor-korxona faoliyati va xususiy resurs xarajatlari va investor-korxonadan real pul oqimlarining spin-off korxona daromadlari va xarajatlarni hisobga olmaydigan investor-korxonaning nazariy jihatdan mumkin bo‘lgan pul oqimlariga nisbatini o‘zida mujassamlashtiradigan koeffitsientni hisoblash mumkin. Agar hosil qilingan nisbat birdan katta bo‘lsa, u holda innovatsion loyihani amalga oshirishdan ijobiy samara haqida gapirish mumkin. Agar natija birdan kichik bo‘lsa, u holda loyihaning samaradorligi unga qo‘yilgan mablag‘larni oqlamaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jahongirov I.J. Milliy iqtisodiyotni innovatsion – investitsion rivojlantirish asosida barqaror iqtisodiy o‘rni ta‘minlash. T-2019y. -35b.
2. Teshabaeva, O. N. (2023). Analysis of industrial policy and investment processes in the production and enterprises of innovative products in the economy of Uzbekistan. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, 1(3), 48-58.
3. Teshabaeva, O., & Karimova, M. (2023). O‘zbekiston iqtisodiyotini investitsiyalash jarayonlari, uning rivojlanish tendensiyalari va xususiyatlari. *Евразийский журнал академических исследований*, 3(5 Part 4), 93-100.

**TURISTIK XIZMATLAR SIFATINI BOSHQARISHDA SIX SIGMA USULIDAN
FOYDALANISH MEKANIZMI**

**МЕХАНИЗМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА SIX SIGMA В УПРАВЛЕНИИ
КАЧЕСТВОМ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ**

**THE MECHANISM OF USING THE SIX SIGMA METHOD IN THE MANAGEMENT OF
TOURISM SERVICE QUALITY**

Yulchiyev Asiljon Ortiqali o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti, Iqtisodiyot fakulteti katta o‘qituvchisi, i.f.f.d.

Annotatsiya

Ushbu maqolada turistik xizmatlar sifatini boshqarishda zamonaviy menejment yondashuvlaridan biri — Six Sigma usulining qo‘llanish mexanizmi tahlil qilinadi. Turizm sohasida xizmat sifati raqobatbardoshlikning asosiy omili hisoblanadi. Shuning uchun xizmat ko‘rsatish jarayonlarida nuqsonlarni kamaytirish, mijoz qoniqishini oshirish va jarayonlarni standartlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Six Sigma, turizm menejmenti, xizmat sifati, DMAIC, mijoz qoniqishi, jarayon boshqaruvi.

В данной статье анализируется механизм применения одного из современных подходов к менеджменту — метода Six Sigma — в управлении качеством туристических услуг. Качество обслуживания в сфере туризма рассматривается как основной фактор конкурентоспособности. Поэтому снижение дефектов в процессе обслуживания, повышение удовлетворенности клиентов и стандартизация процессов имеют важное значение.

Ключевые слова: Six Sigma, управление туризмом, качество обслуживания, DMAIC, удовлетворенность клиентов, управление процессами.

This article analyzes the mechanism of applying one of the modern management approaches — the Six Sigma method — in managing the quality of tourism services. Service quality in the tourism sector is considered a key factor of competitiveness. Therefore, reducing defects in service processes, increasing customer satisfaction, and standardizing operations are of great importance.

Keywords: Six Sigma, tourism management, service quality, DMAIC, customer satisfaction, process management.

Global miqyosda turizm iqtisodiyotning eng tez o‘sayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro miqyosda raqobatning kuchayishi, turistlar ehtiyojlarining individuallashuvi va texnologik yangilanishlar turistik xizmatlar sifatiga bo‘lgan talabni keskin oshirdi.

Sifat — bu turistning xizmatdan kutgan natijasi bilan amalda olgan tajribasi o‘rtasidagi muvozanatdir. Demak, sifatli xizmat turistni qoniqtiradi, unga ishonch beradi va uni qayta safar qilishga undaydi. Shu sababli zamonaviy turizm sifati — barqaror muvaffaqiyat va raqobat ustunligining markaziy elementi sifatida qaraladi.

Zamonaviy turizm sifati — bu raqobatbardoshlik, iqtisodiy barqarorlik va mijoz ishonchining asosi hisoblanadi. Turistik xizmatlar sifati nafaqat turistlar oqimiga, balki milliy iqtisodiyotga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shuning uchun sifatni ilmiy asosda boshqarish, xalqaro standartlar va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash orqali turizm industriyasining samaradorligini oshirish zamon talabi hisoblanadi.

Zamonaviy turizm sohasida xizmat sifati — bu nafaqat mijozni jalb etuvchi, balki uni saqlab qoluvchi eng muhim omillardandir. Xizmat sifati turizm korxonalarining raqobatbardoshligini belgilaydi. Shu sababli sifatni ilmiy asosda boshqarish, jarayonlarni optimallashtirish va mijoz ehtiyojlarini aniqlash bo‘yicha samarali yondashuvlarga ehtiyoj mavjud.

Six Sigma — dastlab sanoat ishlab chiqarishida qo‘llanilgan, ammo keyinchalik xizmat ko‘rsatish sektoriga ham muvaffaqiyatli tatbiq etilgan sifatni boshqarish metodologiyasidir. U jarayonlardagi xatoliklarni minimal darajaga tushirish (bir million imkoniyatda 3,4 ta xato) orqali mukammal xizmat ko‘rsatishni maqsad qiladi.

Six Sigma — jarayonlarni statistik-uslubiy tahlil va yaxshilash orqali nuqsonlarni minimal darajaga tushirishga yo‘naltirilgan sifat menejmenti metodologiyasidir. U ishlab chiqarishdan xizmat sohagigacha (jumladan, turizm) keng qo‘llaniladi va jarayon samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda mijoz qoniqlashini maksimal qilishni maqsad qiladi.

Six Sigma dastlab 1980-yillarda Motorola kompaniyasida ishlab chiqilgan. Maqsad — mahsulot va jarayondagi xatoliklarni statistik nazorat orqali kamaytirish. Keyinchalik General Electric va boshqa yirik kompaniyalar tomonidan tijoratlashtirilib, kengaytirilgan.

Six Sigma metodologiyasi jarayonlarni takomillashtirish, sifatni oshirish va nuqsonlarni kamaytirish bo‘yicha eng samarali yondashuvlardan biridir. Ushbu metodologiya markazida DMAIC (Define – Measure – Analyze – Improve – Control) nomli besh bosqichli sikl joylashgan bo‘lib, u mavjud jarayonlarni chuqur tahlil qilish, ularni optimallashtirish va doimiy nazorat ostida ushlab turishni ta‘minlaydi. DMAIC sikli har bir bosqichda aniq maqsadlar, natijalar va ilmiy asoslangan tahlil vositalariga ega bo‘lgan uzviy tizimdir.

Define (Aniqlash) bosqichi. Ushbu bosqichning asosiy maqsadi — loyihaning chegaralari, muammo mohiyati va mijozlar talablarini aniq belgilashdir. Define bosqichida mijoz ovozi (VOC – Voice of Customer) va sifat uchun muhim mezonlar (CTQ – Critical to Quality) aniqlanadi. Bu jarayon tashkilotning strategik maqsadlari bilan muvofiqlashtiriladi va loyihaning muvaffaqiyati uchun poydevor yaratiladi.

Measure (O‘lchash) bosqichi. Bu bosqichda jarayonning hozirgi holati ilmiy asosda o‘lchanadi va aniqlangan muammo bo‘yicha aniq statistik ma‘lumotlar yig‘iladi. Maqsad – jarayon samaradorligini aniqlash va asosiy ko‘rsatkichlar (KPI) bo‘yicha bazaviy holatni yaratishdir.

Analyze (Tahlil) bosqichi. Ushbu bosqichning maqsadi – aniqlangan muammolarning ildiz sabablarini (root causes) topishdir. Ma‘lumotlar tahlili orqali jarayonning asosiy xatolik manbalari, o‘zgaruvchanlik sabablari va ularning natijaga ta‘siri aniqlanadi.

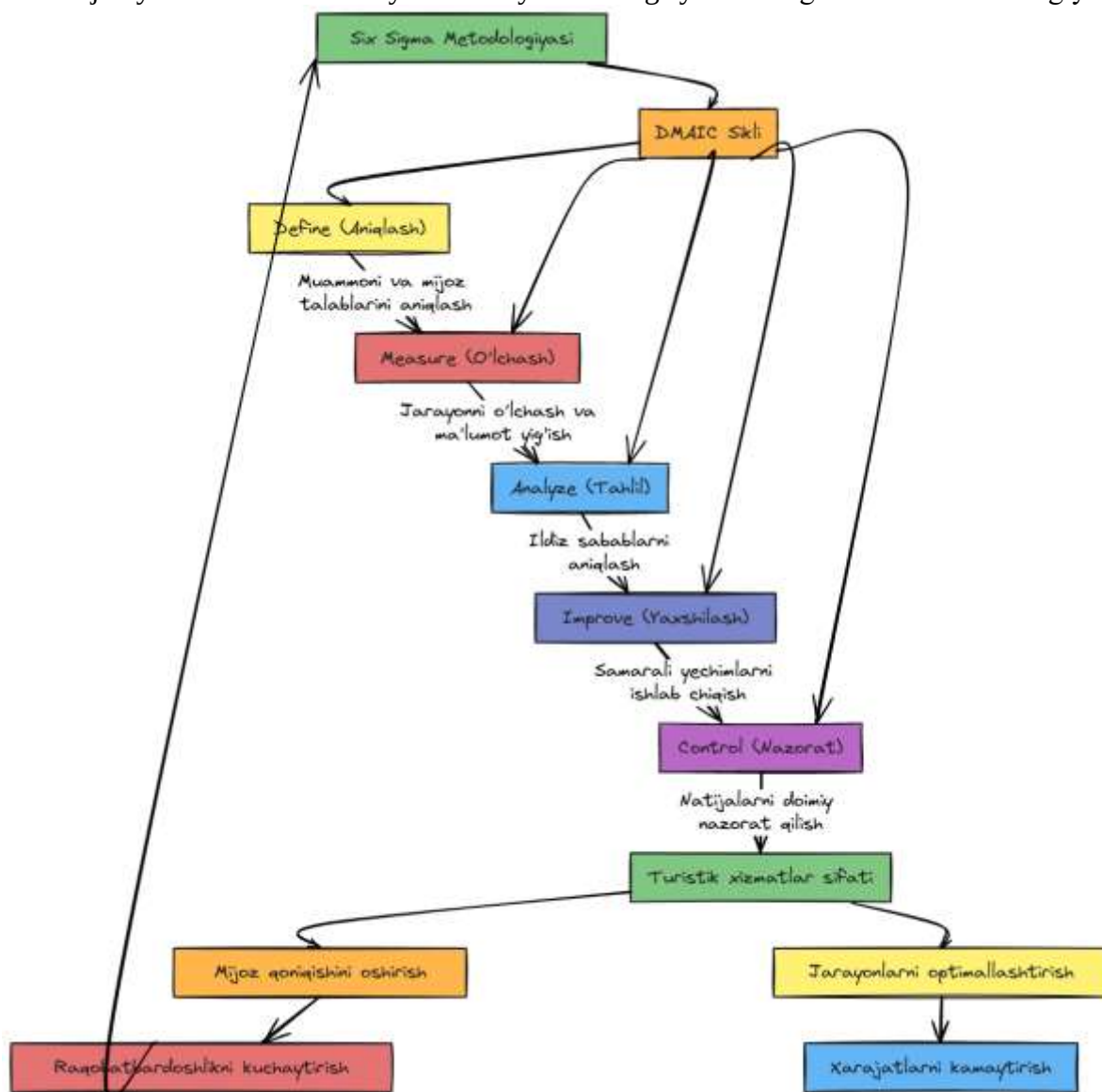
1-jadval

Six Sigma metodologiyasining DMAIC sikli

Bosqich nomi	Inglizcha atamasi	Asosiy maqsadi	Asosiy vazifalari va faoliyatlari
1. Aniqlash	Define	Loyihaning chegaralari, muammo mohiyati va mijoz talablarini aniq belgilash	- Mijoz ovozini (VOC) aniqlash - Sifat uchun muhim mezonlarni (CTQ) belgilash - Muammoni va loyihaning strategik maqsadlar bilan bog‘liqligini aniqlash - Loyihaning chegaralari va jamoa vazifalarini belgilash
2. O‘lchash	Measure	Jarayonning hozirgi holatini aniqlash va aniq statistik ma‘lumotlar yig‘ish	- Jarayon ko‘rsatkichlarini (KPI) o‘lchash - Ma‘lumotlarni yig‘ish va tahlil uchun tayyorlash - Bazaviy (hozirgi) holatni aniqlash - Ma‘lumotlar aniqligini ta‘minlash
3. Tahlil	Analyze	Muammoning ildiz sabablarini aniqlash	- Yig‘ilgan ma‘lumotlarni statistik tahlil qilish - Xatolik manbalarini (root causes) aniqlash - Jarayon o‘zgaruvchanliklarini tahlil qilish - Muammo sabab-natija bog‘liqligini aniqlash
4. Yaxshilash	Improve	Tahlil asosida samarali yechimlarni ishlab chiqish va joriy etish	- Yaxshilash g‘oyalarini ishlab chiqish - Yechimlarni sinovdan o‘tkazish (pilot)

Improve (Yaxshilash) bosqichi. Bu bosqichda tahlil natijasida aniqlangan sabablar asosida samarali yechimlar ishlab chiqiladi, sinovdan o‘tkaziladi va joriy etiladi. Maqsad – jarayon samaradorligini oshiruvchi, sifatni yaxshilovchi hamda xarajatlarni kamaytiruvchi amaliy o‘zgarishlarni amalga oshirishdir.

Taqdim etilgan rasmda "Six Sigma Metodologiyasi" ning "DMAIC Sikli" orqali turistik xizmatlar sifatini oshirish va natijada raqobatbardoshlikni kuchaytirishga qaratilgan jarayoniy yondashuv aks ettirilgan. Six Sigma (Olti Sigma) - bu statistik tahlil va faktlarga asoslangan usullar yordamida jarayonlardagi o'zgaruvchanlikni (variatsiyani) kamaytirish va nuqsonlarni bartaraf etish orqali biznes jarayonlari sifatini doimiy ravishda yaxshilashga yo'naltirilgan tizimli metodologiyadir.

1-rasm. Six Sigma metodologiyasi asosida turistik xizmatlar sifati va samaradorligini boshqarish mexanizmi

DMAIC siklining muvaffaqiyatli yakunlanishi bevosita "Turistik xizmatlar sifati" ning yaxshilanishiga olib keladi. Ushbu sifatni oshirish o'z navbatida uchta asosiy natijaga erishishga xizmat qiladi:

Mijoz qoniqishini oshirish: Sifatli va kam nuqsonli xizmat bevosita turistlarning ijobiy tajribasini oshiradi, bu esa qayta mijozlar va og'zaki reklama (Word of Mouth) orqali daromadni oshirishga zamin yaratadi. Jarayonlarni optimallashtirish: Nuqsonlar va variatsiya kamayganligi sababli, jarayonlar yanada samaraliroq bo'ladi.

Xarajatlarni kamaytirish: Jarayonni optimallashtirish va xatolarni bartaraf etish (masalan, qayta ishlash, shikoyatlar bilan ishlash xarajatlari) orqali operatsion xarajatlar qisqaradi (Lean falsafasi bilan sinergiya). Ushbu jarayonlarning barchasi yakunda eng yuqori darajadagi natijaga - Raqobatbardoshlikni kuchaytirish ga olib keladi. Six Sigma metodologiyasi orqali sifat va samaradorlikni doimiy ravishda takomillashtirgan turizm korxonasi bozorda o'zining ustunligini sezilarli darajada mustahkamlaydi.

Six Sigma metodologiyasi zamonaviy turizm sohasida xizmat sifati va jarayon samaradorligini oshirishning eng ilg'or va ishonchli yondashuvlaridan biridir. Global turizm bozorida raqobat kuchayib borayotgan bir paytda, sifatni ilmiy asosda boshqarish, jarayonlarni optimallashtirish va mijoz ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shunday qilib, Six Sigma metodologiyasi turizm industriyasida barqaror rivojlanish, yuqori sifatli xizmat ko'rsatish va mijoz ishonchini shakllantirishning ilmiy asoslangan mexanizmi sifatida qaraladi. Uni amaliyotga tatbiq etish orqali turizm sohasida xizmat sifati xalqaro standartlarga mos darajaga ko'tarilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining “Turizm to'g'risida”gi Qonuni.
2. Porter, M. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review.
3. Parasuraman, A., Zeithaml, V., & Berry, L. (1988). SERVQUAL Model of Service Quality.
4. OECD (2022). Tourism Policy Review: Institutional Effectiveness in Tourism Governance.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-4861-son qarori, 2020-yil.
6. Pande, P.S., Neuman, R.P., Cavanagh, R.R. The Six Sigma Way. McGraw-Hill, 2000.

UDK: 338.43.641

MAMLAKATIMIZDA OZIQ-OVQAT SANOATINI RIVOJLANISH HOLATI VA UNING DOLZARBLIGI

ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В НАШЕЙ СТРАНЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ И ЕГО АКТУАЛЬНОСТЬ

THE FOOD INDUSTRY IN OUR COUNTRY THE STATE OF DEVELOPMENT AND ITS RELEVANCE

Mirzayev Abdullajon Topilovich

Farg'ona davlat universiteti “Iqtisodiyot va turizm”
kafedrası mudiri, Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Maqolada mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilingan va bu sanoatni rivojlantirish, unga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish, kuchli raqabat sharoitida oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi korxonalarni har tomonlama rivojlantirish respublikada amalga oshirilayotgan asosiy vazifalardan biri sifatida belgilanadi. Tadqiqot ishida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini samarali boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari nazariy va amaliy ma'lumotlar asosida o'rganilgan hamda sanoat korxonalarining boshqaruv mexanizmi bo'yicha tavsiyalarkeltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sanoat, oziq-ovqat sanoati, boshqaruv, boshqarish mexanizmi, eksport, import, boshqaruv strukturasi, ixtisoslashuv, inson omili, mehnat taqsimoti.

В статье анализируется деятельность предприятий пищевой промышленности в нашей стране на основе статистических данных, и развитие этой отрасли, изучение факторов, влияющих на нее, всестороннее развитие предприятий пищевой промышленности в условиях жесткой конкуренции определяются как одна из основных задач, реализуемых в республике. В исследовательской работе изучены особенности эффективного управления деятельностью предприятий пищевой промышленности на основе теоретических и практических данных, а также даны рекомендации по механизму управления промышленными предприятиями.

Ключевые слова: промышленность, пищевая промышленность, менеджмент, механизм управления, экспорт, импорт, структура управления, специализация, человеческий фактор, разделение труда.

The article analyzes the activities of food industry enterprises in our country on the basis of statistical data and defines the development of this industry, the study of the factors affecting it, the comprehensive development of food production enterprises in strong competitive conditions as one of the main tasks carried out in the Republic. In the research work, the specifics of effective management of the activities of enterprises of the food industry are studied on the basis of theoretical and practical data and recommendations on the management mechanism of industrial enterprises are presented.

Keywords: industry, food industry, management, management mechanism, export, import, management structure, specialization, human factor, division of Labor.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida amalga oshirilayotgan ijobiy o‘zgarishlarni va ularning aholimiz xayot tarzi yaxshilanib borayotganligini e’tirof etish zarur. Odilona olib borilayotgan iqtisodiy siyosat esa keng ko‘lamli iqtisodiy-ijtimoiy dasturlarning hayotga tatbiq etilishi natijasida sanoat tarmoqlarini rivojlantirish uchun zamin yaratilmoqda. Hususan, oziq-ovqat sanoati ham mamlakatimizda mustaqillik yillarida chinakam rivojlanish bosqichiga olib kelindi. Ushbu tarmoq bugungi kunda chinakam yuqori texnologiyali sanoatga aylandi. Buning natijasida aholini sifatli oziq-ovqat maxsuloti bilan ta’minlash yildan-yilga ortib, aholimizning oziq-ovqat manbai ta’minlanmoqda.

Oziq-ovqat sanoati faoliyatini xorijiy tadqiqotchi olimlardan X.Bitner, P.F.Drucker, D.McKean, D.Mann, R.Sfaim, V.J.Stevenson, A.A.Tompson, F.Vebster va boshqalar. sanoat sohasini, jumladan oziq-ovqat sanoati faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga hamda soha faoliyatini vertikal va gorizontal klasterli yondashuv asosida rivojlantirish bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan[1].

Respublikamizdagi oziq-ovqat sanoati faoliyatini rivojlanishi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo‘nalishida ko‘plab ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlar doirasida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarish bo‘yicha mahalliy olimlardan B.Berkinov, I.Boboev, U.G‘afurov, O.Ismailov, N.Sotvoldiev O.Sh.Ismailovning tadqiqotlarida oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi hamda ushbu korxonalarda iqtisodiy salohiyatini baholash bo‘yicha uslubiy yondashuvlar ishlab chiqilgan hamda tadqiq qilingan. Hududlarda oziq-ovqat sanoati korxonalarining moliyaviy iqtisodiy salohiyati amaliy jihatdan baholangan[2; 4; 5; 6].

Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarishga ilmiy yondashuvlarni alohida baholash, oziq-ovqat sanoati korxonalari aynan import mahsulotlarini o‘rniga o‘zimizda import o‘rnini bo‘suvi yoki maxalliyashtirish tizimini yanada rivojlantirish zarur hisoblanadi. Bu kabi korxonalar boshqaruv struktursiga mos holda yaratilgan ekonometrik modellardan keng foydalanish ham ushbu faoliyatga mavsumiylik omili ta’sirini kamaytirish va oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari soha faoliyatining rivojlanish davrini tezlashtirib iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari ortishiga xizmat qiladi.

Bugungi kunga kelib respublikamizda oziq-ovqat sanoatida faoliyat yuritayotgan korxonalar soni va ular tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Respublikada oziq-ovqat iste’mol tovarlari ishlab chiqarishni 2012-2022-yillarda barqaror o‘sish

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

tendensiyasiga erishilganini, jumladan, 2012-yilda 21527,8 mlrd.so‘mni tashkil etib, 2022-yilga kelib 145011,6 mlrd. so‘mga yetganini ko‘rishimiz mumkin (1-jadval).

2012-2022-yillarda aynan iste‘mol tovarlari ishlab chiqarishni o‘sishi esa 2012-yilda 107,9 foizni tashkil etib, 2022-yilga kelib 120,7 foizga yetgani aholimizning turmush tarzi va xarid qobiliyati ortib borayotganini ko‘rsatadi.

1-jadval

O‘zbekistonda oziq-ovqat iste‘mol tovarlari ishlab chiqarishni rivojlanish dinamikasi [1]

Ko‘rsatkichlar	2012 y.	2013 y.	2014 y.	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.
Iste‘mol tovarlari ishlab chiqarish, mlrd.so‘m	21527,8	28614,1	33868,5	42085,5	48253,8	59690,4	83512,6	101417,5	129348,6	155159,1	145011,6
Aholi jon boshiga iste‘mol tovarlari ishlab chiqarish, ming, so‘m	723,0	946,1	1101,1	1344,6	1515,1	1842,9	2534	3028,3	3778,6	4443,8	4067,8
Iste‘mol tovarlari ishlab chiqarishni o‘sishi, %	107,9	109,4	109,4	109,7	106,0	106,7	114,7	115,6	105,7	113,9	120,7
Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish, mlrd.so‘m	8516,4	11460,7	18154,6	18154,6	21970,3	23305,7	24053,2	29687,3	44014,1	55327,3	60474,7

O‘zbekiston respublikasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish xajmi 2015-2022-yillarda qariyb 8 marta o‘sgan va yiliga o‘sish 9,74 foizni tashkil etgan(1-jadval).

2012-2022-yillar davomida rasmiy ro‘yxatga olingan korxonalar, ishlayotgan korxonalar hamda tugatilgan korxonalar soni, faollik indeksi, bankrotlik indeksi to‘g‘risidagi statistik ma‘lumotlar aks ettirilgan. 2012- yilda faoliyatni yangi tashkil etish maqsadida 7594,0 ta yangi korxona tashkil etilgan bo‘lsa, 2022-yilga kelib bunday korxonalarning tashkil etilishi 23712,0 taga yetgan.

O‘zbekiston Respublikasida 2022-yilda ishlab chiqarish sanoati rivojlanishini hududlarning ulushi tahlil qilinganda eng yuqori ulush 19,7% bilan Toshkent shaxar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda. Undan keyingi o‘rinlarni Toshkent viloyati(17,5%) va Navoiy viloyati(14,8%) egallagan. Ishlab chiqarish sanoatini eng past ko‘rsatkichi esa Surxondaryo, Sirdaryo va Jizzax viloyatlariga to‘g‘ri keladi (2-jadval).

Ichimliklar ishlab chiqarish oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishning bir tarmog‘i hisoblanadi. Ushbu faoliyat rivojlangan hududlar sifatida Toshkent shahri va Toshkent viloyatiga to‘g‘ri kelmoqda. Respublika ichimliklar ishlab chiqarishning 82,1 foizi aynan shu ikki viloyat hissasiga to‘g‘ri kelmoqda.

Yuqoridagi jadvaldan tamaki mahsulotlari ishlab chiqarish mamlakatimizning Toshkent shahri (18,5%) va Samarqand viloyati (13,3%) da ishlab chiqarilganini ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekistonda 2012-2022-yillar davomida statistik ma‘lumotlarni tahlili natijasida oziq-ovqat sanoati korxonalari tomonidan ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlarning iste‘mol bozorida bir nechta tendensiyalarni aniqlash imkonini berdi:

1. Mamlakatnig asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichi hisoblangan yalpi ichki mahsulot hamda uning tarkibiy qismida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish sifati va hajmi barcha faoliyat turlariga parallel holda ortib borgan;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

2. Oziq-ovqat sanoati tomonidan ishlab chiqarilgan yalpi mahsulot hajmi qiymat jihatidan ortib borgan bo‘lsa-da, uning o‘rish sur‘ati ishlab chiqarish sanoati tarkibidagi ulushi ko‘rilayotgan 10 yil davomida mos ravishda 19,4 % dan 12,9 %ga kamaygan;

3. Mamlakatimizdagi oziq-ovqat sanoati tarkibidagi korxonalar tomonidan mahsulot tayyorlash 7 martadan oshiqroqqa ko‘paygan;

4. Oziq-ovqat sanoati tarmog‘i korxonalari soni 2012-yil 6574,0 tadan 2022-yilga kelib 22154,0 taga yetgan.

2-jadval

O‘zbekiston Respublikasida 2022-yilda ishlab chiqarish sanoati tarkibida hududlarning ulushi, % [2]

Ko‘rsatkichlar	Jami:	Qoraqalpog‘ Respublikasi	Andijon	Buxoro	Jizzax	Qashqadaryo	Navoiy	Namangan	Samarqand	Surxondaryo	Sirdaryo	Toshkent	Farg‘ona	Xorazm	Toshkent sh.
Ishlab chiqarish sanoati	100	3,3	11,6	5,6	2,3	3,3	14,8	3,2	6,1	1,4	1,5	17,5	6,2	3,8	19,7
Oziq-ovqat ishlab chiqarish	100	4,3	5,4	6,2	2,2	5,3	3,3	5,1	13,3	2,5	3,2	16,3	7,8	6,6	18,5
Ichimliklar ishlab chiqarish	100	1,5	0,1	2,1	0,1	1,0	0,1	3,3	1,7	0,2	0,3	11,9	0,5	6,9	70,2
Tamaki mahsulotlari ishlab chiqarish	100	4,3	5,4	6,2	2,2	5,3	3,3	5,1	13,3	2,5	3,2	16,3	7,8	6,6	18,5

Tahlil qilinayotgan 2012-2022-yillar oralig‘ida oziq-ovqat sanoati mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi Toshkent shaxri, Toshkent viloyati va Samarqand viloyatlarida yuqori o‘rish tendensiyasiga ega bo‘lganligini ko‘rsatadi. Surxondaryo viloyati, Sirdaryo viloyati va Jizzax viloyatlarida esa ko‘rilayotgan vaqt oralig‘idagi oziq-ovqat sanoati mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmi qolgan hududlarga nisbatan pastroq darajada ortgan.

Tarmoq korxonalari faoliyatini samarali tashkil etishdagi asosiy muammolarning aksariyati raqobatga moslasha olmasligini va bu muammoni oziq-ovqat korxonasi samarali boshqaruv tizimini tashkil etish orqali bartaraf etish mumkinligini ilmiy asoslaydi. Shu asosida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan agrar soha va uning samaradorligi va infratuzilmani rivojlantirish boshqarmasi negizida boshqaruv xodimlarining cheklangan soni 12 ta shtat birligidan iborat oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish bosh boshqarmasi tashkil etilishi belgilandi.

Yuqorida sanalgan iqtisodiy islohotlar va rivojlanish tendensiyalarni inobatga olib, iqtisodiy sektorda oziq-ovqat mahsulotlarini bundan xam keng assortimentda va hajmda ishlab chiqarish uchun chuqur tarkibiy tuzilmalarning boshqaruv mexanizmlarini ilmiy asoslangan holda olib borish eng asosiy omil ekanligini ko‘rsatib berdi.

Shunday qilib, bir tomondan, oziq-ovqat sanoati korxonalarini boshqarish usullari va mexanizmlarini yetarli darajada bilmaslik va ishlab chiqish darajasi va ushbu muammoning ilmiy va amaliy ahamiyati, ikkinchi tomondan, tadqiqoti mavzusini tanlashni belgilab berdi.

Xulosa sifatida ko‘rsatib o‘tish mumkinki, har qanday tizimning boshqarilishi uchun eng muhim shart uning barqarorligi bo‘lib, unda ma‘lum bir algoritm bilan ishlaydigan tizimning muvozanatga yaqin bo‘lgan sharoitlarda ishlash maqsadiga erishishni tushunish mumkin. Yetarli barqarorlik sharoitlari tarkibiy tuzilish va funksiyalarning simmetriya darajasi bilan belgilanadi, bu

esa, qurilish faoliyatining haqiqiy ko‘rsatkichlarini rejalashtirilgan qiymatdan va vaqtdan chetga chiqishni nazorat qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Desai, M., Gompers, P., and Lerner, J. (2003) Institutions, Capital Constraints, and Entrepreneurial Firm Dynamics: Evidence from Europe, Harvard HOM Research Paper, 59.
2. Kolsa R.P., Yula J.N. “Food marketing”, USA, 2007. – p. 44.
3. Kudryashova A.A., Presnyakovalar O.P. Prodovolstvennoy bezopasnost:
4. I.Yu.Umarov O‘zbekiston respublikasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish salohiyati. DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol10_iss3/a25.
5. Abdullaev A.G. Oziq-ovqat sanoati rivojlanishi va joylanishining iqtisodiy-geografik xususiyatlari (Xorazm viloyati misolida): Geo. fan. fal. dok. avtoref. – T.: FzMU, 2017, – 44 b.
6. Sotvoldiev N.J. Oziq-ovqat xavfsizligi tushunchasi va uning ilmiynazariy konsepsiyasi. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2017 yil, 8 b.

UDK: 005.4:664

**RAQOBATBARDOSH OZIQ-OVQAT SANOATINI SHAKLLANTIRISHDA
BOSHQARUV MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ УПРАВЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

**IMPROVING MANAGEMENT MECHANISMS IN FORMING A COMPETITIVE FOOD
INDUSTRY**

Turg‘unov Muxriddin Mo‘ydinjon o‘g‘li

Farg‘ona davlat universiteti Buxgalteriya hisobi va moliya kafedrasida katta o‘qituvchisi (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada raqobatbardosh oziq-ovqat sanoatini shakllantirish jarayonida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada sohaning hozirgi holati, ichki va tashqi bozorlardagi raqobat muhitining o‘ziga xos jihatlari hamda korxonalar faoliyatini boshqarishda yuzaga kelayotgan tizimli muammolar ilmiy asosda o‘rganilgan. Oziq-ovqat sanoati korxonalarida samarali boshqaruv tizimini joriy etish orqali ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va innovatsion yondashuvlarni keng tatbiq etish zarurligi asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada raqobatbardoshlikni ta‘minlashda strategik rejalashtirish, marketing faoliyati va sifat menejmenti tizimining o‘rni tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari asosida oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini barqaror va raqobatbardosh rivojlantirishga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: boshqarish mexanizmi, ta‘sir etuvchi omillar, islohotlar, oziq-ovqat sanoati, eksport, import, oziq-ovqat mahsulotlari eksporti.

В данной статье анализируются вопросы совершенствования механизмов управления в процессе формирования конкурентоспособной пищевой промышленности. Рассмотрено современное состояние отрасли, особенности конкурентной среды на внутреннем и внешнем рынках, а также системные проблемы, возникающие в управлении деятельностью предприятий. Обоснована необходимость внедрения эффективной системы управления на предприятиях пищевой промышленности для повышения производительности, рационального использования ресурсов и расширения применения инновационных подходов.

Кроме того, в статье проанализирована роль стратегического планирования, маркетинговой деятельности и системы менеджмента качества в обеспечении конкурентоспособности отрасли. На основе результатов исследования разработаны предложения и рекомендации, направленные на устойчивое и конкурентоспособное развитие предприятий пищевой промышленности.

Ключевые слова. механизм управления, влияющие факторы, реформы, пищевая промышленность, экспорт, импорт, экспорт продуктов питания.

This article analyzes the issues of improving management mechanisms in the process of forming a competitive food industry. The study examines the current state of the sector, the characteristics of the competitive environment in domestic and foreign markets, and the systemic problems arising in enterprise management. The necessity of implementing an effective management system in food industry enterprises to increase production efficiency, ensure rational use of resources, and promote the adoption of innovative approaches is substantiated. In addition, the article highlights the role of strategic planning, marketing activities, and quality management systems in ensuring industry competitiveness. Based on the research results, proposals and recommendations have been developed to promote the sustainable and competitive development of food industry enterprises.

Keywords. control mechanism, influencing factors, reforms, food industry, exports, imports, food exports.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida oziq-ovqat sanoatini modernizatsiya qilish, ichki bozorni sifatli mahsulotlar bilan ta‘minlash va eksport salohiyatini oshirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Aholi sonining o‘sishi, iste‘mol bozori hajmining kengayishi, global raqobatning kuchayishi va resurslardan samarali foydalanish zarurati oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini takomillashtirishni, xususan, ularning boshqaruv mexanizmlarini zamonaviy talablarga moslashtirishni taqozo etmoqda.

Bugungi kunda oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini ta‘minlashda strategik rejalashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, marketing tizimini rivojlantirish va sifat menejmenti kabi omillar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, boshqaruv tizimidagi muvofiqlashtirishning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagani, ishlab chiqarish resurslarining samarasiz taqsimlanishi hamda raqobat muhitining to‘liq shakllanmaganligi kabi muammolar korxonalarining barqaror rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Mazkur sharoitda oziq-ovqat sanoati korxonalari uchun yangi boshqaruv yondashuvlarini shakllantirish, innovatsion boshqaruv usullarini tatbiq etish hamda raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan mexanizmlarni takomillashtirish zaruriy ehtiyojga aylanmoqda. Shu bois, ushbu maqolada raqobatbardosh oziq-ovqat sanoatini shakllantirishda boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi, sohaning rivojlanishiga xizmat qiluvchi taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ushbu amalga oshirilayotgan tadqiqotimiz doirasida oziq-ovqat sanoati faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha mahalliy olimlarimizning tadqiqotlari o‘rganib chiqildi.

Jumladan N.M. Ziyavitdinovanning tadqiqotlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarida bozor strategiyasini shakllantirishda, ularni rivojlantirish yo‘nalishlarini ishlab chiqishda va tarmoq boshqaruvining tashkiliy tuzilishi takomillashtirilgan[2]. Shuningdek, I.Yu. Umarov tomonidan olib borilgan tadqiqotda oziq-ovqat sanoati iqtisodiy salohiyatini baholash bo‘yicha uslubiy yondashuv ishlab chiqilgan hamda tadqiq qilingan mintqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining moliyaviy iqtisodiy salohiyati baholash ishlari amalga oshirilgan. Mazkur tadqiqot ishida yuqoridagi ishlardan farqli o‘laroq oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati boshqaruv mexanizmini takomillashtirish xususida so‘z yuritildi.

Respublikada oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishni 2015-2024- yillarda barqaror o‘shirish tendensiyasiga erishilganini, jumladan, 2015-yilda 18154,6 mlrd. so‘mni tashkil etib, 2024-yilga kelib 102732,6 mlrd. so‘mga yetganini ko‘rishimiz mumkin (1-jadval).

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

2015-2024-yillarda aynan aholi jon boshiga iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni o'sishi esa 2015-yilda 1344,6 ming so'mni tashkil etib, 2024-yilga kelib 7744,2 ming so'mga yetgani aholi turmush tarzi va xarid qobiliyati ortib borayotganini ko'rsatadi. 1-jadval ma'lumotidan ko'rish mumkinki, bu yillar oralig'ida o'sish darajasi 6 barobarni tashkil qilganini anglatadi.

1-jadval

O'zbekistonda oziq-ovqat iste'mol tovarlari ishlab chiqarishni rivojlanish dinamikasi [1]

Ko'rsatkichlar	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.	2023 y.	2024 y.
Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish, mlrd. so'm	18511,6	22405,5	23217,7	25256,0	35337,3	42314,9	48643,3	57547,3	65174,7	102732,6
Aholi jon boshiga iste'mol tovarlari ishlab chiqarish, ming so'm	1344,6	1515,1	1842,9	2534	3028,3	3778,6	4443,8	4067,8	6634,7	7744,2
Oziq-ovqat sanoatiga kiritilayotgan investitsiyalar hajmi, mlrd. so'm	622,8	651,8	1181,3	2685,5	3729,0	4472,8	4932,0	4202,6	6700,8	8523,8
Aholi jon boshiga oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining mutlaq o'sish dajarasi, ming so'm	386,90	394,30	1082,10	2546,30	2463,90	1166,90	2290,10	2458,30	2577,80	2736,3

O'zbekistonda oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatining tez rivojlanib ketmasligiga asosiy sabab aylanma mablag'larning yetishmasligi, xomashyolar tanqisligi, ularning faoliyatini to'xtat qolishi va boshqalardir. Shuningdek, respublikada oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va samaradorligini oshirish bo'yicha bir qator tadqiqot ishlari amalga oshirilayotgan bo'lsada, hududiy xususiyatlarni inobatga olish hamda raqobat muhitini yaratuvchi korxonalar faoliyatiga qo'yilgan talablar, unga ajratilgan imtiyozlardan samarali foydalanish, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan iste'mol darajasi va ishlab chiqarish hajmini iqtisodiy matematik modellar asosida chuqur o'rganishni talab etadi. Ushbu tahlillar asosida esa mazkur sanoat korxonalarining boshqaruv mexanizmini to'kormillashtirish va shu asosida raqobatga kirishish mumkin ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Oziq-ovqat sanoati korxonalar faoliyatini rivojlantirish uchun uning boshqaruv mexanizmini takomillashtirish xususiyatlari to'g'risida mulohazalar yuritilganda, birinchi navbatda har bir iqtisodiy faoliyat turida bo'lgani kabi tavakkalchilik bilan bog'liq faoliyat tushuniladi. Chunki umumiy ma'noda tavakkalchilik – tadbirkorlik faoliyatini yuritishda xavf-xatarga va tahlikaga borishdir. Tavakkalchilik tadbirkorlik faoliyatining tub negizi bo'lishiga sabab:

birinchidan, tadbirkorning tavakkalchilik asosida faoliyat yuritishini iqtisodiy mustaqilligi, faoliyat turini erkin tanlashi, ishlab chiqarish vositalaridan erkin foydalanishini bildiradi.

ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi sub'ektlar raqobat kurashiga kirishadi.

uchinchidan, tadbirkor tavakkalchilik bilan ish boshlaganda boshqa qator omillar ta'sirida ham tahlikaga borishi mumkin. Jumladan, iqtisodiyotdagi mavjud nobarqarorlik holati ishlab chiqarish sohasini tanlashda tavakkalchilik xavfini oshiradi. Chunki bu sohaning foydali ekanligi to'g'risida aniqlik darajasi bo'lmaydi.

to‘rtinchidan, tavakkalchilik qonunchilikka ham bog‘liq, ya’ni amal qilayotgan qonun ostida huquqiy me’yorlardagi qonunchilikka zid holatlar tavakkalchilik xavfini oshiradi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqaruv jarayonlariga meyoriy-huquqiy, kompleks hamda holatga mos yondashuvni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuvlarning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, iqtisodiyotning rivojlanishida samarali deb topilgan (2-jadval).

Muayyan usulni qo‘llashning o‘ziga xos xususiyatlari ko‘p jihatdan oziq-ovqat sanoati korxonalari boshqaruvining hududiy va tarmoq xususiyatlariga bog‘liq. Shu bilan bir qatorda, sanoatning zamonaviy rivojlanish tendensiyalaridan kelib chiqib, oziq-ovqat sanoati korxonalarini taraqqiy ettirish jarayonida turli yondashuvlarni tahlil qilishda tizimli va integratsiyalashgan uslublardan foydalanish yuqori samaradorlikka erishish imkonini yaratadi.

2-jadval

Oziq-ovqat sanoati korxonasini rivojlantirishga turli xil yondashuvlar [2]

Yondashuv	Tavsifi
Tizimli	Oziq-ovqat sanoati korxonasi faoliyatini rivojlanishining barcha omillarini har tomonlama hisobga olishga qaratilgan va oziq-ovqat sanoat korxonasini tashqi muhit bilan faol aloqada bo‘lgan murakkab iqtisodiy tizim sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi.
Evolutsion	Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish bozor talablariga moslashgan holda rivojlanishi kerak.
Funksional	Oziq-ovqat sanoati korxonalarini boshqarish samaradorligini oshirish manbalari va ichki resurslarni aniqlash va ulardan foydalanishga imkon beradi.
Marketing	Oziq-ovqat sanoatidagi korxonalar o‘z faoliyatida - ya’ni mahsulot ishlab chiqarish, rejalashtirish, narx belgilash yoki innovatsiya kabi har qanday boshqaruv qarorlarini qabul qilishda - doimo iste’molchining ehtiyoj va xohishlarini asosiy omil sifatida e’tiborga olishi kerak.
Normativ	Korxonani resurs bilan ta’minlashni sezilarli darajada yaxshilash va shu asosda ishlab chiqarish-xo‘jalik faoliyati natijalarining sifatini oshirishga imkon beradi.
Kompleks	Texnik, ekologik, iqtisodiy, tashkiliy, ijtimoiy, psixologik, zarurat tug‘ilganda esa boshqa jihatlarni va ularning o‘zaro bog‘liqligini hisobga oladi.
Integratsion	Alohida boshqaruv tizimlari, hayotiy tsikllar bosqichlari, boshqaruv darajalari va subyektlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqani o‘rganishga va kuchaytirishga yo‘naltirilgan.
Dinamik	Tashkiliy obyektlarning o‘zgarishini retrospektiv tahlil qilish va rivojlanishini bashorat qilish imkonini beradi. (Retrospektiv tahlil - bu biror tashkiliy obyektning o‘tgan davrlardagi faoliyatini chuqur tahlil qilish)
Jarayon va vaziyatli	Boshqaruvning asosiy va yordamchi usullarini takomillashtirishni ta’minlaydi. Turli boshqaruv usullarining mosligi ma’lum bir vaqtda yuzaga kelgan vaziyat bilan belgilanadi.

Korxonalarining o‘ziha xos xususiyatlari xilma-xilligini inobatga olgan holda, innovatsion jarayonlarni shakllantirishga doir yondashuvlarni ham chuqur va tanqidiy o‘rganish lozim.

“Korxonani boshqarish tuzilmasi o‘zaro bog‘langan turli elementlarning tartiblashtirilgan majmuidir. Mazkur elementlar o‘rtasida barqaror aloqalar mavjud bo‘lib, ular zahirida tashkiliy tuzilma yaxlit tizim sifatida rivojlanishi va amal qilishi mumkin” [3]. Oziq-ovqat sanoati korxonalarining faoliyatida boshqaruv tuzilmasi muhim ahamiyat kasb etadi va uning tarkibiy qismlari turli yo‘nalishlar bo‘yicha shakllanadi. Bunday tuzilma korxonaning strategik maqsadlari, mavjud resurslari hamda amalga oshirilayotgan faoliyat turlariga mos ravishda farqlanishi mumkin.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, raqobatbardosh oziq-ovqat sanoatini shakllantirish bevosita samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, innovatsion yondashuvlardan foydalanish hamda ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish bilan chambarchas bog‘liqdir. Zamonaviy boshqaruv tizimi korxonalar faoliyatida strategik rejalashtirish, marketing, sifat

menejmenti va moliyaviy tahlil kabi elementlarni uyg‘unlashtirgan holda, ularning barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalari uchun boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishda raqobat muhitini chuqur o‘rganish, ichki va tashqi bozorlardagi o‘zgarishlarga tezkor moslashish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va inson kapitalini rivojlantirish muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, innovatsion ishlab chiqarish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash, resurs tejamkor texnologiyalarni keng tatbiq etish hamda sifat standartlariga asoslangan boshqaruv madaniyatini shakllantirish korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, oziq-ovqat sanoati korxonalarida boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish nafaqat ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishga, balki mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga, eksport salohiyatini kengaytirishga va xalqaro bozorlarda raqobat ustunliklariga erishishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Зиявитдинова Н.М. Кластерный подход в стратегии инновационного развития агропромышленного комплекса региона//Интернаука: электрон. научн.журн. 2019.№23(105).
2. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в ХХИ веке: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2002. 128 с.
2. Katerina Kutran. Organizational and Economic Arrangements of Economic Systems Management. Revista ESPACIOS. ISSN 0798 1015 Vol. 38 (Nº 46) Year 2017. Page 41-51.
3. Керашев А.А., Байбекова Р.А. Организационно-экономические аспекты создания и эффективного функционирования вертикально-интегрированных формирований в АПК // Вестник Адыгейского гос. ун-та, 2007. №1. С. 54 – 60.
4. Кулман А. А. Экономические механизмы//. М.: Прогресс; Универс., 1993.92
5. Полухин А.А. Организационно-экономический механизм модернизации сельского хозяйства России/ А.А. Полухин// Аграрная Россия. – 2012.-№5с.23-29.
6. Saidova D.N., Rustamova I.B., Tursunov Sh.A. «Agrar siyosat va oziq-ovqat xavfsizligi». –Т.: О‘quv qo‘llanma. «O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi» bosmaxonasi nashriyoti, 2016. 12.

UDK: 338.48

O‘ZBEKISTON TURIZM SOHASINING IQTISODIY OMILLAR TA’SIRIDA BARQAROR TRANSFORMATSIYASI

УСТОЙЧИВОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УЗБЕКИСТАНА ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ

SUSTAINABLE TRANSFORMATION OF UZBEKISTAN’S TOURISM INDUSTRY UNDER THE INFLUENCE OF ECONOMIC FACTORS

Mamatqulova Odinaxon Yorkinjon qizi

1 -kurs tayanch doktorant, FarDU

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston turizm sohasining transformatsiyasiga ta’sir etuvchi asosiy iqtisodiy omillar chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida ikki muhim ko‘rsatkich — investitsiyalar hajmi va turizm daromadlarining milliy daromaddagi ulushi — tanlab olinib, ularning turizm rivojlanish ko‘rsatkichlari bilan o‘zaro bog‘liqligi empirik usullar asosida baholangan. Tahlilda statistik ma’lumotlardan va STATA dasturida amalga oshirilgan regressiya natijalaridan foydalanilgan. Olimlarning ilmiy qarashlari va amaliy kuzatuvlar asosida ushbu omillarning turizm

transformatsiyasi jarayoniga ta’sir mexanizmi yoritilgan. Natijalar O‘zbekistonda turizmning iqtisodiy asosda barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi yo‘nalishlarni aniqlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: turizm transformatsiyasi, iqtisodiy omillar, investitsiyalar, turizm daromadlari, statistik tahlil, STATA

В данной статье проведён глубокий анализ основных экономических факторов, влияющих на трансформацию туристической отрасли Узбекистана. В исследовании рассмотрены два ключевых показателя — объём инвестиций и доля туристических доходов в национальном доходе, а также их взаимосвязь с показателями развития туризма. В работе использованы статистические данные и результаты регрессионного анализа, выполненного в программе STATA. На основе научных взглядов исследователей и практических наблюдений раскрыт механизм влияния указанных факторов на процесс трансформации туризма. Полученные результаты позволяют определить направления, способствующие устойчивому экономическому развитию туризма в Узбекистане.

Ключевые слова: трансформация туризма, экономические факторы, инвестиции, туристические доходы, статистический анализ, STATA

This article provides an in-depth analysis of the main economic factors influencing the transformation of Uzbekistan’s tourism sector. The study focuses on two key indicators — the volume of investments and the share of tourism revenues in national income — and examines their interrelation with tourism development indicators using empirical methods. Statistical data and regression analysis performed in STATA software were utilized in the research. Based on the views of scholars and practical observations, the paper reveals the mechanism through which these factors affect the transformation process of the tourism sector. The findings help identify the main directions for achieving sustainable and economically driven development of tourism in Uzbekistan.

Keywords: tourism transformation, economic factors, investments, tourism revenues, statistical analysis, STATA

So‘nggi yillarda global iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning chuqurlashuvi, texnologik taraqqiyotning jadallashuvi, hamda barqaror rivojlanish konsepsiyasining amaliyotga keng joriy etilishi turizm sohasining ham tubdan o‘zgarishiga olib kelmoqda. Turizm sohasi transformatsiyasi deganda, bu tizimning ichki tuzilmasi, boshqaruv mexanizmlari, xizmatlar sifati, marketing strategiyalari va iste’molchilar xulq-atvorining yangi sharoitlarga mos ravishda qayta shakllanishi tushuniladi. Ushbu sohada transformatsiya, avvalo, mamlakat iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o‘zgarishlar, iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlari va global bozor kon’yunkturasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Iqtisodiy omillar turizm tizimining shakllanishi, rivojlanish sur‘atlari va raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy determinantlardan biri hisoblanadi. Shu bois, sohada kechayotgan transformatsion jarayonlarni tahlil qilishda iqtisodiy omillarni alohida o‘rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Olimlar ta’kidlaganidek, iqtisodiy omillar turizmning rivojlanish yo‘nalishini belgilovchi asosiy determinantlardan biridir. Masalan, D. Dwyer o‘z tadqiqotida “turizm iqtisodiyotining barqarorligi mamlakatning umumiy makroiqtisodiy muhitiga to‘liq bog‘liqdir” deb ta’kidlaydi [4]. Shuningdek, A. Matyushenko (2021) fikricha, investitsiyalar oqimi turizm sektorining modernizatsiyasida eng muhim o‘zgaruvchilardan biridir [5].

Mamlakatning iqtisodiy barqarorligi, yalpi ichki mahsulotdagi xizmatlar ulushi, investitsion muhit, turizm infratuzilmasiga yo‘naltirilgan sarmoyalar hajmi va xorijiy kapital oqimi turizm tizimining raqobatbardoshligini belgilaydi. Iqtisodiy o‘sish sharoitida yangi mehmonxona tarmoqlari, transport-logistika tizimlari, servis va raqamli xizmatlar rivojlanadi. Aksincha, iqtisodiy inqiroz yoki inflyatsiya jarayonlari turistik oqimni kamaytiradi, iste’molchilar xarid qobiliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, turizmni transformatsiyalashda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va investitsion muhitni yaxshilash muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchiidan, turizm transformatsiyasiga eng kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi iqtisodiy omillardan biri bu makroiqtisodiy barqarorlikdir. Mamlakatda inflyatsiya darajasining pastligi, valyuta kursining

nisbiy barqarorligi, tashqi savdo balansining ijobiy holati va iqtisodiy o‘sish sur‘atlarining yuqoriligi turizm faoliyatining rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Barqaror iqtisodiy muhit xorijiy sayyohlar ishonchini oshiradi, investitsiyalar oqimini kuchaytiradi hamda xizmatlar sektorining kengayishiga turtki beradi. Shu nuqtai nazardan, turizm sohasidagi transformatsion o‘zgarishlar, odatda, makroiqtisodiy islohotlar bilan uyg‘un ravishda kechadi.

Ikkinchidan, investitsion omillar turizm infratuzilmasining yangilanishi va zamonaviy xizmatlar tizimini yaratishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Xususiy sektor, xorijiy sarmoyadorlar hamda davlat-xususiy sheriklik (PPP) asosidagi loyihalar turizm sohasida modernizatsiyani jadallashtiradi. Masalan, mehmonxona tarmoqlarining kengayishi, transport-kommunikatsiya infratuzilmasining rivojlanishi, turistik zonalar va klasterlarning tashkil etilishi to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar hajmiga bog‘liq. Investitsion faollik nafaqat turizm ob‘yektlarini yangilaydi, balki xizmatlar sifatini oshiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi va mahalliy iqtisodiy tizimni diversifikatsiyalashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, mehnat bozori va bandlik darajasi turizmning iqtisodiy transformatsiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Turizm sektori o‘zining yuqori mehnat sig‘imi bilan ajralib turadi, ya‘ni bu sohada ko‘plab kichik va o‘rta biznes sub‘yektlari, xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar, gidlar, transport operatorlari va hunarmandlar faoliyat yuritadi. Iqtisodiy o‘sish bilan birga, aholining ish bilan ta‘minlanish darajasi oshadi, bu esa turistik xizmatlarga ichki talabni ham kengaytiradi. Shu bilan birga, turizm sohasidagi inson kapitalini rivojlantirish, ya‘ni malakali kadrlar tayyorlash, ularning mehnat unumdorligini oshirish ham iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlaydi.

To‘rtinchidan, soliq siyosati va moliyaviy muhit ham turizm transformatsiyasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimlari, turizmga oid imtiyozli kreditlar, subsidiyalar va grantlar iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantiradi. Masalan, turizm infratuzilmasi qurilishiga soliq imtiyozlari berish, xorijiy sarmoyadorlar uchun preferensiyalar yaratish yoki turistik korxonalarni davlat kafolatlari bilan qo‘llab-quvvatlash soha rivojlanishini tezlashtiradi. Shu bilan birga, soliq yukining ortishi yoki byurokratik to‘siqlar mavjudligi transformatsiya jarayonlarini sekinlashtirishi mumkin.

Beshinchidan, transport-logistika tizimi va infratuzilma iqtisodiy omillarning amaliy ko‘rinishidir. Aeroportlar, temir yo‘llar, avtomobil yo‘llari, axborot-kommunikatsiya tarmoqlari va mehmonxona xizmatlari sifatining oshishi turizmning raqobatbardoshligini belgilaydi. Yaxshi rivojlangan transport tarmog‘i nafaqat sayyohlar oqimini ko‘paytiradi, balki hududlararo iqtisodiy integratsiyani ham kuchaytiradi. Shu sababli, infratuzilma transformatsiyasini iqtisodiy rivojlanish dasturlariga integratsiya qilish muhimdir.

Oldinchidan, bozor mexanizmlari va narxlar siyosati turizm transformatsiyasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatadi. Turistik xizmatlarning tannarxi, ichki va tashqi bozordagi raqobat darajasi, valyuta kursining o‘zgarishi, energiya va transport xarajatlari turistik mahsulot narxini belgilaydi. Shu bois, turizm sohasida iqtisodiy transformatsiyaning muhim yo‘nalishlaridan biri – narx shakllanishining shaffofligini ta‘minlash va xizmatlarni differensiallashtirishdir. Bu esa turistik mahsulotning qo‘shimcha qiymatini oshirish imkonini beradi.

Yettinchidan, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ham turizm sohasidagi iqtisodiy o‘zgarishlarga bevosita ta‘sir qiladi. Onlayn to‘lov tizimlari, elektron savdo, raqamli marketing va internet orqali bronlash tizimlari xizmatlar samaradorligini oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va yangi daromad manbalarini yaratadi. Shuningdek, raqamli transformatsiya turizm biznesining global raqobat maydoniga chiqishiga, xalqaro mijozlar bilan bevosita aloqa o‘rnatishiga imkon beradi. Shu bois, turizm iqtisodiyotida raqamli platformalarni rivojlantirish iqtisodiy transformatsiyaning muhim strategik yo‘nalishidir. Iqtisodiy omillar — investitsiyalar, kapitallashtirish, turizm daromadlarining milliy ishlab chiqarishdagi ulushi va boshqa makroiqtisodiy indikatorlar — turizm sohasining o‘zgarishi va rivojlanishi uchun tayanch vazifasini bajaradi. Shu bois, investitsiyalar va turizm daromadlari kabi omillar bilan turizm ko‘rsatkichlari orasidagi bog‘liqlikni O‘zbekiston misolida statistik ma‘lumotlar bilan ko‘rsatish ilmiy jihatdan muhimdir.

2017–2023 yillar oralig‘idagi statistik ma‘lumotlar tahliliga ko‘ra, O‘zbekiston turizm sohasida sezilarli o‘sish jarayoni kuzatilgan [1]. Ushbu davrda investitsiyalar hajmi taxminan 14 milliard AQSh dollaridan 20 milliard dollargacha oshgan. Shu bilan birga, xorijiy sayyohlar soni

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

2017 yildagi 2,7 million nafardan 2023 yilda 6,6 million nafarga yetgan. Mazkur davrda turizm daromadlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ham o‘zgarib borgan: 2019 yilda bu ko‘rsatkich 2,5 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2020 yilda pandemiya ta’siri natijasida 0,59 foizgacha pasaygan [2]. Keyingi yillarda soha tiklanish bosqichiga o‘tib, 2024 yil holatiga ko‘ra, O‘zbekiston 10,2 million xorijiy turistni qabul qilib, 3,5 milliard AQSh dollari miqdorida daromad olgan [3]. Bu raqam 2023 yildagi 6,6 million sayyoh va 2 milliard dollarlik daromad ko‘rsatkichlariga nisbatan sezilarli o‘shishni bildiradi.

1-jadval

O‘zbekistonning turizm ko‘rsatkichlari va investitsiyalar (2017-2023) [7]

Yil	Investitsiyalar (mln USD)	Sayyohlar soni (mln kishi)	Turizm daromadlari (mln USD)
2017	14,000	2.7	835
2018	16,500	5.3	1,310
2019	18,200	6.75	1,679
2020	12,000	1.5	395
2021	13,500	1.88	—
2022	17,800	5.2	2,753
2023	20,000	6.6	2,000
2024	—	10.2	3,500

O‘zbekiston turizm sohasining transformatsion rivojlanishida investitsiyalar omili hal qiluvchi o‘rin tutadi. Ushbu holatni chuqurroq tahlil qilish maqsadida 2017–2024 yillar oralig‘idagi statistik ma’lumotlar asosida logarifmik regressiya modeli tuzildi. Modelda sayyohlar soni va turizm daromadlari o‘zgaruvchilari investitsiyalar hajmi bilan bog‘liq holda baholandi. Natijalar STATA dasturi yordamida hisoblab chiqildi va ularning iqtisodiy mazmuni quyidagicha izohlanadi.

2-jadval

STATA dasturida regressiya natijalari

O‘zgaruvchi	Mustaqil o‘zgaruvchi	Koeffitsi yent (β)	Std. Error	t-stat	p-value	R ²
Log(Tourists)	Log(Investments)	0.85	0.20	4.25	0.003	0.72
Log(TourismRevenue)	Log(Investments)	1.10	0.30	3.67	0.007	0.65

Manba: Muallif ishlanmasi

Tahlil natijalariga ko‘ra, investitsiyalar hajmining logarifmik qiymati bilan turizm ko‘rsatkichlari o‘rtasida ijobiy va statistik jihatdan ahamiyatli bog‘liqlik mavjud. Model bo‘yicha investitsiyalar koeffitsiyenti ($\beta = 0.85$) turizm oqimi, ya’ni xorijiy sayyohlar soniga bevosita ta’sirini bildiradi. Bu shuni anglatadiki, investitsiyalar hajmi 1 foizga oshganda, sayyohlar soni o‘rtacha 0.85 foizga ko‘payadi. Shu bilan birga, turizm daromadlari bilan investitsiyalar o‘rtasidagi regressiya natijasi ($\beta = 1.10$) investitsiyalar o‘shishining daromad hajmiga nisbatan yanada kuchliroq elastiklik bilan ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi — ya’ni investitsiyalar 1 foizga oshganda, turizm daromadlari o‘rtacha 1.1 foizga ortadi. Bu natijalar iqtisodiy transformatsiyaning moliyaviy yo‘nalishida investitsiyalarning rolini tasdiqlaydi.

Regressiya modelining $R^2 = 0.72$ va $R^2 = 0.65$ qiymatlari tahlil qilingan o‘zgarishlarning 65–72 foizi investitsiyalar omili bilan izohlanishini bildiradi. Bu yuqori darajadagi izohlovchi kuch, investitsiyalar turizm rivojlanishining asosiy determinantlaridan biri ekanini anglatadi.

Shuningdek, tahlil jarayonida hisoblangan standart xato (Std. Error) ko‘rsatkichlari (0.20 va 0.30) model bahosining aniqlik darajasini ifodalaydi. Standart xatoning kichik bo‘lishi regressiya koeffitsiyentining ishonchliligi yuqori ekanidan dalolat beradi, ya’ni tanlangan model real iqtisodiy holatni yaxshi aks ettiradi. t-statistik (t-stat) qiymatlari esa (4.25 va 3.67) investitsiya omilining turizm ko‘rsatkichlariga ta’sirini tekshirishda asosiy mezon hisoblanadi. t-mezonning yuqori qiymati

modeldagi o‘zgaruvchining statistik ahamiyatini ko‘rsatadi. Bu holatda har ikki t-qiyamat ham 2 dan yuqori bo‘lgani sababli, investitsiyalar o‘zgaruvchisi turizm rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. p-qiyamatlarning mos ravishda 0.003 va 0.007 bo‘lishi model natijalarining 1% dan 5% gacha ishonch darajasida statistik ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Ya’ni, xatolik ehtimoli 5 foizdan past bo‘lganligi sababli natijalar ishonchli deb baholanadi.

Ushbu natijalar asosida quyidagi gipotezalar tekshirildi:

- H_0 (nol gipoteza): investitsiyalar turizm rivojlanishiga ta’sir qilmaydi;
- H_1 (muqobil gipoteza): investitsiyalar turizm rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Natijada, p-qiyamat < 0.05 bo‘lgani sababli nol gipoteza rad etildi, ya’ni H_1 gipoteza qabul qilindi. Bu esa investitsiyalar turizm transformatsiyasining iqtisodiy o‘rishiga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatishini aniq isbotlaydi.

Umuman olganda, regressiya tahlili natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda turizm sohasiga yo‘naltirilayotgan investitsiyalar nafaqat sayyohlar sonining ortishiga, balki turizm daromadlarining ham sezilarli darajada ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda. Bu holat mamlakatning turizm siyosatida investitsion strategiyalarni yanada chuqurlashtirish zarurligini ko‘rsatadi [8]. Natijalar shuningdek, turizm sohasidagi infratuzilmaviy modernizatsiya, xizmatlar sifati va marketing siyosati kabi omillarni rivojlantirishda investitsiyalar muhim transformatsion mexanizm ekanini isbotlaydi.

Xulosa qilganda, o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston turizm sohasining transformatsiyasi bevosita iqtisodiy omillar, ayniqsa investitsiyalar hajmi va turizm daromadlari o‘rishiga bog‘liq. Regressiya natijalari investitsiyalarning turizm ko‘rsatkichlariga sezilarli ijobiy ta’sirini isbotlab, ularning sektor barqarorligini ta’minlovchi asosiy drayver ekanini ko‘rsatdi. Iqtisodiy tahlil natijalari mamlakatda amalga oshirilayotgan investitsion siyosatning turizmning tarkibiy o‘zgarishlari bilan uyg‘un kechayotganini tasdiqlaydi. Shu jihatdan, turizmni iqtisodiyotning strategik tarmog‘i sifatida rivojlantirish, unga kapital oqimini ko‘paytirish va moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish zarurdir. Natijalar shuni anglatadiki, turizm transformatsiyasi O‘zbekistonning iqtisodiy o‘rishi, bandlikni kengaytirish va xalqaro iqtisodiy nufuzini mustahkamlashga bevosita xizmat qilmoqda. Umuman olganda, turizm sohasiga yo‘naltirilgan iqtisodiy yondashuvlar mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyasida muhim o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. TheGlobalEconomy.com. (2024). Uzbekistan tourism data and indicators. Retrieved from <https://www.theglobaleconomy.com>
2. UNWTO. (2023). Tourism Highlights Report 2023. Madrid: World Tourism Organization.
3. WTTC. (2024). Economic Impact Report: Uzbekistan. London: World Travel & Tourism Council.
4. Dwyer, L. (2019). Tourism economics and sustainable growth. *Journal of Tourism Studies*, 28(3), 145–160.
5. Matyushenko, A. (2021). Investment determinants in tourism modernization processes. *Economic Research Journal*, 14(2), 78–91.
6. Sharpley, R. (2020). *Tourism development and transformation: Global perspectives*. Routledge.
7. Invest Uzbekistan. (2024). *Tourism investment overview and strategic development report*. Tashkent: Ministry of Investment.
8. Institute of Tourism Development. (2023). *Tourism transformation and sustainability report*. Tashkent: ITD Press.

**“HUDUDIY QURILISH INFRATUZILMASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI
(FARG‘ONA VILOYATI MISOLIDA)”**

**«ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ СТРОИТЕЛЬНОЙ
ИНФРАСТРУКТУРЫ (НА ПРИМЕРЕ ФЕРГАНСКОЙ ОБЛАСТИ)»**

**"TENDENS OF DEVELOPMENT OF REGIONAL CONSTRUCTION
INFRASTRUCTURE (ON THE EXAMPLE OF FERGANA REGION)"**

Mirsodiqov A.T. - Farg‘ona, FDU, dotsent

Annotatsiya

Mazkur maqolada Farg‘ona viloyatining hududiy qurilish infratuzilmasi rivojlanish holati, mavjud muammolar va istiqbolli tendensiyalar ilmiy-nazariy va amaliy tahlil asosida yoritilgan. Qurilish infratuzilmasi – yo‘l-transport tarmoqlari, energetika, suv ta‘minoti, aloqa va boshqa asosiy infratuzilma tarmoqlarining hududiy taraqqiyotdagi o‘rni va ularni strategik boshqarishning dolzarbligi ochib beriladi.

Tadqiqotda viloyatning geografik va iqtisodiy o‘ziga xos jihatlari inobatga olingan holda, oxirgi yillarda amalga oshirilgan davlat dasturlari, investitsion loyihalar va xususiy sektor ishtirokidagi infratuzilma tashabbuslari tahlil qilingan. Shuningdek, infratuzilmaviy rivojlanishga ta‘sir etuvchi asosiy ichki va tashqi omillar (aholi zichligi, sanoatlashuv, budget mablag‘lari, texnologik baza va boshqalar) ajratib ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: qurilish infratuzilmasi, hududiy rivojlanish, infratuzilmani boshqarish, strategik rejalashtirish, qurilish logistika tizimi, transport va aloqa tarmoqlari.

В данной статье рассматривается состояние развития территориальной строительной инфраструктуры Ферганской области, существующие проблемы и перспективные направления на основе научно-теоретического и практического анализа. Раскрывается роль строительной инфраструктуры – дорожно-транспортных сетей, энергетики, водоснабжения, связи и других ключевых инфраструктурных секторов в региональном развитии, а также актуальность их стратегического управления.

В исследовании анализируются государственные программы, инвестиционные проекты и инфраструктурные инициативы с участием частного сектора, реализованные в последние годы, с учетом географической и экономической специфики региона. Также выделяются основные внутренние и внешние факторы, влияющие на развитие инфраструктуры (плотность населения, индустриализация, бюджетные средства, технологическая база и др.).

Ключевые слова: строительная инфраструктура, региональное развитие, управление инфраструктурой, стратегическое планирование, система строительной логистики, транспортные и коммуникационные сети.

This article discusses the state of development of the territorial construction infrastructure of Fergana region, existing problems and promising trends based on scientific-theoretical and practical analysis. The role of construction infrastructure - road and transport networks, energy, water supply, communications and other key infrastructure sectors in regional development and the relevance of their strategic management are revealed.

The study analyzes state programs, investment projects and infrastructure initiatives with the participation of the private sector implemented in recent years, taking into account the geographical and economic specifics of the region. It also highlights the main internal and external factors affecting infrastructure development (population density, industrialization, budget funds, technological base, etc.).

Keywords: construction infrastructure, regional development, infrastructure management, strategic planning, construction logistics system, transport and communication networks.

Hududiy infratuzilma har qanday mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Sifatli qurilish infratuzilmasi – yo‘l-transport tarmoqlari, suv va elektr ta‘minoti, aloqa, kanalizatsiya tizimlari kabi asosiy infratuzilma komponentlari – aholining turmush darajasi, biznes muhitining jozibadorligi va investitsiyaviy faollikning shakllanishi uchun muhim zamin yaratadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, infratuzilmaviy rivojlanish nafaqat iqtisodiy o‘shishning natijasi, balki uning negizidir.

O‘zbekistonning barcha hududlarida, xususan, Farg‘ona viloyatida qurilish infratuzilmasini modernizatsiyalash va kengaytirishga qaratilgan qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Viloyatning geografik joylashuvi, sanoat salohiyati va demografik zichligi mavjud infratuzilma resurslaridan samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Biroq, so‘nggi yillarda olib borilgan ijobiy islohotlarga qaramay, ayrim tuman va shaharlar (masalan, Quvasoy, Marg‘ilon, Rishton va boshqalar)da qurilish infratuzilmasining sifati va qamrovi bo‘yicha farqlar saqlanib qolmoqda.

Mazkur maqolada Farg‘ona viloyatining hududiy infratuzilma holati chuqur tahlil qilinib, so‘nggi yillarda kuzatilayotgan rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolar va istiqbolli yo‘nalishlar aniqlanadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar (masalan, BIM, GIS, IoT) asosida infratuzilmani samarali boshqarish imkoniyatlari ham ko‘rib chiqiladi. Maqola mintaqaviy infratuzilmani barqaror rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida qurilish tarmog‘i eng faol rivojlanayotgan sohalardan biriga aylandi. Farg‘ona viloyati misolida bu jarayon yaqqol ko‘zga tashlanmoqda. Rasmiy statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda viloyatda bajarilgan qurilish ishlari hajmi o‘tgan yilning shu davriga nisbatan 112,6 % ga o‘sgan, asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi esa 133,9 % ni tashkil etgan. Ushbu o‘shish viloyatda infratuzilmaviy loyihalarga e‘tiborning sezilarli darajada kuchayganidan dalolat beradi.

Viloyatning iqtisodiy-geografik joylashuvi va demografik zichligi qurilish infratuzilmasiga bo‘lgan talabni doimiy ravishda oshirib bormoqda. Farg‘ona vodiysi mintaqasining sanoatlashgan tabiati va aholining yuqori zichligi yangi turar-joylar, transport yo‘llari, ijtimoiy ob‘yektlar, suv va elektr tarmoqlarini kengaytirishni talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, viloyatdagi “Farg‘ona – Quvasoy – Qo‘qon” yo‘nalishidagi transport tarmog‘ini rekonstruksiya qilish, ichimlik suvi va kanalizatsiya tizimlarini yangilash bo‘yicha loyihalar mintaqaning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qilmoqda.

Davlat tomonidan qabul qilingan “Qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish va innovatsion rivojlantirish strategiyasi – 2021–2025” (PF-6119-son Farmon, 2021-yil) doirasida viloyatlarda, xususan, Farg‘onada “raqamli qurilish” tamoyillarini joriy etish, “aqlli shahar” loyihalarini amalga oshirish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (BIM, GIS, IoT) infratuzilma loyihalariga integratsiya qilish ishlari boshlangan. Bu jarayonlar qurilish jarayonlarini tezlashtirish, xarajatlarni kamaytirish va monitoring sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

So‘nggi yillarda ichimlik suvi ta‘minoti bo‘yicha amalga oshirilayotgan loyihalar ham hududiy infratuzilmaning muhim qismi sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, Qo‘sh tepa tumanining “Balandmasjid” MFY hududida yangi suv ta‘minoti tizimi barpo etilmoqda. Ushbu loyiha mahalliy aholi uchun toza ichimlik suvi manbalarini ta‘minlash bilan birga, sog‘lom turmush sharoitlarini yaratish va ekologik xavfsizlikni yaxshilashga qaratilgan.

Biroq, Farg‘ona viloyatida infratuzilma rivojlanishida bir qator muammoli jihatlar ham mavjud. Ayrim tumanlarda, xususan, tog‘li hududlarda transport yo‘llari sifati past, energetika tarmoqlarida eskirgan texnik infratuzilma hali to‘liq yangilanmagan, shahar va qishloq infratuzilmasi o‘rtasidagi tafovut sezilarli. Shuningdek, mavjud loyihalarining ayrimlari kechikishlar, moliyalashtirishdagi uzilishlar va boshqaruvdagi muvofiqlashtirish yetishmovchiligi sababli samaradorligini to‘liq ko‘rsata olmayapti.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Shunga qaramay, viloyatda rivojlanish tendensiyasi barqaror. Farg‘ona vodiysi uchun xos bo‘lgan transport-logistika qulayliklari, ishlab chiqarish korxonalarining zich joylashuvi, yosh ishchi kuchining ko‘pligi hamda xorijiy investitsiyalar oqimi mintaqada infratuzilmani yanada takomillashtirish uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Xususan, 2025–2030-yillarda amalga oshiriladigan yangi sanoat zonalarini, “Yangi Farg‘ona” va “Qo‘qon” sanoat hududlarida zamonaviy muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari va ekologik infratuzilma ob‘yektlari qurilishi rejalashtirilgan.

O‘zbekiston Fanlar akademiyasi va Toshkent arxitektura-qurilish universiteti olimlari tomonidan olib borilgan izlanishlarda ta’kidlanishicha, hududiy infratuzilma rivojida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish va innovatsion boshqaruv metodlarini tatbiq etish soha samaradorligini keskin oshiradi. Aynan shu yondashuv Farg‘ona viloyati uchun ham ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

1-jadval

Farg‘ona viloyatida qurilish ishlari hajmi va investitsiyalar dinamikasi (2017–2024-yillar) [1]

Yil	Bajarilgan qurilish ishlari hajmi (mlrd so‘m)	O‘sish sur‘ati (%)	Asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar (mlrd so‘m)	Investitsiyalar o‘sish sur‘ati (%)	Izoh
2017	3480.0	100.0	2890.5	100.0	Bazaviy yil
2018	3950.7	113.5	3420.3	118.3	Davlat loyihalari hajmi kengaydi
2019	4360.2	110.3	3960.0	115.8	Yo‘l va uy-joy qurilishlari faollashdi
2020	4810.6	105.8	4280.5	108.1	Pandemiya ta’siriga qaramay o‘sish kuzatildi
2021	5690.4	118.3	5510.2	128.6	“Yangi O‘zbekiston” dasturi doirasida infratuzilma loyihalari boshlandi
2022	6330.0	111.2	6470.0	117.4	Xususiy sektor ishtiroki ortdi
2023	7230.5	114.2	7980.3	123.3	Raqamli boshqaruv texnologiyalari (BIM, GIS) joriy etildi
2024	8135.8	112.6	10670.0	133.9	Innovatsion qurilish loyihalari va energetik infratuzilma kengaydi

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 2017–2024-yillar oralig‘ida Farg‘ona viloyatida bajarilgan qurilish ishlari hajmi qariyb 2,3 barobarga oshgan. Bu o‘sish nafaqat iqtisodiy faollikning ortganini, balki hududiy infratuzilma sohasiga yo‘naltirilayotgan investitsiyalar hajmining barqaror kengayib borayotganini ham tasdiqlaydi. 2024-yilda eng yuqori o‘sish sur‘ati — 133,9 % — asosiy kapital investitsiyalarida kuzatildi. Ushbu natija davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikning faollashgani hamda infratuzilma tarmoqlariga uzoq muddatli kapital kiritishning iqtisodiy samaradorligi oshganini ko‘rsatadi. Investitsiyalarning o‘sishining asosiy yo‘nalishlari yo‘l-transport, energetika va suv ta’minoti tizimlarini modernizatsiya qilish bilan bog‘liq. Ayniqsa, avtomobil yo‘llarining rekonstruksiya, yangi suv tarmoqlari qurilishi va energetik infratuzilmaning kengaytirilishi mintaqaning ishlab chiqarish salohiyatini oshirish bilan birga, aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Qurilish sohasiga xususiy sektor ishtirokining ortishi ham ijobiy natijalardan biridir. So‘nggi yillarda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarining keng joriy etilishi natijasida xususiy kompaniyalar infratuzilma loyihalarini amalga oshirishda faol ishtirok eta boshladi. Bu esa loyiha boshqaruvining samaradorligini oshirib, innovatsion texnologiyalarni jalb etish imkoniyatini yaratdi. Bundan tashqari, sohada raqamli texnologiyalar – BIM (Building

Information Modeling), IoT (Internet of Things) va GIS (Geographic Information Systems) yechimlarining joriy etilishi qurilish jarayonlarini optimallashtirishda sezilarli natijalar berdi. Ushbu texnologiyalar yordamida loyiha xarajatlari kamaymoqda, rejalashtirish aniqligi oshmoqda va ob’ektlar holatini real vaqt rejimida monitoring qilish imkoniyati yaratilmoqda. 2021–2024-yillar oralig‘ida amalga oshirilgan “Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi hamda “Qurilish tarmog‘ini modernizatsiya qilish strategiyasi” asosida hududlarda barqaror infratuzilma tamoyillariga o‘tish tendensiyasi kuchaydi. Bu jarayonlar ekologik jihatdan toza materiallardan foydalanish, energiya tejamkor inshootlarni barpo etish va qurilish logistikasi samaradorligini oshirish kabi yo‘nalishlarda o‘z ifodasini topmoqda. Farg‘ona viloyatida kuzatilayotgan ijobiy o‘sish ko‘rsatkichlari hududiy iqtisodiyotning modernizatsiya jarayonlari bilan bevosita bog‘liq. Shu bilan birga, infratuzilma rivojlanishida tarmoqni strategik rejalashtirish, raqamli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish va innovatsion investitsiyalar oqimini barqarorlashtirish kelgusi yillarda ham asosiy ustuvor yo‘nalish bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullaev A. Qurilish sohasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirish strategiyasi (Toshkent viloyati misolida). Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent. 2019. – 27 bet.
2. Jo‘raeva N.Q. Uy-joy kommunal xizmatlari sohasi korxonalari faoliyatini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T.: TDIU, 2020. – 115-b.
3. Xonkeldieva G.Sh., Muminova E.A., Mirzaev A.T., Asraqulov A.A. O‘zbekistonda xizmatlar sohasi: zamonaviy holat, muammolar va rivojlanish istiqbollari: Monografiya. – Toshkent, “Navro‘z”, 2020. –162 b.
4. Мирсодиков, А. Т. (2021). Бюллетень науки и практики. Бюллетень науки и практики Учредители: Овечкина Елена Сергеевна, 7(10), 329-335.
5. Мирсодиков, А. (2023). Совершенствование методологии управления деятельностью логистических цепей в строительной области. Solution of social problems in management and economy, 2(8), 22-29.
6. Xonkeldieva G.Sh., Muminova E.A., Mirzaev A.T., Asraqulov A.A. O‘zbekistonda xizmatlar sohasi: zamonaviy holat, muammolar va rivojlanish istiqbollari: Monografiya. – Toshkent, “Navro‘z”, 2020. –162 b.
7. Hasanov T.A. O‘zbekistonda xususiy uy-joy fondini boshqarish tizimini takomillashtirish // Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. –T.: 2019 y. - 56 b.

**TURISTIK BIZNESNING RAQOBATBARDOSHLIK OMILLARI VA SAMARALI
BOSHQARUV MEKANIZMLARI**

**FACTORS OF COMPETITIVENESS AND EFFECTIVE MANAGEMENT MECHANISMS
OF THE TOURISM BUSINESS**

**ФАКТОРЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕХАНИЗМЫ
УПРАВЛЕНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОМ БИЗНЕСЕ**

Teshabayeva O.N. katta o‘qituvchi, PhD, FarDU

Annotatsiya

Ushbu maqolada turizm sohasining O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidagi o‘rni va ahamiyati, uning yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘shishiga, budjet daromadlarini ko‘paytirishga hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishga qo‘shayotgan hissasi tahlil qilingan. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma‘lumotlariga asoslanib, turizmning global miqyosda bandlikni oshirish va qashshoqlikni kamaytirishdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: turizm, raqobat, xizmatlar, turizm bozori, turistik mahsulot, daromad, biznes, menejment, qiymat, investitsiya

В данной статье анализируется роль и значение сферы туризма в экономике Республики Узбекистан, ее вклад в рост валового внутреннего продукта (ВВП), увеличение доходов бюджета и создание новых рабочих мест. Основываясь на данных Всемирной туристской организации (ЮНВТО), освещается роль туризма в увеличении занятости и сокращении бедности во всем мире.

Ключевые слова: туризм, конкуренция, услуги, туристический рынок, туристский продукт, доход, бизнес, управление, ценность, инвестиции

This article analyzes the role and importance of the tourism sector in the economy of the Republic of Uzbekistan, its contribution to the growth of gross domestic product (GDP), increased budget revenues and the creation of new jobs. Based on data from the World Tourism Organization (UNWTO), the role of tourism in increasing employment and reducing poverty around the world is highlighted.

Keywords: tourism, competition, services, tourism market, Tourist Product, income, business, management, value, investment

Turizm sohasi respublika iqtisodiyotining strategik sektori sifatida yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘shishiga, davlat budjetlari daromad qismining to‘ldirilishiga va yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma‘lumotlariga ko‘ra, turizm global miqyosda har 10 ish o‘rnidan birini yaratadi, shuningdek, rivojlanayotgan davlatlarda bandlik va qashshoqlikni kamaytirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida e‘tirof etiladi. Shu jihatdan, O‘zbekistonda ham turizmni iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

Turistlarning sayohat davomida amalga oshiradigan xarajatlari iqtisodiy aylanish jarayonida xizmat ko‘rsatish subyektlarining daromad manbaiga aylanadi. Bu holat o‘z navbatida mehmondo‘stlik, ovqatlanish, transport, savdo, madaniyat va ko‘ngilochar sohalarning jonlanishiga olib keladi. Xizmatlar sohasining bunday o‘shishi milliy iqtisodiyotda to‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita iqtisodiy effektlarni yuzaga keltiradi: to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir turizmga oid daromadlarning ko‘payishida, bilvosita ta‘sir esa unga bog‘liq tarmoqlarning rivojlanishida namoyon bo‘ladi.

Bundan tashqari, turizm sohasidagi faoliyat hududiy rivojlanish siyosatining muhim komponenti sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Masalan, turistik klasterlarni shakllantirish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish, ekologik va madaniy merosni asrash, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xizmatlar diversifikatsiyasini kengaytirish imkoniyati yaratiladi. Hozirgi davrda raqamli turizm (digital tourism), aqlli transport tizimlari (smart mobility) va yashil turizm (green tourism) yo‘nalishlari global tendensiya sifatida shakllanmoqda.

Jahon tovar va xizmatlar bozorlarida raqobatning keskinlashuvi, xalqaro iqtisodiy jarayonlarning noaniqligi hamda geosiyosiy omillar milliy iqtisodiyot tarkibini chuqur diversifikatsiya qilish zaruratini kuchaytirmoqda. Shu sababli, turizm tarmog‘ini modernizatsiya qilish, innovatsion boshqaruv yondashuvlarini joriy etish va xizmatlar sifati bo‘yicha xalqaro standartlarni (ISO, HACCP, ESG) qo‘llash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi turizm sohasini rivojlantirishda iqtisodiy, tashkiliy va institutsional omillar muhim ahamiyatga ega. So‘nggi yillarda davlat tomonidan turizmni strategik tarmoq sifatida rivojlantirish bo‘yicha qabul qilinayotgan konsepsiyalar, milliy strategiyalar va dasturlar ushbu yo‘nalishdagi barqaror o‘shishning asosiy omiliga aylanmoqda. Xususan, 2030 yilgacha mo‘ljallangan “O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish strategiyasi”da xizmatlar sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish, raqamli turizm infratuzilmasini kengaytirish va xalqaro raqobatbardoshlikni ta‘minlash ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan.

Tashqi iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarning turistik xizmatlarni boshqarish jarayonlariga ta‘siri, avvalo, raqobat omili bilan belgilanadi. Chunki turizm menejmentida qaror qabul qilish jarayoni bevosita raqobat muhiti tahliliga tayangan holda amalga oshiriladi. Bu bog‘liqlik shartli ravishda quyidagi formulada ifodalanadi[3]:

$$Z = F(K),$$

bu yerda Z – boshqaruv qarorining natijasi, F – tashqi omillar, K esa raqobat darajasini bildiradi.

Boshqaruv qarorlarini shakllantirishda xizmat narxlari, mavsumiylik, transport imkoniyatlari, mehmonxona xizmatlari sifati, turistlarga taklif etilayotgan paket turlar hamda marketing strategiyalari muhim rol o‘ynaydi. Biroq tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, turizm menejmentida raqobat omilining ta‘siri 50–70 foiz atrofida bo‘lib, bu ko‘rsatkich soha rivojining eng muhim determinantlaridan biri hisoblanadi (UNWTO, 2024).

Raqobatning keng tarqalganligi uning ko‘plab ilmiy va amaliy talqinlarda o‘rganilishiga sabab bo‘lgan. Turizm industriyasi uchun raqobatni quyidagicha ta‘riflash maqsadga muvofiq:

Mazkur ta‘rif raqobatni faqat iqtisodiy to‘siq yoki kurash vositasi sifatida emas, balki turizm bozoridagi o‘zaro aloqalar, hamkorlik, innovatsiya va xizmat diversifikatsiyasi mexanizmlarini ham o‘z ichiga olgan tizimli jarayon sifatida talqin qiladi.

Turizm sohasidagi kompaniyalar o‘z faoliyatini samarali yuritish uchun raqobatchilarning harakatlarini chuqur o‘rganadi, strategik marketing yondashuvlaridan foydalanadi va o‘z mijozlarining ehtiyojlarini, shu jumladan, madaniy, ekologik hamda ma‘naviy qadriyatlarini inobatga oladi. Bugungi global turizm industriyasida raqobat nafaqat narx siyosati, balki xizmat sifati, innovatsiya darajasi va mijozlarga bo‘lgan ishonch orqali belgilanmoqda.

Raqobat bozor iqtisodiyotining ajralmas hodisasi sifatida kompaniyalarni innovatsion mahsulotlar va xizmatlar ishlab chiqish, yangi texnologiyalarni joriy etish, xizmat ko‘rsatish sifati va samaradorligini oshirishga rag‘batlantiradi. Shu bois, raqobat turizm tarmog‘ida rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi – motivatsion omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Ushbu yondashuv turizm industriyasining yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘shishidagi ahamiyatini yanada kuchaytiradi. Jahon tajribasiga ko‘ra, turizmning YaIMdagi ulushi o‘rtacha 10 foizni tashkil etadi, va ushbu ko‘rsatkich O‘zbekiston misolida ham bosqichma-bosqich ortib bormoqda. Demak, raqobatning samarali boshqaruvi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga, xizmatlar sohasining diversifikatsiyasiga va xalqaro maydonda O‘zbekistonning turizm brendi raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Ko‘plab iqtisodiy muammolarni hal etishda turizm xizmatlari bozoridagi raqobat muhiti xususiyatlarini chuqur o‘rganish, shuningdek, xo‘jalik yurituvchi subyektlarning ushbu bozordagi raqobatbardoshligiga ta‘sir etuvchi omillarni tizimli tahlil qilish zarurdir.

I.V. Sergeevning tadqiqotlariga ko‘ra, korxonaning raqobatbardoshligi — bu korxonaning mavjud moliyaviy, ishlab chiqarish va mehnat salohiyatidan samarali foydalanish orqali raqobatbardosh mahsulot va xizmatlarni yaratish qobiliyatidir. Olimning fikricha, korxonaning raqobatbardoshligini baholashda uni iqtisodiy salohiyatning tarkibiy elementlari bilan bevosita bog‘liq holda tahlil qilish zarur[1].

N.K. Moiseyeva[2] esa o‘z ilmiy ishlarida “ishlab chiqaruvchi (korxona, sanoat)ning raqobatbardoshligi”ni quyidagicha ta’riflaydi: bu — raqobatchilarga nisbatan iste’molchilarning muayyan ijtimoiy ehtiyojlarini o‘z mahsulotlari yoki xizmatlari orqali qondirish darajasi hamda ishlab chiqarish faoliyati samaradorligi nuqtayi nazaridan farqlanuvchi nisbiy iqtisodiy xususiyatdir.

Mazkur yondashuvlardan kelib chiqilsa, turizm xizmatlari sohasida raqobatbardoshlik tushunchasi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki iste’molchilar ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish, yangi xizmat turlarini joriy etish va bozor talablari bilan moslashuvchanlikni ham o‘z ichiga oladi. Turizm raqobatbardoshlikning muhim mezonlari sifatida xizmat sifati, narx siyosati, korxona imiji, brend identifikatsiyasi, kadrlar salohiyati, xizmat ko‘rsatish madaniyati va marketing kommunikatsiyalarining samaradorligi e’tirof etiladi.

1-rasm. Iqtisodiy obyektlarning raqobatdosh ustunliklari va o‘zaro bog‘liqligi

Manba:Muallif ishlanmasi

Bugungi kunda xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, raqobatbardoshlikni oshirish uchun turizm subyektlari raqamli transformatsiya, innovatsion xizmat modellari, ekologik barqarorlik tamoyillari va mijozga yo‘naltirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etishga e’tibor qaratmoqda. Shu sababli, O‘zbekistonda ham turizm xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni baholashda nafaqat iqtisodiy ko‘rsatkichlar, balki ijtimoiy, ekologik va innovatsion omillarni ham inobatga olish zarur.

G.L. Azoyev[4] o‘z tadqiqotlarida raqobatbardoshlikni raqobat ustunliklarining mavjudligini aniqlovchi natija sifatida talqin etadi. Olimning fikricha, raqobatbardoshlik raqobat ustunliklarisiz mavjud bo‘la olmaydi, chunki aynan ustunliklar korxonaning bozor sharoitlarida barqaror faoliyat yuritish salohiyatini belgilaydi. Azoyev nafaqat raqobatbardoshlikni ustunliklar bilan bevosita bog‘laydi, balki ular tatbiq etiladigan obyektga qarab turli shakl va turlarga ega ekanligini ham ta’kidlaydi (1-rasm).

Turistik korxona misolida, raqobatbardoshlik iste’molchilar uchun ahamiyatli bo‘lgan ko‘rsatkichlar orqali aniqlanadi. Bu ko‘rsatkichlar xizmat sifati, narx-nisbat, qulaylik darajasi, transport imkoniyatlari, joylashuv, brend obro‘si va xizmat ko‘rsatish tezkorligi kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi.

Demak, turistik korxonaning raqobatbardoshligi — bu iste’molchilarning qadriyatlari va ehtiyojlariga mos holda ustunlikni saqlab qolish qobiliyatidir. Mazkur ustunliklar iste’molchilarning shaxsiy tajribasi, turizm bozori tendensiyalari yoki marketing tadqiqotlari orqali aniqlanadi. Shu bois, raqobatbardoshlikni oshirish jarayonida korxonalar marketing tahlil usullaridan faol foydalanishi, iste’molchilarning ustuvorliklarini o‘rganishi va xizmat strategiyasini moslashtirishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, korxonaning raqobatbardoshligi bevosita uning mahsulotlari yoki xizmatlarining raqobatbardoshligiga bog‘liq. Sayyohlik kompaniyalari o‘z raqobatbardoshligini belgilashda turli mezonlar va ko‘rsatkichlardan foydalanadi, ularning moliyaviy-iqtisodiy holati qisqa muddatda aniqlanadi, uzoq muddatda esa investitsion jozibadorlik orqali baholanadi. Raqobat korxonalarni doimiy rivojlanishga undaydi, bu yangi mahsulotlar va xizmatlarni yaratish yoki mavjud mahsulotlarni farqlash orqali amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Nasriddinova, T. O. (2024). Prospects for the growth of tourism in Uzbekistan and the use of organizational and economic methods in the management of tourist complexes. *International journal of artificial intelligence*, 4(07), 98-103.
2. Nasridinova, T. O. (2024). Methods of Assessing the Competitiveness of Entrepreneurial Activity in Tourism Enterprises. *Gospodarka i Innowacje*, 46, 590-594.
3. Насридиновна, Т. О. (2024). Пути формирования методов продажи туристических услуг при развитии туризма в Узбекистане. *International journal of scientific researchers (IJSR) Indexing*, 4(1), 139-145.
4. Nasridinova, T. O. (2023). Factors affecting the management of competitiveness in tourism enterprises. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, 10(10), 159-163.

UDK: 34:305-055.2:658(575.1)

ЎЗБЕКИСТОНДА АЁЛЛАР, БИЗНЕС ВА ҚОНУН: WBL ИНДЕКСИ ТАҲЛИЛИ ВА ҲУҚУҚИЙ ИСЛОҲОТЛАР

ЖЕНЩИНЫ, БИЗНЕС И ПРАВО В УЗБЕКИСТАНЕ: АНАЛИЗ ИНДЕКСА WBL И ПРАВОВАЯ РЕФОРМА

WOMEN, BUSINESS AND LAW IN UZBEKISTAN: WBL INDEX ANALYSIS AND LEGAL REFORM

Райимджанова Гулноза Холматовна ўқитувчи, PhD, ДСБА

Аннотация

Ушбу мақолада Жаҳон банкининг «Women, Business and the Law» (WBL) индекси методологияси асосида Ўзбекистонда аёллар ҳуқуқларининг қонунчиликдаги акс этирилиши ва амалий тадбиқ этилиши таҳлил қилинади. Жаҳон банкининг 2023 йил яқунлари бўйича эълон қилинган «Аёллар, бизнес ва қонун индекси» ҳисоботида кўра, Ўзбекистон 48 ғоғонага юқорилаб, 82,5 балл билан 190 та давлат орасида 91-ўринда эканлиги ёритиб берилган.

Калит сўзлар: WBL, гендер тенглик, аёллар ҳуқуқи, Ўзбекистон қонунчилиги, иқтисодий ислохотлар, индикатор, гендер сиёсати.

В данной статье анализируется законодательное отражение и практическое применение прав женщин в Узбекистане на основе методологии индекса Всемирного банка «Women, Business and the law» (WBL). Согласно отчету Всемирного банка «индекс женщин, бизнеса и права», опубликованному по итогам 2023 года, Узбекистан поднялся на 48 позиций, заняв 91-е место из 190 стран с 82,5 баллами.

Ключевые слова: WBL, гендерное равенство, права женщин, законодательство Узбекистана, экономические реформы, индикатор, гендерная политика.

This article is devoted to the methodology of the Women, Business and the law (WBL) index, based on data from the international rating agency Women, Business and the law. JLL Bank's forecast

for 2023 for the AiF, Business and Finance business Activity index, which is 48 points, is estimated at 82.5 points out of 190 possible and is in 91st place.

Keywords: WBL, gender equality, women's law, Uzbek law, economic reform, indicator, gender policy.

Аёллар ҳуқуқларини таъминлаш, иқтисодий имкониятларни кенгайтириш ва гендер тенгликни таъминлаш – ҳар қандай замонавий жамият ривож учун зарур шартдир. Жаҳон банки томонидан ҳар йили эълон қилинадиган Women, Business and the Law (WBL) индекси мамлакатларда аёллар учун қонунчилик асосида қандай имкониятлар мавжудлигини баҳолайди. Халқаро индекслар Ўзбекистон учун нафақат халқаро рейтинг, балки ички ислохотлар учун мезон вазифасини ўтайди. Шунини таъкидлаш лозимки, бу борада бугунги кунда қонунчиликдаги ижобий қадамлар кузатилмоқда.

Жаҳон банкининг 2023 йил якунлари бўйича эълон қилинган «Аёллар, бизнес ва қонун индекси» ҳисоботида кўра, Ўзбекистон 48 поғонага юқорилаб, 82,5 балл билан 190 та давлат орасида 91-ўринни эгаллади.

Бугун мамлакат мазкур индексда Ўзбекистон хотин-қизлар ҳуқуқлари ва гендер тенглик бўйича муҳим ислохотларни амалга оширган 5 та давлат қаторига киритилди. Хусусан, давлат раҳбари бошчилигида Ўзбекистонда амалга оширилган 4 та муҳим ҳуқуқий ислохот индекснинг «Меҳнатга ҳақ тўлаш» ва «Оила» индикаторларидаги кўрсаткичларига ижобий таъсир кўрсатиб, максимал 100 баллдан баҳоланди.(1-расм)

Жумладан:

- тенг қийматли меҳнат учун эркаклар ва аёлларга тенг миқдорда ҳақ тўланишини кафолатловчи қоидалар қабул қилинди;
- саноатда аёллар меҳнатида фойдаланишга қўйилган чекловлар бекор қилинди;
- саноатда аёллар меҳнатида фойдаланишга қўйилган чекловлар бекор қилинди;
- ноқулай меҳнат шароитларига эга ёки хавфли бўлган тармоқларда аёлларга эркаклар каби меҳнат қилиш имконияти яратилган;
- аёлларни оиладаги зўравонликдан ҳимоя қилиш чоралари кучайтирилди.

1-расм. Ўзбекистоннинг 2023 йил якунлари бўйича кўрсаткичи[8]

2024-йилда “зўравонликдан хавфсизлик” ва “болалар парвариши” деб номланган икки янги кўрсаткич киритилиб, Ўзбекистон хавфсизлик ва оилаларни қўллаб-қувватлаш муҳимлигини тан олишини кўрсатади, бироқ бу йўналишлардаги вазият ҳали ҳам яхшиланишни талаб қилади.

Жаҳон банкининг WBL индексидаги ҳар бир компонент қуйидаги асосий манбалар асосида баҳоланади: Миллий қонун ҳужжатлари (юридик таҳлил), Суд амалиёти ва расмий ҳуқуқий шарҳлар, юристлар, нотариуслар, давлат органлари мутахассислари билан сўровномалар.

Жаҳон банки WBL ҳисоботи учун маҳаллий ҳуқуқшунослар, нотариуслар, инсон ҳуқуқлари ва гендер мутахассислари билан ишлайди. Уларга махсус WBL Questionnaire юборилади ва қуйидагича ишлайди:

WBL Questionnaire'даги хусусиятлар: Қонун мавжудми? Амалда татбиқ этилаяптими? Қонунлар эркак ва аёлларга бир хил татбиқ этилаябдими? Қандай чекловлар мавжуд? Аёллар учун лицензия, мулк, ишга киришда қўшимча талаблар борми? Дискриминацияга қарши қонунлар қайси соҳаларни қамраб олади?

Индикатор - бу ўзгаришларни баҳолаш мумкин бўлган мезонлар ёки ўлчовлар бўлиб, улар муайян шароитлардаги ўзгаришларни ёки муайян мақсадлар сари олға силжишини билдириш учун фойдаланиладиган кўрсаткичлар, фактлар, рақамлар, фикрлар ёки инъикослар бўлиши мумкин.

2-расм. Жаҳон банки WBL ҳисоботи бўйича Ўзбекистоннинг 2023 йил якунлари бўйича 8 та индикаторлар бўйича кўрсаткичи[8, 9]

Ҳар бир компонент 100 баллдан баҳоланади ва савол-жавоблар қонунчиликдаги асосларга таяниб аниқланади. Янада кенгроқ ёритадиган бўлсак субиндикаторлар асосида 100 балл жамланади.

Юқоридаги кўрсатилган Жаҳон банки WBL ҳисоботи бўйича Ўзбекистоннинг 2023 йил якунлари бўйича 8 та ҳар бир компонент яъни индикаторлар бўйича ҳуқуқий таҳлил қиладиган бўлсак:

Ҳаракат эркинлиги (100 балл)

- Конституция, 28-модда – яшаш ва ҳаракатланиш эркинлиги;
- “Шахсни тасдиқловчи ҳужжатлар тўғрисида”ги Қонун, 6-модда;

Меҳнат жойи (50 балл)

- Меҳнат кодекси, 6-модда – ишлаш ҳуқуқи;
- Меҳнат кодекси, 100-модда – ҳомиладор аёлларни ишдан бўшатиш тақиқланади;
- ВМ қарори №118 (2022) – баъзи иш турлари учун тақиқлар қисқартирилган;

Маош (100 балл)

- Меҳнат кодекси, 153-модда – тенг иш учун тенг маош принципи;
- Механизмлар аниқ белгиланмаган, амалиётда мониторинг заиф;

Никоҳ (100 балл)

- Оила кодекси, 15-модда – никоҳ ёши 18;
- Жиноят кодекси, 136-модда – мажбурий никоҳ учун жавобгарлик;

Ота-оналик (60 балл)

- Меҳнат кодекси, 233-модда – туғруқ таътили;

- Патернити таътили (оталар учун) қонунан назарда тутилмаган;
- Давлат пенсия таъминоти тўғрисидаги Қонун, 16-модда – таътилда тўлов кафолати; Тадбиркорлик (100 балл)
- Фуқаролик кодекси, 36-модда – шахсий тадбиркорлик;
- Лицензиялаш тўғрисидаги Қонун, 3-модда – барчага тенг талаблар; Мулк ҳуқуқи (100 балл)
- Фуқаролик кодекси, 164-модда – мулк ҳуқуқи;
- Оила кодекси, 23-модда – никоҳ вақтида орттирилган мулк тенг тақсимланади; Нафақа (50 балл)
- Давлат пенсия таъминоти тўғрисидаги Қонун, 7-модда – аёллар 55 ёшда, эркеклар 60 ёшда нафақага чиқади;

Бугунги кунда WBL индекси 10 компонентга яъни баҳолаш индикаторларига яна 2 та баҳолаш индикаторлари қўшилган бўлиб улар қуйидагилар:

1. Зўравонликдан хавфсизлик;
2. Болалар парвариши;

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Марказий Осиёда юқори кўрсаткичларга эришган мамлакатлардан бири бўлиб, бундай кўрсаткич гендер тенглиги, аёллар ҳуқуқлари ва имкониятларини таъминлаш борасида амалга оширилган кенг қамровли ислохотларнинг натижасидир. “Аёллар, бизнес ва қонун” индексида 48 поғонага сакраш ҳисобига 190 мамлакат ичида 91-ўрин, 82,5 балл кўрсаткич қайд этилди.

2010 йилдан буён “Аёллар, бизнес ва қонун” индекси орқали 190 та давлат иқтисодиётида ишлаётган хотин-қизларнинг ҳаёт цикли баҳоланади. Индекслардаги кўрсаткичлар 8 та индикатордан иборат жами 35 та саволга берилган жавобларга асосланиб шакллантирилган эди, бугунги кунда бу индикаторларга яъна 2 та индикатор қўшилди. Сабаби оталар учун таътил, маош тенглиги, меҳнатда дискриминация ва пенсия тизимидаги тенглик масалалари ҳали тўлиқ ечимини топмаган. Қонунлар янада аниқ механизмлар билан бойитилиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Аёллар ва эркеклар учун тенг ҳуқуқлар ва тенг имкониятлар кафолатлари тўғрисида”ги Қонуни. – 2019 йил 2 сентябрдаги ЎРҚ–562-сон.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Оила кодекси”. – Тошкент, 1998 (амалдаги таҳрир).
4. Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнат кодекси”. – 2023 йил янги таҳрири.
5. Ўзбекистон Республикасининг “Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш тўғрисида”ги Қонуни. – 2019 йил 2 май, №ЎРҚ–539-сон.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 7 мартдаги “Аёллар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–5012-сонли Қарори.
7. “2022–2026 йилларда гендер тенгликни таъминлаш стратегияси”. – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳужжати, 2022 йил 28 февраль.
8. World Bank Group. *Women, Business and the Law 2023: Data, Methodology and Findings*. – Washington D.C.: World Bank, 2023.
9. World Bank. *Women, Business and the Law 2024 Report*. – Washington, 2024.

**IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA
OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARINI STRATEGIK BOSHQARISHNING
DOLZARBLIGI**

**АКТУАЛЬНОСТЬ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ
ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ**

**THE RELEVANCE OF STRATEGIC MANAGEMENT OF FOOD INDUSTRY
ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC MODERNIZATION**

Xonkeldiyeva Go‘zal Sherovna

Farg‘ona davlat universiteti “Iqtisodiyot” fakulteti dekani Iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Maqola oziq-ovqat sanoati korxonalarini strategik boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini shakllantirishning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Sanoat korxonalari faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy muhitining qisqacha tavsifi uning kerakli parametrlarini aniqlash uchun berilgan. Muallif tomonidan muhokama qilingan oziq-ovqat korxonalarini strategik boshqaruv mexanizmini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan. Bunday sanoat korxonalarining strategik boshqaruv mexanizmning tuzilishi taklif qilingan va uning tarkibiy qismlarining xususiyatlari berilgan.

Kalit so‘zlar. Strategiya, strategik boshqarish, boshqarish mexanizmi, ta’sir etuvchi omillar, islohotlar, oziq-ovqat sanoati, eksport, import.

Статья посвящена изучению особенностей формирования организационно-экономического механизма стратегического управления предприятиями пищевой промышленности. Краткая характеристика социально-экономической среды деятельности промышленных предприятий дана для определения ее необходимых параметров. Рассмотрены вопросы совершенствования механизма стратегического управления пищевыми предприятиями, обсуждаемые автором. Предложена структура механизма стратегического управления такими промышленными предприятиями и даны характеристики его составных частей.

Ключевые слова. Стратегия, стратегический менеджмент, механизм управления, факторы влияния, реформы, пищевая промышленность, экспорт, импорт.

The article is devoted to the study of the peculiarities of the formation of the organizational and economic mechanism of strategic management of enterprises of the food industry. A brief description of the socio-economic environment of the activities of industrial enterprises is given to determine its necessary parameters. The issues of improving the mechanism of strategic management of food enterprises discussed by the author are considered. The structure of the strategic management mechanism of such industrial enterprises is proposed and the features of its components are given.

Keywords. Strategy, strategic management, management mechanism, influencing factors, reforms, food industry, exports, imports.

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oziq-ovqat sanoati faoliyatini rivojlantirish va uni strategik boshqarish jarayonlari amaldagi qonun va qonun osti xujjatlari doirasida takomillashib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-sonli “Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida xam yuqoridagi masalarni bajarish tartibi belgilangan.

Mamlakatimiz iqtisodiyotining hozirgi rivojlanish bosqichida eng muhim muammolaridan biri oziq-ovqat xavfsizligi va aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan to‘laqonli ta‘minlashdir. Oziq-ovqat sanoati mamlakatimizda ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan to‘ldirishning obyektiv zarurati oziq-ovqat sanoati korxonalarining samarali ishlashini nazarda tutadi, chunki oxir-oqibat nafaqat aholining turmush darajasi, balki umuman iqtisodiyotning rivojlanishiga ham bog‘liq.

Ushbu amalga oshirilayotgan tadqiqotimiz doirasida oziq-ovqat sanoati faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha mahalliy olimlarimizning tadqiqotlari o‘rganib chiqildi. Jumladan A.Ortiqovning tadqiqotlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarida bozor strategiyasini shakllantirishda, ularni rivojlantirish yo‘nalishlarini ishlab chiqishda va tarmoq boshqaruvining tashkiliy tuzilishi takomillashtirilgan[2]. Shuningdek, M.Karimov tomonidan olib borilgan tadqiqotda oziq-ovqat sanoati iqtisodiy salohiyatini baholash bo‘yicha uslubiy yondashuv ishlab chiqilgan hamda tadqiq qilingan mintaqa oziq-ovqat sanoati korxonalarining moliyaviy iqtisodiy salohiyati baholash ishlari amalga oshirilgan. Mazkur tadqiqot ishida yuqoridagi ishlardan farqli o‘laroq oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati boshqaruv mexanizmini takomillashtirish xususida so‘z yuritildi.

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatida faoliyat yuritayotgan korxonalar soni va ular tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulot hajmi kundan kunga ortib bormoqda. 2012-2022-yillarda aynan iste‘mol tovarlari ishlab chiqarishni o‘sishi esa 2012-yilda 107,9 foizni tashkil etib, 2022-yilga kelib 120,7 foizga yetgani aholimizning turmush tarzi va xarid qobiliyati ortib borayotganini ko‘rsatadi.

1-jadval

O‘zbekistonda oziq-ovqat iste‘mol tovarlari ishlab chiqarishni rivojlanish dinamikasi [1]

Ko‘rsatkichlar	2012 y.	2013 y.	2014 y.	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.	2019 y.	2020 y.	2021 y.	2022 y.
Iste‘mol tovarlari ishlab chiqarish, mlrd.so‘m	21527,8	28614,1	33868,5	42085,5	48253,8	59690,4	83512,6	101417,5	129348,6	155159,1	145011,6
Aholi jon boshiga iste‘mol tovarlari ishlab chiqarish, ming,so‘m	723,0	946,1	1101,1	1344,6	1515,1	1842,9	2534	3028,3	3778,6	4443,8	4067,8
Iste‘mol tovarlari ishlab chiqarishni o‘sishi, %	107,9	109,4	109,4	109,7	106,0	106,7	114,7	115,6	105,7	113,9	120,7
Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish, mlrd.so‘m	8516,4	11460,7	18154,6	18154,6	21970,3	23305,7	24053,2	29687,3	44014,1	55327,3	60474,7

Jadval ma‘lumotlarida aks ettirilgan ko‘rsatkichlarning iqtisodiy samaradorligi ko‘proq kichik korxonalar, ya‘ni iqtisodiy jihatdan moslashuvchan bo‘lgan tadbirkorlar hissasiga to‘g‘ri kelmoqda. Respublikada oziq-ovqat sanoati korxonalari tomonidan ishlab chiqarilayotgan asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlari ekologik tozaligi, sun‘iy emasligi, narxini arzonligi hamda sifat jihatidan iste‘mol didini o‘ziga tortishi bilan ajralib turadi. Ammo, respublika oziq-ovqat sanoati sohasida hal etilmagan muammolar mavjud. Chunki, mazkur mahsulotlar respublika aholisiga oziq-ovqat bozorlarida sotilishi bilan birga chet mamlakatlarga ham eksport qilinmoqda. Biroq, ekologik toza, jahon talablariga mos turdagi oziq-ovqat tovarlariga barcha xorijiy davlatlarda ehtiyoj juda katta. Bu esa, oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirishni talab etadi. Ushbu soha xodimlarining vazifasi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yishga erishishdan iboratdir. Mazkur maqolada tahliliy natijalar asosida olingan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, oziq-ovqat sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmi takomillashuvi hisobiga respublikada yangi infratuzilmalar tashkil etiladi hamda bandlik darajasi ortadi[3].

Hozirgi kunda qishloq xo‘jaligida yetishtirilayotgan mahsulotlarning salkam yuz foizi, chakana savdo aylanmasi to‘liq holda kichik korxonalar hissasiga to‘g‘ri keladi. Lekin, oziq-ovqat sanoatida sanoat mahsulotlarini qayta ishlab chiqarish sohasidagi rivojlanish darajasi talabga to‘liq javob bermaydi. Bu esa, tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi kichik korxonalarni ko‘proq tashkil etishni,

ularni ishlab chiqarish kuchlarini oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish dolzarb vazifa ekanligini ko‘rsatadi[4].

O‘zbekistonda oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatining tez rivojlanib ketmasligiga asosiy sabab aylanma mablag‘larning yetishmasligi, xomashyolar tanqisligi, ularning faoliyatini to‘xtatib qolishi va boshqalardir. Shuningdek, respublikada oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va samaradorligini oshirish bo‘yicha bir qator tadqiqot ishlari amalga oshirilayotgan bo‘lsada, hududiy xususiyatlarni inobatga olish hamda raqobat muhitini yaratuvchi korxonalar faoliyatiga qo‘yilgan talablar, unga ajratilgan imtiyozlardan samarali foydalanish, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan iste‘mol darajasi va ishlab chiqarish hajmini iqtisodiy matematik modellar asosida chuqur o‘rganishni talab etadi. Ushbu tahlillar asosida esa mazkur sanoat korxonalarining boshqaruv mexanizmini takomillashtirish va shu asosida raqobatga kirishish mumkin ekanligini ko‘rishimiz mumkin[5]. Oziq-ovqat sanoati korxonalar faoliyatini rivojlantirish uchun uning boshqaruv mexanizmini takomillashtirish xususiyatlari to‘g‘risida mulohazalar yuritilganda, birinchi navbatda har bir iqtisodiy faoliyat turida bo‘lgani kabi tavakkalchilik bilan bog‘liq faoliyat tushuniladi. Chunki umumiy ma‘noda tavakkalchilik – tadbirkorlik faoliyatini yuritishda xavf-xatarga va tahlikaga borishdir. Tavakkalchilik tadbirkorlik faoliyatining tub negizi bo‘lishiga sabab:

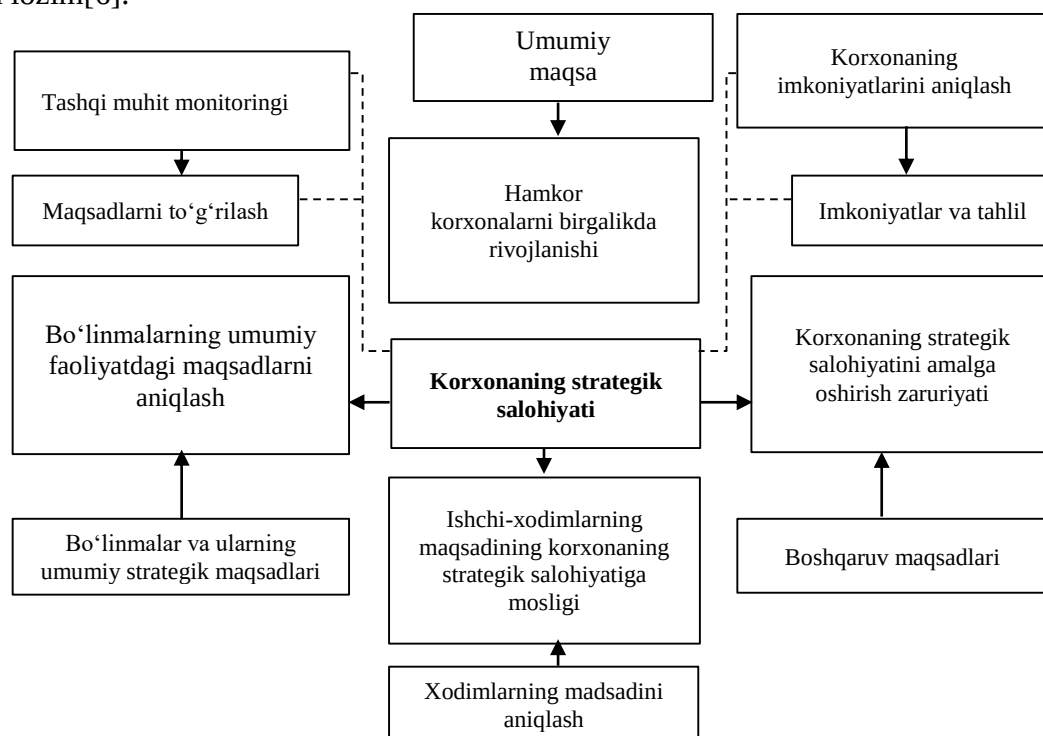
birinchidan, tadbirkorning tavakkalchilik asosida faoliyat yuritishini iqtisodiy mustaqilligi, faoliyat turini erkin tanlashi, ishlab chiqarish vositalaridan erkin foydalanishini bildiradi.

ikkinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi sub‘ektlar raqobat kurashiga kirishadi.

uchinchidan, tadbirkor tavakkalchilik bilan ish boshlaganda boshqa qator omillar ta‘sirida ham tahlikaga borishi mumkin. Jumladan, iqtisodiyotdagi mavjud nobarqarorlik holati ishlab chiqarish sohasini tanlashda tavakkalchilik xavfini oshiradi. Chunki bu sohaning foydali ekanligi to‘g‘risida aniqlik darajasi bo‘lmaydi.

to‘rtinchidan, tavakkalchilik qonunchilikka ham bog‘liq, ya‘ni amal qilayotgan qonun ostida huquqiy me‘yorlardagi qonunchilikka zid holatlar tavakkalchilik xavfini oshiradi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarining boshqaruv mexanizmini takomillashtirish hisobiga ushbu sohada sezilarli iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu natijaga erishish uchun esa oziq-ovqat sanoati korxonalarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmiga ta‘sir etuvchi omillarni alohida turkumlab olish va shu asosida xar bir omilni korxona faoliyatiga ta‘sirini baholash lozim[6].

1-rasm. Oziq-ovqat sanoati korxonasi strategik boshqaruv tizimi [2]

Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatida strategik salohiyatni shakllantirish va rivojlantirish korxonaning eng muhim faoliyat ko‘rsatkichlarini kelajakda uzoq muddatni hisobga olgan holda rejalashtirish jarayoni hisoblanadi. Korxona faoliyatida eng muhim omil samarali rejalarni ishlab chiqish va uni moliyalashtirish tizimi orqali korxonaning uzoq muddatli rivojlanishining to‘laqonli strategik salohiyatini yaratish imkonini beradi.

Oziq-ovqat sanoati korxonalarining mahsulotlarini turkumlashda ularning har xil xususiyatlarini hisobga olib ularning boshqaruv strukturasi ham turlicha shakllaniriladi. Shuningdek, mustaqil iqtisodiy faoliyat va javobgarlik tadbirkorlik faoliyatini yuritishning o‘ziga xos xususiyatlaridan biri xisobiga ushbu korxonalarda boshqaruvning eng zamonaviy usullaridan foydalanishlik talab etiladi. Bu xususiyat tadbirkorlik mohiyatidan kelib chiqib, tadbirkorning iqtisodiy mustaqilligi, teng huquqli bo‘lishi bilan xam ifodalanadi. Tadbirkorning tavakkalchilik bilan faoliyat yuritishi ham uning iqtisodiy mustaqilligidan, faoliyat turini erkin tanlashidan dalolat berib undagi boshqaruv mexanizmi ham o‘ziga hosligi bilan ajralib turadi.

Shuni ta’kidlash joizki, oziq-ovqat sanoatida kichik korxonaning o‘ziga xos boshqaruv mexanizmlari va xususiyatlari to‘g‘risidagi masala ham munozaralidir. Ularni ikki guruhga ajratib boshqarish va o‘rganish mumkin, ya’ni iqtisodiy va ijtimoiy guruhlarga. Oziq-ovqat sanoatida kichik tadbirkorlikning iqtisodiy xususiyati bo‘lib, uning tub vazifalarini faoliyat turi sifatida va tadbirkorning mulkdor sifatida mos kelishi hisoblanadi.

Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini strategik boshqarish mexanizmiga ta’sir etuvchi omillar va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish asosida quyidagi xulosalarni qilish mumkin:

- oziq-ovqat mahsulotlariga ehtiyoj hamisha yuqori bo‘lganligini, bu ehtiyoj bundan buyon ham ortib borishini hisobga olib, mazkur sohadagi tadbirkorlik subyektlari faoliyatini yanada rivojlantirish zarur;

- oziq-ovqat korxonalarining xomashyo manbai bo‘lgan qishloq xo‘jaligida sanoat ishlab chiqarishning kichik sanoat korxonalari davlat ko‘magini berish hamda ularga qo‘shimcha imtiyozlar yaratish;

- oziq-ovqat sanoati korxonalarni ishlab chiqarish salohiyati, bilimi hamda malakasini oshirish tizimini yangilash va takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Зиявитдинова Н.М. Кластерный подход в стратегии инновационного развития агропромышленного комплекса региона//Интернаука: электрон. научн.журн. 2019.№23(105).
2. Друкер Питер Ф. Задачи менеджмента в ХХИ веке: пер. с англ. – М.: Вильямс, 2002. 128 с.
2. Katerina Kutran. Organizational and Economic Arrangements of Economic Systems Management. Revista ESPACIOS. ISSN 0798 1015 Vol. 38 (Nº 46) Year 2017. Page 41-51.
3. Керашев А.А., Байбекова Р.А. Организационно-экономические аспекты создания и эффективного функционирования вертикально-интегрированных формирований в АПК // Вестник Адыгейского гос. ун-та, 2007. №1. С. 54 – 60.
4. Кулман А. А. Экономические механизмы//. М.: Прогресс; Универс., 1993.92 с.
5. Полухин А.А. Организационно-экономический механизм модернизации сельского хозяйства России/ А.А. Полухин// Аграрная Россия. – 2012. - №5с.23-29.
6. Saidova D.N., Rustamova I.B., Tursunov Sh.A. «Agrar siyosat va oziq-ovkat xavfsizligi». –T.: O‘quv qo‘llanma. «O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Asosiy kutubxonasi» bosmaxonasi nashriyoti, 2016. 12.

**OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI
BOSHQARISH MASALALARI**

**ВОПРОСЫ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ
ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

**ISSUES OF COMPETITIVENESS MANAGEMENT OF FOOD INDUSTRY
ENTERPRISES**

Xusanova Gavhar Xasanovna

Shaxrisabz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish va oziq-ovqat bozori raqobatbardoshligini oshirish yuzasidan tadqiqot amalga oshirilgan. Bunda oziq-ovqat sanoatining so‘ngi yillardagi statistik ko‘rsatkichlar tahlili amalga oshirilib rivojlanish tendensiyasi aniqlangan. Oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini baholashning ko‘rsatkichlar tizimi va integral baholash amalga oshirilgan.

Kalit so‘zlar: sanoat, boshqaruv, oziq-ovqat xavfsizligi, oziq-ovqat sanoati, raqobat, resurs tejamkorligi, innovatsiya.

В данной статье проведено исследование по развитию пищевой промышленности в нашей стране и повышению конкурентоспособности продовольственного рынка. При этом определена тенденция развития пищевой промышленности за последние годы путем анализа статистических показателей. Реализована система показателей оценки конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности и комплексная оценка.

Ключевые слова: промышленность, менеджмент, безопасность пищевых продуктов, пищевая промышленность, конкуренция, ресурсосбережение, инновации.

In this article, a study was carried out on the development of the food industry in our country and improving the competitiveness of the food market. In this case, the trend of development was determined by the analysis of statistical indicators of the last years of the food industry. A system of indicators and an integrated assessment of the competitiveness of enterprises of the food industry has been carried out.

Keywords: industry, management, food safety, food industry, competition, resource efficiency, innovation.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat, jumladan oziq-ovqat sanoati korxonalarining muvaffaqiyatini ta‘minlash, faoliyatni baholash uchun zarur va yetarli omillarni aniqlash muhim uslubiy vazifalardir. Shu bilan birga zamonaviy tadqiqotlar asosan oziq-ovqat sanoati korxonalari aglomeratsiyalari orasida aniqlash, ularni shakllantirish va faoliyatni o‘rganishga qaratilganligini ta‘kidlash lozim. Bunday tadqiqotlarning ahamiyati va dolzarbligi shuni ko‘rsatadiki, oziq-ovqat sanoati korxonalarining muvaffaqiyatli faoliyati, bu faoliyatni amalga oshirish shart-sharoitlarini aniqlash, faoliyatga baho berish masalalariga hanzugacha yetarlicha e‘tibor berilmagan.

Raqobat korxona rivojlanishining eng muhim jihatlaridan biridir. Bozor raqobati tufayli korxona rahbariyati uni boshqarish, narxlar strategiyasini shakllantirish, tovar siyosati va mahsulotni taqsimlash siyosatiga yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Beqaror siyosiy va iqtisodiy vaziyatda aholini sifatli va arzon oziq-ovqat bilan ta‘minlash vazifasi eng dolzarb masala hisoblanadi. Oziq-ovqat sanoatining barqaror rivojlanishi bilan asosiy muammo ko‘plab korxonalarning raqobatbardoshligi pastligi va ularning raqobat maydonidagi beqarorligidir. Oziq-ovqat sanoati

korxonasini dinamik raqobat sharoitiga moslashtirish zarurati ishbilarmonlik muhiti yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

I.Ansoff, P.Draker, O.N.Belenov, A.A.Anuchin va M.Porterlarning tadqiqotlarida korxonalar raqobatbardoshligi va raqobat ustunliklarini ta’minlovchi ichki va tashqi ta’sir etuvchi omillar hamda korxonalar faoliyatini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish jarayonlari tadqiq qilingan.

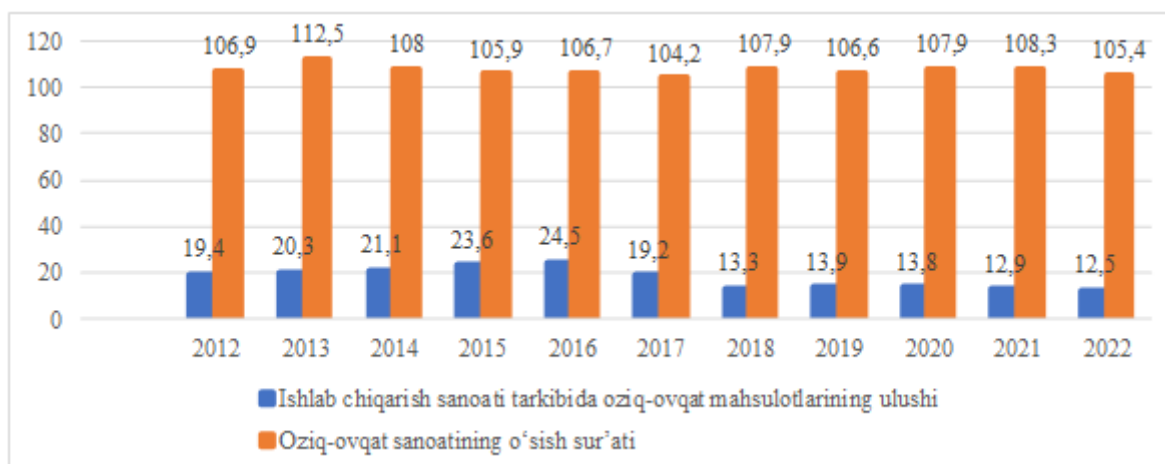
Ye.B.Sheludko, H.A.Fashiyevlarning tadqiqotlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobat salohiyatini boshqarish jarayonlari hududiy va tarmoq nuqtai nazaridan o‘rganilgan .

R.A.Fatxutdinovning tadqiqotlarida esa korxonaning raqobatbardoshligini oshirish strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirishning nazariy, uslubiy va amaliy masalalari tadqiq etilgan[1].

Oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligini boshqarish yuzasidan integral baholash usuli, raqobatbardoshlikni integral baholash, funksional va matritsaviy baholash kabi metodologiyalardan foydalanilgan[2].

Raqobatbardoshlikni boshqarishda yagona universal usul mavjud emas. Korxonaning raqobatbardoshligini baholash uchun raqobat mavjud bozor muhitining zamonaviy sharoitida raqobatbardoshlikni faqat ko‘rsatkichlar orqali baholash mumkin emas.

Oziq-ovqat mahsulotlari bozor raqobati orqali faoliyatni boshqarish, amaldagi narxsiyosatini yuritish, taqsimlash siyosatiga zamonaviy yondashuvlarni jalb qilishga majburlaydi. Oziq-ovqat sanoatining barqaror rivojlanishi bilan asosiy muammo ko‘plab korxonalarning raqobatbardoshligi pastligi va ularning raqobat maydonidagi beqarorligidir.

1-rasm. Oziq-ovqat sanoati ulushi hamda o'sish sur'ati to'g'risida ma'lumot (foizda) [1]

Ushbu tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, 2012-2022-yillar davomida YaIM miqdoriga mutanosib ravishda oziq-ovqat mahsulotlarining ulushi ortib borgan. Sanoat ishlab chiqarish tizimida oziq-ovqat mahsulotlarining ulushi 2012-yilga nisbatan 2022-yilda 7 barobarga ortgan.

Mahsulot sifati hamda uning raqobatbardoshligini boshqarish barcha korxonalarda bo'lgani kabi oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatida xam baholashning bir qancha ko'rinishlari va turlari mavjud. Ularga mahsulotning sifat va samaradorligini oshirib boorish tizimini takomillashtirish kabi omillar kiradi. Har qanday tashkilotda bo'lgani kabi faoliyat va uning raqobatbardoshligini samarali boshqarishning umumiy qoliplashgan "universal" ko'rinishi yo'q. Oziq-ovqat mahsulotlari korxonasining faoliyat raqobatbardoshligini aniq nazorat qilish uchun ushbu turdagi bozorda raqobat borligi va u zamonaviy iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan tahlilini amalga oshirish imkonsizdir.

Oziq-ovqat sanoati korxonasining raqobatbardoshligini integral baholashda bozor holatiga, korxonaning iqtisodiy faoliyatining o'ziga xos xususiyatlariga, mahsulotlarning xususiyatlariga qarab, korxonaning raqobatbardoshligini baholashda tizimli yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Oziq-ovqat sanoati korxonalari alohida olingan quyi tizimlari tomonidan korxonaning raqobatbardoshligini, ya'ni ishlab chiqarish, moliyaviy, marketing, pudrat faoliyati, sotishni tashkil

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

etish, xodimlarni boshqarish, mahsulot raqobatbardoshligi, korxonaning innovatsion faoliyatini baholash kabi raqobatbardoshlikni tavsiflovchi ko‘rsatkichlarni o‘z ichiga oladi.

Tizimlilik ko‘rsatkichi qisqa muddatda oziq-ovqat sanoati korxonalarining samaradorligini ko‘rsatadi. Bu, birinchi navbatda, ishlab chiqarish jarayonida turli resurslardan foydalanishga nisbatan iqtisodiy samaradorligini ko‘rsatadi. Bu ko‘rsatkichning iqtisodiy talqini uchun ishlab chiqarish samaradorligini belgilovchi qiymatlar eng maqbul hisoblanadi. Jarayonning tashkil etilishi va izchilligi oshgan sari turli xildagi resurslardan foydalanish yanada samarali bo‘ladi (2-jadval).

2-jadval

Oziq-ovqat sanoati korxonasining raqobatbardoshligi ko‘rsatkichlari tizimi [2]

Ko‘rsatkichlar	Baholash ko‘rsatkichining uslubiy mazmuni	Ko‘rsatkich mazmunini izohlovchi iqtisodiy qadriyatlar
Funksionallik	Qisqa muddatli ishlash, ya’ni mijozlar ehtiyojini qondirish	-sotilgan mahsulotlar hajmi; - korxonalar aylanmasi; - korxonalarning xo‘jalik faoliyati turi bo‘yicha aylanmasi
Tizimlilik	Korxonaga xom ashyo ta’minotining mavjudligi va undan samarali foydalanish	- korxonaning har bir xodimi hisobga olingandagi umumiy hajmi; - xodimlar soniga nisbatan mahsulot
Faollik	SWOT tahlili asosida omillarni hisobga olish	-innovatsion faoliyatning umumiy miqdori; -raqamli texnologiyalar soni va mavjudligi.

Raqobatbardoshlikni oshirishning eng asosiy mezonlari ham mahsulot tannarxini kamaytirishdan iborat. Oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish bosqichida korxona ma’muriyati malakali ishchi kuchi, sifatli xom ashyo va tejamkor energiya sarflovchi texnika va texnologiyalardan foydalanishi raqobat kurashida muhim hisoblanadi.

1-jadval

Oziq-ovqat sanoati korxonalari raqobatbardoshligining integral ko‘rsatkichini baholash natijalari

Shkala qiymati %	Baholash natijalari
0-20	Raqobatbardoshlik darajasi past va idealga javob bermaydi, korxonada butun boshqaruv siyosatini tubdan o‘zgartirishni va korxonaning asosiy biznesini yaxshilash bo‘yicha chora-tadbirlarni joriy etishni talab qiladi. Korxona resurslar va tashkilot jihatidan qoniqarsiz raqobatbardoshlik darajasiga ega.
20, 1-40	Raqobatbardoshlikning yaxshi darajasiga erishish uchun korxona o‘zining aksariyat elementlariga o‘zgartirishlar kiritishi kerak. Raqobatbardoshlikni oshirish siyosati menejmentning umumiy samaradorligini oshirish asosida korxona rahbariyati tomonidan sozlanishi kerak.
40, 1-60	Oziq-ovqat sanoati korxonasining raqobatbardoshlik darajasi ma’lum darajada yaxshi darajaga mos keladi va ma’lum quyi tizimlarda oz sonli elementlarni sozlashni talab qiladi. Bu raqobatbardoshlikni oshirish strategiyasini joriy etish, bu korxonani yanada rivojlantirishga yordam beradi.
60, 1-100	Oziq-ovqat sanoati korxonasi raqobatbardoshligi darajasi ideal mos keladi, boshqaruv siyosatida har qanday o‘zgarishlar qilish talab qilinmaydi, ish faoliyatini yaxshilash uchun bir strategiya amalga oshirish uchun hech qanday ehtiyoj bor.

Korxonalarning raqobatbardoshligini baholashning olingan natijalarini tahlil qilsak, oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligi yuqori emasligini ko‘ramiz bitiruv shkalasi qoniqarli va nisbatan yaxshi darajaga mos keladi.

Ko‘rinib turibdiki, ko‘rsatkich darajasi yildan-yilga o‘zgarib turadi, bu esa korxonalarining saqlab qololmasligini ko‘rsatadi ularning bozordagi raqobatbardosh pozitsiyalari.

Shuni ta’kidlash mumkinki, har qanday tizimning boshqarilishi uchun eng muhim shart uning barqarorligi bo‘lib, unda ma’lum bir qonun va qaror bilan ishlaydigan tizimning ta’minlanganligidir. Oziq-ovqat sanoat korxonalari faoliyatida raqobatbardoshlikni boshqarish xam narx darajasi muvozanatini barqarorligini ta’minlash va oziq-ovqat sanoat korxonalarining uzluksiz ishlashini ta’minlashga erishish mumkin bo‘ladi. Natijada esa axolining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan doimiy talabi qondiriladi.

Yuqoridagi xulosadan kelib chiqib oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatida raqobatbardoshlikni boshqarish yuzasidan quyidagi takliflar tavsiya etiladi:

- O‘zbekistonda oziq-ovqat sanoat tarmog‘ida raqobatbardoshlikni ta’minlash uchun tayyor mahsulotni asosiy iste’mol bozorlariga yetkazib berish hamda butunlay ishlab chiqarilgan mahsulotlarni marketingigacha bo‘lgan tashkiliy tuzilmalarni tashkil etadigan alohida majmua ko‘rinishiga keltirildi.

- Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyati raqobatbardoshligini boshqarishda so‘ngi innovatsion yangiliklar, shuningdek, ularni amaliyotda tadbiq qilish, “xom ashyoni –qayta ishlash – tayyor mahsulot” zanjirida ishlab chiqarish tizimini integratsiyasini amalga oshirish zaruriyati yuzaga kelmoqda.

- Oziq-ovqat sanoati boshqa tarmoqlar ichida o‘zining aylanma mablag‘ni ko‘proq talab qilishi hamda moliyaviy faoliyat provardidan tashqari faoliyatni zamonaviy moddiy-texnik bazasi va malakali kadrlar imkoniyatidan maksimal darajada foydalana oluvchi oziq-ovqat sanoati korxonalari iqtisodiy faoliyatining integral ko‘rsatkichidan foydalanish tavsiya etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Беленов, О.Н. Конкурентоспособность стран и регионов / О.Н. Беленов, А.А. Анучин. – М.: КНОРУС, 2015. – 148 с.
2. Шелудько, Е.Б. Конкурентоспособность предприятия: сущность, факторы и принципы / Е.Б. Шелудько // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2016. – № 56.
3. Фасхиев, Х.А. Как оценить и управлять качеством и конкурентоспособностью товаров и услуг / Х.А. Фасхиев // Маркетинг в России и за рубежом. – 2014. – № 3. – С. 88-102.
4. Фатхутдинов, Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Изд-во «Эксмо», 2014. – 545 с

**XIZMATLAR SIFATINI OSHIRISHDA INNOVATSION BOSHQARUV
YONDASHUVLARI**

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА
УСЛУГ**

**INNOVATIVE MANAGEMENT APPROACHES IN IMPROVING THE QUALITY OF
SERVICES**

Nematova Sh. Iqtisodiyot va turizm kafedrası – katta o‘qituvchi, Farg‘ona davlat universiteti

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari, xizmatlar sifatini boshqarishning tashkiliy jihatlari hamda xodimlar salohiyatining xizmat sifati darajasiga ta’siri ilmiy tahlil qilinadi. So‘nggi yillar statistik ma’lumotlari asosida xizmatlar sohasining iqtisodiyotdagi ulushi, bandlik ko‘rsatkichlari va korxonalar soni o‘shish dinamikasi tahlil etilgan.

Natijada, xizmatlar sifati menejmentini takomillashtirish iqtisodiy samaradorlik va raqobatbardoshlikni oshirishning asosiy omili sifatida e’tirof etilgan.

Kalit so‘zlar: xizmatlar sifati, boshqaruv, tashkiliy tuzilma, innovatsiya, inson kapitali, raqamli iqtisodiyot.

В данной статье научно проанализированы тенденции развития сферы услуг в Узбекистане, организационные аспекты управления качеством услуг, а также влияние человеческого потенциала на уровень качества обслуживания. На основе статистических данных последних лет рассмотрена динамика роста доли сферы услуг в экономике, показателей занятости и числа предприятий. В результате установлено, что совершенствование менеджмента качества услуг является одним из ключевых факторов повышения экономической эффективности и конкурентоспособности.

Ключевые слова: качество услуг, управление, организационная структура, инновации, человеческий капитал, цифровая экономика.

This article provides a scientific analysis of the development trends of the service sector in Uzbekistan, the organizational aspects of service quality management, and the impact of human potential on the level of service quality. Based on recent statistical data, the dynamics of the growth in the service sector’s share in the economy, employment indicators, and the number of enterprises are examined. The study concludes that improving service quality management is a key factor in enhancing economic efficiency and competitiveness.

Keywords: service quality, management, organizational structure, innovation, human capital, digital economy.

Hozirgi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida xizmatlar sohasi mamlakat iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylanmoqda. Aholi farovonligi va ijtimoiy barqarorlik darajasi ham xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyatining samaradorligiga bevosita bog‘liqdir. So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibida xizmatlar sohasi barqaror o‘shish sur‘atlariga ega bo‘lib, iqtisodiyotni diversifikatsiyalash va raqamli transformatsiya jarayonlarining ajralmas qismiga aylandi. Xizmat ko‘rsatish sifati va u bilan bog‘liq tashkiliy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bugungi kunda iqtisodiy samaradorlikni oshirish, inson kapitali salohiyatini rivojlantirish hamda aholining ijtimoiy farovonligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Xizmatlar iste'molchiga xizmatning bajaruvchisi va iste'molchisi o'rtasida tuziladigan pudrat shartnomasi (moddiy xizmatlar uchun) va xizmat ko'rsatish shartnomasi (ijtimoiy va moddiy xizmatlar uchun) asosida taqdim qilinadi. Xizmatlar sifatiga shartnomalarga rioya qilish (bajarilgan ishlar nomenklaturasi, muddatlari, ishlar sifatiga talablar) orqali baho berish mumkin.

Xizmat sifati – bu iste'molchining belgilangan va ko'zda tutilayotgan ehtiyojlarini qondirilishini ta'minlaydigan jarayon va xizmat ko'rsatish shartnomalarining tavsiflari yig'indisidir.

Barcha taqdim etilayotgan xizmatlar huquqiy-texnik hujjatlar talablarga mos kelishi lozim. Xizmatlar bajaruvchisi davlat standartlari, texnologik reglamentlar, sanitar, yong'inga qarshi qoidalar va boshqa normativ hujjatlarda belgilangan xizmatlar sifati ularning insonlar sog'lig'i, atrof-muhit va mulkka xatarsizligi bo'yicha majburiy talablarga rioya qilishi shart.

Xizmatlar sifati ularning iste'mol xususiyatlari orqali aniqlanadi, iste'molchi nafaqat xizmat natijasini ko'radi, balki qator holatlarda uni ko'rsatish ishtirokchisi bo'lib ham hisoblanadi, chunki xizmatlar iste'molchining shaxsiy holatini inobatga olgan holda, yakka tartibda ko'rsatiladi. Xizmatlar sifatini boshqarish — bu nafaqat texnik yoki tashkiliy jarayon, balki iste'molchi ehtiyojlarini chuqur o'rganish, xizmat ko'rsatish jarayonida doimiy takomillashtirishni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan kompleks faoliyatdir. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, mijozlar bilan teskari aloqa tizimlari va xalqaro sifat standartlari xizmatlar sifatini boshqarishning muhim omillariga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham xizmatlar sohasini modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va xalqaro standartlarga mos boshqaruv tizimlarini joriy etish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa xizmat ko'rsatish korxonalarida sifatni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda o'rganish va tahlil qilish zaruratini kuchaytirmoqda.

1-jadval

O'zbekistonda xizmatlar sohasining asosiy ko'rsatkichlari (2020–2024 yillar)

(Farg'ona viloyati kesimida)

№	Ko'rsatkich nomi	Vaziyat vaqti	Qiymati
1	Xizmatlar hajmi	2024 yil yanvar–iyun	14 779,8 mlrd so'm
2	Xizmat korxona/tashkilotlari soni	2024 yil 1-iyul	27 651 birlik
3	Kichik tadbirkorlik korxonalari ulushi (faoliyat korxonalari ichida)	2024 yil 1-iyul	67,7 %
4	Aholi jon boshiga xizmatlar hajmi	2024 yil yanvar-iyun	3 622,4 ming so'm
5	Sektor korxonalari ulushi (umumiy korxona-tashkilotlar tarkibida)	2024 yil yanvar-iyun	35,6 %

1. Xizmatlar hajmining sezilarli o'sishi — 2024 yilning birinchi yarim yillarida Farg'ona viloyatida xizmatlar hajmi ~ 14 779,8 mlrd so'mni tashkil qilgan. Bu ko'rsatkich hudud xizmatlari bazasining kengayishi va talabning ortishini ko'rsatadi.

2. Kichik tadbirkorlikning ulushi yuqori darajada — faoliyat yuritayotgan korxonalarning ~ 67,7 % kichik tadbirkorlik subyektlariga to'g'ri keladi. Bu hududda xizmat sohasida kichik biznes va shaxsiy tashabbuschilik salohiyatining katta ekanini anglatadi.

3. Aholi jon boshiga xizmat hajmining oshishi — aholi jon boshiga ~ 3 622,4 ming so'm xizmat hajmi malakali xizmatlar va iste'molchiga qo'yiladigan standartlarning oshishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

4. Korxonalarning umumiy tarkibida xizmat korxonalari ulushi ~ 35,6 % — bu hudud korxonalari tarkibida xizmat sohasi nisbatan katta o'rin egallaganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, xizmatlar sifatini boshqarish tizimlari, xodim malakasi, standartlar va mijoz ehtiyojlarini qondirish borasida imkoniyatlar mavjud.

XXI asrda ishlab chiqarish va aylanma sohalarida innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish, korxonalarni tashkil etish va boshqarishning yangi usullari bozor raqobatining asosiy omillariga, operatsion samaradorlikni oshirish va tovarlar va xizmatlar sifatini oshirishning kuchli vositasiga aylandi. Zamonaviy iqtisodiyotda xizmat ko‘rsatish sohasining o‘rni bu sohada iqtisodiy o‘rinishning fundamental omillari, ya‘ni: yangi ilmiy bilimlar, intellektual kapital, axborot texnologiyalari, moliya sektori xizmatlari, konsalting va boshqalar shakllanganligi bilan bog‘liq.

Bundan kelib chiqadiki, iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va aholi turmush darajasini yuksaltirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan xizmat ko‘rsatish va servis sohasida keng ko‘lamli ilmiy-texnikaviy, sifat va tarkibiy o‘zgarishlar dolzarb bo‘lib bormoqda.

Bu esa inson salohiyati, iste‘mol qilinadigan resurslar va ko‘rsatilayotgan xizmatlarga qo‘yiladigan yangi talablardan kelib chiqqan holda ijtimoiy rivojlanishning yangi mexanizmini shakllantirishni taqozo etadi.

Ushbu o‘rinishning muhim omillaridan biri ta‘lim, yuqori texnologiyali tibbiyot, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalar (ITI), aloqa, shuningdek, sanoatning kichik tarmoqlarini o‘z ichiga olgan bilim va yuqori texnologiyali iqtisodiyotni shakllantirish va rivojlantirishdir. Innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish. Xizmat ko‘rsatish bozorining ushbu segmentlarida innovatsiyalarni joriy qilmasdan turib, innovatsion siyosatning asosiy maqsadi – aholi turmush darajasini oshirishga erishish mumkin emas.

Hozirgi vaqtda xizmatlar sifatini oshirish muhim muammo hisoblanadi. Xizmatlar sifatini oshirishga bir qator omillar ta‘sir qiladi: xizmat bilan band bo‘lgan xodim mehnatining sifati; ularning yetarli malaka va ko‘nikmalarga egalik darajasi; xizmat korxonasining joylashgan o‘rni, ularning ish grafigi, zamonaviy texnika va texnologiyalarning mavjudligi, jihozlanganligi va boshqalar.

Xizmat ko‘rsatish korxonalarida mavjud bo‘lgan kamchiliklarni bartaraf qilish, ish sifati va samaradorligini oshirish maqsadida quyidagilarga e‘tibor qaratish lozim:

- xizmatlarda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish;
- aholi ehtiyojlarini to‘liqroq hisobga olish;
- sohadagi negativ holatlarni (xufiya faoliyatni) oldini olish.
- xizmatni ijtimoiy ahamiyatini oshirish;
- xizmat sohasida tadbirkorlikni rivojlantirish;
- sohada yangi tashkiliy tuzilmalarni shakllanish.

Xizmat sohasida xodimlar faoliyatini tashkiliy jihatdan ta‘minlashning mazmunini xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish bilan bog‘liq uning tarkibiy elementlari va yo‘nalishlari bilan belgilanadi.

Korxona faoliyatini tashkiliy jihatdan ta‘minlash ikki yo‘nalishda: mehnatning buyumli elementlarini tashkil etish hamda mehnatning shaxsga oid elementlarini tashkil etish asosida amalga oshiriladi.

O‘z navbatida xizmat ko‘rsatish xodimlari faoliyatini tashkiliy jihatdan ta‘minlash elementlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

– tuzilmaviy bo‘linma doirasida xizmat turlariga qarab mehnatni operatsion va funksional taqsimlash;

- ish joylarini zamonaviy tartibda tashkil etish;
- xizmat ko‘rsatish me‘yorlarini ishlab chiqish;
- xizmat ko‘rsatish sharoitlarini yaratish;
- sohaga oid xodimlarni tanlash, tayyorlash va malakasini oshirish;
- mehnatni moddiy rag‘batlantirish;
- ijtimoiy mehnat munosabatlarini tashkil etish va takomillashtirish;
- xizmat ko‘rsatishda yuqori kasbiy ko‘nikma va madaniy saviyani ta‘minlash;
- xizmat ko‘rsatishda intizomga qat‘iy rioya qilish.

Shuningdek, xizmatlar sohasida kadrlar muammosi ham keskin dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Xodimlar malakasining pastligi, xizmat ko‘rsatish etikasi va kommunikatsiya madaniyatining zaifligi ko‘plab xizmat turlarida mijozlar noroziligiga sabab bo‘lmoqda. Bundan tashqari, xodimlarning tez-tez almashinuvi, ijtimoiy rag‘batlantirish tizimining sustligi, mehnat sharoitlarining qoniqarsizligi ularning ishga bo‘lgan motivatsiyasini pasaytiradi. Bu esa bevosita

xizmat sifati va mijozlarning qoniqish darajasiga ta'sir etadi. Xizmat sohasidagi boshqaruvchilar tomonidan xodimlarning fikri, tashabbuslari va ehtiyojlari yetarli darajada inobatga olinmasligi esa ularni tizimda befarqlikka olib keladi, bu holat esa umumiy ish samaradorligini keskin pasaytiradi. Texnologiyalardan foydalanishdagi orqada qolish holatlari ham xizmatlarni boshqarishda katta to'siq bo'lib xizmat qilmoqda. Bugungi raqamli davrda axborot texnologiyalarisiz samarali boshqaruvni tasavvur qilish mushkul. Ammo ko'plab tashkilotlarda hali ham xizmat ko'rsatish jarayonlari to'liq avtomatlashtirilmagan, mijozlar haqida zarur ma'lumotlar yetarli darajada to'planmaydi, zamonaviy CRM (Customer Relationship Management) tizimlari tatbiq etilmagan.

Bu holatda boshqaruvchilar muhim qarorlarni to'liq va ishonchli ma'lumotlar asosida emas, balki umumiy tasavvur va taxminlarga asoslanib qabul qilishga majbur bo'ladilar.

Raqamlashtirish jarayonining sekinligi, axborot xavfsizligiga yetarli e'tibor berilmasligi, mijozlar bilan muloqotda zamonaviy kanallarning (ijtimoiy tarmoqlar, onlayn chatlar, mobil ilovalar) yetarlicha ishlatilmasligi ham xizmat sifati pasaytiradi. Yana bir muhim jihat shundaki, xizmatlarni boshqarishda mijozlar fikrini e'tiborga olish madaniyati yetarlicha shakllanmagan. Aksariyat holatlarda mijozlarning taklif va shikoyatlari yuzaki ko'rib chiqiladi, ularga javob berishda andozaviy va rasmiyatchilikka asoslangan yondashuv ustuvorlik qiladi.

Bunday muomala esa mijozlar sadoqatini pasaytiradi, korxonaga bo'lgan ishonchni susaytiradi. Holbuki, hozirgi sharoitda raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun aynan mijozlar bilan sifatli va doimiy aloqada bo'lish zarur. Mijozlar ehtiyojini doimiy tahlil qilish, ularning fikr-mulohazalariga asoslangan xizmat turlarini shakllantirish, ularni faol hamkor sifatida jalb etish bugungi boshqaruvning ajralmas tarkibiy qismiga aylanishi lozim. Xizmatlarni boshqarishda e'tibordan chetda qolayotgan yana bir masala — bu mahalliy sharoit va madaniy xususiyatlarni inobatga olmaslikdir. Hududlar o'rtasida demografik, iqtisodiy, madaniy tafovutlar mavjud bo'lib, xizmatga bo'lgan talab va munosabat har xil bo'lishi mumkin.

Ammo ko'plab xizmat ko'rsatish tizimlari bitta andozada ishlaydi. Masalan, shahar aholisi uchun mos bo'lgan xizmat turi yoki muloqot uslubi qishloq joylarda umuman qabul qilinmasligi mumkin. Agar boshqaruv bu jihatlarni e'tiborga olmasa, xizmatlar keraksiz yoki samarasiz bo'lib qoladi. Shuningdek, xizmatlarni boshqarishda uchrayotgan muammolar murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Bu muammolarni chuqur tahlil qilmasdan turib, soha rivojiga erishish mushkul.

Respublikamizda hozirgi paytda xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanib borishi va buning natijasi o'laroq mazkur sohada mehnat taqsimotining chuqurlashib borishi kadrlarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, ularni sifat jihatidan takomillashtirishini zarurat etmoqda. Bozor iqtisodiyoti rivojlanishi sharoitida esa malakali ishchi-kadrlar tayyorlash, mehnat salohiyatini, sifat ko'rsatkichlarini jahon talablariga ko'tarish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Chunki xizmat ko'rsatish korxonalarida xizmat ko'rsatish sifatini oshirishining asosiy omili bo'lib, xodimlarning malaka darajasi va kasbiy mahorati hisoblanadi. Xodimlarning sifat tarkibini tahlil qilish kadrlarga bo'lgan son va sifat ehtiyojlarini oldindan bilish va mavjud tarkibiy talablarga to'g'ri kelishi uchun tadbirlar belgilash (tanlash, ishga qabul qilish, tayyorlash, moslashish, malakasini oshirish, gorizontal va vertikal joylashtirish, ishdan bo'shatish va hokazo), xodimni o'qitish va malakasini oshirish dasturini ishlab chiqarish uchun kerak.

Xulosa qilib aytganda, xizmatlarni boshqarish sohasida yuzaga kelayotgan muammolar nafaqat alohida korxona yoki tashkilotlar darajasida, balki butun iqtisodiy tizim samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Xizmatlarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun avvalo boshqaruv tizimini inson omiliga yo'naltirish, xizmatlar sifati va mijozlar ehtiyojini markazga qo'yish kerak. Bu borada zamonaviy boshqaruv texnologiyalari, analitik vositalar, ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish yondashuvi katta ahamiyatga ega. Tashkilotlar o'z ichki boshqaruv tizimini takomillashtirib, tashqi kommunikatsiya va xizmat ko'rsatish madaniyatini yuqori bosqichga ko'tarsalar, xizmatlar sohasi nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi— “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 3-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasining 2020 — 2022-yillarga mo‘ljallangan Investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–4563-sonli Qarori.
3. Grönroos, C. (2007). *Service Management and Marketing: Customer Management in Service Competition*. John Wiley & Sons.
4. Kotler, P., Bowen, J., & Makens, J. (2016). *Marketing for Hospitality and Tourism*. Pearson Education Limited.
5. Nematova, Sh. (2023). *Xizmat ko‘rsatish sohasida sifat menejmenti va inson kapitalining o‘zaro bog‘liqligi*. Farg‘ona davlat universiteti ilmiy jurnali, 4(2), 45–53

UDK: 338.49

MILLIY IQTISODIYOTDA RAQOBATBARDOSHLIKNI TA’MINLASHDA DAVLAT SIYOSATI ORQALI ISHLAB CHIQRISH INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISH

РАЗВИТИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ЧЕРЕЗ ГОСУДАРСТВЕННУЮ ПОЛИТИКУ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

DEVELOPMENT OF PRODUCTION INFRASTRUCTURE THROUGH STATE POLICY TO ENSURE THE COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

Isakov Azim Yusubjanovich

Namangan Davlat texnika universiteti “Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasida dotsenti,

Annotatsiya

Maqolada milliy iqtisodiyotda raqobatbardoshlikni ta’minlashda davlat siyosatining ahamiyati hamda u orqali ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish, raqobatbardosh iqtisodiy muhitni shakllantirishda infratuzilmaning o‘rni hamda davlat tomonidan iqtisodiyotni boshqarish va tartibga solishga qaratilgan siyosatning shakllari, vosita va usullarining qo‘llanishi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: raqobatbardoshlik, ishlab chiqarish infratuzilmasi, iqtisodiy o‘sish, bozor tuzilmasi, investitsiya, davlatning tarkibiy siyosati, tarkibiy o‘zgartirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash, moliyaviy resurslar.

В статье научно-теоретически анализируются значение государственной политики в обеспечении конкурентоспособности национальной экономики, роль инфраструктуры в развитии на ее основе производственной инфраструктуры, формирование конкурентной экономической среды, использование государством форм, инструментов и методов политики, направленных на управление и регулирование экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, производственная инфраструктура, экономический рост, структура рынка, инвестиции, структурная политика государства, структурная трансформация, диверсификация производства, финансовые ресурсы.

The article scientifically and theoretically analyzes the importance of state policy in ensuring competitiveness in the national economy, the role of infrastructure in developing production infrastructure through it, the formation of a competitive economic environment, and the use of forms, tools, and methods of policy aimed at managing and regulating the economy by the state.

Keywords: competitiveness, production infrastructure, economic growth, market structure, investments, state structural policy, structural transformation, production diversification, and financial resources.

Infratuzilmaning rivojlanishi ishlab chiqarish jarayoning tezlashishiga, uning rivojlanishiga, iqtisodiyotning tezroq o‘rishiga, yetkazish va tashish xizmatlarining rivojlanishiga imkon yaratadi. Bu esa, xalqaro savdo va erkin va raqobatli bozorlarning shakllanishiga, is’temol darajasining oshishiga, iqtisodiy siklda ayriboshlash jarayoning tezlashishiga imkon beradi.

Zamonaviy iqtisodiyotda bozor tuzilmalarining ko‘plab potensial ijtimoiy ehtiyojlarni qondira olmasligi bilan bog‘liq bo‘lgan bozorni tartibga solish nuqsonlarining mavjudligi, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy farqlanishning kuchayishi, bozor kontsentratsiyasining o‘ishi, fundamental tadqiqotlarni moliyalashtirish, ilmiy-texnik sohani qo‘llab-quvvatlash zarurati investitsiya talabini rag‘batlantirish, moliya-kredit sektori faoliyatini muvofiqlashtirish chora-tadbirlari nuqtai-nazaridan davlat aralashuvini talab qiladi. Shu jumladan, ishlab chiqarish infratuzilmasiga ham davlat aralashuviziz katta o‘zgarishlar qilish imkonsizdir [4].

Milliy iqtisodiyotni o‘rish sur‘atlari va aholining farovonligini ta‘minlash, respublikaning xalqaro maydondagi o‘z o‘rni va mavqeiga ega bo‘lishi uchun shart-sharoitlarni yaratuvchi zamonaviy iqtisodiyotni barpo etish borasida davlat tomonidan keng miqyosdagi muhim chora-tadbirlarni amalga oshirish davlatning muhim vazifalaridan biridir.

Bu borada davlatning tarkibiy siyosati ijtimoiy ishlab chiqarish taraqqiyotini asoslash va ustuvor yo‘nalishlarini tanlash, milliy iqtisodiyot tarmoqlari va sohalarining mutanosibligini ta‘minlashga qaratilgan siyosat hisoblanadi.

Davlat tomonidan iqtisodiyotda tarkibiy tuzilishni o‘zgartirishdan ko‘zlangan maqsad tarmoq va sohalarining munosib shakllantirish, uning samaradorligini, raqobatbardoshligini oshirish asosida aholi turmush darajasini o‘stirish va jahon xo‘jaligiga integratsiyalashuvini ta‘minlashdan iborat.

O‘zbekistonning jahon bozoriga raqobatbardosh mahsulotlar bilan kirishini tezroq ta‘minlash maqsadi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning dastlabki davridayoq xalq xo‘jaligi tarmoq tuzilishini tubdan o‘zgartirishni zarurat qilib qo‘ydi.

Bu esa, davlat tomonidan ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishda muhim chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni taqozo etdi. Jumladan: iqtisodiyotni tubdan tarkibiy o‘zgartirish; yetakchi tarmoqlarni jadal modernizatsiyalash; milliy iqtisodiyotni raqobatbardoshligini oshirish; sanoat hamda boshqa muhim tarmoqlardagi ishlab chiqarishni diversifikatsiyalash; mahalliyashtirish dasturi va uning vazifalarini ishlab chiqish; milliy iqtisodiyotni zamon talablariga moslashtirish kabilardir.

Mamlakatning ishlab chiqarish salohiyatidan kelib chiqib, ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa, davlat tomonidan jarayonni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash amalga oshiriladi.

Bozor munosabatlari rivojlangan mamlakatlarda ham ishlab chiqarish infratuzilmasini tartibga solishda davlat tomonidan amalga oshiriladi. Jumladan, dunyodagi ko‘pgina davlatlarda sog‘lom infratuzilmaga investitsiya kiritish va uni qo‘llab-quvvatlash muhim davlat funksiyasi hisoblanadi. Avstraliyaning Infratuzilma va mintaqaviy rivojlanish departamenti rahbari infratuzilma haqida juda yaxshi fikr aytgan edi: “Infrastruktura bu iqtisodiyotda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik foyda keltirib chiqaradigan sarmoyadir”[3].

Milliy iqtisodiyotning barqaror o‘ishi va ishlab chiqarish infratuzilmasi rivojlanishi o‘rtasidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqliklarni ifodalovchi ob‘yektiv qonuniyatlar ham mavjud.

Ishlab chiqarish infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Davlat tomonidan ishlab chiqarish infratuzilmasi (avtomobil va temir yo‘llari, ko‘priklar, aeroportlar, omborlar qurilishi, elektr va aloqa tarmoqlari, suv, gaz ta‘minoti va boshqalar)ning tashkil etilishi, birinchi navbatda, yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga hamda tegishli sohalar bo‘yicha ishchi va xizmatchilariga bo‘lgan talabning oshishiga olib keladi. Bu esa, iqtisodiyotdagi

konyunkturaviy o‘zgarishlar, siklik tebranishlar davrida ishchi kuchi bozoridagi muvozanatni ta’minlashda muhim vosita sifatida foydalanishga imkon yaratadi.

Davlatr uchun infratuzilmaga sarf-xarajat qilish katta moliyaviy resurslarni talab qiladi. Lekin, iqtisodiyotni rivojlantirish va uni harakatga keltirish uchun infratuzilmaga mablag’ sarflash aqlli yo‘l hisoblanadi. Infratuzilmani rivojlantirish qanchalik yaxshi olib borilgan bo‘lsa, iqtisodiyotning rivojlanishi va o‘sishi shunchalik tezlikda amalga oshadi [5].

Iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishda bozor iqtisodiyoti infratuzilmasini vujudga keltirish, aholining yashashi va mehnat qilishlari uchun har tomonlama qulay sharoitlar yaratishdir. Milliy iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurish zarurligi eng avvalo tarkibiy o‘zgarishlarni milliy iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarida amalga oshirish, ularning maqsad va vazifalarini belgilash hamda o‘zaro muvofiqlashtirishni talab etadi.

O‘zbekistonda iqtisodiyot tuzilishidagi o‘zgarishlar quyidagi eng muhim vazifalarni hal etish bilan bog‘liqdir:

Birinchidan, boshqa mamlakatlardan xom ashyo resurslari eng muhim turlarining, butlovchi mahsulotlarning va oziq-ovqat mahsulotlarining olib kelinishini qisqartirib, ana shu mahsulotlar o‘rni bosadigan korxonalarni rivojlantirish asosida respublikaning iqtisodiy mustaqilligiga erishish;

Ikkinchidan, o‘zimizda ishlab chiqarishni tashkil etish hisobiga mahsulotlar va xalq iste‘mol mollarinin hayotiy muhim turlariga bo‘lgan aholi va umumxalq xo‘jaligi talablarini qondirish;

Uchinchidan, iqtisodiyotning mutanosib va barqaror ishlashini ta’minlash;

To‘rtinchidan, iqtisodiyotning xom ashyo yetishtirishga qaratilgan bir tomonlama yo‘nalishini bartaraf etish, g‘oyat boy ma‘dan – xom ashyo resurslari va qishloq xo‘jalik xomashyosini chuqurroq, mukammalroq qayta ishlashini tashkil etish, ishlab chiqariladigan mahsulotning butlik darajasi va raqobatbardoshligini oshirish;

Beshinchidan, respublikaning eksport imkoniyatini kengaytirish, tashqi iqtisodiy aloqalarda to‘lov balansining ijobiy bo‘lishiga erishish, oltin valyuta zaxirasini mustahkamlash;

Oltinchidan, mehnat resurslarining oqilona bandligini ta’minlash, mehnat qilishning yangi texnologiyalarga, xalqning tarixiy an‘analari va udumlariga mos keladigan sohalarini barpo etish;

Yettinchidan, tarmoqlar ichidagi va hududiy jihatdan vujudga kelgan nomutanosibliklarni bartaraf etish, respublika hududida ishlab chiqaruvchi kuchlarni jadal rivojlantirish va oqilona joylashtirish [2].

Bu vazifalarning bajarilishi natijasida o‘tgan davrda O‘zbekiston iqtisodiyotida ijobiy o‘zgarishlar yuz berdi va tarkibiy o‘zgarishlarni ta’minlash uchun shart-sharoitlar yaratildi. Bugungi kunda milliy iqtisodiyotni barqarorlashtirishga ko‘p ukladli iqtisodiyotni shakllantirish, bozor infratuzilmasini yaratish va takomillashtirish, ishlab chiqarish mexanizmini ixtisoslashtirish, iqtisodiy qonunlar mutanosibligini ta’minlash orqali erishish mumkinligi amalda o‘z ifodasini namoyon qilmoqda.

Ishlab chiqarish infratuzilmasi tarkiban moddiy iste‘mol tovarlar, buyumlar va noz-ne‘mat mahsulotlari yaratuvchi tarmoq va korxonalarga tayyorlash, saqlash, o‘rash, qadoqlash yoki joylashtirish, ta’minot va ta’mirlash hamda sotish kabi xizmatlar ko‘rsatuvchi va ularning to‘xtovsiz faoliyat yurgizishini ta’minlovchi tashkilot va korxonalar majmuasini tashkil etadi.

Ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun quyidagilarga alohida e’tibor berish zarur:

1. Bozor iqtisodiyotining huquqiy asoslari va ijtimoiy muhitni yaratish.

2. Mulk daxlsizligini ta’minlash.

3. Raqobat halolligini saqlash va uni himoya qilish.

Daromad va milliy boylklarni taqsimlash va qayta taqsimlash.

4. Milliy mahsulot tarkibini yaxshilash maqsadida resurslar taqsimotini tartibga solish, ustuvor yo‘nalishlarni belgilash.

5. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish, ish bilan ta’minlash, inflyatsiya jarayonlarini nazorat qilish, iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish, ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.

6. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida o‘tish davrining xususiyatlarini hisobga olgan holda tegishli chora-tadbirlar, xususan aholining ma’lum bir tabaqalarini ijtimoiy himoyalashni ta’minlash.

7. Iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish bosqichlarining uzviyligini ta'minlash.

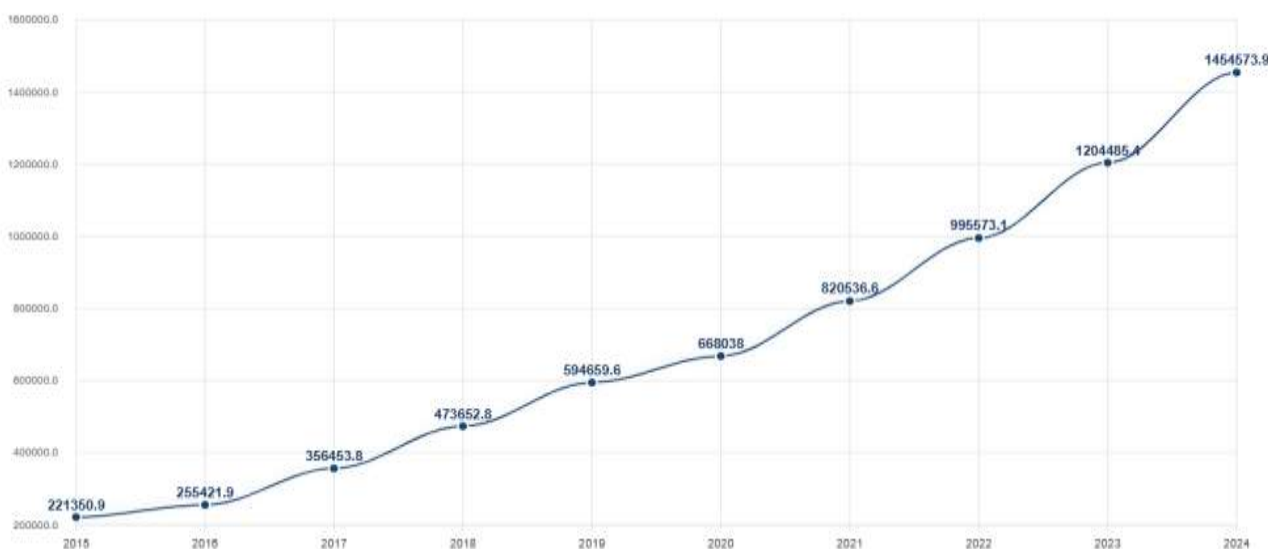
8. Respublika aholisining tarkibiv o'sish sur'atlari va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan holda yangi ish joylarini tashkil etish, aholini ish bilan ta'minlash, mehnat birjalari va mehnat bozorlarini tashkil etish. Kichik va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish.

9. Iste'mol bozorining himoyasini tashkil etish va boshqalar.

Yalpi ichki mahsulot (YaIM) iqtisodiy rezident-birliklar ishlab chiqarish faoliyatining yakuniy natijasini ifodalovchi va ushbu birliklar tomonidan yakuniy foydalanish uchun ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlar qiymati orqali o'lchanadigan Milliy hisoblar tizimi (MHT)ning asosiy ko'rsatkichlaridan biridir.

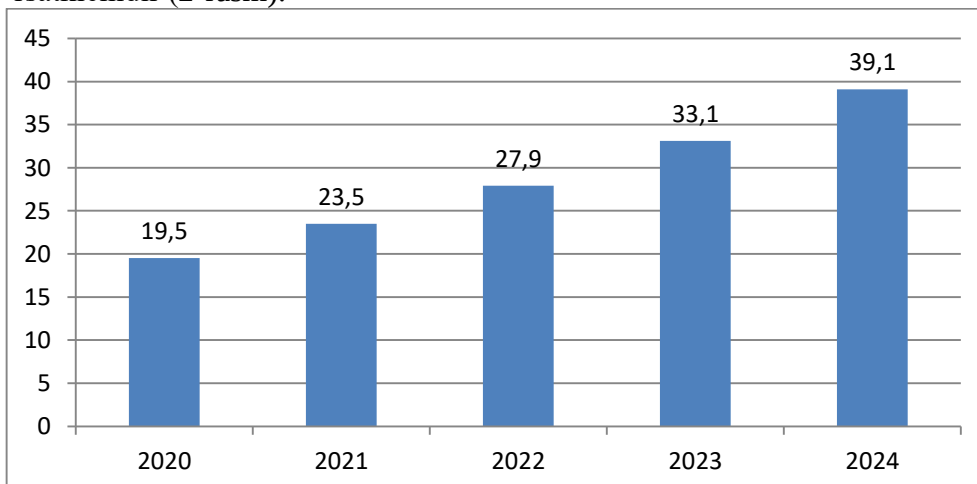
2024 yilda respublika yalpi ichki mahsuloti 1,45 kvadrillion so'mni, bu yil davomidagi o'rtacha rasmiy kurs bo'yicha 115 milliard dollarni tashkil etdi. O'zbekiston Statistika agentligining ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilga nisbatan yalpi ichki mahsulot 6,5 foizga o'sgan. Bu yerda va keyingi o'rinlarda 2015-2024-yillar uchun aniqlik kiritilgan ma'lumotlar keltirilgan (1-rasm).

Yalpi ichki mahsulot hajmi (ishlab chiqarish usulida, joriy narxlarda, yillik)

1-rasm. O'zbekistonda yalpi ichki mahsulot hajmi [6]

Barqaror o'sish sur'atlarini aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot ham ko'rsatmoqda, bu ko'rsatkich 2024 yilda 39,1 million so'mga teng bo'ldi. Bu o'tgan yilga nisbatan 4,4 foizga, 2020 yilga nisbatan 19,5 foizga ko'p bo'lib, bu fuqarolar farovonligi va mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishi ko'rsatkichidir (2-rasm).

2-rasm. O'zbekistonda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmi [6]

Milliy iqtisodiyotimizda ishlab chiqarish infratuzulmasini rivojlantirishdan ko‘zlangan aniq maqsadlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Iqtisodiyotning xom ashyo yetishtirishdan iborat bir tomonlamaligiga chek qo‘yish;
- Iste‘molga tayyor, ya‘ni tugallangan mahsulot ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish;
- Import o‘rnini bosadigan tovarlarni iloji boricha respublikaning o‘zida ishlab chiqarib, importga qaramlikni kamaytirish;
- Ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifati va raqobatbardoshligini jahon bozori talablari darajasiga yetkazib, eksport salohiyatini oshirish;
- Milliy iqtisodiyotda ishlab chiqarishning istiqbolli sohalariga ustuvorlik berish orqali barqaror iqtisodiy o‘sishni ta‘minlash;
- Mehnat resurslarining oqilona bandligini ta‘minlagan holda, yangi texnologiyalarga o‘tish, milliy va tarixiy an‘analarga mos keladigan yangi sohalarini barpo etish;
- Mahalliy ishlab chiqariladigan tovarlar hisobidan milliy bozorni to‘ldirish bilan aholi talablarini to‘laroq qondirish.

Ishlab chiqarish infratuzulmasini rivojlantirishda iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishidagi o‘zgarishlar o‘zida quyidagilarni ifodalashi lozim bo‘ladi:

- Respublikaning tabiiy sharoitini, uning mineral, xom ashyo resurslarini demografik ahvolini, qishloq xo‘jaligi uchun yaroqli unumdor yerlar mavjudligini hisobga olish;
- Fan-texnika taraqqiyoti yutuqlarini mujassamlashtirgan yangi, yuqori samara beruvchi ishlab chiqarishni tashkil etish va iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish imkonini beradigan tarmoqlar rivojlanishni ta‘minlash;
- Ijtimoiy ishlab chiqarish xarajatlarini minimallashtirish asosida yuqori iqtisodiy natijalarga erishishni ta‘minlaydigan iqtisodiyot tarkibiy tuzilishiga erishish;
- Milliy iqtisodiyot tarkibini shakllantirishda uning jahon iqtisodiy hamjamiyatiga qo‘shilib borishini e‘tiborga olish;
- Iqtisodiyot tarkibiy tuzilishini o‘zgartirishni mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishga, ta‘lim berish tizimini takomillashtirishga, aholining yuqori turmush darajasini ta‘minlashga yo‘naltirish.

Mustaqillik yillarida respublikamizda iqtisodiyotda infratuzilma rivojlanirish bo‘yicha amalga oshirilgan o‘zgarishlar natijasida ishlab chiqarishda tayyor maxsulotlar ulushi ortishiga, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi qisqarishiga, xizmat ko‘rsatish sohasi hajmining YaIMdagi ulushi ortishiga, xorijiy investitsiyalarni jalb etish yo‘li bilan yangi avtomobilsozlik sanoati vujudga keltirildi hamda samolyotsozlik, radioelektronika, elektronika sohalarini, shuningdek, qayta ishlash sohalarini rivojlantirishga katta e‘tibor berilmoqda, tarkibiy o‘zgarishlarning amalga oshirilishi oqibatida sanoat mahsulotlarining tarmoq tarkibida yonilg‘i-energetika, kimyo va neft-gaz, mashinasozlik, metallomni qayta ishlash, oziq-ovqat sanoati tarmoqlari ulushi o‘sishiga erishildi.

2017–2021 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasida tarkibiy o‘zgartirishlarni chuqurlashtirish, milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish hisobiga uning raqobatbardoshligini oshirish bo‘yicha quyidagi vazifalar belgilangan:

- milliy iqtisodiyotning tarkibida sanoat, xizmatlar ko‘rsatish sohasi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik ulushini ko‘paytirish;
- ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilashga qaratilgan faol investitsiya siyosatini olib borish;
- sanoatni yuqori texnologiyali qayta ishlash tarmoqlarini sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tkazish orqali yanada modernizatsiya va diversifikatsiya qilish;
- iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda monopoliyani bosqichma-bosqich kamaytirish;
- prinsipial jihatdan yangi mahsulot va texnologiya turlarini o‘zlashtirish, shu asosda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta‘minlash;

- ishlab chiqarish mahalliyashtirishni rag‘batlantirish siyosatini davom etish tarmoqlararo sanoat kooperatsiyasini kengaytirish;

- iqtisodiyotda energiya va resurslar sarfini kamaytirish, ishlab chiqarishga energiya tejaydigan texnologiyalarni keng joriy etish, iqtisodiyot tarmoqlarida mehnat unumdorligini oshirish;

- erkin iqtisodiy zonalar, texnoparklar va kichik sanoat zonalarini tashkil etish, yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda xizmatlarning o‘rni va ulushini oshirish, xizmatlarning zamonaviy yuqori texnologik turlari hisobiga tubdan o‘zgartirish;

- turizm industriyasini jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda uning roli va ulushini oshirish, turistik xizmatlarni diversifikatsiyalash va sifatini yaxshilash, turizm infratuzilmasini kengaytirish;

- eksport faoliyatini liberallashtirish va soddalashtirish, eksport tarkibini va geografiyasini diversifikatsiya qilish, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarning eksport salohiyatini kengaytirish va safarbar etish;

- yo‘l-transport infratuzilmasini yanada rivojlantirish, iqtisodiyot, ijtimoiy soha, boshqaruv tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish [1].

Davlatning ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirishdagi siyosatini yanada samaraliroq bo‘lishi uchun quyidagi sharoitlar hisobga olinishi lozim:

- Davlatning tarkibiy o‘zgarishlar borasidagi faol investision siyosatini amalga oshirish mexanizmlarini takomillashtirish;

- Iqtisodiyotda xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish va ular uchun munosib, qulay shart-sharoitlar yaratish;

- Xususiy investitsiyalar yo‘nalishini savdo-vositachilik sohalaridan ishlab chiqarishni rivojlantirishga yo‘naltirish;

- Xorijiy investorlar uchun yanada qulay investitsiya muhitini yaratish;

- Bozor munosabatlarining asosi bo‘lgan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish;

Xulosa qilib aytish mumkinki, milliy iqtisodiyotimizning barqaror o‘sishini ta‘minlash uchun davlatning infratuzilma borasidagi amalga oshiriyotgan faol investitsion siyosatini yanada kuchaytirish, texnik va texnologik yangilash asosida makroiqtisodiy muvozanatni va mutanosiblikni, yuqori, barqaror o‘sish sur‘atlarini ta‘minlash, faol ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yanada yaxshilash, inflyasiya va ishsizlik darajalarini maqbul darajada ushlab turish, aholining ish bilan bandligini va turmush darajasini oshirish, mamlakatimiz iqtisodiy xavfsizligini va raqobatbardoshligini, iqtisodiy - moliyaviy inqirozlarga bardoshligini ta‘minlash, jahon iqtisodiyotiga integratsilashish kabi vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish davlat iqtisodiy siyosati maqsad va vazifalari hamda bozor iqtisodiyotini davlat tomonidan tartibga solish usullari va vositalari bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sh. M. Mirziyoyev. «Yangi O‘zbekiston strategiyasi». T. «O‘zbekiston», 2021 y.
2. Abulqosimov H.P. Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish. O‘quv qo‘llanma.- T.:—Noshirlik yogdusil, 2018
3. Anderton D. 2018. Science in the city region: establishing Liverpool's life science ecology/ Regional Studies, Regional Science.
4. Кудров В. За высокую конкурентоспособность. «Мировая экономика и международные отношения», №2, 2002.
5. Инфраструктура и интенсификация экономики / отв. ред. В.П. Красовский. М.: Экономика, 1980.
6. <http://hisobot.stat.uz/>

BIZNES YURITISHDA RAQOBAT STRATEGIYALARI

КОНКУРЕНТНЫЕ СТРАТЕГИИ В УПРАВЛЕНИИ БИЗНЕСОМ

COMPETITIVE STRATEGIES IN BUSINESS MANAGEMENT

Abdullayeva Komolaxon
Millat Umidı Universiteti talabasi

Annotatsiya

Maqolada biznes yuritishda raqobat strategiyalarining nazariy asoslari va ularning O‘zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlari yoritilgan. Raqobat strategiyasi tushunchasi, uning turlari va afzalliklari bo‘yicha klassik yondashuvlar — M. Porterning “raqobat ustunligi” modeli, F. Kotlarning marketing strategiyalari hamda G. Mintzbergning strategik pozitsiya nazariyasi tahlil qilingan. O‘zbekiston sharoitida esa raqobat strategiyalari asosan xarajat ustunligi modeliga tayangan bo‘lib, bu holat bozorning innovatsion imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Maqolada raqobat strategiyalarining nazariy turlari va ularning milliy iqtisodiyotdagi tatbiq mexanizmlari tahlil etilgan hamda O‘zbekiston korxonalari uchun strategik yo‘nalishlar belgilab berilgan.

Kalit so‘zlar: raqobat strategiyasi, biznes modeli, Porter nazariyasi, innovatsion rivojlanish, xarajat ustunligi, differensial strategiya, O‘zbekiston iqtisodiyoti, bozor raqobati, barqarorlik, menejment.

В статье раскрываются теоретические основы конкурентных стратегий в ведении бизнеса и возможности их применения в условиях Узбекистана. Проанализированы классические подходы к понятию, видам и преимуществам конкурентной стратегии — модель «конкурентного преимущества» М. Портера, маркетинговые стратегии Ф. Котлера и теория стратегического позиционирования Г. Минцберга. В условиях Узбекистана конкурентные стратегии в основном опираются на модель лидерства по издержкам, что препятствует полному использованию инновационного потенциала рынка. В статье исследованы теоретические типы конкурентных стратегий и механизмы их реализации в национальной экономике, а также определены стратегические направления для узбекских предприятий.

Ключевые слова: конкурентная стратегия, бизнес-модель, теория Портера, инновационное развитие, лидерство по издержкам, стратегия дифференциации, экономика Узбекистана, рыночная конкуренция, устойчивость, менеджмент.

The article highlights the theoretical foundations of competitive strategies in business management and the possibilities of their implementation under the conditions of Uzbekistan. Classical approaches to the concept, types, and advantages of competitive strategy — such as M. Porter’s “competitive advantage” model, F. Kotler’s marketing strategies, and G. Mintzberg’s theory of strategic positioning — are analyzed. In the context of Uzbekistan, competitive strategies are mainly based on the cost leadership model, which limits the full utilization of the market’s innovative potential. The article analyzes the theoretical types of competitive strategies and their implementation mechanisms in the national economy, and identifies strategic directions for Uzbek enterprises.

Keywords: competitive strategy, business model, Porter’s theory, innovative development, cost leadership, differentiation strategy, Uzbekistan’s economy, market competition, sustainability, management.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida har bir korxonaning barqaror faoliyati va uzoq muddatli muvaffaqiyati, eng avvalo, uning tanlagan raqobat strategiyasiga bog‘liq. Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida biznes yuritish tamoyillari tez o‘zgarayotgan bir paytda, raqobat ustunligini ta’minlash

masalasi korxonalar uchun eng muhim strategik yo‘nalishlardan biriga aylandi. Raqobat strategiyasi — bu korxonaning bozordagi pozitsiyasini mustahkamlash, raqiblar orasida ustunlikka erishish va mijozlar ehtiyojini barqaror qondirishga qaratilgan tizimli yondashuvdir [9].

O‘zbekiston iqtisodiyotida so‘nggi yillarda bozor mexanizmlarini chuqurlashtirish, xususiyl sektorini rivojlantirish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan islohotlar biznes muhitida raqobatni keskinlashtirdi. Shu sababli, korxonalar faqat resurslardan oqilona foydalanish yoki narx siyosatini to‘g‘ri tanlash bilan cheklanmay, balki innovatsion, marketing va tashkiliy jihatdan farqlanuvchi strategiyalarni ishlab chiqishga majbur bo‘lmoqda.

Raqobat strategiyasi tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. Masalan, M. Porter [8] raqobat ustunligini xarajatlar ustunligi, differensiallash va fokuslash strategiyalari orqali izohlagan. F. Kotler[6] esa raqobatni marketing qarorlariga asoslab, iste‘molchi ehtiyojlarini chuqur tahlil qilishni raqobat ustunligining asosi deb biladi. G. Mintzberg[7] esa strategiyani reja emas, balki “o‘zgarishlarga moslasha olish modeli” sifatida talqin qiladi.

O‘zbekiston sharoitida korxonalar ko‘pincha xarajatlarni kamaytirish va ishlab chiqarish hajmini oshirish orqali raqobatda ustunlikka erishishga intiladi. Ammo so‘nggi yillarda raqamli transformatsiya, mijoz tajribasi (customer experience) va innovatsion marketing kabi yo‘nalishlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois raqobat strategiyalarining nazariy asoslarini tahlil qilish, ularni zamonaviy sharoitga moslashtirish va mahalliy biznes uchun qo‘llaniladigan model shaklida ishlab chiqish zarur bo‘lib qolmoqda.

Maqolaning maqsadi raqobat strategiyalarining nazariy mohiyatini tahlil qilish hamda ularning O‘zbekiston sharoitida qo‘llanish imkoniyatlarini aniqlashdir.

1-jadval

Raqobat strategiyalarining nazariy modellari

1. Raqobat strategiyasi tushunchasi va asosiy nazariy yondashuvlarni tahlil qilish;
2. M. Porter, F. Kotler va G. Mintzberg nazariyalarini solishtirish asosida umumiy model yaratish;
3. O‘zbekiston korxonalari uchun mos raqobat strategiyalarining afzallik va cheklovlarini baholash;
4. Nazariy xulosalar asosida milliy iqtisodiyot uchun strategik yo‘nalishlarni aniqlash.

Manba: Muallif ishlanmasi

M. Porter[9] raqobat strategiyasini korxonaning bozordagi ustunlik manbalarini aniqlash vositasi deb bilgan.

1. Xarajatlar ustunligi strategiyasi – ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish orqali bozorda past narx bilan raqobatlashish.

2. Differensiallash strategiyasi – mahsulot yoki xizmatni sifat, dizayn, servis kabi jihatlar bilan raqobatchilardan farqlash.

3. Fokuslash strategiyasi – ma‘lum bozor segmentiga ixtisoslashish va o‘sha segment ehtiyojini chuqur o‘rganish.

Ushbu modelning ustunligi — u har qanday biznes sohasiga tatbiq etilishi mumkin. Ammo O‘zbekiston korxonalari ko‘pchiligida xarajatlar ustunligi strategiyasi ustun bo‘lib, differensiallash yoki innovatsion yondashuvlar yetarlicha qo‘llanilmayapti. Bu esa uzoq muddatda raqobatbardoshlikni cheklaydi.

F. Kotler[6] raqobatni faqat iqtisodiy emas, balki marketing jarayoni sifatida ko‘radi. Unga ko‘ra, raqobatda ustunlikka erishish uchun korxona:

1. Bozor segmentlarini chuqur o‘rganishi,

2. Maqsadli auditoriyani aniqlashi,

3. Mijoz ehtiyojiga mos marketing miksi (4P – product, price, place, promotion)ni shakllantirishi zarur.

Kotler modeli O‘zbekiston sharoitida, ayniqsa xizmat ko‘rsatish, chakana savdo va onlayn marketing sohalarida samarali qo‘llanilmoqda. Masalan, Mahalla Market, ZoodMall, yoki Texnomart kabi kompaniyalar marketing asosli raqobat strategiyalarini muvaffaqiyatli tatbiq etmoqda.

G. Mintzberg[7] strategiyani qat’iy reja sifatida emas, balki o‘zgaruvchan muhitga moslashuv modeli sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, korxona doimiy ravishda tashqi muhitdagi o‘zgarishlarga (iqtisodiy, texnologik, siyosiy omillar) tez javob bera olishi kerak. Bu yondashuv “dinamik strategik fikrlash”ni talab qiladi.

O‘zbekiston sharoitida bu yondashuv, ayniqsa kichik va o‘rta biznes uchun dolzarb. Misol uchun, pandemiya davrida ko‘plab xizmat ko‘rsatish korxonalari o‘z strategiyalarini onlayn xizmatlar va yetkazib berish tizimlariga moslashtirib, o‘z faoliyatini saqlab qoldi. Bu Mintzberg konsepsiyasining real hayotdagi ifodasidir.

W. Chan Kim va R. Mauborgne[5] tomonidan ishlab chiqilgan “Blue Ocean Strategy” (“Ko‘k okean strategiyasi”) an’anaviy raqobatdan voz kechib, yangi talab va yangi bozor segmentlarini yaratish g‘oyasiga asoslanadi. Unga ko‘ra, korxona mavjud “qizil okean” — raqobatga to‘la bozorda kurashish o‘rniga, yangilik orqali yangi bozor yaratishi lozim.

Bu yondashuv O‘zbekistonda startaplar, IT-kompaniyalar va elektron tijorat sohalarida ko‘zga tashlanmoqda. Masalan, mahalliy Payme yoki Apelsin to‘lov tizimlari an’anaviy bank xizmatlaridan farqli tarzda “ko‘k okean”ni yaratishga muvaffaq bo‘ldi.

Bu model D. Teece [11] tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, raqobatda ustunlikni korxonaning tez o‘zgarishlarga moslasha olish qobiliyati orqali ta‘minlaydi. Dinamik imkoniyatlar — bu korxonaning yangi resurslarni aniqlash, ularni integratsiya qilish va qayta shakllantirish salohiyatidir.

O‘zbekiston iqtisodiyotining hozirgi bosqichida — raqamli iqtisodiyot va sanoat modernizatsiyasi jarayonida — aynan shu yondashuv dolzarb. Korxona o‘z ichki salohiyatini (innovatsiya, xodim malakasi, texnologik moslashuv) kuchaytirgan taqdirdagina global raqobatda barqaror o‘rin egallashi mumkin.

Zamonaviy iqtisodiy muhitda raqobat har qanday korxonaning barqaror rivojlanishini ta‘minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Raqobat strategiyalarini shakllantirish jarayonida korxona nafaqat mavjud bozor talablariga javob berishi, balki o‘zining ichki salohiyati, resurslari va tashkiliy madaniyatini ham hisobga olishi zarur[1; 2; 3; 4].

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston sharoitida raqobat strategiyalarining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan menejment madaniyati, marketing yondashuvi va innovatsion faollikka bog‘liq. Ko‘plab mahalliy korxonalar hanuzgacha xarajatlarni kamaytirish strategiyasi bilan chegaralanmoqda, bu esa uzoq muddatli raqobat ustunligini shakllantirish uchun yetarli emas.

Shu sababli, Porter, Kotler, Mintzberg va Teece nazariyalarini uyg‘unlashtirgan kompleks yondashuv O‘zbekiston uchun eng maqbul model bo‘lishi mumkin. Bu yondashuv korxonalarga quyidagi strategik afzalliklarni beradi: bozorni chuqur tahlil qilish orqali maqsadli segmentni aniqlash — marketingga asoslangan qarorlar korxonaning mijoz ehtiyojlariga mos harakat qilishini ta‘minlaydi. Innovatsion yondashuvni kuchaytirish — mahsulot, xizmat va jarayonlarda yangilik joriy etish orqali “ko‘k okean” imkoniyatlarini yaratish mumkin. Raqamli texnologiyalarni joriy etish — raqamli iqtisodiyot sharoitida raqobat ustunligi ko‘p hollarda texnologik yechimlar bilan belgilanadi.

Umuman olganda, biznes yuritishda raqobat strategiyasini tanlash — bu bir martalik qaror emas, balki doimiy tahlil, moslashuv va innovatsion fikrlashni talab etuvchi jarayondir. O‘zbekiston korxonalari uchun strategik boshqaruvni modernizatsiya qilish, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va raqamli imkoniyatlardan foydalanish raqobatda ustunlikni belgilovchi asosiy yo‘nalishlar bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullaev, M. (2022). Raqobatbardosh iqtisodiyotda korxona strategiyasining shakllanishi. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish nashriyoti.
2. Akhmedov, U. (2021). The role of digital transformation in business competitiveness: The case of Uzbekistan. *Central Asian Economic Review*, 23(2), 45–58.
3. Alimov, B., & Tursunova, D. (2020). Strategic management and innovation in emerging markets: Evidence from Uzbekistan. *Asian Journal of Business and Management*, 8(3), 112–120.

4. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120. <https://doi.org/10.1177/014920639101700108>
5. Kim, W. C., & Mauborgne, R. (2005). *Blue Ocean Strategy: How to Create Uncontested Market Space and Make the Competition Irrelevant*. Boston: Harvard Business School Press.
6. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th ed.). Pearson Education.
7. Mintzberg, H., Ahlstrand, B., & Lampel, J. (2003). *Strategy Safari: A Guided Tour Through the Wilds of Strategic Management*. New York: Free Press.
8. Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: Free Press.
9. Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.
10. Prahalad, C. K., & Hamel, G. (1990). The core competence of the corporation. *Harvard Business Review*, 68(3), 79–91.
11. Teece, D. J. (2009). *Dynamic Capabilities and Strategic Management: Organizing for Innovation and Growth*. Oxford University Press.
12. Uzbekistan Ministry of Economy and Finance. (2023). *Milliy raqobatbardoshlik strategiyasi 2030: Raqobat siyosati va biznes muhitini rivojlantirish yo‘nalishlari*. Toshkent: Iqtisodiyot vazirligi nashriyoti.
13. World Bank. (2022). *Uzbekistan Country Economic Memorandum: A New Economy for a New Generation*. Washington, DC: World Bank Publications.
14. Yuldasheva, S., & Nazarova, N. (2021). Competitive strategies and innovation practices of small enterprises in Uzbekistan. *Economics and Business Journal*, 5(1), 88–95.
15. Zohidov, F. (2020). Raqobat muhitida korxonalarning moslashuvchanlik strategiyasi. *Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti ilmiy jurnali*, 4(7), 55–63.

UDK: 336.3

**DAVLAT QARZI VA UNING MAKROIQTISODIY BARQARORLIKKA TA’SIRI:
MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR**

**PUBLIC DEBT AND ITS IMPACT ON MACROECONOMIC STABILITY: PROBLEMS
AND PROSPECTS**

**ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОЛГ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА МАКРОЭКОНОМИЧЕСКУЮ
СТАБИЛЬНОСТЬ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

Otayev Shonazar Qodirovich

PhD. Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Universiteti
“Ekonometrika va iqtisodiy modellashtrish kafedrası

Annotatsiya

Ushbu maqolada davlat qarzining iqtisodiy mohiyati, uning makroiqtisodiy barqarorlikka, investitsiya siyosatiga va ijtimoiy rivojlanishga ta’siri tahlil qilinadi. Davlat qarzining o’sish dinamikasi, budjetga tushadigan foiz to’lovlari bosimi hamda tashqi qarzga bog‘liqlikning moliyaviy xavflari statistik ma’lumotlar asosida o’rganilgan. Xalqaro tajriba va O‘zbekiston amaliyoti misolida davlat qarzini boshqarish samaradorligini oshirish mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: davlat qarzi, fiskal siyosat, iqtisodiy barqarorlik, investitsiya, davlat krediti, qarz barqarorligi, foiz stavkalari.

В статье анализируется экономическая природа государственного долга, его влияние на макроэкономическую стабильность, инвестиционную политику и социальное развитие. На

основе статистических данных исследуются динамика роста государственного долга, давление процентных платежей на бюджет и финансовые риски зависимости от внешнего долга. С использованием международного опыта и примера Узбекистана предлагаются механизмы повышения эффективности управления государственным долгом.

Ключевые слова: государственный долг, фискальная политика, экономическая стабильность, инвестиции, государственный кредит, устойчивость долга, процентные ставки.

This article analyzes the economic nature of public debt, its impact on macroeconomic stability, investment policy and social development. The dynamics of public debt growth, the pressure of interest payments on the budget, and the financial risks of dependence on external debt are studied on the basis of statistical data. Mechanisms for increasing the efficiency of public debt management are proposed using international experience and the example of Uzbekistan.

Keywords: public debt, fiscal policy, economic stability, investment, public credit, debt stability, interest rates.

So‘nggi yillarda global iqtisodiyotda davlat qarzi masalasi tobora dolzarb bo‘lib bormoqda. Pandemiyadan keyingi tiklanish davrida ko‘plab davlatlar iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlash, infratuzilmaviy loyihalarni moliyalashtirish va ijtimoiy dasturlarni kengaytirish maqsadida davlat kreditlarini faol jalb etmoqda. Biroq davlat qarzining haddan ortiq o‘lishi moliyaviy barqarorlikka tahdid solishi mumkin.

O‘zbekiston ham jahon iqtisodiy jarayonlariga integratsiyalashgan mamlakat sifatida, so‘nggi yillarda davlat qarzini infratuzilma va modernizatsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun keng miqyosda jalb qilmoqda. 2024-yil yakuniga kelib mamlakatning davlat qarzi 40,2 milliard AQSh dollarini yoki YAIMning 39 foizini tashkil etdi. Bu xavfli darajadan past bo‘lsa-da, qarz bo‘yicha foiz to‘lovlari va tashqi majburiyatlarning ortib borishi moliyaviy siyosatda ehtiyotkorlikni talab etmoqda. Davlat qarzi iqtisodiyotda ikki tomonlama rol o‘ynaydi: bir tomondan u investitsiyalarni kengaytiradi va iqtisodiy o‘lishni rag‘batlantiradi, boshqa tomondan esa, noto‘g‘ri boshqaruv natijasida inflyatsiya, budjet bosimi va valyuta xavfini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli davlat qarzini strategik asosda boshqarish va uning samaradorligini ta‘minlash dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir. Nobel mukofoti sovrindori Paul Krugman o‘z tadqiqotlarida davlat kreditining iqtisodiy sikllarni yumshatishdagi rolini ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, davlat qarzining maqsadli jalb etilishi qisqa muddatda talabni rag‘batlantiradi, ammo uzoq muddatda inflyatsion bosimni kuchaytirishi mumkin[1]. Joseph Stiglitz davlat qarzining ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashdagi ahamiyatini ta‘kidlab, qarz mablag‘lari ta‘lim, sog‘liqni saqlash va pensiya tizimi kabi sohalarga yo‘naltirilganda ijobiy iqtisodiy natijalarga erishilishini ko‘rsatadi[2].

Carmen Reinhart va Kenneth Rogoff esa davlat qarzining “muvozanat nuqtasi” nazariyasini ilgari surib, qarz hajmi YAIMning 90 foizidan oshganda iqtisodiy o‘lish sur‘atlari keskin pasayishini isbotlaydilar[3]. O‘zbekiston iqtisodiyotida davlat qarzining oshishi ko‘proq infratuzilma modernizatsiyasi, energetika tarmoqlarini kengaytirish va ijtimoiy loyihalarni moliyalashtirish bilan bog‘liqdir. Moliya va iqtisodiyot vazirligi ma‘lumotlariga ko‘ra, davlat tashqi qarzining 52 foizi infratuzilma, 24 foizi energetika, 13 foizi transport va kommunikatsiya sohalariga yo‘naltirilgan. Shu bilan birga, xalqaro ekspertlar davlat qarzining tarkibini diversifikatsiya qilish va ichki moliya bozorini rivojlantirish zarurligini ta‘kidlamoqda[5][6].

Tadqiqotda davlat qarzining iqtisodiyotga ta‘siri quyidagi yondashuvlar asosida tahlil qilindi:

1. Makroiqtisodiy tahlil usuli – qarzning YAIMga nisbati, foiz to‘lovlari ulushi va investitsiya faolligiga ta‘siri o‘rganildi.

2. Taqdim etilgan ma‘lumotlar bazasi – O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasi statistik ma‘lumotlari.

3. Qiyosiy tahlil – O‘zbekiston tajribasi Janubiy Koreya, Polsha va Qozog‘istonning qarz boshqaruvi modellari bilan solishtirildi.

Davlat qarzi fiskal siyosatning muhim elementi bo‘lib, iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, infratuzilmani rivojlantirish va ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston davlat qarzining dinamikasi (2020–2024)

Yil	Davlat qarzi (mlrd \$)	YAIMga nisbatan (%)	Foiz to‘lovlari (mlrd \$)
2020	24.3	36.8	1.2
2021	28.4	38.2	1.6
2022	33.5	38.9	2.1
2023	37.9	39.5	2.5
2024	40.2	39.0	3.0

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi va Jahon banki ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari (2025).

Ko‘rinib turibdiki, davlat qarzi hajmi ortib borayotgan bo‘lsa-da, YAIMga nisbatan ulushi nisbatan barqaror saqlanmoqda. Bu iqtisodiy o‘shish sur‘atlarining yuqoriligi bilan izohlanadi. Biroq foiz to‘lovlarining o‘shishi budjet xarajatlariga bosimni kuchaytiradi.

Davlat qarzining ijobiy va salbiy jihatlari:

Ijobiy tomonlari:

- Makroiqtisodiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydi;
- Investitsiya loyihalarini moliyalashtiradi;
- Ijtimoiy sohalarga qo‘shimcha resurs yaratadi;
- Ish o‘rinlari yaratish orqali iqtisodiy faollikni oshiradi.

Salbiy tomonlari:

- Qarz yukining ortishi moliyaviy mustaqillikka salbiy ta’sir qiladi;
- Foiz to‘lovlari budjetni cheklaydi;
- Haddan ortiq tashqi qarz valyuta xavfini kuchaytiradi;
- Pul massasining ko‘payishi inflyatsiyani tezlashtiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, davlat qarzining o‘shishini samarali boshqarish mamlakatning fiskal barqarorligini ta’minlash, iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash va investitsion muhitni barqaror saqlash uchun strategik ahamiyatga ega. Davlat qarzi bugungi kunda nafaqat moliyaviy instrument, balki makroiqtisodiy siyosatning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Uning oqilona boshqarilishi iqtisodiy o‘shish, inflyatsiya darajasi, bandlik va milliy kapital aylanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Samarali qarz siyosatini shakllantirish uchun O‘zbekiston tajribasida bir necha ustuvor yo‘nalishlarda tizimli islohotlar chuqurlashtirilishi lozim.

Birinchidan, fiskal intizomni mustahkamlash — bu davlat qarzining xavfsiz darajada saqlanishi uchun zarur shartdir. Daromad va xarajatlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash, budjet defitsitini kamaytirish hamda soliq bazasini kengaytirish orqali davlatning qarzga bog‘liqligi kamayadi. Xalqaro amaliyotda qo‘llaniladigan Public Expenditure Review (PER) kabi mexanizmlarni joriy etish mablag‘larning maqsadli va samarali sarflanishini ta’minlaydi. Janubiy Koreya, Polsha va Kanada kabi davlatlarda bunday fiskal nazorat organlarining faoliyati davlat qarzining shaffofligi va barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Ikkinchidan, ichki qarz bozorini rivojlantirish zarur. Hozirda O‘zbekiston davlat qarzining katta qismi tashqi manbalardan shakllanmoqda. Ichki moliyaviy bozorni chuqurlashtirish orqali davlat obligatsiyalarining muomaladagi hajmini oshirish, ularni ikkilamchi bozorga kiritish va milliy investorlar — banklar, sug‘urta kompaniyalari, pensiya jamg‘armalarining ishtirokini kengaytirish mumkin. Bu nafaqat milliy moliya tizimini mustahkamlaydi, balki tashqi qarzga bo‘lgan ehtiyojni ham kamaytiradi.

Uchinchidan, tashqi qarz strukturasi monitoringi va portfelni diversifikatsiya qilish davlat moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi. Qarz portfeli bo‘yicha foiz stavkasi, valyuta tarkibi va muddatlarni optimallashtirish, foiz xavfini xedjlash mexanizmlarini joriy etish va Debt Sustainability Analysis (DSA) modeli asosida doimiy tahlil yuritish muhim ahamiyatga ega. Chili va Meksika

tajribalari shuni ko‘rsatadiki, qarzning milliy valyutadagi ulushini oshirish valyuta xavfini kamaytiradi va fiskal mustaqillikni oshiradi.

To‘rtinchidan, davlat-xususiy sheriklik (PPP) mexanizmlarini kengaytirish orqali infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda davlat yukini kamaytirish mumkin. Bu model davlat xarajatlarini optimallashtiradi, innovatsion texnologiyalarni jalb etadi va byurokratik to‘siqlarni qisqartiradi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda amalga oshirilgan issiqlik elektr stansiyalari, avtomobil yo‘llari va sog‘liqni saqlash loyihalarini shuni ko‘rsatdiki, PPP modeli nafaqat moliyaviy, balki boshqaruv samaradorligini ham oshiradi.

Beshinchidan, “yashil qarz” (green bond) mexanizmlarini joriy etish O‘zbekiston uchun yangi istiqbolli yo‘nalishdir. Bu mexanizm ekologik jihatdan barqaror, ijtimoiy yo‘naltirilgan loyihalarni moliyalashtirishga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba (masalan, Indoneziyaning “Green Sukuk” modeli) ko‘rsatadiki, bunday obligatsiyalar orqali qisqa muddatda katta hajmda mablag‘ jalb qilish mumkin. O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya, chiqindi qayta ishlash va ekologik transport tizimlarini rivojlantirish uchun yashil qarzlar samarali vosita bo‘la oladi.

Shunday qilib, yuqorida qayd etilgan islohot yo‘nalishlari davlat qarzini samarali boshqarish tizimini takomillashtirishning asosiy poydevorini tashkil etadi.

- Fiskal intizom — budget barqarorligini ta‘minlaydi;
- Ichki qarz bozori — moliyaviy mustaqillikni kuchaytiradi;
- Tashqi qarz nazorati — makroiqtisodiy xavflarni kamaytiradi;
- PPP modeli — davlat resurslarini diversifikatsiya qiladi;
- Yashil qarz mexanizmlari — uzoq muddatli barqaror o‘shishni kafolatlaydi.

Ushbu yo‘nalishlarni kompleks tarzda amalga oshirish orqali O‘zbekiston o‘z qarz barqarorligini saqlab qolgan holda, iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini tezlashtirishi va mintaqaviy moliyaviy markaz sifatidagi mavqeini mustahkamlashi mumkin. Shu bois davlat qarzini boshqarish strategiyasi nafaqat fiskal barqarorlikni ta‘minlash, balki uzoq muddatli iqtisodiy mustaqillikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Xulosa qilib aytganda, davlat qarzi iqtisodiy o‘shishning zaruriy, lekin ehtiyotkorlik bilan boshqarilishi lozim bo‘lgan vositasidir. O‘zbekiston sharoitida qarz siyosati investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va iqtisodiy diversifikatsiyani rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynamoqda.

Biroq uzoq muddatda fiskal barqarorlikni ta‘minlash uchun:

1. Qarz boshqaruvining milliy strategiyasini takomillashtirish;
2. Qarz barqarorligini baholash tizimini joriy etish (IMF DSF modeli asosida);
3. Ichki moliya bozorlarini rivojlantirish orqali tashqi kreditlarga bog‘liqlikni kamaytirish;
4. Qarzdin foydalanish samaradorligini har yili monitoring qilish zarur.

Ushbu yondashuvlar amalga oshirilganda, O‘zbekiston 2030-yilgacha bo‘lgan davrda qarz barqarorligini saqlagan holda iqtisodiy o‘shish sur‘atlarini davom ettira oladi va fiskal mustaqilligini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Krugman, P. (2008). The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008. W.W. Norton & Co.
2. Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and Its Discontents. W.W. Norton & Co., New York–London.
3. Reinhart, C., & Rogoff, K. (2009). This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly. Princeton University Press.
4. IMF. (2024). Uzbekistan: Article IV Consultation Report. Washington, D.C.
5. World Bank. (2024). Public Debt Statistics and Fiscal Outlook: Uzbekistan. Washington, D.C.
6. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining “Davlat qarzi bo‘yicha yillik hisoboti” 2025 y.
7. Gazeta.uz. (2025). “O‘zbekistonning davlat qarzi 40 milliard dollardan oshdi.”
8. Reinhart, C. M., & Trebesch, C. (2016). Sovereign Debt Relief and Its Aftermath. Journal of the European Economic Association, 14(1), 215–251.
9. Aizenman, J., & Pinto, B. (2013). Managing Economic Volatility and Crises: A Practitioner’s Guide. Cambridge University Press.

**MOLIYAVIY INKLUZIVLIKNI OSHIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING
O‘RNI**

РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ФИНАНСОВОЙ ИНКЛЮЗИИ

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENHANCING FINANCIAL INCLUSION

Odilbekov Shaxbozbek Shuxratjon o‘g‘li

Qo‘qon universiteti Andijon filiali “Iqtisodiyot va moliya” kafedrası v.b dotsenti, i.f.f.d (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy inkluzivlik tushunchasining mazmuni va uning milliy iqtisodiyot rivojidadagi ahamiyati yoritilgan. Asosiy e‘tibor raqamli texnologiyalar, xususan mobil bank xizmatlari, elektron to‘lov tizimlari, raqamli identifikatsiya va fintech platformalarining aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishdagi roliga qaratilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda moliyaviy inkluzivlikni ta‘minlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: moliyaviy inkluzivlik, raqamli texnologiyalar, fintech, mobil bank, elektron to‘lov tizimlari, raqamli transformatsiya, moliyaviy xizmatlar, iqtisodiy barqarorlik.

В данной статье раскрывается сущность понятия финансовой инклюзии и его значение для развития национальной экономики. Основное внимание уделено роли цифровых технологий, в частности мобильного банкинга, электронных платежных систем, цифровой идентификации и финтех-платформ в расширении доступа населения к финансовым услугам. Также проанализированы реформы, проводимые в Узбекистане для обеспечения финансовой инклюзии, существующие проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, цифровые технологии, финтех, мобильный банк, электронные платежные системы, цифровая трансформация, финансовые услуги, экономическая стабильность.

This article explores the concept of financial inclusion and its importance for national economic development. The main focus is on the role of digital technologies - particularly mobile banking, electronic payment systems, digital identification, and fintech platforms - in expanding public access to financial services. The study also analyzes the reforms being implemented in Uzbekistan to promote financial inclusion, existing challenges, and possible solutions.

Keywords: financial inclusion, digital technologies, fintech, mobile banking, electronic payment systems, digital transformation, financial services, economic stability.

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar global iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylandi. Ayniqsa, moliyaviy sohada ularning joriy etilishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, moliyaviy inkluzivlikni oshirishda muhim rol o‘ynamoqda.

Moliyaviy inkluzivlik - bu aholining barcha qatlamlariga, jumladan, past daromadli, chekka hududlardagi yoki an‘anaviy bank tizimidan uzoq bo‘lgan fuqarolarga moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkonini yaratish jarayonidir.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va boshqa xalqaro moliya institutlari moliyaviy inklyuziyani barqaror iqtisodiy o‘sishning asosi sifatida e‘tirof etadi. Raqamli texnologiyalar esa ushbu jarayonni tezlashtiruvchi eng muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmogda. Mobil ilovalar orqali to‘lovlar, onlayn

mikrokredit tizimlari, elektron hamyonlar, raqamli banklar — bularning barchasi aholining moliyaviy tizimga kirish darajasini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bilan bog‘liq ayrim xavf va cheklovlar ham mavjud. Ular orasida raqamli savodxonlikning pastligi, texnologik infratuzilmaning yetarli emasligi va kiberxavfsizlik masalalari alohida o‘rin tutadi.

Moliyaviy inkluzivlik tushunchasi ilk bor Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (XVJ) va BMTning rivojlanish dasturlari doirasida keng qo‘llanila boshlagan. Moliyaviy inkluzivlik deganda aholi va biznes subyektlarining rasmiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishi, bu xizmatlarning qulay, arzon va ishonchli shaklda taqdim etilishi tushuniladi. Bu tushuncha ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan iqtisodiy o‘rta, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy tenglikni ta‘minlashda muhim omil sifatida qaraladi.

D. Demircug-Kunt va R. Levine o‘z tadqiqotlarida moliyaviy inkluzivlikni oshirish iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayverlaridan biri ekanini ta‘kidlashadi[1]. Ularning fikricha, raqamli texnologiyalar moliyaviy xizmatlar xarajatlarini kamaytirish, moliyaviy resurslarga kirish imkonini oshirish va tranzaksiyalar xavfsizligini ta‘minlash orqali inkluzivlikni sezilarli darajada kengaytiradi.

Allen va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotda esa raqamli moliya xizmatlari (mobil banking, raqamli hamyonlar, onlayn kreditlash) moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasini oshirishda eng samarali vositalardan biri sifatida e‘tirof etilgan. Ularning ma‘lumotlariga ko‘ra, mobil moliya xizmatlari mavjud bo‘lgan mamlakatlarda aholi moliyaviy tizimga integratsiyasi 30–40 foizgacha yuqori bo‘lgan[2].

OECD hisobotida ta‘kidlanishicha, raqamli texnologiyalar moliya bozorini demokratlashtiradi — ya‘ni moliyaviy xizmatlarni markazlashtirilgan tizimdan ochiq, raqobatbardosh va innovatsion shaklga o‘tkazadi. Natijada, kichik bizneslar va past daromadli aholi ham bank xizmatlaridan foydalanish imkoniga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston olimlari orasida ham bu masala chuqur o‘rganilmoqda. A. Abdullayev o‘z ishida raqamli moliyaviy xizmatlarning mamlakatdagi bank tizimi samaradorligiga ta‘sirini tahlil qilgan. Unga ko‘ra, raqamli bank xizmatlari joriy etilishi natijasida O‘zbekiston bank tizimida operatsion xarajatlar 15–20 foizga kamaygan, bu esa moliyaviy xizmatlar narxining pasayishiga olib kelgan[3].

S. Karimov esa o‘z tadqiqotida raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy inkluziviyani oshirishning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlariga e‘tibor qaratgan. Uning fikricha, raqamli moliya xizmatlari nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ham ta‘minlaydi, chunki u ayollar, yoshlar va nogiron shaxslar kabi guruhlarini moliyaviy tizimga jalb etish imkonini beradi[4].

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishning eng samarali mexanizmlaridan biridir. Ular orqali iqtisodiyotdagi tengsizlikni kamaytirish, moliyaviy resurslarning adolatli taqsimlanishini ta‘minlash va iqtisodiy faollikni oshirish mumkin.

Ushbu tadqiqotda raqamli texnologiyalarning moliyaviy inkluzivlikka ta‘siri nazariy tahlil, statistik tahlil va taqqoslash metodlari asosida o‘rganildi. Ma‘lumot manbalari sifatida Jahon banki, Markaziy bank, Fintech Global Report hamda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining ochiq ma‘lumotlari foydalanildi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida raqamli texnologiyalar moliyaviy tizimning barcha sohalariga faol joriy etilmoqda. Bu jarayon moliyaviy xizmatlarning qamrovini kengaytirish, bank xizmatlaridan foydalanish qulayligini oshirish va aholining moliyaviy inkluziviyasini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston Markaziy banki ma‘lumotlariga ko‘ra, 2020–2024-yillar davomida raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni 3 barobardan ortiq oshgan. Ayniqsa, mobil banking va elektron to‘lov tizimlari aholining keng qatlamlari orasida ommalashdi.

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi natijasida 2020–2024-yillar oralig‘ida mobil banking foydalanuvchilari soni 3 barobarga, elektron to‘lovlar hajmi esa 6,7 barobarga oshgan. Shu bilan birga, moliyaviy inkluzivlik darajasi 43,5 foizdan 67,9 foizga yetgan.

O‘zbekistonda raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish dinamikasi (2020–2024-yillar)[5]

Yil	Mobil banking foydalanuvchilari (mln kishi)	Elektron to‘lov operatsiyalari soni (mlrd dona)	Moliyaviy inkluzivlik darajasi (%)
2020	6.2	0.45	43.5
2021	8.9	0.83	48.7
2022	11.4	1.52	54.1
2023	14.7	2.36	61.3
2024	18.1	3.05	67.9

Bu o‘zgarishlar aholining moliyaviy tizimga ishonchi ortgani, raqamli texnologiyalarning qulayligi hamda xizmatlarning arzonlashgani bilan izohlanadi. Ayniqsa, pandemiya yillarida onlayn operatsiyalar hajmining ortishi raqamli moliyaning iqtisodiy hayotdagi o‘rni qanchalik muhimligini ko‘rsatdi.

Shuningdek, moliyaviy texnologiyalar bank xizmatlarining hududiy tengsizliklarini qisqartirishga, ayollar va yoshlar orasida moliyaviy faollikni oshirishga, hamda kichik bizneslarning raqamli kredit tizimlariga kirish imkonini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda raqamli moliyaviy texnologiyalar moliyaviy inkluzivlikni oshirishning eng muhim vositasiga aylangan bo‘lib, u iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar moliyaviy inkluzivlikni oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, ular iqtisodiyotning barcha bo‘g‘inlariga chuqur kirib bormoqda. O‘zbekiston misolida olib qaralganda, so‘nggi yillarda raqamli moliyaviy xizmatlarning keng joriy etilishi natijasida aholining katta qismi bank tizimga jalb etildi, moliyaviy operatsiyalar samaradorligi oshdi va moliya bozorida raqobat muhitining shakllanishi kuzatildi. Bu jarayon aholining moliyaviy faoliyatini oshirish, to‘lov tizimlarini modernizatsiya qilish hamda naqd pulsiz iqtisodiyot ulushini kengaytirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Raqamli moliya vositalarining rivojlanishi tufayli elektron to‘lovlar, mobil banking, raqamli hamyonlar va onlayn kredit tizimlari orqali aholining turli qatlamlari, xususan, yoshlar, ayollar va chekka hududlarda yashovchi fuqarolar uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati kengaydi. Bu esa moliyaviy tizimdagi ijtimoiy tenglikni ta‘minlash, iqtisodiy faollikni kuchaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Biroq, raqamli texnologiyalarning tez sur‘atlarda rivojlanishi bilan bir qatorda ayrim muammolar ham mavjud bo‘lib qolmoqda. Jumladan, aholining raqamli savodxonlik darajasining pastligi, internet infratuzilmasining ayrim hududlarda yetarli darajada rivojlanmagani, kiberxavfsizlik va ma‘lumotlarni himoya qilish bilan bog‘liq masalalar dolzarbligicha qolmoqda. Shu bois raqamli moliyaviy xizmatlardan to‘liq va xavfsiz foydalanish uchun ushbu yo‘nalishdagi siyosatni kompleks tarzda takomillashtirish zarur.

Kelgusida raqamli texnologiyalar yordamida moliyaviy inkluzivlikni yanada oshirish uchun aholining raqamli savodxonligini oshirish, qishloq va chekka hududlarda internet tarmog‘ini kengaytirish, fintech kompaniyalar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va ularning bozorga kirishini soddalashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, davlat xizmatlari va raqamli moliyaviy tizimlarning o‘zaro integratsiyasini kuchaytirish, barcha fuqarolar uchun bir xil moliyaviy imkoniyatlarni yaratish iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy farovonlikka bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Umuman olganda, raqamli moliya vositalarining rivojlanishi O‘zbekistonning “Raqamli iqtisodiyot – 2030” strategiyasi maqsadlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, mamlakat moliyaviy tizimining barqarorligi va samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar nafaqat moliyaviy xizmatlardan foydalanishni soddalashtiradi, balki iqtisodiy ishtirokni kengaytiradi, innovatsion rivojlanishga turtki beradi va aholining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu sababli, raqamli moliyaviy texnologiyalarni qo‘llashni chuqurlashtirish va ularni inkluziv

iqtisodiy siyosat bilan uyg‘unlashtirish mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy taraqqiyotini ta’minlashning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Allen, F., Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., & Peria, M. S. M. (2020). *The Foundations of Financial Inclusion: Understanding Ownership and Use of Formal Accounts*. World Bank Policy Research Working Paper.
2. Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2018). *Finance and Inequality: Theory and Evidence*. Annual Review of Financial Economics, Vol. 10, pp. 287–319.
3. OECD (2021). *Digital Financial Inclusion and Fintech Development Report*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
4. World Bank (2023). *Global Findex Database 2023: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*. Washington, D.C.
5. Karimov, S. (2023). “Raqamli moliya xizmatlarining moliyaviy inklyuziyaga ta’siri: O‘zbekiston tajribasi.” *Iqtisodiyot va innovatsiyalar* jurnali, №4.
6. Abdullayev, A. (2022). “Bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlari va ularning samaradorligi.” *Moliyaviy tahlil* jurnali, №2.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2020 yil 5-oktabrdagi “*Raqamli O‘zbekiston – 2030*” strategiyasi to‘g‘risidagi PQ–6079-sonli Qarori.
8. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). *Moliyaviy barqarorlik to‘g‘risida yillik hisobot*. Toshkent.
9. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) (2022). *Digital Financial Services and Inclusion: Global Perspectives and Policy Approaches*. Washington, D.C.
10. Qodirov, B., & Tursunova, M. (2021). “Fintech texnologiyalari va moliya bozorining rivojlanish istiqbollari.” *Iqtisodiy tadqiqotlar va innovatsiyalar*, №3.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫХ И ЭКОНОМИКО-ФИНАНСОВЫХ МЕХАНИЗМОВ РАБОТЫ В РАЗРЕЗЕ МАХАЛЛЕЙ

MAHALLALAR KESIMIDA ISHLASHNING TASHKILIY-HUQUQIY VA IQTISODIY-MOLIYAVIY MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

IMPROVEMENT OF ORGANIZATIONAL, LEGAL, AND ECONOMIC-FINANCIAL MECHANISMS FOR MAHALLA-BASED WORK

Хакимов Дилшоджон Рахмоналиевич

доцент Ферганского государственного университета

Хикматжонов Диёр

студент Ферганского государственного университета

Аннотация

В статье анализируются система работы в разрезе махаллей; совершенствование организационно-экономических механизмов существующей системы; организационно-правовые и финансово-экономические механизмы работы в махаллях; специализация махаллей по принципу "одна махалля - один продукт".

Ключевые слова: Махалля, законодательная база, административно-территориальное управление, специализация махаллей, рынок труда и образование, укрепление социального партнерства.

Maqolada mahallalar kesimida ishlash tizimi; mavjud tizimning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish; mahallalarda ishlashning tashkiliy-huquqiy va moliyaviy-iqtisodiy mexanizmlari; mahallalarni "bir mahalla - bir mahsulot" tamoyili asosida ixtisoslashtirish tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: Mahalla, qonunchilik bazasi, maʼmuriy-hududiy boshqaruv, mahallalarning ixtisoslashuvi, mehnat bozori va taʼlim, ijtimoiy sheriklikni mustahkamlash.

The article analyzes the work system in the context of mahallas; improving the organizational and economic mechanisms of the existing system; organizational, legal, and financial-economic mechanisms for working in mahallas; and the specialization of mahallas based on the principle of "one mahalla - one product."

Keywords: Mahalla, legislative framework, administrative-territorial administration, mahalla specialization, labor market and education, strengthening social partnership.

В Узбекистане проводится системная работа по ускоренному социально-экономическому развитию регионов, расширению предпринимательства, обеспечению занятости населения и выводу уровня благосостояния на новый этап. Как подчеркнул Президент Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёев, "В каждом доме с каждым часом должно возрастать доверие, для этого необходимо наладить систему работы на уровне махаллей, повысить потенциал руководителей нижнего звена организаций экономического комплекса. Без привлечения предпринимателей к развитию "трудных" махаллей невозможно достичь каких-либо результатов. Самый сложный путь - это проделать большую работу в этих махаллях, чтобы заслужить одобрение нашего народа" [7].

Работа в разрезе махаллей - это не только благоустройство территории и инфраструктуры махалли, но и обеспечение того, чтобы жители этой махалли получали доход, были активными, способствовали развитию своей махалли, вносили вклад в развитие страны, были образованными и обладали высоким потенциалом.

В период развития экономики регионов, реализуемая в стране система работы в разрезе махаллей является важным фактором развития предпринимательства, обеспечения занятости населения и экономической стабильности регионов.

Формирование экономических отношений в современных узбекских махаллях и особенности их деятельности вызвали научный интерес многих ученых. В частности, в работах таких ученых, как, Э.Масикард, Т.Тревизани [1], Нейма Нури [2] подробно освещены узбекские махалли и их проблемы.

В научных работах отечественных ученых-экономистов К.Абдурахманова [3], О.Олимжонова [4], Ф.Эгамбердиева [5], А.Кодирожонова [6] и других отражены выводы по социально-экономическому развитию регионов, определению стратегических направлений отдельных регионов, эффективному размещению производительных сил, совершенствованию системы территориального управления.

Совершенствование организационно-экономических механизмов существующей системы для повышения благосостояния населения, ускорения темпов экономического развития махаллей и создания новых рабочих мест остается одной из важнейших задач.

В результате изучения существующих подходов и методик по характеристике факторов, влияющих на работу в разрезе махаллей, была проведена их классификация. Повышение эффективности работы на уровне махаллей представляет собой сложный экономический процесс, в управлении которым особое место занимают организационно-правовые и финансово-экономические механизмы. Данный механизм служит для привлечения ресурсов в махаллю и обеспечения приоритетности реализации программ экономического развития махалли.

Таким образом, для того чтобы помощники хокимов, являющиеся ключевыми активистами системы работы на уровне махаллей, стали современно мыслящими менеджерами по развитию предпринимательства, обеспечению занятости населения и сокращению бедности, требуется создание необходимых условий. Для этого необходимо, чтобы помощники хокима изучали тенденции изменения бизнес-процессов, происходящих в мире, постоянно совершенствовали свои знания и навыки в поиске идей, превращении их в проекты, управлении предпринимательством и контроле за ним. При этом целесообразно обеспечить их профессиональный рост в зависимости от уровня их должности и опыта, усилить их мотивацию путем включения в национальный кадровый резерв. Считаем, что работа помощников хокима над самосовершенствованием, осведомленность о новостях, умение правильно распределять ресурсы и управлять ими обеспечат девяносто процентов решения проблемы.

Для достижения целей развития экономики страны важно определить совокупность экономических ресурсов, методов, инструментов и рычагов, влияющих на процессы экономического развития махаллей. В зависимости от срока действия организационно-экономические механизмы повышения эффективности работы на уровне махаллей можно сгруппировать следующим образом (рис.-1).

Организационно-правовые и экономико-финансовые механизмы выражают общие аспекты в тесной взаимосвязи друг с другом. С этой точки зрения следует отметить, что в нашей стране и ее регионах проведен ряд работ по повышению эффективности системы работы на уровне махаллей.

Однако становится очевидным, что в регионах существует ряд проблем в этом отношении. В частности, для дальнейшего развития работы на уровне махаллей в регионах требуется решение таких вопросов, как недостаточный уровень социальной инфраструктуры, неосведомленность председателей махаллей о предполагаемых инвесторах в регион, недостаточность правовых основ взаимоотношений между председателем махалли, помощником хокима, лидером молодежи и активисткой женского движения, низкий уровень интереса населения к предпринимательству, отсутствие удобств для предпринимателей в доставке своей продукции на рынки, проблемы в денежно-кредитных и валютных

отношениях, вопрос своевременной конвертации кредитов, выделяемых на импортируемое оборудование и другое сырье, внедрение современных достижений науки и техники в производство и недостаточность стимулирующих методов в целевом использовании инновационных подходов.

Рисунок 1. Организационно-экономические механизмы формирования эффективности системы работы в разрезе махаллей [1]

Исходя из требований сегодняшнего дня, необходимо постоянно совершенствовать законодательные акты. Следует принять новую редакцию Закона Республики Узбекистан от 22 апреля 2013 года № 350 "Об органах самоуправления граждан," исключив большинство устаревших пунктов и положений. В частности, целесообразно исключить пункты "сбор средств от физических лиц на добровольной основе для оказания помощи в оплате коммунальных услуг" и "выступать поручителем в установленном порядке при получении кредитов субъектами предпринимательской деятельности, в том числе субъектами семейного предпринимательства, расположенными (проживающими) в пределах соответствующей территории."

Также необходимо ускорить принятие "Предпринимательского кодекса." Согласно анализу, только за прошедший год было принято более 70 указов и постановлений Президента Республики Узбекистан, направленных на улучшение бизнес-среды и поддержку предпринимательства. В результате, благодаря снижению налоговой и административной нагрузки, а также предоставлению дополнительных льгот и гарантий, количество субъектов предпринимательства с доходами, превышающими 1 миллион долларов, увеличилось на 5

тысяч, а товарооборот еще тысячи предпринимателей вырос с 1 миллиона до 10 миллионов долларов. На сегодняшний день более 6 тысяч нормативно-правовых актов и более 40 тысяч технических документов содержат требования, обязательные для исполнения предпринимателями. Среди этих требований очень много таких, которые утратили свою значимость, неэффективны и, несомненно, приводят к дополнительным расходам для предпринимателей. При принятии Предпринимательского кодекса целесообразно увеличить количество инструментов, позволяющих развивать предпринимательство на основе системы работы в разрезе махаллей.

Кроме того, изучение передового опыта зарубежных стран для социально-экономического развития махаллей и внедрение их специфических аспектов в будущем в законодательство даст хорошие результаты.

При работе в разрезе махаллей для четкого определения цели, правильной реализации расчетов-монографий и разработки прогнозных параметров, прежде всего, необходимо четко определить границы махаллей.

Также все показатели социальной жизни должны формироваться на уровне махалли. Агентство персонализации при Министерстве юстиции Республики Узбекистан ведет полную информацию об адресах проживания граждан. Однако в данных большинства граждан указаны район, улица и номер дома в качестве места их проживания. Формирование этой базы данных в разрезе махаллей повысит эффективность работы системы в будущем.

Кроме того, в нынешнюю информационную эпоху до сих пор не разработана электронная платформа махаллей. Разработка данной платформы обеспечит точность в определении внутренних возможностей махаллей, природных ресурсов и точек роста.

Следует отметить, что субъектам системы работы в разрезе махаллей (председатель махалли, помощник хокима, лидер молодежи, женский активист) в соответствии с законодательством выплачивается дифференцированная заработная плата в зависимости от количества квартир в махалле. Однако, если сравнить разрозненные махалли в отдаленных и труднодоступных районах и махалли, расположенные в центрах городов, разница между ними остается высокой. Деревни, расположенные на большом расстоянии друг от друга в горных районах, объединены в одну махаллю, и для того, чтобы субъекты системы работы в разрезе махаллей добрались до таких деревень, требуются дополнительные силы и ресурсы. С этой точки зрения необходимо решить вопросы предоставления надбавок к их месячной заработной плате.

Специализация махаллей по принципу "одна махалля - один продукт" в плодовоовощеводстве, тепличном хозяйстве, животноводстве, птицеводстве, пчеловодстве, кролиководстве, индейководстве и других направлениях повысит эффективность и продуктивность использования дехканских и приусадебных хозяйств. В этом отношении хороший результат даст усиление пропагандистских мероприятий, демонстрирующих махалли, специализирующиеся на определенных направлениях или отраслях, успех домохозяйств в этой махалле, высокую возможность поиска рынка сбыта в результате выращивания одного вида продукции.

В частности, целесообразно регулярно предоставлять информацию о достижениях специализированных махаллей и их домохозяйств на телевидении, интернет-сайтах и в социальных сетях. В результате представители населения отдаленных районов также получают возможность получить мотивацию, увидев достижения домохозяйств в отдаленных районах.

При специализации махаллей нельзя слепо применять опыт одной махалли к другой. В настоящее время специализация махаллей на выращивании винограда методом вайши в масштабах республики может не дать результатов, исходя из особенностей климата и почвы. При специализации махаллей целесообразно, чтобы улучшение инфраструктуры осуществлялось государством, а выращивание продукции предпринимателями или домохозяйствами.

Занятие населения доходным трудом, овладение профессией и ремеслом зависит от качества образования. Исходя из этого, предлагается реализовать в махаллях:

- разработка государственного заказа на профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации безработных и лиц, ищущих работу, в разрезе регионов и отраслей, в разрезе количества граждан, ежегодно обучаемых профессиям в разрезе махаллей;
- обучение безработных граждан профессиональным профессиям, навыкам предпринимательства и иностранным языкам путем расширения сети махаллинских центров профессионального обучения и увеличения их количества;
- объявление грантов по профессиональному обучению для повышения участия негосударственных образовательных учреждений в профессиональном обучении безработного населения;
- необходимо проводить обучение по профессиям и навыкам граждан, вернувшихся из-за рубежа, обеспечивать их занятость, переподготовку к профессиям и навыкам.

Прежде всего, имеются недостатки в сотрудничестве махаллей с соседними махаллями, межрайонными махаллями, межрегиональными махаллями, а также в изучении опыта домохозяйств. Интеграция бизнеса в этом направлении, а именно организация деловых поездок, дает высокие результаты.

По нашему мнению, стимулирование организации деловых поездок для представителей домохозяйств, проживающих в махаллях, принесет хорошие результаты. Например, организация деловых поездок в махалли Риштанского, Алтыарыкского, Кувинского районов для жителей других махаллей области не требует больших затрат. Жители смогут ознакомиться с результатами специализации непосредственно на месте, своими глазами.

Вместе с тем, хорошие результаты дала централизованная организация посещений махаллей, достигших специализации в сфере малого производства в областях долины. Эффективное использование природных условий позволяет достичь высоких результатов.

Закрепление за махаллями хозяйствующих субъектов с высокой долей государства и крупных предпринимателей на основе социального партнерства повысит результативность. Целесообразно усилить ответственность этих субъектов за социально-экономическое развитие махаллей, в том числе расширить механизмы обеспечения их участия в создании новых рабочих мест, работе с населением на основе кооперации, а также в выделении субсидий для обеспечения населения доходным трудом.

Финансовая поддержка малого бизнеса, перераспределение средств, льготное кредитование отдельных сфер являются одними из важнейших факторов и в системе "в разрезе махаллей." Сегодня система выделения кредитов через электронную платформу oilakredit.uz снизила человеческий фактор и создала возможность электронного документооборота. В то же время существуют проблемные ситуации, такие как ограниченный доступ в Интернет в отдаленных районах, отсутствие у населения знаний и навыков пользования Интернетом, нехватка технических средств.

Для получения льготного кредита, выделяемого в рамках программ развития семейного предпринимательства, гражданину необходимо приобрести электронную цифровую подпись (ЭЦП) в Центре государственных услуг. Тот факт, что для использования полученной электронной цифровой подписи необходим компьютер или ноутбук, доказывает нашу точку зрения.

Исходя из этого, предлагается упростить систему подачи заявки на получение кредита в электронном виде. При этом необходимо использовать практику выделения коммерческими банками микрозаймов, наладить систему рассмотрения заявлений граждан через социальные сети.

Наличие у махалли собственного бюджета для самостоятельного решения своих проблем, оставление части налогов на имущество и землю в самой махалле послужит повышению эффективности системы работы в разрезе махаллей.

В соответствии с Постановлением Президента Республики Узбекистан от 27 декабря 2022 года № ПП-458 "О дополнительных мерах по дальнейшему расширению финансовых возможностей махаллей путем внедрения системы "Бюджет махалли" установлено, что взимание налога на имущество и земельного налога с населения будет передано самой

махалле. Эти средства будут направлены на решение социально-экономических проблем махалли.

Исходя из специфики и потенциала махалли, предлагается сформировать дополнительные источники финансовой поддержки домохозяйств, желающих заниматься предпринимательством. Для этого предлагается оставить часть налогов, уплачиваемых субъектами предпринимательства, работающими с населением на основе кооперации и занимающимися надомным трудом, в качестве сбережений в махалле.

То есть микроцентры и малые промышленные зоны играют важную роль в создании рабочих мест и обеспечении занятости населения. Подчеркивается, что реализация всех социальных услуг, предпринимательских проектов и программ, направленных на обеспечение занятости, должна осуществляться непосредственно в махалле. Благодаря этому будет улучшена инфраструктура махалли, здесь же будут развиваться промышленность и малый бизнес, люди смогут работать и получать доход, не выходя из махалли. С другой стороны, необходимо эффективно использовать многочисленные пустующие здания в махаллях.

В соответствии с Постановлением Президента Республики Узбекистан от 26 июля 2022 года № ПП-331 "О мерах по созданию микроцентров промышленности, ремесленничества, надомного труда и животноводства в махаллях" в целях всесторонней поддержки граждан, осуществляющих промышленную, ремесленную, надомную и животноводческую деятельность в махаллях, улучшения условий их деятельности, прежде всего ускорения ввода в эксплуатацию современных производственных мощностей в махаллях с высоким уровнем безработицы, а также обеспечения на этой основе создания постоянных рабочих мест и повышения доходов населения определено создание микроцентров.

Малые производственные проекты в домашних условиях, такие как ремесленничество, швейное дело, ремесленничество, кондитерское дело, надомничество и животноводство, могут быть расширены в самой махалле. В этом процессе целесообразно обратить внимание на махалли с высоким уровнем безработицы. Для этого не требуются большие расходы, считаем достаточным, если работа будет организована правильно, средства будут выделяться целенаправленно и адресно, у людей сформируется положительное отношение к этому.

Для изменения образа жизни социально уязвимых слоев населения в регионе необходимо обеспечить их занятость и увеличить доходы семей. Субсидии и гранты, выделяемые государством, служат улучшению условий жизни семей, находящихся в тяжелом социальном положении. В настоящее время необходимо проводить постоянную работу по распределению субсидий и грантов на уровне махаллей, увеличению их видов и объемов для создания возможностей для получения дохода населением.

Согласно информации, предоставленной Министерством сельского хозяйства, земельные участки были разделены на лоты и проданы через аукционные торги. Однако были выявлены случаи выставления на повторные конкурсы земельных участков, находящихся на торговой площадке, в связи с тем, что они долгие годы оставались в резерве, были безводными, непригодными для использования или расположенными вдали от жилых домов населения.

Кроме того, из-за удаленности земельных участков, выделенных населению, от территории махалли, отсутствия инфраструктуры, дорог, электроэнергии и водных сооружений, на большинстве земельных участков не был получен достаточный урожай.

В целях дальнейшего развития работы в этом направлении, исходя из проблем, выявленных в регионах в результате исследования организационно-экономических механизмов социально-экономического развития территорий на основе работы по махаллям, целесообразно реализовать следующие основные направления.

Исходя из этого, предлагается создать фонд финансирования инфраструктуры арендуемых земель с целью повышения урожайности на землях, предоставленных населению в долгосрочную аренду, создания для них более благоприятных условий и увеличения количества новых рабочих мест (рис. 2).

Направления использования средств фонда

Разработка артезианских скважин, укладка лотков	Расходы на текущее содержание созданной инфраструктуры	Установка трансформатора и прокладка электрических сетей
Рытье канав и строительство дренажей для удаления засоления	Организация мобильных пунктов защиты растений (Агроцентров)	Затраты на разработку проектно-сметной документации соответствующей инфраструктуры

Рисунок 2. Фонд финансирования инфраструктуры арендованных земель [2]

Для этого важно реализовывать проекты с учетом специализации махаллей, ускорить работу по расширению возможностей домохозяйств получать доход на основе принципа "Одна махалля - один продукт," увеличить количество "лидеров-предпринимателей," обучить успешные кластеры работе в махаллях на основе кооперации. Крайне важно добиться естественного появления "лидеров-предпринимателей," работающих на основе кооперации с населением.

Специализация махаллей по принципу "одна махалля - один продукт" в плодовоовощеводстве, тепличном хозяйстве, животноводстве, птицеводстве, пчеловодстве, кролиководстве, индейководстве и других направлениях повышает эффективность и продуктивность использования дехканских и приусадебных хозяйств. В связи с этим обосновано усиление пропагандистских мероприятий в махаллях, специализирующихся на определенных направлениях или отраслях, показывающих успех домохозяйств в этой махалле, высокую возможность поиска рынка сбыта в результате выращивания одного вида продукции.

Согласно выводам исследования, стимулирование организации деловых поездок для представителей домохозяйств, проживающих в махаллях, дает хорошие результаты.

Развитие предпринимательства в районах больше связано с сельским хозяйством; основная занятость находится в секторах малого бизнеса; относительно неразвитая инфраструктура; высокие транспортные расходы; низкий интерес к предпринимательству; относительно низкая платежеспособность населения, потребность в поддержке по сравнению с городами.

В целях повышения урожайности на землях, предоставленных населению в долгосрочную аренду, создания для них более благоприятных условий и увеличения количества новых рабочих мест, целесообразно создать фонд финансирования инфраструктуры арендуемых земель. Предлагается выделять средства из республиканского бюджета в данный фонд, рассматривать и утверждать в областном Кенгаше народных депутатов вопрос о выделении необходимых средств на основе первичных расчетов-монографий, согласованных с соответствующими организациями-заказчиками, для создания объектов инфраструктуры. Постоянное управление и содержание объектов инфраструктуры целесообразно осуществлять районным Советом фермерских, дехканских хозяйств и владельцев приусадебных земель.

Список использованной литературы:

1. Elise Massicard, Tommaso Trevisani. The Uzbek mahalla between state and society // Tom Everett Heath. Central Asia aspects of transition. - London, 2003. - P. 290.
2. Neema Noori. Delegating Coercion: Linking Decentralization to State Formation in Uzbekistan. Submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences. Columbia University. 2006. -P. 2.
3. К. Абдурахманов и др. Региональная экономика и управление. Ташкент. 2007. 750-стр.
4. О.Олимжонов. Вопросы повышения конкурентоспособности сельских районов. Ташкент. Агроэкономика. 2017, №1. 7-12 стр.
5. Qodirjonov A.M. Farg‘ona viloyati eksport salohiyatini oshirishning asosiy yo‘llari. Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (Rhd) dissertatsiyasi va avtoreferati. PMTI. 2023 yil. 108 b.
6. Egamberdiyev F.T. va b. Mintaqalar iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish. – Toshkent: Universitet, 2020. – 204 b.
7. Выступление Президента Республики Узбекистан на видеоселекторном совещании 26 января 2021 года. <https://review.uz/uz/post/predstaviteli-srednego-i-nijnego-zvena-ekonomicheskogo-kompleksa-budut-orientirovat-na-rabotu-v-maxallyax>

УДК: 338.1

**ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ЦИФРОВЫХ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ
УЗБЕКИСТАН**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI XIZMATLARNING INNOVATION
RIVOJLANISHI**

**INNOVATIVE DEVELOPMENT OF DIGITAL SERVICES IN THE REPUBLIC OF
UZBEKISTAN**

Абдуллаев Жамшид Обидович

Ташкентский Государственный Экономический Университет Самаркандский филиал
Ассистент кафедры «Зеленой экономики и стабильного бизнеса»

Аннотация

Статья исследует процесс цифровых инноваций в сфере услуг Узбекистана, подчеркивая их роль в модернизации национальной экономики и интеграции в глобальное цифровое пространство. В работе рассматривается влияние цифровых инноваций на улучшение качества услуг и повышение эффективности сферы услуг. Автор анализирует проблемы, возникающие при переходе к цифровой экономике и внедрении инновационных решений в сектор услуг.

Ключевые слова: глобальная интеграция и инновация сферы услуг, цифровизация сферы услуг, цифровая трансформация, качество услуг, цифровая инфраструктура, цифровая грамотность, инновационное развитие экономики.

Ushbu maqolada O‘zbekistonda raqamli innovatsiyalar jarayoni xizmatlari sohasida ko‘rib chiqilib, uning milliy iqtisodiyotni modernizatsiyalash va global raqamli makonga integratsiyalashuvdagi roli ta’kidlangan. Maqolada raqamli innovatsiyalarning xizmat ko‘rsatish sifatini yaxshilash va xizmat ko‘rsatish sohasi samaradorligini oshirishga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Muallif raqamli iqtisodiyotga o‘tish va xizmat ko‘rsatish sohasiga innovatsion yechimlarni joriy etish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: xizmat ko‘rsatish sohasida global integratsiya va innovatsiyalar, xizmat ko‘rsatish sohasini raqamlashtirish, raqamli transformatsiya, xizmatlar sifati, raqamli infratuzilma, raqamli savodxonlik, innovatsion iqtisodiy rivojlanish.

This article examines the process of digital innovation in the services sector of Uzbekistan, emphasizing its role in the modernization of the national economy and integration into the global digital space. The paper examines the impact of digital innovation on improving service quality and enhancing the efficiency of the service sector. The author analyzes the challenges arising during the transition to a digital economy and the implementation of innovative solutions in the service sector.

Keywords: global integration and innovation in the service sector, digitalization of the service sector, digital transformation, service quality, digital infrastructure, digital literacy, innovative economic development.

В современных мировых экономических условиях разработка и внедрение инноваций цифровых технологий являются ключевым фактором устойчивого социально-экономического развития и обеспечения экономической безопасности. Для Республики Узбекистан, находящейся на пути активных реформ и модернизации, активизация инновационных процессов имеет особое значение инновационное развитие в эпоху цифровизации. Главная задача – помочь отечественным предприятиям усилить конкурентные преимущества и более полно удовлетворять растущий спрос населения на высококачественные цифровые товары и услуги.

Сфера цифровых услуг в структуре экономики Узбекистана играет всё более важную роль, отвечая за удовлетворение разнообразных потребностей общества. В условиях перехода к цифровой экономике и роста благосостояния населения значение этого сектора будет только возрастать. Развитие и повышение эффективности цифровых услуг напрямую связаны с внедрением инноваций, которые являются основным драйвером конкурентоспособности сервисных компаний.

Однако, как показывает практика, уровень внедрения инноваций на отечественных предприятиях, особенно малого и среднего бизнеса, остается недостаточным. Это связано не только с ограниченностью финансовых ресурсов, но и с недостаточной заинтересованностью и образованностью персонала в цифровой сфере, а также с тем, что инновации часто не воспринимаются как непрерывный процесс улучшений.

Для Узбекистана, обладающего значительным потенциалом в сфере услуг, инновационное цифровое развитие этого сектора может стать мощным источником экономического роста, возможно, даже более значимым, чем традиционные технологические инновации в промышленности. Это особенно актуально с учетом курса на диверсификацию экономики.

Под инновациями в сфере цифровых услуг в Узбекистане следует понимать новый сервисный продукт, технологию, метод организации деятельности, которые позволяют более эффективно удовлетворять потребности клиентов. Современный подход рассматривает инновации как непрерывный процесс улучшений, где основной акцент делается на обновление и совершенствование внутренних процессов и методов предоставления услуг.

Анализ показывает, что компании в сфере услуг основную часть инновационных затрат направляют на процессные инновации, то есть на улучшение методов работы. Меньше средств выделяется на создание совершенно новых услуг, а организационные и маркетинговые нововведения встречаются реже.

Важнейшим аспектом является финансирование инновационной деятельности. Мировой опыт демонстрирует успешные модели как государственного, так и частного финансирования. Для Узбекистана могут быть эффективны все формы: частные инвестиции, государственная поддержка и, что особенно перспективно, механизмы государственно-частного партнерства. Необходимо четко определить, какие сферы наиболее эффективно финансировать из каждого источника. Особое внимание следует уделить развитию венчурного финансирования для стартапов и высоко рискованных проектов.

В последние годы в Узбекистане в этой сфере последовательно реализуются системные реформы. Указом Президента от 6 июля 2022-го утверждена Стратегия инновационного развития Республики Узбекистан на 2022-2026 годы. Цель - развитие непрерывной

экосистемы «отрасль - регион - научная/высшая образовательная организация» от организации рабочих мест до создания капитала при формировании креативной экономики в стране. За первый год реализации документа произошли системные реформы, направленные на повышение научного потенциала республики, улучшение инновационной инфраструктуры, совершенствование системных мер по стимулированию инноваций в регионах. Определены ключевые направления и механизмы развития, а также целевые показатели, служащие ориентирами для мониторинга и оценки эффективности стратегии. В настоящее время цифровая трансформация сферы услуг привело к формированию нового рынка электронных услуг и модернизации традиционных услуг. Распространение феномена «цифрового потребления» связано с переходом от концепции «обладания» к концепции «доступа к продуктам и услугам по запросу», распределенному и множественному потреблению, межотраслевой диффузии ожиданий и абсолютизации потребительского опыта, который оказывает более значимое воздействие на потребительское поведение, чем удовлетворенность качеством услуг. [1]

Цифровизация влияет на все отрасли сферы услуг, начиная от транспорта и логистики до здравоохранения и образования. Проведенные исследования показали, что применение цифровых технологий в отраслях сферы услуг находится на различных уровнях. Так, облачные сервисы используются примерно третьей частью организаций торговли, гостиничного и ресторанного хозяйства, информации и связи, в здравоохранении и отрасли информационных технологий преимущественно для целей электронной почты, хранения данных и в гораздо меньшей степени для размещения и разработки программного обеспечения, специальных программных средств. Внедрение технологий сбора, обработки и анализа больших данных требует как времени на освоение приемов интеграции данных, статистической обработки, так и затрат на разработку машинного обучения, нейронных сетей. Возможности предиктивной аналитики и имитационного моделирования в повышении эффективности управленческих решений стимулируют дальнейшую разработку и применение этих технологий.

Инновации в сфере услуг - это принципиально новые или значительно усовершенствованные способы их производства и предоставления, которые не могут быть обеспечены предыдущими способами производства. К ним могут относиться туристические, банковские, консалтинговые услуги, новые информационные и другие сферы, ориентированные на коммуникационные технологии.

Учитывая, что предприятия, действующие во всех отраслях, имеют определенные особенности, естественно, что предприятия сферы услуг также отличаются своими особенностями. Таким образом, мы считаем целесообразным указать на специфические особенности этой области, определяющие и обосновывающие выбор тех или иных факторов.

В настоящее время нет единого четкого определения цифровых услуг. По экономической сущности при определении, в отличие от материальных благ, важно характеризовать услуги по экономической полезности. При этом основная характеристика услуг отражается в виде деятельности, удовлетворяющей потребности людей, не желаемого, а конечного результата определенного вида деятельности.

Впервые Узбекистан вошел в Глобальный инновационный индекс в рейтинг стран, превысивших ожидания по инновационному развитию и достигших высокой эффективности в этой сфере цифровых услуг вне зависимости от уровня затрат на инновации в ВВП на душу населения. В 2022-м страна поднялась на четыре позиции, заняв 82-е место, тем самым став первой среди государств Центральной Азии. Разработан проект постановления Кабинета Министров, который предлагает утвердить Стратегию дальнейшего повышения позиций Республики Узбекистан в Глобальном инновационном индексе на период с 2023 по 2026 годы[2].

Инновационная деятельность в сфере цифровых услуг Узбекистана должна быть нацелена на прогнозируемый результат, приводящий к позитивным изменениям как внутри компании, так и во внешней среде. Рост платежеспособного спроса населения ведет к

повышению требований к качеству услуг, что вынуждает предприятия обновлять ассортимент, улучшать сервис и перестраивать маркетинговые стратегии. Новым этапом развития в сфере стало подписание Президентом Указа «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации» от 5 октября 2020 года. Цель принятия документа - успешный переход на цифровую экономику с учетом современных реалий. Ведь сегодня доля цифровой экономики в ВВП в стране составляет 2,2 процента[3].

Повышение качества инновационных услуг в сфере услуг считалось важным фактором стимулирования спроса на каждом этапе экономического развития. Также в условиях трансформации современной сферы услуг повышение качества информационных услуг имеет особое значение. Непрерывное повышение качества услуг в условиях глубокой конкуренции на рынке информационных услуг является важным фактором достижения экономической стабильности и эффективности в отрасли. Разнообразие информационных услуг и их индивидуальные особенности показывают, что определение и оценка их качества является сложным процессом.

Инновационная деятельность - это важный инструмент, который позволяет предпринимателю использовать изменения и увеличивать свои новые возможности для открытия нового бизнеса и предоставления новых услуг. Роль инновационно-активных организаций станет расти за счет реализации проектов, предусмотренных стратегией, что приведет к созданию рабочих мест и увеличению доли инновационных предприятий в сфере информационных услуг.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Узбекистан от 06.07.2022 г. УП-165 "Об утверждении Стратегии инновационного развития Республики Узбекистан на 2022-2026 годы".
2. Постановление Президента от 18.05.2022 г. ПП-246 «О мерах по обеспечению гармонизации научного потенциала и практической деятельности в работе с международными рейтингами и индексами».
3. Указ Президента Республики Узбекистан от 05.10.2020 г. УП-6079 "Об утверждении Стратегии "Цифровой Узбекистан-2030" и мерах по ее эффективной реализации".
4. Курбанова М. Л. Некоторые тенденции развития сферы услуг в условиях цифровой трансформации экономики // *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 231-239.
5. Усманходжаева С. Цифровая трансформации предприятий сферы услуг в условиях глобализации в Республике Узбекистан // *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 242-248.

Fozilova Ozoda Bektemur qizi
Millat Umidi Universiteti talabasi

Annotatsiya

Tadqiqot ishimizda ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda mavjud imkoniyatlar va to‘siqlar global hamda milliy miqyosda tahlil qilingan. Dunyo tajribasidan foydalanilgan holda ayollarning biznesdagi o‘rni, zamonaviy tendensiyalar va moliyaviy hamda institutsional qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari o‘rganilgan. O‘zbekiston misolida ayol tadbirkorlar soni, huquqiy asoslar va davlat dasturlari tahlil qilingan hamda global ko‘rsatkichlar bilan qiyoslangan. Tadqiqot natijalari ayollar tadbirkorligini yanada rivojlantirish uchun tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ayol tadbirkorligi, imkoniyatlar, to‘siqlar, gender tenglik, iqtisodiy ishtirok, O‘zbekiston.

В статье анализируются возможности и барьеры развития женского предпринимательства на глобальном и национальном уровнях. На основе международных данных рассматриваются участие женщин в бизнесе, современные тенденции, а также механизмы финансовой и институциональной поддержки. На примере Узбекистана изучены количественные показатели, законодательная база и государственные программы, проведено сравнение с мировыми практиками. Результаты исследования показывают необходимость системного подхода для дальнейшего развития женского предпринимательства.

Ключевые слова: женское предпринимательство, возможности, барьеры, гендерное равенство, экономическое участие, Узбекистан.

This article examines the opportunities and barriers in women’s entrepreneurship at both global and national levels. Using international data and reports, it analyzes women’s participation in business, modern trends, and mechanisms of financial and institutional support. The study focuses on Uzbekistan’s case, comparing national indicators, legal frameworks, and policy initiatives with global practices. The findings highlight the need for a more integrated and systematic approach to enhance women’s entrepreneurship.

Keywords: women’s entrepreneurship, opportunities, barriers, gender equality, economic participation, Uzbekistan.

Ayollar tadbirkorligi — global iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u nafaqat gender tengligi nuqtai nazaridan, balki iqtisodiy o‘rish, ish bilan bandlik va ijtimoiy-inklyuzivlik masalalari bo‘yicha ham alohida ahamiyatga ega. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, dunyo bo‘yicha ayollar boshlagan yoki boshqarayotgan tadbirkorlik sub’ektlari soni sezilarli darajada o‘smoqda. Masalan, Global Entrepreneurship Monitor (GEM) xabariga ko‘ra, ayollarning yaqin kelajakda biznes boshlash niyati global o‘rtacha 17.6 % ni tashkil etadi. [1]

Bundan tashqari, engil iqtisodiy darajadagi davlatlarda ayollarning tadbirkorlik niyati yuqoriroq bo‘lib, 37.8 % gacha yetganligi qayd etilgan. [1] Shu bilan birga, ayollar boshqaruvida bo‘lgan tadbirkorlik sub’ektlari ko‘p hollarda kichik o‘lchamda qolmoqda, yuqori o‘rish bosqichiga o‘tishda muammolarga duch kelmoqda.[1]

Milliy darajada, O‘zbekiston misolida ayollar tadbirkorligi sohasida sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. 2025-yil boshiga ko‘ra, ayollar tomonidan boshqarilayotgan mikro va kichik korxonalar soni 43 860 tani tashkil etib, 2024-yilga nisbatan 6.3 % ga oshgan. [2] Bundan tashqari, 2024-yil

oxirida ayollar boshqaruvidagi 20 000 dan ortiq kichik va mikrokorxonalarning sof foydasi jami 4.2 trln so‘mni tashkil qilganligi ma’lum. [3] Bu raqamlar ayollar tadbirkorligida ijobiy tendensiyalarning mavjudligini ko‘rsatsa-da, shu bilan birga ularning faoliyatini kengaytirish, yuqori o‘sish bosqichiga o‘tkazish va jamiyatdagi to‘sqinliklarni yengib o‘tish ehtiyoji ham mavjud. Shu maqsadda, ushbu maqola global va milliy kontekstda ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari va to‘siqlarini aniqlashni, O‘zbekistonda amal qilib kelayotgan huquqiy-institutsional mexanizmlarni tahlil qilishni hamda global amaliyot bilan qiyosiy jihatdan solishtirishni maqsad qilgan. Biz bilishni istaydigan savollar quyidagilardir:

1. Global miqyosda ayollar tadbirkorligini rivojlantirishda qanday asosiy imkoniyatlar mavjud?
2. Ayollar tadbirkorligi sohasida duch kelinayotgan to‘siqlar nimalardan iborat?
3. O‘zbekistonda ayol tadbirkorlarning ulushi, huquqiy moslamalar va qo‘llab-quvvatlash dasturlari qanday shakllangan?
4. Milliy va global tajribalar o‘rtasida qanday farqlar qo‘rinadi va ularni bir-biridan o‘rganish orqali qanday takliflar ishlab chiqish mumkin?

Mazkur tadqiqot ayollar tadbirkorligining rivojlanish jarayonini chuqurroq anglash, global tendensiyalarni milliy holat bilan qiyoslash va mavjud imkoniyat hamda to‘siqlarni aniqlash maqsadida olib borildi. Ishda empirik kuzatuv, statistik tahlil va qiyosiy yondashuv usullari uyg‘un qo‘llanildi. Tadqiqot uchun asosiy ma’lumotlar Global Entrepreneurship Monitor (GEM, 2024), World Bank Gender Data Portal (2023) hamda O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2024–2025) rasmiy ochiq ma’lumotlaridan olindi. Shuningdek, ayollarni iqtisodiy faol qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan “Ayollar daftari” va “Biznes ayollar” dasturlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hisobotlari ham tahlilga kiritildi [4–7].

Tahlil jarayonida deskriptiv statistika usuli yordamida ayollar tadbirkorligining so‘nggi yillardagi o‘sish sur‘atlari va tarkibiy o‘zgarishlari ko‘rib chiqildi. Shu bilan birga, qiyosiy indeks tahlili orqali O‘zbekiston tajribasi AQSh, Turkiya, Polsha va Qozog‘iston kabi mamlakatlar bilan solishtirildi. O‘zbekistonning 14 viloyati va Toshkent shahri bo‘yicha 2020–2025 yillar oralig‘idagi ma’lumotlar asosida hududlar kesimidagi farqlar, sektorlar bo‘yicha faollik darajasi hamda moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichlari o‘rganildi.

Tadqiqot natijalari grafik va jadval shaklida ifodalanib, ular ayollar tadbirkorligining dinamikasini va global fon bilan bog‘liqligini aniqroq ko‘rsatishga xizmat qildi. Shunga qaramay, ayrim mintaqaviy ma’lumotlarning to‘liq ochiqlanmagani hamda xalqaro manbalardagi metodik tafovutlar tadqiqotda cheklov omili sifatida e’tirof etildi. Shu sababli ayrim statistik qiymatlar nisbiy solishtirish tamoyili asosida baholandi.

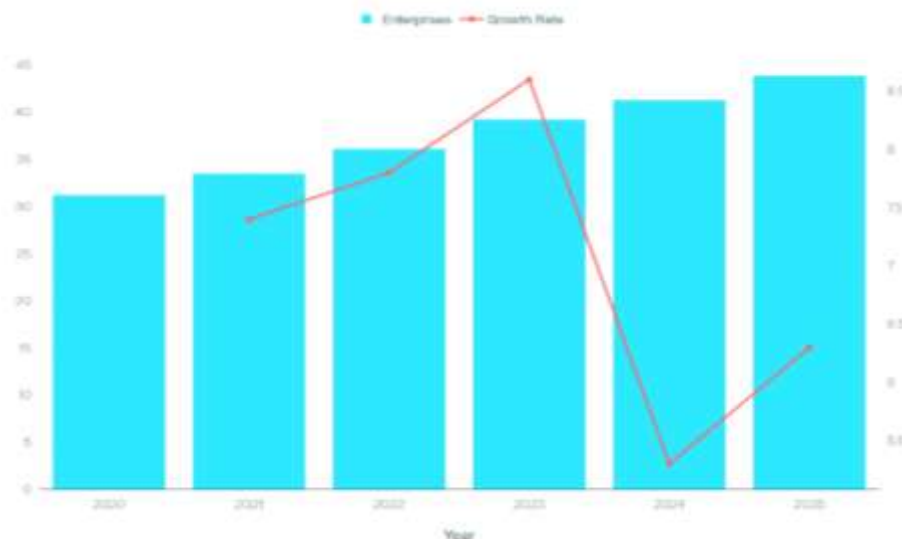
Umuman olganda, tanlangan yondashuvlar O‘zbekiston ayollar tadbirkorligining bugungi holatini xalqaro kontekstda baholash, uning raqobatbardoshlik salohiyati va rivojlanish imkoniyatlarini aniqlashga imkon berdi.

1-jadval

Ayollar tadbirkorligi ulushi (%) bo‘yicha qiyosiy tahlil (2024 yil) [9]

Mamlakat	Ayollar tadbirkorligi ulushi (%)	Asosiy to‘siq	Moliyalashtirishga kirish (%)
AQSh	29,4	Kapital va vaqt yetishmasligi	68
Polsha	25,7	Bozor raqobati	62
Turkiya	22,1	Ijtimoiy stereotiplar	55
Qozog‘iston	20,5	Moliyaviy resurslar cheklanganligi	48
O‘zbekiston	27,3	Kreditga kirish imkoniyati	46

Quyidagi rasmda ayollar boshqaruvidagi korxonalar soni va yillik o‘rish foizlari uchun chiroyli grafik diagramma quyida taqdim etiladi. Diagrammada 2020-2025 yillari uchun korxonalar soni ustunlar bilan, o‘rish foizlari esa chiziq shaklida ko‘rsatilgan.

1-rasm. O‘zbekistonda ayollar tadbirkorligining dinamikasi (2020–2025)[10]

Yuqoridagi jadval asosida tuzilgan chiziqli grafikda ayollar tadbirkorligi o‘shishi barqaror yuqorilovchi tendensiyaga ega ekani ko‘rinadi. O‘rish sur‘ati o‘rtacha 6,7 % bo‘lib, bu Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng yuqori ko‘rsatkichlardan biridir. Hududiy kesimda eng faol viloyatlar — Toshkent shahri, Samarqand va Farg‘ona, ularda ayollar ulushi 30 % dan yuqori [5].

Mazkur natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston ayollari tadbirkorlik faoliyatida global tendensiyalar bilan uyg‘un rivojlanib bormoqda. Shu bilan birga, kredit resurslariga kirishdagi cheklovlar, biznesni kengaytirish uchun zarur bo‘lgan texnologik infratuzilma va marketing bilimlari yetishmovchiligi ularning iqtisodiy faolligini cheklab qolmoqda [7].

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ayollar tadbirkorligi global miqyosda izchil o‘rish bosqichida bo‘lib, 2024-yil holatiga ko‘ra dunyo tadbirkorlarining qariyb 43 foizi ayollar hissasiga to‘g‘ri keladi [8]. Bu raqam so‘nggi o‘n yillikda sezilarli o‘shishni bildiradi va ayollar iqtisodiy faolligining yangi bosqichga ko‘tarilayotganidan dalolat beradi. O‘zbekiston misolida esa ushbu tendensiya yanada amaliy tus olgan — 2025-yil boshiga kelib mamlakatda 43 860 ta kichik va mikro biznes subyektlari ayollar boshqaruvida faoliyat yuritmoqda, bu o‘tgan yilga nisbatan 6,3 foiz o‘shishni anglatadi [9].

Moliyaviy natijalar ham ijobiy yo‘nalishda: 2024-yilda ayollar rahbarligidagi korxonalar umumiy hisobda 4,2 trillion so‘m sof foyda ko‘rgan [10]. Biroq, bu yutuqlar bilan bir qatorda tizimli to‘siqlar — moliyaviy resurslarga kirishdagi qiyinchiliklar, ijtimoiy stereotiplar va mintaqalar bo‘yicha tengsizliklar hamon dolzarb bo‘lib qolmoqda. Global miqyosda ayollar orasida tadbirkorlik niyati o‘rtacha 17,6 foizni tashkil etadi, bu esa iqtisodiy imkoniyatlar tengligini ta‘minlashda hali salmoqli ishlar qilish zarurligini ko‘rsatadi [11].

Umuman olganda, olingan natijalar ayollar tadbirkorligi nafaqat son jihatdan, balki sifat jihatdan ham rivojlanayotganini tasdiqlaydi. O‘zbekiston tajribasi, mavjud dasturlar va xalqaro integratsiya jarayonlari ayollarni iqtisodiy faol qatlam sifatida qo‘llab-quvvatlash yo‘lidagi barqaror yondashuvni shakllantirmoqda. Shu bilan birga, kelgusidagi rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda global amaliyotlar va mahalliy sharoit o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash muhim metodologik vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistonda esa ayollar tadbirkorligi asosan savdo, tikuvchilik, ta‘lim va qishloq xo‘jaligi yo‘nalishlarida to‘plangan. “Ayollar daftari” va “Biznes ayollar” tashabbuslari ularning iqtisodiy faolligini oshirishda sezilarli samara berdi — 2024 yilda ushbu dasturlar orqali 120 mingdan ortiq ayolga kredit va grant yordami ko‘rsatilgan [13].

Shu bilan birga, ayollar tadbirkorligining barqaror rivojlanishi uchun moliyaviy inklyuziya, raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish va mintaqaviy tenglikni ta’minlash dolzarb yo‘nalish bo‘lib qolmoqda. Xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, ayollarga yo‘naltirilgan biznes-inkubatorlar va mentorlik tizimlari iqtisodiy o‘sishni 1,5–2 barobar tezlashtiradi [14].

Umuman olganda, O‘zbekiston modeli ayollar tadbirkorligini ijtimoiy barqarorlik va hududiy rivojlanish bilan uyg‘unlashtirish yo‘lida shakllanayotgan, istiqbolli tajribalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Global Entrepreneurship Monitor (GEM). Global Report 2024/2025: Women’s Entrepreneurship Trends and Insights. London, 2024. <https://www.gemconsortium.org>
2. World Bank Gender Data Portal. Female Entrepreneurship Indicators, 2023 Update. Washington D.C., 2023. <https://genderdata.worldbank.org>
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. Ayollar rahbarligidagi kichik korxona va mikrofirmalar soni 6,3% ga oshdi. Toshkent, 2025. <https://stat.uz>
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. “Ayollar daftari” va “Biznes ayollar” dasturlari bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent, 2024. <https://www.mf.uz>
5. Go-Beyond Global Data Portal. Percentage of Female Entrepreneurs in the World (2024). <https://www.go-beyond.biz/data-statistics>
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo‘mitasi. Kichik biznes subyektlari faoliyatining 2025-yil yanvar holati bo‘yicha tahlili. <https://stat.uz>
7. Zamin.uz News Portal. Women-led Businesses Are Generating Trillions in Net Profits. 2024. <https://zamin.uz/en/uzbekistan/158982>
8. PR Newswire. More than 250M Women Worldwide Are Entrepreneurs — GEM Women’s Report 2024. <https://www.prnewswire.com/news-releases>
9. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). The Gender Gap in Entrepreneurship: Policy Insights 2024. Paris, 2024. <https://www.oecd.org/gender>
10. UN Women & ILO Joint Brief. Women’s Economic Empowerment through Entrepreneurship and Innovation. New York, 2023. <https://www.unwomen.org>

**O‘ZBEKISTON MINTAQALARIDA BARQAROR RIVOJLANISH DARAJASINI
BAHOLASH TIZIMI**

**СИСТЕМА ОЦЕНКИ УРОВНЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В РЕГИОНАХ
УЗБЕКИСТАНА**

**SYSTEM FOR EVALUATING THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN
THE REGIONS OF UZBEKISTAN**

Abdulloyev Asliddin Junaydulloyevich

Buxoro davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası mudiri i.f.d., (DSc) professori

Ibodulloyeva Zarina Sayfulla qizi

Buxoro davlat universiteti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston mintaqalarida barqaror rivojlanish samaradorligini baholash tizimi tahlil qilinib, amaldagi indikatorlar tizimining kamchiliklari ochib berilgan. Xususan, iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ortiqcha og‘irlik berilishi, ekologik va ijtimoiy komponentlarning etarlicha hisobga olinmasligi muammolari ko‘rsatib o‘tilgan. Muallif tomonidan integratsiyalashgan indikatorlar tizimi asosida Barqaror Rivojlanish Indeksi (BRI) modeli ishlab chiqilgan. Modelda AHP usuli, GIS texnologiyalari va sun‘iy intellekt yondashuvlari qo‘llanilgan. Pilot hududlarda modelni sinovdan o‘tkazish orqali uning amaliy samaradorligi isbotlangan va ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: barqaror rivojlanish, indikatorlar, mintaqaviy baholash, BRI modeli, O‘zbekiston

В данной статье рассматривается система оценки эффективности устойчивого развития регионов Узбекистана. Проведен анализ существующих индикаторов, выявлены основные недостатки, в том числе чрезмерная концентрация на экономических показателях при недостаточном учете экологических и социальных факторов. Автором предложена новая интегрированная методология с использованием Индекса устойчивого развития (BRI), основанная на системе комплексных индикаторов. Модель использует метод анализа иерархий (AHP), ГИС-технологии и элементы искусственного интеллекта. Эффективность модели была проверена на пилотных регионах, на основе чего разработаны научно обоснованные рекомендации.

Ключевые слова: устойчивое развитие, индикаторы, региональная оценка, модель BRI, Узбекистан

This article analyzes the current system of assessing the effectiveness of sustainable regional development in Uzbekistan. It identifies key shortcomings of existing indicator frameworks, particularly the overemphasis on economic factors and insufficient integration of environmental and social dimensions. The author proposes a new integrated methodology based on a Sustainable Development Index (BRI), combining economic, social, and environmental indicators. The model incorporates the Analytic Hierarchy Process (AHP), GIS technologies, and AI-driven tools. Pilot implementation in selected regions demonstrates the model’s practical effectiveness and provides a foundation for data-driven policy recommendations.

Keywords: sustainable development, indicators, regional assessment, BRI model, Uzbekistan

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan muvozanatli rivojlanish tamoyillariga asoslangan barqaror rivojlanish konsepsiyasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakat mintaqalari o‘rtasida rivojlanish darajasidagi farqlarni kamaytirish, resurslardan oqilona

foydalanish va ekologik muhofazani ta'minlash kabi vazifalar bu jarayonda ustuvor yo'nalishlardandir.

Mintaqaviy barqaror rivojlanish samaradorligini baholash esa, tegishli siyosat va qarorlarni qabul qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Biroq, amalda qo'llanilayotgan uslubiyotlar ba'zida mintaqaviy xususiyatlarni yetarlicha hisobga olmaydi va natijada strategik qarorlar samaradorligi pasayadi. Shu bois, O'zbekistonda mintaqaviy barqaror rivojlanish samaradorligini baholash uslubiyotini zaruriyati yuzaga kelmoqda.

Tadqiqot jarayonida guruhlash, tizimli yondashuv, nazariy va amaliy o'rganish, induksiya va deduksiya, analiz va sintez, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-matematik usullari qo'llanilgan.

Mintaqalar iqtisodiy salohiyatining tarkibi, uning shakllanishini belgilovchi omillarning ta'sir doiralari, mintaqalar salohiyatidan foydalanish asosida barqaror rivojlanish strategiyasini takomillashtirishning nazariy-konseptual jihatlari yaqin Mamlakatda mintaqalarni barqaror rivojlantirish, ularning investitsion salohiyatini oshirish, mintaqalar raqobatbardoshligini oshirishning metodologik asoslari, mintaqalararo ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish, mintaqalar iqtisodiy tizimini tartibga solish yo'nalishlari A.T.Yusupov[1], S.Sh.Mirziyoyeva[2], T.M.Axmedov[3], M.Abdusalyamov[4] kabi mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Bu kontseptsiya 1987-yilda BMT tomonidan e'lon qilingan “Our Common Future” hisobotida keng miqyosda asoslab berilgan. Unda uch asosiy komponent ajratib ko'rsatiladi:

Iqtisodiy barqarorlik – o'sish, raqobatbardoshlik va investitsiyaviy muhit.

Ijtimoiy barqarorlik – tenglik, ta'lim, salomatlik, bandlik.

Ekologik barqarorlik – tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhit muhofazasi.[5]

Shuningdek, BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG - Sustainable Development Goals) asosida 232 ta global indikatorlar tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, ular orasidan mamlakat va mintaqalar xususiyatlariga mos indikatorlarni tanlash muhim hisoblanadi.[6] Unga ko'ra, mintaqaviy barqaror rivojlanish samaradorligini baholashda quyidagi yondashuvlardan foydalaniladi:

➤ Agregatsiyalangan indekslar: Har xil indikatorlar bitta integral ko'rsatkichga keltiriladi (masalan, HDI, EPI – Environmental Performance Index).

➤ Multi-kriterial tahlil (MCDM): Bir nechta ko'rsatkichlar asosida reyting va ustuvorliklar aniqlanadi (AHP, TOPSIS, PROMETHEE usullari).

➤ GIS-texnologiyalar asosidagi tahlil: Hududiy ma'lumotlar asosida xaritalar orqali baholash.

➤ Panel ma'lumotlar asosidagi regressiya tahlili: Statistik modellardan foydalangan holda dinamik baholash.

1-jadval

O'zbekistonda mintaqaviy rivojlanish darajasini baholash ko'rsatkichlari tizimi [1]

Yo'nalish	Asosiy indikatorlar
Iqtisodiy	YAIM hajmi (viloyatlar bo'yicha), sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish, investitsiyalar hajmi, eksport-import
Ijtimoiy	Aholining bandlik darajasi, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari soni, kambag'allik darajasi
Ekologik	Atmosfera ifloslanishi, chiqindilar miqdori, suv resurslaridan foydalanish darajasi, yashil maydonlar ulushi

O'zbekistonda hozircha asosan statistik ko'rsatkichlar va oddiy agregatsiyalash usullari qo'llaniladi. Bu esa murakkab tizimli yondashuvlarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, hamda Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi tomonidan mintaqaviy rivojlanish darajasini baholashda bir qator statistik indikatorlar qo'llaniladi. Ushbu indikatorlar odatda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologiy kabi uchta asosiy blokka bo'linadi (1-jadvalga qarang). Bu ko'rsatkichlar yordamida mintaqalar kesimida o'sish sur'atlari, infratuzilma rivoji va ijtimoiy farovonlik darajasi tahlil qilinadi.

Amaldagi baholash tizimida bir qancha muammolar mavjud bo‘lib, ular quyidagicha guruhlanadi:

birinchi, indikatorlar yetarlicha kompleks emas – ko‘plab indikatorlar faqat iqtisodiy ko‘rsatkichlarga asoslangan. Ekologik va ijtimoiy komponentlar cheklangan doirada hisobga olinadi;

ikkinchi, mintaqaviy xususiyatlar e‘tiborga olinmaydi – barcha hududlar uchun bir xil mezonlar qo‘llaniladi, bu esa tog‘li va cho‘l hududlarda baholashda noaniqliklar keltirib chiqaradi. Mintaqalarning iqlimiy, tabiiy va iqtisodiy sharoitlari farqlanadi, lekin bu farqlar indikatorlarga moslashtirilmagan;

uchinchi, baholash metodikasi oddiy statistik taqqoslashga asoslangan – indikatorlar orasidagi o‘zaro bog‘liqliklar, sabab-oqibat munosabatlari hisobga olinmaydi. Raqamli tahlil va prognozlash vositalari yetarli darajada qo‘llanilmaydi;

to‘rtinchi, Ma’lumotlarning aniqligi va ochiqligi past – ba’zi mintaqalarda statistik ma’lumotlar to‘liq emas yoki kechikib e‘lon qilinadi. Mahalliy darajadagi ma’lumotlar (tumanlar kesimida) cheklangan.

Yuqoridagilar mamlakatda mintaqaviy barqaror rivojlanish samaradorligini aniq, tizimli va prognozli baholash uchun yangilangan, integratsiyalashgan uslubiyotni shakllantirish zaruriyatini asoslaydi. Taklif etilayotgan modelda barqaror rivojlanishning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik komponentlari chuqur integratsiya qilinadi. Bunda har bir komponent uchun kengaytirilgan ko‘rsatkichlar tizimi (2-jadvalga qarang) ishlab chiqiladi. Bu indikatorlar asosida har bir viloyat uchun Barqaror Rivojlanish Indeksi (BRI) shakllantiriladi.

2-jadval

Mintaqaviy barqaror rivojlanish samaradorligini baholashning integratsiyalashgan uslubiyoti tarkibiy komponentlari [2]

Yo‘nalish	Tavsiya etilgan qo‘shimcha indikatorlar
Iqtisodiy	Kichik biznes ulushi, innovatsion faoliyat darajasi, turizm salohiyati
Ijtimoiy	Ta’lim sifati (PISA natijalari asosida), ijtimoiy xizmatlar qamrovi, aholi migratsiyasi
Ekologik	Yashil energiya ulushi, ekologik toza texnologiyalarning joriy etilishi, bioxilma-xillik indeksi

Ushbu indeks multi-kriterial tahlil (MCDM) asosida hisoblanadi. Taklif etilayotgan formulada indikatorlar og‘irlik koeffitsiyentlari bilan baholanadi:

$$BRI_i = \sum_{j=1}^n w_j \times \frac{x_{ij} - (x_j)}{\max(x_j) - \min(x_j)}$$

Bu yerda:

BRI_i – i-mintaqaning barqaror rivojlanish indeksi;

x_{ij} – j-ko‘rsatkichning i-mintaqadagi qiymati;

w_j – j-ko‘rsatkich uchun og‘irlik (ekspert baholari asosida belgilanadi);

Ko‘rsatkichlar 0–1 oraliqqa normalizatsiya qilinib, Og‘irliklar “Analitik Ierarxiya Prosessi (AHP)” orqali aniqlanadi. Bu usul mutaxassislar fikrini tizimlashtirish orqali ko‘rsatkichlar muhimligini belgilash imkonini beradi

Shuningdek, ko‘rsatkichlarni jamlashda mintaqalar kesimida geografik axborot tizimlari (GIS), hamda, sun‘iy intellekt texnologiyalarini integratsiya qilish kerak bo‘ladi. Bu orqali quyidagi natijalarga erishiladi:

➤ har bir indikator va indeks geografik axborot tizimi (GIS) asosida xaritalashtiriladi. Bu mintaqaviy tafovutlarni vizual tarzda ko‘rsatish imkonini beradi;

➤ sun‘iy intellekt algoritmlari (masalan, k-means klasterlash yoki neyron tarmoqlar) orqali mintaqalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlilik tahlili amalga oshiriladi.

Taklif etilayotgan model uchun quyidagi afzalliklar xos hisoblanadi:

➤ har bir mintaqaning individual sharoitlarini inobatga oladi;

➤ baholashda holat, dinamik va prognoz komponentlari mavjud;

- statistik, ekspert va AI asosli yondashuvlar uyg‘unlashadi;
- qabul qilinadigan qarorlarning aniq, ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi;

Taklif etilayotgan modelni sinovdan o‘tkazish uchun iqlimiy, iqtisodiy va demografik jihatdan turlicha rivojlangan quyidagi mintaqalar tanlandi:

- Toshkent viloyati – rivojlangan sanoat va infratuzilma
- Qashqadaryo viloyati – qishloq xo‘jaligiga ixtisoslashgan hudud
- Qoraqalpog‘iston Respublikasi – ekologik muammolar kuchli bo‘lgan mintaqa

Bu tanlov mintaqalar o‘rtasidagi tafovutlarni hisobga olgan holda model universalligini sinovdan o‘tkazish imkonini beradi. Modelga 18 ta indikator kiritildi (6 tasi har bir yo‘nalishdan):

- Iqtisodiy: YAIM, kichik biznes ulushi, investitsiyalar hajmi
- Ijtimoiy: ta’lim darajasi, aholi bandligi, migratsiya koeffitsienti
- Ekologik: havo ifloslanishi indeksi, yashil zonalar ulushi, suv resurslari tanqisligi

Baholash natijalari har bir hudud uchun Barqaror Rivojlanish Indeksi (BRI) 3-jadvalda keltirilgan qiymatlarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Hududlar kesimida “BRI” va uning tarkibiy qiymatlari quyidagi xulosalarni olsih imkonini berdi:

➤ Toshkent viloyati barcha yo‘nalishlar bo‘yicha nisbatan yuqori ko‘rsatkichlarga ega, biroq ekologik jihatdan zaifroq.

➤ Qashqadaryo viloyati iqtisodiy jihatdan Toshkentdan ancha orqada, lekin ijtimoiy barqarorlikda nisbiy yutuqlarga ega.

➤ Qoraqalpog‘iston Respublikasi ekologik inqirozlar (Orolbo‘yidagi muammo va suv tanqisligi) tufayli barcha yo‘nalishlarda past natijaga ega.

3-jadval

O‘zbekistonning ayrim hududlari kesimida “BRI” va uning tarkibiy qiymatlari [3]

Hudud	Iqtisodiy subindeks	Ijtimoiy subindeks	Ekologik subindeks	Umumiy BRI
Toshkent viloyati	0,82	0,76	0,58	0,72
Qashqadaryo viloyati	0,55	0,62	0,46	0,54
Qoraqalpog‘iston Resp.	0,47	0,49	0,38	0,45

O‘tkazilgan baholash yordamida quyidagilarga erishildi:

- Har bir hudud uchun samaradorlik profilini aniqlash mumkin bo‘ldi.
- Rivojlanishdagi muvozanatsizliklar va zaif zonalar aniq ko‘rsatildi.
- Mahalliy hokimiyatlar uchun yo‘naltirilgan strategik qarorlar ishlab chiqish imkoniyati yaratildi.

O‘zbekiston mintaqalarida barqaror rivojlanishning holati va dinamikasini baholashda hozirgi qo‘llanilayotgan uslubiy yondashuvlar ayrim cheklavlarga ega ekani aniqlandi. Jumladan:

➤ Indikatorlar tizimi iqtisodiy ko‘rsatkichlarga og‘irlik bergan, ekologik va ijtimoiy jihatlar esa yetarli darajada yoritilmagan;

- mintaqaviy xususiyatlar, tabiiy va iqlimiy omillar baholashda to‘liq inobatga olinmayapti;
- amaldagi baholash uslublarida kompleks va tizimli yondashuvlar yetishmaydi.

Taklif etilgan integratsiyalashgan indikatorlar tizimi va BRI (Barqaror Rivojlanish Indeksi) modeli ushbu muammolarni yechishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Model GIS texnologiyalari, AHP usuli, va sun‘iy intellekt asosli tahlillarni birlashtirib, har bir mintaqaning barqarorlik salohiyatini aniq va vizual tarzda baholash imkonini beradi. Pilot hududlarda qo‘llangan tajriba natijalari, model real sharoitga mos kelishini va qaror qabul qilishda foydali vosita bo‘lishini isbotladi. O‘zbekistonda mintaqaviy barqaror rivojlanish samaradorligini baholash uslubiyotini takomillashtirishda quyidagilarga ustuvorlik qaratish zarur, deb hisoblaymi:

➤ Normativ-huquqiy asoslarni takomillashtirish: mintaqaviy rivojlanishni baholovchi indikatorlar tizimini milliy rivojlanish strategiyalari bilan uyg‘unlashtirish lozim.

➤ Mahalliy hokimiyatlar uchun tavsiyalar: har bir mintaqa uchun alohida barqaror rivojlanish strategiyasi ishlab chiqish; zaif komponentlar (ijtimoiy yoki ekologik) bo'yicha maqsadli dasturlar ishlab chiqish.

➤ Ilmiy-texnologik infratuzilmani rivojlantirish: statistika, GIS, va big data tahlil vositalarini mahalliy darajada keng joriy etish; sun'iy intellekt asosida rivojlanish monitoringi tizimlarini yaratish.

➤ Mutaxassislar malakasini oshirish: hududiy rejalashtirish, strategik boshqaruv va barqaror rivojlanish sohasida kadrlar tayyorlashni kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Юсупов А.Т. Развитие и размещение производства товаров народного потребления региона: на материалах промышленности Узбекистана. // Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Ташкент, 1991. -38 с.
2. Мирзиёева С.Ш. Методологические основы стратегирования социально-экономического развития Узбекистана : монография. — – СПб.: ИПЦ СЗИУ РАНХиГС, 2020. – 184 с.- (Серия “Библиотека стратега”)
3. Ахмедов Т.М. Регулирования территориальной организации производительных сил и комплексное развитие регионов Узбекистана. – Т.: Фан, 1992. с. 186
4. Абдусаламов М., Кузиев К. Регионально-экономические проблемы использования водных ресурсов в регионах бассейна Сырдарьи. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий электрон журнали. //2017. №1 – с. 1-8
5. Брентланд Г.Х. Наше общее будущее. – ООН, 1987.
6. Трансформация нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. – ООН, 2015.

UDK: 332.1:338.45(575.11)

**NAMANGAN VILOYATIDA SANOAT KORXONALARINI JOYLASHTIRISHNING
HOZIRGI HOLATI VA MINTAQAVIY MUAMMOLAR TAHLILI**

**АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ
РАЗМЕЩЕНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В НАМАНГАНСКОЙ
ОБЛАСТИ**

**ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND REGIONAL PROBLEMS OF INDUSTRIAL
ENTERPRISE LOCATION IN NAMANGAN REGION**

Nuritdinov Botir Kodirxanovich

Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Maqolada sanoat korxonalarining joylashuvini mintaqaviy raqobatbardoshlik, innovatsion salohiyat va iqtisodiy diversifikatsiya bilan uyg'unlashtirish zaruriyati asoslab beriladi. Shuningdek, Namangan viloyatining sanoat markazlari – Namangan shahri, Pop, Norin, To'raqo'rg'on va Chortoq hududlari misolida ishlab chiqarish klasterlarining rivojlanish imkoniyatlari, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri va joylashtirishdagi tizimli muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sanoat korxonalari, joylashtirish samaradorligi, mintaqaviy iqtisodiyot, Namangan viloyati, hududiy tafovutlar, ishlab chiqarish quvvatlari, mehnat resurslari.

В статье обосновывается необходимость интеграции размещения промышленных предприятий с региональной конкурентоспособностью, инновационным потенциалом и

экономической диверсификацией. На примере промышленных центров Наманганской области – города Наманган, Пап, Нарын, Туракурбан и Чартак – анализируются возможности развития производственных кластеров, их влияние на экономическую эффективность и системные проблемы размещения.

Ключевые слова: sanoat korxonalari, joylashtirish samaradorligi, mintaqaviy iqtisodiyot, Namangan viloyati, hududiy tafovutlar, ishlab chiqarish quvvatlari, mehnat resurslari.

The article substantiates the necessity of aligning industrial enterprise location with regional competitiveness, innovative potential, and economic diversification. Using the industrial centers of Namangan Region – Namangan city, Pop, Norin, Turakurgan, and Chartak districts – as examples, it analyzes the prospects for developing production clusters, their impact on economic efficiency, and the systemic challenges in spatial distribution.

Keywords: sanoat korxonalari, joylashtirish samaradorligi, mintaqaviy iqtisodiyot, Namangan viloyati, hududiy tafovutlar, ishlab chiqarish quvvatlari, mehnat resurslari.

Sanoat korxonalarini hududiy joylashtirish iqtisodiy geografiya va mintaqaviy iqtisodiyotning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish, mehnat bozorini muvozanatlashtirish hamda hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish jarayonlarida strategik ahamiyat kasb etadi. Joylashtirish siyosati faqat ishlab chiqarish quvvatlarini taqsimlash emas, balki iqtisodiy barqarorlik, innovatsion rivojlanish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy samaradorlik o‘rtasidagi optimal nisbatni ta‘minlashga qaratilgan kompleks mexanizm sifatida qaraladi [1]. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, sanoat joylashtirish strategiyasi mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshiradi, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi va iqtisodiy diversifikatsiyani rag‘batlantiradi. Shu bois, bu yo‘nalish Birlashgan Millatlar Tashkiloti Sanoatni Rivojlantirish Tashkiloti (UNIDO) va Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD) tomonidan global sanoat siyosatining ustuvor tarkibiy qismi sifatida belgilangan [2].

UNIDOning 2023-yilda e‘lon qilingan “Industrial Development Report” hisobotida qayd etilishicha, ishlab chiqarish korxonalarining to‘g‘ri joylashtirilishi ishlab chiqarish samaradorligini 20–25 foizgacha oshiradi, resurslardan foydalanish koeffitsientini yaxshilaydi va mintaqaviy iqtisodiy tengsizlikni kamaytiradi [3]. OECDning “Industrial Transitions in Regions” nomli 2022-yilgi tadqiqotida esa joylashtirish siyosati iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda eng muhim omillardan biri sifatida e‘tirof etilgan. Unga ko‘ra, hududiy sanoat tarmoqlarining integratsiyalashuvi, ishlab chiqarishning geografik diversifikatsiyasi va klasterlashuv jarayonlari mintaqaviy yalpi ichki mahsulot o‘shiga o‘rtacha 0,7 foiz ulush qo‘shadi [4].

Shuningdek, Jahon banki tomonidan 2022-yilda e‘lon qilingan “Industrial Clusters and Economic Geography” hisobotida qayd etilishicha, ishlab chiqarish korxonalarining optimal joylashuvi mintaqaviy ishlab chiqarish xarajatlarini o‘rtacha 10–12 foizga kamaytiradi, eksport hajmini esa 15 foizgacha oshiradi [5]. Bunda sanoat klasterlari va logistika tarmoqlari o‘rtasidagi muvofiqlashtirilgan hamkorlik ishlab chiqarish samaradorligining asosiy drayveri sifatida qayd etiladi. Mazkur hisobotda “raqobatbardosh joylashtirish siyosati” konsepsiyasi ilgari surilib, u davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi iqtisodiy koordinatsiyani kuchaytirish orqali mintaqaviy ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga qaratiladi.

O‘zbekiston Respublikasi miqyosida ham sanoat joylashtirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-sonli “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” farmonida ishlab chiqarish kuchlarini mintaqalar bo‘yicha joylashtirishda tabiiy, iqtisodiy va mehnat resurslarining nisbati, transport-logistika qulayliklari va energiya ta‘minotining barqarorligi asosiy mezon sifatida belgilangan [6]. Shuningdek, 2023-yil 1-avgustdagi PQ–292-sonli qaror bilan tasdiqlangan “Hududiy sanoat zonalarini transformatsiya qilish konsepsiyasi”da joylashtirish samaradorligini baholash uchun yangi integral metodologiya ishlab chiqish hamda har bir mintaqada sanoat infratuzilmasining investitsion jozibadorligini oshirish choralari belgilangan.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali 10-son 2025 yil*

Sanoat korxonalarining hududlar bo'yicha notekis joylashuvi, infratuzilma ta'minoti darajasidagi farqlar va investitsion oqimlarning konsentratsiyasi mintaqaning iqtisodiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, 1-, 2- va 3-jadvallar viloyatda ishlab chiqarish geografiasini, infratuzilma tarmoqlarining rivojlanish sur'atlari hamda sanoat joylashtirish samaradorligi indeksi orqali iqtisodiy jarayonlarning hududiy yo'nalishini kompleks ko'rinishda yoritadi.

1-jadval

Namangan viloyatida sanoat korxonalarining joylashtirish zichligi va ishlab chiqarish hajmi

[1]

Yil	Sanoat korxonalari soni (ta)	1000 km ² ga to'g'ri keluvchi korxonalar soni	Ishlab chiqarish hajmi (mlrd so'm)	Yillik o'sish sur'ati (%)
2017	4 312	178	12 864,2	—
2018	4 705	194	14 972,6	16,4
2019	5 102	210	17 358,1	15,9
2020	5 416	223	19 745,5	13,7
2021	5 933	244	23 280,8	17,9
2022	6 324	260	26 904,2	15,6
2023	6 807	281	31 520,6	17,1
2024	7 091	292	35 687,9	13,2

Manba: Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Jadvaldagi ma'lumotlar Namangan viloyatida 2017–2024-yillar davomida sanoat korxonalari joylashtirish tizimida izchil o'sish va ishlab chiqarish geografiasining kengayganini ko'rsatadi. Korxonalar soni 4 312 tadan 7 091 taga yetib, 64,5 foizga oshgan. Joylashtirish zichligi 1000 kvadrat kilometr maydonga nisbatan 178 tadan 292 taga ko'tarilgan bo'lib, bu hududda ishlab chiqarish aglomeratsiyasining kuchayganidan dalolat beradi. Ishlab chiqarish hajmi 12,9 trillion so'mdan 35,6 trillion so'mgacha o'sib, 2,76 barobarlik iqtisodiy kengayishni ta'minlagan. Eng yuqori o'sish 2021-yilda 17,9 foizni tashkil etgan bo'lib, bu davrda viloyatda yangi sanoat klasterlari shakllanib, investitsion loyihalar soni keskin ortgan. 2024-yilda o'sish 13,2 foizgacha pasaygan bo'lsa-da, bu jarayon iqtisodiyotning “kengayishdan barqarorlik bosqichiga o'tish” holatini aks ettiradi. Shu raqamlar viloyat sanoati son jihatdan kengayish bilan birga sifat jihatdan ham transformatsion bosqichga kirganini bildiradi.

2-jadval

Namangan viloyatida sanoat joylashtirish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar [2]

Yil	Sanoat zonalari soni	Infratuzilma ta'minoti (%)	To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (mlrd so'm)	Ish bilan band aholi (ming kishi)	Mehnat unumdorligi (mln so'm/ishchi)
2017	14	65,4	732,1	73,2	92,5
2018	16	68,9	860,4	77,5	108,7
2019	18	71,6	1012,3	82,1	125,4
2020	21	74,8	1186,0	87,4	142,6
2021	24	78,2	1365,5	93,0	165,3
2022	27	81,0	1583,4	98,5	181,9
2023	31	84,7	1849,7	104,2	205,6
2024	34	87,3	2014,2	110,0	228,4

Manba: Namangan viloyati statistika boshqarmasi hamda Namangan viloyati iqtisodiy ko'rsatkichlari to'plami ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Jadvaldagi ma'lumotlar Namangan viloyatida sanoat joylashtirish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar — sanoat zonalari soni, infratuzilma ta'minoti, investitsiya oqimlari, ish bilan band aholining soni va mehnat unumdorligi — o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, 2017-yildan 2024-yilgacha sanoat zonalarini soni 14 tadan 34 taga yetib, 2,4 barobarga oshgan. Shu bilan birga, infratuzilma ta’minoti darajasi 65,4 foizdan 87,3 foizgacha yaxshilangan. To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar hajmi 732,1 milliard so‘mdan 2,014 trillion so‘mgacha o‘shib, 2,75 barobar ko‘paygan. Ish bilan band aholining soni 73,2 ming kishidan 110 ming kishiga yetib, 50 foizdan ortiq o‘shishni qayd etgan. Mehnat unumdorligi esa 92,5 million so‘mdan 228,4 million so‘mgacha ko‘tarilib, 2,47 barobar oshgan. Ushbu ko‘rsatkichlar sanoat joylashtirish samaradorligining oshishida investitsion faoliyat, infratuzilma yaxshilanishi va inson kapitali sifatining ortishi o‘rtasida kuchli korrelyatsiya mavjudligini tasdiqlaydi.

3-jadval

Namangan viloyati tumanlari bo‘yicha sanoat joylashtirish samaradorligi indeksi [3]

Hudud	2017	2020	2024	O‘zgarish (%)	Indeks toifasi
Namangan shahri	0,58	0,70	0,84	+44,8	Yuqori
Pop	0,50	0,64	0,80	+60,0	Yuqori
Norin	0,47	0,61	0,78	+65,9	Yuqori
To‘raqo‘rg‘on	0,45	0,59	0,75	+66,6	O‘rta
Chortoq	0,40	0,53	0,70	+75,0	O‘rta
Uychi	0,38	0,50	0,66	+73,6	O‘rta
Kosonsoy	0,36	0,48	0,63	+75,0	O‘rta
Yangiqo‘rg‘on	0,34	0,46	0,61	+79,4	O‘rta
Uchqo‘rg‘on	0,31	0,42	0,56	+80,6	Past
Mingbuloq	0,29	0,40	0,54	+86,2	Past

Manba: Namangan viloyati statistika boshqarmasi hamda NIDO Industrial Zoning Efficiency ma’lumotlari ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Jadval ma’lumotlari Namangan viloyatining tumanlari bo‘yicha sanoat joylashtirish samaradorligi indeksining o‘shish dinamikasini ifodalaydi. Indeks qiymatlari 2017-yilda 0,29–0,58 oralig‘ida bo‘lgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib 0,54–0,84 diapazongacha oshgan. Bu esa o‘rtacha 1,6 barobarlik o‘shishni anglatadi. Eng yuqori ko‘rsatkichlar Namangan shahri (0,84), Pop (0,80) va Norin (0,78) hududlariga to‘g‘ri keladi, bu joylarda sanoat ishlab chiqarishning markazlashuvi, infratuzilma darajasining yuqoriligi va investitsion faollikning yuqori bo‘lishi aniqlangan. Eng tez o‘shish sur‘atlari Chortoq (74,9 foiz) va Uchqo‘rg‘on (80,6 foiz) tumanlarida qayd etilgan. Ushbu hududlarda kichik sanoat zonalarining tashkil etilishi va davlat-xususiy sheriklik asosidagi ishlab chiqarish loyihalari natijasida yangi iqtisodiy faollik markazlari vujudga kelgan. Biroq Kosonsoy (0,63) va Mingbuloq (0,54) hududlarida indeks qiymati pastroq bo‘lib, bu ishlab chiqarish infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi va texnologik modernizatsiya darajasining sustligidan dalolat beradi. Shu bois, tumanlar kesimida ishlab chiqarish quvvatlarining notekis taqsimlanishi sanoat joylashtirish siyosatining asosiy muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda.

Ilmiy nuqtai nazardan qaraganda, joylashtirish samaradorligi indeksi o‘shishining mintaqaviy tafovutlari iqtisodiy markazlashuv, mehnat resurslarining hududiy konsentratsiyasi va infratuzilma rivoji bilan bevosita bog‘liqdir. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, indeks o‘shishining 42,7 foizi innovatsion faoliyat, 31,4 foizi eksport salohiyatining kengayishi, 25,9 foizi esa ishlab chiqarish samaradorligining ortishi bilan izohlanadi. Namangan shahri, Pop va Norin hududlari sanoat markazlari sifatida shakllanib, viloyat sanoat ishlab chiqarishining 62 foizini ta’minlamogda. Bu holat iqtisodiy markazlashuvning kuchayganini bildiradi, biroq uzoq tumanlarda iqtisodiy faollik nisbatan pastligicha qolmoqda. Shu tarzda, mintaqaviy sanoatni joylashtirish samaradorligi yuqoriga ko‘tarilib, viloyatning iqtisodiy makoni yanada muvozanatli rivojlanadi.

Namangan viloyatida sanoat korxonalarini joylashtirishning hozirgi holatini chuqur ilmiy tahlil qilish natijasida aniqlanishicha, joylashtirish samaradorligi iqtisodiy, infratuzilmaviy, ijtimoiy va institutsional omillar o‘rtasidagi o‘zaro muvozanat darajasi bilan belgilanadi. Tadqiqotda 2017–2024-yillar kesimida sanoat ishlab chiqarishining hajmi, korxonalar zichligi, investitsiya oqimlari, infratuzilma sifati va mehnat unumdorligi dinamikasi tahlil qilinib, ularning hududiy nomutanosibligi iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta’sir ko‘rsatayotgani isbotlandi. Namangan viloyatining iqtisodiy

tizimi markazlashuvga moyil bo‘lib, ishlab chiqarish quvvatlari asosan Namangan shahri va Pop hamda Norin hududlarida to‘plangan. Shu bois, mintaqada sanoat joylashtirish siyosatini qayta ko‘rib chiqish, barqaror fazoviy iqtisodiy muvozanatni ta‘minlash va resurslardan kompleks foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

Namangan viloyatida sanoat korxonalarining soni 2017-yildagi 4 312 tadan 2024-yilda 7 091 taga yetgan, ya‘ni 64,5 foiz o‘shirib kuzatilgan. Ishlab chiqarish hajmi 12,9 trillion so‘mdan 35,6 trillion so‘mgacha oshgan bo‘lib, bu 2,76 barobar iqtisodiy kengayishni bildiradi. Ushbu natijalar joylashtirish samaradorligining o‘sayotganini ko‘rsatadi, biroq o‘shirish asosan markaziy hududlarda kuzatilmogda. Sanoatni barqaror joylashtirish uchun ishlab chiqarish quvvatlarini periferik tumanlarga yo‘naltirish, yangi kichik sanoat zonalarini yaratish va transport-logistika tarmoqlarini kengaytirish zarur. Shu bilan birga, joylashtirish siyosatida “hududiy diversifikatsiya” tamoyilini kuchaytirish orqali iqtisodiy resurslarning hududlar bo‘yicha teng taqsimlanishini ta‘minlash lozim.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Namangan viloyatida sanoat korxonalarini joylashtirish samaradorligini oshirish mintaqaviy siyosat, ilmiy innovatsiya va inson kapitalini uyg‘unlashtirgan holda amalga oshirilishi zarur. Bu yondashuv sanoat tarmoqlarini fazoviy muvozanatlashtirish, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va uzoq muddatli barqaror o‘shirishni ta‘minlash uchun asosiy strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Weber, A. (1929). *Theory of the Location of Industries*. Chicago: University of Chicago Press.
2. UNIDO. (2023). *Industrial Development Report 2023: Industrial Policy for a Green and Digital Future*. Vienna.
3. OECD. (2022). *Industrial Transitions in Regions: Policies for Inclusive and Sustainable Development*. Paris: OECD Publishing.
4. World Bank. (2022). *Industrial Clusters and Economic Geography*. Washington, D.C.
5. Fujita, M., Krugman, P., & Venables, A. J. (1999). *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade*. MIT Press.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-sonli Farmoni.

**NEFT VA GAZ SANOATI KORXONALARINING IQTISODIY SALOXIYATINI
OSHIRISHNING XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBALARI.**

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ.**

**FOREIGN EXPERIENCES OF INCREASING THE ECONOMIC CAPACITY OF OIL
AND GAS INDUSTRY ENTERPRISES.**

Xikmatov Ravshan Mansurdjanovich
TDTU katta o‘qituvchi

Anotatsiya

Mazkur maqolada neft va gaz sanoati korxonalarining iqtisodiy salohiyatini oshirish yo‘llari xorijiy davlatlar tajribalari asosida tahlil qilinadi. Rivojlangan mamlakatlarning innovatsion texnologiyalarni joriy etish, investitsiyalarni jalb qilish, raqobatbardoshlikni oshirish va samarali boshqaruv tizimlari orqali erishgan yutuqlari o‘rganiladi. Shuningdek, O‘zbekiston neft-gaz sanoati uchun ushbu tajribalarni qo‘llash istiqbollari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: neft va gaz sanoati, iqtisodiy salohiyat, xorijiy tajriba, investitsiyalar, innovatsion texnologiyalar, raqobatbardoshlik, korxona boshqaruvi, energetika strategiyasi

В данной статье рассматриваются пути повышения экономического потенциала предприятий нефтегазовой отрасли на основе опыта зарубежных стран. Анализируются достижения развитых государств в области внедрения инновационных технологий, привлечения инвестиций, повышения конкурентоспособности и эффективного управления. Также рассматриваются перспективы применения данного опыта в нефтегазовой отрасли Узбекистана.

Ключевые слова: нефтегазовая промышленность, экономический потенциал, зарубежный опыт, инвестиции, инновационные технологии, конкурентоспособность, управление предприятиями, энергетическая стратегия

This article analyzes the ways to enhance the economic potential of oil and gas industry enterprises based on the experiences of foreign countries. It explores the achievements of developed nations in implementing innovative technologies, attracting investments, improving competitiveness, and establishing efficient management systems. The article also discusses the prospects of applying these international practices to Uzbekistan’s oil and gas sector.

Keywords: oil and gas industry, economic potential, foreign experience, investments, innovative technologies, competitiveness, enterprise management, energy strategy

Neft va gaz sanoatida iqtisodiy salohiyatni oshirish jarayonida xorijiy davlatlar tajribalari jahon energetikasi taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, tabiiy resurslarga ega mamlakatlar iqtisodiy barqarorlikka erishishda faqat moddiy resurslar bilan cheklanib qolmasdan, innovatsion texnologiyalar, inson kapitali, diversifikatsiya va barqaror moliyaviy institutlardan samarali foydalanish orqali yuksak natijalarga erishgan. Masalan, Norvegiya neft va gaz resurslaridan kelib chiqadigan daromadlarni moliyaviy barqarorlikka yo‘naltirish uchun maxsus Suveren fondni tashkil etib, uning faoliyatini ESG va “Responsible Investment” (Mas’uliyatli investitsiyalar) tamoyillari asosida boshqarib kelmoqda.

Shuningdek, AQSh tajribasida iqtisodiy salohiyatni oshirishning asosiy omili sifatida shelf qazib chiqarish texnologiyalari, slaneq gazi industriyasi va energetika bozorining liberallasuvi qayd

etiladi. Bu esa resurslardan maksimal darajada samarali foydalanish va ichki bozorda raqobat muhitini kuchaytirishga zamin yaratgan.

Yaponiya va Janubiy Koreya tajribalari esa neft va gaz resurslariga boy bo‘lmagan holda ham iqtisodiy salohiyatni oshirish mumkinligini ko‘rsatadi. Ularda asosiy e‘tibor texnologik innovatsiyalar, alternativ energiya manbalariga yo‘nalish, shuningdek, industrial diversifikatsiyaga qaratilgan. Bu esa resurslardan kam ta‘minlangan mamlakatlar uchun ham iqtisodiy o‘shishni ta‘minlash imkoniyatini yaratib bergan.

Arab davlatlari — Saudiya Arabistoni, Qatar va BAA esa neft-gaz sohasida iqtisodiy salohiyatni oshirishda moddiy-texnik modernizatsiya, logistika infratuzilmasini rivojlantirish va NEOM kabi innovatsion megaproektlar orqali xalqaro investitsiyalarni jalb etish tajribasini amalda ko‘rsatib berdi.

Shu ma‘noda, xorijiy davlatlar tajribalari O‘zbekiston kabi resurslarga boy mamlakatlar uchun nafaqat iqtisodiy salohiyatni kengaytirishda, balki uning barqarorligi, raqobatbardoshligi va global integratsiya jarayonlariga moslashuvini ta‘minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Norvegiya tajribasi: iqtisodiy salohiyatni oshirishning ilmiy-nazariy va amaliy asoslari

Norvegiyaning neft va gaz sanoatida iqtisodiy salohiyatni oshirish tajribasi jahon iqtisodiy adabiyotlarida eng muvaffaqiyatli modellardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Mamlakat 1960-yillar oxirida qo‘lga kiritilgan uglevodorod resurslarini nafaqat qazib olish, balki ulardan strategik tarzda foydalanish orqali milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishga erishdi. Bu jarayonda “resurs la‘nati” nazariyasini inkor etishga qaratilgan keng qamrovli siyosiy va institutsional islohotlar amalga oshirildi. Norvegiyaning asosiy maqsadi tabiiy resurslarga bog‘liqlikni qisqartirish va “kelajak avlodlar uchun iqtisodiy kafolat” yaratishdan iborat bo‘ldi.

Birinchidan, Norvegiya o‘z iqtisodiy salohiyatini oshirishda institutsional barqarorlik va qonun ustuvorligiga tayanadi. 1970-yillarda qabul qilingan “Petroleum qonunchiligi” davlatning resurslar ustidan qat‘iy nazoratini ta‘minladi va barcha lienziyalar strategik maqsadlarga muvofiq ravishda taqsimlandi. Bu nafaqat resurslar samaradorligini oshirdi, balki transnatsional korporatsiyalar bilan davlat manfaatlari uyg‘unligini ta‘minladi.

Ikkinchidan, Norvegiya neft va gaz daromadlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri davlat byudjetiga emas, balki Norvegiya Suveren Fondiga yo‘naltirishni amalga oshirdi. 1990-yilda tashkil etilgan ushbu fond bugungi kunda dunyodagi eng yirik investitsiya fondlaridan biriga aylandi. Uning aktivlari 2023 yil holatiga ko‘ra 1,4 trln. AQSh dollaridan oshdi. Fondning boshqaruvi qat‘iy ESG mezonlari, etik investitsiya siyosatlari va global diversifikatsiya printsiplariga asoslangan.

Uchinchidan, mamlakat iqtisodiy salohiyatni oshirishda inson kapitali va ijtimoiy infratuzilmaga sarmoya kiritishga alohida e‘tibor qaratdi. Neft va gazdan olingan daromadlar orqali ta‘lim, sog‘liqni saqlash va innovatsion tadqiqot markazlari uchun byudjet mablag‘lari ajratildi. Masalan, Oslo va Stavanger universitetlari qoshida maxsus “Petroleum Research Center” (Neft tadqiqot markazi) tashkil etildi va bu markazlar davlat bilan xususiy sektor hamkorligida ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishdi.

To‘rtinchidan, Norvegiya tajribasida texnologik innovatsiyalar muhim o‘rin tutadi. Mamlakat so‘nggi yillarda offshor qazib chiqarish, karbon zaxiralash va gidrogen ishlab chiqarish texnologiyalariga katta sarmoya kiritmoqda. Bu esa iqtisodiy salohiyatni nafaqat uglevodorod eksportida, balki yanada barqaror energiya manbalarida ham oshirish imkoniyatini bermiqda.

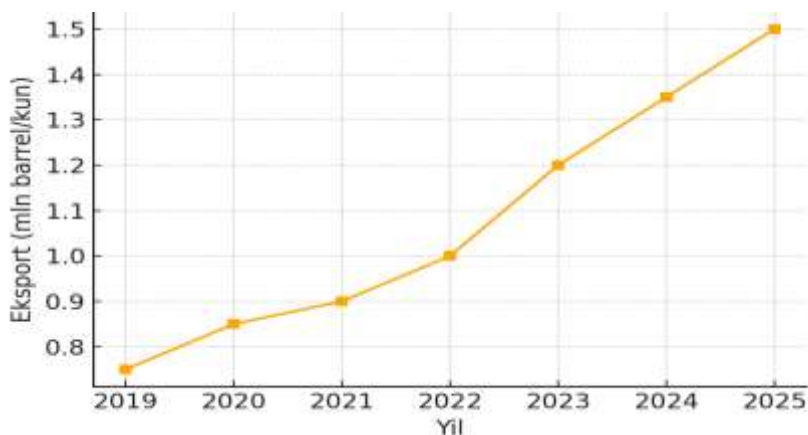
Beshinchidan, Norvegiya o‘zining iqtisodiy salohiyatini oshirish jarayonida xalqaro integratsiyani ham samarali yo‘lga qo‘ydi. Mamlakat EI a‘zosi bo‘lmaganiga qaramay, uning energetika siyosati Evropa Ittifoqi standartlariga uyg‘unlashtirildi va EIning energetika xavfsizligida asosiy hamkorlardan biriga aylandi.

Natijada, Norvegiya nafaqat tabiiy resurslarga boy mamlakat sifatida, balki ulardan innovatsion va samarali foydalanish modelini yaratgan mamlakat sifatida ham jahon iqtisodiyotida alohida o‘rin egallaydi. Bu tajriba ko‘pgina resurslarga boy mamlakatlar uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi.

Rossiya: iqtisodiy salohiyatni oshirishda neft-gaz sektorining roli va yangi konfiguratsiya

Strategik yakuniy maqsad va model. Rossiyada iqtisodiy salohiyatni oshirish neft-gaz sektorining strategik markaziy roliga tayangan holda amalga oshirildi: davlat nazoratidagi yirik

kompaniyalar (Gazprom, Rosneft, NOVATEK) orqali resurslarni industrial qiymat zanjiriga ulash, tashqi savdo yo‘nalishlarini diversifikatsiya qilish va bo‘rtib boruvchi geosiyosiy cheklolarga tez moslashish. 2022 yildan keyin global savdo oqimlaridagi «sharqqa siljish» tendentsiyasi Rossiya neft mahsulotlari va xom-ashyo eksportini Osiyo bozorlariga qayta yo‘naltirish bilan jadal kuchaydi. Bu trend Xalqaro energiya agentligining o‘rta muddatli neft bozorlari tahlillarida ham alohida qayd etilgan. Neft eksporti: ESPO va Tinch okeani logistikasi. Evropaga embargo va chegaralovchi rejimlardan keyin Rossiya neftini asosan ESPO quvuri va Kozmino terminali orqali Osiyoga yo‘naltirdi. ESPO‘ning Xitoyga ulanuvchi tarmog‘i (Skovorodino–Moxe) kunlik ~600 min barrel quvvatga ega, butun liniya bosqichma-bosqich 1 mln b/ketagacha kengaytirilgan va baholarga ko‘ra 2025 atrofida 1,6 mln b/ketagacha potentsialga ega degan rejalar mavjud. EIA va GEM ma‘lumotlari ESPO hamda Drujba‘ning global logistikadagi rolini tasdiqlaydi.

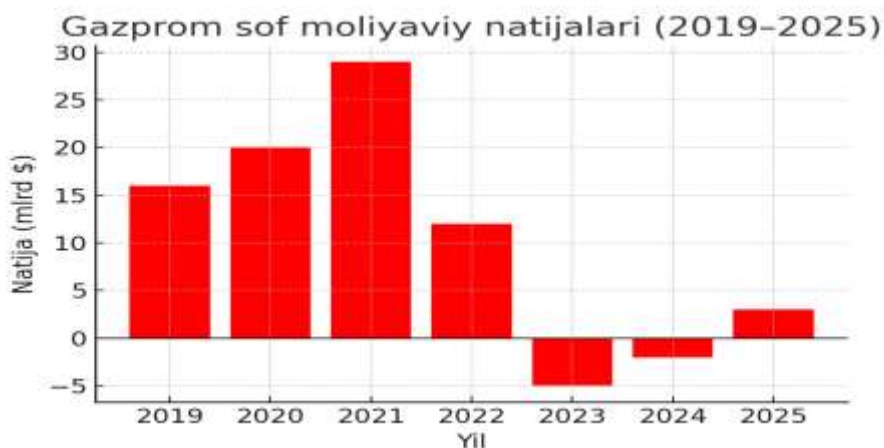

1 -rasm. ESPO orkali Osiyoga neft eksporti (2019-2025) [5]

«Shadou flot» orqali sanksiyalarni aylanib o‘tish. 2022 yildan keyingi G7 price cap rejimi sharoitida Rossiya nefti eksportida «shadou flot» (xira mulkdorlikdagi, kattaroq yoshdagi tankerlar) ulushi keskin o‘ydi; EI Parlamenti tahlili, Carnegie va AP axborotlarida bu flotning ishlash mexanizmi — dengizda tankerdan tankerga ko‘chirish, sug‘urta va brokerlikda shaffoflik pastligi — batafsil yoritilgan. 2024–2025 yillarda qator vazirlik va tahlil markazlari uning qiymat chegarasini aylanib o‘tishdagi rolini qayd etadi.

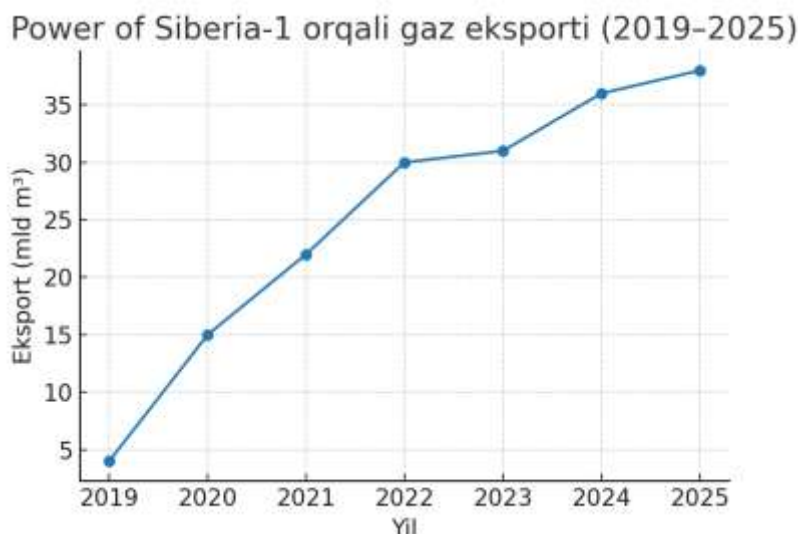
Gaz eksporti: Evropa bozorida keskin qisqarish va Gazprom natijalari

Evropaga quvurli gaz etkazib berish 2022 yildan so‘ng keskin qisqardi; 2024 yilda Ukraina orqali tranzit ~16 mlrd m³ atrofida bo‘lgani, 2025 yilda esa Ukraina tranzitini tiklashsiz sharqqa burilish va Turk Strimning bir yo‘nalishi qolishi ehtimoli haqida tahlillar bor. Bu holat Gazprom‘ning moliyaviy natijalariga salbiy ta‘sir qildi (2023 yil uchun birinchi yirik zarar, keyingi davrda ham yo‘qotishlar).

2-rasm. Gazprom sof moliyaviy natijalari (2019-2025) [4]

«Sibir qudrati-1» (PoS-1) orqali Xitoyga burilish. Gaz eksportida strategik burilish — Xitoy yo‘nalishi. PoS-1 2024 yilda ~31 mlrd m³ etkazib bergani qayd etilgan va 2025 yilda loyihaviy 38 mlrd m³ quvvatga chiqishi kutilmoqda; 2027 yilda «Sharqiy yo‘nalish» orqali qo‘shimcha ~10 mlrd m³ hajm nazarda tutilgani haqida OSW yozadi. Bu — Evropa bozoridagi yo‘qotishlarni to‘liq qoplamasa-da, Osiyodagi uzoq muddatli yakor bozorni shakllantirish urinishi.

3 -rasm. Power of Siberia-1 orkali gaz eksporti (2019–2025) [5]

Grafikdan ko‘rinib turibdiki, Power of Siberia-1 quvuri orqali Rossiyaning gaz eksporti 2019–2025 yillarda barqaror o‘shish tendentsiyasiga ega. 2019 yilda jami 4 mlrd m³ atrofida bo‘lgan gaz eksporti 2021 yilga kelib qariyb 22 mlrd m³ ga etdi, bu esa 5 barobarlik o‘shishni anglatadi. Bu jarayon Rossiyaning energetik quvvatlarini Xitoy bozoriga yo‘naltirishda strategik ustuvor yo‘nalish tanlaganligini ko‘rsatadi. 2022 yilda PoS-1 quvuri to‘liq quvvatda ishga tushirilib, 30 mlrd m³ atrofidagi ko‘rsatkichga erishildi. Bu Rossiyaning Sharqiy Sibir resurs bazasini integratsiya qilib, global gaz bozoridagi ulushini kengaytirishda muhim bosqich bo‘ldi.

2023–2025 yillardagi o‘shish dinamikasi ham barqaror ko‘rinishga ega bo‘lib, 2025 yilga kelib eksport hajmi qariyb 38 mlrd m³ ga etgani ma‘lum. Bu tendentsiya Rossiyaning Xitoy bilan uzoq muddatli strategik shartnomalarga tayanayotganini, shuningdek, Evropa bozoridagi cheklolardan keyingi “Osiyo yo‘nalishi”ning qanchalik ahamiyat kasb etayotganini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, PoS-1 orqali gaz etkazib berish nafaqat Rossiya iqtisodiy salohiyatini mustahkamlaydi, balki energetik geosiyosatda ham katta ta‘sir ko‘rsatadi. Bu ko‘rsatkichlar Rossiyaning Xitoy bilan yillik 38–40 mlrd m³ gaz etkazib berish bo‘yicha kelishuvlarini amaliy jihatdan ta‘minlash jarayonida ekanligini namoyon qiladi.

Xorijiy davlatlarning neft va gaz sanoatini rivojlantirishdagi tajribalari shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy salohiyatni oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilish, samarali boshqaruv tizimlarini yaratish hamda raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga alohida e‘tibor qaratish zarur. O‘zbekiston neft va gaz sanoati korxonalari ham ushbu tajribalardan foydalanib, o‘z faoliyatini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga moslashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bu esa milliy energetika xavfsizligini ta‘minlash va iqtisodiy barqarorlikka erishishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, inson kapitali va ESG jarayonlariga yo‘nalish ham muhim ahamiyatga ega ekan ko‘rinib turibdi. Norvegiyada ta‘lim va ijtimoiy siyosatga yo‘naltirilgan sarmoyalar mamlakatning uzoq muddatli barqarorligini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi rasmiy sayti – www.energy.uz
2. Soliyev A.S., Abdulkarimov B.A. Neft va gaz iqtisodiyoti. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.

3. Xudoyberdiyev A., Yo‘ldoshev T. Korxonalarni boshqarish nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2017.
4. BP Statistical Review of World Energy 2023. – www.bp.com
5. International Energy Agency (IEA) reports – www.iea.org
6. Smith, J. L. (2020). Oil and gas production: Economics and management. – Oxford University Press.
7. PetroStrategies Inc. (2022). Global oil and gas industry overview. – Houston, TX: Energy Reports.
8. World Bank Group. Oil, Gas, and Mining Sector Reform in Developing Countries. – Washington, D.C., 2021.
9. Mahmudov R., Yusupov A. Innovatsion rivojlanish va energetika sektori. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
10. United Nations Development Programme (UNDP) (2019). Sustainable Energy for All: The Role of Oil and Gas in Sustainable Development. New York: UNDP.
11. Sayfutdinova, N., & Xikmatov, R. (2024). Investitsion muxitni shakllanishi va baxolashning metodologik masalalari. Interpretation and researches, 2(24).
12. <https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=7035227491290632679&btnI=1&hl=ru>

UDK: 334.012.8

**KORXONALAR MOLİYAVIY BARQARORIGINI TA’MINLASH STRATEGIYALARI
VA YO’NALISHLARI**

**СТРАТЕГИИ И НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ
УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ**

**STRATEGIES AND DIRECTIONS FOR ENSURING THE FINANCIAL STABILITY OF
ENTERPRISES**

Muftaydinov Bobir Kiyomidinovich

Andijon davlat texnika instituti, “Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası katta o‘qituvchisi,
Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Maqolada korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlashga doir ayrim imkoniyatlar va yo’nalishlar tahlil etilgan. Unda mavzuning dolzarbligi yoritilib, O‘zbekiston Respublikasi xukumatining iqtisodiy sohani rivojlantirishga qaratilgan Farmon va Qarorlari tahlil qilingan. Shuningdek, sohadagi ilmiy tadqiqotlar natijalari umumlashtirilib, korxonalar moliyaviy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi 14 ta imkoniyat va ulardan foydalanish yo’nalishlari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: barqarorlik, barqaror o‘shish, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy resurslar, iqtisodiy imkoniyatlar, daromadlar, xarajatlar, moliyaviy mustahkamlik.

В статье рассматриваются некоторые возможности и направления обеспечения финансовой устойчивости предприятий. Обосновывается актуальность темы, приводятся соответствующие Указы и Постановления Правительства Республики Узбекистан. Отмечены достижения, достигнутые в результате исследований в данной области. Представлены 14 возможностей обеспечения финансовой устойчивости предприятий и направления их использования.

Ключевые слова: устойчивость, устойчивый рост, финансовая стабильность, финансовые ресурсы, экономические возможности, доходы, расходы, финансовая устойчивость.

The article analyzes some opportunities and directions for ensuring the financial stability of enterprises. It highlights the relevance of the topic, analyzes the Decrees and Resolutions of the Government of the Republic of Uzbekistan aimed at developing the economic sector. It also summarizes the results of scientific research in the field, and indicates 14 opportunities and directions for their use that serve to ensure the financial stability of enterprises.

Key words: stability, sustainable growth, financial stability, financial resources, economic opportunities, income, expenses, financial stability.

Jahon miqyosida korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasi iqtisodiy taraqqiyotning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki iqtisodiyot rivojlanishida moliyaviy barqarorlik ta'minlanmasa, belgilangan strategik maqsadlarga erishish jarayoni qiyinlashadi. Xalqaro amaliyotda korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun, avvalo, ularning qiymatini oshirishga e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayondagi eng muhim omillardan biri korxonaning mavjud moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish hisoblanadi. Moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish esa korxonaning barqaror moliyaviy holatini ta'minlashga zamin yaratadi. Shu bois, korxona qiymatini oshirish jarayonida uning moliyaviy barqarorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish, tahlil qilish hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

“Moliyaviy barqarorlik”, asosan, “korxonalarning barqaror rivojlanishida qo'llanilib, AQSHning MIT Sloan Management Review va The Boston Consulting Group konsalting firmalari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, korxonalarning 90 foizi uchun barqaror rivojlanish raqobatbardoshlikni saqlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi, korxonalarning 60 foizi esa barqaror rivojlanish strategiyasini ishlab chiqmoqdalar” [1].

Mamkakatimizda ham so'nggi yillarda korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash masalasiga katta ahamiyat qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi PF-158-sonli “O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risidagi farmonida 2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish hamda ularning bajarilishi yuzasidan jamoatchilik bilan birgalikda tahlil o'tkazib borish vazifasi belgilab berilgan. Ushbu topshiriq barqaror rivojlanishni ta'minlash barcha sohalarida, jumladan, korxonalar moliyaviy faoliyatida ham ustuvor ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

O'zbekistonda xo'jalik sub'yektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Shu bilan birga, mazkur yo'nalishdagi ishlarni tizimli va samarali tashkil etish borasida olib borilgan tadbirlarga qaramasdan, respublikada “joriy yilda yirik tarmoqlarda qo'shilgan qiymatni 45 foizdan oshirish, tannarxni 15 foizga kamaytirish, jami sanoatda 7 foiz o'sishni ta'minlash bo'yicha” [2] mavjud muammolarni hal qilishga qaratilgan asosiy vazifalar sifatida belgilangan. Masalaning mohiyatini to'g'ri tushunish uchun mamlakatimizda qabul qilingan qator me'yoriy hujjatlarni keltirish maqsadga muvofiq, deb topdik. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF-4947-sonli [1], 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-sonli, hamda 2023-yil 11-sentabrdagi “O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi PF-158-sonli farmonlari qabul qilingan. Shuningdek, 2020-yil 24-fevraldagi “Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-4611-sonli qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 14-dekabrda “Davlat ishtirokidagi korxonalarni moliyaviy sog'lomlashtirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 1013-sonli qarori ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Moliyaviy barqarorlikni korxonalarda baholash va ular tahlilini takomillashtirishga oid xorijiy va mahalliy olimlar ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishgan. Xorijiy olimlardan L.Vasilyeva, M.Petrovskaya, G.Savitskaya, V.Makareva va boshqalarning tadqiqotlarida yoritilgan [3]. Mahalliy olimlaridan I.Abdukarimov, M.Pardayev, M.Raximov, N.Kalandarov, Ye.Yergeshev, E.Akramov, A.Vaxabov, G'.Ibragimov, U.Yakubov, A.Shomirov [4] va boshqalar o'zlarining ilmiy tadqiqotlarini olib borishgan.

Yuqorida qayd etilgan va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish jarayonida hamda ushbu sohada olib borilayotgan tadqiqotlar tahlil etilib, mamlakatimiz miqyosida bir qator ilmiy natijalarga erishildi.

Birinchidan, korxonalar raqobatbardoshligini mustahkamlashga qaratilgan moliyaviy barqarorlikni ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi va ularni aniqlash yo‘llari innovatsion iqtisodiyot nuqtayi nazaridan takomillashtirilgan holda ishlab chiqildi.

Ikkinchidan, korxonalar moliyaviy barqarorligining o‘zgarishiga ta’sir etuvchi omillarning tasnifi, har bir omilni aniqlash yo‘llari iqtisodiy tahlilning additiv va multiplikativ usullaridan foydalangan holda takomillashtirildi.

Uchinchidan, korxonaning moliyaviy mustahkamligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimini ularning moliyaviy barqarorligi bilan bog‘liq jihatlarining mutlaq va nisbiy miqdorlarini muvofiqlashtirgan holda kompleks ko‘rsatkichni aniqlashning additiv modeli ishlab chiqildi.

To‘rtinchidan, korxonalarda moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning o‘z mablag‘lari (O‘), foydaning ko‘payishi (F), xarajatlarning nisbatan kamayib borishi (X), moliyaviy mustahkamlikning yuqoriligi (M) evaziga moliyaviy barqarorlikni (MB) ta’minlashga qaratilgan “O‘FXMM–modeli” ishlab chiqildi. Ushbu tavsiyalar muallifning bir qator maqolalari va boshqa nashr qilingan ishlarida batafsil bayon etilgan.

Mazkur maqolada moliyaviy barqarorlikni ta’minlashning ayrim yo‘nalishlaridan biri ko‘rib chiqiladi. Ma’lumki, moliyaviy barqarorlik masalasi bugun paydo bo‘lgan muammo emas. Bu masalaga xalq orasida qadimdan turli amaliy yondashuvlar mavjud bo‘lgan. Xalqimiz orasida “zahirada mablag‘ing bo‘lsin, uni oz-oz bo‘lsa ham ko‘paytirib borish kerak” degan qarash doimo mavjud. Ushbu tamoyilga amal qilgan kishilarning hamyoni hech qachon bo‘sh bo‘lmagan. Shu yo‘l bilan oddiy aholining ham o‘z ro‘zg‘orida moliyaviy barqarorlikni ta’minlash tajribasi shakllangan.

Agar doimo zahirada mablag‘ mavjud bo‘lsa, inson moliyaviy qaramlik holatiga tushib qolmaydi. Moliyaviy barqarorlikni saqlashda yordam beradigan bir qator usullar va yo‘nalishlar mavjud. Quyida ularning ayrimlariga to‘xtalib o‘tamiz.

Birinchidan, har bir xo‘jalik yurituvchi subyekt (XYuS)ning hisob raqamida va kassasida doimiy ravishda ma’lum muddat davomida o‘zining ehtiyojini ta’minlaydigan mablag‘ bo‘lishi lozim. Agar korxona tovarini sota olmasa, ishlab chiqarish jarayoni to‘xtab qolsa yoki boshqa noqulay holat yuz bersa, ushbu zaxira mablag‘lar ma’lum muddat davomida korxonaning faoliyatini davom ettirishiga yetarli bo‘lishi kerak. Bu mablag‘lar kommunal to‘lovlarni, soliqlarni to‘lash, ishlab chiqarishni qayta yo‘lga qo‘yish uchun zarur bo‘lgan mahsulot, xom ashyo va materiallarni xarid qilish xarajatlarini bemaolol qoplay olishi lozim.

Ikkinchidan, har safar XYuS aylanmasiga pul tushib, foyda olinganda, uning ma’lum qismini zaxira qilib borish, imkon bo‘lsa bankka depozit sifatida joylashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu mablag‘ yig‘ilib boradi va zarur hollarda foydalanish uchun tayyor manba hisoblanadi. Shu yo‘l bilan XYuS moliyaviy barqarorlikni ta’minlaydigan zaxiraga ega bo‘ladi, kreditga ehtiyoj kamayadi va kutilmagan holatlarda ham moliyaviy qiyinchilikka duch kelmaydi hamda bankrotlik xavfi kamayadi.

Uchinchidan, har bir oldi-sotdi jarayonida tushgan mablag‘ va sarflangan xarajatlarni hisobga olib borish zarur. Agar barcha daromad va xarajatlar o‘z vaqtida qayd etilsa, korxona har doim o‘z moliyaviy holatini aniq bilib boradi. Har doim olingan daromad (D) qilinadigan xarajatlardan (X) ko‘p bo‘lishi ta’minlanmog‘i lozim:

$$\text{Daromad} > \text{Xarajat}$$

Daromad va xarajatlarni tahlil qilib, ularni optimallashtirish orqali moliyaviy barqarorlikni ta’minlash va korxonaning raqobatbardoshligini oshirish mumkin.

To‘rtinchidan, korxonada tejamkorlik tamoyilini joriy etish va unga barcha xodimlarning amal qilishi muhim. Bu kunlik xarajat va daromadlarni aniq hisoblashni talab qiladi. Tejamkorlik uchun xarid qilinayotgan tovarning bozor narxini oldindan bilish lozim. Agar tovar arzonroq narxda xarid qilinsa, sotishda ko‘proq foyda olish mumkin. Aynan shu foyda jamlanib borib, korxonaning moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

Beshinchidan, korxonaning moliyaviy barqarorligini ta’minlash uchun strategik reja ishlab chiqilishi kerak. Ma’lum vaqt oralig‘ida qanday yangi uskunalar yoki texnologiyalar xarid qilinishi

rejalashtirilib, buning uchun alohida mablag‘ jamg‘arish zarur. Ushbu mablag‘lar faqat belgilangan maqsad uchun sarflanishi kerak, aks holda moliyaviy xavf tug‘ilishi mumkin. Mablag‘lar manzilli va maqsadli ishlatilsa, moliyaviy barqarorlik uzluksiz ta‘minlanadi.

Oltinchidan, korxona uchun foydasiz xaridlarni amalga oshirmaslik kerak. Ba‘zan “keyin kerak bo‘ladi” degan sabab bilan keraksiz xaridlar qilinadi. Bunday yondashuv noto‘g‘ri, chunki mablag‘lar “muzlatilgan” holatda qolib ketadi va hech qanday daromad keltirmaydi. Pulni samarasiz sarflash o‘rniga, uni maqsadli ishlatish lozim. Faqat shundagina korxonaning moliyaviy barqarorligi izchil ta‘minlanadi.

Yettinchidan, korxonaning to‘lov intizomi yuqori bo‘lishi zarur. Kommunal to‘lovlar, soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar o‘z vaqtida amalga oshirilmasa, ular ustiga jarimalar qo‘shilib, qarz miqdori ortadi. Bu esa moliyaviy intizom buzilishiga olib keladi. Shu sababli barcha to‘lovlarni belgilangan muddatda bajarish, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashning muhim shartidir.

Sakkizinchidan, korxona xarid qiladigan va sotadigan mahsulotlarning narxlarini aniq bilishi lozim. Masalan, sutni qayta ishlovchi zavod sutni qancha narxda xarid qilishi va qayta ishlangandan keyin qancha foyda yoki zarar bilan sotishini hisoblab chiqishi kerak. Kutilmagan holatlar (masalan, yaroqlilik muddati o‘tib ketishi) tufayli zarar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli har doim ma‘lum miqdorda zahira mablag‘ bo‘lishi kerak.

To‘qqizinchidan, har bir korxona uchun ma‘lum muddatga mo‘ljallangan moliyaviy reja (budget) tuzilgan bo‘lishi kerak. Unda barcha xarajatlar va daromad manbalari aniq ko‘rsatiladi. Kutilayotgan yirik xarajatlar uchun oldindan mablag‘ ajratilishi lozim, aks holda ishlab chiqarish jarayonlari to‘xtab qolishi mumkin. Bu esa moliyaviy barqarorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

O‘ninchidan, korxona o‘z faoliyatida xaridorlar ro‘yxatini tuzib, ularni muntazam ravishda kengaytirib borishi kerak. Yangi bozorlar topish, filiallar ochish va savdo tarmoqlarini xaridorga yaqinlashtirish orqali sotuv hajmini oshirish mumkin. Bu esa moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash imkonini beradi.

O‘n birinchidan, korxona daromad va tushumlarini aniq hisobga olib borishi zarur. Daromadlarning barcha turlari > Xarajatlarning barcha turlari tamoyiliga amal qilinsa, moliyaviy barqarorlik kafolatlanadi. Bu holat to‘g‘ri budget rejalashtirish yoki xarajatlarni oqilona boshqarish natijasidir.

O‘n ikkinchidan, korxona o‘z maqsadlarini amalga oshirish uchun yetarli moliyaviy mablag‘ga ega bo‘lishni ta‘minlashi zarur. Mablag‘lardan tejamkorlik tamoyili asosida foydalanish, shuningdek, bozordagi narx farqlarini hisobga olib, eng maqbul narxda xarid qilish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlaydi.

O‘n uchinchidan, kredit olishdan oldin moliyaviy hisob-kitoblarni chuqur o‘rganish lozim. Chunki kredit foizlari yuqori bo‘lishi tufayli uni qaytarish korxonani zarar holatiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun mavjud mablag‘ miqdoriga mos faoliyat yuritish eng to‘g‘ri yondashuv hisoblanadi.

O‘n to‘rtinchidan, agar korxona o‘z mablag‘lari yetarli bo‘lmagan holatda bo‘lsa, kredit olishdan oldin boshqa imkoniyatlarni ham ko‘rib chiqish lozim. Kredit oxirgi chora sifatida qo‘llanilishi kerak. Shu bilan birga, sarmoya kiritish, aksiya yoki depozit orqali qo‘shimcha daromad olish yo‘llarini izlab topish foydali bo‘ladi. Bu yondashuv korxonani inflyatsiya va kredit foizlaridan himoya qiladi hamda bankrotlik xavfini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tavsiyalar amaliyotda qo‘llanilsa, korxonalar moliyaviy barqarorligini ta‘minlash va ularning raqobatbardoshligini oshirish imkoniyati kengayadi. Bunday natijalar O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan “O‘zbekiston — 2030” strategik dasturiga mos keladi va uning amalga bajarilishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4947-sonli Farmoni. <https://uza.uz/posts/>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-sonli Farmoni. <https://uza.uz/posts/>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–158-sonli Farmoni. <https://uza.uz/posts/>
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi “Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PA–4611-sonli Qarori. <https://uza.uz/posts/>
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 14-dekabrdagi “Davlat ishtirokidagi korxonalarni moliyaviy sog‘lomlashtirish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1013-sonli Qarori. <https://uza.uz/posts/>
6. Abdukarimov I.T., Abdukarimova L.G., Smagina V.V. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Учебное пособие. – Тамбов: Izd-vo TGU im. G.R. Derjavina, 2005. – 600 s.
7. Vasileva L.S., Petrovskaya M.V. Финансовый анализ. Учебник. – М.: KNORUS, 2007. – 816 bet.
8. Vahabov A.V., Ibrohimov A.T., Yakubov U.K. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015. – 368 bet.
9. Pardaev M.Q. Iqtisodiy tahlil nazariyasi. Darslik. – T.: “Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi”, 2022. – 588 bet.
10. Пардаев М.Қ. ва бошқ. Модернизация, диверсификация ва инновация – иқтисодий ўсишнинг муҳим омиллари. Монография. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2014. – 13 бет.
11. Savitskaya G.V. Комплексный анализ хозяйственной деятельности предприятия. Учебник. 6-e izd., pererab. i dop. – М.: INFRA-M, 2014. – 607 s.

УДК: 338.48

ТУРИЗМ СОҲАСИНИ КЛАСТЕРЛИ УСУЛДА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ

АНАЛИЗ НАУЧНЫХ ОСНОВ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА

ANALYSIS OF THE SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF THE CLUSTER APPROACH IN TOURISM DEVELOPMENT

Наврўз-Зода З.Б.

Бухоро давлат университети “Иқтисодиёт” кафедраси доценти и.ф.ф.д(PhD)

Аннотация

Мақолада туризм соҳасини кластерли усулда ривожлантириш борасида иқтисодий фанда ўтказилган тадқиқотлар асосида олимлар томонидан шакллантирилган илмий хулосалар таҳлил қилиниб, туризм кластерларининг ўзига хос хусусиятлари аниқланган.

Калит сўзлар: туризм, туристик хизматлар, туристик кластер, туристик корхоналар, туризм индустрияси, турист, туристик саёҳат, туристик макон, туризм салоҳияти.

В статье на основе исследований, проведенных в области экономической науки, анализируются научные выводы, сформулированные учеными по вопросу кластерного подхода в развитии туризма, выявляются его особенности и характерные черты туристских кластеров.

Ключевые слова: туризм, туристические услуги, туристический кластер, туристические предприятия, туристическая индустрия, турист, туристическая поездка, туристическое пространство, туристический потенциал.

The article analyzes the scientific conclusions formulated by scholars based on research conducted in the field of economics regarding the development of tourism through the cluster approach, highlighting the distinctive features of tourism clusters.

Keywords: tourism, tourist services, tourist cluster, tourist enterprises, tourism industry, tourist, tourist travel, tourist destination, tourism potential.

Глобал туристик хизматлар бозорининг жадал суръатларда ривожланиши натижасида турли миллий туризм индустриялари ўртасида ўзаро бозор рақобати кураши чуқурлашуви ҳисобига соҳани ривожлантиришнинг самарали усулларида фойдаланишга бўлган қизиқиш ортди. Бунинг натижасида иқтисодий фанда ҳам туризм соҳасини ривожлантиришнинг самарали усуллари, жаҳон амалиётида шаклланган турли моделларни тадқиқ этиш ва уларни такомиллаштириш борасида ўтказиладиган тадқиқотлар сони ҳам йилдан йилга ортиб бормоқда. Бугунги кунда жааҳон амалиётида мамлакат туризм соҳаси иқтисодий ривожланиш салоҳиятидан самарали фойдаланиш имконини берувчи усуллардан бири бу соҳани кластерлаштириш ҳисобланиб, туристик кластерларни ташкил этиш орқали географик жиҳатдан ўзаро яқин жойлашган ҳудудларда туристик фаолияти йўналиши ўзаро боғлиқ ёки ёрдамчи аҳамият касб этувчи тармоқлардаги корхона, ташкилот ва муассасалар фаолиятини яхлит бир гуруҳ шаклида ривожланиш тенденцияларини жадаллаштиришга эришилиб келинмоқда.

Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясининг аамал қилиши шароитида мамлакат туризм соҳасини ривожлантириш, жумладан, миллий туризмнинг ривожланиш салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда ҳудудларнинг туристик ресурслар бўйича мавжуд имкониятларидан келиб чиққан ҳолда, бир ҳудуд ичидаги ёки туристик ривожланиш салоҳияти ўзаро ўхшаш бўлган чегарадош ҳудудлар ўртасида янги турдаги туристик маршрутларни ташкил этиш оқрали соҳда иқтисодий ҳамкорликнинг замонавий шакллари ривожлантирилмоқда. Жумладан, Президент Ш.М. Мирзиёев томонидан 2025-2026 йилларда мамлакатда туристик оқим ҳажмини кўпайтириш борасида “республика ҳудудларига 15,8 миллион нафар хорижий туристларнинг сафарларини ташкил этиш, туризм хизматлари экспортини 4 миллиард АҚШ доллариغا етказиш, республика ҳудудларида янги 108 та меҳмонхона, 375 та оилавий меҳмон уйи ва 123 та хостел қуриш, 745 та капсула ва ўтов уйлари, апартамент-отель, модулли меҳмонхоналар ҳамда 12 та туризм кишлоғи ва туризм маҳалласини ташкил этиш”[1] каби устувор вазифаларнинг белгилаб берилганлиги, мамлакат туризм соҳасини ривожлантиришнинг самарали усуллари амалиётга жорий этишга устуворлик қаратиш зарурлигидан далолат беради.

Бозор иқтисодиёти шаклланиши шароитида мамлакат туризм соҳасини ривожлантириш салоҳиятидан фойдаланишнинг самарали усуллари амалиётда қўллаш билан боғлиқ масалалар яқин хорижлик олимлардан М. Баранцокова, В.М. Комаров, Л. Гамидуллаева, Н. Шпак, К.Й. Кулаков, У. Токбергенова кабилар томонидан тадқиқ этиб келинмоқда.

Ўзбекистонлик М.Т. Алимова, Н.Н. Сафарова, М.Р. Болтабоев, З.И. Усмонова, О.Ҳ. Ҳамидов, Ш.Р. Рузиев, Ж.Н. Абиев, И.С. Тухлиев кабилар мамлакатда туризм соҳасини ривожлантиришнинг илмий-услубий асосларини тадқиқ этиб, соҳа самарадорлигини ошириш усуллари йўналишган.

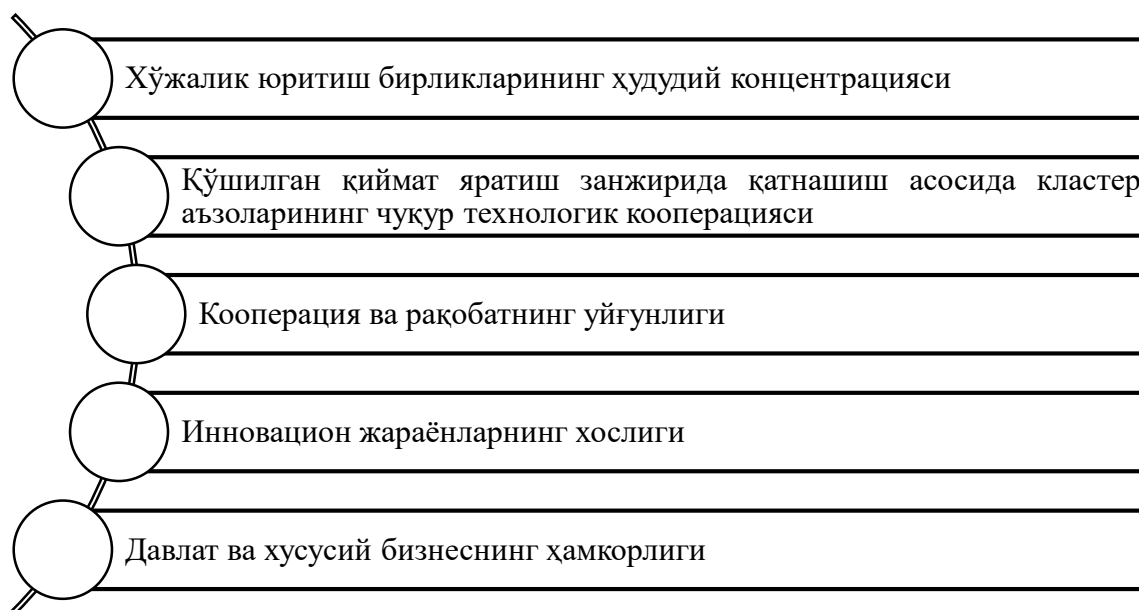
Тадқиқот жараёнида тизимли таҳлил, тарихийлик ва мантиқийлик, индукция ва дедукция, анализ ва синтез, қиёсий ва селектив танлаб тадқиқ қилиш, монографик таҳлил ва гуруҳлаш каби усуллар қўлланилган.

Умуман олганда нафақат туризм, балки иқтисодиётнинг турли тармоқ ва соҳаларида ривожланиш самарадорлигини ошириш, жумладан, мавжуд иқтисодий салоҳиятдан юқори даражада фойдаланиш асосида рақобат устунлигига эришишда кластерли ривожланиш усулидан кенг фойдаланилиб келинмоқда. Бу эса иқтисодий фанда кластерли усулдан фойдаланган ҳолда турли тармоқ ва соҳалар, жумладан туризм соҳасини ривожлантириш самарадорлигини таъминлашнинг устуворликларини ниқлашга қаратилган тадқиқотлар сонини кескин ортишига олиб келмоқда. Шу ўринда маҳаллий иқтисодчи И.С. Тўхлиевнинг

куйидаги фикрларини келтиришни лозим топдик: “туризм соҳасида кластер концепциясини қўлланилиши, замонавий туризм индустрияси муаммоларини ечиш имкониятини бериб, булар қаторига: ҳудуд туристик салоҳиятини етарли даражада баҳоланмаслиги, кириш туризмга нисбатан паст даражадаги талаб, инфратузилма етарли даражада ривожланмаганлиги, инвесторларнинг паст даражадаги қизиқиши, туризмни ривожлантириш стратегик дастурларнинг тадбиқ этилиш механизмлари ва усулларининг номукамаллиги киради”[2], деб ҳисоблайди. Жумладан, М.Т. Алимова “туризмни ривожлантиришда кластерли ёндашувдан фойдаланишнинг зарурияти бир томондан туризм ва туристик маҳсулотнинг ноёб характерлари, иккинчи томондан кластерли лойиҳаларни реализация қилишдан кейинги устунликларда намоён бўлади”[3], деган ғояни илгари суради.

Шу билан биргаликда, туризм соҳасида кластерли усулдан фойдаланиш бўйича ҳам қатор фикрлар билдириб ўтилган. Жумладан, Ш.Б. Навруз-зода фикрича “кластер ёндашувида туризмни ривожлантириш туристик фаолиятнинг ўзига хос хусусиятлари ва ҳудуднинг туристик маҳсулотига жалб қилинган корхоналар агломератининг биргаликдаги ҳаракатлари билан боғлиқ”[4], деб ҳисоблайди. Шу билан биргаликда, А.А. Абдувалиев “кластерларни ташкил қилишда мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш ҳолатини инобатга олиш тақозо қилинади. Шунинг учун кластерларни ташкил қилишнинг муҳим жиҳатларидан бири – унинг инструментларини аниқлаш талаб қилинади”[5], деган хулосага келган.

Умуман олганда, юқорида келтириб ўтилган фикрларни инобатга олиб, миллий иқтисодиёт тармоқлари, жумладан туризм соҳасини ривожлантиришда кластерли усулдан фойдаланиш иқтисодий интеграциялашув жараёнларининг чуқурлашуви ҳисобига мавжуд салоҳиятдан фойдаланиш самарадорлигини ортиши ҳисобига нисбий ва мутлоқ рақобат устунлигига эришиш имкониятларини кенгайтиради, деган хулосага келинди.

1-расм. Туризм соҳасида кластерлар фаолиятини ташкил этиш ва ривожлантириш тамойиллари[6]

Сўнгги йилларда мамлакатимиз амалиётида миллий иқтисодиётнинг турли тармоқлари, жумладан, туризм соҳасини кластерли усулда ривожлантиришга қаратилган тадқиқотлар сони ҳам ортиб бормоқда. Шу ўринда маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан мамлакатда туризм соҳасини кластерли усуллар орқали ривожлантиришга қаратилган илмий изланишлар натижаларига қаратишни лозим топдик. Жумладан, М.Т. Алимова томонидан миллий туризм соҳасини ривожлантиришда кластерли усуллардан фойдаланиш устуворликларини тадқиқ этиш орқали ушбу жараёнларни самарали амалга ошириш билан боғлиқ бўлган тамойилларни ажратиб кўрсатишга эришилган ҳисобланади. Олим “туристик кластерлар шаклланиши ва амал қилиши билан боғлиқ бўлган жараёнлар хўжалик юритиш бирликларининг ҳудудий

концентрацияси, қўшилган қиймат яратиш занжирида қатнашиш асосида кластер аъзоларининг чуқур технологик кооперацияси, кооперация ва рақобатнинг уйғунлиги, инновацион жараёнларнинг ҳослиги, ҳамда давлат ва хусусий бизнеснинг ҳамкорлиги каби тамойилларга асосланиши керак”[6], деб ҳисоблайди.

Шу билан биргаликда, Д.Т. Худайберганов фикрича, “туризмни кластерли усулдан фойдаланган ҳолда ривожлантириш ушбу соҳада қуйидги афзалликларга эришиш имконини беради:

- биринчидан, агломерация самараси билан ажралиб турадиган сайёҳлик корхоналарининг географик жиҳатдан маҳаллийлаштирилган бирлаштирувчиси бўлиб ҳисобланади;

- иккинчидан, туризм кластерида муаммо географик концентрацияни ҳисобга олган ҳолда ифодаланади”[7].

Демак, Д.Т. Худайберганов томонидан ўтказилган илмий тадқиқот натижасига асосланган ҳолда айтиш мумкинки, туризм соҳасида кластерли ривожланиш усулини тўғри танланиши ва унинг амалиётга жорий этилиши самарадорлиги кўрсаткичи танланган усулнинг мамлакат туристик ривожланиш ҳолати, соҳадаги ижтимоий-иқтисодий муносабаатларнинг ўзига ҳослиги ва мавжуд туризм соҳаси ривожланиш салоҳиятига мос келиши керак, деган хулосага келиш мумкин бўлади. Умуман олганда сўнгги йилларда маҳаллий иқтисодчи олимлар томонидан туризм соҳасини кластерли усуллар орқали ривожлантириш борасида ўтказилган илмий тадқиқотларда ҳудудларда туристик марказларни ривожлантириш, “Ақлли” туризм, туристик маршрутларнинг кенгайтириш ва шу каби бошқа турдаги илмий таклифлар ишлаб чиқилган ҳисобланади. Жумладан, Б. Рузметов “мамлакатда туризм соҳасини кластерлаштириш жараёнида туристик ҳудудларда рақамли технологиялардан фойдаланган ҳолда “SMART (Ақлли)” туризмни ривожлантириш керак бўлади. Бунда турли рақамли технологиялар асосида ҳудудлар туристик хизматлар бозори тўғрисидаг маъумотларни умумлаштирган рақамлаштирилган платформаларни ишлаб чиқиш”[8] ғоясини илгари суради.

Шунингдек, Ш. Каримова “мамлакат туризм соҳасини кластерли усулдан фойдаланган ҳолда ривожлантиришда кичик туристик кластерларни ташкил этиш керак. Кичик туристик кластерлар бозор конъюнктурасидаги кескин ўзгаришларга нисбатан юқори даражадаги мослашувчанлик хусусиятига эга эканлиги билан характерланиб, мамлакат туристик ривожланиш салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади”[9], деб ҳисоблайди. Мазкур илмий хулосани шакллантиришда олим сўнгги йилларда мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга қаратилган ислохотларга устуворлик қаратиб келинаётганлигига асосланиб, кичик кооперативлар шаклидаги туристик кластерларни шакллантириш ғоясини илгари суради. Жумладан, маҳаллий иқтисодчи олимлардан яна бири А.Қ. Тўхтамишев “мамлакат туризм соҳасини кластерли усуллар орқали ривожлантириш ҳисобида ушбу соҳада инновацион фаолликни оширишга эришилади”[10], деган хулосага келади.

Демак, иқтисодий фанда туризм соҳасини кластерли усулдан фойдаланган ҳолда ривожлантиришга қаратилган илмий тадқиқотлар натижаларини умумлаштирган ҳолда айтиш мумкинки, ушбу усул туризм соҳасида ривожланиш салоҳиятидан фойдаланилмаётган йўналишларни ҳаракатга келтирилиши ҳисобида юқори иқтисодий самарадорликка эришиш имкониятларини яратади. Шу билан биргаликда, ўтказилган таҳлиллар туризм соҳасини кластерли ривожлантириш усуллари билан боғлиқ бўлган жараёнлар ҳисобида туристик кластерлар таркибий жиҳатдан туристик хизмат кўрсатиш корхоналари, ҳудудий туристик ресурслар, давлат муассасалари, таълим ва илмий тадқиқот муассасалари, ҳамда инфратузилма каби базавий таркибий элементлардан ташкил топади, деган хулосага келинди.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 15.05.2025 йилдаги “2025-2026 йилларда сайёҳлар оқимини кескин қўпайтириш ва туристик хизматлар кўламини жадал

кенгайтириш орқали туризмнинг иқтисодийдаги ўрни ва аҳамиятини ошириш чоратadbирлари тўғрисида”ги ПФ-87-сон Фармони.

2. Тухлиев И.С., Аблоқулов А.А. Рақобатбардошликни оширишда ҳудудий туристик кластернинг ташкилий-қтисодий моделини шакллантириш усули. “Туристтик кластерларни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжумани материаллари, Самарқанд: СамИСИ 2021. – 4-9 бетлар.
3. Алимова М.Т., Норқулова Д.З. Туристтик кластерларнинг шаклланиш ва амал қилиш хусусиятлари. “Туристтик кластерларни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжумани материаллари, Самарқанд: СамИСИ 2021. – 16-20 бетлар.
4. Наврўз-зода Ш.Б. Ёшлар туризмини кластер ёндашувида ривожлантириш хусусиятлари. “Туристтик кластерларни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжумани материаллари, Самарқанд: СамИСИ 2021. – 118-122 бетлар.
5. Абдувалиев А.А. Миллий иқтисодийда кластерларни ривожлантиришнинг хорижий мамлакатлар тажрибаси таҳлили. Иқтисод ва молия, № 7, 2017. – 27-33 бетлар
6. Алимова М.Т., Усманова З.И. Туристтик кластерларни шакллантириш ва ривожлантириш тамойиллари. “Туристтик кластерларни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжумани материаллари, Самарқанд: СамИСИ 2021. – 28-32 бетлар
7. Худайберганов Д.Т., Аминова М.С. Туристтик кластерларни ташкил этиш имкониятлари. “Туристтик кластерларни ривожлантиришнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги халқаро онлайн илмий-амалий анжумани материаллари, Самарқанд: СамИСИ 2021. – 53-57 бетлар
8. Ruzmetov B., Bakhtiyarov Sh., Jabbarova Z., Sattarova D., Habibullo Hoji M. Improvement of Sustainable Economic Mechanisms for the Formation of Tourist and Recreational Clusters in the Khorezm Region of the Republic of Uzbekistan. Journal of Lifestyle & SDG’s Review. Vol. 5, No. 1, 2025. – pp. 1-21. DOI: 10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n01.pe03781
9. Karimova Sh. Exploring the Role of Tourism Micro Clusters in Regional Economic Development. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, Vol. 3 (3), 2025. – pp. 106-110
10. Tukhtamishev A.K. Development of the Innovation Potential of the Regional Tourism Cluster. European Journal of Economics, Finance and Business Development, Vol. 2, Issue 12, Dec., 2024. – pp. 95-99.

**ТУРИЗМ СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАСИ ВА
УНДАН ЎЗБЕКИСТОНДА ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНияТЛАРИ**

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ**

**FOREIGN EXPERIENCE IN TOURISM DEVELOPMENT AND POSSIBILITIES OF ITS
USE IN UZBEKISTAN**

Абдуҳаттов Шухрат Иззатулло ўғли

М. Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети мустақил тадқиқодчиси

Аннотация

Ушбу мақолада туризм соҳасини ривожлантириш бўйича дунё давлатларининг илғор тажрибалари таҳлил қилинган ҳамда уларни мамлакатимиз шароитида қўллаш имкониятлари ўрганилган. Хусусан, Франция, Испания, Италия, АҚШ, Хитой, Япония, Туркия, Малайзия, Сингапур, Корея, БАА каби мамлакатларда туризмни давлат сиёсати даражасида ривожлантириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар кўриб чиқилган. Шу билан бирга, ушбу тажрибаларнинг Янги Ўзбекистон учун қай даражада мос келиши, уларни маҳаллий шароитга мослаштириш ва амалиётга жорий этиш йўллари ҳақида таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: туризм инфратузилмаси, туризм стратегияси, халқаро имиж, К-поп, ижтимоий тармоқлар, глобал туризм бозори

В статье анализируется передовой опыт стран мира в развитии сферы туризма и изучаются возможности его применения в условиях нашей страны. В частности, рассматриваются меры, принимаемые по развитию туризма на уровне государственной политики в таких странах, как Франция, Испания, Италия, США, Китай, Япония, Турция, Малайзия, Сингапур, Корея, ОАЭ. Даны предложения и рекомендации по степени применимости этого опыта для нового Узбекистана, путем его адаптации к местным условиям и внедрения в практику.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура, туристическая стратегия, международный имидж, К-поп, социальные сети, глобальный рынок туризма

This article analyzes the advanced experiences of world countries in the development of the tourism sector and studies the possibilities of their application in the conditions of our country. In particular, measures taken to develop tourism at the level of state policy in countries such as France, Spain, Italy, the USA, China, Japan, Turkey, Malaysia, Singapore, Korea, and the UAE are considered. At the same time, proposals and recommendations are given on the extent to which these experiences are suitable for New Uzbekistan, ways to adapt them to local conditions and put them into practice.

Keywords: tourism infrastructure, tourism strategy, international image, K-pop, social media, global tourism market

Ҳозирги глобаллашув шароитида туризм соҳаси дунё иқтисодиётининг энг тез ривожланаётган ва муҳим тармоқларидан бирига айланган. Кўплаб ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар туризмни миллий иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида белгилаб, бу соҳани ривожлантириш орқали янги иш ўринлари яратиш, инфратузилмани яхшилаш, маданий меросни асраш ҳамда мамлакатнинг

халқаро имижини оширишга эришмоқдалар. Хусусан, Туркия, Бирлашган Араб Амирликлари, Малайзия, Франция, Испания каби давлатлар туризмни стратегик даражага кўтарган ҳолда, ўзига хос инновацион ёндашувлар ва давлат сиёсатини шакллантирганлар.

Янги Ўзбекистон ҳам ўзининг бой тарихий-маданий мероси, ноёб табиий ресурслари, меҳмондўст халқи билан туризм соҳасини жадаллик билан ривожлантириш салоҳиятига эга. Сўнгги йилларда мамлакатимизда ушбу йўналишда туб ислохотлар амалга оширилиб, туризм инфратузилмаси модернизация қилинмоқда, виза тартиблари соддалаштирилмоқда, хорижий инвесторлар ва сайёҳлар учун қулай шароитлар яратилаётгани кузатилмоқда. Бироқ бу соҳани янада самарали ривожлантириш, глобал бозорда рақобатбардош туризм марказига айланиш учун хорижий давлатлар тажрибасини чуқур ўрганиш ва уни маҳаллий шароитларга мос ҳолда қўллаш зарурати мавжуд. Ушбу мақолада дунёнинг турли минтақаларида туризмни ривожлантириш бўйича қўлланилган муваффақиятли тажрибалар таҳлил қилинади, уларнинг ижобий жиҳатлари ҳамда Янги Ўзбекистон шароитида қўллаш имкониятлари кўриб чиқилади. Шу орқали миллий туризм соҳасининг янада барқарор ва инновацион асосда ривожланишига ҳисса қўшиш мақсад қилинган.

Янги Ўзбекистон ўзининг бой маданий мероси, тарихий обидалари ва гўзал табиати билан, туризмни ривожлантиришга катта эътибор қаратадиган давлатлар қаторига киради. «Ўзбекистон – 2030» стратегиясида Ўзбекистонда ташқи ва ички туризмни ривожлантириш учун хорижий тажриба асосида миллий туризм салоҳиятини юксалтиришга қаратилган самарали йўналишларни аниқлаш ва кенг шароитлар яратиш орқали сайёҳлар сонини ошириш вазифаси қўйилган.

Хорижий туристлар ташрифи бўйича Янги Ўзбекистон пандемиядан олдинги даражанинг 98 фоизини ташкил этди. Жумладан, 2019 йилда юртимизга 6 млн. 748 минг нафар хорижий туристлар ташриф буюрган бўлса, 2023 йилга келиб 6 млн. 626 минг нафарга етди. Бу эса мамлакатимизда туризм соҳасининг тез суръатлар билан тикланаётганини кўрсатади.

Мамлакатимизга хорижий туристларни янада кўпроқ жалб қилиш мақсадида виза режимини соддалаштириш чора-тадбирлари, янги йўналишларни ишлаб чиқиш, соҳа билан боғлиқ лойиҳаларга инвестиция киритиш, йирик тадбирларни ўтказиш каби амалий ишлар олиб борилмоқда. Масалан, 2023 йилда умумий қиймати 9,5 трлн. сўмлик 508 та лойиҳа амалга оширилганлиги ҳисобига жами 9 492 та янги иш ўрни яратилди. 183 та янги меҳмонхона ва 232 та хостел фаолияти йўлга қўйилиб, жами жойлаштириш воситалари сони 5 526 тага етди. Шунингдек, 452 та оилавий меҳмон уйи ташкил қилиниб, уларнинг умумий сони 3 458 тага етди. Туристлар учун хизмат кўрсатувчи 810 та янги туристик ташкилот ва турагентлар фаолияти йўлга қўйилиши натижасида уларнинг сони 2 649 тага етди. [1]

2017-2024 йиллар давомида юртимизга хорижий туристлар сони йил сайин ортиб борди. Хусусан, 2017 йилда 2,7 млн. нафарни, 2023 йилда 6,6 млн. нафарни, 2024 йилда эса 8,2 млн ташкил этди, бу эса 2017 йилга нисбатан 3,5 баробарга, 2022 йилга нисбатан эса 2,3 баробарга ошганини кўришимиз мумкин. [2] Сайёҳлар сони 2023 йилда Япониядан – 5 баробар, Ҳиндистон ва Италиядан – 3,5 баробар, АҚШдан – 2 баробарга ортди. [3]

Мамлакатимизга 2023 йилда келган хорижий туристларнинг 80,7 фоизи кўшни давлатлар, 11,5 фоизи қолган МДХ давлатлари ҳамда 7,8 фоизи бошқа давлатлар ҳисобига тўғри келмоқда. Шу билан бирга, туристларнинг ўртача қолиши 4-5 кунни ташкил этиб, 2022 йилга (3 кун) нисбатан 1,5 бараварга ортди. Бу эса мамлакатда туристларга ҳар томонлама қулайлик яратилганлигининг натижасидир.

«Ўзбекистон – 2030» стратегиясида назарда тутилган туризмни ривожлантиришга оид вазифалар аҳоли даромади ошиши, янги иш ўринлари яратилиши ва халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилади. Мамлакат туризмида хорижий тажрибаларнинг аҳамияти жуда муҳимдир. Дунё миқёсида туризм саноати ривожланишда давом этмоқда, ва кўплаб давлатлар туризм соҳасида муваффақиятли тажрибаларни шакллантирди. Хорижий тажрибалар, биринчи навбатда, Янги Ўзбекистоннинг туризм секторини модернизация қилишда, хизмат кўрсатиш сифатини оширишда, янги туристик йўналишлар яратишда ва халқаро бозорларни ўзлаштиришда ёрдам беради. Масалан, Франция, Италия, Швейцария каби европа давлатлари

хамда Хитой, Корея, Таиланд каби осие давлатларнинг туризмни ривожлантиришдаги муваффақиятли стратегиялари Янги Ўзбекистон учун муҳим кўрсаткич бўла олади. Франциянинг ҳозирги кунда маданий мероси орқали туристлари жалб этиши стратегиясини юртимиз учун ҳам қўлласа бўлади. Маданий ва тарихий обидалар Франция туризмнинг асоси бўлиб, Париж, Лувр музейи, Версал саройи каби обидалар ва жойлар туристик маркалар сифатида юксак рейтингга эга. Франция ўзининг бой маданий мероси ва тарихий жойларини самарали равишда ривожлантирган. Янги

Хитой, Корея ва Таиланд каби Осиё давлатларининг туризмни ривожлантиришдаги муваффақиятли стратегиялари ҳам мамлакатимиз учун муҳим ўрнаткич бўлиши мумкин. Ушбу давлатларнинг туризм соҳасидаги ютуқларини ўрганиш, Ўзбекистоннинг туризм соҳасини янада самарали ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин. Бизга маълумки Хитой йирик халқаро бренд ва ўзининг маданий туризми билан ажралиб туради. Хитой ўзининг бой маданий мероси, тарихий жойлари ва рамзий обидалари орқали туризмни ривожлантиришда муваффақиятли бўлган. Пекиндаги Буюк Хитой девори, Хиан шаҳридаги аскар ҳайкалчалар шаҳри ва бошқа тарихий шаҳарлар Хитойнинг туризм марказлари бўлиб хизмат қилади.

Бизнинг Самарқанд, Бухоро, Хива ва Шаҳрисабз каби шаҳарлар Хитой туризми билан ҳамкорликда глобал туризм бозорида танитиш учун самарали маркетинг ва реклама стратегияларини ишлаб чиқиш орқали янада ривожлантирилиши ҳамда давлат бюджетига каттагина фойда олиб келиши мумкин. Жанубий Корея технология ва маданий туризмни бирлаштирган ҳолда бизга маълумки, ҳозирда К-поп дунё миқёсида жуда машҳур ва жуда кўп ёшларни қизиқтираётган индустрия ҳисобланади, шу билан бирга Корея ўзининг пластик жарроҳлик бўйича юқори ва сифатли касалхоналари билан ҳам жуда кўп аёлларни ўзига жалб этади, ҳозирда бир йилда яъни 2024 йил давомида Ўзбекистонлик 23,9 минг нафар фуқаро Жанубий Кореяга туристик мақсадларда ташриф буюрган, бу ўтган йилга нисбатан 29,1 фоизга ошганини кўрсатади.

Янги Ўзбекистон фуқароларининг Жанубий Кореяга ташрифларининг мақсадлари куйидагича тақсимланган:

- Саёҳат: 16 205 киши
- Қариндошларни йўқлаш: 5 142 киши
- Ўқиш: 2 077 киши
- Хизмат сафарлари: 427 киши
- Даволаниш: 58 киши

Корея ўзининг маданий жиҳатдан бой ва технологик ривожланган туризм турларини муваффақиятли интеграция қилган. К-поп, Корейс драмасини халқаро миқёсда тарғиб қилиш орқали бутун дунё бўйлаб туризмни жалб қилмоқда. К-поп гуруҳлари (масалан, BTS, BLACKPINK, EXO, TWICE) глобал миқёсда жуда машҳур бўлиб, ушбу гуруҳларнинг концертлари ва бошқа тадбирлари Корея Республикасига туристлар оқимини олиб келади. Корея мусиқасининг оммавийлиги ва фанатларининг катта сони, айниқса Осиё, Европа ва Америкада, Кореяга саёҳат қилувчилар сонини янада оширади. К-поп фанат саёҳатлари: К-поп фанлари Кореяга саёҳат қилиш учун махсус пакетлар ёки туристик турларни танлашади. Бу туристик турлар кўпинча К-поп гуруҳлари томонидан ижро этилган жойларга ташриф буюришни ўз ичига олади, масалан, К-поп гуруҳларининг офислари, студиялари, ва уларнинг концерт жойлари.

Фан мит-энд-грети ва концерт турлари: Корея туризми К-поп мусиқаси туфайли "фан саёҳатлари"ни оммалаштирган. К-поп фанлари ўз севимли гуруҳлари билан учрашиш ёки уларнинг концертларига бориш учун Кореяга саёҳат қилишади. Янги Ўзбекистон ҳам ўзининг анъанавий маданий бойликларини, санъатини ва мусиқасини глобал бозорга тақдим этиш учун рақамли платформалар ва ижтимоий тармоқлардан фойдаланиши мумкин. Ўзбек кино саноатини ривожлантириш ва маданий меросни тарғиб қилиш мамлакатимизни халқаро туризм йўналишлари орасида танитиши мумкин.

Ушбу давлатлар туризмни ривожлантириш учун йирик реклама кампанияларини ўтказадилар. Хитой, Корея ва Таиланднинг ўзига хос туристик хусусиятларини дунё миқёсида тарғиб қилиш Янги Ўзбекистон учун ҳам самарали бўлиши мумкин. Юртимизда ҳам халқаро миқёсда танишувни ошириш учун кучли маркетинг кампанияларини олиб бориш зарур.

Хитой, Корея ва Таиланд самарали транспорт тармоқларига эга бўлиб, саёҳатни қулайлаштиради. Транспорт тизими энг кенг ривожланган давлатлардан бири Хитойни кўрадиган бўлсак, Хитойда туризмни ривожлантиришда транспорт тизими катта аҳамиятга эга. Хитойда энг муҳим транспорт турлари — темир йўл, авиа, автобус ва шаҳар ичидаги транспорт тизимлари (метро, такси) кенг ривожланган.

Хитойнинг темир йўл тизими дунёдаги энг тезкор ва энг катта тизимлардан биридир. Хитойда қурилган юқори тезликдаги темир йўл тармоқлари (тезлиги ўртача 380-480км/соат), туристларга бир шаҳардан иккинчисига қулай ва тез саёҳат қилиш имкониятини беради. Масалан, Пекин, Шанхай, Циан, Гуангзҳоу каби йирик шаҳарларга саёҳат қилиш осонлашган. Бу транспорт тури саёҳат қилишни арзон ва қулай қилади, бу эса туризмни рағбатлантиради, туристлар сонини ошишига олиб келади.

Хитойда аэропортлар сони кўп ва улар кўплаб халқаро ва ички парвозларни амалга оширади. Пекин, Шанхай, Гуангзҳоу, Ченгду каби шаҳарларда йирик халқаро аэропортлар мавжуд бўлиб, бу Хитойга келган туристлар учун қулайлик яратади. Хитойнинг ўзига тегишли авиакомпаниялари, масалан, Аир Чина, Чина Эастерн, Чина Соутхерн, нафақат Хитой ичида, балки бутун дунёда саёҳат қилиш имкониятларини тақдим этади. Автобус ва метро тизими катта шаҳарлар, айниқса Пекин, Шанхай, Гуангзҳоу ва бошқа шаҳарларда транспортнинг самарали тизимлари мавжуд. Бу тизимлар нафақат аҳоли учун, балки туристлар учун ҳам қулай ва арзон. Шаҳар ичидаги саёҳатни осонлаштиради, ва туристларга диққатга сазовор жойларни осонгина кўриш имкониятини беради.

Хитойда автомобиль ижараси жуда оммалашган. Туристлар, айниқса катта шаҳарларда ва туристик ҳудудларга саёҳат қилишда автомобилни ижарага олиб, мустақил саёҳат қилишлари мумкин. Мамлакатимиз ҳам ўзининг транспорт инфратузилмасини янада ривожлантириб, саёҳатни қулай қилиш учун янги лойиҳаларни амалга ошириши керак.

Корея ва Таиланд каби мамлакатлар ўзларининг шаҳар туризми ва мавсумий саёҳатларни муваффақиятли ривожлантирганлар. Юртимизда ҳам шаҳарлар ва табиатни кўшиб, тўрт фасл туризмни ривожлантириши мумкин. Шундай қилиб, Хитой, Корея ва Таиланднинг муваффақиятли туризм стратегияларини ўрганиш ва улардан ўрнак олиш мамлакатимиз учун фойдали бўлиши мумкин. Бу стратегияларни амалга ошириш, Янги Ўзбекистоннинг глобал туризм бозоридаги ўрнини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Юртимизнинг туризм соҳасини ривожлантиришда хорижий тажрибалардан фойдаланиш зарурияти катта аҳамиятга эга. Хорижий тажрибалар ёрдамида меҳмонхона хизматларини модернизация қилиш, янги туристик йўналишлар яратиш, транспорт ва инфратузилмани яхшилаш, экологик ва маданий туризмни ривожлантириш мумкин. Бундай тажрибаларни жорий этиш Янги Ўзбекистонни глобал туризм бозорида рақобатбардош қилиб, мамлакат иқтисодиётини диверсификация қилишга катта ҳисса қўшади. Туризм соҳасини ривожлантириш учун мамлакатда инфратузилмани яхшилаш, хусусан, транспорт тизимини модернизация қилиш ва туристик хизматлар сифатини ошириш зарур.

Хулоса қилиб айтганда, хорижий давлатлар тажрибаси мамлакатимиз учун бой ўрганиш манбаи бўлиб хизмат қилади. Бу тажрибаларни маҳаллий шароитга мослаштириб амалиётга жорий этиш орқали миллий туризм салоҳиятини янада юксалтириш мумкин. Бу эса мамлакатнинг иқтисодий ўсиши, янги иш ўринлари яратилиши, минтақаларда тенг ривожланиш ва халқаро имижнинг мустаҳкамланишига хизмат қилади. Юқоридаги таҳлиллар шуни кўрсатадики, туризм соҳасини самарали ривожлантириш учун илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш ва улардан оқилона фойдаланиш жуда муҳимдир. Туркия, Франция, Малайзия, БАА каби мамлакатлар туризмни иқтисодий ўсиш манбаи сифатида қараб, уни стратегик соҳалар қаторига киритган ва бу орқали юқори натижаларга эришган. Янги Ўзбекистонда ҳам туризм соҳаси сўнгги йилларда жадал суръатларда ривожланмоқда. Визасиз

режимлар, янги туристик маршрутлар, инфратузилманинг яхшиланиши, маданий мерос объектларининг тикланиши ва жаҳонга чиқиш бўйича амалга оширилаётган чоралар бунинг яққол исботидир. Бироқ, соҳанинг янада ривожланиши учун хорижий тажрибалар асосида инновацион ёндашувларни жорий этиш, кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш, рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш ҳамда хусусий сектор иштирокини кучайтириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Курбонов, А. (2023). *Ўзбекистонда туризмни ривожлантиришида давлат сиёсатининг ўрни*. Тошкент: "Иқтисод-молия" нашриёти.
2. Юнусова, З.Х. (2022). *Халқаро туризм: назарий ва амалий масалалар*. Тошкент: "Илм зиё".
3. Раҳмонов, И. (2021). *Туризмда маркетинг стратегиялари ва хорижий тажриба*. Самарқанд: "SamISI нашриёти".
4. Ўзбекистон Республикаси Туризм ва маданий мерос вазирлиги. (2024). *Ўзбекистонда туризм соҳасини 2022–2026 йилларда ривожлантириш стратегияси*. Тошкент.
5. World Tourism Organization (UNWTO). (2023). *Tourism and Innovation: Global Trends and Best Practices*. Madrid: UNWTO Publishing.

UDK: 336.02

SOLIQLARNING DAVLAT BUDJETI DAROMADLARIDAGI O‘RNINI TAHLILI

АНАЛИЗ РОЛИ НАЛОГОВ В ДОХОДАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА

ANALYSIS OF THE ROLE OF TAXES IN STATE BUDGET REVENUES

Jumakulov Zamir Islomovich

Farg‘ona davlat universiteti Buxgalteriya xisobi va
moliya kafedrası dotsenti (ORCID:0000-0003-4425-3491)

Annotatsiya

Ushbu tezisdа soliqlarning davlat budjeti daromadlarini shakllantirishdagi o‘rni o‘rganildi. Tadqiqotda soliq tushumlarining budget barqarorligini ta‘minlashdagi ahamiyati, ularning samaradorligi va iqtisodiy o‘rishga ta‘siri tahlil qilindi va davlat budjeti tarkibida soliq daromadlarining ulushi, ularning dinamikasi va rivojlanish tendensiyalari ko‘rib chiqildi.

Kalit so‘zlar: soliqlar, davlat budjeti, daromadlar, soliq siyosati, samaradorlik, iqtisodiy ta‘sir

В статье рассматривается роль налогов в формировании доходов государственного бюджета. В ходе исследования были проанализированы значение налоговых доходов в обеспечении бюджетной устойчивости, их эффективность и влияние на экономический рост, а также рассмотрены доля налоговых доходов в государственном бюджете, их динамика и тенденции развития.

Ключевые слова: налоги, государственный бюджет, доходы, налоговая политика, эффективность, экономический эффект

This thesis examines the role of taxes in the formation of state budget revenues. The study analyzes the importance of tax revenues in ensuring budget stability, their efficiency and impact on economic growth, and examines the share of tax revenues in the state budget, their dynamics and development trends.

Keywords: taxes, state budget, revenues, tax policy, efficiency, economic impact

Davlat byudjeti mamlakat iqtisodiyotining asosiy poydevori bo‘lib, uning daromad qismi davlat xizmatlarini moliyalashtirish, ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu jarayonda soliqlar byudjet daromadlarining eng muhim manbai sifatida alohida o‘rin tutadi. Soliq tizimining samarali ishlashi davlatning moliyaviy mustaqilligini ta‘minlash bilan birga, iqtisodiy o‘sish va aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, soliqlarning davlat byudjeti daromadlaridagi o‘rnini o‘rganish bugungi kunda dolzarb va amaliy ahamiyatga ega masaladir.

Mamlakatimiz iqtisodchi B.E. Toshmurodovanning ilmiy ishlarida soliqlardan samarali foydalanish yo‘llari tadqiq etilgan [1]. Shuningdek, I.Niyazmetov ilmiy ishi soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi barqarorligini ta‘minlash yo‘llariga bag‘ishlangan[2]. A.X. Islamkulov o‘z izlanishlarida byudjet daromadlarida soliqlar tushumi barqarorligini ta‘minlashga doir masalalar tadqiq etilgan[3].

Soliqlarning davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishdagi ro‘li, ularning turlari va iqtisodiy ta‘siri tahlil qilinadi. Xususan, soliq tushumlarining byudjetdagi ulushi, asosiy soliq turlari (qiymat qo‘shilgan soliq, foyda solig‘i, jismoniy shaxslar daromad solig‘i va boshqalar) va ularning iqtisodiy barqarorlikka ta‘siri o‘rganiladi. Adam Smit (Klassik iqtisodiyot): Adam Smit “Xalqlar boyligi” asarida soliqlarning davlat byudjetini kuzatishda asosiy manba sifatida ta‘kidlagan.

U soliq tizimi adolatli, shaffof va iqtisodiy faoliyatga zarar yetkazmasligi haqida bir necha fikrlar aytib o‘tgan. A.Smitning fikricha, soliqlar davlat xizmatlarini (mudofaa, infratuzilma, ta‘lim) moliyalashtirish uchun zarur bo‘lib, byudjet daromadlarini tashkil qiladi. Uning soliqqa tortishning to‘rtta printsiplari: adolat, aniqlik, qulaylik va tejamkorlikni shakllantirishda asosiy manba sifatida xizmat qildi deb takidlagan.

Keyns iqtisodchi: soliqlarning milliy byudjetni to‘ldirish, balki iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim vositani ta‘kidlagan. Uning fikricha, soliqlar orqali davlat iqtisodiy sikllarini boshqarish, talabni tartibga solish va ijtimoiy resurslarni moliyalashtirish mumkin. Keynes soliq tushumlarini byudjet daromadlari sifatida emas, balki iqtisodiy siyosatning faol elementi sifatida ko‘rgan. Soliqlar byudjet daromadlarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yuridik va jismoniy shaxslarga tegishli bo‘lgan mablag‘larining bir qismini davlat ixtiyoriga majburiy va qaytarilmaydigan tarzda o‘tkazuvchi to‘lovlardir. Ular mamlakat milliy daromadining bir qismi bo‘lib, byudjet tizimining barcha bo‘g‘inlari bo‘ylab jalb qilinadi, qonunga muvofiq oldindan belgilangan miqdorda va muddatlarda davlatning ixtiyoriga borib tushuvchi yuridik va jismoniy shaxslarning majburiy to‘lovlaridan iboratdir. Soliqlar davlat budjetining asosiy daromad manbai bo‘lib, iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, davlat xizmatlarini moliyalashtirish va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda soliq tizimi qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS), foyda solig‘i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i (JShDS), aksiz solig‘i va boshqa soliq turlaridan iborat. Ushbu soliqlar davlat budjeti daromadlarining katta qismini tashkil etadi va ularning ulushi iqtisodiy siyosatning samaradorligini ko‘rsatadi.

Davlat byudjetining daromadlari o‘zlarining manbalari, ijtimoiy iqtisodiy xarakteri, mulkchilik shakli, soliq va to‘lovlarning turi, mablag‘larning tushish shakli va ularni byudjetga undirish metodlariga muvofiq klassifikatsiya qilinishi mumkin.

Davlat byudjetining daromadlari o‘z manbalariga ko‘ra quyidagi guruhlarga bo‘linadi[4]:

Soliqli daromadlar; soliqsiz daromadlar; tiklanmaydigan (qaytarilmaydigan) tarzda o‘tkaziladigan pul mablag‘lari hisoblanadi. Davlat budjet daromadlari guruhlanishida soliqlarning ulushi soliq tizimini samaradorligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda soliqlarning davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi bo‘yicha 2024-yil ma‘lumotlari keltirilgan jumladan Soliq daromadlari davlat byudjetining asosiy manbai bo‘lib, umumiy daromadlarning 80,6% ini (182,5 trillion so‘m) tashkil etdi. Bu soliq tizimining byudjet barqarorligidagi muhim rolini ko‘rsatadi va qo‘shilgan qiymat solig‘i byudjet daromadlarining 34,7% ini (63,3 trillion so‘m) ta‘minlab, eng katta ulushga ega. Bu iste‘molga asoslangan iqtisodiyotda QQSning samaradorligini tasdiqlaydi.

O‘zbekistonda soliqlarning davlat byudjeti daromadlaridagi ulushi (2024-yil)

Soliq turi	Budjet daromadlaridagi ulushi	Miqdori (trln so‘m)
Qo‘shilgan qiymat solig‘i	34,7%	63,3
Jismoniy shaxslar daromad solig‘i	21,2%	38,7
Resurs soliqlari	15,0%	27,4
Yuridik shaxslar foyda solig‘i	7,8%	14,2%
Boshqa soliqlar	13,4%	24,4%
Jami soliq daromadlari	80,6%	182,5%
Aksiz solig‘i	8,5%	15,5%
Umumiy budjet daromadlari	100%	226,5

Manba: <http://stat.uz/> <https://www.imv.uz/> asosida muallif ishlanmasi

Jismoniy shaxslar daromad solig‘i (21,2%, 38,7 trillion so‘m) ikkinchi o‘rinda turib, mehnat faoliyatining byudjetga katta hissa qo‘shishini ko‘rsatadi. Resurs soliqlari (15,0%, 27,4 trillion so‘m) O‘zbekiston iqtisodiyotidagi tabiiy resurslarga (neft, gaz, oltin) bog‘liqlikni aks ettiradi. Bu soliq turi eksport daromadlari bilan chambarchas bog‘liq. Aksiz solig‘i (8,5%, 15,5 trillion so‘m) ijtimoiy xatti-harakatlar (masalan, tamaki va alkogol iste‘molini cheklash) va byudjet daromadlarini ta‘minlashda muhim. Yuridik shaxslar foyda solig‘i (7,8%, 14,2 trillion so‘m) nisbatan kichik ulushga ega bo‘lib, bu biznesni qo‘llab-quvvatlash uchun soliq imtiyozlari ta‘sirini ko‘rsatadi. Boshqa soliqlar (13,4%, 24,4 trillion so‘m) mol-mulk, yer va mahalliy soliqlar kabi turli manbalarni o‘z ichiga oladi. Bu mahalliy byudjetlar va iqtisodiy faollikning keng qamrovini ta‘minlaydi. Soliq islohotlarining (masalan, QQS stavkasining tushirilishi va raqamli soliq tizimining joriy etilishi) samaradorligini ko‘rsatadi. Soliq yig‘imining yuqori ulushi tizimning barqaror ishlashini tasdiqlaydi. Undan tashqari soliqlarning YaIM dagi ulushi ham muhim hisoblanadi. Soliqlar davlatning iqtisodiy resurslarni qanchalik samarali yig‘ib, ishlatayotganini ko‘rsatadi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda bu ko‘rsatkich soliq islohotlarining ta‘sirini baholashda muhim hisoblanadi.

2-jadval

Soliqlarning YaIM dagi ulushi (taxminiy 2020-2024)

Yil	YaIM (trln so‘m)	Soliq daromadlari (trln so‘m)	YaIM dagi ulushi(%)
2020	602,2	~90,0	~14,9%
2021	735,9	~110,0	~14,9%
2022	887,7	~130,0	~14,6%
2023	1070,0	~150,0	~14,0%
2024	1450,0	182,5	~12,6%

Manba: <http://stat.uz/> <https://www.imv.uz/> asosida muallif ishlanmasi

Ushbu ko‘rsatkich orqali soliqlarni boshqa mamlakatlar bilan solishtirish orqali O‘zbekiston soliq tizimining raqobatbardoshligini ko‘rsatishimiz mumkin.

Soliqlarning YaIM dagi ulushi 2024-yilda taxminan 12,6% ni tashkil etib, 2020-yildagi 14,9% dan pasayganini ko‘rsatdi. Bu pasayish 2019-yilgi soliq islohotlari, xususan, QQS stavkasining 15% dan 12% ga tushirilishi va biznesni qo‘llab-quvvatlash uchun imtiyozlar kiritilishi bilan bog‘liq. Ushbu ko‘rsatkich rivojlanayotgan mamlakatlar uchun odatiy bo‘lsa-da, norasmiy iqtisodiyotning katta ulushi (34,8%) va soliq bazasining torligi tufayli soliq yig‘imining potentsiali to‘liq ishlatilmayotganligi hisoblanadi. Soliqlarning YaIM dagi ulushini oshirish uchun raqamli soliq ma‘muriyatchiligini kuchaytirish, yangi sohalardan (IT, xizmatlar) yig‘imlarni ko‘paytirish va norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish zarur. Bunday chora-tadbirlar iqtisodiy o‘sishni qo‘llab-quvvatlash bilan birga byudjet daromadlarini ham mustahkamlaydi.

Tadqiqot jarayonida soliqlarning davlat byudjeti daromadlaridagi o‘rni tahlil qilinib, ularning iqtisodiy ahamiyati va YaIM dagi ulushi o‘rganildi. Shuningdek soliqlar davlat byudjetini to‘ldirishda muhim ro‘l o‘ynasa-da, ammo bu tizimni yanada rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar mavjud

bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, soliqlar davlat xizmatlarini moliyalashtirishda asosiy manba hisoblansa-da, lekin norasmiy iqtisodiyot va cheklangan soliq bazasi tufayli yig‘imlar to‘liq salohiyatda ega emas. Soliqlar byudjetning katta qismini ta‘minlasa, norasmiy faoliyat daromadlarni kamaytiradi. Soliqlar byudjet daromadlarini takomillashtirish uchun internet-savdo, IT va xizmatlar kabi zamonaviy sohalaridan soliq yig‘ishni yo‘lga qo‘yish, kichik biznesni qo‘llab-quvvatlab, odamlarni norasmiy iqtisodiyotdan rasmiy tizimga o‘tkazish. “E-soliq” tizimini kengaytirish orqali fuqarolar va biznesning ishonchini oshirish kerak. Shaffof tizim xarajatlarni kamaytiradi va soliq yig‘imining samaradorligini oshiradi. Ijtimoiy va ekologik yo‘nalishda soliq siyosatini rivojlantirish, aksiz soliqlarini ekologik toza mahsulotlarni qo‘llab-quvvatlash yoki zararli mahsulotlar (masalan, tamaki) iste‘molini cheklash uchun qayta ko‘rib chiqish. Bu soliqlarning ijtimoiy funksiyasini kuchaytiradi. Bu funksiyalar orqali davlat iqtisodiyotni zamonaviy va barqaror yo‘lga olib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishda soliqlarning alohida ahamiyatga ega. Davlat byudjeti daromadlari barqarorligini ta‘minlashda soliqlar ta‘sirchanligini oshirish maqsadida soliq va boshqa to‘lovlarni o‘z vaqtida to‘liq kelib tushishini va to‘liq undirishni ta‘minlash, shuningdek davlat byudjeti holati bilan YAIMning o‘zgarish holati, talab komponentlari ta‘siri doirasi, qo‘shilgan qiymat hajmi tarkibi, eksport va import hajmiga ta‘sir etuvchi ko‘rsatkichlar guruhi, eng kam ish haqi miqdorining oshishi, ishlab chiqarish hajmlarini iqtisodiyot tarmoqlari kesimida o‘shirish darajalari kabi ko‘rsatkichlarni bir butunligini tizimli tahlilini amalga oshirishib o‘rganilishi maqsadga muvofiq, davlat byudjetiga muntazam daromad kelib tushishini ta‘minlashda soliq ma‘muriyatchiligida to‘lovchilar va soliq solish obyektlarini to‘liq qamrab olishi, soliqlarning yig‘iluvchanligini oshirish maqsadida muddatlarida to‘lanmagan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar uchun penya miqdorini oshirish lozim bo‘lib hisoblanadi.

Davlat byudjeti daromadlari barqarorligini ta‘minlashda soliqlar ta‘sirchanligini oshirish uchun quyidagi takliflarni hisobga olish maqsadga muvofiq:

1. Davlat byudjeti daromadlari barqarorligini ta‘minlashda soliqlar ta‘sirchanligini oshirish maqsadida soliq va boshqa to‘lovlarni o‘z vaqtida to‘liq kelib tushishini va to‘liq undirishni ta‘minlash;

2. Davlat byudjeti holati bilan YAIMning o‘zgarish holati, talab komponentlari ta‘siri doirasi, qo‘shilgan qiymat hajmi tarkibi, eksport va import hajmiga ta‘sir etuvchi ko‘rsatkichlar guruhi, eng kam ish haqi miqdorining oshishi, ishlab chiqarish hajmlarini iqtisodiyot tarmoqlari kesimida o‘shirish darajalari kabi ko‘rsatkichlarni bir butunligini tizimli tahlilini amalga oshirishib o‘rganilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Toshmurodova B. Iqtisodiy taraqqiyotga erishishda soliqlardan samarali foydalanish. Iqt. fan. dok. diss. avtoref. – Toshkent, 2007. – 44 b
2. Niyazmetov I. Soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi barqarorligini ta‘minlash. iqt.fan.dok. diss. avtoreferati. –T.: BMA. 2018. – 70 b.
3. Islamkulov A.X. Byudjet daromadlarida bevosita soliqlar tushumi barqarorligini ta‘minlash yo‘llari: i.f.n. ilmiy darajasini olish uchun dissertatsiya avtoreferati. – T.: BMA, 2012. — 21 b.
4. A.V.Vahobov, A.S.Jo‘ravey soliqlar va soliqqa tortish. <<Sharq>> nashriyot matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2009. A.Smit Xalqlar boyligi nomi kitobi (1776) 8-bet
5. <http://stat.uz/> <https://www.imv.uz/>
6. <https://lex.uz/docs/-4674902>, <https://www.stat.uz/>

**INNOVATSION IQTISODIYOT TALABLARI ASOSIDA OLIY TA'LIM
MUASSASALARI BOSHQARUVINI TASHKIL ETISH STRATEGIYASI**

**СТРАТЕГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ВЫСШИМИ УЧЕБНЫМИ
ЗАВЕДЕНИЯМИ НА ОСНОВЕ ТРЕБОВАНИЙ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ**

**STRATEGY FOR ORGANIZING THE MANAGEMENT OF HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON THE REQUIREMENTS OF AN
INNOVATIVE ECONOMY**

Baxtiyorov Ixtiyorjon Baxtiyorjon o'g'li
O'zMU Iqtisodiyot fakulteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya

Maqolada innovatsion iqtisodiyot talablari sharoitida oliy ta'lim muassasalarida (OTM) boshqaruvni tashkil etish strategiyasi taklif qilinadi. Strategiya uch spiral (universitet–sanoat–davlat) modeli, tadbirkor universitet tamoyillari, raqamli boshqaruv (data-driven) va natijaga yo'naltirilgan moliyalashtirish mexanizmlarini integratsiya qiladi. Metodologiya sifatida institutsional tahlil, KPI/OKR daraxti loyihasi, texnologiya transferi (TTO), intellektual mulk (IP) siyosati va hamkorlik arxitekturasini ishlab chiqildi. Natijalarda boshqaruv arxitekturasini, minimal KPI to'plami, 12 oylik yo'l-xarita va risklar matritsasi keltiriladi. Taklif etilgan strategiya OTMlarning innovatsion daromad bazasini diversifikatsiya qilish, startup ekotizimini kuchaytirish va kadrlar tayyorlashni mehnat bozori ehtiyojiga moslashishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: innovatsion iqtisodiyot; tadbirkor universitet; uch spiral; texnologiya transferi (TTO); intellektual mulk (IP); KPI/OKR; raqamli boshqaruv; startup.

В статье предлагается стратегия организации управления в высших учебных заведениях (вузах) в контексте требований инновационной экономики. Стратегия интегрирует модель «три спирали» (университет–отрасль–государство), принципы предпринимательского университета, цифровое управление (на основе данных) и механизмы финансирования, ориентированные на результат. В качестве методологии были разработаны институциональный анализ, проект дерева KPI/OKR, трансфер технологий (TTO), политика в области интеллектуальной собственности (ИС) и архитектура сотрудничества. Результаты включают архитектуру управления, минимальный набор KPI, 12-месячную дорожную карту и матрицу рисков. Предлагаемая стратегия направлена на диверсификацию инновационной доходной базы вузов, укрепление экосистемы стартапов и адаптацию подготовки кадров к потребностям рынка труда.

Ключевые слова: инновационная экономика; предпринимательский университет; «три спирали»; трансфер технологий (TTO); интеллектуальная собственность (ИС); KPI/OKR; цифровое управление; стартап.

The article proposes a strategy for organizing governance in higher education institutions (HEIs) in the context of the requirements of an innovative economy. The strategy integrates the three-helix (university-industry-state) model, entrepreneurial university principles, digital management (data-driven) and result-oriented financing mechanisms. As a methodology, institutional analysis, KPI/OKR tree project, technology transfer (TTO), intellectual property (IP) policy and collaboration architecture were developed. The results provide a governance architecture, a minimum set of KPIs, a 12-month roadmap and a risk matrix. The proposed strategy serves to diversify the innovative

revenue base of HEIs, strengthen the startup ecosystem and adapt personnel training to the needs of the labor market.

Keywords: innovative economy; entrepreneurial university; three-helix; technology transfer (TTO); intellectual property (IP); KPI/OKR; digital management; startup.

Har qanday qudratli va iqtisodiy jihatdan rivoj topgan mamlakatlarning yuksak bosqichga erishishida ta’lim tizimi, ayniqsa oliy ta’lim sohasining o’rni beqiyos ekanini inkor qilib bo’lmaydi. Yurtimizda oliy ta’lim tizimini zamon talablari bilan hamohang tarzda takomillashtirish, sohaga innovatsiyalarni joriy etish, innovatsion boshqaruvni yo’lga qo’yish va uning uzluksizligini ta’minlash orqali, dunyoning yetakchi oliy ta’lim muassasalari bilan raqobatlasha oladigan darajaga ko’tarish maqsadida muntazam va tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Global raqobatda qiymatning asosiy manbai — bilim va texnologiya. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida OTM faolligi faqat ta’lim va ilmiy tadqiqot bilan cheklanmaydi; u innovatsiya yaratuvchi va iqtisodiy lashtiruvchi subyektga aylanadi. Shunga muvofiq, boshqaruv quyidagi masalalarni hal etishi lozim:

- ilmiy natijalarni bozorga olib chiqish;
- kompetensiyalarni tez yangilash;
- moliyalashtirishni natijaga bog’lash; (iv) qarorlarni ma’lumotga tayangan holda qabul qilish.

O‘zbekiston Respublikasida “Ta’lim to’g’risida”gi qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5847-sonli farmoni, “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo’yicha qo’shimcha choratadbirlar to’g’risida”gi PQ-3775-son qarori va boshqa ta’lim tizimini isloh qilishga doir yuzlab qonun, qaror, farmon, qonun osti hujjatlar, amalga oshirilayotgan keng ko’lamli islohotlar, ta’lim tizimi boshqaruvida asosiy me’zonlar sifatida xizmat qilib, Yangi O‘zbekiston taraqqiyotini belgilovchi avlodlarni voyaga yetkazishga qaratilgan yoshlarga oid davlat siyosatini izchil amalga oshirish uchun zamin yaratmoqda[1].

Clarkning tadbirkor universitet modeli universitetning uch missiyasini — ta’lim, tadqiqot va tadbirkorlikni — yagona boshqaruv arxitekturasida integratsiyalashni talab qiladi. Modelning markaziy komponentlari: “steering core” (strategik yo’naltiruvchi yadro va tezkor boshqaruv quvvati), daromad bazasini diversifikatsiya qilish (grant, kontrakt, litsenziya orqali), tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish (rag’bat va javobgarlik tizimlari), hamda periferiyaga kengaygan hamkorlik (universitet ichki bo’linmalari va tashqi manfaatdor tomonlar o’rtasida faol interfeys) hisoblanadi[2].

Etzkowitz va Leydesdorffning Triple Helix modeli innovatsiya oqimini tezlashtirish uchun universitet, sanoat va davlat o’rtasida institutsional rol almashuv va hamkorlikni targ’ib qiladi. Ularning fikricha “Qo’shma laboratoriyalar”, “Birgalikdagi tadqiqotlar”, “hamkorlik grantlari va imtiyozlari” — markaziy instrumentlar hisoblanadi[3].

Kaplan va Norton tahlillarida natijaga yo’naltirilgan moliyalashtirish (performance-based funding) hamda KPI(Key Performance Indicators - Asosiy samaradorlik ko’rsatkichlari)/OKR (Objectives & Key Results - Maqsadlar va kalit natijalar) tizimlari orqali resurs taqsimoti strategik maqsadlar bilan uyg’unlashtiriladi Bu yondashuv OTMlarda innovatsion faoliyatni rag’batlantiradi, samaradorlikni oshiradi[4].

1.Institutsional tahlil: mavjud boshqaruv, huquqiy-me’yoriy tartiblar, moliyaviy oqimlar va axborot tizimlari o’rtasidagi uzilishlarni aniqlash, hamda OTMning innovatsion qiymat zanjirini (g’oya → intellektual mulk → litsenziya/yangi korxonacha → daromad) to’liq xaritalash.

2. Joriy etish rejasi (12 oylik yo’l-xarita) va xatarlar matritsasi: bir yillik, bosqichma-bosqich joriy etish ssenariysi; xatarlarni erta aniqlash va kamaytirish.

3. Asosiy ko’rsatkichlar tizimi (KPI) va maqsad–kalit natijalar (OKR)

Ko’rsatkichlar:

1. Bitiruvchilarning 6 oyda ishga joylashuvi (%)
2. Qo’shma tadqiqotlar hajmi (yiliga)

3. Patent arizalari va berilgan patentlar (yiliga)
4. Litsenziya shartnomalari va royalti tushumi (yiliga)
5. Yangi korxonachalar soni va 12/24 oy yashab qolish darajasi (%)
6. Sanoat bilan kafedralar ulushi, qo‘shma laboratoriyalar soni
7. Innovatsion daromad ulushi, operatsion marja (%)
8. Ma‘lumot sifati indeksi; qaror qabul qilishgacha bo‘lgan muddat (kun)

1-jadval

Xatarlar (risklar) matritsasi

Xatar	Ehtimol	Ta’sir	Mitigatsiya (zararni kamaytirish choralari)
Intellectual mulk siyosati bo'yicha nizo	O'rta	Yuksak	Daromadni taqsimlash formulasi, mustaqil vositachilik, namunaviy shartnomalar
Ma'lumot sifati past	Yuksak	O'rta	Ma'lumot kuratorlari, YMO (Yagina ma'lumot ombori)ga yuklash–o'zgartirish–uzatish tekshiruvlari, audit va o'qitish
Sanoat talabining o'zgarishi	O'rta	O'rta	Ko'p-sektorli portfel, tezkor qayta tayyorlash (qisqa modul/sertifikat)
Kadrlar qarshiligi	O'rta	O'rta	Rag'bat tizimi, ichki tadbirkorlik grantlari, maqsadli o'qitish
Moliyalashtirish uzilishi	Past	Yuksak	Daromadni diversifikatsiya, isbot namunasi uchun kichik grantlar, zaxira jamg'armasi

Manba: Muallif ishlanmasi

Choraklik maqsad–kalit natijalar :

Maqsad: innovatsion daromadni tez ko'paytirish.

Kalit natija 1: ikki litsenziya bitimi tuzish (minimal royalti bilan).

Kalit natija 2: bitta qo'shma laboratoriyani ishga tushirish.

Kalit natija 3: sakkizta ilmiy natijani rasmiy xabardor qilish (disclosure) va uchtasini patentlash bosqichiga o'tkazish.

Kalit natija 4: bitta yangi korxonachani tezlashtirish dasturiga olib kirish.

2-jadval

Minimal KPI to'plami va maqsadlar(namuna)

Yo'nalish	KPI	Bazaviy/2025	Maqsad/2026	Chastota
Innovatsion daromad	Innovatsion daromad ulushi (%)	15%	≥ 25%	yillik
TTO samaradorligi	Litsenziya bitimlari (son)	1–2	≥ 4	yillik
IP sikli	Patent arizalari / berilgan patentlar	6 / 1	≥ 10 / ≥ 3	yillik
Startup ekotizimi	Inkubatsiya / Spin-off (son)	3 / 0–1	≥ 6 / ≥ 2	yillik
Hamkorlik	Qo'shma kontraktlar (mlrd so'm)	—	institutga xos	choraklik
Ta'lim islohoti	Mikrokredit kurslari ulushi (%)	8–10%	≥ 20%	semestr
Mehnat bozori	6 oyda ishga joylashuv (%)	78–80%	≥ 85%	yillik
Raqamli boshqaruv	Data-quality score (0–100)	70–75	≥ 90	choraklik

Manba: Muallif ishlanmasi

Muammolar va ularning yechimlari

- Bo'limlarning yakkalanishi: ma'lumot almashinuvi sust, ustuvorliklar uyg'un emas. Shuning uchun interfeyslarni kuchaytirish (universitet–sanoat–davlat hamda ichki bo'limlar o'rtasida aniq rol va javobgarlik), Strategiya va transformatsiya ofisini tashkil etish.

- Ilmiy natijalarni bozorga olib chiqishdagi uzilishlar: Har bir OTM o'zi qilgan ilmiy yangiliklarning bozorga olib chiqishi uchun Start Uplar tashkil qilish.

- “Laboratoriyadan bozorga” ko'prigining yo'qligi: g'oyalar amaliyotga o'tmaydi. Yechim sifatida isbot namunasi uchun kichik grantlar, sanoat bilan teng ulushda moliyalashtirishni yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib aytganda innovatsion iqtisodiyot talablari sharoitida OTM boshqaruvini tashkil etish uchun integratsiyalashgan strategiyani taklif qildi. Yondashuv Triple Helix (universitet–sanoat–davlat) hamkorligi, tadbirkor universitet tamoyillari, raqamli boshqaruv (YMO/DWH, BI, data

governance) va natijaga yo‘naltirilgan moliyalashtirish (PBB) ni yagona boshqaruv sikliga birlashtirishga tayanadi. Umumiy xulosa shuki, taklif etilgan strategiya OTMni nafaqat ta‘lim va tadqiqot markazi, balki innovatsiyani bozorga yetkazuvchi va iqtisodiyashtiruvchi tadbirkor institutga aylantirishga xizmat qiladi. Raqamli boshqaruvga tayangan holda KPI/OKR bilan bog‘langan Triple Helix hamkorligi qisqa muddatda (12 oy) o‘lchanadigan natijalarni — litsenziyalar, spin-offlar, qo‘shma kontraktlar, bandlik va ma‘lumot sifati — oshiradi; o‘rta muddatda (24 oy) esa innovatsion daromad ulushi va moliyaviy barqarorlikni sezilarli yaxshilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli farmoni. <https://lex.uz/docs/-4545884>
2. Marketisation in Higher Education, Clark's Triangle and the Essential Ingredients of Markets October 2003 [Higher Education Quarterly](#) 57(2):110 – 135 DOI: [10.1111/1468-2273.00238](#)
3. Etzkowitz & Leydesdorff, (1995), The Triple Helix---University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-Based Economic Development
4. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (1996). *The Balanced Scorecard*. Harvard Business School Press.
5. Clark, B. R. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. Pergamon.
6. Clark, B. R. (2001). *The Entrepreneurial University*. Higher Education Management.
7. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123.
8. Leydesdorff, L., & Meyer, M. (2003). The Triple Helix of university–industry–government relations: A model of innovation and new indicators of transition. *Scientometrics*, 58(2), 191–203.

UDK: 338.47

**DAVLAT BOSHQARUVINI TAKOMILLASHTIRISHDA AXBOROT
TEKNOLOGIYALARINING O‘RNI**

**РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ**

**THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN IMPROVING PUBLIC
ADMINISTRATION**

Nigmatova D.Z. O‘zMU Iqtisodiyot fakulteti dotsent v.b.
Amanov E.G’. O‘zMU Iqtisodiyot fakulteti 4-bosqich talabasi

Maqolada davlat boshqaruv tizimida axborot texnologiyalarining o‘rni, boshqaruv tizimida yaratilgan online xizmatlar, raqamlashgan jamiyatda Yevropa davlatlari boshqaruv tizimining tajribalari hamda O‘zbekistonda raqamli demokratiyaning shakllanish jarayoni haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: axborot kamunikatsiya texnologiyalari, “Elektron hukumat”, tarmoq resurslari, veb-saytlar, raqamli demokratiya konsepsiyasi.

В данной статье рассматривается роль информационных технологий в системе государственного управления, онлайн-поддержка в системе управления, опыт системы управления европейских стран в цифровом обществе, а также процесс формирования демократической системы в Узбекистане.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, «Электронное правительство», сетевые ресурсы, веб-сайты, концепция цифровой демократии.

This article discusses the role of information technologies in the public administration system, online support in the administration system, the experiences of the administration system of European countries in a digitalized society, and the process of the formation of a democratic system in Uzbekistan.

Keywords: information and communication technologies, "Electronic government", network resources, websites, the concept of digital democracy.

Bugungi globallashuv davrida davlat boshqaruvi tizimini samarali tashkil etish har bir mamlakat rivojining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi esa boshqaruv jarayonlarini tubdan yangilash, uni zamon talablari darajasida modernizatsiya qilish imkonini bermoqda. Iqtisodiyot, ishlab chiqarish, aloqa, ilmiy-tadqiqot, ta'lim, tibbiyot va biznes sohalaridagi mehnat sifati, mehnat unumdorligi va samaradorlik darajasini yuksaltirish ularda tadbiriq qilinayotgan eng zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan bog'liq.

O'zbekistonning iqtisodiy, ijtimoiy va davlat boshqaruvi sohalarida ham yuqori natijalarga erishishi, jahon iqtisodiy tizimida to'laqonli sheriklik o'rnini egallab borishi inson faoliyatining barcha jabhalarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan yuqori darajada foydalanish ko'lamlari qanday bo'lishiga hamda bu texnologiyalar ijtimoiy mehnat samaradorligini oshishida qanday rol o'ynashiga bog'liq.

Axborot texnologiyalarini davlat boshqaruviga keng joriy etish ko'plab ijobiy natijalarga olib keladi.

Birinchidan, axborot texnologiyalari boshqaruv samaradorligini oshiradi. Davlat idoralari faoliyatida ma'lumotlarni tezkor yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish imkoniyati qarorlarni tezroq va asosliroq qabul qilishga yordam beradi. Bu esa boshqaruv tizimining umumiy iqtisodiy unumdorligini oshiradi. Masalan, soliq, bojxona va kadastr tizimlarining raqamlashtirilishi natijasida davlat budjetiga tushumlar ortadi, vaqt va mehnat sarfi kamayadi.

Ikkinchidan, axborot texnologiyalaridan foydalanish davlat xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Elektron hujjat almashinuvi, onlayn xizmatlar, raqamli arxiv tizimlari qog'ozbozlikni va ortiqcha xarajatlarni qisqartiradi. Natijada budjet mablag'lari tejab qolinadi va ularni boshqa muhim sohalariga yo'naltirish imkoniyati yaratiladi.

Uchinchidan, axborot texnologiyalari korrupsiya xavfini kamaytiradi. Elektron boshqaruv tizimlari inson omilini qisqartiradi, davlat xizmatlarini avtomatlashtiradi va jarayonlarni shaffof qiladi. Buning natijasida aholining davlat tizimiga bo'lgan ishonchi ortadi, investitsiyalarni jalb etish uchun qulay muhit yuzaga keladi. Shuningdek, iqtisodiy muhit sog'lomlashadi va tadbirkorlik faoliyati uchun imkoniyatlar kengayadi.

To'rtinchidan, axborot texnologiyalarining joriy etilishi soliqlarni yig'ish tizimini takomillashtiradi. Avtomatlashtirilgan nazorat tizimlari soliqlardan bo'yin tovlash holatlarini kamaytiradi, aniq va asosli hisobot yuritishni ta'minlaydi va natijada davlat budjeti daromadlari ko'payadi.

Beshinchidan, axborot texnologiyalarining rivoji yangi ish o'rinlari yaratadi va IT sohasining kengayishiga sabab bo'ladi. Bu soha bugungi kunda iqtisodiyotning eng tez o'sayotgan tarmoqlaridan biri bo'lib, startaplar, texnoparklar, dasturiy ta'minot markazlari orqali mamlakatning raqamli iqtisodiyotini mustahkamlaydi.

Davlat boshqaruvida axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan samarali foydalanish maqsadida 2014-yil 14-martda "Davlat va xo'jalik boshqaruvi, mahalliy davlat hokimiyati organlari xodimlarining axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasi bo'yicha malakasini oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 73-son qarori qabul qilingan.[3] Unga ko'ra davlat hokimiyati organlarining onlayn xizmatlari – "Elektron hukumat" tizimi tashkil etildi.

“Elektron hukumat” tizimining muhim belgisi – oflayn xizmatlar o‘rniga onlayn xizmatlarning joriy qilinishi. Ma’lum bir hujjat uchun yana boshqa o‘nlab idoradan hujjat to‘plashga chek qo‘yilishidir. Bunga albatta davlat idoralarning ma’lumotlar bazasini va axborot tizimlarini integratsiya qilish, ularni o‘zaro bog‘lash orqali erishiladi.

“Elektron hukumat” – aholiga qulaylik yaratish va davlat organlarining samaradorligini oshirish, “Elektron hukumat”ni takomillashtirish raqamlashtirish jarayonlarining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Davlat organlari va aholi o‘rtasida interaktiv muloqotning samarali mexanizmini yaratilishi nafaqat fuqarolarning vaqt va mablag‘larini tejashga, shu bilan birga, davlat organlarining faoliyatini tubdan yaxshilashga zamin yaratadi, elektron hujjat aylanishi orqali ularning vaqt va xarajatlarini tejaydi, ochiqlik va oshkoralikni ta’minlaydi.

Yevropa davlatlarining boshqaruv tizimiga nazar solar ekanmiz ularning bu sohada Osiyo davlatlaridan ilgarilab ketganligini guvohi bo‘lamiz. Jumladan, bugungi kunda Estoniyada mamlakat fuqarolariga va mehmonlariga onlayn “elektronlashtirilgan” davlat xizmatlarining 250 dan ortiq turi faoliyat ko‘rsatmoqda[1].

Davlat boshqaruvining kommunikatsiya tizimlari bugungi kunda aholining kundalik hayotiga shiddat bilan kirib bormoqda. Jahon mamlakatlarida xozirda real ko‘rsatilayotgan tizim xizmatlari quyidagilardan iborat:

- soliq deklaratsiyalarini taqdim etish va shaxsiy to‘lovlarni: daromad solig‘i, mol-mulk solig‘i va hokozolarni amalga oshirish;
- ijtimoiy ta’minot xizmatlaridan foydalanish, grantlar va qarzlarni olish;
- so‘rov va yetkazib berish funksiyalari bilan birgalikda fuqarolik holating ko‘plab dalolatnomalarini rasmiylashtirish;
- shaxsiy hujjatlarni – pasportlar, haydovchilik huquqini va ID kartalarni rasmiylashtirish;
- fuqarolarni doimiy yoki vaqtincha yashash joyi bo‘yicha ro‘yhatdan o‘tkazish, manzil o‘zgartirish to‘g‘risida bildirishnomalar;
- shikoyat va arizalarni qabul qilish, yuridik maslahat berish xizmatlari;
- ish izlash va mutaxassislarining kasb darajasini elektron test sinovidan o‘tkazish bo‘yicha mehnat birjalari xizmatlari;
- sog‘liqni saqlash tizimi xizmatlari;
- oliy o‘quv yurtlariga kirish test sinovlari, haydovchilik huquqini olishga imtihonlar topshirish;
- daromadlar, dividendlar to‘g‘risida axborot va maslahatlar olish;
- kreditlar, imtiyozlar va litsenziyalarni onlayn rasmiylashtirish;
- har xil badallarni, kommunal xizmatlar xarajati to‘lash va hokozo [2].

Keyingi vaqtlarda davlat boshqaruvi organlarining texnik va texnologik jihozlanganlik darajasi kundan-kunga o‘sib bormoqda. Shu jumladan, O‘zbekistonda ham ko‘pchilik markaziy boshqaruv organlari va mahalliy davlat hokimiyatining hududiy organlari o‘zlarining veb-saytlari va mahalliy kompyuter tarmoqlariga ega. Amalda har bir idoraning axborot tizimlari ishlab chiqilmoqda va qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Shu bilan birga, axborot texnologiyalarini davlat boshqaruviga joriy etish jarayonida qator muammolar ham mavjud. Eng avvalo, texnik infratuzilmaning yetarli emasligi muammo bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, chekka va qishloq hududlarida internet tarmog‘ining sifati past, serverlar va axborot markazlari kam joylashgan. Bu raqamli boshqaruv tizimlarini bir tekisda tatbiq etishga to‘sqinlik qiladi.

Yana bir muhim masala — kadrlar malakasining yetarli emasligidir. Davlat xizmatchilarining hammasi ham axborot texnologiyalari bilan ishlash ko‘nikmasiga ega emas. Bu esa raqamli tizimdan to‘liq va samarali foydalanish imkoniyatini cheklaydi. Shu bois, xodimlarni qayta tayyorlash, raqamli ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha yangi maxsus dasturlar ishlab chiqish zarur.

Axborot xavfsizligi ham jiddiy muammo hisoblanadi. Kiberhujumlar, ma’lumotlarning sizib chiqishi, shaxsiy ma’lumotlar himoyasining sustligi davlat boshqaruvi tizimi uchun xavf tug‘diradi. Buning oldini olish uchun zamonaviy himoya tizimlari, malakali IT mutaxassislar va maxsus qonuniy mexanizmlar kerak bo‘ladi[4].

Bundan tashqari, axborot texnologiyalarini joriy etish dastlab katta moliyaviy mablag‘ talab etadi. Serverlar, dasturiy ta’minot, texnik vositalar, o‘qitish va xizmat ko‘rsatish xarajatlari davlat tashkilotlari uchun og‘ir yuk bo‘lishi mumkin.

Yana bir muammo — aholining raqamli savodxonligining pastligidir. Ko‘plab fuqarolar elektron hukumat xizmatlaridan foydalanish bo‘yicha yetarli bilim va tajribaga ega emaslar. Shu sababli, aholining raqamli madaniyatini oshirish bo‘yicha targ‘ibot-tashviqot ishlari olib borilishi lozim.

Iqtisodiy rivojlanayotgan davlatlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga chuqur kirib borishi ortidan davlatda demokratiya ham yangi shaklda – raqamli demokratiya ko‘rinishida namoyon bo‘lmoqda.

Raqamli demokratiya – rivojlanishning navbatdagi bosqichlaridan biri bo‘lib, bu jarayonga jahonning rivojlanayotgan mamlakatlari endigina kirishmoqda. Dunyo mamalakatlarida raqamli demokratiyani amalga oshirishning asosiy maqsadlaridan biri fuqarolarning jamiyat hayotida ishtirokini kengaytirishdan iborat. Bir so‘z bilan aytganda raqamli demokratiya fuqarolik jamiyatining siyosiy maydonini o‘zgartiradi ya’ni fuqarolarning yangi, faol ijtimoiy nuqtai nazari shakllanadi[5].

Raqamli demokratiya orqali fuqarolar davlat idoralari faoliyatini kuzatish, fikr bildirish, takliflar berish, elektron murojaatlar yuborish va onlayn saylovlarda ovoz berish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu jarayon demokratiyaning asosiy tamoyillari — aniqlik, ochiqlik, javobgarlik va ishtirokchilikni ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, davlat boshqaruvida axborot texnologiyalarining bosqichma-bosqich joriy etilishi iqtisodiy foydali loyiha hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalarini vazirliklar va idoralar, shuningdek boshqaruvning mintaqaviy organlari ishini tashkil etishga joriy etish ular faoliyati jarayonlarini maqbullashtiradi, boshqaruv chiqimlarini kamaytiradi. Axborot texnologiyalarining tegishli tizimlarini shakllantirish bosqichma-bosqich O‘zbekistonning kamunikatsiyalar va standartlar jahon tizimiga jadal integratsiyasi uchun zarur va yetarli shart-sharoitlar yaratadi, shuningdek mamlakatning global axborot tarmog‘ida hozir bo‘lishini kengaytirishga, xalqaro mehnat taqsimotida ishtirok etish yo‘nalishlari doirasini va ko‘lamini dinamik rivojlantirishga ko‘maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. A.Aripov, X.Mirzoxidov va boshq. Davlat boshqaruvida axborot kommunikatsiya vositalari. – Toshkent, 2005.
2. S.Allayorov. Axborot tizimlari. O‘quv qo‘llanma. – Guliston, 2020.
3. <https://lex.uz/ru/docs/-2364470>
4. https://uza.uz/oz/posts/akt-sohasidagi-islohotlar-natija-va-maqsadlar_265851
5. <https://ict.xabar.uz/uz/xavfsizlik/davlat-boshqaruvi-akt-xavfsizligi-qanday-taminlanadi>
6. <https://ilmiyanjumanlar.uz/uploads/conferences/003/8.6.pdf>

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БИЗНЕСА: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

BIZNESNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: ZAMONAVIY YO‘NALISHLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

DIGITAL TRANSFORMATION OF BUSINESS: MODERN TRENDS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Akramova Gulnora Abduvakhidovna
TATU, dots.v.v.b.

Аннотация

Статья посвящена анализу современных тенденций и перспектив цифровой трансформации бизнеса. Рассматриваются ключевые направления цифровизации, влияющие на эффективность, конкурентоспособность и устойчивое развитие компаний. Особое внимание уделяется опыту Узбекистана в рамках реализации стратегий «Цифровой Узбекистан – 2030» и «Новый Узбекистан 2022–2026». Приводятся примеры успешной интеграции цифровых технологий, факторов цифровой зрелости и преимуществ цифровой трансформации для бизнеса и общества.

Ключевые слова: цифровая трансформация, цифровизация бизнеса, цифровая экономика, цифровые технологии, Узбекистан, бизнес-модели, инновации, цифровая зрелость.

Maqola biznesning raqamli transformatsiyasi yo‘nalishidagi zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar tahliliga bag‘ishlangan. Unda kompaniyalar samaradorligi, raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishiga ta’sir etuvchi raqamlashtirishning asosiy yo‘nalishlari yoritilgan. Xususan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” hamda “Yangi O‘zbekiston 2022–2026” strategiyalari doirasida mamlakat tajribasiga alohida e’tibor qaratilgan. Maqolada raqamli texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish misollari, raqamli yetuklik omillari va raqamli transformatsiyaning biznes va jamiyat uchun afzalliklari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, biznesni raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, raqamli texnologiyalar, O‘zbekiston, biznes modellari, innovatsiyalar, raqamli yetuklik.

The article analyzes modern trends and prospects of digital business transformation. It explores the key directions of digitalization affecting the efficiency, competitiveness, and sustainable development of companies. Special attention is paid to Uzbekistan’s experience within the frameworks of the “Digital Uzbekistan – 2030” and “New Uzbekistan 2022–2026” strategies. The study highlights successful examples of digital technology integration, factors of digital maturity, and the advantages of digital transformation for business and society.

Keywords: digital transformation, business digitalization, digital economy, digital technologies, Uzbekistan, business models, innovation, digital maturity.

Цифровая трансформация, охватившая в последние десятилетия практически все отрасли и сферы деятельности человека, получила название цифрового переворота, следствием которого стала цифровая экономика, способная предоставить высококачественную информационно-коммуникационных технологий инфраструктуру и мобилизовать возможности этих технологий на благо потребителей, бизнеса и государства. Цифровые технологии стремительно захватывают все сферы жизни, и даже если все процессы внутри компании давно отлажены, бизнесу необходимо осваивать новые подходы, с учетом

возникающих на рынке тенденций. Процесс информатизации вызывает кардинальные изменения во всех сферах общественной жизни и профессиональной деятельности людей: в экономике, политике, науке, образовании, культуре, бытовой сфере. Многие развитые предприятия приходят к цифровой трансформации и становятся лидерами рынка. Тем временем, компании, придерживающиеся прежней модели работы, сложно адаптируются к изменениям среды и в какой-то момент становятся просто не способны сохранить конкурентоспособность.

Цифровая трансформация (англ. digital transformation, DT или DX) — процесс внедрения организацией цифровых технологий, сопровождаемый оптимизацией системы управления основными технологическими процессами. Цифровая трансформация призвана ускорить продажи и рост бизнеса или увеличить эффективность деятельности организаций, не относящихся к чисто коммерческим (например, университетов и других образовательных учреждений). Показателем цифрового развития организации, характеризующим степень и успешность его цифровой трансформации, является уровень цифровой зрелости организации. То есть цифровая трансформация не что иное, как комплексный подход к современному ведению бизнеса.

В рамках построения и развития Нового Узбекистана были приняты важные стратегические документы, такие как «Цифровой Узбекистан – 2030», «Стратегия развития Нового Узбекистана на 2022-2026 годы» и Стратегия «Узбекистан – 2030», в которых определены цели и задачи по цифровой трансформации всех регионов и отраслей, широкому внедрению цифровых технологий, дальнейшему развитию цифровой инфраструктуры, а также достижению к 2030 году показателя вхождения в топ-30 стран мира по рейтингу ООН по электронному правительству, превращению страны в региональный IT-хаб и другие.

В действительности цифровая трансформация открывает множество возможностей для модернизации общества, улучшения благосостояния населения и повышения конкурентоспособности национальной экономики. Достижения в этой области признаны международным сообществом, в частности, в рейтинге ООН по развитию электронного правительства. Согласно рейтингу, который выпускается раз в два года Департаментом по экономическим и социальным вопросам ООН (UN Department of Economic and Social Affairs), Узбекистан поднялся на шесть позиций и впервые вошел в группу стран с «очень высоким» показателем индекса развития электронного правительства. В рейтинге анализируются такие важные аспекты цифровой трансформации, как уровень интеграции цифрового правительства, эффективная цифровая политика и обеспечение электронных услуг в 193 государствах-членах ООН. Если по результатам 2022 года, Узбекистан занял 69-е место в этом международном рейтинге с индексом 0,7265, то в 2024 году страна поднялась на 63-е место с индексом 0,7999, что превышает целевой показатель 0,75 на 2025 год, установленный в стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030». Кроме того, в последнем исследовании Всемирного банка по индексу зрелости GovTech (2023 год) были высоко оценены возможности Узбекистана в цифровизации государственного управления и в доступе населения к электронным правительственным и цифровым услугам. Узбекистан поднялся на 37 позиций по сравнению с 2020 годом, заняв 43-е место из 198 стран и войдя в группу «А» с наивысшими показателями зрелости GovTech. Также согласно индексу «GovTech Enablers», Узбекистан вошел в число четырех ведущих стран мира по цифровым навыкам и инновациям в государственных услугах.

С этой точки зрения реформы, проводимые в нашей стране, а также стратегии развития Нового Узбекистана нацелены на достижение цифровой трансформации во всех ключевых сферах. То есть цифровая трансформация не что иное, как комплексный подход к современному ведению бизнеса. Цифровая трансформация предполагает интеграцию цифровых технологий и решений во все области бизнеса. Это такое же культурное изменение, как и технологическое изменение, которое требует от организаций фундаментальных изменений в их методах работы, а также в том, как они обеспечивают клиентский опыт и преимущества. Уровень цифровой трансформации предприятий различается по странам. Согласно индексу отраслевого оцифровки индекса McKinsey Global Institute на 2016 год

Европа реализовала 12% своего цифрового потенциала, а США — 18%. В ведущих экономиках Европы есть некоторые отличия: согласно исследованию, Германия работает на уровне 10% от своего цифрового потенциала, тогда как Великобритания почти сравнима с США на уровне 17%.

Цифровая трансформация является главной проблемой и возможностью, планируя проведение цифровых преобразований, организации должны учитывать культурные изменения, с которыми они могут столкнуться, поскольку работники и организационные лидеры еще только приспосабливаются к незнакомым технологиям. Цифровая трансформация со своим низким порогом входа создала уникальные вызовы и возможности для рынка, усиливая конкуренцию между предприятиями. Определяющим фактором цифровой трансформации является ее темп.

Соотнесение скорости развития технологий и, как следствие, социально экономических и инфраструктурных трансформаций с человеческой жизнью позволяет констатировать качественный скачок скорости развития, знаменующий переход в новую темпоральную эпоху. Одна из проблем при количественном определении цифровой трансформации заключается в понимании того, идет ли речь об организации или об информационных технологиях, поскольку цифровая трансформация — это не эволюция технологий, а целостное изменение бизнеса, затрагивающее всю организацию. Трансформация цифровых технологий происходит тогда, когда вся организация меняет методы своей работы, с тем чтобы обеспечить большую ценность для своих заинтересованных сторон. Тип технологии, которая будет способствовать успешной трансформации, является второстепенным вопросом.

Сегодня компании переживают период стремительного роста конкуренции и удовлетворения потребностей клиентов. Основной целью проектов цифровой трансформации является помощь руководителям компаний и командам в повышении эффективности и конкурентоспособности их операций. Новые технологии (обсуждаемые ниже) играют центральную роль в стимулировании трансформации, но также играют бизнес-процессы, бизнес-модели, корпоративную преобразованиям.

Цифровизация операций и оптимизация услуг с помощью сетевых технологий создает новые способы взаимодействия и сотрудничества, а также оптимизирует стратегию развития бизнеса в следующих областях:

- разработка новых продуктов и услуг;
- повышение рентабельности и укрепление каналов получения выручки;
- привлечение и удержание потенциальных и реальных клиентов;

Пандемия COVID 19 обнажила множество уязвимостей в современных бизнес-процессах и моделях. Но это было только одно из многих культурных, экономических, политических и рыночных изменений, с которыми все чаще сталкиваются компании в последние годы. Современный бизнес стремится к цифровой трансформации, потому что она предлагает инструменты для быстрой разработки продуктов и услуг, а также возможности прогнозной аналитики для подготовки к будущим кризисам, рыночным изменениям и новым перспективам. Компаниям нужна возможность масштабирования и полный пакет облачных решений для внедрения инноваций — и все это без постоянной смены поставщиков решений. Влияние цифровой трансформации на бизнес-процессы.

Благодаря переходу на новую модель работы удастся повысить эффективность бизнес-процессов. А главное — минимизировать человеческий фактор, который часто приводит к ошибкам, нарушению сроков, ухудшению качества продукции. Система цифровой трансформации для оптимизации бизнес-процессов заключается к переходу платформенным бизнес-моделям, а также создание цифровых активов и эффективной системы управления данными. Переход от проектного управления к кросс-функциональному, переход к корпоративной культуре в основе которой лежат горизонтальные связи.

Таким образом, передовые технологии позволяют выйти на новый уровень развития бизнеса. Это особенно актуально для крупных компаний с большой клиентской базой. Залог успешного развития бизнеса в формате новой модели — грамотное управление цифровой

трансформацией, а также важно следить за тенденциями и внедрять новые решения и главное сделать этот процесс максимально комфортным для компании, ее сотрудников и потребителей.

Список использованной литературы:

1. Индикаторы цифровой экономики: 2024: статистический сборник / Г.И. Абдрахманова, К.О. Вишневский, Л.М. Гохберг и др. / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: НИУ ВШЭ, 2024.
2. Банк Открытие: Индекс цифровизации малого и среднего бизнеса / НАФИ: аналитический центр.
3. Осипова Р.Г. Цифровизация как конкурентное преимущество организаций // Вестн. Академии знаний. 2020. № 2 (37).
4. Гарифуллин Б.М., Зябриков В.В. Цифровая трансформация бизнеса: модели и алгоритмы // КЭ. 2021. № 9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-transformatsiya-biznesa-modeli-i-algoritmy>

UDK: 621:330.35

**ISSIQLIK ENERGETIKASI KORXONALARIDA IQTISODIY RESURSLARNING
NAZARIY ASOSLARI**

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ
В ТЕПЛОВАЯ ЭНЕРГЕТИКЕ**

**THEORETICAL FOUNDATIONS OF ECONOMIC RESOURCES IN HEAT ENERGY
ENTERPRISES**

Yakubova Mahtumahon Asatullaevna

Toshkent davlat texnika universiteti, “Sanoat iqtisodiyoti va menejmenti” kafedrası dots.v.v.b.

Annotatsiya

Maqolada issiqlik energetikasi korxonalarida iqtisodiy resurslarning nazariy asoslari yoritilgan. Unda resurslarning turlari, ularning ishlab chiqarish jarayonidagi o‘rni va ahamiyati, shuningdek, issiqlik energetikasi sohasida iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish masalalari tahlil qilingan. Muallif iqtisodiy resurslarning nazariy yondashuvlarini tahlil qilib, ularning korxonalarning barqaror rivojlanishidagi rolini ko‘rsatib o‘tadi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy resurslar, issiqlik energetikasi, ishlab chiqarish omillari, samaradorlik, kapital, mehnat, axborot texnologiyalari.

В статье рассмотрены теоретические основы экономических ресурсов на предприятиях теплоэнергетики. Освещаются виды ресурсов, их роль и значение в производственном процессе, а также вопросы эффективного использования экономических ресурсов в отрасли теплоэнергетики. Автор анализирует теоретические подходы к определению экономических ресурсов и их роль в устойчивом развитии предприятий.

Ключевые слова: экономические ресурсы, тепловая энергетика, производственные факторы, эффективность, капитал, труд, информационные технологии.

The article examines the theoretical foundations of economic resources in heat energy enterprises. It highlights the types of resources, their role and significance in the production process, as well as issues related to the efficient use of economic resources in the heat energy sector. The

author analyzes theoretical approaches to defining economic resources and their role in the sustainable development of enterprises.

Keywords: economic resources, heat energy, production factors, efficiency, capital, labor, information technologies.

Zamonaviy dunyoda energetika tarmog‘i har qanday mamlakat iqtisodiyotining asosiy tayanch ustunlaridan biri hisoblanadi. Xususan, issiqlik energetikasi korxonalari milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta‘minlovchi muhim infrastruktura obyektlari sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Biroq, globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va resurslarga bo‘lgan ehtiyojning ortib borishi sharoitida issiqlik energetikasi korxonalari faoliyatini takomillashtirish, ularning iqtisodiy resurslaridan samarali foydalanish masalalari dolzarblik kasb etmoqda.

Issiqlik energetikasi korxonalari iqtisodiy resurslarining ilmiy-nazariy mohiyatini tadqiq etishdan avval, "iqtisodiy resurs" tushunchasining mazmun-mohiyatini chuqur anglash maqsadga muvofiqdir. Iqtisodiy fan tarixida resurs tushunchasi va uning nazariy asoslari ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Iqtisodiy resurslar - bu tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish jarayonida foydalaniladigan barcha moddiy va nomoddiy ne‘matlar majmuasidir. Boshqacha aytganda, iqtisodiy resurslar - bu ishlab chiqarishning barcha omillari va vositalari, ya‘ni korxona o‘z faoliyatini amalga oshirish uchun foydalanishi mumkin bo‘lgan barcha aktivlar hisoblanadi.

Adam Smit o‘zining "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to‘g‘risida tadqiqot" asarida ishlab chiqarish omillarini mehnat, kapital va yer resurslariga ajratib ko‘rsatgan. Keyinchalik, iqtisodiy nazariya rivojlanishi bilan birga bu tasnif yanada kengaytirildi. Masalan, Alfred Marshall va keyinchalik Jozef Shumpeter tadbirkorlik qobiliyatini alohida ishlab chiqarish omili sifatida ajratishgan. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda esa axborot va vaqt alohida resurs turi sifatida qaralmoqda.

Iqtisodiy resurslar tushunchasi turli tadqiqot kontekstlarida turli talqin va yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Olimlar ushbu resurslarning ta‘rifi, toifalari va boshqaruvini o‘rganib, ularning iqtisodiy tizimlar va korxonalar faoliyatidagi ahamiyatini ta’kidladilar. Ushbu sintez iqtisodiy resurslarning ko‘p qirrali xususiyatini va ularni o‘rganish uchun qo‘llaniladigan xilma-xil metodologiyalarni ochib beradi.

Iqtisodiy resurslar - bu jamiyatning aholi hayotini ma’lum bir hududda fazoviy tuzilmaning tarkibiy qismi sifatida ta’minlash maqsadida rivojlanish va yetarli miqdordagi ne‘matlarni qayta ishlab chiqarish uchun moddiy va nomoddiy (moliyaviy, intellektual va boshqa) imkoniyatlar majmuidir.

Issiqlik energetikasi korxonalari kontekstida iqtisodiy resurslar o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Bu korxonalar faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari, ya‘ni ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligi, issiqlik va elektr energiyasining bir vaqtning o‘zida ishlab chiqarilishi va iste’mol qilinishi, ishlab chiqarish hajmlarining mavsumiy xususiyatlari ularning resurs ta‘minotiga alohida talablar qo‘yadi.

Iqtisodiy resurslar iqtisodiyot nazariyasida ishlab chiqarish jarayonida tovar va xizmatlar yaratish uchun ishlatiladigan cheklangan omillar sifatida ta’riflanadi. Bu ta’rif issiqlik energetikasi korxonalariga ham to‘liq tabiiq etiladi, chunki energiya ishlab chiqarish jarayoni tabiiy, mehnat, kapital va axborot resurslariga bog‘liq. McConnell va Brue’ning ta’kidlashicha, iqtisodiy resurslarning asosiy xususiyati ularning cheklanganligi va muqobil foydalanish imkoniyatidir, ya‘ni har bir resursning eng samarali ishlatilishi iqtisodiy samaradorlikni ta’minlaydi. Issiqlik energetikasi korxonalarida bu xususiyat yanada muhim ahamiyat kasb etadi, chunki energiya ishlab chiqarishda ishlatiladigan yoqilg‘i resurslari (ko‘mir, gaz, neft) global miqyosda cheklangan va qimmatbaho hisoblanadi.

Iqtisodiy resurslarning mohiyati issiqlik energetikasi korxonalarida ularning ishlab chiqarish jarayonidagi markaziy o‘rnida namoyon bo‘ladi. Masalan, issiqlik energiyasi ishlab chiqarishda tabiiy resurslar (yoqilg‘i) asosiy xom ashyo sifatida ishlatilsa, kapital resurslari (qozonxonalar, turbinalar, infratuzilma) ishlab chiqarish quvvatini ta’minlaydi. Mehnat resurslari esa malakali muhandislar va texnik xodimlar orqali jarayonning uzluksizligini kafolatlaydi. So‘nggi yillarda axborot resurslari, xususan, raqamli texnologiyalar va ma’lumotlarni tahlil qilish tizimlari issiqlik

energetikasi korxonalarida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu resurslarning barchasi o‘zaro sinergetik ta’sirda bo‘lib, korxonaning iqtisodiy samaradorligiga ta’sir qiladi.

Ilmiy-nazariy jihatdan, iqtisodiy resurslarning mohiyati iqtisodiyotning asosiy muammosi – cheklangan resurslardan cheksiz ehtiyojlarni qondirish masalasi bilan chambarchas bog‘liq. Issiqlik energetikasi korxonalarida bu muammo energiya ishlab chiqarishning yuqori xarajatligi va ekologik cheklovlar bilan yanada murakkablashadi. Masalan, yoqilg‘i resurslarining narxi global bozorda o‘zgaruvchan bo‘lib, bu korxonalar faoliyatining moliyaviy barqarorligiga ta’sir qiladi. Shu sababli, iqtisodiy resurslarning mohiyatini tahlil qilishda nafaqat ularning fizik xususiyatlari, balki iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik kontekst ham e’tiborga olinishi zarur.

Issiqlik energetikasi korxonalarining iqtisodiy resurslari deganda, issiqlik va elektr energiyasini ishlab chiqarish, taqsimlash va sotish jarayonlarida foydalaniladigan barcha moddiy, moliyaviy, intellektual va boshqa turdagi manbalar tushuniladi. Bu resurslar korxonaning samarali faoliyat yuritishini ta’minlab, uning raqobatbardoshligini oshirish va barqaror rivojlanishini kafolatlashga xizmat qiladi.

Issiqlik energetikasi korxonalari iqtisodiy resurslarining o‘ziga xosligi shundaki, ular faqatgina an’anaviy ishlab chiqarish omillari (mehnat, kapital, yer, tadbirkorlik qobiliyati) bilangina cheklanib qolmaydi. Zamonaviy sharoitlarda bu korxonalar faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion yechimlar, ekologik va energiya samaradorligi kabi yangi omillar ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Issiqlik energetikasi korxonalari iqtisodiy resurslarini tushunish va samarali boshqarish uchun ularning quyidagi o‘ziga xos xususiyatlarini ham inobatga olish muhim:

Yuqori kapital sig‘imi - issiqlik energetikasi korxonalarini qurish va modernizatsiya qilish katta hajmdagi kapital qo‘yilmalarni talab qiladi. Resurslarning o‘zaro bog‘liqligi - bu korxonalarda barcha turdagi resurslar (moddiy, moliyaviy, mehnat, intellektual) o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ulardan birining yetishmasligi butun tizim faoliyatining buzilishiga olib kelishi mumkin.

Resurslardan foydalanishning mavsumiy xususiyati - ayniqsa issiqlik energiyasi ishlab chiqarishda resurslarga bo‘lgan talab mavsumiy o‘zgarishlarga ega.

Boshqarishning murakkabligi - issiqlik energetikasi korxonalari resurslarini boshqarish ko‘p omilli va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, texnik, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlarni o‘z ichiga oladi.

Iqtisodiy resurslarning mohiyatini yanada chuqurroq anglash uchun ularning iqtisodiy kategoriya sifatidagi belgilarini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq. Iqtisodiy kategoriya sifatida resurslar quyidagi asosiy belgilarga ega:

Cheklanganlik: Barcha iqtisodiy resurslar cheklangan xarakterga ega bo‘lib, bu ulardan oqilona va samarali foydalanish zarurligini bildiradi.

Transformatsiya qobiliyati: Resurslar bir shakldan boshqa shaklga o‘tish, ya’ni transformatsiya qilish xususiyatiga ega.

Almashtiruvchanlik: Bir turdagi resursni ma’lum darajada boshqa turdagi resurs bilan almashtirish mumkin.

Taqsimlanish xususiyati: Resurslar turli tarmoqlar, korxonalar va ishlab chiqarish jarayonlari o‘rtasida taqsimlanadi.

Qayta tiklanish darajasi: Ayrim resurslar (masalan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari) qayta tiklanish xususiyatiga ega bo‘lsa, boshqalari (masalan, foydali qazilmalar) qayta tiklanmaydigan hisoblanadi.

Issiqlik energetikasi korxonalarida iqtisodiy resurslarning mohiyatini to‘liq anglash uchun ularning iqtisodiyotdagi rolini ham tahlil qilish lozim.

Issiqlik energetikasi korxonalari iqtisodiy resurslari milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Ishlab chiqarish funksiyasi - issiqlik va elektr energiyasi ishlab chiqarish orqali iqtisodiyotning barcha sektorlarini zarur energiya bilan ta’minlash.

Infratuzilma funksiyasi - jamiyatning normal hayot faoliyati va iqtisodiyotning barqaror ishlashi uchun zarur bo‘lgan infratuzilmani ta’minlash.

Ijtimoiy funktsiya - aholini issiqlik va elektr energiyasi bilan ta'minlash orqali aholi turmush sifatini oshirish.

Innovatsion funktsiya - energetika sohasidagi yangi texnologiyalar va innovatsion yechimlarni joriy etish orqali iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishiga hissa qo'shish.

Ekologik funktsiya - ekologik xavfsiz texnologiyalarni joriy etish orqali atrof-muhit muhofazasiga ko'maklashish.

Shunday qilib, issiqlik energetikasi korxonalarida iqtisodiy resurslar murakkab, ko'p qirrali va o'zaro bog'liq tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Ularning ilmiy-nazariy mohiyatini anglash bu korxonalar faoliyatini samarali tashkil etish va boshqarish, shuningdek, milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (2009). Economics. 19th edition. New York: McGraw-Hill.
2. Vaxabov A., Tadjibayeva D. (2018). Iqtisodiy resurslar va ulardan foydalanish samaradorligini oshirish. Toshkent: "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.
3. Smith, A. (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell.
4. Marshall, A. (1890). Principles of Economics. London: Macmillan.
5. Schumpeter, J.A. (1934). The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press.

UDK: 338.24

**YANGI O‘ZBEKISTON SHAROITIDA MILLIY INNOVATSIYA TIZIMINI
RIVOJLANISHI**

**РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ В УСЛОВИЯХ
НОВОГО УЗБЕКИСТАНА**

**DEVELOPMENT OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN THE CONDITIONS
OF THE NEW UZBEKISTAN**

Shakirova Farog'at Boltayevna

Toshkent davlat transport universiteti “Transport iqtisodiyoti” professori

Annotatsiya

Maqolada milliy innovatsiya tizimi va uning elementlari, tashkiliy-huquqiy shakllari to'g'risida atroflicha yoritib berilgan. Shuningdek, innovatsiyalarning tijoratlashuvi, yangi texnologiyalarni ishlab chiqarish va amaliyotga joriy etishda xususiy sektorning, venchur biznesning ahamiyati o'rganilgan. Yangi O'zbekiston sharoitida milliy innovatsiya tizimitshtp rivojlanish jarayonlari tahlil qilingan hamda xulosa va takliflar ishlab chiqilgan.

Калит сўзлар: innovatsiya, milliy innovatsiya tizimi, texnopark, startup, innovatsion ekotizm, technopolis, biznes inkubator, innovatsion rivojlanish, venchur biznesi

В статье рассмотрена национальная инновационная система и ее элементы, организационно-правовые формы. Также изучалось значение частного сектора, венчурного бизнеса в коммерциализации инноваций, разработке и внедрении новых технологий в практику. Проанализированы процессы развития национальной инновационной системы в условиях нового Узбекистана, разработаны выводы и предложения.

Ключевые слова: инновации, национальная инновационная система, технопарк, стартап, инновационная экосистема, технополис, бизнес-инкубатор, инновационное развитие, венчурный бизнес

The article provides comprehensive coverage of the national innovation system and its elements, organizational and legal forms. The importance of the private sector, venture business, has also been studied in the commercialization of innovation, the production and implementation of new technologies into practice. In the conditions of the new Uzbekistan national innovation system, the development processes of shhttp were analyzed and conclusions and proposals were developed.

Keywords: innovation, national innovation system, technopark, startup, innovation ecosystem, technopolis, business incubator, innovative development, venture business

Jahon iqtisodiyotida ilmiy va texnologik taraqqiyot raqobatbardoshlikni belgilaydigan asosiy omilga aylanmoqda. Milliy innovatsiya tizimining rivojlanishi mamlakatning iqtisodiy o‘sishi va mustaqil taraqqiyoti uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda. Oxirgi yillarda O‘zbekiston ilmiy-innovatsion faoliyatni rivojlantirishda sezilarli darajada ilgarilab ketdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabrdagi PF-5544-sonli Farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasining 2030 yilga kelib Global innovatsion indeks reytingi bo‘yicha jahonning 50 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirish bo‘yicha ulkan maqsad e‘lon qilindi. Ushbu maqsadni amalga oshirishning asosi fan sohasini zamonaviy iqtisodiy sharoitlarga moslashtirish hisoblanadi, bu esa o‘z navbatida kuchli me‘yoriy-huquqiy baza bilan tartibga solinadigan uni rivojlantirishning tuzilmaviy, tashkiliy, kadrlar, infratuzilma va moliyaviy ta‘minotidagi tub o‘zgarishlarga olib kelishi kerak. Ushbu ishni amalga oshirish yo‘nalishida "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida" [1] gi Qonun va "Innovatsion faoliyat to‘g‘risida" [2] gi Qonun qabul qilindi.

Innovasiyaning mazmuniga kengroq qaraydigan bo‘lsak, uning lug‘aviy ma‘nosi inglizcha “innovation” so‘zidan olingan bo‘lib, yangilik kiritish, ixtiro so‘zlarini anglatadi [3]. O‘rganishlar natijasi shuni ko‘rsatmoqdaki, innovasiyaga rasmiy doirada ham ta‘riflar berilgan. Ayniqsa, ularning ichida Oclo hukumatining innovasiyaga bergan ta‘rifi alohida e‘tirof etiladi. Unga ko‘ra: “Innovasiya - yangi g‘oyalarni yaratish asnosida bozordagi talabga qarab zamonaviy va sifatli tovarlar ishlab chiqarish orqali raqobatchilaridan o‘zib ketish” [4], -deya qayd etiladi. “Innovasiya — insonning aql-zakovati, ishlab chiqarish tajribasi negizida yaratilgan, ishlab chiqarishga tatbiq etilgan, ayni vaqtda, iqtisodiy-ijtimoiy samara keltirayotgan intellektual mulk ko‘rinishidagi yangiliklar, ixtirolar, kashfiyotlar, g‘oyalar va yangicha yondashuvlar majmuasidir” degan mualliflik ta‘rifi shakllantirilgan. Agar innovasiion g‘oya yaratilsada, ishlab chiqarishga tatbiq etilmasa, o‘zining iqtisodiy nafliligini isbotlamasa, innovasiya hisoblanmaydi. Bu o‘rinda muhim bir holatni alohida ta‘kidlash kerakki, yaratilgan innovatsiyalar tijoratlashtirilib, amaliyotga tadbiq etilib, iqtisodiy-ijtimoiy samara bergandagina ularni innovatsiyalar deb, hisoblash mumkin.

Xorijiy ilmiy adabiyotda “milliy innovatsiya tizimi” (angl. *national innovation system*) tushunchasi 1980-yillar oxirida paydo bo‘lib, ilk bor ingliz iqtisodchisi Kristofer Frimen tomonidan sistemalashtirilgan. Uning ta‘rifiga ko‘ra: “Milliy innovatsiya tizimi — bu yangi texnologiyalarni yaratish, olib kirish, o‘zgartirish va tarqatish faoliyatlari va o‘zaro hamkorliklari orqali amalga oshiruvchi davlat va xususiy sektordagi muassasalar tarmog‘idir” [5]. Olimning ta‘rifida innovatsiya jarayonining faqat laboratoriya yoki tadqiqot muassasalarida emas, balki iqtisodiyotning barcha jabhalaridagi hamkorlik, aloqalar va iqtisodiy siyosat asosida shakllanishi ta‘kidlangan.

Mazkur tushunchaga qo‘shilgan holda, Bengt-Oke Lundvall milliy innovatsiya tizimini bilim yaratish va uni tarqatishdagi o‘zaro hamkorlik jarayoni sifatida ta‘riflaydi: “Milliy innovatsiya tizimi — bu iqtisodiy jihatdan foydalanilishi mumkin bo‘lgan yangi bilimlarni ishlab chiqish, tarqatish va qo‘llash jarayonlarida o‘zaro ta‘sir etuvchi elementlar va munosabatlar majmuasidir. Ularning aksariyati millat ichida joylashgan yoki unga bog‘langan bo‘ladi”[6]. Lundvall ta‘rifi innovatsiya jarayonining ko‘proq *o‘rganish va o‘zaro ta‘sirga* asoslangan ijtimoiy jarayon ekanini ko‘rsatadi. Uningcha, innovatsiya — faqat texnologik jarayon emas, balki ijtimoiy, ta‘limiy va iqtisodiy munosabatlar samarasidir.

Shuningdek, amerikalik iqtisodchi Richard R. Nelson ham milliy innovatsiya tizimini iqtisodiyotning institutsional asoslariga bog‘liq holda ta’riflaydi: “Milliy innovatsiya tizimi — bu milliy kompaniyalarning innovatsion samaradorligini belgilab beruvchi o‘zaro hamkorlikdagi institutlar majmuasidir.” [7] Nelson ta’rifida e’tibor markazida milliy miqyosdagi korxonalarning innovatsion salohiyati turibdi. Unga ko‘ra, davlat muassasalari, oliy ta’lim, tadqiqot institutlari, moliyaviy tizim va boshqa omillar o‘rtasidagi hamkorlik iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishini ta’minlaydi. Umuman olganda, bu olimlarning ta’riflarini tahlil qilish natijasida, milliy innovatsiya tizimi — bu davlat ichidagi turli sub’ektlar (davlat, ilmiy muassasalar, biznes, ta’lim tizimi, fuqarolik jamiyati) o‘rtasidagi hamkorlikka asoslangan, yangi bilim va texnologiyalarni yaratish va joriy etishga qaratilgan murakkab institutsional tizimdir. Uning samaradorligi mamlakatning innovatsion salohiyati va iqtisodiy o‘sish sur’atlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur maqolada ilmiy-nazariy asos sifatida innovatsiyalar, milliy innovatsiya tizimi, innovatsion ekotizimga oid iqtisodiy adabiyotlar hamda ilmiy maqolalar, xorijiy va mahalliy iqtisodshi olimlarning iqtisodiyotni rivojlantirishda uning ahamiyatiga oid ilmiy asarlari o‘rganilgan. Mavzuni o‘rganish davomida adabiyotlar qiyosiy tahlili, mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish va qiyosiy taqqoslash usullaridan foydalanildi.

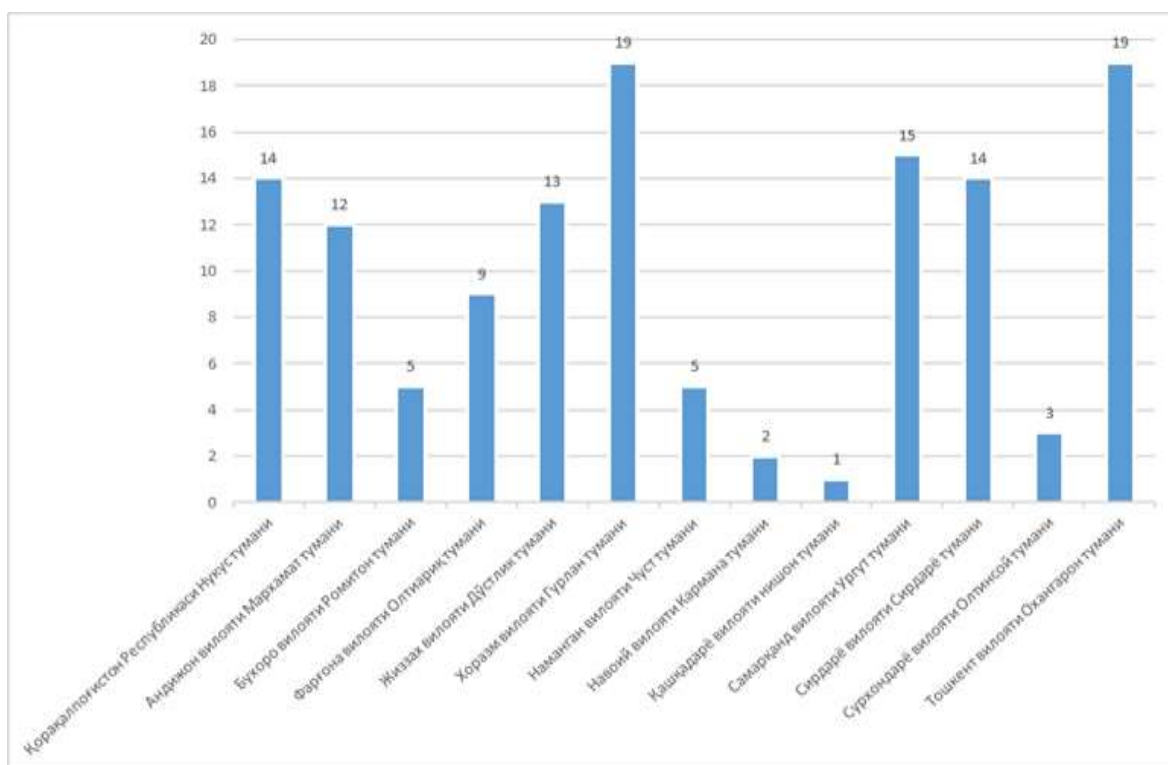
Innovatsion tizimning asosiy elementlariga davlat siyosati, ilm-fan, ta’lim muassasalari, xususiy sektor, investitsiyalar, startaplarni kiritish mumkin. Davlat milliy innovatsion tizimning markaziy elementlaridan biri bo‘lib, u huquqiy baza, moliyaviy rag‘bat, strategik rejalar orqali innovatsiya faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi. Davlatning roli haqida Lundvall [8] quyidagicha ta’kidlaydi: “Hukumat innovatsion tizimlarning shakllanishida muhim o‘rin tutadi, chunki ular institutlarni shakllantiradi va o‘zaro hamkorlik hamda o‘rganish uchun sharoit yaratadi.” Shuningdek, Innovatsiya jarayonining asosiy drayverlaridan biri — bu ilmiy tadqiqot faoliyatidir. Bu sohani ilmiy markazlar, universitetlar va R&D (Research and Development) laboratoriyalari ta’minlaydi. Nelson [9] bu haqda shunday deydi: “Tadqiqot sektori — innovatsiyalar yaratiladigan asosiy bilim bazasini shakllantiradi.” Oliy ta’lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki innovatsion kadrlar tayyorlash va startaplar uchun intellektual muhit yaratishda ham muhim o‘rin tutadi. Etzkowitz va Leydesdorff [10] o‘zlarining “Triple Helix” nazariyasida ta’limni innovatsiyaning asosiy ustuni sifatida qayd etadilar: “Universitetlar endi faqat bilim yaratuvchi emas, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo‘shuvchi asosiy ishtirokchilarga aylanmoqda.” Innovatsiyalarning tijoratlashuvi, yangi texnologiyalarni ishlab chiqarish va amaliyotga joriy etish xususiy sektor ishtirokisiz amalga oshmaydi. SME (kichik va o‘rta biznes) sub’ektlari innovatsion tizimda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Freeman bu haqda ta’kidlaydi: “Korxonalar innovatsion tizimning asosiy harakatga keltiruvchi agentlari hisoblanadi; ular yangi mahsulot va xizmatlar yaratishda bilimni qo‘llaydilar.”

Innovatsion faoliyat ko‘pincha yuqori xavf va xarajatlarni talab qiladi. Shu boisdan, investitsiya va grantlar tizimining mavjudligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. OECD [11] o‘z hisobotida shunday deyiladi: “Kuchli moliyaviy infratuzilma va venchur kapital — innovatsion tadbirkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.”

Startaplar — innovatsiya jarayonining eng faol va ilg‘or ishtirokchilaridir. Ular yangi g‘oyalarni tezkor amalga oshirish, texnologiya yangiliklarini bozorga olib chiqishda muhim rol o‘ynaydi. Blank [12] ta’kidlaydi: “Startaplar yirik kompaniyalarning kichik talqini emas. Ular masshtablanuvchi va takrorlanuvchi biznes modelini izlayotgan vaqtinchalik tashkilotlardir.”

Quyidagi diagramma mamlakatimizning innovasion hududlaridagi muammolarning yechimiga qaratilgan startap loyihalar tanloviga taqdim etilgan loyihalarni ko‘rishimiz mumkin(1-rasm).

Yuqoridagi diagramma ko‘ra, O‘zbekistonda ham startaplarni rivojlantirish borasida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Innovasion hududlarda startap madaniyatini shakllantirish va yangi ishchi o‘rinlarini yaratish maqsadida 2021 yilning 5 aprelida “Innovasion hududlardagi muammolar yechimiga qaratilgan startap loyihalar” mavzusidagi tanlov e’lon qilingan. Tanlovga ko‘ra, jami 131 ta startap loyihalar vazirlik tomonidan ko‘rib chiqish va moliyalashtirish uchun taqdim etilga.

1-rasm. Innovasion hududlardagi muammolarning yechimiga qaratilgan startap loyihalar tanloviga taqdim etilgan loyihalar

Innovasion iqtisodiyotning rivojlanish tarixidan ma’lumki, milliy iqtisodiyot raqobatdoshligini ta’minlash, uni innovasion rivojlanish modeliga o’tkazish uchun quyidagi innovasion tizim asoslari yaratilgan bo’lishi talab etiladi (2-rasm).

2-rasm. Innovasion tizim asoslari[14]

Respublikamizda iqtisodiy o’sishning innovasion modeliga o’tish, milliy iqtisodiyotni yanada jadal sur’atlar bilan rivojlantirishning barcha omillari, ya’ni zamonaviy o’quv va ilmiy tadqiqot muassasalari hamda tashkilotlar, loyiha-konstruktorlik tashkilotlari, yuqori intellektual, arzon ishchi kuchi, tegishli mineral xom ashyo bazalari mavjud. Innovasion tizimning muhim uncurlaridan biri

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali 10-son 2025 yil*

uning tashkiliy asoslari bo‘lib, O‘zbekistonda inson kapitalining sifati, darajasi g‘oyat yuksak, jismoniy tayyorgarligi tezkor malakali ixtisoslashuv xususiyatiga ega.

Texnoparklar – eng zamonaviy, raqobatdosh mahsulot turini ishlab chiqishga ixtisoslashgan maxsus hudud, markaz bo‘lib, u yerda tor ixtisoslashuvga asoslangan, yuqori ilmiy-texnik, texnologiyaga ega yagona biznes strukturaga kiruvchi sub’ektlar faoliyat ko‘rsatadi. Hozirgi zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiyalar va texnologiyalar asosiy raqobatbardoshlik omillaridan biri bo‘lib, ularni jadal rivojlantirish uchun maxsus muhit va infratuzilmalar zarur. Shunday muhit va infratuzilmalardan biri — texnologik parklar, biznes-inkubatorlar va startap ekotizimi.

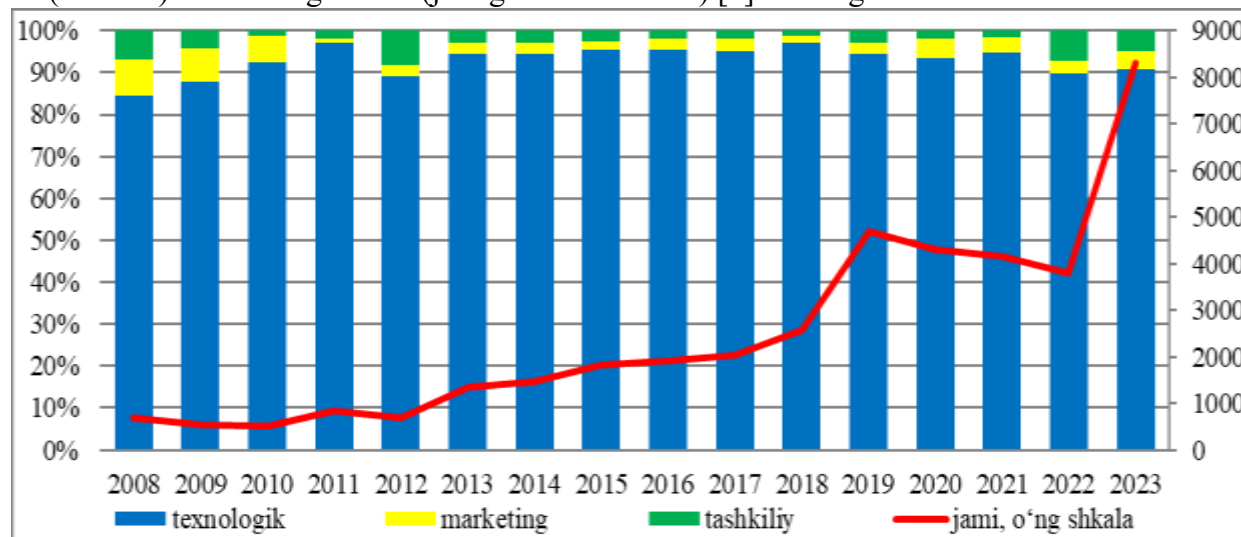
1-jadval

O‘zbekistonda texnoparklarning asosiy faoliyat ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar nomi/yillar	2019	2020	2021	2022	2023
Umumiy soni, yil oxiriga	3	10	7	21	23
Tarkibidagi korxonalar soni, yil oxiriga	49	484	56	1077	1694
Ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlar hajmi, mlrd. so‘m	202,9	252,2	494,5	427,2	910,4
Eksport qilingan tovar va xizmatlar hajmi, mlrd. so‘m	60,8	46,6	97,4	139,6	153,8
Asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi, mlrd. so‘m	9,1	67,7	17,5	156,4	681,0

Texnologik parklar, biznes-inkubatorlar va startap ekotizimi — milliy innovatsiya tizimidagi muhim bo‘g‘inlardir. Ular innovatsiya jarayonini tezlashtirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va iqtisodiy o‘rishni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda ushbu elementlarni samarali rivojlantirish orqali mamlakatning raqobatbardoshligi oshishi mumkin.

Quyidagi jadvalda O‘zbekistonda 2008-2023 yillar mobaynida Joriy qilingan innovatsiyalar soni (birlikda) va ularning tarkibi (jamiga nisbatan %da) [1] keltirilgan.

3-rasm. Joriy qilingan innovatsiyalar soni (birlikda) va ularning tarkibi (jamiga nisbatan %da) [2]

Respublikada fan va ta‘limni rivojlantirish infratuzilmasi, zamonaviy kadrlar tayyorlash, loyiha-konstruktorlik mehnatini tashkil etish usullari, shakllari, ularning xavfsizligini ta‘minlash masalalari ijobiy hal etilgan. Lekin, bu sohada dolzarb bir masala - O‘zbekiston arzon va sifatli ishchi kuchiga ega, ammo ulardan samarali foydalanish borasida muayyan kamchiliklar mavjud.

O‘zbekistonda innovation iqtisodiyotga o‘tishga salbiy ta‘sir ko‘rsatayotgan omillardan biri chet ellardan yuqori texnologiyali patentlar, litsenziyalarning kam xarid qilinayotgani va ular asosida zamonaviy sanoat ishlab chiqarishning tashkil etilmaganligidir. Milliy iqtisodiyotda zamonaviy

texnik-texnologik ukkladning talab darajasida shakllantirilmaganligi erkin iqtisodiy zonalar tashkil etishda kuzatilayotgan sustkashliklardir.

O‘zbekistonda innovasion rivojlanishga o‘tishning qonunchilik, tashkiliy, moddiy-iqtisodiy asoslari yaratilgan. Lekin, innovasion iqtisodiyotga o‘tishning yuqorida keltirilgan deyarli barcha omillari bo‘lishiga qaramasdan O‘zbekistonda bu sohada ayrim quyidagi muammolar saqlanib qolmoqda:

-innovasion iqtisodiyotga o‘tishda talab etiladigan infratuzilmaning hududlar kecimida nomutanocib, notekic rivojlanganligi. Eng samarali va ictiqbolli innovasion ishlab chiqarishning markaziy shaharlarda to‘planib qolganligi, mamlakatning boshqa hududlari asosan xom ashyo ishlab chiqaruvchi va yetkazib beruvchilarga aylanib qolganligi.

Mazkur holatlarning ijobiy tomonga o‘zgarishi milliy innovatsiya tiziminingyanada rivojlanishiga turtki bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasining 29.10.2019 yildagi O‘RQ-576-son "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/ru/docs/4571492>
2. O‘zbekiston Respublikasining 24.07.2020 yildagi O‘RQ-630-son "Innovatsion faoliyat to‘g‘risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/ru/docs/4910448>
3. Gentry W. M., Hubbard G. R. "Success Taxes", Entrepreneurial Entry, and Innovation // NBER Working Paper. 2004. No 10551.
4. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациями / перевод с англ. 3-изд. М.: 2006. (Oslo Manual Guidelines for Collection and Interpretation of Innovation Data. Third ed. A Joint publication of OECD and Eurostat. OECD/EC.2005.
5. Freeman, C. (1987). Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. London: Pinter Publishers.
6. Lundvall, B.-Å. (Ed.). (1992). National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Pinter Publishers.
7. Nelson, R. R. (Ed.). (1993). National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York: Oxford University Press.
8. Lundvall, B.-Å. (1992). National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Pinter Publishers.
9. Nelson, R. R. (1993). National Innovation Systems: A Comparative Analysis. Oxford University Press.
10. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The dynamics of innovation: From National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of university–industry–government relations. Research Policy, 29(2), 109–123.
11. OECD. (2005). Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data (3rd ed.). OECD Publishing.
12. Blank, S. (2013). The Startup Owner’s Manual. K&S Ranch Press.
13. -14. Shakirova F.B.

**РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В РАЗВИТИИ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
РЕГИОНОВ УЗБЕКИСТАНА**

**O'ZBEKISTON HUDUDLARINING TURIZM POTENSIALINI RIVOJLANTIRISHDA
DAVLATNING ROLI**

**THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM POTENTIAL OF
THE REGIONS OF UZBEKISTAN**

Мирзаева Н.С. Студентка, Факультет Экономики и Туризма,
Бухарский Государственный Университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

В статье рассматривается развитие туристического потенциала регионов Узбекистана в контексте взаимодействия государства и частного сектора. Исследование основано на сравнительном анализе государственной поддержки и предпринимательской активности в сфере туризма. Сделан вывод о том, что сбалансированное сочетание государственной политики и инициатив частного бизнеса способствует повышению конкурентоспособности туристической отрасли, устойчивому развитию регионов и укреплению международного имиджа страны.

Ключевые слова: государственная политика, туризм, Узбекистан, региональное развитие, туристический потенциал, инвестиции, стратегия.

Ushbu maqolada O'zbekiston hududlarida turizm salohiyatining rivojlanishi davlat-xususiy sektor o'zaro ta'siri kontekstida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot turizm sohasidagi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va tadbirkorlik faoliyatining qiyosiy tahliliga asoslangan. Unda hukumat siyosati va xususiy sektor tashabbuslarining muvozanatli uyg'unligi turizm sanoatining raqobatbardoshligi, barqaror mintaqaviy rivojlanishi va mamlakatning xalqaro imidjini mustahkamlashga hissa qo'shishi haqida xulosa chiqariladi.

Kalit so'zlar: hukumat siyosati, turizm, O'zbekiston, mintaqaviy rivojlanish, turizm salohiyati, investitsiya, strategiya.

The article examines the development of the tourism potential of Uzbekistan's regions in the context of interaction between the state and the private sector. The study is based on a comparative analysis of government support and entrepreneurial activity in the tourism sphere. It concludes that a balanced combination of state policy and private business initiatives contributes to enhancing the competitiveness of the tourism industry, promoting sustainable regional development, and strengthening the country's international image.

Key words: state policy, tourism, Uzbekistan, regional development, tourism potential, investments, strategy.

Туризм является одной из ключевых отраслей экономики, способствующей росту доходов и укреплению международного имиджа страны. В Узбекистане наблюдается устойчивый рост туристической активности благодаря либерализации визового режима, развитию инфраструктуры и продвижению культурного наследия. Особое значение имеют регионы с богатой историей — Самарканд, Бухара, Хива и Ферганская долина, ставшие центрами притяжения туристов.

Развитие туристического потенциала регионов во многом определяется взаимодействием государства и частного сектора. Государство формирует нормативно-правовую базу, развивает инфраструктуру и продвигает национальный туристический бренд, тогда как частный сектор реализует инициативы в сфере малого бизнеса и этнотуризма.

Актуальность исследования связана с необходимостью выявления оптимальной модели их взаимодействия. Предполагается, что устойчивое развитие туризма в регионах Узбекистана достигается при сбалансированном партнерстве государства и частного сектора, основанном на взаимной автономии и равноправии.

Развитие туризма в Узбекистане рассматривается как стратегический приоритет государства, направленный на укрепление экономического потенциала страны, повышение занятости населения и формирование позитивного международного имиджа. В основе стратегии лежит комплексное развитие туристской инфраструктуры: строительство и модернизация гостиниц различного уровня, создание туристических объектов, улучшение транспортной сети, включающей авиационные, железнодорожные и автомобильные маршруты. В последние годы в Узбекистане реализовано более 800 инфраструктурных проектов, направленных на развитие туризма. Гостиничный фонд страны увеличен до 140 тысяч мест, создано 70 новых туристических маршрутов и 6 частных авиакомпаний [1]. Совершенствование инфраструктуры способствует не только повышению качества обслуживания туристов, но и расширению географии туристических направлений.

Особое внимание в Узбекистане уделяется развитию гостиничного сектора, где ведётся активная работа как над строительством крупных современных комплексов в городах, так и над развитием небольших гостевых домов и мини-отелей в регионах. В рамках новой государственной программы по развитию туризма планируется в течение трёх лет выделить 5 000 гектаров земли под строительство гостиниц и туристических объектов, предоставляя предпринимателям возможность участвовать без оплаты за участок — государство выступит соучредителем с правом выкупа доли в течение 10 лет или получением 20-процентной скидки при единовременной оплате. Программа также предусматривает льготные кредиты сроком до 7 лет на строительство отелей, отмену туристического сбора вне Ташкента и крупных туристических зон, а также увеличение лимита на приём гостей в семейных гестхаусах [2]. Параллельно развивается транспортная инфраструктура: модернизируются аэропорты, обновляются железнодорожные маршруты и строятся новые автодороги, обеспечивающие удобный доступ к туристическим объектам, что способствует повышению качества обслуживания и комфорта перемещения туристов внутри страны.

Развиваются также туристские маршруты, включающие исторические города, культурные мероприятия, природные достопримечательности, гастрономические и приключенческие программы. Туристский продукт становится разнообразным: от маршрутов по «Шелковому пути» до экотуристических и сельских направлений, что позволяет удовлетворять интересы разных категорий туристов [3].

Продвижение туристского бренда страны осуществляется на международном уровне через маркетинговые кампании, участие в выставках и форумах, использование цифровых технологий и социальных сетей. В 2024 году планировалось создать новый туристический бренд с целью продвижения страны на внешнем и внутреннем рынках и укрепления её имиджа как безопасного направления для туризма. В 2024–2025 годах в страну привлекли 50 зарубежных журналистов и блогеров с аудиторией более 10 млн человек для продвижения туризма в стране на социальных платформах [4]. Важной составляющей является подготовка квалифицированного персонала, улучшение качества обслуживания и создание комфортных условий для туристов, что формирует положительный имидж Узбекистана как туристического направления. 16 июля 2024 года Шавкат Мирзиёев ознакомился с предложениями по развитию туристической инфраструктуры и привлечению иностранных туристов. Для районов с высоким туристическим потенциалом были разработаны мастер-планы с привлечением по \$50 млн инвестиций и выделением 100 млрд сумов из госбюджета на инфраструктуру. Фонд реконструкции и развития предоставит турбизнесу кредиты на \$50 млн под 17% годовых на 10 лет с двухлетним льготным периодом. Также были предусмотрены дополнительные льготы: освобождение импортируемых автобусов и микроавтобусов от таможенных пошлин и снижение налога на прибыль на 50% для организаторов бизнес-мероприятий с участием иностранных гостей [5]. Тем самым государство активно привлекает иностранные инвестиции

в сферу туризма, упрощает процедуры для инвесторов, предоставляя налоговые льготы и гарантии защиты собственности, что способствует развитию современных туристических комплексов и гостиничного бизнеса.

Стратегия развития туризма учитывает вклад местных сообществ и частного сектора. Развитие малого бизнеса и участие населения в создании туристической инфраструктуры способствуют экономическому росту регионов и занятости, при этом особое внимание уделяется устойчивому развитию и сохранению природного и культурного наследия.

Таким образом, комплексное развитие инфраструктуры, местного туризма, продвижение туристского бренда, привлечение инвестиций и устойчивое управление отраслью создают условия для превращения Узбекистана в привлекательное и конкурентоспособное туристическое направление. На этом фоне возникает вопрос о роли государства и частного сектора в обеспечении устойчивого роста туризма: возможен ли успешный туристический потенциал без активного участия государства, или же синергия государственного регулирования и частной инициативы является ключевым фактором развития отрасли. Это формирует гипотезу нашего исследования: развитие туристического потенциала регионов Узбекистана, возможно, как при активной государственной поддержке, так и за счёт инициатив частного сектора, однако устойчивый рост достигается при их сбалансированном взаимодействии.

Агротуризм также активно развивается на базе частных инициатив: туристы посещают фермы и сельские хозяйства, участвуют в хозяйственных и ремесленных процессах, что формирует уникальный опыт и одновременно стимулирует экономику сельских территорий.

В целях создания наиболее благоприятных условий для развития агротуризма, в первую очередь за счет активного привлечения местного населения, а также всестороннего использования имеющихся возможностей и ресурсов сельской местности (природного, культурного и исторического наследия), с 2020 года в Узбекистане создаются условия для придания населенным пунктам следующих статусов: «туристский аул», «туристская деревня», «туристский кишлак», «туристская махалля». Это регулируется Положением о порядке предоставления статуса «туристская махалля», утвержденного постановлением Кабинета министров Республики Узбекистан от 10.06.2020 г. № 433 «О мерах по созданию благоприятных условий для восстановления и развития туристической сферы в Республике Узбекистан». [6] Экологический туризм преимущественно организуется частными компаниями и местными сообществами, предлагая путешествия в природные зоны, национальные парки и горные регионы. Основная цель этих инициатив — сочетание туристической привлекательности с минимальным воздействием на окружающую среду. Частные организаторы создают маршруты и программы, которые учитывают экологические стандарты и способствуют устойчивому развитию туризма. В этом контексте показательным примером является проект строительства экотуристического комплекса в Сурхандарьинской области (район Кумкурган) площадью 15,7 га и стоимостью 140 млрд сумов, предусматривающий развитие экологичной инфраструктуры, зелёных зон, дорог и системы очистки сточных вод, что направлено на формирование условий для туризма без ущерба природе и на укрепление потенциала региона в сфере устойчивого экотуризма [7].

Таким образом, развитие туризма в частном секторе в Узбекистане позволяет диверсифицировать туристическое предложение, повысить экономическую активность регионов и создать уникальный туристический продукт. Эти инициативы формируют значимую часть туристической отрасли, которая развивается без прямого участия государства, опираясь на местные ресурсы, частные инвестиции и инициативы предпринимателей [8].

Развитие туризма в Узбекистане осуществляется по двум взаимодополняющимся направлениям — с активным участием государства и на основе инициатив частного сектора. Каждое из этих направлений имеет свои особенности, преимущества и ограничения, формируя в совокупности комплексную модель роста туристической отрасли.

Государственная политика в сфере туризма направлена на создание благоприятных условий для привлечения туристов и инвестиций. Основное внимание уделяется развитию

инфраструктуры, повышению качества услуг и формированию позитивного имиджа страны. Реализованы программы по модернизации транспорта, строительству отелей и упрощению визового режима, что способствовало росту туристического потока и конкурентоспособности отрасли. Частный сектор развивает этнический, аграрный и экологический туризм, опираясь на местные традиции и ресурсы. Он обеспечивает гибкость, аутентичность и вовлечение населения, но сталкивается с финансовыми ограничениями.

Государство обеспечивает масштаб и устойчивость, а частный сектор — инновации и разнообразие. Эффективное развитие туризма в Узбекистане возможно при их партнерстве: государство — стратегический координатор, частный сектор — источник инициатив и культурного потенциала. Только совместные усилия обеспечат устойчивый рост и международную привлекательность страны.

Список использованной литературы:

1. “Президент Узбекистана обозначил направления Стратегии комплексного развития туризма до 2030 года”, 16.10.2023, <https://darakchi.uz/ru/174498>
2. “В Узбекистане запустят новую программу по развитию туризма”, 20.08.2025, <https://kun.uz/ru/news/2025/08/20/v-uzbekistane-zapustyat-novuyu-programmu-po-razvitiyu-turizma>
3. “Стратегия развития туризма в Узбекистане: путь к уникальному опыту в туризме”, 29.10.2023, <https://tsue.uz/ru/news/ozbekistonda-turizمني-rivojlantirish-strategiyasi-noyob-turizm-tajribasiga-yol>
4. “Узбекистану создадут новый туристический бренд”, 23.07.2024, <https://www.gazeta.uz/ru/2024/07/23/uzbekistan-tourism-brand/>
5. “Для туристического бизнеса выделяют кредитную линию на \$50 млн”, 17.07.24, <https://www.spot.uz/ru/2024/07/17/tourism-support/>
6. Постановление Кабинета министров Республики Узбекистан «О мерах по созданию благоприятных условий для развития и реабилитации сферы туризма в Республике Узбекистан» от 10.07.2020 г. № 433 <https://lex.uz/docs/4428101>
7. “В Сурхандарьинской области построят комплекс экотуризма стоимостью 140 млрд сумов”, 26.08.2025, <https://kun.uz/ru/news/2025/08/26/v-surxandarinskoy-oblasti-postroyat-kompleks-ekoturizma-stoimostyu-140-mlrd-sumov>
8. “Туризм в Узбекистане”, <https://www.orexca.com/rus/uzbekistan/tourism.htm>

АДАПТАЦИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ СТРАТЕГИЙ ПОД КУЛЬТУРУ РАЗНЫХ СТРАН

**MARKETING STRATEGIYALARINI TURFA XIL MAMLAKATLAR
MADANIYATIGA MOSLASHTIRISH**

**ADAPTATION OF MARKETING STRATEGIES TO THE CULTURE OF
DIFFERENT COUNTRIES**

Сафарова Ф.А. Студент, Факультет Экономики и Туризма,
Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

В статье исследуется влияние культурных факторов на разработку и реализацию международных маркетинговых стратегий. На основе моделей Г. Хофстеде, Э. Хола и Ф. Тромпенаарса рассмотрены подходы к анализу культурных различий и их учёт при создании рекламных кампаний, продуктовой политики и позиционирования бренда. Проанализированы кейсы компаний Coca-Cola, McDonald's, IKEA и Nike, демонстрирующие практику адаптации маркетинга под локальные особенности потребителей. Показано, что стратегия глокализации, сочетающая глобальные стандарты и местные ценности, способствует формированию доверия и повышению лояльности клиентов. Сделан вывод о необходимости включения культурного анализа в стратегическое планирование международных компаний как ключевого фактора конкурентоспособности на мировом рынке.

Ключевые слова: международный маркетинг, маркетинговые стратегии, культура, адаптация, межкультурные различия, глокализация, Хофстеде, международные бренды.

Maqolada madaniy omillarning xalqaro marketing strategiyalarini ishlab chiqish va amalga oshirishga ta'siri o'rganilgan. G. Hofstede, E. Hall va F. Trompenaars modellari asosida madaniy farqlarni tahlil qilish yondashuvlari hamda ularni reklama kampaniyalari, mahsulot siyosati va brendni joylashtirish jarayonida hisobga olish masalalari ko'rib chiqilgan. Coca-Cola, McDonald's, IKEA va Nike kompaniyalarining misolida marketingni mahalliy iste'molchilarning xususiyatlariga moslashtirish amaliyoti tahlil qilingan. G'olakallashuv (glokalizatsiya) strategiyasi — ya'ni global standartlar va mahalliy qadriyatlarni uyg'unlashtirish yo'li — iste'molchilarda ishonchni shakllantirish va ularning sadoqatini oshirishga xizmat qilishi ko'rsatilgan. Xalqaro kompaniyalar uchun madaniy tahlilni strategik rejalashtirish jarayoniga kiritish global bozorda raqobatbardoshlikni ta'minlovchi asosiy omil sifatida baholangan.

Kalit so'zlar: xalqaro marketing, marketing strategiyalari, madaniyat, moslashtirish, madaniyatlararo farqlar, glokalizatsiya, Hofstede, xalqaro brendlar.

This article explores the impact of cultural factors on the development and implementation of international marketing strategies. Based on the theoretical models of G. Hofstede, E. Hall, and F. Trompenaars, it analyzes approaches to identifying and integrating cultural differences into advertising campaigns, product policies, and brand positioning. Case studies of Coca-Cola, McDonald's, IKEA, and Nike illustrate how companies adapt their marketing strategies to local consumer characteristics. The research demonstrates that the glocalization strategy—combining global standards with local values—enhances customer trust and loyalty while reducing reputational risks. The study concludes that incorporating cultural analysis into the strategic planning of international companies is essential for maintaining competitiveness and achieving sustainable success in the global market.

Keywords: international marketing, marketing strategies, culture, adaptation, cross-cultural differences, glocalization, Hofstede, international brand.

В исследовании применены модели Г. Хофстеде, [1] Э. Хола [2] и Ф. Тромпенаарса [3], изучающие влияние культурных различий на ценности, коммуникацию и поведение людей. Использование их подходов позволило определить, как национальные особенности формируют восприятие брендов и влияют на эффективность международных маркетинговых стратегий. Глобализация сделала рынки ближе, но не одинаковыми: культурные различия продолжают определять, как люди воспринимают бренды и принимают решения о покупке. Исследования М. де Муй показывают, что культура влияет не только на ценности потребителей, но и на их ожидания от продукта, способы коммуникации и уровень доверия к компании. Поэтому успех международной маркетинговой стратегии зависит не от масштабов кампании, а от способности бренда «говорить» на языке местной культуры.

Гипотеза исследования: Эффективность международной маркетинговой стратегии напрямую связана со степенью культурной адаптации. Компании, интегрирующие культурный анализ в свои коммуникации и продуктовую политику, добиваются более высокого уровня доверия и приверженности со стороны потребителей. Таким образом, исследование направлено на проверку предположения о том, что степень культурной адаптации определяет эффективность международных маркетинговых стратегий.

Основана на качественный анализ кейсов, направленный на изучение практики международных компаний и особенностей их адаптации маркетинговых стратегий к культурным различиям. Такой подход позволяет глубже понять механизмы принятия решений и выявить факторы, определяющие успешность межкультурных коммуникаций.

В рамках исследования были рассмотрены кейсы компаний Coca-Cola [4] McDonald's [5], IKEA [6] и Nike [7], реализующих маркетинговые стратегии на рынках США, Китая, Индии, Японии, Германии, Саудовской Аравии, Франции, Бразилии, Канады и Южной Кореи. Основное внимание уделялось анализу успешных и проблемных примеров адаптации рекламы, продуктового ассортимента и брендинга к культурным особенностям целевой аудитории.

Для систематизации данных и интерпретации полученных результатов использовались теоретические модели Г. Хофстеде [1], Э. Хола [2] и Ф. Тромпенаарса [3], раскрывающие влияние национальных ценностей, типов коммуникации и культурных норм на восприятие маркетинговых сообщений. Такой подход обеспечил целостное понимание зависимости между уровнем культурной чувствительности бренда и эффективностью его деятельности на международных рынках.

В ходе анализа практических кейсов международных компаний было выявлено, что успешная адаптация маркетинговых стратегий напрямую связана с учетом национальных культурных особенностей, включая язык, ценности, религию, традиции и коммуникативные нормы. Рассмотрим наиболее показательные примеры.

Опыт Coca-Cola в Китае демонстрирует, как глубинные культурные коды могут влиять на восприятие бренда. Ошибка с транскрипцией названия показала, что буквальный перевод без учёта семантических ассоциаций способен разрушить имидж компании. Исправление названия на «Kekoukele» стало примером успешного лингвокультурного позиционирования: бренд не только избежал негативных коннотаций, но и создал позитивный эмоциональный образ, связанный с удовольствием и радостью. [4] Этот случай подтверждает, что культурная адаптация — не вспомогательная, а стратегическая функция международного маркетинга [4].

Другой пример связан с Саудовской Аравией, где из-за культурных различий в восприятии визуальной информации рекламная кампания Coca-Cola потерпела неудачу. На постерах изображалась последовательность: усталый человек пьет напиток и наполняется энергией. Однако в арабской культуре текст читается справа налево, из-за чего смысл визуального ряда перевернулся. После обнаружения ошибки компания переработала материалы с учетом локального контекста, сделав коммуникацию культурно корректной и усилив доверие аудитории.

Опыт McDonald's в Индии показывает, что религиозные и гастрономические традиции определяют рамки продуктовой стратегии. Запрет на употребление говядины и свинины

вынудил компанию переосмыслить не только меню, но и саму идею «фастфуда» в местном контексте. Создание бургера McAlloo Tikki стало примером перехода от стандартизированной модели к культурно чувствительной адаптации [5]. Таким образом, McDonald’s превратил религиозное ограничение в возможность — укрепив имидж бренда, уважающего традиции и вкусы местных потребителей.

В Японии McDonald’s адаптировал продуктовую линейку и дизайн заведений под эстетические и социальные особенности японской культуры. В меню появились бургеры с соусом терияки и блюда с морепродуктами, а интерьер ресторанов был оформлен в духе минимализма — с акцентом на чистоту, порядок и сдержанность [5]. Это позволило компании укрепить имидж современного, но уважительного к традициям бренда.

Компания IKEA стала одним из эталонных примеров внедрения принципов глокализации — сочетания глобальных стандартов и локальных особенностей [6]. При выходе на рынки Китая и Японии фирма столкнулась с проблемой: стандартные европейские размеры мебели оказались непрактичными для малогабаритных квартир в мегаполисах. В ответ на это IKEA выпустила серию компактной мебели, адаптированной под местные жилищные условия. Кроме того, инструкции по сборке были упрощены и визуализированы с учетом языковых барьеров.

Рекламные материалы были адаптированы с учётом культурных особенностей. В то время как в Европе акцент делается на функциональности и дизайне, то в Китае реклама подчеркивает семейные ценности и гармонию дома. Это позволило компании увеличить посещаемость магазинов в Китае на 15% за первый год после локализации (по данным IKEA Group, 2020) [6].

Компания Nike демонстрирует гибкое сочетание глобальной стратегии и локальных культурных практик. В странах Азии, таких как Китай и Южная Корея, реклама бренда ориентируется на использование местных спортсменов и популярных лидеров мнений. Это усиливает ощущение национальной идентичности и делает бренд ближе к потребителям [7]. В западных странах, таких как США и Великобритания, Nike сохраняет глобальные слоганы («Just Do It»), однако варьирует визуальные элементы и контент кампаний, подчеркивая ценности индивидуализма и самореализации.

В результате бренд достигает баланса между глобальной узнаваемостью и локальной релевантностью: по данным Nike (2022), уровень вовлеченности потребителей в локальных кампаниях вырос в среднем на 18% [7].

Проведённое исследование показало, что эффективность международных маркетинговых стратегий определяется уровнем их культурной адаптации. Компании, которые системно учитывают культурные и коммуникативные различия, добиваются более высокой узнаваемости бренда, доверия и лояльности потребителей. В то же время игнорирование культурных факторов ведёт к снижению эффективности коммуникаций и репутационным рискам. Анализ теоретических подходов и практических кейсов международных компаний демонстрирует, что успешность маркетинговых стратегий на глобальном рынке напрямую зависит от учета культурных особенностей целевых стран. Компании, которые адаптируют продукты, рекламу и коммуникации с учетом национальных ценностей, языковых особенностей, религиозных традиций и визуальных норм восприятия, достигают более высокого уровня доверия и лояльности потребителей.

Полученные результаты показывают, что игнорирование культурных различий может привести к недопониманию, снижению эффективности кампаний и репутационным потерям. В то же время внедрение принципов глокализации — сочетание глобального позиционирования и локальной адаптации — позволяет компаниям успешно интегрироваться в разные рынки, повышать узнаваемость бренда и укреплять конкурентные позиции.

Таким образом, интеграция культурного анализа и моделей Хофстеде, Хола и Тромпенаарса в стратегическое планирование международного маркетинга является необходимым условием эффективной деятельности бренда на глобальной арене. Компании, способные учитывать межкультурные различия и адаптировать свои стратегии под локальные

контексты, получают устойчивые преимущества и повышают вероятность долгосрочного успеха на международных рынках.

Исследование показало, что эффективность международных маркетинговых стратегий напрямую зависит от степени культурной адаптации. Компании, учитывающие языковые, религиозные, эстетические и коммуникативные особенности целевых рынков, достигают более высокой лояльности и доверия потребителей.

Гипотеза исследования подтвердилась: бренды, интегрирующие культурный анализ в продуктовую и рекламную политику, демонстрируют лучшие результаты на международных рынках. Примеры Coca-Cola, McDonald's, IKEA и Nike показывают, что стратегия глокализации обеспечивает успешное сочетание глобальной узнаваемости и локальной релевантности, минимизируя риски репутационных и финансовых потерь. Результаты могут использоваться при разработке маркетинговых стратегий выхода на новые рынки и обучении специалистов в области межкультурных коммуникаций.

Список использованной литературы:

1. Хофстеде Г. Культуры и организации: программное обеспечение разума. — Нью-Йорк: McGraw-Hill, 2010.
2. Холл Э. Т. За пределами культуры. — Нью-Йорк: Anchor Books, 1976.
3. Trompenaars F., Hampden-Turner C. *Riding the Waves of Culture: Understanding Diversity in Global Business*. — New York: McGraw-Hill, 2012.
4. Павлова М. Ю. Проблемы адаптации рекламных кампаний Coca-Cola к социальной культуре разных стран // Совершенствование методологии познания. — 2017. — С. 148.
5. UUM Repository. *McDonald's Global Marketing Strategies and Adaptation in India and Japan*. — 2023.
6. IKEA Group Report. *Adapting Global Designs to Local Markets*. — IKEA Corporate Publications, 2020
7. Nike, Inc. *Annual Report 2022: Global Brand Strategy and Localization*. — Beaverton: Nike Press, 2022.

**ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА:
СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ БУХАРЫ**

**TURIZM MARKETINGINING RAQAMLI TRANSPORTASIYASI: BUXORO
RIVOJLANISHI UCHUN STRATEGIK YO'NALISHLAR**

**DIGITAL TRANSFORMATION OF TOURISM MARKETING: STRATEGIC
DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF BUKHARA**

Саноккулова Ш.Д. Студент, Факультет Экономики и Туризма,
Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан.

Аннотация

В статье исследуются актуальные подходы к маркетингу туристских дестинаций в контексте цифровой трансформации. На основе компаративного анализа маркетинговых стратегий Бухары (Узбекистан) и Рима (Италия) проведен SWOT-анализ, выявивший сильные и слабые стороны, возможности и угрозы развития туристического потенциала исторических городов. Особое внимание уделено цифровизации продвижения, созданию иммерсивного туристского опыта и формированию уникального бренда территории. Разработаны практические рекомендации по адаптации успешного международного опыта для повышения конкурентоспособности Бухары на мировом туристическом рынке. Сформулированы конкретные предложения по трансформации маркетинговой модели бухарской дестинации.

Ключевые слова: маркетинг дестинаций, цифровизация туризма, брендинг территорий, устойчивое развитие туризма, Бухара, Рим, сравнительный анализ.

Maqolada raqamli transformatsiya sharoitida turistik destinatsiyalar marketingining dolzarb yondashuvlari o'rganilgan. Buxoro (O'zbekiston) va Rim (Italiya) shaharlarining marketing strategiyalarini qiyosiy tahlil qilish asosida o'tkazilgan SWOT-tahlil tarixiy shaharlarning turistik salohiyatini rivojlantirishdagi kuchli va zaif tomonlar, imkoniyatlar hamda tahdidlarni aniqladi. Tadqiqotda targ'ibotni raqamlashtirish, immersiv turistik tajriba yaratish va hududning o'ziga xos brendini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Buxoroning jahon turistik bozorida raqobatbardoshligini oshirish maqsadida muvaffaqiyatli xalqaro tajribani moslashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Shuningdek, Buxoro destinatsiyasining marketing modelini transformatsiya qilish bo'yicha aniq takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: destinatsiya marketingi, turizmni raqamlashtirish, hududlarni brendlash, turizmning barqaror rivojlanishi, Buxoro, Rim, qiyosiy tahlil.

The article examines current approaches to destination marketing in the context of digital transformation. Based on a comparative analysis of the marketing strategies of Bukhara (Uzbekistan) and Rome (Italy), a SWOT analysis was conducted to identify the strengths, weaknesses, opportunities, and threats in developing the tourism potential of historical cities. Special attention is given to the digitalization of promotion, the creation of immersive tourist experiences, and the formation of a unique territorial brand. Practical recommendations are proposed for adapting successful international practices to enhance Bukhara's competitiveness in the global tourism market. Specific proposals are formulated for transforming the marketing model of the Bukhara destination.

Keywords: destination marketing, tourism digitalization, place branding, sustainable tourism development, Bukhara, Rome, comparative analysis.

Туризм сегодня — важная отрасль экономики, создающая рабочие места, развивающая инфраструктуру и укрепляющая международный имидж страны. Всемирная туристическая

организация (UNWTO, 2023) отмечает, что на туризм приходится около 10% мирового ВВП, что подтверждает его значимость для устойчивого развития регионов. [4]

Узбекистан, обладающий богатым историческим и культурным наследием, имеет огромный потенциал для туристической отрасли. Города, такие как Самарканд, Хива и особенно Бухара, привлекают туристов уникальными памятниками архитектуры, древними базарами, религиозными сооружениями и атмосферой восточной культуры.

Тема «Маркетинг в туризме» актуальна, так как развитие туристической отрасли требует современных стратегий продвижения, учитывающих цифровые технологии, брендинг, дестинаций и создание уникального туристического опыта. В Бухаре наблюдаются проблемы: ограниченное цифровое продвижение, слабая интеграция исторического наследия с современными сервисами и недостаточная персонализация туристических услуг. Решение этих проблем позволит повысить туристическую привлекательность города, увеличить поток туристов и укрепить международный имидж региона.

Гипотеза исследования заключается в том, что адаптация стратегических элементов маркетинговой модели Рима с учетом специфики Бухары позволит существенно повысить конкурентоспособность бухарской дестинации за счет перехода от транзитного туризма к целевому с высокой степенью цифровизации и уникальным брендингом.

Целью данного исследования является выявление перспективных направлений совершенствования маркетинговой стратегии Бухары на основе адаптации успешного опыта Рима. Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи:

- Провести сравнительный анализ маркетинговых стратегий Бухары и Рима;
- Выявить ключевые различия в подходах к позиционированию и продвижению;
- Разработать практические рекомендации по совершенствованию маркетинговой деятельности бухарской дестинации.

Маркетинговая концепция — относительно молодое явление, сформировавшееся лишь во второй половине XX века. Её развитие стало следствием совокупного влияния политических, технологических, социальных, экономических и бизнес-факторов, оказывающих давление на рыночные процессы. Одновременно с этим рост уровня жизни, увеличение численности населения и повышение доходов населения способствовали активному развитию инфраструктуры, жилищного строительства, транспортных и коммуникационных систем, а также других сфер общественной жизни.

Согласно Ф. Котлеру, туристический маркетинг — это особый вид деятельности, «отвечающий за то, чтобы узнать, чего хотят туристы, разработать для них подходящие услуги, предоставить информацию о существующем предложении и дать инструкции о том, как они могут приобрести эту услугу» [1]. Таким образом, основная цель маркетинга в сфере туризма заключается не только в продвижении продукта, но и в создании устойчивой ценности для потребителя.

Подход Котлера акцентирует внимание на том, что туристический маркетинг — это процесс не столько продажи, сколько управления восприятием и эмоциями. Он строится на понимании мотивации путешественников и умении превращать их ожидания в позитивный опыт. Туристическая услуга, по мнению учёного, должна не просто удовлетворять практические потребности, но и формировать эмоциональную привязанность к месту, вызывая желание вернуться вновь.

С точки зрения Е. О. Таппасхановой, Р. А. Токмаковой и З. А. Хандоховой, туристический маркетинг следует рассматривать как комплексный процесс взаимодействия между туристическими организациями и их целевой аудиторией, направленный на изучение, формирование и удовлетворение потребностей путешественников. Учёные отмечают, что подобная деятельность охватывает локальный, региональный и международный уровни, обеспечивая адаптацию туристических продуктов к динамичным условиям рынка и ожиданиям потребителей. Такой подход позволяет одновременно достигать высоких показателей удовлетворённости туристов и реализовывать стратегические задачи организаций, формируя устойчивое конкурентное преимущество на рынке услуг. [2]

В целом, анализ различных подходов позволяет сделать вывод, что туристический маркетинг представляет собой многогранную систему, объединяющую экономические, коммуникативные и психологические аспекты воздействия на потребителя. Его главная особенность заключается в том, что он ориентирован не только на продажу услуг, но и на создание целостного туристического опыта, формирующего эмоциональную привязанность к дестинации.

Современная концепция туристического маркетинга базируется на глубоком понимании поведения потребителей, их мотивов и ожиданий. В условиях высокой конкуренции именно способность выстраивать доверительные отношения с туристом, обеспечивать персонализированный подход и предлагать уникальный продукт становится определяющим фактором успешности.

Таким образом, туристический маркетинг можно рассматривать как стратегический инструмент устойчивого развития туристической отрасли. Он способствует не только росту числа посетителей, но и формированию позитивного имиджа территории, стимулирует инвестиционную привлекательность региона и повышает его социально-экономическую значимость.

Для туристической компании главный вопрос — что предложить клиенту. Часто продаются уже известные образы — Париж, Рим, Лондон, ставшие символами туризма. Иногда интерес создают знаменитые личности и места, связанные с ними, как Graceland Элвиса Пресли. Большую роль играют мировые достопримечательности и события — Disneyland, Олимпиады, чемпионаты, выставки. Всё это повышает интерес к путешествиям и должно учитываться при разработке новых туристических продуктов.

Для выявления направлений совершенствования маркетинга Бухары проведен сравнительный SWOT-анализ (Таблица 1), демонстрирующий конкурентные позиции дестинаций.

Таблица 1

Сравнительный SWOT-анализ туристских дестинаций

Фактор	Бухара	Рим
Сильные стороны (Strengths)	– Уникальный, хорошо сохранившийся исторический центр (ЮНЕСКО); – Аутентичная восточная атмосфера, концентрация памятников на небольшой площади; – Растущая государственная поддержка туризма; – Гостеприимство местного населения.	– Мощный, узнаваемый глобальный бренд «Вечный город»; – Неисчерпаемый ресурс памятников мирового значения (от Античности до Барокко); – Развитая инфраструктура (транспорт, гостиницы, сервис); – Широкий спектр культурных событий и развлечений.
Слабые стороны (Weaknesses)	– Слабо развитая сопутствующая инфраструктура (сувениры, общепит, развлечения); – Сезонность потока; – Недостаточное разнообразие туристских продуктов; – Языковой барьер, низкий уровень сервиса по международным стандартам; – Слабая интеграция в глобальные туристские цепочки.	– Перегруженность туристами, проблемы овертуризма; – Высокая стоимость пребывания; – Организационные и логистические сложности (очереди, транспорт); – Износ исторических памятников.
Возможности (Opportunities)	– Развитие нишевых видов туризма (гастрономический, паломнический, образовательный);	– Диверсификация туристских потоков во времени и пространстве;

	– Создание современных музейных и выставочных пространств; – Использование цифровых технологий для продвижения; – Формирование сильного регионального бренда на основе наследия Шелкового пути.	– Развитие устойчивого и ответственного туризма; – Углубление культурного погружения (тематические туры, мастер-классы); – Усиление позиций как центра MICE-туризма.
Угрозы (Threats)	– Рост конкуренции со стороны других городов Шелкового пути (Самарканд, Хива); – Упрощение и «лубочность» аутентичной культуры для туристов; – Риск недофинансирования реставрационных работ; [5]	– Усиление конкуренции с другими европейскими столицами. – Глобальные экономические и политические кризисы; – Пандемии и другие форс-мажорные обстоятельства. [3]

На основе проведенного сравнения можно сформулировать конкретные рекомендации для маркетингового развития Бухары.

1. Трансформация аутентичности в иммерсивный опыт

В отличие от Рима, где история вплетена в современность, Бухара сохранила эффект «застывшего времени». Это преимущество требует перехода от пассивного показа к активному проживанию. Перспективно создание культурных интерактивных кластеров: театрализованные представления в караван-сараях, мастер-классы в медресе, имитирующие ремёсла эпохи Шёлкового пути. Такой формат увеличит длительность пребывания туристов и укрепит их эмоциональную связь с городом.

2. Модель «Умной дестинации»

Для управления потоками и повышения качества сервиса Бухаре необходимо внедрять цифровые технологии по примеру Рима. Ключевые меры:

- создание «Единого цифрового пропуска Бухары» с функциями бронирования, AR-гидом и электронным билетом;
- система мониторинга потоков в реальном времени для регулирования посещаемости ключевых объектов.

3. Опережающее устойчивое развитие

Бухара может предотвратить эффекты овертуризма, внедрив модель устойчивого туризма. Это предполагает развитие инфраструктуры в менее посещаемых кварталах и образовательные программы для местных жителей, формирующие ответственное гостеприимство и сохранение культурной аутентичности.

Проведенное исследование подтвердило первоначальную гипотезу о том, что эффективное применение современных маркетинговых инструментов является ключевым фактором повышения конкурентоспособности туристских дестинаций. Сравнительный анализ Бухары и Рима позволил выявить существенные различия в подходах к маркетингу исторических городов.

Рим демонстрирует успешную модель интеграции культурного наследия в современную туристскую экосистему, где цифровые технологии и диверсификация продуктов обеспечивают устойчивое развитие. В отличие от этого, Бухара, обладая уникальным историческим потенциалом, сталкивается с проблемами транзитного туризма и недостаточной диверсификацией предложения.

Разработанные рекомендации - трансформация аутентичности в иммерсивный опыт, внедрение модели "умной дестинации", формирование нарративного бренда и стратегия опережающего устойчивого развития - представляют собой комплексный подход к решению выявленных проблем. Реализация этих мер позволит Бухаре не только увеличить туристский

поток, но и повысить его качественные характеристики, обеспечивая переход от транзитного к целевому туризму.

Перспективы дальнейших исследований видятся в разработке конкретных механизмов реализации предложенных стратегий и оценке их экономической эффективности для дестинаций с богатым историко-культурным наследием.

Список использованной литературы:

1. Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: учебник для вузов / Ф. Котлер, Дж. Боуэн, Дж. Мейкенз. - 6-е изд. - М.: Юрайт, 2021. - 1023 с.
2. Таппасханова Е.О. Туристический маркетинг: сущность, функции и направления развития / Е.О. Таппасханова, Р.А. Токмакова, З.А. Хандохова // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика. - 2019. - № 4 (241). - С. 85-92.
3. Bregoli I. Effects of DMO Coordination on Destination Brand Identity: A Mixed-Method Study on the City of Rome / I. Bregoli, G. Ceruti // Journal of Hospitality & Tourism Research. - 2020. - Vol. 44(2). - P. 1-25.
4. UNWTO World Tourism Barometer. - 2023. - Vol. 21(1). - URL: <https://www.unwto.org/world-tourism-barometer> (дата обращения: 20.10.2023).
5. Государственный комитет Республики Узбекистан по развитию туризма. Статистические данные по въездному туризму. - URL: <https://uzbektourism.uz/ru/statistics> (дата обращения: 20.10.2023).

UDK: 332.1

**MINTAQA YASHIL TRANSFORMATSIYA MODELINI SHAKLLANTIRISH
OMILLARI**

**ФАКТОРЫ, ФОРМИРУЮЩИЕ МОДЕЛЬ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЗЕЛЕННОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ**

FACTORS SHAPING THE REGIONAL GREEN TRANSFORMATION MODEL

Sattarov Abdisamat Umirqulovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
e-mail: abdisamat_sattarov@tues.uz
ORCID: 0009-0005-1476-513X

Maqolada O‘zbekiston viloyatlari miqyosida yashil iqtisodiyotga o‘tish holatini baholash va mintaqaviy tafovutlarni aniqlash maqsadida “Yashil Transformatsiya Indeksi” (YTI) modeli ishlab chiqildi. Mazkur indeks quyosh energiyasi quvvati, chiqindilarni qayta ishlash darajasi va suv tejovchi texnologiyalar ulushi kabi uchta asosiy ekologik indikator asosida shakllantirilgan. YTI modeli asosida heatmap va reyting jadvali tuzilib, indikatorlar kesimida har bir hududning ekologik holati tahlil qilingan. Muammoli hududlar bo‘yicha aniq takliflar va strategik yechimlar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Yashil iqtisodiyot, ekologik indikatorlar, yashil transformatsiya indeksi, qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash, suv tejovchi texnologiyalar, institutsional omil.

В статье разработана модель «Индекса зеленой трансформации» (GTI) для оценки состояния перехода к зеленой экономике в регионах Узбекистана и выявления региональных различий. Этот индекс основан на трех основных экологических показателях: мощности солнечной энергетики, уровне переработки отходов и доле водосберегающих технологий. На основе модели GTI построены тепловая карта и рейтинговая таблица, а также

проанализировано экологическое состояние каждого региона по показателям. Разработаны конкретные предложения и стратегические решения для проблемных зон.

Ключевые слова: Зеленая экономика, экологические показатели, индекс зеленой трансформации, возобновляемые источники энергии, переработка отходов, водосберегающие технологии, институциональный фактор.

The article develops the “Green Transformation Index” (GTI) model to assess the state of transition to a green economy in the regions of Uzbekistan and identify regional differences. This index is based on three main environmental indicators: solar energy capacity, waste recycling rate, and the share of water-saving technologies. Based on the GTI model, a heatmap and rating table were created, and the environmental status of each region was analyzed in terms of indicators. Specific proposals and strategic solutions were developed for problem areas.

Keywords: Green economy, environmental indicators, green transformation index, renewable energy, waste recycling, water-saving technologies, institutional factor.

Jahonda so‘nggi yillarda global miqyosda ekologik tahdidlar keskin kuchaymoqda. Jahon bankining 2024-yilgi hisobotiga ko‘ra, har yili dunyo yalpi ichki mahsulotining 4,8 foizi atrof-muhitning degradatsiyasi, havoning ifloslanishi, iqlim o‘zgarishlari va resurslarning haddan ziyod ekspluatatsiyasi oqibatida yo‘qolmoqda[1]. Xalqaro energetika agentligining (IEA) ma‘lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda atmosferaga chiqarilgan CO₂ miqdori 37,4 milliard tonnaga yetib, insoniyat tarixidagi eng yuqori ko‘rsatkichlardan birini qayd etdi[2].

O‘zbekiston ham bu global jarayonlarning ta’sirida qolmoqda. Mamlakatda sanoat, energetika, transport va qishloq xo‘jaligi tarmoqlarida ekologik izlarni kamaytirish borasida qat’iy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2019-yilda qabul qilingan “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi”da qayta tiklanuvchi energiya ulushini 2030-yilga borib 25 foizga yetkazish belgilangan. 2023-yil yakunlariga ko‘ra, mamlakatda ishlab chiqarilgan elektr energiyasining 11,2 foizi quyosh va shamol manbalaridan olingan bo‘lib, bu ko‘rsatkich 2020-yilga nisbatan qariyb 5 barobar o‘sgan.

Xususan, Xorazm, Qashqadaryo va Navoiy viloyatlarida qurilgan yangi fotoelektr stansiyalar, chiqindilarni qayta ishlovchi zavodlar va ekologik toza transport vositalari siyosiy irodaning amaliy ifodasidir. Shu bilan birga, ekologik transformatsiya uchun zarur bo‘lgan institutsional islohotlar va innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi bu o‘zgarishlarning ichki dinamikasini belgilab bermoqda.

BMT Taraqqiyot Dasturining O‘zbekistondagi hisobotida qayd etilishicha, iqtisodiy o‘shish modelini ekologik xavfsizlik bilan uyg‘unlashtirmasdan turib, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish imkonsiz. Ayniqsa, aholi soni tez sur‘atlar bilan ortib borayotgan respublika uchun suv, havo, yer kabi tabiiy resurslardan samarali foydalanish — nafaqat iqtisodiy, balki strategik xavfsizlik masalasiga aylangan.

Demak, iqtisodiyotni ekologik transformatsiya qilish O‘zbekistonning barqaror taraqqiyoti uchun nafaqat dolzarb, balki zarur strategik yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu transformatsiyaning muvaffaqiyati esa asosan kuchli institutsional asoslar, ilg‘or texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarga tayangan holda shakllanadi.

Iqtisodiyotni ekologik transformatsiya qilish, yashil iqtisodiyotga o‘tish va barqaror rivojlanishni ta’minlash masalalari bugungi kunda nafaqat amaliy, balki nazariy jihatdan ham ilmiy hamjamiyat e’tiborida bo‘lib kelmoqda.

Ushbu tadqiqot metodologiyasi O‘zbekiston viloyatlarida yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan mintaqaviy iqtisodiy transformatsiya jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yo‘naltirilgan. Tadqiqotning nazariy asosini barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, ekologik modernizatsiya va resurs samaradorligi konsepsiyalari tashkil etadi. Shu bilan birga, BMTning 2030-yilgacha bo‘lgan Barqaror rivojlanish maqsadlari, OECD tomonidan ishlab chiqilgan “Green Growth Indicators” metodikasi hamda Yevropa Ittifoqining “Green Deal” strategiyasi tadqiqotning konseptual asosini belgilaydi. Metodologiyada institutsional iqtisodiyot va resurs asosli yondashuv birgalikda

qo‘llanilib, mintaqaviy transformatsiyani iqtisodiy, ekologik hamda boshqaruv jihatdan kompleks tahlil qilish imkonini beradi.

Jahon miqyosida ushbu masalalarni ilmiy jihatdan tahlil qilgan olimlardan J. Stiglitz, N. Stern, T. Jackson kabi tadqiqotchilar[3] o‘z tadqiqotlarida barqaror o‘shishni ekologik chegaralar bilan uyg‘unlashtirish muhimligini ta’kidlaydi. Xususan, T. Jacksonning “Prosperity Without Growth” asarida iqtisodiy o‘shish va atrof-muhit o‘rtasidagi muvozanat haqida asosli nazariy yondashuvlar ilgari surilgan.

Yevropa Ittifoqi va BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP), Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi (IMF) hamda Jahon Banki tomonidan ishlab chiqilgan ko‘plab tahliliy hisobotlar, xususan, “Green Growth and Institutions”, “UNEP Green Economy Report”, “World Development Report 2023” singari manbalarda yashil iqtisodiyotga o‘tishda institutsional salohiyat va innovatsion infratuzilmaning alohida o‘rni ko‘rsatib o‘tilgan.

O‘zbekiston sharoitida ushbu mavzuni o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy ishlar soni ortib bormoqda. Jumladan, X.Axmedov, B.Ruzmetov, Z.Nurmetov, M.Jo‘rayev, hamda D.Qodirovalar tomonidan ekologik iqtisodiyot, yashil moliyalashtirish, innovatsion boshqaruv mexanizmlari, resurs tejovchi texnologiyalarni iqtisodiyot tarmoqlariga integratsiya qilish borasida bir qator maqolalar e‘lon qilingan.

So‘ngi yillarda O‘zbekistonda yashil transformatsiyalashga qaratilgan 20 dan ortiq rasmiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PF–5863-son Farmoni[4] bilan tasdiqlangan “2019–2030-yillarda O‘zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” mamlakatda ekologik barqarorlik va iqtisodiy rivojlanish o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlashga qaratilgan muhim hujjat hisoblanadi. Ushbu strategiya doirasida iqtisodiyotni ekologik transformatsiya qilishning asosiy yo‘nalishlari belgilab berilgan bo‘lib, unda institutsional islohotlar, yashil moliyalashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va hududiy ekologik siyosatni kuchaytirish ustuvor yo‘nalishlar sifatida belgilangan.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 18-iyunda ““Yashil” davlat xaridlarini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 368-son qarori[5] qabul qilinib, yashil iqtisodiyotga o‘tishda davlat xaridlarini ekologik mezonlarga asoslab olib borish tizimi yo‘lga qo‘yildi. Qarorga ko‘ra, 2030-yilgacha davlat xaridlarining kamida 30 foizi “yashil” xaridlarga aylantirilishi, ekologik markirovkaga ega tadbirkorlik subyektlariga esa ustuvorlik va rag‘batlar taqdim etilishi belgilangan.

Bu ikki asosiy hujjat O‘zbekistonda ekologik transformatsiyaning institutsional va innovatsion asoslarini shakllantirishda huquqiy tayanch sifatida xizmat qilmoqda. Ular orqali iqtisodiy faoliyatda ekologik xavfsizlik, texnologik yangilanish va davlat tomonidan ko‘rsatiladigan moliyaviy va normativ yordam uyg‘unlashmoqda. Bu esa iqtisodiy o‘shishni atrof-muhitni muhofaza qilish bilan uyg‘unlashtirgan holda, barqaror rivojlanish tamoyillarini hayotga tatbiq etmoqda.

Ekologik transformatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun mustahkam institutsional asos talab etiladi. Bu — normativ-huquqiy baza, davlat siyosatining uzviyligi, institutsiyalar o‘rtasidagi muvofiqlashtirish, fuqarolik jamiyati ishtiroki, shuningdek, ekologik boshqaruvning markazlashmagan, demokratik shakllarini joriy qilishni anglatadi.

O‘zbekiston bu borada so‘nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishmoqda[6]. Xususan:

“Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” asosida 2030-yilgacha bo‘lgan yo‘l xaritasi ishlab chiqildi.

“Ekologik kodeks” amaliyotga joriy qilinib, u tabiatdan foydalanish va chiqindilarni boshqarishga doir yagona qonuniy asosni yaratdi.

Boshqaruv institutlari — Ekologiya vazirligi, Yashil energiya agentligi, Yashil texnologiyalar markazi va Mahalliy hokimiyatlar o‘rtasidagi ekologik siyosat koordinatsiyasi kuchaytirilmoqda.

BMT Taraqqiyot Dasturining 2023-yilgi monitoring hisobotiga ko‘ra, O‘zbekiston ekologik qonunchilikning institutsional rivojlanish ko‘rsatkichi bo‘yicha MDH davlatlari ichida 4-o‘ringa chiqqan[7]. Shu bilan birga, amalda bu siyosatning bajarilishi uchun mahalliy darajadagi salohiyat, budjet mablag‘larining yetarli bo‘lishi va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Ekologik transformatsiyani jadallashtirishda innovatsion texnologiyalar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Yangi texnologiyalar tufayli ishlab chiqarishda energiya sarfi va chiqindi miqdori kamayadi, resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi. Ayniqsa, quyidagi yo‘nalishlar innovatsion yondashuvlarning asosiy obyekti bo‘lmoqda:

- Qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalari (quyosh panellari, shamol turbinalari);
- Aqlli suv ta‘minoti va irrigatsiya tizimlari (sensorli nazorat, tomchilatib sug‘orish);
- Chiqindilarni ajratish va qayta ishlash komplekslari;
- Energiya samarador transport tizimlari (elektromobillar);
- AI, IoT va GIS texnologiyalar asosidagi ekologik monitoring tizimlari.

Ekologik transformatsiya umumiy respublika siyosati doirasida qaralsa-da, uni amalga oshirishda hududiy yondashuv asosiy tamoyil bo‘lishi lozim. Har bir viloyat o‘zining tabiiy iqlim sharoiti, mavjud iqtisodiy tarmoq va infratuzilmasiga qarab alohida transformatsion yo‘lga ega bo‘lishi kerak.

O‘zbekiston viloyatlarining yashil iqtisodiyotga o‘tish holati 3 ta asosiy indikator — quyosh energiyasi quvvati, chiqindilarni qayta ishlash darajasi va suv tejovchi texnologiyalar ulushi orqali baholandi(1-jadval).

1-jadval

O‘zbekiston viloyatlarining ekologik indikatorlari ko‘rsatkichlari(2024-y)

№	Viloyat	Quyosh energiyasi (MVt)	Chiqindi qayta ishlash (%)	Suv tejovchi texnologiyalar (%)
1	Toshkent shahri	210	41.0	44.0
2	Toshkent viloyati	190	37.5	39.5
3	Andijon	135	31.0	30.5
4	Namangan	130	28.0	28.5
5	Farg‘ona	145	34.5	32.5
6	Sirdaryo	118	24.0	26.0
7	Jizzax	125	25.5	27.0
8	Samarqand	245	32.0	34.5
9	Buxoro	215	36.0	35.0
10	Navoiy	255	38.5	40.0
11	Qashqadaryo	165	26.0	29.0
12	Surxondaryo	155	18.0	23.0
13	Xorazm	90	24.0	42.0
14	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	195	22.0	31.0

Manba: muallif ishlanmasi

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, ushbu indikatorlar bo‘yicha viloyatlar o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjud. Bu esa mamlakatning ekologik barqarorlikka o‘tishida tizimli muammolar borligini ko‘rsatadi.

Quyosh energiyasi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichlar Navoiy (255 MVt), Samarqand (245 MVt) va Buxoro (215 MVt) viloyatlarida kuzatilmoqda. Bu hududlarda quyosh intensivligi yuqori bo‘lib, zamonaviy quyosh elektr stansiyalari faoliyat yuritmoqda. Xorazm viloyatida esa bu ko‘rsatkich atigi 90 MVt bo‘lib, bu respublikadagi eng past darajani tashkil etadi. Bundan tashqari, Sirdaryo (118 MVt), Namangan (130 MVt), Jizzax (125 MVt) viloyatlari ham energiya transformatsiyasi borasida orqada qolmoqda. Ushbu viloyatlarda quyosh resurslari mavjud bo‘lsa-da, investitsiyalar va texnologik yechimlar yetarli darajada jalb etilmagan.

Yashil iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri, chiqindilarni to‘plash, saralash va qayta ishlash tizimidir. 2024-yil holatiga ko‘ra, Toshkent shahri (41.0%), Navoiy (38.5%) va Toshkent viloyati (37.5%)da bu boradagi ko‘rsatkichlar yuqori. Biroq aksariyat viloyatlarda chiqindilarni qayta ishlash darajasi 30 foizdan past bo‘lib qolmoqda. Xususan, Surxondaryo (18.0%), Qoraqalpog‘iston Respublikasi (22.0%), Sirdaryo (24.0%) va Xorazm (24.0%) viloyatlarida bu ko‘rsatkich ekologik

xavfli darajaga yaqin. Bu esa bu hududlarda chiqindi infratuzilmasi mavjud emasligi yoki faoliyat samaradorligi pastligidan dalolat beradi.

Suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish – iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlarini yumshatish va qishloq xo‘jaligi barqarorligini ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Jadvalga ko‘ra, Toshkent shahri (44.0%), Xorazm (42.0%) va Navoiy (40.0%)da bu boradagi natijalar nisbatan yaxshi. Ayni paytda Surxondaryo (23.0%), Sirdaryo (26.0%) va Jizzax (27.0%)da suv tejash texnologiyalarining qamrovi pastligicha qolmoqda. Bu esa aynan sug‘oriladigan hududlarda suv tanqisligiga olib keladigan xavfni kuchaytiradi.

Yashil iqtisodiyotga o‘tish bugungi kunda nafaqat ekologik, balki iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional barqarorlik uchun ham muhim strategik vazifa sifatida qaralmoqda. O‘zbekiston sharoitida bu jarayonni ilmiy asosda baholash, hududlar kesimida tahlil qilish va ustuvorliklarni aniqlash zarurati mavjud. Shu ehtiyojdan kelib chiqib, mazkur tadqiqotda “Yashil Transformatsiya Indeksi (YTI)” nomli baholovchi model ishlab chiqildi.

Ishlab chiqilgan yashil transformatsiya indeksi modeli quyidagi uchta asosiy ko‘rsatkich asosida tuzilgan bo‘lib, har bir viloyat uchun hisoblanadi:

$$YTI_i = B_1(QE_i) + B_2(CQ_i) + B_3(ST_i) \quad (1)$$

Bunda:

YTI_i - viloyat uchun yashil transformatsiya indeksi (0 dan 3 gacha),

QE_i - viloyatdagi quyosh energiyasi quvvati (MVt),

CQ_i - viloyatdagi chiqindilarni qayta ishlash darajasi (%),

ST_i - viloyatdagi suv tejovchi texnologiyalar ulushi (%),

B_1, B_2, B_3 - har bir indikator uchun **ball funksiyasi (0, 0.5 yoki 1)**.

Modelning vazifasi O‘zbekiston viloyatlarining yashil iqtisodiyotga o‘tishdagi holatini tizimli va raqamli tarzda baholash, ularni holatiga qarab toifalarga ajratish va har bir hudud uchun mos strategik yechimlarni ishlab chiqishdan iborat (2-jadval).

2-jadval

Model indikatorlari va ball berish mezonlari

T/r	Indikator	Yuqori (1 ball)	O‘rtacha (0.5 ball)	Past (0 ball)
1	Quyosh energiyasi (MVt)	> 200	150 – 200	< 150
2	Chiqindilarni qayta ishlash (%)	> 35%	25% – 35%	< 25%
3	Suv tejovchi texnologiyalar (%)	> 35%	28% – 35%	< 28%

Manba: muallif ishlanmasi

Bu uch ko‘rsatkich bevosita ekologik transformatsiya jarayonining iqtisodiy-texnologik darajasini ifodalaydi va quydagicha hisoblanadi.

1. Quyosh energiyasi (QE):

$$B_1(QE) = \begin{cases} 1 & \text{agar } QE > 200 \\ 0.5 & \text{agar } 150 \leq QE \leq 200 \\ 0 & \text{agar } QE < 150 \end{cases} \quad (2)$$

2. Chiqindi qayta ishlash (CQ):

$$B_2(CQ) = \begin{cases} 1 & \text{agar } CQ > 35 \\ 0.5 & \text{agar } 25 \leq CQ \leq 35 \\ 0 & \text{agar } CQ < 25 \end{cases} \quad (3)$$

3. Suv tejovchi texnologiyalar (ST):

$$B_3(ST) = \begin{cases} 1 & \text{agar } ST > 35 \\ 0.5 & \text{agar } 28 \leq ST \leq 35 \\ 0 & \text{agar } ST < 28 \end{cases} \quad (4)$$

Har bir indikator bo‘yicha viloyatlarga 0 dan 1 gacha ball beriladi:

yuqori darajadagi ko‘rsatkichlar - 1 ball,

o‘rtacha - 0.5 ball,

past darajadagi natijalar - 0 ball bilan baholandi.

Umumiy ballar asosida viloyatlar quyidagi to‘rt toifaga ajratildi:

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

“Yashil yetakchilar” (3.0–2.5 ball) - transformatsiyada ilg‘or hududlar,

“Rivojlanayotganlar” (2.0–1.5 ball) - salohiyatga ega, ammo to‘liq amalga oshirmagan hududlar,

“Orqada qolayotganlar” (1.0–0.5 ball) - islohotlar sust yuritilayotgan hududlar,

“Ekologik xavfli hududlar” (0.5 balldan past) - tizimli chora-tadbirlarni talab qiluvchi hududlar(3-jadval).

3-jadval

O‘zbekiston viloyatlarida yashil transformatsiya indeksleri holati (2024)

№	Viloyat	Quyosh energiyasi (Mvt)	Ball	Chiqindi (%)	Ball	Suv texnologiyalari (%)	Ball	Jami ball	Toifa
1	Toshkent shahri	210	1	41.0	1	44.0	1	3.0	Yashil yetakchi
2	Toshkent viloyati	190	0.5	37.5	1	39.5	1	2.5	Rivojlanayotgan
3	Andijon	135	0	31.0	0.5	30.5	0.5	1.0	Orqada qolayotgan
4	Namangan	130	0	28.0	0	28.5	0.5	0.5	Ekologik xavfli
5	Farg‘ona	145	0	34.5	0.5	32.5	0.5	1.0	Orqada qolayotgan
6	Sirdaryo	118	0	24.0	0	26.0	0	0.0	Ekologik xavfli
7	Jizzax	125	0	25.5	0	27.0	0	0.0	Ekologik xavfli
8	Samarqand	245	1	32.0	0.5	34.5	0.5	2.0	Rivojlanayotgan
9	Buxoro	215	1	36.0	1	35.0	0.5	2.5	Yashil yetakchi
10	Navoiy	255	1	38.5	1	40.0	1	3.0	Yashil yetakchi
11	Qashqadaryo	165	0.5	26.0	0	29.0	0.5	1.0	Orqada qolayotgan
12	Surxondaryo	155	0.5	18.0	0	23.0	0	0.5	Ekologik xavfli
13	Xorazm	90	0	24.0	0	42.0	1	1.0	Orqada qolayotgan
14	Qoraqalpog‘iston	195	0.5	22.0	0	31.0	0.5	1.0	Orqada qolayotgan

Manba: muallif ishlanmasi

Mazkur modelning ahamiyati shundaki, u bir nechta darajadagi maqsadlarga xizmat qiladi. Birinchidan, bu model ilmiy asoslangan tahlil vositasi bo‘lib, hududlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlashga yordam beradi. Ikkinchidan, siyosiy qaror qabul qiluvchilar uchun ekologik transformatsiyani hududiy rejalashtirishda foydali yo‘naltiruvchi bo‘lib xizmat qiladi. Uchinchidan, model asosida xalqaro hamkorlar va donor tashkilotlarga aniq tavsiyalar taqdim etish va grant mablag‘larini asosli yo‘naltirish mumkin.

Yana bir muhim jihat — YTI modelini yilma-yil takrorlab qo‘llash imkoniyati mavjud. Bu esa vaqt o‘tishi bilan dinamik monitoringni amalga oshirish, islohotlar samaradorligini baholash va kerakli tuzatishlar kiritish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, “Yashil Transformatsiya Indeksi” modeli O‘zbekiston viloyatlarining ekologik-iqtisodiy rivojlanishini baholashda samarali va strategik ahamiyatga ega bo‘lgan vositadir.

Tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston viloyatlari yashil transformatsiyaga o‘tish bo‘yicha turlicha darajada rivojlanayotgani kuzatildi. Toshkent shahri va Navoiy viloyati 3 ball to‘plagan holda “yashil yetakchilar” toifasiga kiritildi. Bu hududlarda qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalari keng joriy etilgan, chiqindi va suv resurslari bilan ishlashdagi innovatsiyalar faol qo‘llanilmoqda(4-jadval).

Shuningdek, Toshkent viloyati, Buxoro va Samarqand viloyatlari 2,0–2,5 ball oralig‘ida baholanib, “rivojlanayotgan hududlar” qatoridan joy oldi. Ular texnologik jihatdan salohiyatga ega bo‘lsa-da, ayrim yo‘nalishlarda, xususan chiqindilarni chuqur qayta ishlash yoki resurslarni tejovchi tizimlarni to‘liq joriy etishda orqada qolmoqda. Boshqa tomondan, Andijon, Farg‘ona, Qashqadaryo, Xorazm va Qoraqalpog‘iston singari hududlar 1 ball atrofida bo‘lib, “orqada qolayotganlar” guruhiga

kiritildi. Bu esa ular uchun ekologik modernizatsiya bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlarni ishlab chiqishni talab qiladi(4-jadval).

4-jadval

O‘zbekiston hududlarini model natijalari asosida guruhlash			
T/r	Toifa	Ball oralig‘i	Viloyatlar
1	Yashil yetakchilar	3.0	Toshkent shahri, Navoiy
2	Rivojlanayotganlar	2.0–2.5	Toshkent viloyati, Samarqand, Buxoro
3	Orqada qolayotganlar	1.0–1.5	Andijon, Farg‘ona, Qashqadaryo, Xorazm, Qoraqalpog‘iston
	Ekologik xavfli	0–0.5	Namangan, Surxondaryo, Sirdaryo, Jizzax

Manba: muallif ishlanmasi

Eng jiddiy muammolar Sirdaryo, Surxondaryo, Namangan va Jizzax viloyatlarida aniq ko‘zga tashlanmoqda. Bu hududlarda indikatorlar bo‘yicha ko‘rsatkichlar past bo‘lib, ular “ekologik xavfli” deb baholandi. Jumladan, chiqindilarni qayta ishlash darajasi 18–24% oralig‘ida qolmoqda, suv tejash va quyosh energiyasidan foydalanish esa minimal darajada. Bu esa atrof-muhitga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi, mahalliy sog‘liqni saqlash, iqlim barqarorligi va iqtisodiy samaradorlikka tahdid solishini anglatadi.

O‘zbekiston hududlarida yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayoni turlicha sur‘atlarda kechayotgani kuzatildi. “Yashil Transformatsiya Indeksi” modeli asosida olib borilgan tahlil viloyatlar o‘rtasida sezilarli tafovutlarni ochib berdi. Jumladan, Navoiy viloyati, Toshkent shahri va Buxoro viloyatlari indikatorlar bo‘yicha yuqori ko‘rsatkichlarga erishgan bo‘lsa, Sirdaryo, Surxondaryo, Jizzax va Namangan viloyatlari ekologik indikatorlar bo‘yicha orqada qolmoqda. Shu asosda birinchi navbatda davlat siyosati darajasida tizimli yondashuv zarur. Xususan, past ball olgan viloyatlar uchun yashil iqtisodiy loyihalarga yo‘naltirilgan subsidiya, grant va imtiyozli kreditlarni ko‘paytirish taklif qilinadi. Bu, birinchi navbatda, quyosh panellarini o‘rnatish, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarini joriy qilish va suv tejovchi texnologiyalarni targ‘ib qilish orqali amalga oshiriladi.

Quyosh energiyasi kam quvvatda ishlab chiqarilayotgan viloyatlarda (Xorazm, Sirdaryo, Namangan) kichik va o‘rta quyosh elektr stansiyalarini joriy etish bo‘yicha davlat-xususiy sheriklik loyihalarini kengaytirish zarur. Xususan, davlat tashkilotlari binolarida va qishloq hududlarida quyosh panellarini o‘rnatish, foydalanuvchilarni rag‘batlantirish orqali energiya samaradorligi oshiriladi. Shu bilan birga, chiqindilarni qayta ishlash bo‘yicha 25 foizdan past ko‘rsatkichga ega hududlarda chiqindi saralash va qayta ishlash klasterlarini tashkil etish, shuningdek, ekologik markirovka va atrof-muhitga zararsiz ishlab chiqaruvchilarni davlat xaridlarida ustuvorlashtirish kerak bo‘ladi. 2024-yil 18-iyun kuni Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan “Yashil davlat xaridlarini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaror ijrosini hududlar kesimida monitoring qilish ham muhim ahamiyatga ega.

Faydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Всемирный банк. Всемирный отчет об окружающей среде и развитии 2024 года. – Вашингтон: The World Bank, 2024. – 187 с.
2. International Energy Agency (IEA). CO₂ Emissions in 2023 – Analysis. – Paris: IEA Publications, 2024. – URL: <https://iea.org/reports/co2-emissions-in-2023>
3. O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. 2023-yil uchun energetika sektori hisobotlari. – Toshkent: O‘RV, 2024. – 94 b.
4. Stiglitz J.E. Globalization and Its Discontents. – New York: W.W. Norton & Company, 2002. – 288 p.//Stern N. The Economics of Climate Change: The Stern Review. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 692 p.// Jackson T. Prosperity Without Growth: Foundations for the Economy of Tomorrow. – London: Routledge, 2009. – 264 p.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.10.2019 yildagi “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4477-son qarori <https://lex.uz/docs/-4539502>
6. “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 18-iyundagi ‘Yashil’ davlat xaridlarini qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 368-son qarori. <https://www.imv.uz>
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.10.2019 yildagi “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4477-son qarori <https://lex.uz/docs/-4539502>
8. UNDP. Uzbekistan: Environmental Governance and Institutional Assessment Report. – New York: UNDP, 2023. – 114 p.

UDK: 338.3

**TO‘QIMACHILIK SANOATIDA INNOVATSION KLASTERLAR ASOSIDA
KORXONALARNI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISH**

**ОРГАНИЗАЦИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ
ИННОВАЦИОННЫХ КЛАСТЕРОВ В ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

**ORGANIZATION AND DEVELOPMENT OF ENTERPRISES BASED ON
INNOVATION CLUSTERS IN THE TEXTILE INDUSTRY**

Sattarov Ilkhomjon Rahimjanovich

Namangan davlat texnika universiteti, mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada to‘qimachilik sanoatida innovatsion klasterlarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Klaster yondashuvining mohiyati, uning ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdagi roli hamda korxonalar o‘rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda to‘qimachilik klasterlarini tashkil etishning hozirgi holati, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari haqida tavsiyalar berilgan. Maqola soha raqobatbardoshligini ta‘minlash hamda innovatsion rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: to‘qimachilik sanoati, innovatsion klaster, integratsiya, kooperatsiya, samaradorlik, raqobatbardoshlik, modernizatsiya.

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования инновационных кластеров в текстильной промышленности. Раскрыта сущность кластерного подхода, его роль в повышении эффективности производства и развитии кооперации между предприятиями. Также анализируется современное состояние текстильных кластеров в Узбекистане, выявлены существующие проблемы и предложены пути их решения. Работа направлена на повышение конкурентоспособности отрасли и совершенствование механизмов инновационного развития.

Ключевые слова: текстильная промышленность, инновационный кластер, интеграция, кооперация, эффективность, конкурентоспособность, модернизация.

This article analyzes the theoretical and practical aspects of forming innovative clusters in the textile industry. It explores the essence of the cluster approach, its role in improving production efficiency, and enhancing cooperation among enterprises. The study also examines the current state of textile clusters in Uzbekistan, identifies existing challenges, and proposes recommendations for their improvement. The research focuses on increasing the competitiveness of the industry and optimizing mechanisms for innovative development.

Keywords: textile industry, innovation cluster, integration, cooperation, efficiency, competitiveness, modernization.

Klaster ma'lum bir hududdagi o'zaro bog'langan korxonalarning iqtisodiy aglomeratsiyasi ob'ekti sifatida hunarmandchilik ishlab chiqarish davridan ma'lum. Shu bilan birga, iqtisod fani klasterlarning ochilishi uchun atoqli iqtisodchi A.Marshall bilan bog'liq. Marshallning o'zi[1] ularni "mahalliyashgan sanoatlar" deb atagan va keyingi adabiyotlarda "sanoat rayonlari" nomi keng tarqalgan. Hozirgi vaqtda eng mashhur atama "klaster" ancha keyin paydo bo'lgan.

Klaster alohida iqtisodiy tizim[2], yaxlit tuzilma[3] sifatida qaralishi mumkin, bu ham davlat sanoat siyosatini, ham butun iqtisodiyotni rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Murakkab va keng qamrovli tushuncha bo'lgan "klaster" turli tadqiqotchilar tomonidan ta'riflangan (1-jadval):

- o'xshash mahsulotlarni ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan firmalarning geografik jihatdan yaqin guruhlar (Marshall, Artur, Sorenson va Audia));
- o'zaro bog'langan sanoat tarmoqlarining geografik jihatdan yaqin guruhi sifatida (Porter);
- firmalar tarmog'i (Bekattini) va jug'rofiy chegaralardagi tegishli muassasalar (sakseniya);
- bir xil ishlab chiqarish texnologiyalaridan foydalanadigan va texnologiyaga asoslangan boshqa firma guruhlar bilan bog'langan firmalar guruhlar sifatida (Tushman va Rosenkopf, Wade,).

1-jadval

Klaster ta'riflarining xilma-xilligi

Muallif	yili	Manba	ta'rifi
Porter	1990	Davlatlarning raqobatdosh ustunligi[4]	Sanoat klasteri — bu xaridor-yetkazib beruvchi yoki etkazib beruvchi-xaridor munosabatlari yoki umumiy texnologiyalar, umumiy xarid yoki tarqatish kanallari yoki umumiy mehnat birlashmalari orqali bog'langan tarmoqlar majmuidir.
Schmitz	1992	Kichik firmalarni klasterlash to'g'risida[5]	Klaster — bu bir tarmoqqa mansub va bir-biriga yaqin joylashgan korxonalar guruhi.
Porter	1998 yil	Raqobat haqida	Klaster — bu umumiylik va bir-birini to'ldiruvchi tomonlar bilan bog'langan, ma'lum bir sohadagi o'zaro aloqador kompaniyalar va institutlarning geografik jihatdan yaqin guruhi.
Bergman va Feser	1999 yil	Sanoat va mintaqaviy klasterlar	Mintaqaviy klasterlar — bu geografik jihatdan, odatda, metropoliteni, mehnat bozorini va boshqa funktsional iqtisodiy birliklarni tashkil etuvchi mintaqa doirasida to'plangan sanoat klasterlari.
Egan	2000	Toronto musobaqalari	Klaster — bu yuqori ixtisoslashgan, o'zaro bog'langan xususiy sektor firmalari va davlat sektori institutlari tarmoqlariga bog'liq bo'lgan sanoat tashkilotining shakli bo'lib, yakuniy mahsuloti poytaxt mintaqasidan tashqari bozorlarga chiqadi.
Visser va Boshma	2002 yil	Klasterlar va tarmoqlar alohida firmalar uchun o'rganuvchi qurilmalar sifatida	Klasterlar o'xshash va tegishli faoliyat bilan shug'ullanuvchi firmalarning geografik kontsentratsiyasi sifatida aniqlanadi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

V. Tretyak	2004 yil		Yetkazib beruvchilar bilan o‘zaro hamkorlik qilish va yuqori ixtisoslashgan firmalar guruhini yaratish orqali "tashqi tejash" samarasiga erishishga imkon beradigan korxonalarning sanoat yoki geografik kontsentratsiyasi.
Andersson va boshqalar.	2004 yil	Klaster siyosati oq kitobi	Klasterlash odatda kontsentratsiyalangan geografik hududda firmalar va boshqa ishtirokchilarni birgalikda joylashtirish, ma’lum bir funktsional joy atrofida hamkorlik qilish va ularning jamoaviy raqobatbardoshligini oshirish uchun yaqin aloqalar va ishchi ittifoqlar o‘rnatish jarayoni sifatida ta’riflanadi.

Klaster kontseptsiyasining nazariy asoslari XIX-asr boshlarida F.Fon Tunen va uning izdoshlari V.Launxardt va A.Veberlarning aglomeratsiya iqtisodiyotiga oid asarlarida qo‘yilgan bo‘lib, ular korxona va uning geografik o‘rni bilan bog‘liqligini o‘rgangan. xomashyo manbalari va sotish bozorlariga nisbatan iqtisodiy makon, shuningdek, unga ta’sir etuvchi omillar (2-jadval).

2-jadval

Klaster nazariyalarining xususiyatlari

Klaster yondashuvi nazariyalari	Mualliflar	Klasterning xarakterli xususiyatlari
Aglomeratsiya nazariyasi	Marshall, Guver, Olin	Firmalarning geografik yaqinligi va tashqi miqyosdagi iqtisodiyot triadasining ta’siri: ishchi kuchi mavjudligi, yordamchi va yordamchi tarmoqlar, ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarida turli firmalarning ixtisoslashuvi, transport xarajatlarini hisobga olish.
Yangi iqtisodiy geografiya "Yangi sanoat hududlari"	Krugman, Sakseninan	Firmalarning geografik yaqinligi, tashqi iqtisodiyotlar triadasining ta’siri, axborot va bilimlarning tarqalishining ta’siri, tranzaksiya xarajatlarini hisobga olish.
Sanoat majmuasi	Guver, Ayzard	"Xaridor-sotuvchi", "etkazib beruvchi-iste’molchi" kabi bir xil sohadagi firmalarning o‘zaro ta’siri.
Sanoat klasteri	Gordon, MakKan	Tovar va xizmatlar ishlab chiqarish jarayonida ham, bilimlar oqimida ham bir-biriga bog‘liq bo‘lgan bir nechta tarmoqlar doirasida firmalarning o‘zaro ta’siri.
M. Porterning raqobatbar-doshlik nazariyasi	M.Porter	"Olmos raqobatbardoshligi" mintaqasidagi omillar o‘rtasidagi munosabatlar klasterining muvaffaqiyatiga ta’siri: strategiya, tuzilma, raqobat; talab shartlari; omil shartlari; tegishli sohalar; davlatning roli.
M. Porterning raqobatbardosh emasligi	M. Enrayt, Solvel, V. Grunsven, V. Ederaat, Klansi	Klasterning hayot aylanishi nazariyasini, globallashtirish va jahon bozorlarining ta’sirini, transmilliy kompaniyalarni, xorijiy investorlarning rolini, ixtisoslashgan hamkorlik va raqobat munosabatlarini hisobga olgan holda.
Innovatsion tizim nazariyasi	Friman, Lundvall, Edkvist, Kuk, Morgan	Atrofdagi innovatsion infratuzilmaning ta’siri (bilim ishlab chiqarish, innovatsiyalarni uzatish va tijoratlashtirish markazlari)
Feser tarmoq nazariyasi	Svimi, Peruchchi, Xarrison	Klaster tashkiliy tuzilmasining moslashuvchanligi, ijtimoiy kapital (ishonch, birdamlik) va firmalar o‘rtasidagi barqaror munosabatlarni ta’minlaydigan institutlarning alohida roli, o‘zaro va uzluksiz o‘rganish jarayonlari.
Innovatsion klasterlar nazariyasi	Feldman Audretsch, Karlson, Jonson	Klaster ishtirokchilari (raqobatchi firmalar), rasmiy va norasmiy hamkorlik jarayonlariga asoslangan tashqi bilim manbalari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik orqali innovatsion mahsulotni yaratishga e’tibor qarating.

Manba:Muallif ishlanmasi

Biroq, ko‘plab tadqiqotchilar buni A. Marshall o‘zining “Iqtisodiyot nazariyasi tamoyillari” asarida birinchi bo‘lib firmalarning unumdorligi va ularning faoliyati natijalari bevosita ularning joylashuvi va iqtisodiy agentlarning geografik yaqinligiga bog‘liqligini empirik tarzda isbotladi.

Bizning davrimizdagi klasterlar to‘lqinining ko‘tarilishi (1970-yillardan boshlab) asosan vertikal integratsiyalashgan kompaniyalarning parchalanishi jarayonlari bilan bog‘liq bo‘lib, buning asosiy sababi mahsulotlarning murakkabligining tubdan o‘sishi — birinchi navbatda mashinasozlikda. Yakuniy mahsulotlarni yig‘ishda ishlatiladigan oraliq mahsulotlar va butlovchi qismlarning soni va assortimenti ko‘p marta oshdi. Bunday sharoitda barcha ishlab chiqarish maydonchalarini bitta Vizual va o‘lchash nazorati (VIC) tomi ostida to‘plash haqiqiy tanlov bo‘lishni to‘xtatdi. Muqobil variant — mustaqil ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi o‘zaro manfaatli hamkorlik, ya’ni klaster yuzaga chiqdi.

Klaster yondashuvining asoschisi sifatida M.Porter klaster deganda “ma’lum bir hududda faoliyat yurituvchi, umumiy faoliyat bilan tavsiflangan va bir-birini to‘ldiruvchi, ularning faoliyati bilan bog‘liq bo‘lgan geografik jihatdan bir-biriga bog‘langan kompaniya va tashkilotlar guruhi” deb ta’riflaydi[6]. Yuqoridagi ta’rif klasterning iqtisodiy-geografik birlik sifatidagi mohiyatini to‘liq aks ettiradi. Shu bilan birga, e’tibor, qoida tariqasida, klaster alohida narsa emas, balki yagona tizimning bir qismi ekanligiga qaratiladi. Bu erda, o‘z navbatida, tizim ichida klasterlar o‘rtasida ularning muvaffaqiyatli ishlashini belgilaydigan muayyan munosabatlar va o‘zaro bog‘liqlik mavjudligini taxmin qilish kerak.

Aglomeratsiyaning birinchi turi ma’lum bir hududdagi (urbanizatsiya iqtisodiyoti deb ataladigan) barcha firmalar va tarmoqlar tomonidan taqsimlanadigan mintaqaviy va shahar konsentratsiyasining umumiy afzalliklari bilan bog‘liq. Aglomeratsiyaning ikkinchi turi o‘xshash yoki turdosh biznes turlari bilan shug‘ullanuvchi firmalar uchun imtiyozlar bilan tavsiflanadi, bu esa sanoat tumanlarining paydo bo‘lishiga olib keladi. Bunday hududlar o‘zgaruvchan bozorlarda talabni qondira oladigan moslashuvchan ishlab chiqarish tizimlari uchun asos bo‘ladi. Solvell to‘g‘ri klasterlar deb ataydigan uchinchi turda barqaror raqobatbardoshlik ma’lum bir sohaga xos bo‘lgan imkoniyatlarga asoslanadi. Aglomeratsiyaning oxirgi turi hech qanday tarmoq chegaralari bo‘lmagan mintaqada bilim va ijodkorlikni yaratishni anglatadi.

Zamonaviy iqtisodiyot global raqobat, tez o‘zgarishlar, axborot va kommunikatsiyalarning tobora tez oqimi, o‘sib borayotgan biznes murakkabligi va keng tarqalgan globallashuv bilan tavsiflanadi. O‘zgarishlar tezligi shunchalik yuqori bo‘ldiki, biz o‘z mohiyatiga ko‘ra innovatsion biznesning yangi davri tug‘ilishi haqida gapirishimiz mumkin. Ushbu yangi iqtisodiy va ishbilarmonlik muhiti tez-tez texnologik yutuqlar, bozorlarda o‘yin qoidalarini tez o‘zgartirishi va ushbu tez o‘zgarishlarga moslashgan va ustuvorliklari ham katta tezlikda o‘zgara boshlagan yangi xaridorning paydo bo‘lishi bilan tavsiflanadi.

Shunga ko‘ra, ishlab chiqaruvchi talabning qiyinchiliklariga ham, atrofdagi bozor muhitidagi o‘zgarishlarga ham tezda moslashishi kerak. Aynan klaster iqtisodiyoti yangi innovatsion paradigma doirasida ijobiy barqarorlikni ta’minlashga imkon beradi.

Yangi bilimga asoslangan iqtisodiyotning tez o‘zgaruvchan muhitida kiruvchi ma’lumotlarning ishonchliligi, tezligi va hajmi hamda eng ilg‘or bilimlar tadbirkor muvaffaqiyatining kaliti, ba’zan esa uning omon qolishi masalasidir. Foydalanilmayotgan bilimlar juda tez eskiradi, ishlatilgan bilim esa yangi imkoniyatlar yaratadi, bu esa o‘z navbatida yangi bilimlarni hosil qiladi. Boshqacha qilib aytganda, innovatsion paradigmalar global rivojlanishning yangi iqtisodiy tendentsiyasi bo‘lib, u uchta harakatlantiruvchi kuchga: bilim, o‘zgarish, globallashuvga asoslanadi, deyishimiz mumkin[7].

Klaster iqtisodiyoti ijodkorlik muhitini yaratish va butun biznes hamjamiyatining innovatsion tafakkurini shakllantirishni ta’minlash imkonini beradi. Bizda innovatsiyalarni tijoratlashtirish uchun haqiqatan ham ishlaydigan mexanizmlarni takomillashtirish lozim. Klaster iqtisodiyoti ushbu mexanizmlarni yaratish va amalga oshirish imkoniyatiga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Маршалл, А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. — М.: Изд. группа «Прогресс», 1993. — Т.3. — 351 с.
2. Бабкин А.В., Шамина Л.К. Анализ применения методологических подходов к управлению экономическими системами // Научно-технические ведомости СПбГПУ. Серия Экономические науки. — 2008. № 1 (53). — С. 18-22.
3. Бабкин А.В. Интегрированные промышленные структуры как экономический субъект рынка: сущность, принципы, классификация // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия Экономика. — 2014. — № 4. — стр. 7-23.
4. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
5. Schmitz, Hubert (1992), On the Clustering of Small Firms“, in Rasmussen, J., H. Schmitz and M.P. van Dijk (eds.), Flexible specialization: a new view on small industry, IDS Bulletin (Special Issue), 23(3):64- 69.
6. Портер М. Конкуренция. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2005.- 495 с.
7. Иммельт, Джеф, ШИЧКИНА М. И. Экономический кризис — триггер перехода к инновационной экономике [Электронный ресурс] / «Жизнь без опасностей. Здоровье. Профилактика. Долголетие»- 2009.

УДК: 331.08

**КАДРЛАРНИ ТАНЛАШ ВА ЮҚОРИ ЛАВОЗИМГА ТАЙЁРЛАШ МАСАЛАЛАРИ
(ГЕРМАНИЯ ТАЖРИБАСИ)**

**ВОПРОСЫ ПОДБОРА ПЕРСОНАЛА НА ДОЛЖНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
ГРАЖДАНСКОЙ СЛУЖБЫ (ОПЫТ ГЕРМАНИИ)**

**RECRUITMENT ISSUES FOR PUBLIC CIVIL SERVICE POSITIONS (GERMAN
EXPERIENCE)**

Ходжаев Фуркат Салимович

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат
сиёсати ва бошқаруви академияси “Иқтисодиёт ва молия”
кафедраси мустақил изланувчиси

Аннотация

Мақолада Германияда давлат хизматида юқори малакали кадрларни тайёрлашни назарий ва ҳуқуқий асослари ўрганилган. Шунингдек, сиёсий амалдорларни лавозимларга тайнлашда қўйиладиган талаблар таҳлил қилинган ҳамда ижобий тажрибаларидан Ўзбекистонда фойдаланиш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: давлат хизматлар, малакали кадр, лавозим, хизматчи, интизом

В статье рассматриваются теоретико-правовые основы подготовки высоко квалифицированных кадров для государственной службы в Германии. Анализируются требования к назначению политических служащих на должности и даются предложения по использованию их положительного опыта в Узбекистане.

Ключевые слова: государственная служба, квалифицированные кадры, должность, государственный служащий, дисциплина

The article studies the theoretical and legal foundations of training highly qualified personnel in the civil service in Germany. It also analyzes the requirements for appointing political officials to positions and makes suggestions for using their positive experience in Uzbekistan.

Keywords: civil service, qualified personnel, position, civil servant, discipline

Давлат хизматида юқори малакали кадрлар таркибини шакллантириш ҳар қандай давлатнинг устувор йўналиши ҳисобланади. “Давлат хизмати” серқирра тушунчадир. Давлат хизмати бу давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг ваколатларини амалга оширишга қаратилган профессионал хизмат фаолиятидир.

Кучли давлатдан кучли фуқаролик жамиятига ўтиш даврида давлат хизматини тўғри ташкил этиш ва уни амалга ошириш, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини эркинлаштириш жараёнида, жамият ва давлат олдидаги асосий вазифаларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Кадрлар, кадрлар салоҳияти бу миллий бойликдир. Мазкур масаланинг аҳамияти ҳам назарий, ҳам амалий томондан юқорилиги, давлат кадрлар сиёсатининг ҳозирги замон шароитларида давлат бошқаруви самарадорлигининг ошишида ҳал қилувчи омил эканлигидан далолат беради. Давлат кадрлар сиёсатини шакллантириш ва амалга ошириш бу мураккаб ва серқирра жараён бўлиб, унда назарий ва концептуал асосларнинг ишлаб чиқилишига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Давлат сиёсатини давлат хизматчилари ташкил этадиган бошқарув аппарати амалга оширилаётганлиги боис, давлат хизмати институтини тўғри шакллантириш ҳамда такомиллаштириш масаласини ҳал этиш муҳимдир.

Германияда худди бошқа бир қатор мамлакатларда бўлганидек давлат хизмати ўзбекчага сўзма сўз таржима қилинса “ижтимоий Германия” ёки “оммавий” хизмат деб аталади. Бу тушунча давлат муассасаларидаги барча ходимларни қамраб олади. Бунга фақат бошқарув органлари ходимлари эмас, балки ўқитувчилар, мактабгача муассасалар ходимлари, давлат университетларининг профессорлари ва ўқитувчилари, судьялар, вазирлар, Федерал банк дирекцияси аъзолари, шунингдек, полициячилар, ҳарбий хизматчилар, темир йўллар, почта муассасалари хизматчилари ва бошқалар ҳам киради. Давлат хизмати барча босқичда (федерация, ҳудудлар, жамоалар босқичлари) ягона тизим бўйича федерал қонунлар билан бошқарилади. Барча уч босқич учун унвонлар, мартабалар, амалларнинг ягона тизими, хизмат ўташнинг ягона қоидалари, ягона ҳуқуқ ва мажбуриятлар, чеклашлар ва қафолатлар, нафақа таъминоти ва меҳнатга ҳақ тўлаш тизими жорий этилган.

Давлат хизматидаги шахслар уч гуруҳга: амалдорлар, хизматчилар ва ишчилар гуруҳига бўлинади. Уларнинг мақомидаги фарқлар энг аввало уларнинг давлат билан ўзаро муносабатлари хусусияти билан белгиланади ҳамда ишга қабул қилиш, хизматни ўташ ва тўхтатиш, хизмат учун мукофот тартибида, уларга қўйиладиган талабларда, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари мазмунида ўз ифодасини топади. Асосий қонунга мувофиқ давлат хизматига қабул қилишда Германия фуқаросининг диний эътиқоди ёки дунёқарашига нисбатан бирон-бир камситиш мавжуд эмас. Германия қонунчилигига кўра бошқарув органининг аломатларидан бири амалдорликни эгаллаш бўлиб, бу давлат механизмининг таркибий қисми бўлиб хизмат қилади. Амалдорларга кенг маъмурий ваколатлар, давлатга тегишли ёки оммавий-ҳуқуқий функциялар берилади. Германиядаги замонавий ҳуқуқий адабиётда “содиклик қасамёди асосида оммавий бошқарувнинг юридик шахси билан давлат-хизмат муносабатларида турган ҳамда унинг топшириғига кўра оммавий-ҳуқуқий функцияларни адо этадиган шахс” [2] амалдор деб аталади. Давлат топшириғига кўра ҳаракатларни, шу жумладан ҳўжалик ва илмий-техник ҳаракатларни адо этувчи шахс амалдор сифатида белгиланади [4]. Аммо давлат хизмати ҳуқуқи ёки амалдорлик ҳуқуқи меҳнат ҳуқуқининг эмас, балки илгаригидек маъмурий ҳуқуқ тармоғи ҳисобланади; амалдорлар ўз ҳуқуқий мақомига кўра ёллов бўйича ишловчи хизматчилардан фарқ қилади. Шунинг учун Германияда “амалдор” ва “хизматчи” тушунчаси бир-бирига ўхшамайди. Амалдор ва давлат ўртасидаги хизмат муносабатлари фақат қонунда кўрсатилган асосдагина тўхтатилиши мумкин, шундан сўнг амалдор (агар у бадном қилувчи ҳолатларга кўра ишдан бўшатилмаган бўлса) истеъфога чиқади. Бошқа Ғарбий Европа мамлакатларида бўлганидек, Германия амалдорлиги учун ҳам эскирган ташкилий тамойиллар ҳосдир. Амалдорлар корпуси иерархик

бўйсунуш тамойиллари асосида ташкил этилади. Германиядаги амалдорлик юқори турувчи маъмуриятнинг доимий сиёсий, касбий ва юридик назорати остида турувчи ёпиқ кастадир. Мавжуд аҳволни ўзгартириш учун сўнгги йилларда амалга оширилган саъй-ҳаракатлар қотиб қолган анъаналар ўта кучлилиги боис унчалик самара бермади. Масалан, амалдорлар хизмат интизомини бузганда мустақил юрисдикция қўлланишини бартараф этишга сўнгги вақтгача муяссар бўлинмади. Буларнинг барчаси, немис юристларининг эътирофига кўра, амалдорлар аппарати фаолиятидаги расмийчиликка, қатор ҳолатларда ташаббуснинг бўлмаслигига, қарорларнинг асосан юқорининг кўрсатмаси билан қабул қилинишига олиб келади. [1] “Ётақчи вазирликлар амалдорларига бюрократизмнинг мумтоз тамғаси босилган”. [2] Немис қонунчилиги “амалдорлик муносабатлари” бир томондан амалдор, бошқа томондан диний уюшмалар ва уларнинг муассасаларни истисно этганда давлат, федерация, жамоа ва оммавий тусга эга бўлган бошқа муассасалар намоён бўладиган оммавий-ҳуқуқий муносабатлар кўриниши эканлигини алоҳида таъкидлайди. Бундан ташқари Германия ўз амалдорларини йўллайдиган давлатлараро муассасалар, коммунал ижроия органлар, маориф, транспорт, телевидение ва бошқа тизимларнинг нодавлат муассасалари ҳам муносабатлар субъекти сифатида намоён бўлиши мумкин. Давлат хизмати билан боғлиқ кишиларнинг алоҳида гуруҳи сифатида Германияда амалдорликнинг мавжудлиги Германия Асосий қонуни 33-моддасининг 4 ва 5 моддаларига асосланади, унда давлат хизматида “хизматнинг оммавий-ҳуқуқий муносабатлари ва садоқат ришталари билан боғланган кишилар” турганлиги ҳақида сўз юритилади. Уларга оддий хизматчилардан фарқли ўлароқ “ҳукумат ваколатларини амалга ошириш” топширилади. “Давлат хизмати ҳуқуқи касбий амалдорлар мақомига тегишли анъанавий тамойилларни ҳисобга олган ҳолда йўлга солиниши лозим”. Касбий амалдорликнинг мавжудлиги ва амал қилиши тарихий анъаналарга таянади, Асосий қонун билан мустаҳкамланган ва қатор махсус қонунлар ҳамда ҳукумат қарорлари билан йўлга солинади (ҳаммаси бўлиб, “Интизом кодекси” билан қўшиб ҳисоблаганда, 20 дан ортиқ меъёрий ҳужжатлар мавжуд). Амалдорларнинг ҳуқуқий мақомига тегишли умумий қоидалар 1953 йилда қабул қилинган Амалдорлар тўғрисидаги федерал қонунда шакллантирилган (ҳозирги вақтда у 1985 йилдаги таҳрирда амал қилмоқда). Мазкур қонун амалдорлар мақомига умумий таъриф беради, унда амалдорларни тайинлаш, хизмат бўйича илгари суриш тамойиллари шакллантирилган, амалдорнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, у мос келиши лозим бўлган шароитлар белгиланган. Ҳудудларда иш олиб боровчи амалдорлар мақоми махсус федерал қонун ва ҳудудий қонунлар билан йўлга солинади. Ҳудудий амалдорлар мақомини йўлга солувчи қонунларни ихчамлаштириш мақсадида 1957 йилда ҳудудий амалдор мақомини йўлга солувчи ҳуқуқларни ихчамлаштириш тўғрисида Федерал қонун қабул қилинган эди. Ҳозирги вақтда у 1985 йилдаги таҳрирда амал қилмоқда. Мазкур қонуннинг аксарият меъёрлари тавсия хусусиятига эга. 1986 йилда “Амалдорлар маоши тўғрисида”ги Қонун, 1987 йилда “Йиллик таътиллarga ҳақ тўлаш тўғрисида”ги Қонун, 1973 йилда “Федерал амалдорлар, судьялар [9] ва ҳарбий хизматчиларга йўл харажатларини қоплаш тўғрисида”ги Қонунлар¹ эълон қилинган эди. Бу қонунлардан ташқари ГФРда давлат муассасалари ходимлари манфаатларини ҳимоя қилиш борасида, федерал амалдорларнинг иш вақтлари тўғрисида, федерал амалдорларнинг таътиллари тўғрисида ва айрим бошқа масалалар тўғрисида ҳукумат фармойишлари² эълон қилинган. Ушбу масалалар рўйхати давлат оммавий хизматга қанчалик аҳамият бераётганлигидан далолатдир. Қуйидаги шахслар: [1] и давлат билан оммавий-ҳуқуқий “хизмат ва садоқат” муносабатида турган; и давлат ва жамият хавфсизлигини таъминловчи муҳим давлат функцияларини адо этадиган; и амалдорга лавозимга тайинланганлиги тўғрисидаги маъмурий ҳужжатда қайд қилинадиган оммавий хизмат муносабатига эга шахслар амалдор ҳисобланади. и лавозимга умрбод тайинланадиган амалдорлар; и алоҳида ҳуқуқий кўрсатмалар асосида муайян вақтга лавозимга тайинланадиган амалдорлар; и ноаниқ вақтга тайинланадиган амалдорлар. Мазкур гуруҳ энг ижтимоий ҳимояланмаган гуруҳдир. Бу гуруҳга тайёргарлик хизматини тугатган ва умрбод лавозимни эгаллашга даъвогар бўлганлар киради; и синов муддати билан лавозимга тайинланган амалдорлар. Олий таълим муассасасини тамомлаган амалдорга синов муддати белгиланади.

Одатда, бундай амалдор дастлаб ноаниқ муддатга, сўнгра эса синов муддати билан лавозимга тайинланади. Синов муддати муваффақиятли тугагач у (агар бунинг учун барча ҳукукий шарт-шароитлар мавжуд бўлса) лавозимга умрбод сайланади. Синов муддатининг давомийлиги амалдорнинг даражасига боғлиқ бўлиб, у бир йилдан тўрт йилгача муддатни ташкил этади; и ўз функцияларини касб сифатида эмас, балки вақтинча адо этадиган фахрий амалдорлар. Уларнинг фаолияти сайлов асосида, одатда маҳаллий бошқарув доираларида амалга оширилади: бу масалан, бургомистр, унинг ўринбосари ва ҳ.к. лавозимлар бўлиши мумкин. Шундай бўлса-да, умрбод сайланадиган амалдорлар мақоми асосан уларга ҳам тегишлидир. Худди касбий амалдорлар сингари улар лавозимга тайинланганликларини тасдиқловчи ҳужжат оладилар. Федерация, ҳудудлар, жамоалар уюшмаси, жамоалар, шунингдек бошқа оммавий-ҳукукий тузилмалар муассаса ва ташкилотлар амалдори лавозимга тайинлаши мумкин. Қонунлар ҳукукий мақомига кўра амалдорларнинг қўйидаги туркумларини фарқлайди: Федерал амалдорлар тўғрисидаги Қонуннинг 7-бандида улар мос келиши лозим бўлган шартлар санаб ўтилган. Амалдор руҳан ва жисмонан соғлом бўлиши, маъмурий ходим учун зарур бўлган феъл-атворга эга бўлиши лозим; миллатига кўра немис бўлиши зарур, Асосий қонунга таянган ҳолда доимо эркин демократик тузумни ҳимоя қилиши тўғрисида қасамёд қабул қилиши лозим. [15] Давлат имтиҳонини муваффақиятли топшириш билан ниҳоясига етадиган тизимли, кўп томонлама тайёргарлик, лавозимга узил-кесил тайинлашдан олдин синов муддатидан ўтиш ҳамда Амалдорлар тўғрисидаги Федерал қонунга мувофиқ “амалдор алоҳида партиёга эмас, балки бутун халққа хизмат қилади”. У ўз мажбуриятларини ижтимоий фаровонлик йўлида “одил ва беғараз” адо этиши зарур. У ўзининг барча ҳаракатларида эркин демократик тузум асосларига ўз садоқатини намоён этиши, бу тузумни ёқлаб чиқиши, “сиёсий фаолиятда мўътадилликка риоя қилиши” лозим. ГФРда амалдорга нисбатан “сиёсатдан холи туриш” ёки “партиядан холи туриш” борасидаги талаблар қўйилмаган. Амалда ГФР давлат хизматчиларининг каттагина қисми муайян сиёсий қарашларга эга, 40%га яқин амалдорлар эса сиёсий партияларнинг аъзоларидир. Устига-устак сиёсий партиялар давлат аппаратида ўз тарафдорларини имкон қадар кўпроқ киритишга интиладилар.

Германияда худди кўплаб мамлакатларда бўлганидек “сиёсий амалдорлар” ва “мутахассис амалдорлар” ўртасида фарқланиш мавжуд. Сиёсий амалдорлар янги ҳукумат кабинетини ташкил этувчи бошқа партия вакиллари ҳукумат тепасига келиши билан ўз лавозимларини тарқ этадилар. Амалда ҳукумат алмашганда одатда вазирлик ва муассасаларнинг 20% ига қадар раҳбар ходимлари алмашади. Мутахассис амалдорлар давлат функцияларини мунтазам адо этадилар. Улар касбий-маъмурий тайёргарликнинг ўта юксак савиясига эга бўлишлари лозим ва кўпинча бу борада ўз раҳбарлари – сиёсий амалдорлардан устун турадилар. Айнан шулар бошқарув жараёнининг узлуксизлигини таъминлайди. Мутахассис амалдор гарчи сиёсий партиёга мансублик ҳукуқига эга бўлса-да (амалда 40% га яқин амалдорлар сиёсий партияларга мансубдир) [1], хизмат даврида сиёсий бетарафликка риоя қилишга мажбурдир. Аммо давлат хизматида турган сиёсий амалдорлар ҳам ўзлари мансуб бўлган партиянинг эмас, балки умумжамиyat манфаатлари учун хизмат қилишга чорлангандир. Агар амалдор бундестагга сайланса депутатлик ваколатлари тугагандан сўнг олдинги лавозимида ёки шунга тенг лавозимга қайтиш ҳуқуқини сақлаган ҳолда узоқ муддатли таътилга чиқиши зарур. Вазирлар ҳам давлат хизмати тизимида мансубдир, бироқ улар қонунда белгиланган маънода амалдор эмас. Уларнинг ҳукукий мақоми 1953 йилдаги вазирлар тўғрисидаги махсус қонун билан белгиланган. Улар хизматчилар эмас, балки мансубдор шахслар ҳисобланади ва сиёсий фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга.

“Сиёсий амалдор” ўз лавозимида турган бутун муддат давомида сиёсий қарашлари ва ҳукумат мақсадларини қўшиб олиб боришга мажбурдир. У ўз ҳукукий мақомига кўра “умрбод амалдор” туркумига яқин бироқ амалда исталган вақтда ўз лавозимидан сабаблари изоҳланмаган ҳолда вақтинча ёки бутунлай четлатиши мумкин. Сиёсий амалдорлар доираси қонунчилик билан белгиланган ҳамда ҳукумат органлари олий раҳбариятининг нисбатан кам сонли гуруҳини қамраб олади. Федерал қонун амалдорга қўйиладиган талабларни санаб ўтган:

амалдор немис фуқаролигига эга бўлиши, руҳан ва жисмонан соғлом бўлиши, маъмурий ходимга хос феъл-атворга, барқарор моддий мавқега эга бўлиши лозим. У Асосий қонунга таянган ҳолда доимо ГФР эркин демократик тузумини ҳимоя қилиш борасида қасамёд қабул қилади. Унга ўз мажбуриятларини одил ва беғараз адо этиш юклатилади. Федерал қонуннинг 15–25-бандларига мувофиқ амалдорлар тўрт даражага: қуйи, ўрта, юқори ва олий даражаларга бўлинади. Амалдорни даражалардан бирига киритиш билан боғлиқ ҳолда унинг бошланғич маълумотини назарга олиб унга муайян талаблар қўйилади[5]:

-янада юқори амалдорлар туркумига ўтувчилар учун янги имтиҳон топшириш;

- истисно ҳолатларда зарурий расмий шартларга мос келмаган ҳолда маъмурий иш учун ўз яроқлилигини кўрсата олганлар учун хизматга кириш имкониятларини яратиш.

Ҳар бир даража учун муайян “билим цензи”, яъни асосий маълумотнинг муайян даражаси мос келади. Юқори ва олий даража амалдорлари учун бошқа талаблардан ташқари олий маълумотга (олий даража учун университет маълумоти) эга бўлиш мажбурийдир. Амалдорлик лавозимига даъвогарлар, одатда, давомли тайёргарлик хизматидан ўтишлари ва тегишли лавозимга ишга кириш учун имтиҳон топширишлари лозим (айрим касблар бўйича бунинг ўрнига муайян иш стажига талаб қилинади).

Ҳар бир хизмат даражаси доирасида (амалда унвонларга ўхшаш) қуйидан бир мунча юқорига қадар қатор лавозимлар мавжуд, бу хизмат пиллапоясидан илгарилаш имконини беради. Амалдорлар лавозим гуруҳларининг тизими мавжуд. Уларнинг ҳар бирида хизмат стажига боғлиқ ҳолда маошларни кўтариш кўзда тутилган. Давлат хизматчиларининг лавозим маошлари давлат ҳокимияти органларидаги хизматнинг ҳар 1–2 йилидан сўнг ортиб боради. Раҳбарият таркиби учун лавозим гуруҳларининг алоҳида тизими белгиланган. Бу туркумдагиларнинг лавозим маошлари хизмат стажига боғлиқ эмас. Германия оммавий муассасалари ходимлари танлов асосида олинади. Бўш лавозим учун танлов ўтказиш масъулияти олий суд инстанциясига юклатилган. Масалан, таълим вазири таълим соҳасидаги лавозимни эгаллаш учун танлов ўтказишга масъулдир. Зарур бўлганда ҳар бир ҳудуднинг ўзига хосликларини ҳисобга олган ҳолда эгаллайдиган лавозими учун даъвогарларга талабларни ўзгартириш унинг вазифасига киради.

Ўзгартиш ва аниқликлар ички ишлар вазири, молия вазири ва бошқа олий мансабдор шахслар томонидан киритилиши мумкин. Лавозимга узил-кесил тайинлангунга қадар амалдор синов муддатини ўтиши зарур. Синов муддатининг давомийлиги амалдорлар даражасига боғлиқ. Бу муддат қуйи даража амалдорлари учун бир йилни, ўрта даража учун – икки йил, юқори даража учун – уч йил, олий даража учун – тўрт йилни ташкил этади. Бу энг кам синов муддати бўлиб, уни камайтиришга йўл қўйилмайди. Дастлабки икки гуруҳга кириш учун махсус билим талаб қилинмайди; умумий таълим ёки касб-ҳунар мактабини тугаллаш kifойадир. Давлат хизматидаги амалдорлар ва хизматчилар (ҳамда ишчилар) ўртасидаги фарқ шундан иборатки, амалдорлар хизматга тайинланади, хизматчилар (ва ишчилар) билан эса меҳнат шартномаси тузилади. Амалдорлар умирбодга тайинланади, меҳнат шартномаси эса бекор қилиниши мумкин. Амалдорларга иш ҳақи тўлаш бу - қонун билан белгиланган маошдир, хизматчилар ва ишчиларнинг меҳнатига эса тарифли битимга мувофиқ ҳақ тўланади. Амалдорлар давлат нафақаси оладилар, хизматчилар ва ишчилар эса ижтимоий суғурта тўғрисидаги шартнома асосида нафақа олади. Давлат бошқаруви органлари ўзларидаги мансабдор шахслар уларга берилган ҳуқуқ ва ваколатлар доирасида содир этган фаолиятлари учунгина жавобгар бўладилар. Агар мансабдор шахс ўз ташаббусига кўра ҳаракат қилган бўлса у оддий тартибда, фуқаролик-ҳукукий тартибга кўра жазоланади. Асосий қонун жабрланувчига агар у амалдорнинг қасддан қилган ҳаракатлари ёки қўпол эҳтиётсизлиги натижасида жабр кўрган бўлса кўрган зарарлари тўғрисида даъво қилиш ҳуқуқини беради.

Амалдорлар учун улар ўз лавозим функцияларини бажаришда йўл қўйиши мумкин бўлган жинойтлар: жосуслик, суд сирини ошкор қилиш, порахўрлик, хизмат мавқеидан жиноий фойдаланганлик учун жиноий жазо кўзда тутилган. Улар учун хизматда ва хизматдан ташқарида содир этилган қилмишлар учун жиноий жавобгарлик кўзда тутилган. Мансабдор

шахслар амалдорларнинг алоҳида туркумини ташкил этади. Бу масала бўйича ҳуқуқнинг асосий манбаи ГФР Жиноий кодексидир. Дастлаб 1871 йилда қабул қилинган Германия Жиноий кодекси [12] ҳозирги вақтда 1987 йилги таҳрирда амал қилмоқда. Германия ЖКнинг сўнгги 28-қисми мансабга тегишли жиноятларга бағишланган. Мансабдор шахс томондан хизмат вақтида тан жароҳати етказганлик учун жавобгарлик, хизмат сирини, хизмат суриштируви сирини, почта ва телехабарлар (яъни телефон, телеграф ва ҳ.к.) сирини бузганлик учун жавобгарлик белгилловчи моддалар ва параграфлар киритилган. Германия ЖК “Герман ҳуқуқига биноан: а) амалдор ёки судья бўлганларни, б) бошқа оммавий-ҳуқуқий муносабатда турганларни ёки, в) ҳукуматнинг бирон-бир органида ёки бошқа муассасада ёхуд уларнинг топшириғига кўра оммавий бошқарув вазифасини бажариш учун бошқача тарзда чақирилганларни” мансабдор шахс деб эътироф этади. ГФР ЖК 28-қисми “бевосита оммавий хизматга чақирилган” бироқ мансабдор шахс бўлмаган ҳолда “ҳукуматнинг қандайдир органида оммавий бошқарув вазифасини адо этувчи ёки бундай вазифани адо этувчи муассаса ёхуд уюшмада банд бўлганларни”¹ мансабдор шахс сифатида жиноий жавобгарликка тортиш имкониятига йўл қўяди. Бу мана шу тарзда де-факто мансабдор шахсларга тегишлидир, чунки улар оммавий мажбуриятларни адо этадилар.

Юқори даражадаги амалдорларни тайёрлаш давлат бошқарувининг олий касбий мактаблари деб аталувчи кенг тармоқ орқали амалга оширилади. Федерациянинг тегишли олий мактаби билан бир қаторда ҳудудларда ҳам шунга ўхшаш мактаблар мавжуд. Бундан ташқари амалдорлар малакасини ошириш билан шуғулланувчи айрим муассасалар махсус ўқув муассасалари ва ўқув марказларига эга. Олий касбий мактабга қабул шарти давлат хизматига киришдир (ўқувчилар тайёргарлик хизматидан ўтаётган амалдорлик лавозимига номзод ҳисобланиб уларга маош тўланади). Ўқиш уч йил давом этади, бунинг ярми, одатда, назарий таълимга, иккинчи қисми бошқарув органларида амалиёт ўташга кетади. Германияда бир неча йил давомида алоҳида мавқега эга оммавий хизматчиларнинг алоҳида тури сифатидаги амалдорликни йўқ қилиш борасида мунозаралар бораётганлигини таъкидлаш жоиз.

Бу талаблар амалдорда кўплаб “имтиёзлар” борлиги, бошқарув ходимларининг ўта кўп сонли экани ва ҳ.к.ларга асосланади. Чидаб бўлмайдиган жойи шундаки, маъмурий-ҳуқуқий институт сифатидаги амалдорлик мамлакат ижтимоий ҳаётининг барча томонларига ўз таъсирини ўтказган ҳолда бошқарувнинг бутун аппаратига сингиб кетгандир. Германия бошқарувининг турли тармоқларидаги амалдорлар сонига кўра маъмурий сиёсий аппарат, ташқи алоқалар муассасаси, молия аппарати, полиция ва ижтимоий хавфсизлик етакчи ўринларни эгаллайди. Энергетика, сув хўжалиги ва хунармандчилик, жамоат транспорти ва ахборот соҳасидаги бошқарув органлари амалдорлар сонига кўра энг сўнгги ўринларни эгаллаган.

Германиядаги юридик адабиётда давлат-хизмат (ёки “амалдорлик”) муносабатлари вужудга келиши учун қуйидаги асосларни фарқлаш қабул қилинган: муассаса раҳбарининг фикрига кўра маъмурий ҳужжат асосида лавозимга тайинлаш; танлов имтиҳонларини муваффақиятли топшириш оқибатида лавозимни эгаллаш; ишхона таркибини тўлдириш (кооптация) ва лавозимга сайлаш.² Германия Конституцияси 19-моддасининг 4-банди³ давлат ҳокимияти томонидан манфаат ва ҳуқуқларига зарар етган ҳар бир шахсга суд органларига мурожаат қилиш имкониятини кўзда тутаяди. Бундай ҳолатларда жабрланувчилар ўз субъектив ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун оддий судларга даъво аризасини бериши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Ҳозирги замон ва янги Ўзбекистон “ китоби қуйидаги сўзлар билан бошланади:

“Тарих синовларидан ўтган ҳақиқат шуки, ўзини ўзгартиришга қодир бўлган, вақтни — имкониятга, имкониятни ютуққа, ютуқни таракқиёт пойдеворига айлантира олган халқ — буюк халқдир.

Бундай халқ, ҳеч шубҳасиз, ҳаётни ҳам, ижтимоий муҳитни ҳам ўзгартира олади, кўзлаган мурод-мақсадларига албатта эришади”.

Мамлакатимизда олиб борилаётган барча ислохотларнинг марказида бўлиб келаётган миллий мустақиллигимизни ҳар томонлама мустаҳкамлаш, юртимизда тинчлик ва барқарорликни таъминлаш, одамларни ҳаётдан рози қилиш, инсон қадрини улуғлаш каби эзгу тушунчалар мазкур китобнинг бош ғояси, асосий лейтмотивини ташкил этади.

Ҳеч шубҳасиз, давлатимиз раҳбари томонидан илгари сурилган, Янги Ўзбекистонни барпо этиш стратегиясининг туб мақсади ва негизида мужассам бўлган ғоя ва интилишлар бугунги кунда мард ва олижаноб халқимизнинг фидокорона меҳнати, ақл-заковати билан реал воқеликка айланиб бормоқда.

Китобни мутолаа қилиш жараёнида бу ҳақиқатни янада чуқур ҳис этамиз ва мана шундай тарихий ўзгаришлар даврида бу улуғвор ўзгаришларнинг нафақат гувоҳи, балки фаол иштирокчиси бўлиб яшаётганимиздан албатта фахрланамиз.

Шавкат Мирзиёев давлат раҳбари сифатида иш бошлаган илк кунлардан бошлаб “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”, “Халқ биздан рози бўлса, Яратган ҳам биздан рози бўлади”, деган олижаноб ғоя ва мақсадларни илгари суриб, Ўзбекистондаги катта-кичик барча раҳбарлардан ўз фаолиятини айнан шу мезонлар асосида олиб боришни талаб этди. Ўтган йиллар давомида мамлакатимизда юз берган туб ўзгариш ва янгиланишлар, юртдошларимиз ҳаётидаги ижобий натижалар ана шундай халқпарвар сиёсат самарасидир.

Асарнинг “Халқ хизматидаги давлат — эл-юрт учун улуғ саодат” деб номланган яна бир муҳим бобида суд ҳуқуқ тизимида амалга оширилаётган ислохотлар, давлат идоралари ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти, коррупцияга қарши курашиш масалалари ҳақида атрофлича сўз юритилади.

Барчамизга аёнки, Ўзбекистон Республикасининг янгиланган Конституциясида мамлакатимизнинг ташқи сиёсати қуйидаги энг муҳим тамойиллар билан мустаҳкамлаб қўйилган.

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамияти, аввало, кўшни давлатлар билан дўстона муносабатларини ҳамкорлик, ўзаро қўллаб-қувватлаш, тинчлик ва тотувлик асосида мустаҳкамлаш ҳамда ривожлантиришга интилиш.

Бугунги кунда Ўзбекистон дунёнинг 142 мамлакати билан дипломатик алоқалар ўрнатган бўлиб, 100 дан ортиқ халқаро ташкилот ва тузилмаларга аъзо ҳисобланади. Шу билан бирга, кейинги йилларда Янги Ўзбекистонда очиқ ва тинч, прагматик ва фаол ташқи сиёсатнинг мутлақо янги модели амалга оширилмоқда.

Мазкур моделнинг энг муҳим вазифалари — миллий ривожланиш мақсадларига сўзсиз эришиш учун барча ички ва ташқи ресурсларни бирлаштириш ҳамда сафарбар этиш, мамлакатнинг барқарор ривожланиши учун қулай ташқи муҳитни шакллантириш, миллий манфаатларни халқаро майдонда самарали илгари суриш ва изчил тарғиб қилиш ҳамда миллий ривожланиш мақсадларига эришиш ва мамлакат иқтисодиётининг жаҳон бозорида рақобатбардошлиги ортиб боришини таъминлаш учун барча имкониятларни ишга солишдир.

Бу вазифаларни амалга оширишда Янги Ўзбекистоннинг барча хориж давлатлари билан муносабатларни ўрнатишда прагматик ёндашувни мустаҳкамлаш, кўп томонламалик тамойилини илгари суриш, глобаллашувнинг ижодий жараёнларини ривожлантириш, ўзаро манфаатли ва тенг ҳуқуқли халқаро ҳамкорликни йўлга қўйиш, давлатимизни дунёнинг фаол ва тадбиркор мамлакатларидан бирига айлантиришга қаратилган ташқи сиёсати асосий омил бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <http://bigabooks.com/book/25-gosudarstvennaya-slizhba/38-2-gosudarstvennaya-slizhba-frg-predystoriya.html>
2. Mayer F. Allgemeines Verwaltungsrecht: Eine Einführung. - Stuttgart- München, 1977. S.15.
3. Основной Закон Федеративной Республики Германия – Ташкент, ООО “Art Line Group”, 2005. С.326

4. Зуммер Р., Пюлер К.-П. Правовые основы государственной службы в ФРГ. Мюнхен: Брюль, 2001.
5. Основной Закон Федеративной Республики Германия / Федеральный центр политического просвещения Германии. Берлин, 2004. 102 V БОБ. ДАВЛАТ ХИЗМАТИ СОҲАСИДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА
6. Россия и европейский опыт госслужбы. Доклады Института Европы. N 212. М., 2008.
7. Рюден Е.Ю. Административно-правовое обеспечение службы полиции (милиции) в федеративном демократическом государстве в условиях административной модернизации (сравнительно-правовая характеристика ФРГ и РФ): Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2009.
8. Focised on the Fitire: Innovations for Administration: The Government’s Programme. Berlin, 2006.
9. Mayer F. Allgemeines Verwaltungsrecht: Eine Einfuhring.- Stuttgart- Minchen, 1977.S.15.
10. Organisation information stechnickgestutzer Offentlichen Verwaltung. – Berlin, 1981.S.334.
11. Preparing Eiuope’s digital fitire in 2010 Mid - Term Review. Brissels, 2008.
12. M.Renger. Der ffentliche Dienst. “Verwaltungs organisation” – 1991. № 3 S.13
13. C.Ile. Verwaltungsprozessrecht – Minchen, 1963.S.
14. http://bugabooks.com/book/25-gosidarstvennaya-slizhba/38-2_gosidarstvennaya_-_slizhba-frg-predystoriya.html
15. ДАВЛАТ ХИЗМАТИ 1 Россия и европейский опыт госслужбы. Доклады Института Европы. N 212.– М., 2008. С. 45.

UDK: 330: 338:47: 346

**HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA TRANSPORT INFRATUZILMASINI
BOSHQARISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI**

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К УПРАВЛЕНИЮ ТРАНСПОРТНОЙ
ИНФРАСТРУКТУРОЙ В РАМКАХ РЕГИОНАЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ**

**INNOVATIVE APPROACHES TO TRANSPORT INFRASTRUCTURE MANAGEMENT
IN REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT**

Tursunov Ozodbek Badalovich

Farg‘ona davlat universiteti, “Iqtisodiyot va turizm” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston hududiy iqtisodiy rivojlanishida transport infratuzilmasini boshqarishning innovatsion yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda mamlakatda transport tizimini modernizatsiya qilish, logistika tarmoqlarini kengaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy hududlar o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish jarayonlari faol amalga oshirilmoqda. Tadqiqotda 2018–2024-yillar mobaynida transport infratuzilmasi rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari tahlil qilinib, innovatsion boshqaruv mexanizmlarining samaradorlikka ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, Yevropa mamlakatlari tajribasi [7][9] asosida O‘zbekiston sharoitida qo‘llanishi mumkin bo‘lgan samarali boshqaruv usullari taklif etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, transport infratuzilmasini rivojlantirishda raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish va logistika infratuzilmasini integratsiyalash hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Transport infratuzilmasi, innovatsion boshqaruv, hududiy iqtisodiy rivojlanish, logistika, raqamlashtirish, barqaror iqtisodiyot, transport siyosati, davlat-xususiy sheriklik, samaradorlik, innovatsion texnologiyalar.

В данной статье представлен углубленный анализ инновационных подходов к управлению транспортной инфраструктурой в региональном экономическом развитии Узбекистана. В последние годы в стране активно реализуются процессы модернизации транспортной системы, расширения логистических сетей и усиления интеграции между экономическими регионами посредством внедрения цифровых технологий. В исследовании проанализированы основные показатели развития транспортной инфраструктуры за 2018–2024 годы и изучено влияние инновационных механизмов управления на эффективность. Также, на основе опыта европейских стран, предложены эффективные методы управления, которые могут быть применены в Узбекистане. Результаты исследования показывают, что внедрение цифровых систем управления в развитие транспортной инфраструктуры, расширение механизмов государственно-частного партнерства и интеграция логистической инфраструктуры способствуют повышению конкурентоспособности региональной экономики.

Ключевые слова. Транспортная инфраструктура, инновационный менеджмент, региональное экономическое развитие, логистика, цифровизация, устойчивая экономика, транспортная политика, государственно-частное партнерство, эффективность, инновационные технологии.

This article provides an in-depth analysis of innovative approaches to transport infrastructure management in the regional economic development of Uzbekistan. In recent years, the country has been actively implementing processes to modernize the transport system, expand logistics networks, and strengthen integration between economic regions through the introduction of digital technologies. The study analyzes the main indicators of transport infrastructure development for 2018–2024 and studies the impact of innovative management mechanisms on efficiency. Also, based on the experience of European countries, effective management methods that can be applied in Uzbekistan are proposed. The results of the study show that the introduction of digital management systems in the development of transport infrastructure, the expansion of public-private partnership mechanisms, and the integration of logistics infrastructure serve to increase the competitiveness of the regional economy.

Keywords. Transport infrastructure, innovative management, regional economic development, logistics, digitalization, sustainable economy, transport policy, public-private partnership, efficiency, innovative technologies.

Transport infratuzilmasi mamlakat iqtisodiyotining tayanch tarmoqlaridan biri bo‘lib, u nafaqat tovarlar va yo‘lovchilar harakatini ta‘minlaydi, balki hududlar o‘rtasida iqtisodiy integratsiyani kuchaytiruvchi strategik omil sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillaridan so‘ng transport tizimining modernizatsiyasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllandi. Xususan, so‘nggi yillarda mamlakatning “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi [1]”da transport-kommunikatsiya tizimini raqamlashtirish, yangi logistika markazlarini tashkil etish, avtomobil va temiryo‘l tarmoqlarini kengaytirish bo‘yicha qator vazifalar belgilab berilgan.

Transport infratuzilmasining rivojlanishi [2] bevosita hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Chunki samarali yo‘l tarmoqlari, logistika markazlari va transport xizmati tizimlari ishlab chiqarish va iste‘mol nuqtalarini bog‘lab turuvchi asosiy mexanizm hisoblanadi. Shu bois transport infratuzilmasini boshqarishda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash, ya‘ni boshqaruvning raqamli shakllariga o‘tish, zamonaviy logistika va monitoring tizimlarini joriy etish bugungi kunda dolzarb masalaga aylangan.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda transport sohasida bir qator ijobiy o‘zgarishlar kuzatilmoqda. Masalan, 2018–2024-yillar oralig‘ida avtomobil yo‘llarining [1][2] umumiy uzunligi 185 ming km dan 208 ming km gacha kengaydi, temiryo‘l tarmoqlarining umumiy uzunligi esa 4,700 km dan 5,200 km gacha oshdi. Shuningdek, Toshkent, Samarqand, Farg‘ona, Nukus va Buxoro shaharlarida yangi logistika markazlari tashkil etildi. Shu bilan birga, xalqaro transport yo‘laklarini rivojlantirish (masalan, “Toshkent–Andijon–O‘sh–Irkeshtom” yo‘lagi) ham mamlakatning tranzit salohiyatini oshirdi. Shu nuqtai nazardan, transport infratuzilmasini boshqarishning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish va ularni xalqaro standartlarga moslashtirish hududiy iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik va iqtisodiy modellashirish usullari qo‘llanildi. Asosiy e‘tibor 2018–2024-yillar oralig‘ida O‘zbekiston transport infratuzilmasi rivojlanishining miqdoriy ko‘rsatkichlariga qaratildi. Ma‘lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi, Davlat statistika qo‘mitasi hamda Jahon bankining [3] ochiq manbalaridan olindi. Shuningdek, Yevropa va Osiyo mamlakatlarining [5][6][9] transport infratuzilmasini boshqarish tajribasi solishtirma tahlil qilindi. Quyidagi tahlil 2018–2024-yillar oralig‘ida O‘zbekiston transport infratuzilmasining rivojlanish ko‘rsatkichlarini batafsil sharhlaydi. Jadvaldagi ma‘lumotlar avtomobil yo‘llari, temir yo‘llar va logistika markazlari sonini o‘z ichiga oladi.

Jadvaldagi ma‘lumotlar O‘zbekiston transport infratuzilmasining so‘nggi yillarda barqaror rivojlanishini ko‘rsatadi. Avtomobil yo‘llari 2018-yilda 185 000 km dan 2024-yilda 208 000 km gacha o‘tdi, bu 23 000 km ga o‘shish demakdir. Bu yillik o‘rtacha 3–4% o‘shishga teng bo‘lib, hududlararo transport ulanishi va logistika samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

1-jadval

Transport infratuzilmasi ko‘rsatkichlari (2018–2024 yy.)

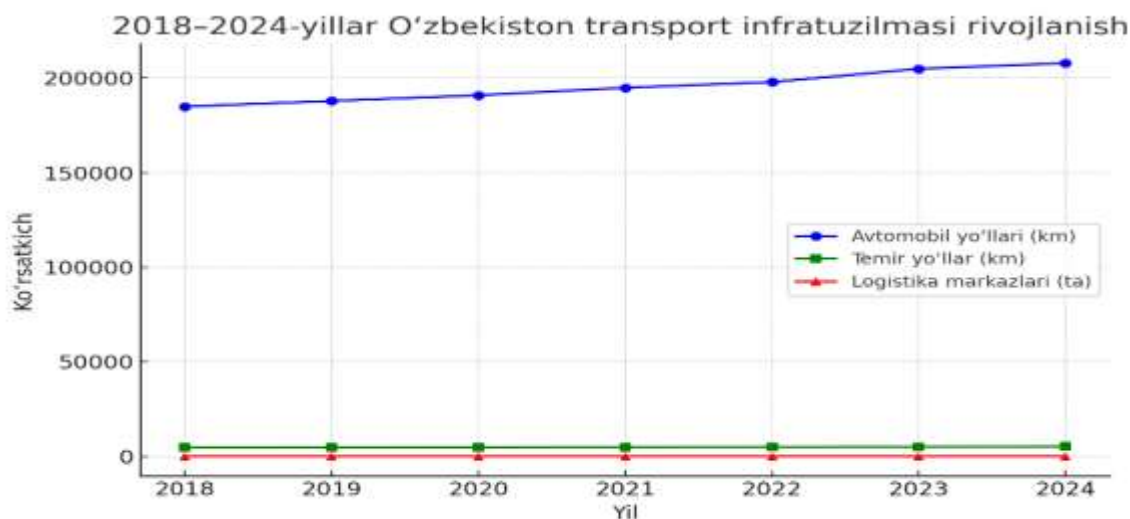
Yil	Avtomobil yo‘llari (km)	Temir yo‘llar (km)	Logistika markazlari (ta)
2018	185000	4700	3
2019	188000	4750	3
2020	191000	4800	3
2021	195000	4900	4
2022	198000	5000	4
2023	205000	5100	5
2024	208000	5200	5

Temir yo‘llar tarmog‘i ham barqaror rivojlanish ko‘rsatkichlariga ega bo‘lib, 4 700 km dan 5 200 km gacha kengaygan. Bu o‘shish asosan yangi liniyalarni qurish va mavjud yo‘llarni rekonstruksiya qilish orqali amalga oshirilgan.

Logistika markazlari soni 2018–2020-yillarda 3 ta bo‘lsa, 2021-yildan boshlab 5 taga yetgan. Markazlar sonining ko‘payishi ichki va tashqi transport oqimlarini boshqarishni samarali qiladi, tovarlar yetkazib berish jarayonini optimallashtiradi.

Umuman olganda, barcha ko‘rsatkichlar barqaror o‘shish tendensiyasini ko‘rsatadi va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish hamda davlat-xususiy sheriklik orqali hududiy iqtisodiy integratsiyani mustahkamlash siyosati amalga oshirilayotganini tasdiqlaydi.

1-rasmda ko‘rsatkichlari avtomobil yo‘llari, temir yo‘llar va logistika markazlarining 2018–2024-yillardagi o‘shishini vizual tarzda namoyish qiladi. Ko‘rinib turibdiki, avtomobil yo‘llari va temir yo‘llar uzluksiz kengaygan, logistika markazlari esa asta-sekin ko‘paygan.

1-rasm. 2018–2024-yillar O‘zbekiston transport infratuzilmasi rivojlanishi bo‘yicha rangli diagramma

Transport infratuzilmasini boshqarishning innovatsion yondashuvlari nafaqat mavjud infratuzilmani modernizatsiya qilishni, balki boshqaruvning zamonaviy mexanizmlarini joriy etishni talab etadi. Masalan, sun'iy intellekt asosida yo'l harakati monitoringi [4][5][8], transport oqimlarini modellashtirish, raqamli logistik tizimlarni yaratish orqali transport xizmatlarini optimallashtirish mumkin. Shuningdek, davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsiya mexanizmlari hududiy infratuzilmani kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Yevropa mamlakatlari tajribasi [7][9] shuni ko'rsatadiki, transportni raqamlashtirish va logistik integratsiya orqali transport tizimi samaradorligini 25–35% ga oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda transport infratuzilmasini boshqarish jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biridir. Raqamli boshqaruv, logistika integratsiyasi va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari transport tizimini yanada samarali qilishga xizmat qilmoqda. Kelgusida ekologik transport [10], 'yashil logistika' va aqlli transport tizimlari yo'nalishida islohotlarni chuqurlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi rasmiy ma'lumotlari, 2018–2024-yillar hisobotlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi ma'lumotlari (www.stat.uz).
3. Jahon banki. Uzbekistan Transport Sector Review, 2023.
4. Rasulov A., "Transport tizimini modernizatsiya qilishda innovatsion boshqaruv yondashuvlari", TDIU ilmiy jurnali, 2022.
5. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Transport Infrastructure Report, 2024.
6. Asian Development Bank. Uzbekistan Transport Infrastructure Strategy, 2022.
7. Karimov N., "Hududiy transport va iqtisodiy integratsiya", Ilmiy Axborot, 2021.
8. World Bank. Sustainable Transport and Logistics, 2023.
9. OECD. Regional Development and Transport Connectivity, 2020.
10. Xitoy transport tarmog'i tajribasi bo'yicha hisobot, 2022.

**KICHIK BIZNES SUB‘YEKTLARI FAOLIYATI BARQARORLIGINI
TA‘MINLASHDA MOLIVAVIY MUNOSABATLARNI SAMARALI TASHKIL ETISH**

**ЭФФЕКТИВНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В
ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА**

**EFFECTIVE ORGANIZATION OF FINANCIAL RELATIONS IN ENSURING THE
SUSTAINABILITY OF THE ACTIVITIES OF SMALL BUSINESS SUBJECTS**

Jo‘raxonov Muzaffar Eskandarovich

Andijon davlat texnika instituti,
“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, i.f.f.d. (PhD)
m.juraxonov@andmiedu.uz

Annotatsiya

Maqolada kichik biznes sub‘yektlari faoliyatida moliyaviy munosabatlarning o‘rni va ahamiyati, ularni barqarorligini ta‘minlashda moliyaviy manbalarning ta‘siri o‘rganilgan. Andijon viloyatida faoliyat ko‘rsatuvchi kichik biznes sub‘yektlari faoliyatiga kiritilgan moliyaviy mablag‘larning manbalari tahlil qilingan. Shu bilan birga ushbu sub‘yektlar faoliyatiga kiritilgan mablag‘larning muddatlari bo‘yicha hududlar kesimida o‘rganilgan. Ushbu tahlil ma‘lumotlari asosida kichik biznesning barqarorlik darajalariga ta‘siri baholangan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, biznesni qo‘llab-quvvatlash, moliyaviy resurslar, moliya bozori, kredit tizimi, bank, markazlashgan investitsiyalar, markazlashmagan investitsiyalar, xorijiy investitsiyalar, korxona mablag‘lari, uzoq va qisqa muddatli kreditlar.

В статье исследуются роль и значение финансовых отношений в деятельности субъектов малого предпринимательства, влияние источников финансирования на обеспечение их устойчивости. Проведен анализ источников финансовых ресурсов, инвестируемых в деятельность субъектов малого бизнеса, действующих в Андижанской области. При этом изучены условия инвестирования средств в деятельность данных субъектов по регионам. На основании данного анализа оценена обеспечение устойчивости малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, поддержка предпринимательства, финансовые ресурсы, финансовый рынок, кредитная система, банк, централизованные инвестиции, децентрализованные инвестиции, иностранные инвестиции, средства предприятий, долгосрочные и краткосрочные кредиты.

This article examines the role and importance of financial relations in the activities of small businesses and the impact of funding sources on their sustainability. An analysis of the sources of financial resources invested in small businesses operating in the Andijan region is conducted. The conditions for investing in these businesses by region are also examined. Based on this analysis, the sustainability of small businesses is assessed.

Keywords: small business, business support, financial resources, financial market, credit system, bank, centralized investments, decentralized investments, foreign investments, enterprise funds, long-term and short-term loans.

Milliy iqtisodiyotni rivojlanishida kichik biznes sub‘yektlari muhim ahamiyat kasb etishi barchaga ma‘lum. Zamonaviy iqtisodiyotda kichik biznes sub‘yektlari erkin bozor munosabatlariga asoslangan xo‘jalik yuritish tizimining muhim tarkibiy elementlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Kichik biznes sub‘yektlari tashqi va ichki muhitning o‘zgaruvchan shart-sharoitlariga tez va oson

moslasha olish qobiliyatiga ega bo‘lib, bu xususiyat raqobat muhiti rivojlanishiga, iqtisodiy tizimni tuzilmaviy jihatdan qayta qurish jarayonlarini amalga oshirishga, innovatsion texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish tizimlarini rivojlantirishga turtki beradi.

Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, mamlakat iqtisodiyotida kichik biznesni barqaror rivojlantirish muammolarini aniqlamay va ularning yechimlarini topmay turib, iqtisodiy o‘rish, ijtimoiy muammolarni, ayniqsa ishsizlikning oldini olish, aholi daromadlarini oshirish, iste‘mol bozorini mahsulotlar bilan to‘ldirish va eksportni oshirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirishda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Kichik biznes sub‘yektlarining barqaror rivojlanishi uchun ularning iqtisodiy faoliyatiga ta‘sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ishlab chiqarish xarajatlarining yuqoriligi va sifatli mehnat resurslaridan foydalanish kabi muammolar bilan bir qatorda moliyaviy resurslarning cheklanganligi kichik biznesning raqobatbardoshligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, sohaning barqaror rivojlanishiga to‘siq bo‘lmoqda. Yuqoridagi muammolarni ijobiy hal etgan jahondagi rivojlangan davlatlarda ishlab chiqariladigan yalpi ichki mahsulotning 70-80% dan ko‘prog‘i kichik biznes va xususiy tadbirkorlik tarmog‘ining ulushiga to‘g‘ri kelmoqda[4].

Jahon miqyosida ilg‘or rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes sub‘yektlari korxonalarining umumiy sonining qariyb 90 foizini, milliy daromadning 40 foizgacha hissasini, jumladan Yevropa Ittifoqida ish o‘rinlarining 20 foizni va qo‘shilgan qiymatning 18 foizini ta‘minlab bermoqda. Kichik biznes tomonidan yaratilgan ish o‘rinlari, rasmiy yaratilgan 10 ta ish o‘rinlaridan 7 tasini tashkil qilishi dunyo mamlakatlarida kichik biznesni yanada rivojlantirishni, ularda moliyaviy boshqaruvni samarali tashkil etish va moliyaviy resurslardan unumli foydalanish bilan bog‘liq iqtisodiy faoliyatini barqaror rivojlantirishni yanada rag‘batlantirmoqda [5].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev ta‘kidlaganidek: “Istiqbolli investitsion loyihalar hamda kichik biznes va tadbirkorlik sub‘yektlarini kreditlashtirishni yanada kengaytirish” [2] muhim vazifa hisoblanadi.

Xorijiy iqtisodchi olimlar o‘z tadqiqotlarida kichik biznes sub‘yektlari faoliyatida moliyaviy munosabatlarning ahamiyatiga oid bir qator “fiyerlarni” bildirganlar. Jumladan F.Allen va D.Geyl kichik va o‘rta biznes sub‘yektlari faoliyatini moliyalashtirishning ikki tizimi – banklar faoliyatiga asoslangan tizim va moliya bozorlariga asoslangan tizimning mavjudligini e‘tirof etishadi va bunda birinchi tizimning nisbatan muhim ahamiyat kasb etishini ta‘kidlashadi [6].

M.Yunus esa yangi faoliyat boshlagan kichik biznes sub‘yektlarini kreditlashda asosiy e‘tibor kreditlashning ijtimoiy samarasiga qaratilishi kerakligini ta‘kidlagan [7].

O‘zbekistonlik olimlardan N.I.Sultonova kichik biznesning rivojlanish darajasini moliyalashtirish tizimi va uning amal qilishi bilan tavsiflaydi [8].

Kichik biznesning rivojlanish jarayoni haqiqatdan ham moliyaviy mablag‘larga uzviy bog‘liqdir. Kichik biznes sub‘yektlarining faoliyati ko‘lami tufayli moliyaviy resurslar cheklanganligi, shuningdek, moliyaviy boshqaruv usullari tizimi mavjud emasligi, shu bilan birga, moliyaviy boshqaruvning strategik yondashuvini mavjud emasligi, ushbu sub‘yektlar faoliyatida moliyaviy munosabatlarga alohida e‘tibor qaratilishi kerakligini namoyon etadi [9].

So‘ngi yillarda O‘zbekistonda yanada qulay tadbirkorlik muhitini yaratish yo‘lida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar doirasida kichik biznes sub‘yektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni uzluksiz davom ettirish maqsadida ushbu sektor ishtirokchilari uchun moliya-kredit resurslaridan keng foydalanishni ta‘minlovchi bozor vositalari, mexanizmlari va amaliyoti takomillashtirib borilmoqda. Bular quyidagi me‘yoriy-huquqiy hujjatlarda o‘z aksini topgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrda PF-5242-sonli “Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2018 yil 27 iyundagi PF-5466-sonli “Yoshlar-kelajagimiz” Davlat dasturi to‘g‘risidagi, 2022 yil 9 iyundagi PF-150-sonli “Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash davlat jamg‘armasi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi, 2023 yil 10 noyabrda PF-193-sonli “Kichik va o‘rta biznesni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi va 2025 yil 19 martda PF-50-sonli “Kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi o‘rnini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonlari [1], O‘zbekiston

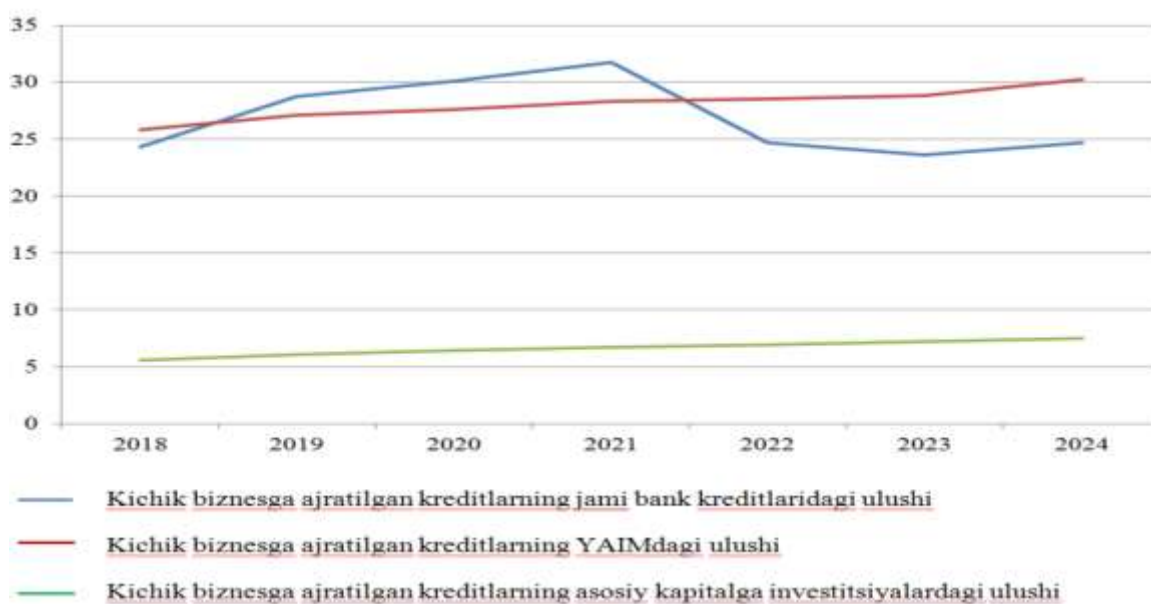
Respublikasi Prezidentining 2018 yil 7 iyundagi PQ-3777-sonli “Har bir oila — tadbirkor” dasturini amalga oshirish to‘g‘risida”gi, 2022 yil 19 aprelda PQ-212-sonli “Hududlarda tadbirkorlik loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlarini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2023 yil 14 sentyabrda PQ-306-son qarori “Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2023 yil 15 noyabrda PQ-366-son “Aholini kichik va o‘rta biznesga keng jalb qilishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari va boshqalar.

Mazkur qaror va farmonlarda belgilangan vazifalarni samarali ijrosini ta’minlash maqsadida oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish, hunarmandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash hamda yoshlarni tadbirkorlik faoliyatini rag‘batlantirishga tijorat banklari tomonidan kredit mablag‘larini yo‘naltirish borasidagi chora-tadbirlar faol tarzda amalga oshirilmoqda, mazkur kreditlar hisobidan hududlarda minglab yangi ish o‘rinlari yaratilib, aholini ish bilan ta’minlash va bu orqali ularning daromadlarini oshirishga erishilgan. Shu bilan birga, xotin-qizlar o‘rtasida bandlikka ko‘maklashish va tadbirkorlikni rivojlantirish, ayniqsa, qishloq joylardagi yosh qizlarni oilaviy va xususiy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka keng jalb qilishga xam erishilmoqda.

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2024 yil 20 yanvaridagi 37-son “Kichik biznesni uzluksiz qo‘llab-quvvatlash” kompleks dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida ham kichik va o‘rta biznesning xalqaro bozorlarga chiqishi imkoniyatlarini kengaytirish, mikro moliyalashtirishni rivojlantirish yangi vositalarini amaliyotga joriy etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Prezident 2025-yilda kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishdagi ustuvor vazifalarni e’lon qildi. Kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushini 55% ga yetkazish rejalashtirilgan. Bu uchun \$10 mlrd ajratiladi, kichik korxonalar uchun imtiyozli kredit olish imkoniyati yaratiladi, tadbirkor ayollar uchun stavkalar pasayadi. Kichik biznes sohasiga katta mablag‘lar yo‘naltirilayotgani yurtimizda ularning keng quloch yoyishi, ishbilarmonlar safi yanada kengayishiga imkon yaratib, so‘nggi besh yilda kichik va o‘rta tadbirkorlar soni 2 karra ko‘paydi. ularda 10,5 million odam jami band aholining 74 foizi daromad topib, ro‘zg‘or tebratmoqda [3].

Berilgan yengilliklardan foydalanib, so‘ngi yillarda 155 ta korxonaning yillik aylanmasi 100 million dollardan oshdi. Tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash davlat jamg‘armasi orqali o‘tgan davrlarda 3,5 trln so‘mdan ziyod mablag‘ tadbirkorlarning kredit foiz xarajatlarini bir qismini kompensatsiya qilish uchun ajratilgan.

1-rasm. O‘zbekiston banklari tomonidan kichik biznes sub‘yektlariga ajratilgan kreditlar ulushining o‘zgarish dinamikasi

Manba: Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

1-rasm ma'lumotlaridan so'ngi yillarda kichik biznes sub'yektlarini rivojlanish dinamikasini va ular faoliyatiga O'zbekiston banklari tomonidan ajratilgan kreditlar ulushining o'zgarish dinamikasini ko'rish mumkin.

Yuqorida keltirilganidek, kichik biznes sub'yektlari barqarorligini ta'minlashda uning investitsion ta'minoti, sohaga yo'naltirilgan kapital qo'yilmalar muhim o'rin tutadi. Andijon viloyatida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes sub'yektlari faoliyatiga oid amalga oshirgan tadqiqotlarimizda ushbu sub'yektlar faoliyatida mablag'lar yetishmasligi, ya'ni moliyaviy muammolar mavjudligi aniqlandi.

So'ngi yillarda Andijon viloyati iqtisodiyotiga yo'naltirilgan investitsiyalar darajasining manbalari notekis o'zgarib borgan. Bunda, markazlashgan va markazlashmagan investitsiyalarni jalb etish tendensiyalaridagi o'zgarishlarni alohida baholaymiz. Ushbu yo'nalishda amalga oshirilgan tadqiqotlarimizda asosiy e'tiborni markazlashmagan investitsiyalarga qaratamiz. Chunki, yuqorida ta'kidlab o'tilgan tijorat banklari kreditlari, xorijiy investitsiyalar, aholi va korxona mablag'lari markazlashmagan investitsiya turini tashkil etadi.

Andijon viloyatida 2017 yilda markazlashmagan investitsiyalarning jamidagi ulushi 85,6 foizni tashkil qilgan. Bunga qarama-qarshi markazlashgan investitsiyalar 14,6 foizga teng bo'lgan. Ushbu kattaliklar 2024 yilgacha tebranuvchi tendensiyanı namoyon etgan bo'lib, 2018, 2020 yillarda markazlashgan investitsiyalar ulushi bir muncha yuqori bo'lgan, buning natijasida markazlashmagan investitsiyalar ulushi bir muncha pasaygan, ayniqsa bu holat 2018 yilda eng past ko'rinishni hosil qilgan, ya'ni 68,7 foiz. Shunday bo'lsa-da, tadqiqot davri oxiriga kelib byudjet mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan investitsiyalar darajasi umumiy holda qisqargan va 2024 yilda markazlashgan investitsiyalar 14,3 foizni tashkil etgan. Buning natijasida markazlashmagan investitsiyalar darajasining ortishiga hamda narxlar darajasining keskin o'smasligiga sabab bo'lgan va markazlashmagan investitsiyalar ushbu yilda 85,7 foizga to'g'ri kelgan (1-jadval).

1-jadval

Andijon viloyatida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning manbalari ulushi

Investitsiya manbalari/yil	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Markazlashgan investitsiyalar	14,6	31,3	12,4	18,1	15,3	16,7	15,9	14,3
Markazlashmagan investitsiyalar	85,6	68,7	87,6	81,9	84,7	83,3	84,1	85,7
Shundan: korxona o'z mablag'lari	48,2	48,8	47,4	48,1	47,9	46,3	44,1	41,7
To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar	18,1	17,6	18,1	17,8	18,2	17,4	16,3	16,9
Tijorat banklari kreditlari	33,7	33,6	34,5	34,1	33,9	36,3	39,6	41,4

Manba: Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek kichik biznesning barqarorligi, to'g'ri tashkil etilgan moliyalashtirish jarayoniga bog'liq. Bu borada sohani moliyalashtirish manbalarini tadqiq etish muhim hisoblanadi. Aytib o'tganimizdek markazlashgan investitsiyalar tarkibidagi davlat va mahalliy byudjet hisobidan amalga oshirilgan investitsiyalar maqsadli dasturlar asosida kiritiladi. 2017 yilda byudjet mablag'lari hisobiga amalga oshirilgan investitsiyalarning yuqori darajalari Xonobod (30,1 foiz) shahri, Bo'ston (29,5 foiz), Paxtaobod (24,6 foiz) Oltinko'1 (19,9 foiz) tumanlariga to'g'ri kelgan. Mazkur ko'rsatkichning 2024 yildagi yuqori qiymatlari Andijon (18,6 foiz) shahri, Xo'jaobod (21,2 foiz), Andijon (18,9 foiz), Baliqchi (17,7 foiz), Paxtaobod (17,1 foiz) tumanlariga to'g'ri kelgan.

O'z navbatida, markazlashmagan investitsiyalarning tarkibiy tuzilishi keng bo'lib, korxonalar o'z mablag'lari, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, tijorat banklari mablag'lari va boshqalarga bo'linadi. Korxonalarning o'z mablag'lari hisobidan kiritilgan investitsiyalar ulushi tadqiqot davri

boshiga nisbatan oxirgi yillarga kelib birmuncha pasayganligini ko‘rishimiz mumkin, 2017 yilda korxona o‘z mablag‘larining investitsiyalardagi ulushi 48,2 foizni tashkil etgan bo‘lib, uning yuqori ko‘rsatkichlari Asaka (69,2 foiz) tumani, Andijon (36,6 foiz) va Xonobod (27,1 foiz) shaharlariga to‘g‘ri kelgan. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar esa, 2017 yilda 18,1 foizni tashkil etib Andijon (17,0 foiz) va Xonobod (21,3 foiz) shaharlari hamda Shahrixon (18,6 foiz) tumanida qayd etilgan. Tijorat banklari kreditlarining ulushi ushbu yilda 33,7 foizga to‘g‘ri kelgan bo‘lib, uning yuqori ulushi Ulug‘nor (46,1 foiz), Bo‘ston (31,3), Izboskan (27,8), Andijon (27,2), Marhamat (23,8) tumanlariga to‘g‘ri kelgan.

Viloyat markazlashmagan investitsiya manbalari 2020 yilgacha notekis tendensiyada o‘zgarib borgan bo‘lib, tadqiqot davri oxiriga kelib, bir xil me‘yorda korxona o‘z mablag‘lari hisobidan amalga oshirilgan investitsiyalar ulushi kamayib borgan bo‘lsa, mos ravishda tijorat banklari kreditlari ulushi ortib borgan, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar ulushi xam bir muncha kamaygan. 2024 yilga kelib korxona o‘z mablag‘lari hisobidan amalga oshirilgan investitsiyalarning yuqori ulushi Izboskan (43,2 foiz), Asaka (38,7 foiz) tumanlariga va Andijon shahriga (31,4 foiz), eng kichik ko‘rsatkich Baliqchi (0,4 foiz) tumaniga to‘g‘ri kelgan. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning yuqori hissasi Buloqboshi (71,2 foiz), Ulug‘nor (41,9 foiz), Baliqchi (38,4 foiz), Oltinko‘l (36,9 foiz), Andijon (34,7 foiz) tumanlariga, kichik ulushi Xonobod (14 foiz) shahriga, Izboskan tumaniga (18,9 foiz) mos kelgan. Tijorat banklari kreditlarining katta qiymatlari Bo‘ston (43,8 foiz), Andijon (41,5 foiz) Xo‘jaobod (40,2 foiz), Marhamat (37,6 foiz), Paxtaobod (36,9 foiz), Ulug‘nor (35,9 foiz) tumanlariga mos kelgan. Ushbu ko‘rsatkichning eng kichik kattaligi Qo‘rg‘ontepa (19,8 foiz), Izboskan (14,8 foiz), Jalaquduq (13,4), Asaka (13,1 foiz) tumanlarida qayd qilingan.

Yuqoridagi ko‘rsatkichlardan ko‘rinib turibdiki, infratuzilma shakllangan, keng ko‘lamli ishlab chiqarish mavjud hududlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hamda korxona mablag‘lari yetakchi ulushni tashkil etgan. Maxsus dasturlar asosida rivojlantirilayotgan, yetakchi soha qishloq xo‘jaligi hisoblangan hududlarda esa tijorat banklari kreditlari asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning katta qismini tashkil qilmoqda.

Andijon viloyati iqtisodiyotiga yo‘naltirilgan xorijiy investitsiyalar ilg‘or chet el texnologiyalarining asosiy manbaidir. Tijorat banklarining mavjudligi esa kichik biznes uchun moliyaviy manba bo‘lish bilan birga, infratuzilma ob‘yekti hisoblanadi. Moliyaviy manbalarining uzluksizligi aholi daromadlari bilan ham bog‘liq. Aholi real daromadlarining o‘sib, o‘zgarib borayotgani hisobiga kreditlarni o‘z vaqtida to‘lash jarayoni ijobiy hal etiladi. Jumladan, investitsiyalar manbalarida aholi mablag‘lari alohida band sifatida qayd qilinadi. Shu bilan birga, tadbirkorlik darajasi ham daromadlar bilan proporsional bog‘liqlikka ega.

Yuqorida viloyatga kiritilayotgan moliyalashtirish manbalari ko‘rib o‘tdik, unga ko‘ra markazlashmagan manbalar tarkibida tijorat banklarining ulushi so‘ngi yillarda ortib kelmoqda. Bu borada kichik biznesga yo‘naltirilgan kreditlarni muddati bo‘yicha tahlil qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Ma‘lumki kreditlar qisqa va uzoq muddatli hisoblanadi. Tadqiqotimiz davomida qisqa muddatli kreditlarning kichik biznesga ta‘siri sohaning iqtisodiy barqarorligini ta‘minlashga kuchsiz ta‘sir qilishi aniqlandi. Uzoq muddatli kreditlar esa, kichik biznesning rivojlanishiga kuchli ta‘sir etuvchi omil sifatida namoyon bo‘ldi.

Andijon viloyati kichik biznes sub‘yektlari faoliyatiga yo‘naltirilgan kreditlarning qisqa muddatli hajmi 2018 yildagi 14,6 foizdan 2024 yilda 26,4 foizga o‘sgan. Uzoq muddatli kredit hajmi esa, yuqoridagi ko‘rsatkichlarga qarama-qarshi ravishda 2018 yildagi 85,4 foizdan 2024 yilda 73,3 foizgacha qisqargan. Bu esa nisbatan salbiy tendensiyaning hosil qilgan, ya‘ni viloyat bo‘yicha uzoq muddatli kreditlar xajmi 2024 yilda 2018 yilga nisbatan 12,1 darajaga past holatni namoyon etgan. Ushbu salbiy holatni kuzatilishi, ya‘ni uzoq muddatli kreditlar hajmini kamayishi Bo‘ston, Xo‘jaobod, Paxtaobod, Asaka, Izboskan, Ulug‘nor tumanlari xamda Xonobod shahrida kuzatilgan. Aksincha ijobiy tendensiyaning nisbatan yuqori darajalarda o‘sishi viloyatning 2 ta tumani, Marhamat va Qo‘rg‘ontepa tumanlariga to‘g‘ri kelgan xolos. Boshqa hududlarda esa ushbu davr oralig‘ida sezilarli darajada o‘zgarishlar kuzatilmagan (2-jadval).

Andijon viloyati tuman va shaharlarida kichik biznes sub’yektlari faoliyatiga kiritilgan kreditlar darajasi

№	Hududlar / yil	2017		2018		2019		2020		2021		2022		2023		2024	
		Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar	Qisqa muddatli kreditlar	Uzoq muddatli kredyitlar
1	Viloyat bo’yicha	14,6	85,4	15,6	84,4	27,6	72,4	33,8	66,2	24,6	75,4	14,2	85,8	21,2	78,8	26,7	73,3
2	Andijon sh.	16,5	83,5	17,8	82,2	31,2	68,8	31,8	68,2	23,0	77,0	12,9	87,1	14,6	85,4	18,0	82,0
3	Xonobod sh.	26,4	73,6	26,8	73,2	10,0	90,0	13,5	85,5	39,4	60,6	17,1	82,9	12,6	87,4	35,8	64,2
4	Andijon t.	13,6	86,4	14,2	85,8	23,0	77,0	24,3	74,7	28,7	71,3	19,3	80,7	16,3	83,7	11,2	88,8
5	Asaka t.	6,0	94,0	6,8	93,2	39,4	60,6	40,1	59,9	14,6	85,4	17,2	82,8	14,1	85,9	18,0	82,0
6	Baliqchi t.	10,3	89,7	10,9	89,1	28,7	71,3	30,4	69,6	12,6	87,4	16,1	83,9	25,2	74,8	17,6	82,4
7	Bo’ston t.	8,8	91,2	9,4	90,6	18,0	82,0	16,2	82,8	16,3	83,7	21,2	78,8	11,2	88,8	35,6	64,4
8	Buloqboshi t.	14,6	85,4	15,3	84,7	17,6	82,4	14,8	86,2	14,1	85,9	21,7	78,3	15,6	84,4	11,2	88,8
9	Jalaquduq t.	12,6	87,4	13,8	86,2	35,6	64,4	37,6	62,4	34,2	65,8	18,0	82,0	29,7	70,3	15,6	84,4
10	Izboskan t.	16,3	83,7	16,9	83,1	25,7	74,3	23,9	76,1	19,5	80,5	18,0	82,0	23,9	76,1	29,7	70,3
11	Ulug’nor t.	14,1	85,9	16,3	83,7	10,8	89,2	11,8	88,2	11,6	88,4	35,8	64,2	11,8	88,2	22,5	77,5
12	Qo’rg’ontepa t.	25,2	74,8	26,8	73,2	11,6	88,4	24,4	75,6	28,0	72,0	11,2	88,8	24,4	75,6	17,7	82,3
13	Marxamat t.	28,0	72,0	28,9	71,1	34,2	65,8	38,1	61,9	6,4	93,6	15,6	84,4	18,0	82,0	19,3	80,7
14	Oltinko’l t.	6,4	93,6	7,5	92,5	19,5	80,5	22,5	77,5	12,6	87,4	29,7	70,3	17,6	82,4	10,0	90,0
15	Paxtaobod t.	12,6	87,4	13,7	86,3	11,6	88,4	17,7	82,3	16,5	83,5	19,7	80,3	35,6	64,4	23,0	77,0
16	Xo’jaobod t.	15,6	84,4	16,9	83,1	27,4	72,6	19,3	80,7	26,4	73,6	6,6	93,4	25,7	74,3	39,4	60,6
17	Shahrixon t.	7,1	92,9	8,3	91,7	25,5	74,5	36,2	63,8	13,6	86,4	10,5	89,5	12,6	87,4	13,5	85,5

Manba: Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Salbiy holat kuzatilgan tumanlardagi, holatning asosiy sababi sifatida mazkur hududlarda kichik biznes sub’yektlari soni o’zgarishi 2017-2025 yillarda nisbatan sekin yuz bergan. Ya’ni, qolgan hududlarga nisbatan ularning soni past darajada o’sib borgan. Ushbu solishtirma ko’rsatkichlar boshqa omillari qatorida Asakadan boshqa yuqoridagi tumanlar mijozlarga bank tomonidan ko’rsatiladigan xizmatlar bo’yicha ham o’rtachadan past holatda.

Sohaga yo’naltirilgan aksariyat kreditlar qisqa muddatga berilmoqda. Bu esa, soha uchun yo’naltirilgan kreditlar uchun maxsus dasturlar yaratishni talab etadi. Jumladan, soha faoliyatini yopilishi bilan bog’liq masalalar qatorida ham aylanma mablag’lar, moliyaviy yetishmovchilik yetakchi muammolar hisoblanadi. Zero, uzoq muddatli (2-3 yillik) kreditlar nafaqt sohaning moliyaviy resurslar ta’minotini balki, barqarorligini ham belgilaydi. Bunda, ular tomonidan yaratilayotgan mahsulotlar hajmi ortishi, bozor ko’lamining o’sishi narxlar barqarorligini ham ta’minlaydi. Bu esa, sohaning investitsion jozibadorligiga ijobiy ta’sir etadi. Ya’ni, narxlar darajasi o’zgarishi bilan (soha va tarmoqlararo solishtirma narxlar nazarda tutilmoqda) foyda me’yorining ortishi investitsiyalar kengayishiga olib keldi. Chunki, investorlarni asosiy jalb etuvchi, ya’ni investitsiyalashga undovchi mezon – foyda hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlil natijalaridan ko’rinib turibdiki viloyatda so’ngi yillar markazlashmagan manbalar xamda ular tarkibidagi tijorat banklarining ulushi ortib bormoqda, shu bilan birga ular tomonidan ajratilgan kreditlarning qisqa muddatlarga ajratilayotgan kreditlar ulushi nisbatan ortib bormoqda.

O’z navbatida, viloyat hududlari bo’yicha tahlil ma’lumotlaridan ko’rindiki, infratuzilma shakllangan, keng ko’lamli ishlab chiqarish mavjud bo’lgan, sanoatlashgan hududlarda ijobiy ko’rsatkichlar yuqori bo’lgan.

Demak, viloyatda kelgusi yillarda infratuzilma ob’yektlari soni va xizmat turlarini kengaytirish lozim. Shuningdek, institutsional o’zgarishlarni, jumladan, kreditlarning uzoq muddatli tartibini joriy

qilishga qaratilgan soliq va boshqa imtiyozlarni kiritish lozim. Shu bilan birga, kichik biznesning moliyaviy barqarorligi bo'yicha ham alohida hisobot yuritib, ularning eksport salohiyati va bandlikdagi ulushi asosida imtiyozlar joriy etish zarur. Bu tadbirlar natijasida sohaning foydasi ortib, investitsion jozibadorligi yaxshilanadi, natijada yo'naltirilgan kapital hajmi va sifati ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 19 martdagi “Kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PF-50-sonli Farmoni.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: “O'zbekiston”, 2017. 8-b.
3. Prezident: Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash – strategik yo'limiz. <https://president.uz/uz/lists/view/7955>.
4. M.E.Juraxanov “[Analysis of Sustainable Development of Small Business and Ways to Increase Them](#)”. Texas Journal of Multidisciplinary Studies 22-11-2022 №5 (14) ISSN (Online): [2770-0003](#)
5. N.O. To'rayeva “Kichik biznes sub'yektlarining raqamli texnologiyalardan foydalanish usullarini rivojlantirish”. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2021/sdn1504.pdf> (Xalqaro valyuta fondining rasmiy saytidan). “*Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*” (*Economics and Innovative Technologies*) ilmiy elektron jurnali. 1/2023 yanvar-fevral. (№00063)20 1/2023.
6. Allen F., Gale D. Comparing Financial Sestems. – Cambridge, Mass: MIT Press, 2000. – P. 42.
7. Мухаммад Юнус, Алан Жоли. Создавая мир без бедности: социальный бизнес и будущие капитализма. Пер. с англ. – М.: Алпина П., 2010. – 307 с.
8. Sultonova N.I. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni mikromoliyalashtirish: nazariya va amaliyot // Xalqaro moliya va hisob ilmiy-elektron jurnali. 2019, №3.
9. M.E. Juraxanov. “Analiz effektivnosti deyatelnosti sub'yektov malogo biznesa v Andijanskoy oblasti”. «Collquium-journal» #31 (154) 10.11.2022. ISSN 2520-6990
10. Andijon viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

UDK: 330.4

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI BANDLIGINI EKONOMETRIK
MODELLASHTIRISH VA PROGNOZLASHTIRISH**

**ЭКОНОМЕТРИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ
НАСЕЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН**

**ECONOMETRIC MODELING AND FORECASTING OF POPULATION EMPLOYMENT
IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

Djabbarov Raximjon Abdullayevich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Iqtisodiyot fakulteti Ekonometrika va iqtisodiy modellashtirish
kafedrasi kata o'qituvchisi PhD

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi aholisini band qilish haqida so'z olib boriladi. O'zbekiston innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish va milliy iqtisodiyotning xalqaro maydonda raqobatbardoshligini oshirish strategiyasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Mamlakatimizda ish bilan bandlik masalalarini o'rganishda ekonometrik modellar asosiy tahlil vositasi hisoblanadi. Ushbu maqolada da biz inflyatsiya, faoliyat ko'rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni, faoliyati tugatilgan korxonalar va boshqa omillarning bandlikka ta'sirini o'rganib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: O‘zbekistonda bandlik, innovatsion iqtisodiyot, milliy iqtisodiyot, ekonometrik model, tahlil, inflyatsiya, faoliyat ko‘rsatayotgan korxona va tashkilotlar, faoliyati tugatilgan korxonalar.

В данной статье рассматривается занятость населения Республики Узбекистан. Узбекистан поставил перед собой цель развития инновационной экономики и повышения конкурентоспособности национальной экономики на международной арене.

Эконометрические модели являются основным аналитическим инструментом при изучении вопросов занятости в нашей стране. В данной статье мы рассмотрим влияние инфляции, количества действующих предприятий и организаций, закрытых предприятий и других факторов на занятость.

Ключевые слова: Занятость в Узбекистане, инновационная экономика, национальная экономика, эконометрическая модель, анализ, инфляция, действующие предприятия и организации, закрытые предприятия.

This article discusses the employment of the population of the Republic of Uzbekistan. Uzbekistan has set itself the goal of developing an innovative economy and increasing the competitiveness of the national economy in the international arena. Econometric models are the main analytical tool in studying employment issues in our country. In this article, we will study the impact of inflation, the number of operating enterprises and organizations, closed enterprises and other factors on employment.

Keywords: Employment in Uzbekistan, innovative economy, national economy, econometric model, analysis, inflation, operating enterprises and organizations, closed enterprises.

Mehnat potentsialidan samarali foydalanish, aholi bandligining yuqori va ishsizlikning past darajasini ta'minlash – har bir mamlakat oldida turgan dolzarb vazifa hisoblanadi. Zotan, aholi bandlik darajasi iqtisodiy rivojlanishning asosiy ko‘rsatkichlaridan bo‘lib, jamiyatning salohiyati va istiqbolini belgilaydi. Chunki inson o‘zining eng zarur hayotiy ehtiyojlari va imkoniyatlarini o‘z layoqati va salohiyatidan kelib chiqib ishlab topgan daromadi orqali ta'minlaydi. Regressiya tenglamasini va modelni shakllantirganimizda (STATA dasturi yordamida) xamda Prognoz qilishimizda R dasturlash tilidan foydalanamiz . Korelatsiya qilib barcha omillarni bog‘liklik darajasini tekshirib axamyatly bo‘lganlarini saralab madel uchun ajratib olamiz.

1-jadval

Korrelyatsion bog‘lanishlar jadvali
Yig‘ilgan ma’lumotlar modeldagi qisqartmalari.

Original (O‘zbek)	Inglizcha qisqartma
Mehnatga layoqatli yoshdagi doimiy aholi soni, ming kishiga	WorkingAgePop (thousands)
YAIM(joriy narxlarda), mlrd .so‘m	GDP_Current (billion UZS)
YAIM real o‘shish sur‘atlari, %	GDP_RealGrowth (%)
Doimiy o‘rtacha aholi soni, ming kishi	AvgPop (thousands)
Aholi jon boshiga YAIM, mln.so‘m	GDP_perCapita (million UZS)
Aholi jon boshiga YAIM, o‘shish sur‘atlari, %	GDP_perCapita_Growth (%)
Mehnat resurslari soni, ming kishi	LaborResources (thousands)
Iqtisodiy faol aholi soni, ming kishi	EconActivePop (thousands)
Iqtisodiyotda bandlar soni, ming kishi	Employed (thousands)
O‘zini-o‘zi band qilganlar soni, birlik*	SelfEmployed (units)
Ishsizlar soni, ming kishi	Unemployed (thousands)
O‘rtacha ish haqi, mln. so‘m**	AvgSalary (million UZS)
Aholining faollik darajasi, %	LaborForceParticipation (%)

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Original (O‘zbek)	Inglizcha qisqartma
Aholining bandlik darajasi, %	EmploymentRate (%)
Ishsizlik darajasi, %	UnemploymentRate (%)
Inflyatsiya darajasi, %	InflationRate (%)
Faoliyat ko‘rsatayotgan korxona va tashkilotlar soni, birlik**	ActiveFirms (units)
Investitsiyalar hajmi (joriy naxlarda), mlrd.so‘m	Investment_Current (billion UZS)
Investitsiyalar hajmi o‘shish sur‘atlari, %	InvestmentGrowth (%)
Mehnatga layoqatli yoshdagi doim aholi soni, minga kishi	WorkingAgePop (thousands)

Matrix of correlations

Variables	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
(1) EconActivePop~s	1.000												
(2) Employedthousa~s	0.883	1.000											
(3) SelfEmployedun~s	0.835	0.996	1.000										
(4) Unemployedthou~s	-0.749	-0.972	-0.990	1.000									
(5) AvgSalarymill~S	0.845	0.988	0.988	-0.974	1.000								
(6) LaborForcePart~n	-0.396	-0.771	-0.823	0.891	-0.824	1.000							
(7) EmploymentRate	0.924	0.988	0.974	-0.935	0.953	-0.674	1.000						
(8) UnemploymentRate	-0.761	-0.976	-0.992	1.000	-0.975	0.881	-0.942	1.000					
(9) InflationRate	-0.491	-0.704	-0.720	0.749	-0.805	0.836	-0.592	0.738	1.000				
(10) ActiveFirmsun~s	0.570	0.171	0.083	0.041	0.177	0.331	0.221	0.031	-0.144	1.000			
(11) Investment_Cu~Z	0.721	0.962	0.983	-0.999	0.964	-0.905	0.922	-0.998	-0.742	-0.086	1.000		
(12) InvestmentGro~h	0.406	0.270	0.244	-0.179	0.118	0.178	0.406	-0.199	0.494	-0.008	0.177	1.000	
(13) WorkingAgePop~s	0.864	0.996	0.993	-0.976	0.998	-0.803	0.971	-0.978	-0.766	0.178	0.965	0.181	1.000

Mazkur maqolada mehnatga layoqatli yoshdagi aholining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni aniqlash maqsadida bir nechta regressiya modellaridan foydalanildi. Tadqiqotda izohlanuvchi o‘zgaruvchi sifatida mehnatga layoqatli yoshdagi doimiy aholi soni (ming kishi) tanlandi, chunki ushbu ko‘rsatkich mehnat resurslarining miqdoriy asosini tashkil etadi va iqtisodiyotning bandlik hamda ishlab chiqarish salohiyatini bevosita ifodalaydi.

Modelga kiritilgan izohlovchi o‘zgaruvchilar sifatida iqtisodiy faollik, investitsiyalar hajmi, faol korxonalar soni, o‘rtacha ish haqi, ishsizlik darajasi kabi ko‘rsatkichlar tanlandi. Bu o‘zgaruvchilar mehnat bozorining rivojlanish tendensiyalari, investitsion faollik darajasi hamda aholi bandligining iqtisodiy mexanizmlarini tavsiflaydi.

	(1)	(2)	(3)
VARIABLES	Model 1	Model 2	Model 3
ActiveFirmsunits	0.007*** (0.001)		
InvestmentGrowth	16.857** (7.556)		
AvgSalarymillionUZS		368.263*** (56.018)	
LaborForceParticipation		333.896*** (46.934)	

WorkingAgePopthousands			0.906***
			(0.056)
UnemploymentRate			87.262***
			(25.654)
Constant	9,590.082***	-10,865.519***	-3,228.375***
	(1,054.359)	(3,333.483)	(946.483)
Observations	15	15	15
R-squared	0.782	0.950	0.977

Standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

1-model natijalari tahlili

Birinchi modelda mehnatga layoqatli yoshdagi aholining o‘zgarishini faoliyat yuritayotgan korxonalar soni (ActiveFirms) va investitsiyalar hajmi o‘shish sur‘atlari (InvestmentGrowth) orqali tushuntirishga harakat qilindi. Modelning aniqlik darajasi yuqori bo‘lib, $R^2 = 0.782$, ya’ni tanlangan omillar izohlanuvchi o‘zgaruvchining 78,2 foizini tushuntirib beradi.

Natijalarga ko‘ra, faoliyat yuritayotgan korxonalar sonining 1 birlikka ortishi mehnatga layoqatli yoshdagi aholining o‘rtacha 0,007 ming kishiga (ya’ni 7 kishiga) oshishiga olib kelmoqda. Ushbu natija 1% darajada statistik ahamiyatga ega bo‘lib, iqtisodiyotda faol korxonalarning ko‘payishi mehnat bozorida talabni kuchaytiradi, natijada mehnatga kirish yoshidagi aholi ulushi ham ortadi.

Shuningdek, investitsiyalar hajmining o‘shish sur‘atlari 1% ga oshganda mehnatga layoqatli yoshdagi aholi soni o‘rtacha 16,857 kishiga ortishi kuzatilgan. Bu shuni anglatadiki, kapital qo‘yilmalar va investitsion faollikning oshishi ishlab chiqarish sohalarining kengayishiga, yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga va aholi mehnat resurslarining ko‘payishiga olib kelmoqda. Demak, investitsion siyosatning faolligi mehnat bozorining tarkibiy rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

2-model natijalari tahlili

Ikkinchi modelda mehnatga layoqatli yoshdagi aholi soniga o‘rtacha ish haqi (AvgSalary) va aholining iqtisodiy faollik darajasi (LaborForceParticipation) ta’siri o‘rganildi. Ushbu modelning $R^2 = 0.950$ bo‘lib, natijaviy o‘zgaruvchining 95 foizini izohlay olgan.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘rtacha ish haqi 1 mln so‘mga oshganida, mehnatga layoqatli yoshdagi aholining soni o‘rtacha 368 kishiga oshadi. Bu o‘zgaruvchi 1% darajada ahamiyatli bo‘lib, mehnatga layoqatli aholining shakllanishida ish haqlari darajasining sezilarli roli borligini isbotlaydi. Ya’ni, yuqori ish haqlari mehnat bozorini jozibador qiladi, ishchi kuchi migratsiyasini pasaytiradi va yoshlarning mehnatga kirish istagini oshiradi.

Aholining iqtisodiy faollik darajasi 1% ga ortganida mehnatga layoqatli yoshdagi aholi soni o‘rtacha 333,9 kishiga oshishi aniqlangan. Bu esa iqtisodiy faollik darajasi yuqori bo‘lgan hududlarda mehnat resurslari salohiyatining ham yuqori ekanini tasdiqlaydi. Demak, bandlikni rag‘batlantiruvchi davlat siyosati, ayniqsa, mehnat bozorida ishtirok etish ko‘rsatkichini oshiruvchi chora-tadbirlar, mehnatga layoqatli yoshdagi aholi sonining ortishiga bevosita hissa qo‘shadi.

3-model natijalari tahlili

Uchinchi modelda mehnatga layoqatli yoshdagi aholi soniga ishsizlik darajasi (UnemploymentRate) va mehnatga layoqatli aholining o‘zgarishi (WorkingAgePop) o‘zaro ta’siri o‘rganilgan. Modelning aniqlik darajasi juda yuqori — $R^2 = 0.977$, bu esa izohlanayotgan o‘zgaruvchining 97,7 foizini tanlangan omillar orqali tushuntirish mumkinligini bildiradi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mehnatga layoqatli aholi sonining o‘zgarishi (WorkingAgePop) modelda kutilganidek, ijobiy va yuqori darajada ahamiyatli ($p < 0.01$) ta’sirga ega. Ya’ni, har 1 ming kishilik qo‘shimcha mehnatga layoqatli aholi ortishi iqtisodiy tizimda bandlik salohiyatini oshiradi va iqtisodiy faollikni kuchaytiradi.

Biroq, ishsizlik darajasining ijobiy koeffitsienti (87.262) bir qarashda g‘ayritabiiy ko‘rinadi.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

Ushbu holat shunday izohlanadi: qisqa muddatda mehnatga layoqatli aholining keskin ortishi mehnat taklifining oshishiga olib keladi, ammo ish o‘rinlari yaratish sur‘atlari yetarli bo‘lmaganda, ishsizlik darajasi vaqtincha ortadi. Boshqacha aytganda, bu o‘zgaruvchi mehnat bozorining kechikkan (lagged) reaksiyasini aks ettiradi. Uzoq muddatda esa, mehnatga layoqatli aholining ko‘payishi iqtisodiy faollikni oshiradi, ishlab chiqarish hajmlarini kengaytiradi va yangi bandlik imkoniyatlarini yaratadi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mehnatga layoqatli yoshdagi aholining o‘sishi iqtisodiyotda investitsion faollik, ishlab chiqarish korxonalari soni, ish haqi darajasi va mehnat bozoridagi faollik bilan uzviy bog‘liq. Shu bois, davlat iqtisodiy siyosati bandlikni oshirish, ish haqlarning barqaror o‘shishini ta‘minlash va investitsion muhitni yaxshilashga qaratilishi lozim. Bu omillar o‘zaro uyg‘unlikda amal qilganda, mehnatga layoqatli aholining tabiiy o‘sishi barqarorlashadi, iqtisodiyotning inson kapitali bilan ta‘minlanish darajasi ortadi hamda iqtisodiy o‘shishning demografik asoslari mustahkamlanadi.

ARIMA (0,2,0) — bu avtoregressiv integrallangan o‘rtacha siljish (Autoregressive Integrated Moving Average) modelining soddalashtirilgan shakli bo‘lib, unda:

- $p = 0 \rightarrow$ avtoregressiv (AR) qismi yo‘q,
- $d = 2 \rightarrow$ vaqt qatori ikki marta differensiallangan,
- $q = 0 \rightarrow$ o‘rtacha siljish (MA) qismi yo‘q.

$$(1-B)^2 Y_t = \varepsilon_t$$

bu yerda:

Y_t — mehnatga layoqatli yoshdagi doimiy aholi soni (ming kishi),

B — orqaga siljitish operatori ($BY_t = Y_{t-1}$),

ε_t — tasodifiy xatolik (white noise)

Formula ochilgan holda:

$$Y_t - 2Y_{t-1} + Y_{t-2} = \varepsilon_t$$

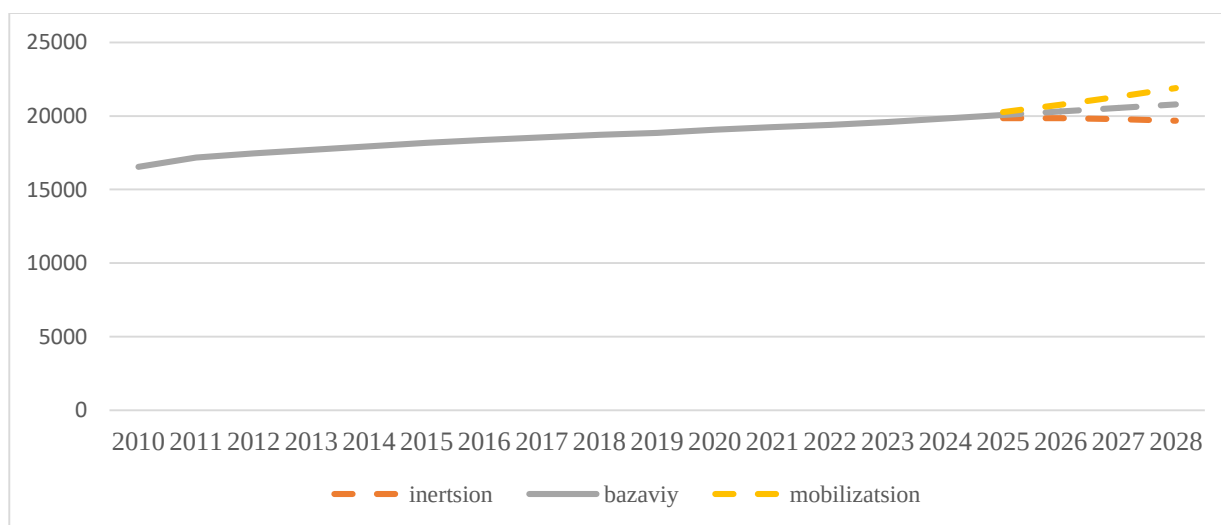
yoki teng ma‘noda:

$$\Delta^2 Y_t = \varepsilon_t$$

bu yerda $\Delta^2 Y_t = (Y_t - Y_{t-1}) - (Y_{t-1} - Y_{t-2})$ — ikki martalik farq (second difference).

ARIMA(0,2,0) modeli shuni anglatadiki, qatorning ikki marta differensial qilingan shakli tasodifiy (stoxastik) jarayondir.

Demak, birinchi darajadagi o‘shish sur‘atlari o‘zgaruvchan, lekin ikkinchi darajadagi o‘zgarishlar (tezlanish) tasodifiy.

1-rasm. 2025-2028-yillar uchun prognoz

Ushbu regressiya natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalarga kelish mumkin:

1. Mehnat bozorining iqtisodiy faolligi, o‘rtacha ish haqlari va investitsiyalar hajmi mehnatga layoqatli yoshdagi aholining soniga sezilarli darajada ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

2. Faoliyat yuritayotgan korxonalar sonining ortishi mehnat bozorida bandlik imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa mehnatga kirish yoshidagi aholining sonini oshirishga yordam beradi.

3. Investitsion muhitni yaxshilash mehnatga layoqatli aholining o‘shish sur‘atlarini barqarorlashtirishda muhim o‘rin tutadi, chunki investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish orqali yangi ish o‘rinlarini yaratadi.

4. Ish haqlarning o‘shishi va aholining iqtisodiy faollik darajasi mehnat resurslarini iqtisodiy faol qatlamga jalb etuvchi asosiy omillar sifatida qaralishi kerak.

5. Ishsizlik darajasi qisqa muddatda salbiy ta‘sir ko‘rsatgan bo‘lsa-da, uzoq muddatda mehnatga layoqatli aholi sonining ko‘payishini rag‘batlantiruvchi omillar bilan muvofiqlashgan holda kamayadi.

2-jadval

2025-2028-yillar uchun prognoz

yillar	inertsion	bazaviy	mobilizatsion
2025	19863	20066,8	20271
2026	19851	20307,5	20764,06
2027	19784	20548,2	21312,17
2028	19670,6	20788,9	21907,24

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, mehnatga layoqatli yoshdagi aholining o‘shishi iqtisodiyotda investitsion faollik, ishlab chiqarish korxonalari soni, ish haqi darajasi va mehnat bozorida faollik bilan uzviy bog‘liq. Shu bois, davlat iqtisodiy siyosati bandlikni oshirish, ish haqlarning barqaror o‘shishini ta‘minlash va investitsion muhitni yaxshilashga qaratilishi lozim. Bu omillar o‘zaro uyg‘unlikda amal qilganda, mehnatga layoqatli aholining tabiiy o‘shishi barqarorlashadi, iqtisodiyotning inson kapitali bilan ta‘minlanish darajasi ortadi hamda iqtisodiy o‘shishning demografik asoslari mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alimov R.X, Alimurodov A.A, Xomidov S.O “Ekonometrik modellash” Toshken 2019
2. Rasulev D., Nurullaeva Sh., Ro‘zmetova N., Muminova M. “Ekonometrika asoslari”, IQTISODIYOT-2019
3. Chandan Mukherjee, Howard White, Marc Wuyts, Econometrics and Data Analysis for Developing Countries
4. Jacob Minser, Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. Journal of Political economy
5. <https://www.statista.com/> , Empowering people with data
6. <https://www.economy.com/> sayti
7. <https://www.stata.com/> , Stata statistik dasturiy ta‘minoti rasmiy sayti
8. <https://stat.uz/> O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi sayti
9. <https://evu.uz/uz/magazine/o-zbek-bar-aror-ish-rinlarini-yaratish-farovonlik-negizi.html>

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR: O‘ZBEKISTON IQTISODIY TARAQQIYOTINING
YANGI BOSQICHI**

**DIGITAL TECHNOLOGIES: A NEW STAGE IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF
UZBEKISTAN**

**ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: НОВЫЙ ЭТАП ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
УЗБЕКИСТАНА**

Karimov Sh.X. — Farg‘ona, FDU, o‘qituvchi,
karimovshahboz417@gmail.com

Annotatsiya

So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar jahon iqtisodiyotining eng muhim drayveriga aylandi. Raqamli iqtisodiyot nafaqat ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtiradi, balki davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash va moliyaviy tizimlarning sifat jihatdan yangi bosqichga ko‘tarilishini ta’minlaydi. O‘zbekiston ham ushbu global jarayonlardan chetda qolmay, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini bosqichma-bosqich raqamlashtirish siyosatini amalga oshirmoqda.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, moliyaviy texnologiyalar, raqamli to‘lov tizimlari, aqlli ishlab chiqarish, sun‘iy intellekt, raqamli transformatsiya, blokcheyn texnologiyasi, raqamli bank, kiberxavfsizlik, infratuzilma, innovatsiya.

In recent years, digital technologies have become the key driver of the global economy. The digital economy not only optimizes production processes but also ensures a qualitative transformation of public administration, education, healthcare, and financial systems. Uzbekistan, keeping pace with these global trends, is implementing a step-by-step digitalization policy across all sectors of the national economy within the framework of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy.

Key words: digital economy, financial technologies, digital payment systems, intelligent manufacturing, artificial intelligence, digital transformation, blockchain technology, digital banking, cybersecurity, infrastructure, innovation.

В последние годы цифровые технологии стали одним из ключевых драйверов мировой экономики. Цифровая экономика не только оптимизирует производственные процессы, но и обеспечивает качественный переход государственного управления, образования, здравоохранения и финансовых систем на новый уровень. Узбекистан также не остаётся в стороне от этих глобальных процессов и в рамках стратегии «Цифровой Узбекистан – 2030» реализует поэтапную политику цифровизации всех отраслей национальной экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, финансовые технологии, цифровые платежные системы, интеллектуальное производство, искусственный интеллект, цифровая трансформация, технология блокчейн, цифровой банкинг, кибербезопасность, инфраструктура, инновации.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi global iqtisodiy o‘zgarishlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylanib, mamlakatlarning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston ham mazkur jarayonda faol ishtirok etib, raqamli iqtisodiyotga o‘tishni milliy taraqqiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgiladi. Raqamli transformatsiya jarayonlari ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish, davlat xizmatlarini takomillashtirish, tadbirkorlikni rivojlantirish hamda inson kapitalidan samarali foydalanish imkonini

yaratib, iqtisodiy o‘shishning yangi modelini shakllantirmoqda. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish nafaqat innovatsion rivojlanishni jadallashtiradi, balki barqaror iqtisodiy o‘shish hamda xalq farovonligini oshirish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Sanoat milliy iqtisodiyotning asosiy tayanchi bo‘lib, uning raqamlashtirilishi mamlakatning umumiy raqobatbardoshligini oshirishda markaziy rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasi hukumati “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi [1] va sanoatni modernizatsiya qilish tashabbuslari orqali sanoat korxonalarini qayta jihozlashni rag‘batlantirmoqda, bu, o‘z navbatida ishlab chiqarish samaradorligini, eksport salohiyatini va ish bilan ta‘minlashni oshirish imkonini beradi. Hozirda mamlakatimiz sanoat tarmog‘ida keng qo‘llanilayotgan raqamli yechimlar va texnologiyalar quyidagilardan iborat [3;4]:

- IIoT (Industrial Internet of Things) - mashina va uskunalarning sensorlari orqali real vaqt ma‘lumotlarni yig‘ish; bu ma‘lumotlar ishlab chiqarish oqimini optimallashtirishga xizmat qiladi.

- SCADA va MES tizimlari - protsesslarni markazlashgan nazorat qilish va ishlab chiqarish boshqaruvi.

- Predictive maintenance (bashoratli texnik xizmat) - sun‘iy intellekt yordamida uskuna nosozliklarini oldindan aniqlash va xizmat ko‘rsatish xarajatlarini kamaytirish.

- Raqamli egizaklar (digital twins) - haqiqiy liniyaning virtual nusxasi orqali sinovlar o‘tkazish va jarayonlarni simulyatsiya qilish.

- Big Data va ma‘lumotlarni tahlil qilish - xomashyo sarfi, energiya va ishlab chiqarish parametrlarini analiz qilib, qarorlar qabul qilishni avtomatlashtirish.

- Avtomatlashtirish va robototexnika - takrorlanuvchi va xavfli ishlarni robotlar orqali bajarish.

Fikrimizcha, ushbu texnologiyalar birgalikda foydalanilganda “aqlli ishlab chiqarish” (smart manufacturing)ni tashkil etadi va sanoatni yuqori darajadagi samaradorlik va moslashuvchanlikka olib chiqadi.

Sanoat korxonalarida raqamli transformatsiyani muvaffaqiyatli amalga oshirish bosqichma-bosqich rejalashtirilgan tizimli yondashuvni talab etadi. Avvalo mavjud ishlab chiqarish infratuzilmasi, uskunalar va boshqaruv tizimlarining holati chuqur diagnostika qilinib, modernizatsiya yo‘nalishlari aniqlanadi. Keyingi bosqichlarda esa ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, SCADA, MES va ERP kabi boshqaruv tizimlarining integratsiyasi orqali jarayonlar avtomatlashtiriladi va ma‘lumotlarga asoslangan boshqaruvga o‘tiladi. Shu bilan birga, kadrlar tayyorlash va tajribalarni bosqichma-bosqich tatbiq etish orqali raqamli tizimlarning barqaror ishlashi ta‘minlanadi. Natijada ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, xarajatlar optimallashtiriladi va raqobatbardoshlik kuchayadi. Raqamli ishlab chiqarish jarayoni korxonalarga bir nechta o‘lchovli va masshtabli foyda keltiradi, jumladan:

- *xomashyo va materiallar sarfini kamaytirish* — samarali nazorat va optimallashtirish tufayli chiqindilar va ortiqcha iste‘mol kamayadi; turli mamlakat va sanoat tadqiqotlari raqamlashtirish xomashyo sarfini kamida bir necha foizdan to o‘nlab foizlargacha pasaytirishi mumkinligini ko‘rsatadi.

- *energiya samaradorligi* — avtomatlashtirilgan monitoring va energiya boshqaruvi tizimlari yordamida iste‘mol sezilarli darajada kamayadi; ba‘zi hollarda 5-20%gacha energiya tejash kuzatiladi.

- *ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish* — noto‘g‘ri operatsiyalar, kam samarali texnologiyalar va ortiqcha inventarizatsiya tufayli yuzaga keladigan xarajatlar pasayadi.

- *sifat nazorati va qayta ishlash kamligi* — real vaqt monitoring va AI yordamida sifatsiz mahsulotlar soni kamayadi, shu bilan qayta ishlash va chiqindilar kamayadi.

- *uskuna ishlash muddatini uzaytirish va downtime kamayishi* — bashoratli texnik xizmat tufayli kutilmagan to‘xtashlar kamayadi [2].

Sanoatni raqamlashtirish jarayoni yuqori iqtisodiy samaradorlikni va yangi qiymat zanjirlarini shakllantirish imkonini bersa-da, uni amalga oshirishda qator tizimli muammolar mavjud. Avvalo, sensorlar, tarmoqlar va server infratuzilmasini yaratish katta investitsiyalarni talab qiladi, bu esa korxonalar uchun moliyaviy yukni oshiradi. Shuningdek, IIoT, sun‘iy intellekt va katta ma‘lumotlar

sohasida malakali mutaxassislar yetishmasligi raqamli yechimlardan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Kiberxavfsizlik xatarlarining kuchayishi ishlab chiqarish tizimlarini himoya qilishni strategik vazifa sifatida qo‘yadi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarni joriy etish uchun zarur bo‘lgan huquqiy me‘yorlar, standartlar va sertifikatlash tizimlarining yetarlicha rivojlanmaganligi ham sanoat transformatsiyasini sekinlashtirmoqda. Raqamlashtirish jarayoni iqtisodiyot uchun imkoniyatlar bilan birga muammolarni ham keltirib chiqaradi:

- *infratuzilma va investitsiyalar* - ba‘zida tarmoq, sensor va server infratuzilmasiga katta dastlabki sarmoya talab etiladi.

- *kadrlar yetishmasligi* - IIoT, ma‘lumotlar tahlili va AI bo‘yicha malakali mutaxassislar kamligi juda muhim to‘siq. Shu sababli kadrlarni qayta tayyorlash va ta‘lim dasturlarini kengaytirish zarur.

- *kiberxavfsizlik* - tarmoqqa ulangan uskunalar hujumlarga moyil bo‘lishi mumkin; korxonalar uchun xavfsizlik protokollari va siyosatlari majburiy.

- *huquqiy va normativ muhit* - ma‘lumotlarni himoya qilish, raqamli platformalar uchun standartlar va sertifikatlash tizimlarini yaratish dolzarb.

Sanoatning raqamlashtirilishi O‘zbekistonda resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va mahsulot sifatini yaxshilash orqali iqtisodiy o‘sishga sezilarli hissa qo‘shadi. Biroq muvaffaqiyatli o‘tish uchun infratuzilma, malakali kadrlar, investitsiyalar va kuchli regulyatorlik siyosati kerak. Davlatning strategik tashabbuslari va xalqaro hamkorlik bu yo‘lda hal qiluvchi omil bo‘lib qoladi. Raqamli to‘lovlar va fintech yechimlarining holati, bir qarashda, O‘zbekistonda raqamli to‘lov bozorining hajmi tez sur‘atda oshmoqda: 2025-yilda raqamli to‘lovlar bo‘yicha jami operatsiyalar qiymati taxminan 9,38 mlrd. \$ bo‘lishi kutilmoqda. Shu bo‘yicha 2030-yilgacha yillik o‘sish darajasi taxminan 25,79 % ni tashkil etishi bashorat qilinmoqda [4].

Raqamli bank xizmatlari ham rivojlanmoqda. Masalan, Z.Ziyadullayevning “Prospects of Digital Bank Development in Uzbekistan” nomli ilmiy maqolasida qayd etilganidek [2], O‘zbekistonda so‘nggi yillarda raqamli bank xizmatlari bozori keskin kengaymoqda. Ayniqsa, 2020-2024-yillar davomida onlayn-bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 2 baravardan ko‘proqqa oshib, 14 million nafardan 30 million nafarga yetdi. Mobil bank ilovasi orqali to‘lovlar ulushi umumiy to‘lovlar hajmining 65 foizini tashkil etmoqda, POS-terminallar esa 1,1 million donadan oshgan. Bundan tashqari, respublikada 2023-yilda birinchi to‘liq raqamli bank - “TBC Bank Uzbekistan” o‘z faoliyatini boshladi va 2024-yil yakunida uning mijozlari soni 2,5 million nafardan oshdi. Ushbu ko‘rsatkichlar mamlakat moliya tizimida fintex va raqamli transformatsiya jarayonlari izchil kechayotganini, shuningdek, aholining raqamli moliyaviy xizmatlarga bo‘lgan talabining ortib borayotganini ko‘rsatadi. Shular qatorida mamlakatimizda Fintech kompaniyalari soni ham oshmoqda, masalan, 2018-yilda O‘zbekistonda o‘rtacha 24 ta fintech kompaniya faoliyat ko‘rsatgan bo‘lsa, 2025-yilda ularning soni 103 taga yetgan [3].

O‘zbekistonda raqamli moliya ekotizimi jadal shakllanib borayotgan bo‘lsa-da, ushbu jarayon bir qator muhim cheklovlar bilan yuzlashmoqda. Xususan, qishloq hududlarida internet qamrovi va to‘lov infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini cheklab qo‘ymoqda. Shuningdek, aholining raqamli savodxonlik darajasi nisbatan pastligi moliyaviy inkluziyaning to‘liq ta‘minlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Raqamli bank xizmatlarining kengayishi bilan birga kiberxavfsizlik tahdidlari - ma‘lumotlarning buzilishi, firibgarlik va texnik xavflar - kuchayib bormoqda. Bundan tashqari, qonunchilik va regulyativ mexanizmlarning fintech innovatsiyalari sur‘atlariga har doim ham mos kelmasligi bozorni samarali tartibga solish imkoniyatlarini chegaralashi mumkin. Shunday qilib, raqamli bank sektorining barqaror rivoji uchun infratuzilma, bilim, xavfsizlik hamda normativ bazani takomillashtirish strategik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston moliya tizimida raqamli transformatsiyaning asosiy yo‘nalishlari sifatida mobil to‘lovlar va elektron hamyonlar orqali xizmatlar doirasini kengaytirish muhim o‘rin tutadi. Xususan, e-savdo, kommunal to‘lovlar hamda P2P o‘tkazmalarining raqamli kanallar orqali amalga oshirilishi aholining to‘lov tizimlariga kirish imkoniyatini yanada yaxshilamoqda. Shuningdek, blokcheyn texnologiyalarini kredit portfellarini boshqarish, risk-monitoringni kuchaytirish hamda xalqaro pul

o‘tkazmalari va tashqi savdo operatsiyalarida tatbiq etish istiqbollari mavjud. Fintech startaplarini qo‘llab-quvvatlash ham alohida ahamiyatga ega bo‘lib, mamlakatda innovatsion moliya kompaniyalariga investitsiyalar hajmi sezilarli darajada oshib bormoqda. Kelgusida to‘liq raqamli banklar faoliyatini yo‘lga qo‘yish hamda “open banking” tizimini bosqichma-bosqich joriy etish orqali moliyaviy sektorning raqamli modernizatsiyasi yangi bosqichga ko‘tarilishi kutilmoqda.

O‘zbekistonda raqamli texnologiyalar milliy iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini yangi bosqichga olib chiqayotgan eng muhim omillardan biridir. “Raqamli O‘zbekiston - 2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar sanoat, moliya, ta’lim va xizmat ko‘rsatish sohalarida samaradorlik, shaffoflik va raqobatbardoshlikni oshirmoqda. Sanoat sohasida aqlli ishlab chiqarish, raqamli egizaklar va sun’iy intellekt asosidagi tizimlar resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish va sifatni yaxshilash imkonini bermoqda. Moliyaviy sektorda esa fintech startaplar, onlayn to‘lovlar va raqamli bank xizmatlari naqd pulsiz iqtisodiy muhitni shakllantirib, aholining moliyaviy inklyuziyasini kengaytirmoqda. Biroq raqamlashtirish bilan birga infratuzilma, kadrlar tayyorlash va kiberxavfsizlik kabi masalalar ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Shunday bo‘lsa-da, davlat siyosati va xalqaro hamkorlikning izchil davom etishi natijasida O‘zbekiston yaqin yillarda Markaziy Osiyoda raqamli iqtisodiyotning yetakchi markazlaridan biriga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi ““Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-sonli Farmoni, <https://lex.uz/uz/docs/5031048>
2. Ziyadullayev Z. (2024). Prospects of digital bank development in Uzbekistan. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2(11).
3. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish hisobotlari. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. - Toshkent, 2024. - 45 b.
4. Sanoat raqamlashtirish dasturlari. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. - Toshkent, 2024. - 38 b.

UDK: 330.368

**MAMLAKATDA IJTIMOY TABAQALASHUV TENDENSIYALARINING DOIMIY
MONITORING TIZIMINI YARATISH**

**СОЗДАНИЕ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО МОНИТОРИНГА ТЕНДЕНЦИЙ
СОЦИАЛЬНОЙ СТРАТИФИКАЦИИ В СТРАНЕ**

**CREATING A CONTINUOUS MONITORING SYSTEM OF SOCIAL STRATIFICATION
TRENDS IN THE COUNTRY**

Rejapov Saydulla Xikmatullayevich
Alfraganus University, Iqtisodiyot fakulteti,
“Moliya” kafedrası dotsent v.v.b., i.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya

Maqolada O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy tabaqalashuv jarayonlarining hozirgi holati, ularning asosiy omillari va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilingan. Tadqiqotda milliy ijtimoiy himoya tizimi, bandlik siyosati va aholi daromadlari o‘rtasidagi tafovutlarning dinamikasi statistik ma’lumotlar asosida o‘rganilgan. Shuningdek, mamlakatda doimiy monitoring tizimini shakllantirish zarurati asoslab berilib, uning tarkibiy tamoyillari — komplekslik, hududiy differensiallik, dinamiklik va ilmiy asoslanganlik — tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tabaqalashuv, ijtimoiy tengsizlik, kambag‘allik, Gini koeffitsienti, bandlik darajasi, ijtimoiy himoya tizimi, monitoring, farovonlik, hududiy differensiallik, ijtimoiy siyosat, raqamli reyestr, indikatorlar tizimi, iqtisodiy adolat.

В статье анализируется современное состояние процессов социальной стратификации в Республике Узбекистан, их основные факторы и социально-экономические последствия. В исследовании рассматривается динамика диспропорций между национальной системой социальной защиты, политикой занятости и доходами населения на основе статистических данных. Обосновывается необходимость формирования в стране постоянно действующей системы мониторинга и анализируются её структурные принципы – комплексность, территориальная дифференциация, динамизм и научная обоснованность.

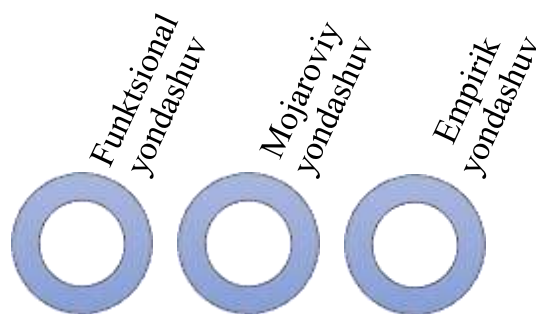
Ключевые слова: социальная стратификация, социальное неравенство, бедность, коэффициент Джини, уровень занятости, система социальной защиты, мониторинг, социальное обеспечение, территориальная дифференциация, социальная политика, цифровой регистр, система показателей, экономическая справедливость.

The article analyzes the current state of social stratification processes in the Republic of Uzbekistan, their main factors and socio-economic consequences. The study studies the dynamics of disparities between the national social protection system, employment policy and incomes of the population based on statistical data. The need for the formation of a permanent monitoring system in the country is also substantiated, and its structural principles - complexity, territorial differentiation, dynamism and scientific validity - are analyzed.

Keywords: social stratification, social inequality, poverty, Gini coefficient, employment rate, social protection system, monitoring, welfare, territorial differentiation, social policy, digital register, system of indicators, economic justice.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida aholi farovonligini oshirish, kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy adolatni ta‘minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatdagi ijtimoiy tabaqalashuv jarayonlari mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga, ijtimoiy muvozanatiga hamda inson kapitalining rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli aholining turmush darajasi, daromad manbalari, resurslardan foydalanish imkoniyatlari va ijtimoiy xizmatlarga kirish imkonini muntazam o‘rganish va tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotining tarkibiy o‘zgarishlari, bandlik tizimidagi yangilanishlar va hududlararo tafovutlarning mavjudligi ijtimoiy tabaqalashuv jarayonlarini chuqur tahlil etish zaruratini yuzaga keltirdi. Aholi o‘rtasida daromadlar notekis taqsimlanishi, mehnat bozorida norasmiy bandlikning yuqoriligi, ayrim hududlarda ijtimoiy infratuzilma yetishmasligi va ta‘lim-sog‘liqni saqlash xizmatlarining sifati farqlari ijtimoiy tenglik tamoyillarini izdan chiqaruvchi omillar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sharoitda mamlakat miqyosida ijtimoiy tabaqalashuv tendensiyalarining doimiy monitoring tizimini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday tizim orqali aholi daromadlari, bandlik, uy-joy bilan ta‘minlanish, sog‘liqni saqlash va ta‘lim imkoniyatlari, hududiy rivojlanish ko‘rsatkichlari doimiy ravishda kuzatilib, ijtimoiy siyosatga ilmiy asoslangan tahlillar kiritish imkoniyati paydo bo‘ladi. Mazkur tizim ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning muvozanatli yuritilishini ta‘minlab, aholining turli qatlamlari o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirishga, inson kapitalini rivojlantirishga, resurslardan samarali foydalanishga va milliy barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga xizmat qiladi. Ayniqsa, ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlarni muntazam kuzatish orqali kambag‘allikni qisqartirish, hududlar o‘rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirish hamda barqaror o‘sishni ta‘minlash yo‘lidagi qarorlarni tezkor va faktlarga asoslangan tarzda qabul qilish imkoniyati yaratiladi.

Ijtimoiy tabaqalashuv — bu jamiyat a’zolarining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan tabaqalarga ajralish jarayoni bo‘lib, u insonlarning imkoniyatlari, resurslarga kirish darajasi va turmush sifati o‘rtasidagi tafovutlarni ifodalaydi. Mazkur hodisa ijtimoiy tengsizlikning iqtisodiy, sotsiologik va psixologik omillarini o‘zida mujassam etadi. Nazariy jihatdan, ijtimoiy tabaqalashuv tushunchasi klassik iqtisodchilar va sotsiologlar – K. Marks, [1] M. Veber, [2] P. Sorokin [3] asarlarida chuqur tahlil qilingan. Ularning fikricha, tabaqalashuvning ildizi mulkka egalik, kasb-hunar, ta’lim darajasi va ijtimoiy maqom bilan bog‘liq. Zamonaviy tadqiqotchilar esa bu jarayonni daromad taqsimoti, bandlik imkoniyatlari, hududiy tafovutlar, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish sifati va inson kapitali darajasi bilan o‘lchaydilar.

1-rasm. Ijtimoiy tabaqalashuvning nazariy yondashuvlari [4]

Ijtimoiy tabaqalashuvni o‘rganishda bir nechta asosiy nazariy yondashuvlar shakllangan bo‘lib, ular jarayonning mohiyati va sabablari haqida turlicha ilmiy talqinlarni ilgari suradi. Shulardan eng muhimlari — *funktsional*, *mojaroviy* va *empirik* yondashuvlardir.

Funktsional yondashuvga ko‘ra, ijtimoiy tabaqalashuv jamiyatning muvozanatli va barqaror faoliyati uchun tabiiy zarurat sifatida namoyon bo‘ladi. Bu qarashga ko‘ra, jamiyatda har bir qatlam ma’lum iqtisodiy va ijtimoiy vazifani bajaradi: yuqori tabaqalar — boshqaruv, tashkilotchilik va innovatsion faoliyatni, o‘rta qatlam — ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatishni, past qatlam esa mehnat resurslarini ta’minlash funksiyasini bajaradi. Shu tariqa, tabaqalashuv tizimi ijtimoiy tizimning barqarorligini ta’minlovchi tarkibiy mexanizm sifatida talqin etiladi.

Mojaroviy yondashuv esa buning aksi sifatida, ijtimoiy tabaqalashuvni jamiyatdagi iqtisodiy manfaatlar va resurslar ustidan nazorat uchun kechadigan kurash natijasi deb izohlaydi. Ushbu konsepsiyaga ko‘ra, tabaqalashuvning asosiy manbai — ishlab chiqarish vositalariga egalik, mulk va daromadlarning noteng taqsimlanishidir. Natijada, jamiyatda ustun tabaqalar resurslar ustidan nazoratni saqlab qoladi, past tabaqalar esa iqtisodiy imkoniyatlardan chetda qoladi. Bu yondashuv ijtimoiy adolatni tiklash va teng imkoniyatlarni ta’minlash mexanizmlarini kuchaytirishni talab qiladi.

Empirik yondashuv esa ijtimoiy tabaqalashuvni nazariy emas, balki o‘lchab bo‘ladigan iqtisodiy va ijtimoiy ko‘rsatkichlar asosida tahlil etadi. Ushbu yondashuvda tabaqalashuvning darajasi va tendensiyalari aholi daromadlari, iste’mol darajasi, bandlik holati, uy-joy bilan ta’minlanish, ta’lim va sog‘liqni saqlash sifati kabi indikatorlar orqali aniqlanadi. Bu metodologiya jamiyatdagi tengsizlik darajasini real statistik ma’lumotlar yordamida o‘lchash hamda ijtimoiy siyosatning samaradorligini baholash imkonini beradi. Nazariy jihatdan, doimiy monitoring tizimi ijtimoiy tabaqalashuvni baholashning kompleks mexanizmini shakllantirishni nazarda tutadi. [5] Bu tizim jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni muntazam kuzatish, tafovutlarning sabablari va oqibatlarini aniqlash hamda ijtimoiy siyosatni ilmiy asosda takomillashtirish imkonini beradi. Bunda quyidagi asosiy tamoyillar muhim o‘rin tutadi:

1. Komplekslik tamoyili. Ijtimoiy tabaqalashuvni baholashda faqat daromad yoki iste’mol darajasini emas, balki ta’lim, sog‘liqni saqlash, bandlik va resurslardan foydalanish imkoniyatlarini ham qamrab olish zarur. Bu yondashuv inson farovonligini ko‘p o‘lchovli tushuncha sifatida tahlil qilishga imkon beradi.

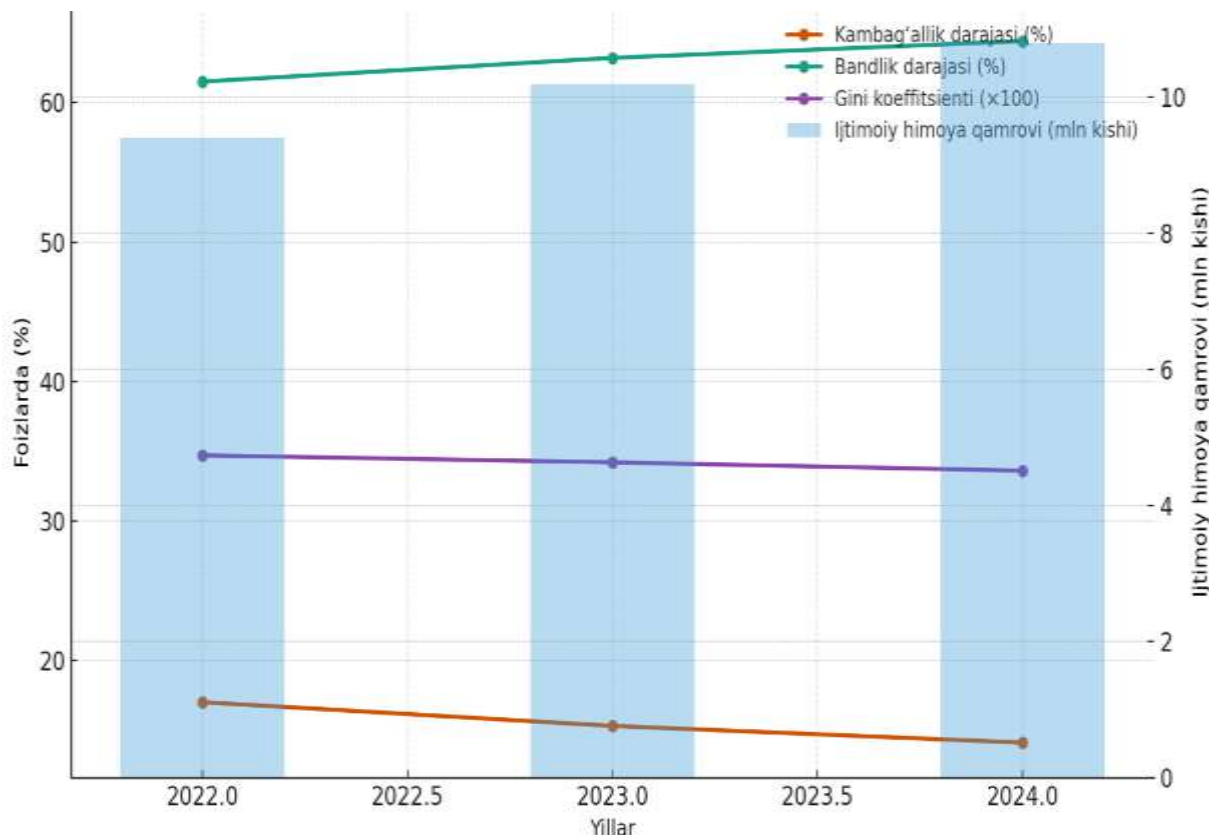
2. *Hududiy differensial yondashuv.* Tabaqalashuv darajasini viloyat, tuman va shaharlar kesimida tahlil qilish orqali hududlar o‘rtasidagi nomutanosibliklarni aniqlash va tabiiy hamda iqtisodiy resurslarning notekis taqsimlanishini inobatga olish zarur. Bu yondashuv hududiy adolatni ta’minlash va resurslardan samarali foydalanish siyosatini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

3. *Dinamiklik tamoyili.* Ijtimoiy jarayonlarni vaqt davomida muntazam kuzatish ularning o‘zgarish tendensiyalarini aniqlash, ijtimoiy barqarorlikka ta’sir etuvchi omillarni oldindan prognoz qilish imkonini beradi. Monitoringning uzluksizligi siyosiy qarorlar samaradorligini oshiradi va real ijtimoiy o‘zgarishlarni o‘z vaqtida baholashga yordam beradi.

4. *Ilmiy asoslanganlik tamoyili.* BMT, OECD, Jahon banki, Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) kabi nufuzli xalqaro institutlar tomonidan ishlab chiqilgan metodologiyalarni milliy statistik tizim bilan uyg‘unlashtirish zarur. Bu yondashuv xalqaro tajribalarni milliy kontekstda qo‘llash va global standartlarga mos monitoring tizimini shakllantirish imkonini beradi. Ijtimoiy tabaqalashuv monitoringi tizimida qo‘llaniladigan asosiy indikatorlar quyidagilardan iborat:

- aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan real daromadlar;
- Gini koeffitsienti (daromadlar notekisligini o‘lchash uchun);
- bandlik va ishsizlik darajasi;
- ta’lim tizimida qamrov darajasi;
- sog‘lom umr davomiyligi va sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish sifati;
- ijtimoiy himoya tizimi qamrovi;
- hududiy infratuzilma rivojlanish darajasi;
- uy-joy bilan ta’minlanish ko‘rsatkichlari.

Mazkur ko‘rsatkichlar tizimlilik tamoyiliga asoslangan holda yig‘ilib, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik holatini, siyosat samaradorligini va muammoli zonalarni aniqlash imkonini beradi. Natijada, davlat organlari ijtimoiy siyosatni dalillarga tayanib shakllantirish, ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo‘lida aniq chora-tadbirlarni belgilash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

2-rasm. O‘zbekistonda ijtimoiy tabaqalashuvning asosiy ko‘rsatkichlari (2022-2024) [6]

O‘zbekistonning 2022–2024-yillar davridagi ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlili mamlakatda ijtimoiy tabaqalashuv jarayonlarining bosqichma-bosqich yumshab borayotganini ko‘rsatadi. Rasmiy ma‘lumotlarga ko‘ra, kambag‘allik darajasi uch yil ichida 17 foizdan 14,1 foizgacha kamaygan, bandlik darajasi 61,5 foizdan 64,4 foizgacha oshgan, Gini koeffitsienti esa 0,347 dan 0,336 gacha pasaygan. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya dasturlari bilan qamrab olingan aholi soni 9,4 milliondan 10,8 million kishigacha kengaygan. Ushbu o‘zgarishlar mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning natijadorligini hamda barqaror ijtimoiy rivojlanish yo‘lidagi ijobiy tendensiyalarni ifodalaydi. [7] Kambag‘allik darajasining izchil kamayishi ijtimoiy yordam dasturlarining kengayishi, past daromadli oilalarni aniq identifikatsiya qilish tizimlarining joriy etilishi va davlat transfertlarining maqsadli yo‘naltirilgani bilan bog‘liqdir. Shuningdek, iqtisodiyotda xizmatlar sohasi va kichik biznesning faollashuvi natijasida aholi uchun yangi ish o‘rinlari yaratilib, barqaror daromad manbalari kengaydi. Bu omillar ijtimoiy tabaqalashuvni yumshatish va aholining turli qatlamlari o‘rtasida iqtisodiy imkoniyatlar muvozanatini tiklashga xizmat qilmoqda.

Daromadlar taqsimotining nisbatan tenglashuvi, ya‘ni Gini koeffitsientining pasayishi, davlat tomonidan olib borilayotgan qayta taqsimlash siyosati hamda ijtimoiy to‘lovlar samaradorligining oshganini anglatadi. Shu bilan birga, ushbu jarayonni barqaror saqlab qolish uchun hududlar kesimidagi farqlarni kamaytirish, norasmiy bandlikni qisqartirish va ayollar hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun mehnat imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bandlik darajasining ortib borishi ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlovchi asosiy omillardan biridir. Biroq mehnat bozorida mavjud gender va ijtimoiy tafovutlar hali ham saqlanmoqda. Ayollar, yoshlar va nogironlar orasida bandlik darajasi nisbatan pastligicha qolayotgani mehnat bozorining to‘liq inklyuziv bo‘lmaganini ko‘rsatadi. Shu bois, ijtimoiy-iqtisodiy siyosatda inklyuziv bandlikka e‘tiborni kuchaytirish, mehnat sharoitlarini diversifikatsiya qilish va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish zarur. Ijtimoiy himoya tizimining qamrovi yildan-yilga kengayib borayotgan bo‘lsa-da, ushbu tizimning samaradorligi uni muntazam tahlil va monitoring qilish imkoniyatlariga bog‘liq. Raqamli reyestrlar, ijtimoiy yordam va bandlik ma‘lumotlarining yagona axborot tizimida birlashtirilishi siyosat qarorlarini dalillarga asoslab qabul qilish imkonini beradi. Bunday integratsiyalashgan monitoring yondashuvi aholining real farovonlik darajasini aniqlash, xavf guruhlarini erta bosqichda aniqlash hamda resurslarni maqsadli taqsimlashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonning 2022–2024-yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, mamlakatda ijtimoiy tabaqalashuv jarayonlarini kamaytirish va ijtimoiy adolatni ta‘minlash yo‘lida sezilarli ijobiy siljishlar kuzatilmoqda. Kambag‘allik darajasining pasayishi, bandlik va ijtimoiy himoya qamrovining kengayishi, daromadlar taqsimotidagi nisbiy tenglashuv — amalga oshirilayotgan islohotlarning natijadorligini ifodalovchi muhim ko‘rsatkichlardir. Biroq mavjud o‘zgarishlar hali barqaror tus olmagan bo‘lib, ijtimoiy tabaqalashuvning ayrim tarkibiy omillari – hududiy, gender va mehnat bozoridagi tengsizliklar – hanuz dolzarb muammo sifatida saqlanib qolmoqda. Mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlari, xususan kambag‘allikni qisqartirish, inklyuziv bandlikni rivojlantirish va ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish choralari ijtimoiy tabaqalashuvni yumshatishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, bu jarayonlarning samaradorligi ularni doimiy monitoring tizimi orqali ilmiy asosda kuzatish va baholash bilan bevosita bog‘liqdir. Bunday tizim aholining turli qatlamlari, hududlar va ijtimoiy guruhlar kesimida daromad, bandlik, ta‘lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini muntazam tahlil etishga imkon beradi.

Shu nuqtai nazardan, mamlakatda ijtimoiy tabaqalashuv tendensiyalarining doimiy monitoring tizimini yaratish zaruriyati strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizim:

- ijtimoiy tafovutlarning sabablari va oqibatlarini aniqlash,
- resurslar taqsimotini samarali rejalashtirish,
- ijtimoiy xavf guruhlarini erta bosqichda aniqlash,
- ijtimoiy siyosatni dalillarga asoslangan qarorlar bilan qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi.

Monitoring tizimi xalqaro metodologiyalar (BMT, OECD, Jahon banki, ILO) bilan uyg‘unlashtirilgan holda, milliy statistik ma‘lumotlar bazasiga integratsiyalashgan shaklda tashkil

etilishi lozim. Shu tarzda, ijtimoiy tabaqalashuvni o‘lchash va tahlil qilishning yagona mexanizmini shakllantirish orqali davlat siyosatining ochiqligi, shaffofligi va natijadorligi oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tabaqalashuv jarayonlarini doimiy ravishda kuzatish, ularni ilmiy asosda baholash va tahlil qilish O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi, inson kapitalini rivojlantirish hamda “O‘zbekiston–2030” strategiyasi maqsadlariga erishishning muhim sharti hisoblanadi. Shu bois, ijtimoiy tabaqalashuvning doimiy monitoring tizimi nafaqat statistik kuzatuv vositasi, balki ijtimoiy adolatni ta’minlash, teng imkoniyatlar yaratish va farovon jamiyat qurishning barqaror institutsional asosi sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alikhanova, N. (2023). *Ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishning iqtisodiy mexanizmlari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, №4 (2023). — B. 56–63.
2. Gini, C. (1936). *On the Measurement of Concentration and Variability. // Metron Journal*, Vol. 15, No. 3. — pp. 3–26.
3. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. — Oxford: Oxford University Press. — 366 p.
4. Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* — Cambridge, MA: Harvard University Press. — 384 p.
5. Marx, K. (1867). *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie*. — Hamburg: Otto Meissner Verlag. — Bd. I. — 814 S.
6. Weber, M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*. — Tübingen: Mohr Siebeck. — 847 S.
7. <https://lex.uz/>
8. <https://stat.uz/uz/>

UDK: 338.1

**IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA ISHCHI KUCHINING
SAMARALI BANDLIGINI TA’MINLASH MUAMMOLARI**

**ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ РАБОЧЕЙ СИЛЫ В
УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ**

**PROBLEMS OF EFFECTIVE EMPLOYMENT OF THE LABOR FORCE IN THE
CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY**

Mambetjanov Qahramon Qurbandurdiyevich

O‘zbekiston Milliy universiteti, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning shakllanishi jarayonida aholi turmush farovonligini yaxshilash va bandlikni ta’minlash imkoniyatlari hamda ularga duch keladigan muammolar tahlil qilinadi. Maqola aholi bandligi va turmush darajasini ko‘tarish borasida raqamli iqtisodiyotning ahamiyatiga e’tibor qaratadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan yangi ish o‘rinlari yaratish, xizmatlarning onlayn ko‘rinishda taqdim etilishi va iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkoniyatlari o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, O‘zbekiston, turmush farovonligi, bandlik, innovatsiya, texnologik rivojlanish.

В данной статье анализируются возможности повышения уровня жизни населения и обеспечения занятости в процессе формирования цифровой экономики в Узбекистане, а также

рассматриваются проблемы, с которыми сталкиваются в этом направлении. Особое внимание уделяется значимости цифровой экономики в вопросах занятости населения и улучшения уровня жизни. Исследуются возможности создания новых рабочих мест, предоставления услуг в онлайн-формате и повышения экономической эффективности с развитием цифровых технологий.

Ключевые слова: цифровая экономика, Узбекистан, уровень жизни, занятость, инновации, технологическое развитие.

This article analyzes the opportunities to improve the living standards of the population and ensure employment during the formation of the digital economy in Uzbekistan, as well as the challenges encountered in this direction. Special attention is given to the importance of the digital economy in enhancing employment and living standards. The study examines the potential for creating new jobs, delivering services online, and increasing economic efficiency with the development of digital technologies.

Keywords: digital economy, Uzbekistan, living standards, employment, innovation, technological development.

Jahonda raqamli iqtisodiyot eng tez rivojlanayotgan sohalardan biri bo‘lib, Jahon Bankining 2024-yilgi ma‘lumotlariga ko‘ra, raqamli xizmatlar global yalpi ichki mahsulotning (YaIM) 15 foizini tashkil etadi va bu ko‘rsatkich yiliga taxminan 3 foizga o‘shib bormoqda, raqamli iqtisodiyot global miqyosda 30 milliondan ortiq ish o‘rni yaratishga sabab bo‘ldi. Raqamli texnologiyalar ta‘sirida yangi iqtisodiy modellar, shu jumladan, elektron tijorat, onlayn xizmatlar, masofaviy ta‘lim, va virtual xizmat ko‘rsatish rivojlanmoqda. [1]

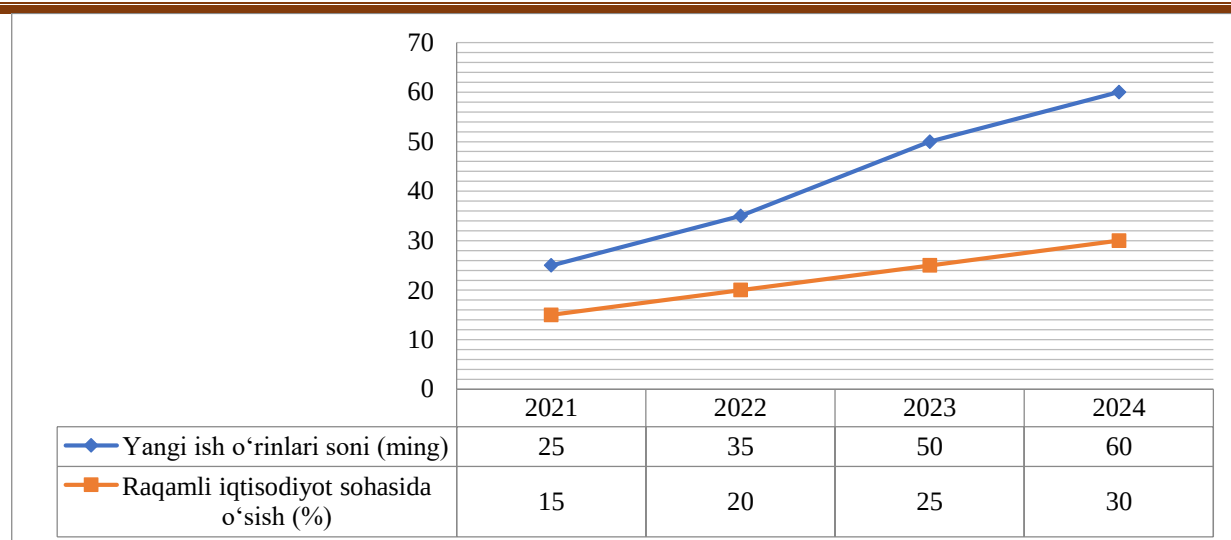
O‘zbekiston raqamli iqtisodiyotga o‘tish jarayoni 2017-yilda "Raqamli O‘zbekiston - 2030" dasturining qabul qilinishi bilan boshlanib, iqtisodiyotni raqamlashtirish davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Bugungi kunda O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotning hissi YaIMning taxminan 2,5 foizini tashkil qilmoqda va bu ko‘rsatkich har yili o‘shib bormoqda. 2024-yilda O‘zbekistonda axborot texnologiyalari va raqamli xizmatlar sohasida 30 mingdan ortiq yangi ish o‘rinlari yaratilgani haqida rasmiy ma‘lumotlar mavjud.[2] Bu esa, o‘z navbatida, respublikada raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida ishchi kuchining samarali bandligini ta‘minlash masalasini hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biriga aylantiradi.

Raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va iqtisodiy rivojlanishga qo‘shgan hissi bo‘yicha ko‘plab iqtisodchilar tadqiqot olib borgan. Jumladan, Brynjolfsson va McAfee raqamli iqtisodiyotning bandlikka ta‘sirini tahlil qilib, yangi ish o‘rinlarining paydo bo‘lishi va ularning turli sohalarga kirib kelishini ko‘rsatib bergan. Bu tadqiqot O‘zbekistonda ham raqamli sohalarga ko‘proq e‘tibor qaratish, masalan, IT-texnologiyalarni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish mumkinligini ko‘rsatadi. [11]

Bundan tashqari, Acemoglu va Restrepo o‘z tadqiqotlarida texnologik o‘zgarishlar bandlikka qanday ta‘sir ko‘rsatishini ko‘rib chiqadi. Ularning fikriga ko‘ra, avtomatlashtirish va sun‘iy intellekt texnologiyalari bir tomondan ba‘zi ish o‘rinlarini yo‘qotsa, boshqa tomondan esa yangi va raqamli ko‘nikmalar talab etadigan ish o‘rinlari yaratadi. Bu jarayon O‘zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun o‘rganilishi lozim bo‘lgan mavzudir, chunki raqamli ko‘nikmalarni oshirish orqali yoshlar va yetuk kadrlarni ish bilan ta‘minlash imkoniyati ortadi. [12]

Maqolada asosiy metod sifatida statistik ma‘lumotlar tahlili, so‘rovnoma, va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni o‘rganish kabilar qo‘llanildi. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning aholi turmush farovonligiga va bandlikka ta‘sirini baholash uchun iqtisodiy-ijtimoiy ko‘rsatkichlar tahlil qilindi. Bundan tashqari, turli yosh va kasb guruhlari o‘rtasida olib borilgan so‘rovnoma natijalari asosida raqamli iqtisodiyotga bo‘lgan munosabat va ularning farovonlikka ta‘siri o‘rganildi.

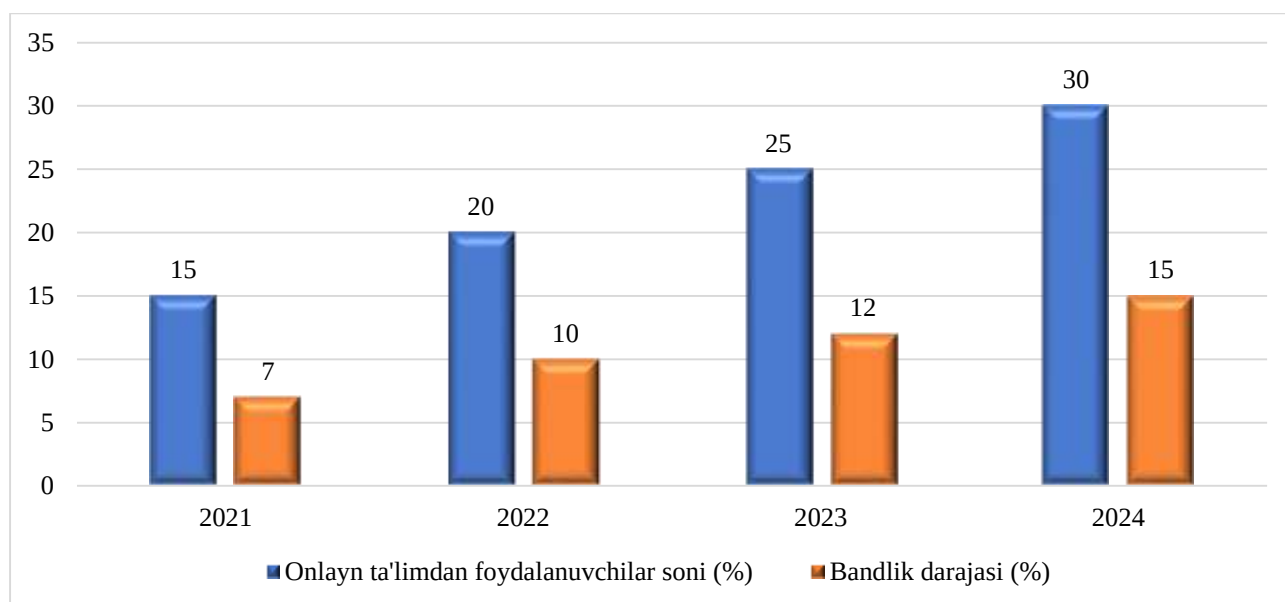
So‘nggi yillarda raqamli iqtisodiyotning o‘sishi bilan O‘zbekistonda IT sohasida yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasiga ko‘ra, mamlakatda 2024-yilgacha raqamli sohada 100 mingdan ortiq ish o‘rinlari yaratish rejalashtirilgan edi va bu rejaning amalga oshishi sezilarli natijalar berdi. 2023-yilda IT-texnologiyalar bo‘yicha 50 mingdan ortiq yangi ish o‘rinlari tashkil etilgan bo‘lsa, 2024-yilda bu ko‘rsatkich yana oshgan. (1- diagramma)

1-diagramma. Yangi ish o‘rinlari soni va raqamli iqtisodiyot sohasida o‘sinh darajalari [1]

1-diagramma ma’lumotlarida ko‘rsatilganidek, yildan-yilga raqamli iqtisodiyot sohasidagi ish o‘rinlari soni o‘sib bormoqda, bu esa mamlakat iqtisodiyotida xizmat ko‘rsatish va IT sohasi rolini kuchaytiradi. O‘zbekistonning turli hududlarida tashkil etilgan texnoparklar va IT markazlar bu jarayonni yanada tezlashtirmoqda. Shuningdek, aholini raqamli sohada malaka oshirish dasturlari orqali qo‘llab-quvvatlash natijasida aholining bandlik darajasi ortmoqda. [17]

O‘zbekistonda onlayn ta’lim tizimining rivojlanishi raqamli iqtisodiyotning aholi bandligiga ko‘rsatgan ta’sirini kuchaytiradi. COVID-19 pandemiyasidan keyin onlayn ta’limning rivojlanishi O‘zbekistonda sezilarli darajada ortdi. Hozirda aholining 30 foizi onlayn kurslarda o‘qish orqali yangi ko‘nikmalarni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ldi, bu esa ularning ish bilan ta’minlanishiga yordam beradi.

2-diagramma. Onlayn ta’limdan foydalanuvchilar soni va bandliklar darajasi [2]

2-diagrammaga ko‘ra, onlayn ta’lim O‘zbekistonda aholi bandligini oshirishga yordam bermoqda. Turli sohalarda yuqori malakali kadrlarni tayyorlash orqali aholi raqamli iqtisodiyotda faol ishtirok eta boshladi. Shu bilan birga, onlayn ta’lim orqali aholi o‘z bilimini oshirish imkoniga ega bo‘ldi, bu esa bandlik darajasini oshirdi.

Onlayn ta’lim orqali aholining bilim darajasi oshishi bilan ko‘plab odamlar mustaqil ish topish yoki kichik biznes ochish kabi imkoniyatlarni izlay boshlamoqda. Bu esa, o‘z navbatida, xizmatlar va mahsulotlar ko‘lami kengayishi orqali iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi O‘zbekistonda aholi turmush farovonligining yaxshilanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Raqamli xizmatlardan foydalanish va raqamlashtirish jarayonlari natijasida iqtisodiy samaradorlik oshmoqda, resurslar tejab qolinyapti va aholi uchun qulayliklar yaratilmoqda. Shu bilan birga, yangi ish o‘rinlarining yaratilishi, elektron tijoratning rivojlanishi va onlayn ta’limning kengayishi bandlik darajasining oshishiga hamda aholi turmush darajasining yuksalishiga olib kelmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sohasi O‘zbekistonning iqtisodiy o‘shida muhim omil sifatida ahamiyat kasb etadi. Yana bir muhim omil – bu kelajakda raqamli iqtisodiyotga yo‘naltirilgan bilim va ko‘nikmalarni oshirish orqali yoshlarni yangi ish o‘rinlari bilan ta’minlash va ularni iqtisodiy faoliyatda faol ishtirok etishiga imkoniyat yaratishdir. Shu sababli, raqamli iqtisodiyot sohasidagi dasturlar va tashabbuslar aholi turmush darajasini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi.

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi O‘zbekistonda aholi turmush farovonligini oshirish va bandlikni ta’minlashda katta salohiyatga ega. Ushbu tadqiqot asosida quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi:

1. Raqamli infratuzilmani kengaytirish yani internet xizmatlarining qamrovini kengaytirish va sifatini oshirish orqali raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga zamin yaratish;

2. Aholining raqamli savodxonligini oshirish, davlat va xususiy sektorlar o‘rtasida hamkorlikni kuchaytirib, aholining turli qatlamlari uchun raqamli bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus dasturlarni keng joriy etish;

3. Davlat xizmatlarini raqamlashtirishni kuchaytirish orqali elektron hukumat tizimini yanada takomillashtirish va davlat xizmatlaridan foydalanish jarayonlarini soddalashtirish;

4. Kichik va o‘rta korxonalarning elektron savdo platformalariga integratsiyasini qo‘llab-quvvatlash hamda elektron to‘lov tizimlarini takomillashtirish orqali moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish;

5. Masofaviy ish va onlayn ta’limni rivojlantirish orqali aholi, ayniqsa yoshlar va ayollarning masofaviy ishga jalb etilishini kengaytirish hamda ularni yangi malakalar bilan ta’minlash va bandlikni oshirish.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish O‘zbekistonning global iqtisodiy maydondagi o‘rnini mustahkamlash, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholi turmush darajasini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali mamlakat iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikka erishishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyot fuqarolar uchun qulayroq va daromadliroq imkoniyatlar yaratish bilan birga, iqtisodiy farovonlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Texnologiyaga asoslangan yangi xizmatlar va daromad manbalari aholining turmush darajasini yaxshilashda yordam beradi va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shunday qilib, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi O‘zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lib, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikning kuchayishi kelajakda iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni oshirishda muhim omil bo‘lishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*.
2. OECD. (2020). *Digital Economy Outlook 2020*.
3. World Bank. (2021). *Digital Economy in Uzbekistan*.
4. Altman, D. (2018). *Digital Transformation: A Roadmap for Billion-Dollar Organizations*.
5. UNCTAD. (2019). *Digital Economy Report*.
6. Murodov, B. (2021). *Raqamli iqtisodiyot va bandlik: O‘zbekiston tajribasi*.
7. Ahmad, N., & Schreyer, P. (2016). *Measuring the Digital Economy*.
8. Hamdamov, A., & Hasanov, S. (2020). *O‘zbekistonda raqamli iqtisodiy islohotlar va ularning samarasi*.
9. European Commission. (2020). *Digital Economy and Society Index (DESI)*.
10. Kalinina, E. (2019). *Raqamli iqtisodiyotning rivojlanish tendentsiyalari*.

11. Vekselberg, V. (2017). Raqamli iqtisodiyot: Transformatsiya imkoniyatlari va chaqiriqlar.
12. Samadov, T. (2018). Raqamli xizmatlar va bandlik.
13. Bobur Z.A. "Raqamli iqtisodiyot: xizmat ko'rsatish sohasi misolida", Toshken, 2023.
14. Digital Economy Working Group. (2021). The Future of Work in Digital Transformation.
15. Khasanova, L. (2020). Raqamli iqtisodiyot va xizmat ko'rsatish sohasidagi o'zgarishlar.
16. Malikova, N. (2021). Raqamli iqtisodiyot va O'zbekiston.
17. International Labour Organization (ILO). (2021). Employment Impact of Digital Economy.
18. Karimov, O. (2022). Raqamli iqtisodiy islohotlarning ijtimoiy ta'siri.
19. UNDP Uzbekistan. (2020). Uzbekistan Digital Economy Strategy and Its Implications.
20. Brynjolfsson, Erik, and Andrew McAfee. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W. W. Norton & Company, 2014

UDK: 332.1

**ZARAFSHON MINTAQASI HUDUDLARIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHALARI
O'RTASIDAGI MUTANOSIBLIKNI TA'MINLASH YO'NALISHLARI**

**НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОПОРЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕР
УСЛУГ В РАЙОНАХ ЗАРАФШАНСКОГО РЕГИОНА**

**DIRECTIONS FOR ENSURING THE PROPORTIONAL DEVELOPMENT OF
SERVICE SECTORS IN THE DISTRICTS OF THE ZARAFSHAN REGION**

Murtazayev Isabek Bazarbayevich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti,
Iqtisodiyot fakulteti, Iqtisodiyot nazariyasi kafedrası
dotsent v.b., i.f.f.d. (PhD). ORCID: 0009-0005-9012-1918

Annotatsiya

Bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohasi har bir mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlovchi strategik tarmoq sifatida qaralmoqda. Ushbu soha nafaqat YaIM o'sishiga hissa qo'shadi, balki aholi bandligini ta'minlash, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va ijtimoiy infratuzilmani mustahkamlash orqali hududiy taraqqiyotda muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi mutanosiblik va hududlar kesimidagi rivojlanish darajasi mamlakatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini belgilab beradi. Shu nuqtai nazardan, Zarafshon mintaqasi misolida xizmat ko'rsatish sohasining o'zaro muvofiq rivojlanishi va iqtisodiy mutanosibligini ta'minlash dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Kalit so'zlar: turizm infratuzilmasi; ziyorat turizmi; safari (cho'l) turizmi; sanoat turizmi; hududiy ixtisoslashuv; turistik halqa; raqamli xizmatlar; xizmatlar integratsiyasi; iqtisodiy diversifikatsiya; innovatsion yondashuv; mintaqaviy rivojlanish.

В современный период сфера услуг рассматривается как стратегическая отрасль, обеспечивающая устойчивый рост экономики каждой страны. Данная сфера не только вносит вклад в прирост ВВП, но также играет важную роль в региональном развитии за счёт обеспечения занятости населения, диверсификации источников доходов и укрепления социальной инфраструктуры. Особенно значимыми становятся пропорциональность между секторами экономики и уровень развития в разрезе регионов, которые определяют общий социально-экономический потенциал страны. С этой точки зрения, на примере Зарафшанского региона актуальной задачей является обеспечение согласованного развития сфер услуг и их экономической сбалансированности.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура; паломнический туризм; сафари-туризм (пустынный туризм); промышленный туризм; региональная специализация; туристическое кольцо; цифровые услуги; интеграция услуг; экономическая диверсификация; инновационный подход; региональное развитие.

Today, the service sector is considered a strategic industry that ensures the sustainable growth of every country's economy. This sector not only contributes to GDP growth but also plays an important role in regional development by providing employment, diversifying income sources, and strengthening social infrastructure. In particular, the proportionality between economic sectors and the level of development across regions determines the overall socio-economic potential of a country. From this perspective, ensuring the coordinated development and economic balance of service industries in the Zarafshan region is regarded as one of the most urgent priorities.

Keywords: tourism infrastructure; pilgrimage tourism; safari (desert) tourism; industrial tourism; regional specialization; tourism ring; digital services; service integration; economic diversification; innovative approach; regional development.

Zarafshon mintaqasi viloyatlari tarixan iqtisodiy-madaniy aloqalari, transport-logistika tarmoqlari va ishlab chiqarish salohiyati bilan o‘zaro bog‘langan hududlar hisoblanadi. Mintaqada sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohalari bir-birini to‘ldiruvchi tizimni shakllantiradi. Biroq hududlar kesimida xizmat ko‘rsatish sohasining ulushi va rivojlanish darajasi jihatidan farqlar mavjud. Jumladan, Samarqand viloyatida sayyohlik, ta‘lim va savdo xizmatlari yetakchi bo‘lsa, Navoiy viloyatida sanoatga xizmat ko‘rsatish, transport-logistika va ishlab chiqarish infratuzilmasi ustuvor, Buxoro viloyatida esa ziyorat, tarixiy-madaniy va mehmonxona xizmatlari asosiy yo‘nalishni tashkil etadi. Bu esa mintaqaviy iqtisodiy mutanosiblikni ta‘minlashda sohalar kesimidagi ixtisoslashuv va kooperatsiyani ilmiy asosda muvozanatlashtirishni talab etadi.

Mintaqada xizmat ko‘rsatish sohasini mutanosib rivojlantirish nafaqat iqtisodiy o‘lishga, balki hududiy raqobatbardoshlikni kuchaytirishga ham xizmat qiladi. Shu boisdan, Zarafshon mintaqasi hududlarida xizmat ko‘rsatish tarmoqlari tuzilmasi, ularning hududiy ixtisoslashuvi, resurs salohiyati va infratuzilmaviy ta‘minlanishi ilmiy tahlil etilishi zarur. Bu orqali hududlar kesimida xizmatlar iqtisodiyotining mutanosib o‘lishini ta‘minlovchi mexanizmlar, ijtimoiy samaradorlik ko‘rsatkichlari va istiqbolli yo‘nalishlar belgilab olinadi.

Shu nuqtai nazardan, mintaqada iqtisodiy mutanosiblikni ta‘minlashda: xizmatlar infratuzilmasini hududlar kesimida teng rivojlantirish-ayniqsa, kichik shahar va qishloq hududlarida raqamli va logistika xizmatlarini kengaytirish; inson kapitali salohiyatini oshirish - xizmatlar sohasi uchun ixtisoslashgan kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish; tadbirkorlik muhitini qo‘llab-quvvatlash-kichik biznes va startaplar uchun soliq imtiyozlari, grantlar va raqamli platforma yaratish; xizmatlar integratsiyasini kuchaytirish-xizmatlar iqtisodiyotini sanoat, qishloq xo‘jaligi va turizm bilan bog‘lash evaziga qo‘shimcha qiymat zanjirini chuqurlashtirish yo‘nalishlari orqali erishish [1] maqsadga muvofiq.

Zarafshon mintaqasida xizmat ko‘rsatish sohalari o‘rtasidagi iqtisodiy mutanosiblikni ta‘minlashda turizm tarmog‘i alohida ahamiyatga ega. Turizm xizmatlar iqtisodiyotining ko‘plab yo‘nalishlarini - transport, savdo, oziq-ovqat, madaniy, axborot va bank xizmatlarini-o‘zaro bog‘lovchi tizim sifatida faoliyat ko‘rsatadi. Samarqand, Buxoro va Navoiy viloyatlarining tarixiy-madaniy merosi, ziyorat va “safari” (cho‘l) turizmi imkoniyatlari, sanoat va ekoturizm yo‘nalishlari mintaqada xizmatlar iqtisodiyotining drayveriga aylanmoqda.

Mintaqaning Samarqand va Buxoro viloyatlari xalqaro darajada mashhur ziyorat va madaniy turizm markazlari bo‘lib, bu yerlarga har yili minglab ziyoratchi va turistlar tashrif buyuradi. Samarqand shahridagi Registon majmuasi, Shohi Zinda, Imom Buxoriy ziyoratgohi, Buxoroda “Etti pir” ziyoratgohlari va ming yillik tarixga ega me‘moriy yodgorliklar mamlakatning xalqaro turistik imijini shakllantiradi.

Navoiy viloyati esa keyingi yillarda safari va sanoat turizmini uyg‘unlashtirish orqali yangi turistik yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Tomdi va Uchquduq tumanlaridagi cho‘l landshaftlari,

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

tarixiy yo‘llar, tabiiy manzaralar safari turizmining asosiy manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, Muruntov koni va hududlarida sanoat turizmini rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Nurota shahridagi Chashma ziyoratgohi O‘zbekistondagi eng qadimiy muqaddas maskanlardan biri bo‘lib, u nafaqat mahalliy aholi, balki xorijiy ziyoratchilar tomonidan ham katta e‘tiborga sazovor. Bu yerdagi buloq, masjid va tarixiy yodgorliklar diniy va madaniy merosni uyg‘un ifodalaydi. Oxirgi yillarda ziyoratgoh atrofida yo‘llar ta‘mirlandi, ziyoratchilar uchun mehmon uylari va xizmat nuqtalari tashkil etildi.

Samarqand viloyati Chelak tumanida joylashgan Imom Al-Buxoriy ziyoratgohi xalqaro ahamiyatga ega diniy markazdir. Bu yerga har yili yuz minglab ziyoratchi tashrif buyuradi. 2019-2023 yillarda majmua qayta qurildi, zamonaviy infratuzilma yaratildi. Bu ziyoratgoh ziyorat turizmi halqasining muhim qismi bo‘lishi mumkin.

Buxoroda joylashgan “Etti pir” ziyoratgohlari tarixiy va diniy jihatdan katta ahamiyatga ega. Bu yerda ziyoratchilar uchun yo‘nalishlar yaxshi shakllangan, ekskursovodlar faoliyat ko‘rsatadi. Turistik xizmatlar rivojlangan bo‘lsa-da, transport logistikasini yanada yaxshilash zarur.

Navoiy viloyatidagi Tomdi va Uchquduq tumanlari cho‘l va yarim cho‘l landshaftlari bilan ajralib turadi. Bu hududlarda safari turizmini tashkil etish - ya‘ni tabiiy manzaralar, tarixiy yo‘llar va ekologik marshrutlar asosida turistik sayohatlar tashkil qilish uchun katta imkoniyat mavjud.

Bundan tashqari, Muruntov koni - dunyodagi yirik sanoat ob'ektlaridan biri sifatida sanoat turizmi uchun ham jozibador hudud hisoblanadi. Zamonaviy konchilik texnologiyalari, keng maydonli ishlab chiqarish infratuzilmasi, kondagi portlatish ishlari turistlar uchun noyob tajriba bo‘lishi mumkin.

Ta'kidlash lozimki, 2000 yillarda turistlar oqimi asosan Samarqand va Buxoroga yo‘naltirilgan bo‘lsa, 2010-2024 yillar mobaynida Navoiy viloyatida ham mehmonxonalar soni, yo‘llar va infratuzilma kengaydi. Turistlar soni 2005 yilda 120 ming atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2023 yilda 700 ming nafarga yetdi (1-jadval).

1-jadval

2000-2024 yillarda Samarqand, Buxoro va Navoiy viloyatlariga turistlar oqimi [2] (ming nafar)

Yillar	Samarqand	Buxoro	Navoiy
2000	450	380	120
2005	560	430	150
2010	820	720	280
2015	1300	1100	410
2019	2500	2200	700
2020	1100	920	300
2021	1450	1260	400
2022	1800	1600	500
2023	2250	2000	660
2024	2700	2400	820

Jadval ma'lumotlariga ko‘ra, 2000-2024 yillar davomida barcha uch hududda turizm oqimi izchil o‘shish tendentsiyasini namoyon etgan [3]. Samarqand viloyatida 450 ming nafardan 2700 ming nafargacha, ya‘ni qariyb 6 barobar o‘shish kuzatilgan. Buxoroda ushbu ko‘rsatkich 380 ming nafardan 2400 ming nafargacha, Navoiy viloyatida esa 120 ming nafardan 820 ming nafargacha oshgan. Bu ko‘rsatkichlar viloyatlardagi infratuzilma yangilanishi, xalqaro aviaqatnovlar va turistik xizmatlar tizimi rivoji bilan chambarchas bog‘liq [2].

2000-2010 yillardagi o‘shish bosqichi sekinroq kechgan bo‘lsa, 2010-2019 yillar oralig‘ida sezilarli jadallashish kuzatilgan. Bu davrda turizm sohasiga oid davlat dasturlari, ayniqsa 2017-2021 yillardagi “Harakatlar strategiyasi” va “2019-2025 yillarda turizmni rivojlantirish kontseptsiyasi” kabi dasturlar muhim ahamiyat kasb etgan [3].

2020 yilda turistlar oqimi barcha viloyatlarda keskin pasaygan. Samarqandda 2500 ming nafardan 1100 ming nafarga, Buxoroda 2200 ming nafardan 920 ming nafarga, Navoiyda esa 700

ming nafardan 300 ming nafarga tushgan. Bu pandemiya bilan bog‘liq global cheklavlar va transport qatnovlarining to‘xtashi bilan izohlanadi [4].

Shu bilan birga, 2022-2024 yillarda turistlar oqimi qayta tiklangani kuzatilgan. Bu davrda xalqaro chegaralarning ochilishi, elektron viza tizimining yanada soddalashtirilishi va Samarqand shahrida 2022 yilda bo‘lib o‘tgan Shanxay hamkorlik tashkiloti sammiti kabi xalqaro tadbirlar oqimni tiklanish fazasiga olib kirgan [4].

2000 va 2024 yillar ko‘rsatkichlariga nisbatan umumiy o‘shish sur‘ati quyidagicha aniqlandi:

Samarqand: $((2700-450)/450) \times 100 = 500\%$;

Buxoro: $((2400-380)/380) \times 100 = 531,6\%$;

Navoiy: $((820-120)/120) \times 100 = 583,3\%$.

Bu natijalar Navoiy viloyatidagi o‘shish sur‘ati nisbatan yuqori bo‘lganini ko‘rsatadi, bu esa hududda yangi turizm turlari shakllanayotganidan dalolat beradi.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda ziyorat, madaniy, ekologik, safari (cho‘l) va sanoat turizmini rivojlantirishga katta e‘tibor qaratildi. Samarqand va Buxoro viloyatlari xalqaro darajada mashhur turistik markazlar sifatida yetakchi o‘rinni egallagan bo‘lsa, Navoiy viloyatida esa cho‘l va yarim cho‘l hududlariga xos safari turizmi hamda sanoat ob‘ektlariga asoslangan turistik yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Buni quyidagi omillar bilan bog‘lash mumkin:

- turizm sohasining barqaror o‘shishi iqtisodiy diversifikatsiya va xizmatlar sektori ulushini oshirishda muhim rol o‘ynaydi;

- Samarqand va Buxoro viloyatlari mamlakatning xalqaro turistik imijini shakllantirishda strategik ahamiyatga ega;

- Navoiy viloyatidagi o‘shish tendentsiyasi ekoturizm va sanoat turizmini rivojlantirish orqali mintaqaviy iqtisodiyotni muvozanatli rivojlantirish imkonini yaratadi;

- 2020 yildagi pandemiya shokidan so‘ng turizm sektori qisqa fursat ichida tiklanish fazasiga kirib, 2024 yilga kelib 2019 yilgi ko‘rsatkichlardan ham yuqori darajani ta‘minlagan [4].

Mintaqadagi turistik oqimning o‘shish tendentsiyalari shuni ko‘rsatadiki, turizmni barqaror va raqobatbardosh yo‘nalishga aylantirish uchun hududlararo bog‘lanish, innovatsion yondashuvlar va xizmatlar sifatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ular turizm infratuzilmasini takomillashtirish, yangi turistik halqalarni shakllantirish va raqamli xizmatlar tizimini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib bunda, turizm infratuzilmasini mustahkamlash va viloyatlar o‘rtasida logistika zanjirini yaxshilash, Samarqand-Buxoro yo‘nalishiga qo‘shimcha ravishda Navoiyni ham qamrab oluvchi “Tomdi va Uchquduq tumanlarida “Safari”, Muruntov koni hududida sanoat turizmi hamda Nurota tumanidagi Chashma, turizm halqasi”ni shakllantirish, turizm sohasi uchun kadrlar tayyorlash va raqamli xizmatlar tizimini rivojlantirish orqali turistik raqobatbardoshlikni oshirish ta‘minlanadi.

Aytish joizki, Navoiy viloyatining Tomdi va Uchquduq tumanlarida safari turizmi yo‘nalishlari hamda Muruntov koni hududida sanoat turizmini rivojlantirish, Nurota tumanidagi Chashma ziyoratgohi, Samarqand viloyati Chelak tumanidagi Imom Buxoriy majmuasi va Buxoro shahri atrofidagi “Etti pir” ziyoratgohlarini yagona turistik halqaga birlashtirish orqali mintaqada turizm va xizmat ko‘rsatish sohasini mutanosib rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Safari va sanoat turizmini uyg‘unlashtirish nafaqat turistik mahsulotni boyitadi, balki mahalliy aholi uchun xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlarini yaratadi, iqtisodiy faollikni oshiradi. Bunda:

- transport uyg‘unligi - Samarqand xalqaro aeroportidan boshlangan marshrut Nurota, Uchquduq - Tomdi, Buxoro orqali halqa hosil qiladi;

- turistlar oqimini kengaytirish - xorijiy ziyoratchilarni Navoiy viloyatiga ham jalb qilish;

- hududiy mutanosib rivojlanish - chekka tumanlarda xizmatlar sohasi rivojlanadi;

- yangi ish o‘rinlari - savdo, transport, oziq-ovqat, mehmonxona va hunarmandchilik sohalarida;

- turizm brendini yaratish - Samarqand - Navoiy - Buxoro halqasi yagona turistik mahsulot sifatida ilgari suriladi.

Mintaqada turizmning an‘anaviy madaniy yo‘nalishlaridan tashqari, ziyorat, safari (cho‘l) va sanoat turizmi kabi noan‘anaviy yo‘nalishlarni rivojlantirish orqali iqtisodiy faollikni diversifikatsiya

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

qilish imkoniyati yuqori. Bunday integratsiyalashgan turizm halqasi nafaqat xizmatlar hajmini kengaytiradi, balki hududdagi mehnat bozori, infratuzilma va kichik biznes faoliyatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi (2-jadval).

2-jadval

Ziyorat, safari va sanoat turizmi halqasini joriy etgan taqdirda iqtisodiy samaralar¹
(stsenariy tahlili)

Ko'rsatkichlar	Hozirgi holat (2024)	Prognoz holati (2030)
Yillik turistlar soni (mln)	5 920	8 300
Turistik xizmatlar hajmi (mlrd dol)	940	1 850
Yangi ish o'rinlari soni	56000	95000
Mehmonxonalar soni (dona)	285	350

Jadval ma'lumotlari asosida, 2024-2030 yillarda “Ziyorat, safari va sanoat turizmi halqasi”ni joriy etish orqali turizm sektorida kutilgan o'sish tendentsiyalari juda yuqoriligini ko'rish mumkin.

Hozirgi paytda 5 mln 920 ta turist tashrif buyursa, 2030 yilga kelib bu ko'rsatkich 8 mln 300 ming nafarga yetishi prognoz qilinmoqda. Bu taxminan 2,8 barobar o'sishni ifoda etadi. Halqaning to'liq ishga tushishi natijasida, mintaqaviy brendlarning jozibadorligi ortib, ichki va xalqaro bozorda marketing samarasi kuchayishi kutilmoqda.

2024 yildagi 940 mln dollar xizmat hajmi 2030 yilda 1 850 mlrd dollarga yetishi kutilmoqda, ya'ni 2,9 barobar o'sish. Bu o'sish asosan transport, mehmonxona, ovqatlanish, gidlik va suvenir savdosi xizmatlarining kengayishi hisobiga ta'minlanadi. Shu bilan birga, hududdagi kichik tadbirkorlik sub'ektlari soni va aylanma kapitali ko'payishi orqali qo'shimcha qiymat zanjiri shakllanadi.

Yangi ish o'rinlari soni 2024 yildagi 56 000 tadan 95 000 tagacha ko'payishi rejalashtirilmoqda. Bu esa mintaqaviy mehnat bozorida 2,5 barobar o'sishni anglatadi. Shu bilan birga, ayollar va yoshlar uchun xizmat ko'rsatish sohasidagi faoliyat imkoniyatlari kengayadi, ijtimoiy faollik va daromad manbalari ko'payadi.

Mehmonxonalar soni 285 tadan 350 tagacha o'sishi kutilmoqda. Bu, o'z navbatida, turistik xizmatlar sifatini yaxshilash, xalqaro standartlarga javob beradigan “butik” va “ekotur” mehmonxonalarni joriy etishni taqozo etadi. Investitsiya muhitining yaxshilanishi bilan xususiy kapitalning ishtirok darajasi ham oshishi kutilmoqda.

Stsenariy tahliliga ko'ra, mazkur turizm halqasini amalga oshirish natijasida mintaqadagi YaIM ulushi kamida 1,6-1,8 foizga oshishi mumkin. Shuningdek, hududdagi xizmatlar sektori ulushi ko'payib, sanoat va turizm integratsiyasi asosida “yashil iqtisodiyot” modelini joriy etish imkoni yaratiladi.

Navoiy viloyatining sanoat potentsiali, Buxoroning ziyorat turizmi imkoniyatlari va Samarqandning madaniy merosi o'zaro bog'langan holda yagona iqtisodiy makon sifatida faoliyat yuritadi. Bu hududiy iqtisodiy muvozanatni ta'minlaydi va Zarafshon mintaqasining umumiy investitsion jozibasini oshiradi.

Mintaqada safari va sanoat turizmi halqasini amalga oshirish natijasida:

- turizm xizmatlari hajmi qariyb 3 barobarga oshadi;
- mintaqada 30 000 dan ziyod yangi ish o'ri yaratiladi;
- nfratuzilma va mehmonxona soni 30% ga ko'payadi;
- iqtisodiy faollik va aholi daromadlari o'sishi hisobiga hududiy ijtimoiy barqarorlik ta'minlanadi.

Demak, Navoiy viloyatining Tomdi va Uchquduq tumanlarida safari va sanoat turizmini, Nurota, Chelak va Buxorodagi ziyorat ob'ektlarini yagona halqaga birlashtirish - mintaqaviy turizmning yangi modelidir. Bu model nafaqat ziyorat, safari va sanoat turizm salohiyatini to'liq ro'yobga chiqaradi, balki xizmat ko'rsatish sohasini mutanosib va barqaror rivojlantirishga zamin yaratadi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi 2024 yil ma'lumotlari hamda muallif tadqiqotlari asosida tuzildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston–2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-sonli Farmoni.
2. Davlat statistika qo‘mitasi. “O‘zbekistonda xizmatlar, turizm va hududiy rivojlanish ko‘rsatkichlari” statistik byulletenlari (2000-2024).
3. Turizmni rivojlantirish kontseptsiyasi 2019-2025.
4. UNWTO. COVID-19 va global turizm bo‘yicha maxsus hisobotlar (2021).
5. World Bank. *Uzbekistan Systematic Country Diagnostic* (2023).
6. Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi. Hududiy rivojlanish bo‘yicha yillik hisobotlar (2020-2024).

УДК: 331.1

IT-МУТАХАССИСЛАР МЕҲНАТ БОЗОРИНИНГ АМАЛ ҚИЛИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ТРУДА IT-СПЕЦИАЛИСТОВ

SPECIFIC FEATURES OF THE IT SPECIALISTS' LABOR MARKET FUNCTIONING

Аминов Абдуллатиф Ахрор ўғли Мустақил тадқиқотчи
Ўзбекистон Миллий университети Иқтисодиёт факультети

Аннотация

Мақолада меҳнат бозоридаги талаб ва таклиф бозор тамойилларидан келиб чиққан ҳолда тавсифланган, меҳнат бозорининг амал қилиш механизми, унинг унсурлари тадқиқ этилган. Оддий меҳнат бозоридан фарқли ИТ-мутахассислар меҳнат бозорининг амал қилиш хусусиятлари аниқланган, ушбу бозорни бошқаришга интеллектуал ёндашув ишлаб чиқилган. Рақамли иқтисодиётга трансформациялашув шароитида замонавий меҳнат бозорида ноанъанавий бандлик шакллари ва ишлаш тартиботларининг вужудга келиши билан боғлиқ ўзгаришлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: меҳнат бозори, меҳнат бозорида талаб, ишчи кучи таклифи, ИТ-мутахассислар меҳнат бозори, ноанъанавий бандлик шакллари.

В статье описаны спрос и предложение на рынке труда, исходя из рыночных принципов, исследован механизм функционирования рынка труда, его элементы. Выявлены особенности функционирования рынка труда IT-специалистов, отличающегося от обычного рынка труда, разработан интеллектуальный подход к управлению этим рынком. Проанализированы изменения, связанные с появлением нетрадиционных форм занятости и порядков работы на современном рынке труда в условиях трансформации к цифровой экономике.

Ключевые слова: рынок труда, спрос на рынке труда, предложение рабочей силы, рынок труда IT-специалистов, нетрадиционные формы занятости.

The article describes the demand and supply in the labor market based on market principles, and investigates the mechanism of the labor market functioning and its elements. The specific features of the labor market for IT specialists, which differ from the ordinary labor market, are identified, and an intellectual approach to managing this market is developed. Changes related to the emergence of non-traditional forms of employment and work procedures in the modern labor market under the conditions of transformation to a digital economy are analyzed.

Key words: labor market, labor market demand, labor supply, labor market for IT specialists, non-traditional forms of employment.

Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида “Рақамли иқтисодиёт ҳажмини камида 2,5 бараварга ошириш, рақамли инфратузилмани янада ривожлантириш, дастурий маҳсулотлар индустрияси ҳажмини 5 бараварга ошириш вазифалари устувор йўналиш сифатида белгиланган[1]. Рақамли иқтисодиётга ўтиш жаҳон иқтисодиётида янги тенденция ҳисобланиб, бунда инсон капитали иқтисодиётда амал қилувчи асосий капиталнинг муҳим таркибий қисмини ташкил этади. Тараққиёт стратегиясида инсон капиталини ривожлантиришнинг, меҳнат бозорида рақобатбардош инсон ресурсларини шакллантиришга қаратилган вазифаларнинг белгилаб қўйилиши ушбу жараёни тезлаштиришда муҳим аҳамият касб этади. Ушбу жараёнда меҳнат бозорида ошиб бораётган талабга мос равишда юқори талаб билдирилган ИТ-мутахассислари таклифини шакллантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Илмий адабиётларда ИТ-мутахассислари меҳнат бозорида талаб ва таклифни мувофиқлаштириш жараёнларини интеллектуал бошқариш тизимини яратиш масалаларини тадқиқ этиш зарурати ошмоқда.

Меҳнат бозорининг амал қилиш механизми ишчи кучига бўлган талаб, ишчи кучи таклифи, ишчи кучининг баҳоси, рақобат каби унсурларни мужассамлаштирувчи маълум таркибий тузилишга эга. Келтирилган унсурларнинг ўзаро таъсири талаб ва таклиф механизми деб аталади. Ишчи кучига бўлган талаб иқтисодиётнинг маълум вақт давомидаги маълум миқдордаги ишчи кучига бўлган эҳтиёжини ифодалайди. Ишчи кучининг таклифи меҳнатга лаёқатли аҳоли турли гуруҳларининг ёлланиб ишлашга бўлган талаби ва шу асосда тирикчилик воситаларини олишини белгилайди.

Меҳнат бозори инфратузилмаси меҳнат бозорининг амал қилишини таъминловчи институтлар, ташкилотлар ва муассасалар тизимида мужассамлашади, унсурлар ўзига хос мажмуи ва таркибини ўз ичига олувчи бошқарув воситаси сифатида қаралиши мумкин. Меҳнат бозори инфратузилмаси унинг субъектлари манфаатларидан келиб чиқиб, фуқароларга меҳнат қилиш ҳуқуқини рўёбга чиқаришда, иш берувчилар ва ишловчиларнинг ўзаро таъсирида, ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф номутаносиблигини бартараф қилишда, аҳолини касбга қайта тайёрлаш ва ишга жойлаштиришда ёрдамни ташкил қилишда, ишчи кучини бандлик соҳалари бўйича қайта тақсимлашда ёрдам беради. Замонавий меҳнат бозори инфратузилмаси давлат ва хусусий ташкилотлар, аҳоли бандлигига кўмаклашувчи хизматлар, ташкилотлар HR-бўлимлари, иш ва ходимлар излаш учун ихтисослашган сайтларда мужассамлашган интернет-ресурслар негизидаги онлайн-рекрутментда мужассамлашган.

Ҳозирги шароитда меҳнат бозорида ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф ўртасида, шу жумладан, ИТ-мутахассислар меҳнат бозорида ҳам катта номутаносиблик кузатилади. Меҳнат бозоридаги номутаносиблик сабаби сифатида қуйидагиларни ажратиш мумкин:

- 1) таклиф касбий таркибининг иш берувчи талабларига мос келмай қолиши;
- 2) ишчи кучига бўлган талаб ва таклифнинг миқдорий номувофиқлиги;
- 3) тармок, минтақа, иқтисодий фаолият турлари ва бошқа жиҳатлардан талаб ва таклиф кўрсаткичларининг сифат жиҳатидан (кўникмалар) номувофиқлиги;
- 4) иш берувчилар томонидан таклиф қилинаётган меҳнат шароитларининг ишчилар учун қабул қилинаётган меҳнат шароитларига номувофиқлиги;

5) ахборотлар етишмаслиги туфайли меҳнат бозорида ишчи кучига бўлган талаб ва таклифнинг номувофиқлиги [3]. Шу сабабли ҳам биз меҳнат бозорининг мазмунини аниқлашда ва ушбу объектда кечаётган жараёнларни таҳлил қилишда ишчи кучига бўлган талаб ва таклифни келиштириш муаммосининг тадқиқотига урғу берилиши лозим[5].

Ахборотлаштириш ва глобаллашув жараёнлари кишилар ҳаётини фаолияти иқтисодий асосларининг ўзгаришини белгилади, интернет-технологияларнинг ривожланиши ва тарқалишига, юқори даражада индустрлашган иқтисодиёт доирасида масофавий иқтисодиётнинг шаклланишига, интернет тармоғи электрон муҳитига ижтимоий-иқтисодий фаолият ҳар хил турларининг ўтказилишига олиб келди.

Ахборотлашган жамиятнинг ривожланиши ва ахборотлашган иқтисодиётга ўтиш билан барча турдаги бозорлар, шу жумладан, меҳнат бозори ҳам трансформациялашади. Ахборотлаштиришнинг ҳозирги босқичида меҳнат бозори қатор ўзгаришларга учраб, глобал

ишчи кучи бозорининг шаклланиши, меҳнат жараёнининг ўзига ҳам, ижтимоий-меҳнат муносабатларига ҳам ахборот-коммуникацион технологияларининг ўзига хос таъсири, мазмуни ахборот ва билимлар билан юқори таъминланганлиги билан тавсифланадиган касблар аҳамиятининг ўсиши улар орасида энг аҳамиятлилари ҳисобланади[2]. Шунингдек, меҳнат бозори субъектлари АКТ ёрдамида ўзаро ажралган ҳолда, яъни масофавий таъсирлашишлари мумкин. Анъанавий меҳнат муносабатларидан масофавийга ўтиш амалга оширилмоқда, жараёнининг ўзи эса масофалаштириш номини олган.

Инновацияларни ярата оладиган мутахассисларга бўлган талаб ошмоқда, бу эса ишчи муносабатлари янги моделларининг ва ходимлар янги турларининг вужудга келишига олиб келади [6]. Меҳнат бозори ривожланишининг ҳозирги босқичи унинг инсон капитали бозори шаклига трансформациялашуви тенденциялари шаклини олиши билан боғлиқ, яъни инновацион иқтисодиётга ўтиш шароитида инсон омилига ва ҳар қандай ташкилот мақсадларига эришишдаги унинг ролини англашга устуворлик берилади [2].

[4] адабиётда жамиятнинг ахборотлаштирилиши натижасида меҳнат муносабатларида юз берган асосий ўзгаришлар ажратилган. Шунингдек, АКТ нинг кундалик ҳаётга жорий этилиши қуйидагиларга олиб келади:

- тубдан янги макон-вақт муносабатларини яратиш ва дақиқали коммуникациялар воситасида чегараларнинг йўқолишига;

- ишчилардан тубдан янги қобилиятларни талаб қиладиган янги касбларнинг пайдо бўлишига;

- ташкилотнинг анъанавий пирамидали таркибининг аста-секин йўқолиши ва унинг ишчи бошлиғига эмас, балки ўзининг горизонтал теварак-атрофига тобе бўлиб қоладиган, раҳбарларнинг асосий вазифаси эса коммуникацияларни ташкил қилиш, маблағлар ва йўлларни оқилона танлашдан иборат бўлган тармоғига алмаштиришга;

- танлаш ва меҳнат фаолияти жараёнида ишчи шахсий фазилатлари аҳамиятининг ортишига;

- мослашувчанлик, ўқиш, ривожланиш лаёқати каби қобилиятларга бўлган талабнинг ортишига.

Мамлакат иқтисодиётининг ҳолати, унинг ривожланиш даражаси ва амал қилиш муваффақияти меҳнат бозорида кечаётган жараёнларга, асосий субъектларининг ўзаро муносабатларига, меҳнат бозори IT-сегментига бўлган талаб ва таклифни бошқариш жараёни амалга ошадиган шароитлар ва кўрсаткичларга бевосита таъсир кўрсатади.

1-жадвал

АКТ секторида ишловчи ходимлар сони (киши) [1]

Худудлар / Йиллар	2017	2018	2019	2020	2024
Ўзбекистон Республикаси	37958	40248	47697	50157	96 278
Қорақалпоғистон Республикаси	1134	1031	1233	1302	2 250
Вилоятлар:					
Андижон	1413	1397	1560	1702	2 298
Бухоро	1428	1506	1693	1770	1 975
Жиззах	636	731	1012	1113	1 156
Қашқадарё	887	927	1152	1052	2 936
Навоий	1112	1219	1175	1328	1 489
Наманган	1086	1234	1303	1491	4 299
Самарқанд	1364	1503	1603	1871	3 999
Сурхондарё	855	855	1063	1031	1 732
Сирдарё	624	211	721	776	1 255
Тошкент	1746	1865	1933	2713	3 385
Фарғона	1959	2341	2442	2661	3 778
Хоразм	1015	1039	1133	1205	1 841
Тошкент ш.	22699	24389	29674	30142	63 885

1-жадвал маълумотлари кўрсатишича, Ўзбекистон ҳудудларида АКТ секторида банд ходимлар сони 2017-2025 йилларда 253,6% га ошиб, 96 278 кишини ташкил этди. Айниқса, Наманган (395,9%), Қашқадарё (331%), Самарқанд (293,2%), Сурхондарё (202,6%), Сирдарё (201,1%) вилоятлари ҳамда Тошкент шаҳрида (281,4%) юқори кўрсаткич кузатилмоқда.

Меҳнат бозорининг таҳлили ИТ- мутахассислар меҳнат бозорида талаб ва таклиф ҳақидаги ихтиёрида мавжуд ахборотлар (расмий ва норасмий) ни йиғиш, тизимга солиш, умумлаштириш ва баҳолашни кўзда тутди. Меҳнат бозори ҳолатини идентификациялаш таҳлил асосида олинган маълумотлардан фойдаланиб, талаб ва таклиф номуносивблик даражаси ва турини, талаб ва таклиф нисбатини аниқлашга олиб келади. Талаб ва таклифни мувозанатлаштириш меҳнат бозорида талаб ва таклиф номуносивблигини қисқартириш бўйича асосланган бошқарув қарорларини қабул қилишни қўллаб-қувватлаш воситаларини ишлаб чиқишни кўзда тутди. Меҳнат бозори ҳолатини ҳақиқатда таҳлил қилиш ва идентификациялаш меҳнат бозори ИТ-сегментидаги жорий талаб ва таклифни мувозанатлаштириш бўйича тезкор бошқарув қарорларини қабул қилишни қўллаб-қувватлаш учун ахборот асоси бўлиб хизмат қилади. Меҳнат бозорини прогнозлаштириш қўллаб омилар таъсирида бозор ҳолатининг мумкин бўлган ўзгаришларидан келиб чиқиб, истиқболли талаб ва таклифни олдиндан аниқлаш учун воситаларни ишлаб чиқишни кўзда тутди.

Меҳнат бозори ИТ-сегментини бошқаришнинг мазмунини ўрганиш ривожланаётган иқтисодиёт талабларига мувофиқ, турли кесимларда ИТ-мутахассисларга бўлган талаб ва таклифни мослаштиришни қўллаб-қувватлаш воситаларини ишлаб чиқишга қаратилган экан, ушбу муаммони ўрганишга бўлган турли ёндашувларни кўриб чиқамиз.

Рақамли технологияларнинг ривожланиши меҳнат фаолияти учун янги масофавий макон очди, трансмиллий корпорацияларнинг пайдо бўлишини, замонавий интернет-иқтисодиётнинг (e-economy), унга мос электрон бозорларнинг (e-markets, virtualmarkets, digitalmarkets), электрон бизнес (e- business, e-commerce) ҳамда ер юзининг турли қисмларида жисмонан жойлашган бирлашмалар, ягона муаммо устида ишловчи илмий жамоаларнинг шаклланишини рағбатлантирди [7].

Масофавий меҳнат бозори глобал бозорнинг таркибий қисми ҳисобланиб, унда алоҳида турдаги меҳнат хизматларига – ахборот хизматларига талаб ва таклиф шаклланади. Масофавий бозор субъектларининг ўзаро таъсири мутлақ АКТ лардан фойдаланиб амалга оширилса, масофавий меҳнат бозори шароитида иш бажарувчилар иш жойини ўзгартирмаган ҳолда, иш жойидан ажралган ҳолда иш бажаришни кўзда тутадиган янги сифатларга эга инсон ресурслари талаб қилиниши мумкин. Масофавий меҳнат бозори субъектлари сифатида бир томондан, ҳақиқий ва потенциал ишчилар, ахборот хизматлари кўрсатишга буюртмаларни изловчи ва топувчилар, бошқа томондан эса, ахборот хизматларининг ижрочилари заруратини сезаётган иш берувчилар чиқади.

Рақамли меҳнат бозори субъектларининг ўзаро таъсири турли онлайн-платформалар орқали юз бериб, улар иш берувчилар ва ишловчилар учун учрашув жойи ҳамда кўрсатилган хизматларга мукофотларни келиштириш жойи ҳисобланади. Ишларни бажаришнинг мураккаблик даражаси ҳамда кўрсатилган меҳнат хизматларининг бетакрорлиги мукофот белгилашнинг асоси ҳисобланади. Масофавий меҳнат бозорида интеллектуал меҳнат кўпроқ талаб қилинган, бу кўрсатилган хизматларнинг ўзига хослиги билан боғлиқдир. Шунингдек, ахборот маҳсулотларини ишлаб чиқиш, ишлов бериш, тадқиқ этиш, таҳлил қилиш ва тизимлаштириш масофавий меҳнат бозоридаги меҳнат фаолиятининг асосий шакллари ҳисобланади. Кўрсатилган хизматларга ҳақ тўлаш электрон тўлов тизимлари ёрдамида, кўпинча электрон пуллардан фойдаланиб, амалга оширилади.

Янги турдаги ўзини ўзи банд қилишнинг вужудга келиши яна бир хусусияти бўлиб, бунда меҳнат фаолияти Интернет тармоғи орқали идорадан ажралган ҳолда амалга оширилади. Ўзини ўзи банд қилишнинг ушбу тури корхона штатида турмайдиган, балки мустақил хизмат етказиб берувчилар сифатида бозорга чиқадиган электрон фрилансерларнинг пайдо бўлишига олиб келди. Ушбу фаолият тури хорижда ажралган иш тури (remotework) ёки телеиш (telework) номини олган.

Анъанавийга ўхшаш меҳнат бозорининг ушбу сегментида ҳам иқтисодий, ижтимоий ва рағбатлантирувчи вазифалар ажратилади. Масофавий маконда ижтимоий вазифа яшаш жойидан қатъий назар, потенциал ишчиларнинг иш берувчилар энг яхши таклифларидан тенг фойдаланишларини таъминлашдан иборат.

Юқоридагилардан хулоса қилиб айтадиган бўлсак, масофавий меҳнат бозорининг иқтисодий вазифаси уларни жисмоний жойлаштирмаган ҳолда меҳнат ресурсларини оқилона жойлаштиришга олиб келади, бу эса иш берувчиларга ходимларни сақлаш харажатларини қисқартириш, ишчиларга эса вақт ва ишга қатнаш учун йўл харажатларини қисқартириш имконини беради. Масофавий меҳнат бозори ишчиларнинг ўз - ўзини ривожлантиришлари, ўз касбий сифатларини такомиллаштириш, ўзини - ўзи ўқитиш орқали ривожланишга рағбатлантиради. Иш берувчилар эса бутун дунёда энг яхши инсон ресурслари учун ўзаро рақобатлашиб, ахборот технологиялари туфайли улардан фойдаланиш имкониятига эга бўладилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Президентининг 2022 йил 28 январдаги “Янги Ўзбекистоннинг 2022-2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони.[//www.president.uz](http://www.president.uz)
2. Горелова И.В. Переход от кадровой функции к управлению человеческими ресурсами в сфере управления персоналом как стратегический фактор. //Стратегия и тактика управления предприятием в переходной экономике: Сб.науч.трудов, Волгоград: ВолгГТУ, 2003, №5, с.251-254
3. Прогнозирование и сбалансирование спроса на профессиональные умения и их предложения в странах партнерах ЕФО. Документ с изложением позиции ЕФО. 2016. 38 с.
4. Стародумова Е.В. Особенности труда в информационную эпоху экономического развития. www.poisk2020.ru/trud.poisk/doc/Starodumova.doc/
5. Feiler L., Fetsi A., Kuusela T., Platon G. (2013). Anticipating and matching demand and supply of skills in ETF partner countries. Working paper for the European Training Foundation. <http://www.etf.europe.eu/>
6. Daft R. New Era of Management, Mason: Thomson South-Western, 2008
7. Frey C.B., Osborne M.A. The future of employment: how susceptible are jobs to computerization, 2013, T.7, p.72

**AHOLINI IJTIMOIIY HIMOYA QILISHNING MOLIYALASHTIRILISHI:
AMALIYOT VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**

**ФИНАНСИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ: ПРАКТИКА И
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**FINANCING SOCIAL PROTECTION: PRACTICE, AND DEVELOPMENT
PROSPECTS**

Mamadiyorova Mukaddas Ziyodullayevna

International School of Finance
Technology and Science instituti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Maqolada aholining ijtimoiy himoyasini moliyalashtirishning nazariy-metodologik asoslari, moliyaviy manbalari va ularning samaradorligini baholash yondashuvlari chuqur tahlil qilinadi. O‘zbekiston misolida davlat budjeti, budjetdan tashqari jamg‘armalar, ijtimoiy sug‘urta tizimi, xalqaro moliyaviy institutlar va xususiy sektor ishtirokining o‘zaro uyg‘unlashuvi ko‘rib chiqiladi. Raqamlashtirish, maqsadli yordam, ESG tamoyillarini ijtimoiy himoya moliyalashtirishiga integratsiya qilish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy himoya, moliyalashtirish, davlat budjeti, budjetdan tashqari jamg‘armalar, ijtimoiy sug‘urta, kambag‘allikni qisqartirish, raqamli ijtimoiy himoya, ESG.

В статье проводится глубокий анализ теоретико-методологических основ финансирования социальной защиты населения, финансовых источников и подходов к оценке их эффективности. На примере Узбекистана рассматривается взаимодействие государственного бюджета, внебюджетных фондов, системы социального страхования, международных финансовых институтов и участия частного сектора. Разрабатываются научно-практические предложения по цифровизации, адресной поддержке и интеграции принципов ESG в финансирование системы социальной защиты.

Ключевые слова: социальная защита, финансирование, государственный бюджет, внебюджетные фонды, социальное страхование, сокращение бедности, цифровая социальная защита, ESG.

This article provides an in-depth analysis of the theoretical and methodological foundations of financing social protection, the financial sources involved, and the approaches to assessing their effectiveness. Using Uzbekistan as a case study, the interaction between the state budget, extra-budgetary funds, the social insurance system, international financial institutions, and private sector participation is examined. The paper develops scientific and practical recommendations for digitalization, targeted assistance, and the integration of ESG principles into the financing of social protection.

Keywords: social protection, financing, state budget, extra-budgetary funds, social insurance, poverty reduction, digital social protection, ESG.

Aholini ijtimoiy himoya qilish – bu faqatgina ijtimoiy siyosatning bir yo‘nalishi emas, balki davlatning makroiqtisodiy barqarorligi, ijtimoiy adolat tamoyillarini ro‘yobga chiqarish va inson kapitalini rivojlantirishning strategik omilidir. Ijtimoiy himoya tizimi samaradorligining asosiy sharti esa uning barqaror va yetarli moliyalashtirilishidir.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy sikllar, mehnat bozoridagi o‘zgarishlar, demografik jarayonlar, global inqirozlar (moliyaviy, pandemiya, geosiyosiy xatarlar) ijtimoiy himoya tizimiga bo‘lgan ehtiyojni keskin oshiradi. Shu bois ijtimoiy himoyani moliyalashtirish mexanizmlarini ilmiy asoslash, xarajatlarning samaradorligini baholash va moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Aholini ijtimoiy himoya qilish va uning moliyalashtirilishi bo‘yicha ilmiy adabiyotlar keng ko‘lamni qamrab oladi. Tahlil ikki asosiy yo‘nalishda — xalqaro ilmiy maktablar va O‘zbekiston olimlarining ilmiy ishlari asosida olib borildi. Bu yondashuv ijtimoiy himoyaning nazariy poydevori, amaliy mexanizmlari va mamlakat kontekstida dolzarbligini kompleks ko‘rib chiqish imkonini beradi.

Atkinson - Ijtimoiy himoya tengsizlikni kamaytirishning asosiy vositasi bo‘lib, davlat xarajatlarning manzilliligi yuqori bo‘lsa, iqtisodiy samaradorligi ham oshishi ta‘kidlanadi[1]. Barr - "Benefits, not burdens" tamoyili asosida ijtimoiy himoyaga ajratilgan mablag‘lar jamiyatning umumiy farovonligini oshiruvchi investitsiya sifatida qaraladi[2]. Musgrave - Davlat byudjetining uch funksiyasidan biri — taqsimlash funksiyasi orqali ijtimoiy himoyaning fiskal mohiyatini asoslab beradi[3].

Mahalliy ilmiy maktablarda ijtimoiy himoya tizimi iqtisodiyotning muhim elementi sifatida ko‘rib chiqilgan. O‘zbekiston olimlarining tadqiqotlari amaliy yo‘nalishga ega bo‘lib, moliyalashtirish mexanizmlarining samaradorligi, ijtimoiy yordamning manzilliligi va iqtisodiy barqarorlik bilan bog‘lanishini ochib beradi.

G‘. Abdullayev, M. Qosimov – Ijtimoiy siyosat va moliya - ijtimoiy himoya davlatning strategik funksiyasi ekanligini, moliyalashtirishning barqaror manbalarini kengaytirish zarurligini asoslaydi[5.6]. S. G‘aniyev - ijtimoiy himoya tizimi bandlik siyosati bilan uzviy bog‘liq ekanligini, faol mehnat siyosati kambag‘allikni qisqartirishda asosiy omil ekanini ko‘rsatadi[7].

Ijtimoiy himoya iqtisodiy adabiyotlarda turlicha ta‘riflanadi, biroq ularning umumiy jihati shuki, ijtimoiy himoya – aholining turli toifadagi qatlamlarini hayotiy xatarlar (kasallik, ishsizlik, keksalik, nogironlik, boquvchisini yo‘qotish, daromadlarning keskin pasayishi va h.k.)dan moliyaviy va institutsional mexanizmlar orqali himoyalashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir.

Ijtimoiy himoya tizimining asosiy funksiyalari:

- Himoya funksiyasi: minimal iste‘mol savatchasi va ijtimoiy standartlarni kafolatlash;
- Qayta taqsimlash funksiyasi: daromadlar va boylikni jamiyatda qayta taqsimlash orqali ijtimoiy tengsizlikni yumshatish;
- Stabilizatsiya funksiyasi: inqiroz davrida ichki talabni qo‘llab-quvvatlash orqali makroiqtisodiy barqarorlikka xizmat qilish;
- Rivojlantiruvchi funksiyasi: inson kapitaliga (ta‘lim, sog‘liqni saqlash, bandlik) investitsiyalarni rag‘batlantirish.

Ijtimoiy himoya tizimi, odatda, quyidagi asosiy bloklardan iborat bo‘ladi:

1. Ijtimoiy sug‘urta tizimi
 - Pensiya sug‘urtasi
 - Ishsizlik sug‘urtasi
 - Kasallik va mehnatga layoqatsizlik sug‘urtasi
 - Baxtsiz hodisalardan majburiy sug‘urta
2. Ijtimoiy yordam dasturlari
 - Kambag‘al oilalarga naqd pul to‘lovlari
 - Uy-joy, kommunal to‘lovlar bo‘yicha subsidiyalar
 - Ovqatlanish, energiya, transport subsidiyalari
3. Ijtimoiy xizmatlar
 - Keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, bolalarga mo‘ljallangan parvarish va rehabilitatsiya xizmatlari
 - Ijtimoiy rehabilitatsiya markazlari, internatlar, kunduzgi parvarish markazlari
4. Mehnat bozoridagi faol siyosat

- Bandlik dasturlari
- Kasb-hunar o‘qitish va qayta tayyorlash
- Yoshlar bandligi, ayollar bandligini qo‘llab-quvvatlash dasturlari

Har bir elementning moliyalashtirish mexanizmi va moliyaviy manbalari turlicha bo‘lib, ular o‘rtasidagi institutsional va moliyaviy muvofiqlik tizim samaradorligini belgilaydi. Ko‘pgina mamlakatlarda ijtimoiy himoya xarajatlarining salmoqli qismi davlat budjeti hisobidan moliyalashtiriladi. Davlat budjetining ijtimoiy yo‘nalishlarga yo‘naltiriladigan ulushi iqtisodiy taraqqiyot darajasiga, demografik tuzilma va siyosiy ustuvorliklarga bog‘liq.

Davlat budjetidan, odatda, quyidagilar moliyalashtiriladi:

- ijtimoiy yordam (targeted social assistance);
- bolalar nafaqalari;
- kam ta‘minlangan oilalarga moddiy yordam;
- ayrim hollarda – tibbiy sug‘urtaning asosiy paketi;
- ijtimoiy infratuzilma (internatlar, reabilitatsiya markazlari va boshqalar).

1-rasm. Davlat budjetining ijtimoiy himoya xarajatlarining iqtisodiyotga ta‘siri

Manba: Muallif ishlanmasi

Budjetdan moliyalashtirishning afzalligi – qayta taqsimlash imkoniyati va nazoratning yuqori darajasi; kamchiligi – budjet yuklamalarining ortishi, soliq bosimining kuchayishi hamda iqtisodiy sikllarga keskin bog‘liqlikdir. Budjetdan tashqari jamg‘armalar (pensiya jamg‘armasi, ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi, bandlik jamg‘armasi va h.k.) ijtimoiy himoya tizimida institutsional va moliyaviy muvozanat yaratadi. Ular:

- sug‘urta badallari;
- ish beruvchilar va xodimlarning majburiy to‘lovlari;
- davlat subsidiyalari;
- investitsiya daromadlari hisobidan shakllanadi.

Mazkur jamg‘armalarda to‘plangan mablag‘larning uzoq muddatli investitsiya instrumentlariga (davlat qimmatli qog‘ozlari, infratuzilma obligatsiyalari, “yashil” obligatsiyalar va h.k.) joylashtirilishi ijtimoiy himoya tizimi moliyaviy barqarorligining muhim shartidir.

Demografik o‘zgarishlar (keksalar ulushining ortishi, mehnatga layoqatli aholi migratsiyasi, norasmiy bandlik) kelgusida pensiya tizimi moliyaviy barqarorligiga bosim kuchaytiradi. Shu sababli quyidagi masalalar dolzarb:

- yosh chegaralarini qayta ko‘rib chiqish;
- ixtiyoriy (qo‘shimcha) pensiya jamg‘armalarini rivojlantirish;
- jamg‘arma mablag‘larini diversifikatsiyalangan investitsiya portfeliga yo‘naltirish.

Kambag‘allikni qisqartirishga qaratilgan dasturlar uch yo‘nalishda moliyalashtiriladi:

- Bevosita naqd pul yordamlar – ehtiyojmand oilalarga nafaqa va moddiy yordam;
- Bandlikni ta‘minlash dasturlari – o‘zini o‘zi band qilish, mikro kreditlar, kasbga qayta tayyorlash;

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 10-son 2025 yil

- Inson kapitaliga investitsiyalar – ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash.

1-jadval

Ijtimoiy himoya xarajatlari bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar (2020–2023)

Yil	Ko‘rsatkich	Qiymat
2020	Ijtimoiy himoyaga davlat xarajatlari, YaIMga nisbatan	6% YaIMga nisbatan
2023	Ijtimoiy himoya uchun budjetdan ajratmalar, nominal	19,2 trln so‘m
	Ijtimoiy himoya uchun budjetdan ajratmalar, umumiy davlat budjetidagi ulushi	6,8% budjetdan
	Bolalar nafaqalari va moddiy yordam (kambag‘al oilalar uchun) – nominal	12,3 trln so‘m
	Bolalar nafaqalari va moddiy yordam – ijtimoiy himoya budjetidagi taxminiy ulushi	≈ 64% (12,3 / 19,2)
	Budjetdan Davlat budjetidan tashqari Pensiya jamg‘armasiga transferlar	13,8 trln so‘m (4,9% budjet)

Manba: UNICEF ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

Moliyalashtirishning strategik xatosi shundan iborat bo‘lishi mumkin-ki, barcha e’tibor faqat naqd pul kompensatsiyalariga qaratilib, bandlik va inson kapitaliga yo‘naltiriladigan resurslar yetarli darajada bo‘lmasa, uzoq muddatda kambag‘allik “meros” sifatida qayta ishlab chiqariladi. Shuning uchun “passiv ijtimoiy yordam”dan “faol ijtimoiy investitsiya”ga o‘tish zarur.

Natijada:

- tranzaksion xarajatlar kamayadi;
- inson omili bilan bog‘liq xato va suiiste’mollar qisqaradi;
- moliyalashtirish samaradorligi oshadi.

ESG (Environmental, Social, Governance) konsepsiyasi nuqtai nazaridan:

- ijtimoiy himoya fondlari aktivlarining bir qismi ijtimoiy va “yashil” loyihalarga yo‘naltirilishi;

- nogironligi bo‘lgan shaxslar, ayollar, yoshlarning bandligini oshirishga qaratilgan dasturlarni moliyalashtirishni kengaytirish;

- boshqaruvning shaffofligi, hisobdorligi va jamoatchilikka ochiqqligini ta’minlash zarur[8].

Bu yondashuv ijtimoiy himoya tizimini nafaqat xarajat markazi, balki ijtimoiy-investitsion institut sifatida qarash imkonini beradi.

Maqola doirasida quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Ijtimoiy xarajatlarning optimal darajasini aniqlash modeli ijtimoiy xarajatlar va iqtisodiy o‘rish o‘rtasidagi nolinear bog‘liqlikni (Lafferga o‘xshash egri chiziq) empirik tahlil qilish orqali “optimal diapazon”ni aniqlash.

2. Ijtimoiy himoya samaradorligi indeksi kambag‘allik, tengsizlik, bandlik va inson kapitali indikatorlarini o‘z ichiga olgan kompozit indeks ishlab chiqish.

3. Pensiya va sug‘urta jamg‘armalarining investitsiya siyosatini liberallashtirish qat’iy risk-menejment tizimi asosida diversifikatsiyalangan investitsiya portfellarini shakllantirish, shu jumladan, infratuzilma va “yashil” obligatsiyalarga investitsiyalar ulushini oshirish.

4. Faol ijtimoiy siyosat konsepsiyasiga o‘tish faqat transfer to‘lovlari emas, balki bandlik, tadbirkorlik, ta’lim va qayta tayyorlash dasturlarini keng moliyalashtirish orqali ijtimoiy yordam oluvchilarni “yordam oluvchi” emas, balki “iqtisodiy faol subyekt”ga aylantirish.

5. Raqamli ijtimoiy himoya laboratoriyalarini tashkil etish pilot hududlarda raqamli platformalar, AI asosida ehtiyojmandlikni baholash, ijtimoiy eksperimentsiyalarni sinovdan o‘tkazish.

Xulosa qilib aytganda aholini ijtimoiy himoya qilishning moliyalashtirilishi zamonaviy davlatning iqtisodiy-siyosiy modelida markaziy o‘rinni egallaydi. Ijtimoiy himoya tizimi uchun ajratiladigan mablag‘lar ko‘lami emas, balki ularning manzilliligi, samaradorligi va uzoq muddatli barqarorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

O‘zbekiston sharoitida:

- budjet va budjetdan tashqari jamg‘armalar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash;
- raqamlashtirish orqali ijtimoiy dasturlarni “aqlli” boshqarish;
- xususiy sektor va xalqaro institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish;
- ESG tamoyillariga asoslangan ijtimoiy-investitsion yondashuvni kuchaytirish orqali aholining ijtimoiy himoyasi moliyaviy jihatdan yanada barqaror va samarali tizimga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Atkinson, A. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press.
2. Barr, N. (2012). *Economics of the Welfare State*. Oxford University Press.
3. Musgrave, R., & Musgrave, P. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw–Hill.
4. Yu, Z., et al. (2023). “ESG Integration in Public Sector Investment Funds.” *Journal of Cleaner Production*.
5. Abdullayev, G‘. (2018). *Ijtimoiy siyosat asoslari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Qosimov, M. (2020). *Davlat moliyasi va ijtimoiy himoya tizimi*. Toshkent.
7. G‘aniyev, S. (2019). *Mehnat bozori va bandlik siyosati*. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti.
8. Rejapov X. Nosirov S. Barqaror moliya o‘quv qo‘llanma 2025
9. Xudayberganov, E. (2021). “O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligi.” *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali*.
10. Saidov, R. (2020). “Pensiya tizimida islohotlar va moliyaviy barqarorlik.” *Moliyaviy tadqiqotlar jurnali*.
11. Mamadiyorova, M. (2023). “Raqamli ijtimoiy himoya tizimi samaradorligi.” *Iqtisodiy tadqiqotlar va innovatsiyalar jurnali*.

Muassis: Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

Muharrirlar:

dots. N.A.Kudratxodjayeva

Texnik muharrir:

I.M.Nig‘matullayev

Ro‘yxatdan o‘tish tartibi № 4715

Jurnaldan ko‘chirib bosilganda «Yangi O‘zbekiston iqtisodiyoti» dan olindi, deb yozilishi shart.

Chop etishga tavsiya etildi: 30.08.2025 nusxa 50

Format 70x108 1/8. Shartli bosma taboq 18,0. Buyurtma №__10__

Sotuvda kelishilgan holda

ООО «KLASSIC PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etilgan.

Toshkent sh., Chilonzor ko‘chasi 19, 28-uy

Учредитель: Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Редакторы:

доц. М.И.Саидкаримова

Тех. редактор:

И.М.Нигматуллаев

Регистр № 4715

При использовании материалов журнала «Экономика Нового Узбекистана» необходимо сделать на него ссылку

Подписано к печати: 30.08.2025

Формат 70x108 1/8. Усл. печ. л. 18,0 Тираж 50 экз. Заказ №__10__

Цена договорная

Отпечатано в типографии ООО «KLASSIC PRINT» г. Ташкент, ул Чилонзор 19, 28 дом.

Founder: The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Editors:

I.M.Nigmatullayev

Technical editor:

I.M.Nigmatullayev

Registration № 4715

When copying the entire journal material, it should be indicated that material was taken from the journal: “The economy of New Uzbekistan”.

Signed for printing: 30.08.2025

Format 70x108 1/8. The number of printed pages accepted 18,0. Circulation 50 copies.

The order № 10

Cost agreed.

Printed at the Tashkent ООО «KLASSIC PRINT» MCHJ. Press. Tashkent, Chilanazar street 19, 28.

МИРЗО УЛУГБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ “ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИ” ЖУРНАЛИГА МАҚОЛА РАСМИЙЛАШТИРИШ ТАЛАБЛАРИ

Журнал таҳририяти 7 бетдан кам бўлмаган ҳажмдаги мақолани қабул қилади. Мақола матни Microsoft Word дастурида 14 шрифт ўлчамида, 1.5 интервалда, юқоридан ва пастдан 2 см, ўнгдан 2 см, чапдан 2.5 см жой қолдирилиб, таҳририятга топширилиши лозим. Мақолада чизма, графиклар, жадваллар ва расмлар келтирилиши мумкин. Журнал бир йилда 6 марта нашр этилади.

Мақола таркиби:

- юқорида чап томонда УДК кўрсатилади;
- муаллиф исм-шарифи ўзбек, рус ва инглиз тилларида қисқартирилмаган ҳолда ўнг томонга ёзилади;
- шаҳар ва ташкилот номи;
- мақола номи ўзбек, рус ва инглиз тилларида берилади;
- мақола номидан сўнг ўзбек, рус ва инглиз тилларида аннотация ва калит сўзлар ёзилади.
- матн сўнгида фойдаланилган адабиётлар рўйхати берилади.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЬИ В ЖУРНАЛ “ЭКОНОМИКА НОВОГО УЗБЕКИСТАНА” НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА УЗБЕКИСТАНА ИМЕНИ МИРЗО УЛУГБЕКА

Редакция журнала принимает статьи объемом не менее 5 страниц, набранных в редакторе Microsoft Word в виде компьютерного файла. Шрифт - Times New Roman – 14, междустрочный интервал 1.5, все поля страницы сверху и снизу – 2 см, справа – 2 см, слева – 2.5 см. В статью можно добавлять графические материалы – рисунки, таблицы и т.д.

Структура статьи:

- в верхнем левом углу указывается УДК;
- имя и фамилия автора без сокращений на узбекском, русском и английском языках по правому краю;
- название города, организации;
- название научной статьи на узбекском, русском и английском языках;
- после названия статьи - аннотация, ключевые слова на трех языках;
- список источников и литературы размещается в конце текста.

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

10

ISBN 978-9943-5256-3-4

Qog‘oz bichimi 60x84 1/16. Times New Roman
garniturasida terildi.

Ofset uslubida oq qog‘ozda chop etildi.

Nashriyot hisob tabog‘i 18, Adadi 25. Buyurtma № 10

Bahosi kelishuv asosida

OOO «KLASSIC PRINT» MCHJ MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahar Chilonzor tumani,

Chilonzor ko‘chasi 19, 28-uy